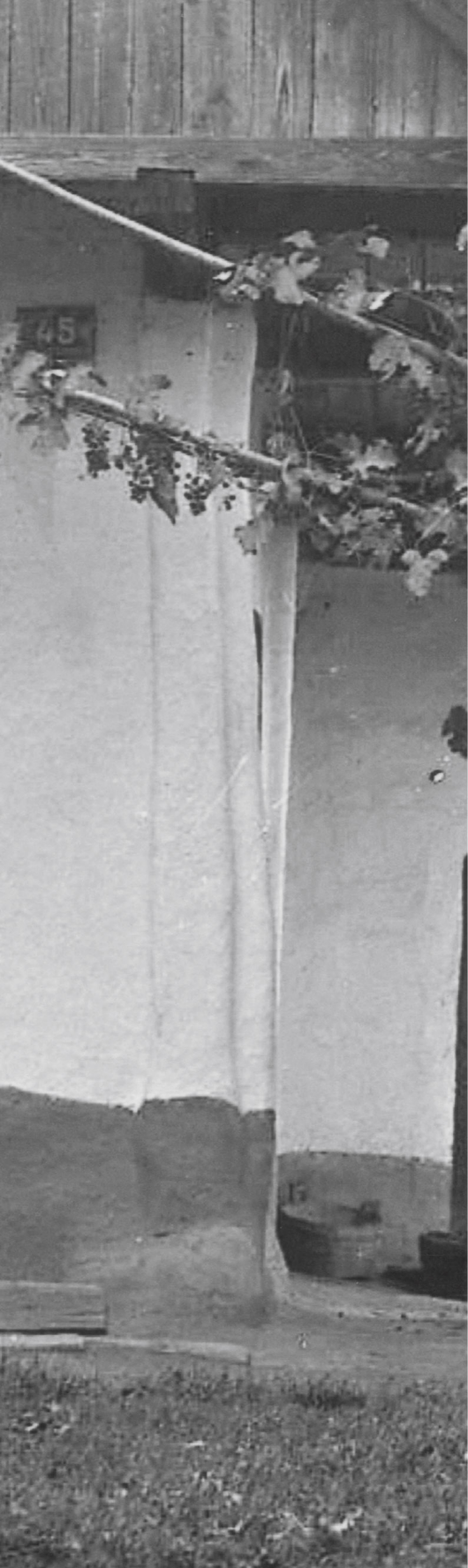






ZBORNİK SOBOŠKEGA MUZEJA 16–17

Zbornik soboškega muzeja 16–17

Zbornik založil in izdal
Pokrajinski muzej Murska Sobota

Zanj
Metka Fujs

Urednik
Franc Kuzmič

Prevodi
Peter Lamovec (v angleščino)
Gabriella Bence Utroša (iz madžarščine)

Jezikovni pregled
Marjan Maučec

Oblikovanje
Sandi Červek

Grafična priprava
Atelje za črko in sliko

Tisk
Tiskarna Klar

Naklada
500 izvodov

Izdajo zbornika sta denarno podprla
Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije
in Mestna občina Murska Sobota.

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

908 (497.4-18)

ZBORNIK soboškega muzeja 16-17 / [uredil
Franc Kuzmič]. – Murska Sobota : Pokrajinski muzej,
2011

ISSN 0354-012X



ZBORNİK SOBOŠKEGA MUZEJA 16-17

RAZPRAVE IN ČLANKI

<i>Darja Kerec</i> Nádasdyji in njihova kolonizacija Belmure ter Petanjcev v 13. in 14. stoletju	7
<i>Nádasdys and their colonization of Belmura and Petanjci in the 13th and 14th centuries</i>	21
<i>Bernadetta Horváth</i> Oris uprave in pravosodja na Madžarskem in v Zalski županiji v terezijanski dobi	23
<i>Outline of the administration and judicature in Hungary and in Zala County in the Theresan period</i>	41
<i>Gregor Škafar</i> Kanonične vizitacije kot zgodovinski vir na primeru turniške župnije	43
<i>Canonical visitations as a historical source on the example of Turnišče parish</i>	78
<i>György Tilcsik</i> Inventar murskosoboške graščine grofa Antala Szapáryja izdelan januarja 1849	81
<i>Inventory of the murska sobota manor of count antal szapáry, written down in january 1849</i>	120
<i>Andrej Pavlič</i> Združenje učiteljev Železne županije za okraj Murska Sobota (1872–1918) / Vasmegyei tankerületi tantó-testület muraszombati járasköre (1872–1918)	121
<i>Teacher association of Vas County for the district Murska Sobota (1872–1918) / Vasmegyei tankerületi tantó-testület muraszombati járasköre (1872–1918)</i>	144
<i>Marjan Toš</i> Žrtve vojne 1941–1945 v osrednjih Slovenskih goricah	145
<i>Victims of war between 1941–1945 in central Slovenske gorice</i>	184
<i>Vinko Škafar</i> Dr. Vladimir Škerlak in umor Danijela Halasa	185
<i>Dr. Vladimir Škerlak and the murder of Danijel Halas</i>	218
<i>Anja Benko, Zinka Zorko</i> Prekmurski knjižni jezik v Küzmičevem Evangeliju po Ivanu in prekmursko narečje v Strukovcih	219
<i>Prekmurje literary language in Küzmič's Gospel of John and the Prekmurje dialect in Strukovci</i>	243
<i>Irma Brodnjak</i> Uporaba besedne zveze prekmurski umetnik – da ali ne?	245
<i>The use of the phrase Prekmurje artist – yes or no?</i>	263

Marija Klobčar

Podobe prekmurskega pesemskega izročila – »Milo je slišati njih tužne glasove...«.....	265
<i>Images of the Prekmurje lyrical tradition – »Milo je slišati njih tužne glasove ...« ...</i>	280

Jelka Pšaja

Lončarjeve skrivnosti prodaje ali ljudsko podjetništvo.....	283
<i>Potter's selling secrets or folk business</i>	

GRADIVO

Marjan Makovec

Terezijanski urbar gornjelendavskega (Fölsö Lendva) – graškega zemljiškega gospodstva	297
<i>Theresian land register of Gornja Lendava (Fölsö Lendva) – Grad Parish feudal land</i>	

Mark Krenn

Fotografi v Prekmurju 1870–1945	309
<i>Photographers in Prekmurje 1870–1945</i>	

Katica Mladenović

Iz osebnega lista generacije soboških gimnazijcev v šolskem letu 1936/1937	343
<i>From the personal files of a generation of gymnasium students in the school year 1936/1937</i>	

Antun Novak

Gasilska dejavnost v 19. stoletju v Prekmurju	351
<i>19th Century Fire-fighter Activity in Prekmurje</i>	

POROČILA IN OCENE

Muzejske delavnice v Pokrajinskem muzeju Murska Sobota

<i>(Tamara Andrejek)</i>	359
Franc Gomboc: Gasilstvo v Prekmurju <i>(Franc Kuzmič)</i>	363
Faksimile treh Hoffhalterjevih knjig <i>(Franc Kuzmič)</i>	365
Umetnine iz Prekmurja od romanike do modernizma <i>(Tamara Andrejek)</i> ...	369
Dve zanimivi hrvaški publikaciji <i>(Vinko Škafar)</i>	377

BIBLIOGRAFIJE

Franc Kuzmič

Bibliografija Bele Severja	383
----------------------------------	-----

DARJA KEREČ

NÁDASDYJI TER NJIHOVA KOLONIZACIJA BELMURE IN PETANJCEV V 13. IN 14. STOLETJU

Prvi med slovenskimi zgodovinarji, ki je srednjeveško kolonizacijo Prekmurja poskušal predstaviti kot poenoten in kontinuiran proces, je bil Ivan Zelko. Široki pas ob Muri je geografsko razdelil v pet naselitvenih sklopov ali zemljišč, ki jih navaja v razpravi o Murski Soboti: **1. zemljišče *Lindua* s središčem v Gornji Lendavi** (pri Gradu), **2. zemljišče ob Rabi, ki je bilo v lasti samostana v Monoštru**, **3. zemljišče *Dobra*** (danes Neuhaus am Klausenbach v Avstriji), ki je bilo pridruženi fevd samostana v Monoštru, **4. zemljišče *Belmura*** (s središčem v Murski Soboti) in **5. zemljišče *Lindua* s središčem v Dolnji Lendavi**.¹ Ivan Zelko je namreč območje današnjega Prekmurja in tistega dela slovenskega ozemlja, ki je po prvi svetovni vojni pripadel Madžarski (današnje Porabje), v pet kolonizacijskih območij razdelil glede na to, kako so jih vladarji v srednjem veku podeljevali v fevd – bodisi v celoti bodisi delno. To pomeni, da historiat zemljišča *Dobra* obravnava kot sklenjeno celoto, ločeno od razvoja samostanskega zemljišča v Monoštru. Pravzaprav lahko naštetja območja strnemo v štiri večje zemljiške komplekse, saj je kralj Béla III. tri desetletja po podelitvi zemljišča ob Rabi cistercijanskemu samostanu v Monoštru v fevd podaril še zemljišče *Dobra*.²

Vendar kolonizacija omenjenih zemljišč v obdobju od 13. do 15. stoletja ni bila proces, ki je potekal znotraj strogo zaokroženih meja. Nasprotno, posamezni fevdniki in njihovi mejaši so se zaradi nejasnosti pri razmejitvi zemljišč nemalokrat sprli in pravdali pred so-

¹ Ivan Zelko, *Zgodovina Prekmurja*. Izbrane razprave in članki. Murska Sobotla 1996 (dalje: Zelko, I., *Razprave*), str. 50.

² Prav tam.

dnikom. V primeru koloniziranih območij Prekmurja v 13. stoletju gre torej bolj za zemljišča (*terrae*) kot gospodstva v klasičnem pomenu besede. Kljub obsežnemu znanstvenemu opusu pa Ivanu Zelku žal ni uspelo, da bi kolonizacijo navedenih zemljišč kronološko in sintetično predstavil v bolj preglednem obsegu. Resda se ob Muri od začetka 13. stoletja menjaje že pojavljajo posamezni fevdniki. Analiza njihovih posesti predstavlja poseben izziv, še zlasti to velja za 13. stoletje, ki je bilo v tem delu Ogrske precej nemirno. Premočitnost kolonizacije so ovirali različni dejavniki: razprtije o meji s sosednjo Štajersko (Güssinški), spore med lokalnim plemstvom (Nádasdyji proti Amadejcem ter rodbinima Ják in Magyar; Haholdi proti zagrebškemu kapitlju ter rodbinam Jure, Güssing in Ják) ter ne nazadnje posestni spori znotraj posameznih rodbin (Bánffyji). K nezadovoljstvu na eni in zadoščenju na drugi strani je prispevala tudi uvedba privilegijev za posamezne sloje nižjega plemstva (jobagioni). Tu sta še mongolska vpada v letih 1241–42 in 1285 ter vojaški pohodi Čehov v drugi polovici 13. stoletja ...

O TOPONIMU BELMURA

Zgodovinski viri pričajo, da so se najkasneje do konca 12. stoletja začele velike posesti po vsej Ogrski pod upravo zasebnih posestnikov razvijati kot zaključena oz. nedeljiva gospodstva, kar je imelo za posledico obdelovanje zemlje in postopno načrtno kolonizacijo.³ To se ujema tudi z notranjo politiko kralja Andreja II. (1205–1235) in njegovimi donacijami na območju današnjega Prekmurja. Zametki srednjeveških gospodarskih dvorcev v Prekmurju naj bi bili v strelskih dvorcih in v postojankah jobagionov, ki so prebivali na Tišini in v Murski Soboti. Iz dvorca, ki se omenja v listini iz leta 1398⁴, naj bi se razvil kasnejši soboški grad.⁵ *Castellum* (madž. *kastély*) – nov tip v gradnji – se kot domovanje nižjega plemstva razširi v času Sigismunda (1387–1437). Taka sta bila v Železni županiji vsaj dva: v Körmendu in Belmuri. Sloven-

3 Z. J. Kosztolnyik, *Hungary in the Thirteenth Century*, New York 1996, str. 78–79.

4 *Curia prope Mura Zombotham* (Ivan Zelko, *Prekmurje do leta 1500. Historična topografija Slovenije* /1/, Murska Sobota 1982; dalje: Zelko, I., *Historična topografija*, str. 66).

5 Branko Kerman, Nádasdyjev dvorec na Petanjcih (v: *Protestantizem – zatočišče izgnanih na Petanjcih* (Nádasdyjev dvorec). Zbornik znanstvenega srečanja v Radencih in na Tišini (28. in 29. oktober 1999). Murska Sobota 2000 (dalje: Kerman, B., Nádasdyjev dvorec na Petanjcih), str. 66.

ski izraz oz. ledinsko ime zanj je *Kastelišče*, katerega osrednji del je bila *curia* ali domačija, utrjena z lesenimi ogradami ali palisadami (*fortalitium*).⁶ Tak pa naj bi bil tudi Nádasdyjev dvorec na Petanjcih.

Večina utrjenih zaselkov ali postojank (*castra*) se v mesta kot taka (*oppidum/civitas*) začne razvijati šele v drugi polovici 14. stoletja. To velja tudi za tri naselja: Mursko Soboto, Doljno Lendavo in Gornjo Lendavo.⁷ Zaradi lege in vloge, ki jo je imela v srednjem in novem veku, pa tudi zaradi zanimivega poimenovanja (Belmura), je smiselno, da se podrobneje razloži historiat tega toponima. *Belmura*, *Mura* in *Murwa* so imena, ki so bila v rabi do konca 15. stoletja in so vsa po vrsti označevala štiri različne topografske pojme: 1. širše zemljišče oz. ozemlje med reko Muro ob njenem toku vzdolž današnje državne meje z Avstrijo in potokom Ledava, ki teče skozi Mursko Soboto (*districtus* Belmura), 2. dvor in kasnejši grad v Murški Soboti (*curia/castellum* Belmura), 3. naselje oz. trg Murska Sobota (*possessio/oppidum/civitas* Belmura), 4. ime za petanjsko otočno ozemlje (*possessio* Belmura seu [*alio*] *nomine* Peteunich).⁸

Za najstarejšo omembo Mure iz leta 1217, to je *predium Mura*, pa ni povsem jasno, ali se podatek nanaša na zemljišče v Prekmurju ali Medmurju. Jobagion Wruz in njegovi bratje iz Zale so bili leta 1217 od kralja Andreja II. v zahvalo za zvestobo izvzeti iz vrst grajskih jobagionov in povišani v kraljeve serviente. Wruz in njegovi trije bratje (*Mogus, Cozma et Guepsa*) so si zaradi pogumnega vojskovanja v preteklosti prislužili več dednih zemljišč (*prediis Camar, Wirmile et Mura, terris pariter eorundem ad eos hereditario iure pertinentibus*). Ravno za *predium Mura* ni jasno, ali gre za posest, ki je istovetna z Belmuro.⁹ Kot piše Ivan Zelko, je zemljišče s tem imenom obstajalo tudi v današnjem Medmurju, zato ni jasno, na kateri strani reke Mure naj bi ležalo.¹⁰

6 Erik Fügedi, *Castle and Society in Medieval Hungary (1000–1437)*. Studia historica Academiae Scientiarum Hungaricae 187. (ed. F. Mucsi), Budapest 1986, str. 141.

7 1366: *civitas Murazumbota in districtu Belmura*; 1423: *in opido Murazumbath*; 1431: *civitas Murazombathya* (Zelko, I., *Historična topografija*, str. 66); 1478: *opidum Belmwra* (Prav tam, str. 19); 1322/1335: *oppidum Lyndwa* (Anjoukori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia [dalje: AKO] VI, Budapest-Szeged 2000, št. 559; 1379: *oppido Lindua*; 1389: *civitas Lyndua*; 1411: *castro Alsolindwa in opido similiter Lindwa* (Zelko, I., *Historična topografija*, str. 58–59); 1478: *opidum Lyndwa* in leta 1498: *opidum Fesewlyndwa* (Prav tam, str. 41).

8 Zelko, I., *Historična topografija*, str. 18–19, 66; prim. Források a Muravidék történetéhez / Viri za zgodovino Prekmurja. Zbirka dokumentov. 1. zvezek: 871–1849, Szombathely-Zalaegerszeg 2008 (dalje: VIRI 1), str. 25–26.

9 Gusztáv Wenzel, *Az Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Monumenta Hungariae historica. Diplomata XVIII.* (dalje: ARP. OKM), Pest- Budapest 1860–1874, XI, št. 90.

10 Zelko, I., *Razprave*, str. 23.

1. Zemljišče Belmura je obsegalo današnjo Mursko Soboto in njeno širšo okolico v smeri proti Muri in Radgoni. V širšem smislu sta se v pisarniški praksi izraza *Mura* in *Belmura* uporabljala za določitev meja tistega ozemlja, ki je ležal med rekama Muro in Ledavo. Belmura v dejanskem prevodu pomeni Notranja Mura (madž. Belső Mura, od besede *bele*: notri, v). Latinski ekvivalent terminu Belmura je *Interior(-i) Mura*¹¹. Poenostavljeno povedano: krajevno ime Belmura se je uporabilo v primeru, kadar se je želelo poudariti, da gre za ozemlje ali določeno posest ob reki Muri, ki leži na njeni zahodni strani (gledano v smeri toka reke). Vse ozemlje ali posesti in nepremičnine, ki se omenjajo v neposredni besedni zvezi z Belmuro, so bile torej tiste, ki so bile na današnji slovenski strani (Prekmurje) in ne na tistem delu ozemlja ob Muri, ki mu danes pravimo Medmurje. Za slednje se je namreč v listinah uveljavila besedna zveza »med Dravo in Muro«: *inter Drauam et Muram*¹².

2. Belmura pa je tudi drugo ime za Mursko Soboto, ki se kot podeželski dvor (*curia*) prvič omenja šele v letu 1398.¹³ Dvor se v tem primeru nanaša na upravo istoimenskega zemljišča.¹⁴

3. Sámó naselje, to je zametek kasnejše Murske Sobote, pa je že sredi 14. stoletja imelo samostojno ime.¹⁵ Kot urbano središče tega dela Prekmurja, torej kot srednjeveško mesto ali trg (*civitas*!), pa se Murska Sobota v virih omenja tri desetletja prej (1366): *civitas Murazumbota in districtu Beelmura*.¹⁶

4. Pomudimo se še pri zadnji, najbolj zanimivi razlagi Belmure: to je bilo tudi drugo ime za petanjsko otočno ozemlje (*Terra Petene*, madž. [Alsó-]Petenic¹⁷). Jedro petanjske posesti ni bila današnja Murska Sobota, ampak tako imenovano otočno ozemlje Petanjci, ležeče znotraj zemljišča Belmure (*terram, quam in interiori Mura*¹⁸). Kaj to pomeni? Preprosto povedano je šlo v primeru

11 1234: *terram suam quam in interiori Mura habuerunt* (Zelko, I., Historična topografija, str. 18); prim.: VIRI 1, str. 25–26.

12 1226: *predio suo toto, quod inter Drawam et Muram habebat* (ARP. OKM. XI, št. 129); 1259: *duas terras /.../ sitas inter Drauam et Muram* (ARP. OKM. XI, št. 324); 1296: *terram seu possessionem suam inter Drauam et Muram* (Tade Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Zagreb 1904–1934, VII, št. 213; AKO II, št. 595); 1298: *duas particulas terre /.../, inter Drauam et Muram adiacentem* (ARP. OKM. X, št. 211).

13 *In curia nostra prope Mura Zombotham* (Zelko, I., Historična topografija, str. 18).

14 Zelko, I., Razprave, str. 33.

15 1348: *Murazombatha*; 1365: *possessio Murazumbata* (Zelko, I., Historična topografija, str. 66); prim.: VIRI 1, str. 70.

16 Zelko, I., Historična topografija, str. 66.

17 Alsópetenic se omenja kot eno od treh imen za del območja današnjih Petanjec: Gornji, Dolnji in Srednji Petanjci (madž. Alsó-, Felső- in Középpeténice); István Herényi, *Helytörténeti lexikon 800–1400*, Nyugat-Magyarország az Árpádok és Anjouk korában, Velem 2000 (dalje: Herényi, I., *Helytörténeti lexikon*), str. 69.

18 *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg* (dalje: UBB), Bearbeitet von Irma Traut Lindeck-Pozza, Wien-Köln-Graz 1955, I., št. 215.

Petanjcev, ki ležijo zahodno od Murske Sobote, za dedno zemljišče rodbine Pethened (Pethenye). To zemljišče je bil t. i. zaključeni kolonizirani otok, ki je ležal znotraj meja zemljišča Belmura. Razen petanjskega ozemlja v času Pethenedovih znotraj Belmure ni bilo drugega koloniziranega jedra. In tukaj se začne najstarejša znana kolonizacija Belmure kot širšega ozemlja (!), ki je v določenem obdobju istovetno s posestjo Petanjci. Istovetnost petanjskega otočnega ozemlja z zemljiščem Belmura je razvidna tudi iz listin: *Belmura et alio nomine Peteunich* (1331)¹⁹; *possessionem Belmura seu Peteunich nominata* (1331).²⁰ Na Petanjcih so še danes vidni ostanki Kastelišča, katerega čas nastanka so poskušali natančneje določiti arheologi. Petanjski dvorec je bil zavarovan z lesenimi palisadami ter jarkom oz. nasipom.²¹ Dvor je imel strateško pomembno vlogo: zgrajen ob današnji glavni cesti Murska Sobota–Radenci je varoval ta del Ogrske pred vpadi Nemcev. Meja petanjskega otočnega ozemlja (to je med petanjsko posestjo in ostalim ozemljem) je bila: na vzhodu potok Otočica (danes Mokoš – potok, ki teče skozi Tišino), na jugu reka Mura, na zahodu nemška meja in na severu zemljišče grofa Nikolaja.²² Več neznank je o starosti omenjenega Kastelišča, saj se dvorec na Petanjcih omenja šele konec 16. stoletja. Začetke utrjene naselbine lahko postavimo v prvo polovico 13. stoletja, ko je večji del tega zemljišča *comes Pethenegh* (Pethened) leta 1229 prodal rodbini Nádasdy. Če tudi naj bi se rod Pethened (tudi Pethenye) na Petanjcih naselil že v 12. stoletju, nimamo nobenih podatkov, da bi že takrat na tem predelu stal tudi strelni dvorec.²³

ROD PETHENED (TUDI PETHENYE): NAJSTAREJŠI ZNANI FEVDNIKI BELMURE

Kdo so bili torej Pethenedovi ali gospodje Petanjski? Krajevno ime Petanjci najverjetneje izvira od osebnega imena Peter (madž.

¹⁹ UBB IV, št. 164.

²⁰ UBB IV, št. 165.

²¹ Kerman, B., Nádasdyev dvorec na Petanjcih, str. 65.

²² *Terre prima meta incipit ab oriente de aqua que vocatur Otolnucha, a meridie eciam participat metam cum Mura et ab occidente tenet metas cum Theutonicis et a septentrione tenet cum terra comitis Nicholai* (UBB I, št. 215); Zelko, I., Razprave, str. 29 in 46.

²³ Kerman, B., Nádasdyev dvorec na Petanjcih, str. str. 66; prim. Zelko, I., Razprave, str. 31.

Pethő),²⁴ o katerem je najstarejši podatek iz leta 1229. Tega leta je *comes Pethenegh* – sin Daedalusa – za 30 mark od Benedikta in njegovih bratov kupil posest Almásdi.²⁵ Naslednja omemba članov tega rodu je iz leta 1230.²⁶ Domneva se, da naj bi se člani tega rodu, ki naj bi bil slovanskega izvora, na ozemlju Petanjcev naselili že konec 12. stoletja. Pethened je že okoli leta 1220 kupil del otočnega ozemlja v Belmuri od Emerika, ki je pripadal drugi, to je Daraboševi veji Nádasdyjev.²⁷ Leta 1233 sta Jaroslav (v listinah omenjen tudi kot *Wrazlaus, Razlow* ipd.), ki je bil sin Lodomera, in Nikolaj, sin Luchana iz rodu *Pethenye*, sinovom Petheneda prodala svoje zemljišče, ki je ležalo med potokom Otočica in območjem *Indagines (Vidagmes)*, in sicer za 20 mark. Gre za strateško pomembno območje obrambnega pasu (madž. *gyepű*) nasproti Radgone²⁸

Naslednje leto (1234) je bila sklenjena še ena kupoprodajna pogodba za isto ozemlje, tokrat znotraj članov Nádasdy: Salomon, sin Čepinca, je za 6 mark v nepreklicno last prodal grofu Pethenyu zemljišče, ki ga je imel skupaj s svojim očetom *in interiori Murwa*.²⁹

Od prvotne veje *Pethenye* so se v drugi polovici 13. stoletja obdržali štirje večji rodovi: Heym,³⁰ Nádasd in Vitemer oz. Itemer-Mákfai (s podvejo Daraboš). Kot »stranski rod« pa velja omeniti še dediče grofa Chopova, ki so tvorili četrty rod Nádasdyjevih, imenovan tudi Gersei-Pethő, ki je ime dobila po posesti Gerse (*possessionem Gelse vocatam*³¹). V poenostavljeni genealogiji se sicer izpostavljajo tri osrednje veje: 1. veja *Pethened*, 2. veja *Darabos* in 3. veja *Chopou*.³²

A v zvezi z najstarejšimi fevdniki na območju Belmure se pojavlja še eno ime: Roland. Domneva se, da je bil sredi 13. stoletja

24 Herényi, I., *Helytörténeti lexikon*, str. 69, 400.

25 1229: *Benedictus ex parte etiam fratrum suorum Mike, Viti ac Nicolai terram suam Almas comiti Pethenegh pro triginta marcis vendit. Anno MCC XXIX.* (UBB I, št. 159).

26 *Felicianus comiti Pethenyegh* (Zelko, I., *Historična topografija*, str. 72); *filii comitis Pethenyegh* (Prav tam, str. 73).

27 Zelko, I., *Razprave*, str. 31–32.

28 Jaroslauus, filius Lodomerii, et Nicolaus filius Luchan de genere Pethenye, terram suam Murwa, quae est sita inter aquam Othustiche et inter Vidagmes, Comitii Pethenye, pro viginti marcis prius venditam, filiis ipsius vendunt, qui etiam statuuntur (György Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Budae 1829/– 66 [dalje: CD] VII/5, str. 249); prim. VIRI 1, str. 43; Zelko, I., *Razprave*, str. 23.

29 *Salamon filius Chipincz, terram illam, quam in interiori Murwa, vna cum Patre suo, habuerat, iunctim cum modo dicto Patre, homini suo Pethenye pro sex marcis perennaliter vendit.* (CD VII/5, str. 250); prim. UBB I, št. 215.

30 Po matični posesti *Heymffeuldedew* (1309), madž. *Heymfeulde*; AKO II, št. 611.

31 UBB III, št. 19.

32 Theodor Hari, Johannes Kepler in začetki reformacije v Prekmurju; kulturnozgodovinski, topografsko-arheološki in cerkvenozgodovinski prispevki k razvoju protestantizma v Prekmurju: ob 400-letnici Keplerjevega zavetišča v Prekmurju, Murska Sobota 1999, str. 76.

fevdnik v sosesčini Petanjcev (natančneje v Murski Soboti) tudi Roland – palatin in župan Železnega. Leta 1255 je namreč v soboškem dvoru (*curia*) sprejel in zaslišal Blaža ter njegova sinova iz Sárda, ki so se sprli z dvema jobagionoma veszprémskega škofa (Hadrijan Farkaš in Jovan). Predmet spora je bila neka posest, imenovana *Nova*.³³ Na prošnjo škofa je Roland v Murski Soboti (*in Bel Mura*) izdal listino, ki jo je overovil s svojim pečatom.³⁴ Ni znano, ali je imel Roland tu tudi svojo pisarno in posest. Bolj verjetno je, da je imel svoj urad v Vasvárju; leta 1275 je bil namreč župan Železne županije.³⁵ Najverjetneje gre v primeru zaslišanja o posesti *Nova* ter izdaje dokumenta o pomiritvi za osamljen primer.

Predvsem potomci Petheneda so si prizadevali, da bi svojo posest koncentrirali okoli Petanjcev. To jim je v veliki meri tudi uspevalo s preprodajo in odkupovanjem zemljišč od sorodnikov. Njihova največja in matična posest je bila v vasi Nádasd v Železni županiji blizu Körmenda, ki so jo leta 1233 pridobili Pethened, Štefan, Daedalus, Laudanus, Vitemir (*Vytemerius/Ytemer*) in Heym (*Hemus*).³⁶

Spretno, skoraj iz leta v leto, so si Petanjski zagotovili večji del tega dela Prekmurja. Tako so si v letu 1265 člani rodu Nádasdy vpricho štirih predstavnikov vasvárskega kapitlja sporazumno razdelili posesti Belmura, Nádasd, Lanka in Sár in izstavljena je bila listina v obliki cirografa. Kračin (*Crachinus*) in Heym, sinova Hemusa, sta v navzočnosti Emerika Daraboša za 6 mark grofu Jaroslavu, sinu Petheneda, in njegovemu nečaku Štefanu (sin Ladislava) prodala svoj del posesti v Belmuri (in Nádasdu). Omenjeni delež sta namreč podedovala od svojih sorodnikov – Teodorja in Volkomerja (*Wolkomer*), ker sta ta umrla brez potomcev.³⁷ Istega leta so potomci Petheneda pridobili posest med območjem Vidagmes (Indagines: obrambni pas oz. ob dolnjem toku Kučni-

33 Morda gre za posest, po kateri se danes imenuje zaselek, ki leži dobrih deset kilometrov vzhodno od Lentija na Madžarskem.

34 Zelko, I., Razprave, str. 53.

35 *Magistro Rolando comite castri ferrei* (Zsigmond Medgyesi Somogyi, *Magyarország főispánjainak története 1000–1903*, Budapest 1902), str. 226.

36 Mór Wertner, *A Magyar nemzetségek a XIV. század közepeig*. Számos genealogiai táblával, II. kötet: I–Z, Temesvár 1892, str. 199.

37 *Nos capitulum ecclesie sancti Michaelis de Castro Ferreo notum facimus tenore presencium universis, quod Crachinus et Heym filii Hemus coram nobis constituti porcionem eorum, que sibi de terris Theodory et Wolkumery sine herede descendencium in Belmura et Nadosd provenerat, vendiderunt comiti Warazlao filii Petened et Stephano filio Ladizlai in presenciarum positus receptis sex maris ab eisdem in perpetuum possidendam presente Emirico filio Itemeri et consencione vendicioni et emcioni supradictis.* (UBB I, št. 477); prim. Imre Nagy, *Hazai okmánytár*. Codex diplomaticus patrius Hungariae (dalje: HAZAI. OKM.), Győr-Budapest 1861–1891, VIII, št. 80 in CD VII/5, str. 345; Zelko, I., Razprave, str. 23.

ce) in Otočico oz. Mokošem.³⁸ Jaroslav in Štefan na eni ter Vitemirov sin Emerik na drugi strani so se dogovorili o zamenjavi posesti v Nádasdu. Emerik je dobil od njiju svoj dedni delež z vsemi pritiklinami, v zameno pa jima je prepustil ves svoj delež v Belmuri, ki ga je podedoval od tistega dela zemljišča, ki je bilo v lasti pokojnih Teodorja in Volkomera. Jaroslav in Štefan sta obdržala posesti v Nádasdu, Lanki in Belmuri, Emerik pa v Sárú.³⁹ Matična posest v Nádasdu je kljub občasnim razprtijam med Sitkeievimi (*de Sythike*) iz rodu Ják ter Nádasdyji ostala v rokah slednjih. 16. maja 1359 je moral dvorni sodnik Nikolaj Ugrin razsojati o posesti *Baych* oz. Bayk (Zalska županija) in Nádasd. Spor, ki se je med tema dvema rodbinama vlekel že od leta 1301, je ponovno sprožil Štefan Sitkei. Sitkeievi so obdržali Bayk, Nádasdyjevi seveda izvirne posesti v Nádasdu.⁴⁰

Kot vidimo, so se na območju celotne srednjeveške Belmure med vsemi vejami rodu Nádasd ravno potomci Petheneda usidrali kot vodilni fevdniki, vendar ne v tolikšni meri kot Amadejci ali Haholdi. Na prvi pogled se zdi, da je k takemu stanju prispevalo rapidno kopičenje posesti v okolici jedrne posesti v Nádasdu in Sárú, kjer so do srede 13. stoletja s spretnim »lobiranjem« med bližnjimi in daljnimi sorodniki pridobili več posesti.⁴¹ Poleg Pethenedove veje je po številu nepremičnin oz. posesti izstopala Vitemirova veja (Itemer-Mákfai), drugače imenovana Daraboš, ki je od konca 13. stoletja izmenjevala svoje zemljiška lastništva s potomci Chopova (Gersei-Pethő). Nakupi, prod

³⁸ Zelko, I., Razprave, str. 23.

³⁹ *Nos capitulum ecclesie sancti Mychaelis archangeli de Castro Ferreo notum facimus tenore presencium universis, quod Warazlaus comes filius Petined et Stephanus filius Ladislai ex una parte, Emericus filius Itemeri ex altera coram nobis constituti in terris eorum subsequentibus tale concambium inter se fecisse protulerunt, quod eodem Emerico porcionem suam hereditariam in Nadasd cum omnibus utilitatibus et circumstanciis suis, Lanka vocata terre comitis Warazlay videlicet et Stephani predictorum omnino mediatam, item porcionem in Belmura, que ipsi Emerico ibidem de terra Theodori et Wolkomeri sine herede decedencium devenerat, dante Warazlao comiti et Stephano in perpetuum possidendas, porcio eorundem scilicet Warazlay comitis et Stephani in Sartam eorundem quam a Nicolao et Myke filiis Stephand ac Itemerio patre eiusdem Emerici de terra Theodori et Wolkomeri memoratorum empconis titulo comparata absque parte vel porcione Nicolai et Gregorii filiorum Venceslai, [qui] prout aderant huiusmodi concambiis non contradicebant set assensum prebant per omnia liberalem, cessisset Emerico pre[dicto] et] provenisset racione concambii presignati similiter in perpetuum possidenda. Addicimus eciam, quod idem Emeric[us] porcio[n]em suam totalem habitamin insulain Belmura et in terris ad eandem insulam pertinentibus, que ipsum [iure] hereditario tangebant, gracia prescripti concambii dedit, contulit et promisit comiti Warazlao et Stephano pre[dictis] iure perpetuo possidendam. (UBB I, št. 476); prim. HAZAI.OKM. VI, št. 92.*

⁴⁰ HAZAI.OKM. IV, št. 144.

⁴¹ Tako leta 1236: Stein, sin Teodorja, se s sinom grofa Petheneda pogodi o zamenjavi četrtnine zemlje v vasi Nádasd (*quartam partem sessionis villae Nádasd*) za neko pusto (*alterius terrae vacuae tradit*); CD VII/5, str. 252. 1246: grof Kračin (Crachinus) Nádasd proda del posesti v Nádasdu in Sárú sorodnikoma Ladislavu in Jaroslavu (Razlow – sinovom Petheneda – za 23 mark (Irmtraut Lindeck-Pozza, *Mittelalterliche Preis- und Wertangaben aus dem Burgenland*, v: *Burgenland in seiner pannonischen Umwelt. Festgabe für August Ernst, Burgenländische Forschungen, Sonderband VII*, Eisenstadt 1984, dalje: Lindeck-Pozza, I., *Mittelalterliche Preis- und Wertangaben*, str. 252); 1246: Kračin v Sárú in Nádasdu proda *in iure perpetuo* za 23 mark posesti Štefana (in njegovih sinov Nikolaja in Myke oz. Mihaela), ki so mu bile dodeljene s kraljevim privilegijem (*tenore privilegii regis*), Vraslavu in Ladislavu – sinovom Petheneda (UBB I, št. 308).

je, zamenjave (!) in podobni nepremičninski posli med tema vejama so se pred vasvárskim kapitljem sklepali kot po tekočem traku. Večina poslov je bila povezana s posestmi na območju mejnih stražarjev, v Órimagyarósd (nekoč Mogyorósd), ki leži severozahodno od Hodoša.⁴²

Podatkovna baza o posestnih razmerah vej Iteyer-Mákfai (znana tudi kot veja Daraboš) ter Gersei-Pethő v drugi polovici 13. stoletja je preveč obsežna⁴³, da bi jo tu podrobneje predstavili. Iz časa teh zemljiških poslov v začetku 14. stoletja pa velja izpostaviti tri sinove Petra I. Vitemira Mákfaija (Valentin, Benedik in Peter II.), ki so leta 1314 svoji sestri Izoldi (madž. Isalch) ob poroki z magistrom Ladislavom, sinom *comesa Adumpretha* iz Sáríja, kot jutrnjo v zameno za posest *Drugune*⁴⁴ predali Mali Koč (*Kyskoch*)⁴⁵ v bližini Belmure.⁴⁶ *Terra Drugune* je ležala ob istoimenskem potoku južno od Fokovcev (pri Selu) in je mejila na vas Mihalovci (*villa Mihaluch*), ki pa je danes ni več.⁴⁷ Kot je navedeno v listini o zamenjavi, je bil Kyskoch ob veliki cesti, po kateri se je šlo od Belmure proti Sombotelu, in je ležal zunaj zemljišča dolnjelendavskega gradu.⁴⁸

Vzrokov za posestno dinamiko je lahko več, med prvimi lahko izpostavimo abstinenco pri javnih službah. Znano je, da je bilo njihovim večnim konkurentom, gornjelendavskim Ama-

42 1292 (6. december): sinovi Andreja, sina *comesa Chopova*, prepuščajo *terciam partem predii Munoroud* (posest Órimagyarósd) skupaj z vsemi pritliklinami in zraven še posest v Poukafeldu (Pókaföld) Petru, sinu Andronika. Peter daje v zameno *porcionem suam* /.../ in *prediis suis Golsa* (Gerse) et *Olsaar* (Sár) in se obenem odpoveduje pravici do posesti *Makfá* (*terra Makua*); UBB II, št. 392. 1293 (7. maj): Lovrencov sin Mark, vnuk Chopova, proda Emeriku in Dominiku Darabosu tretjino dedne posesti v Órimagyarósd skupaj z vsemi pertinencami, domovi in njihovimi prebivalci (*cum omnibus utilitatibus suis et pertinentiis universis necnon cum sessionibus et domibus suis*) za 20 mark – deloma v gotovini, deloma v vrednostnih predmetih in nepremičninah (UBB II, št. 399). 1293 (29. junij): Ladislav, Dionizij in Andrej, vnuki Chopova, dajo v zastavo tretjino dedne posesti v Órimagyarósd, skupaj s pritliklinami in domovi za 3 marke Dominiku in Emeriku Darabosu za dobo treh let (UBB II, št. 403). 1293: Peter, sin Andronika, s soglasjem strica Marka in bratranca Ladislava za 20 mark proda tretjino deleža posesti v Órimagyarósd skupaj z dvorom in pripadajočimi stavbami (*terciam partem terre Munoroud vocate cum omnibus utilitatibus suis pertinentiis et curia ac aedificiis in eadem existentibus*) Dominiku in Emeriku, sinovoma Emerika Darabosa. Ob tem obljublja, da bo v primeru nadaljne prodaje tudi preostali delež te posesti odprodal njima (UBB II, št. 409; UBB II, št. 424). 1297 (9. februar): sinovi Andreja, ki je sin Chopova, prodajo Dominiku in Emeriku Darabosu za 25 mark tretjino posesti v Órimagyarósd, ki meji na njuno posest *Marác* (*possessio Maralch*), skupaj z nepremičninami in hišami. Plačilo se izvrši v dveh tretjinah v gotovini, preostalo pa v že tam obstoječih vrednostnih predmetih (*duas partes cum promtis denariis latorum Viennensium, terciam vero partem cum congrua existimacione*); UBB II, št. 438.

43 Več o tem glej v: UBB II, št. 239, 392, 395, 399, 400, 401, 403, 409, 410 in 419. 424, 438 ter UBB III, št. 19. in 165; Lindeck-Pozza, I., *Mittelalterliche Preis- und Wertangaben*, str. 251, 253 in 255.

44 Madž.: Dergénye/Deregeny.

45 Madž.: Kis-Kocs.

46 1314: *possessionem Kyskoch vocatam in Belmura existentem in concambium* /.../ *terre Drugune vocate* (Zelko, I., *Historična topografija*, str. 34, 53); 1340: *terra Kyskolch* (Dezső Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, I. kötet, Budapest 1890, str. 766).

47 *Metē separant a terris Miháluch de quibus reflectitur ad meridiem et currit in una valle* /.../ *ascendēdo ad montem iuxta vienam incultam castrensium* /.../ *pervenit ad rivulum Drugune* (Zelko, I., *Historična topografija*, str. 34 in 63). Verjetno gre za zaselek na istoimenskem zemljišču: *terra Myhafelde* (madž. Petőmihályfal, ki je izginuli kraj južno od Fokovcev in severno od Tešanovcev (Zelko, I., *Historična topografija*, str. 63).

48 *luxta viam magnam, per quam itur ad Sabariam de Belmura et separant a terris castri Lyndue* (UBB III, št. 164); AKO III, št. 877.

dejcem, še posebej pa Haholdom, že v 13. stoletju (!) poverjenih več dvornih, administrativnih in vojaških služb – od službe dvornega sodnika, župana in bana vse do palatina.⁴⁹ Še več, celo Güssinški ali na primer člani rodu Geregye (kastelani na gradu Dobra v drugi polovici 13. stoletja) so uspešno gradili na svoji karieri. Nádasdyjevim do konca 13. stoletja ni bila izkazana nobena pomembnejša služba; ni jih zaslediti niti na čelu županij. To je po svoje nenavadno, saj je imela ravno posest Petanjci strateško zelo pomembno lego. S podelitvijo dobro plačanih služb od kralja bi si lahko zlahka izboljšali gmotni položaj in povečali obseg petanjskega zemljišča v smeri proti Murski Soboti. Širše gledano je bila petanjska posest, stisnjena v Radgonski kot med potokoma Mokoš in Kučnica (in nedaleč od Radgone na nemški oz. avstrijski strani), izpostavljeno in slabo varovano območje. Razen dvora na Petanjcih ni indicev o drugih utrjenih objektih v tem prostoru. Podobno kot v primeru vzhodne meje, od koder so v Prekmurje v 13. stoletju nekajkrat vdrlili Güssinški, so bili tudi Nádasdyjevi in njihovi podaniki izpostavljeni nemškim vpadom. Kako zelo uspešni so bili pri tem, nam iz listin ni znano; znan pa je primer iz leta 1246, ko so tudi Nádasdyjevi postali »žrtve« nemške premoči. Po smrti Friderika II. (po tem, ko je kljub zmagi 15. junija 1246 v bitki pri Leithi umrl), so se razmere na Ogrskem nekoliko stabilizirale, ekonomsko pa si Ogrska še dolgo ni opomogla. Tudi plemstvo je moralo zategniti pasove. Nikolaj (sin Štefana, ki se omenja leta 1233) je leta 1246 po bitki pri Leithi padel v avstrijsko ujetništvo. Za zahtevano odkupnino je moral prodati svoje del posesti v Nádasdu. Njegov brat Myke je bil prisiljen te posesti, sicer ocenjene na vrednost 40 mark, prodati za 15 mark Jaroslavu in Ladislavu, sinovom Petheneda.⁵⁰ Tako je Nikolaj izgubil vse svoje posesti v Nádasdu skupaj z mlinom ter del posesti, ki jo je imel z bratom in jo je dobil od sorodnika Vitemira (šlo je za združeno posest Volkomera, Teodora in Vitemira). Ob prodaji je dolo-

49 Začetnik Haholdov – Gutkeled Štefan je bil palatin v letih 1246–1248 (Erik Fügedi, *Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. Értekezések a történeti tudományok köréből* 82, Budapest 1977, str. 116). Gutkeled Nikolaj je bil prav tako palatin v letih 1270–74 (Korai magyar történeti lexikon 9–14. század, ur. Gy. Kristó, Budapest 1994, str. 512).

50 *Nos capitulum ecclesie sancti Mychaelis de Castro Ferreo omnibus notum facimus, quod cum Nicolaus filius Stefand in exercitu, qui erat contra Teutonicos, in quo etiam dux Austrie vitam finivit, incidisset in angustiam captivitatis, frater suus Myke scilicet ad nostram accedens presenciam indicavit nobis, quod ipse subiturus esset captivitatem loco fratris sui adiungens, quod quicquid possessionis et hereditatis ipsorum ubicumque posite Nicolaus venderet pro sua liberatione, de sua esset voluntate plenaria et consensu.* (UBB I, št. 307).

čeno, da po novem brata Nikolaj in Myke nimata več pravic do dednih posesti v Nádasdu.⁵¹

K neuspešnemu prodoru Nádasdyjevih na širše (!) ozemlje Belmure so prispevali tudi Haholdi oz. kasnejši Baniči. Dejstvo je, da se v letu 1297 kot nov zemljiški gospod Belmure pojavi Štefan I. Hahold, ki je kralja Andreja III. zaprosil, da mu v fevd podeli Belmuro, ki mu je bila kot dedno zemljišče po krivici odvzeta. Na kraljevo iniciativo so tako izmerili belmursko posest in je bila Haholdova trditev o lastništvu potrjena; tako mu je kralj 31. oktobra 1297 potrdil posesti v Belmuri. Za katere posesti v Belmuri pravzaprav gre, listina ne razkriva.⁵² Prav gotovo Haholdi niso zahtevali posesti Petanjci oz. Nádasdyjevih. Morda je pri zahtevanem fevdu šlo za širše zemljišče okoli današnje Murske Sobote? Belmura je skupaj z Mursko Soboto spadala pod upravo Železne županije (!),⁵³ medtem ko je Haholdov rod že desetletja s prodajo in nakupi zemljišč načrtno širil svoj vpliv ter posesti na območju Zalske županije ter na sosednja ozemlja na jugu in vzhodu.

Tako je petanjsko zemljišče vse do konca srednjega veka ostalo izključna last rodu Nádasdy, kljub temu pa so bili od srede 14. stoletja dalje njihovi sosedski odnosi nenehno na preskušnji. Ob Haholdih so tudi Amadejci, gospodarji Gornje Lendave od leta 1275, predstavljali neke vrste grožnjo samostojni petanjski posesti. Kako? Kot piše Ivan Zelko, je bilo v času Amadejcev gornjelen-davsko zemljišče združeno z zemljiščem Belmura, ki je tako v administrativnem smislu pripadlo upravnemu središču v Vasváru.⁵⁴ Da ne bi bilo sosedskih sporov, je 14. maja 1331 Karel Robert I. pooblastil vasvárski kapitelj in svojega človeka Janeza (*hominem nostrum Iohannem*), da opravi obhod petanjske posesti in vpričo Nádasdyjevih sosedov ter mejašev na novo izmeri in potrdi meje.⁵⁵

51 *Nicolaus [...] terram suam in Nadasd et molendium suum estimari fecit et partem suam et fratris sui in terra Voltumer et Teodori et partem Vytemeri in terra eorundem, quam dedit Vytemerius Nicolao, et estimata sunt terra scilicet pro quadraginta marcis et pro quindecim molendinum, que, cum Vencezlaus filius Petened maior et alii consanguinei et commetanei emere voluissent, Warazlaus et Ladislaus filii Petened comparaverunt per omnia nullo contradicente antedictam pecuniam persolventes ita, quod Nicolaus et frater suus Myke nichil habent in Nadasd iurisdictionis.* (UBB I, št. 307).

52 ARP. OKM. X, št. 160; prim. UBB II, št. 445.

53 *Terram seu possessionem Belmura vocatam in comitatu Castri Ferey existentem* (UBB II, št. 445).

54 Zelko, I., Razprave, str. 131 in 176.

55 *Litteras excellentissimi principis domini Karoli dei gracia regis Hungarie [...] recepimus in quibus nobis dedit in preceptis, ut quod possessio Iohannis filii(?) Ladislai et Georgii filii Wencezlai de genere Naadasd in comitatu Ferrei Castri existens Belmura et alio nomine Peteunich nominata, metarum renovacionibus indigeret, cum Iohanne filio Markys de Holostow homine eiusdem domini nostri regis hominem nostrum fidedignum pro testimonio mitteremus, quo presente idem homo regius accedendo ad faciem eiusdem possessionis vicinis et commetaneis suis universis convocatis reambularet per veteres metas at antiquas, novas iuxta veteres origendo relinqueretque eandem eisdem Iohanni et Georgio contradicte non existente perpetuo possidendam.* (UBB IV, št. 164)

Že čez slaba dva tedna je vasvárski kapitelj overovil listino.⁵⁶ S tem aktom so si Janez, Jure in Lovrenc – potomci Petheneda in člani osrednje veje Nádasdyjevih – zagotovili neodtujljivo pravico nad petanjskim zemljiščem. Razmejitev je bila opravljena ob navzočnosti Nikolaja, sina Gogana Gerenčerja, ki je bil pooblaščenec magistra Pavla, kastelana gornjelendavskega gradu.⁵⁷ V listini je natanko popisana meja med petanjskim in gornjelendavskim zemljiščem: začne se pri naselju ob tišinski cerkvi (*ecclesia sancte Marie de Mystuche*)⁵⁸ na bregu potoka Otočica (Mokoš), zatem gre v smeri, ki loči posestvi Tišina (*Tystina possessio*) in Petanjci. Od tod gre meja proti reki Muri do močvirja, imenovanega *Nogzigethur*.⁵⁹ Mura je naravna geografska ločnica med petanjsko posestjo in nasproti ležečim nemškim teritorijem (!). Meja gre naprej po Muri v smeri proti zahodu do prekopa oz. jarka (*fossatum*), ki določa »državno mejo«. Od tega dela jarka teče meja proti severu do Nemških vrat (*porticum Nemethekapw*), ki je mejni prehod med mestom Radgona (*Redege civitas*) in zemljiščem Belmura (*Belmura terra*). Od tega prehoda oz. vrat (*Kapw*) gre meja naprej do velike ceste (*magna via*), ki vodi od nemškega teritorija proti vzhodu, to je na Ogrsko. Tu zavije v blagem loku do gozda, imenovanega *Orni Zyl*, kjer je tudi mejnik. Od tod gre meja spet po »veliki cesti«⁶⁰ proti nemški meji (*magna via que venit de Theutonia*) do sadnega drevesa, morebiti jablane (*arborem pomus*), kjer je mejnik. Meja teče od tod spet po »veliki cesti«⁶¹ na vzhod do potoka Mokoš, kjer je spet mejnik. Ta isti potok na jugu (*ad meridiem*) ločuje združeno belmursko in gornjelendavsko posest *Petrustelexw*⁶² od posesti Nádasdyjevih. Od tu poteka meja spet do kraja, kjer se je začela, to je do Tišine.⁶¹

56 26. maj 1331: *Nos capitulum ecclesie sancti Michaelis archangeli de Castro Ferreo notum facimus /.../, cum eodem Iohanne filio Markys homine regio [cum] hominem nostrum Iohannem sacerdotem ecclesie nostre /.../ ad nos reversi et per nos requisiti concorditer retulerunt, quod tertia feria proxima ante octavas ascensionis domini accessissent ad predictam possessionem Belmura seu Peteunich nominata convocatisque vicinis et conmetaneis suis universis eisdemque consensum et assensum prebentibus, Iohanni et Georgio de Naadasd hereditario iure inventam eandem reambulassent per veteres metas et antiquas reambulatasque ipsi Iohanni filio Ladizlai, Georgio filio Wencezlai ac Laurencio filio Stephani statuissent et reliquissent sub metis infrascriptis perpetuo possidendam, penitus nullo contradictore existente.* (UBB IV, št. 165).

57 Nicolaus filius Gogani de Gerencher homo magnifici viri magistri Pauli fili[i] Symonis iudicis curie domini regis castellani de Lindua (UBB IV, št. 165).

58 Mystuche: tudi Mesynch, Mysinch (Zelko, I., Historična topografija, str. 63).

59 Tudi *Noghygethur*: Veliki otok ob reki Muri pri Petanjcih (Prav tam, str. 69).

60 Murski Petrovci, ki ležijo na pol poti med Petanjci in Radgono (Prav tam, str. 74).

61 UBB IV, št. 165; Diplomataki Levéltár (dalje: DL) 3927; Magyar Kamara Archivuma (dalje: MKA), Neo-regestrata acta, Q 311/39640.

Kot kaže, pa razmejitev sosedskih zemljišč leta 1331 le ni pomogla k pomiritvi sprtih strani, saj so morali Nádasdyji v naslednjih sedemnajstih letih (!) še dvakrat iskati pravico pred sodiščem. Prvič julija 1347, ko so se zoper fevdnike Belmure pritožili županu. Posredoval je vasvárski kapitelj in namestniku župana Železnega sporočil, da so potomci Petheneda zdaj že pokojni ženi Nikolaja II. Amadeja iz Gornje Lendave ter njegovima sinovoma »pred davnimi časi« v uživanje prepustili del petanjske posesti, ležeče na ogrski strani. To je sicer storil proti svoji volji, zdaj pa njihovi jobagioni iz Mesynchev (domnevno Tišine) in Belmure pod zaščito uradnikov (*officiales*) neprestano izkoriščajo plodove in ostale dobrine tudi na tistem delu posesti, ki leži na nemški strani.⁶² Lovrenc Nádasdy je zaprosil, da kapitelj pošlje oglednika in pričo na gornjelendavski grad in da pravico do uživanja posesti Petanjci dodeli izključno Nádasdyjevim.⁶³ Prvi del pogodbe med sprtima stranema je bil sklenjen v gradu v Gornji Lendavi v nedeljo, 22. julija. Pravni zastopniki v spremstvu Amadejevih služabnikov (*famulos eorum*) so odšli nazaj na Petanjce, kjer so »in situ« na osnovi pogodbe iz leta 1331 ponovno izmerili zemljišče v korist Nádasdyjevih. Meje so ostale nespremenjene, Amadejevim jobagionom pa je bil striktno prepovedan vstop na Nádasdyjevo posest, še posebej na tisti del, ki se razprostira na nemški strani. Murino kopno oz. otoček (*fluvium Muram /.../ ipsaque insulam*) je namreč razmejevalo ne le petanjsko posest, ampak tudi vzhodno ozemlje od nemškega teritorija. Sedem dni kasneje, 29. julija, je bila nova razmejitvena pogodba sestavljena in overovljena.⁶⁴

V drugo se je zapletlo že naslednje leto: tokrat je o problematiki ozemeljskega spora vasvárski kapitelj poročal tudi kralju in stranki sta se po prejemu pisnega zahtevka dvornega sodnika znova srečali 7. julija 1348. Skupaj so se pravni zastopniki obeh strani in celo murskosoboški župnik Jakob (*plebano de Murazombatha*) odpravili *ad faciem possessionis Peteunych*. Pogodba je bila dokončno overovljena devet dni kasneje, 16. julija.⁶⁵

62 *Nobilis domina relicta magistri Nicolai filii Nicolai condam bani de Lyndva /.../ per iobagiones eorum de Mesynch et de Belmura /.../ usus fructus et utilitates possessionis ipsorum Peteninch vocate a multis temporibus retroactis contra voluntatem ipsorum uti fecissent et nunc facerent incessanter* (Nagy, Imre: Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Monumenta Hungariae historica. Diplomata, Budapest 1878–1920 [dalje: ANJOU. OKM.] V, št. 48).

63 Prav tam.

64 UBB V, št. 167; ANJOU. OKM. V, št. 48; DL 3927; MKA, Neo-regestrata acta, Q 311/39640.

65 UBB V, št. 198; prim. VIRI 1, str. 55–58 (in tu navedbo, da je bila posest Gornja Lendava v tistem letu v rokah Sečijev (Domokos Szőllőci s sinom Janezom?).

Tokratna razmejitev in sklenjena pogodba sta se vendarle izkazali za uspešni, saj novih sporov s petanjsko posestjo ni zaslediti. Na ozemlju današnjega Prekmurja je petanjsko otočno ozemlje edino, ki ga je od leta 1233 Pethenedova veja obdržala v celovitem obsegu neprekinjeno do 17. stoletja, ko je rod izgubil večji del svojega premoženja. Leta 1671 so namreč Franca Nádasdyja III. obglavili, ker je sodeloval v zrinjsko-frankopanski zaroti proti Avstriji. Osrednji del posesti skupaj s Kasteliščem pa je verjetno začel propadati desetletja pred tem, to je v obdobju, ko so Turki pustošili v tem delu Prekmurja.⁶⁶

SKLEP

Stranske veje rodu Nádasdy, ki so izšle iz istega prednika Petheneda, so bile vsaj še tri: Heym, Itemer-Mákfai (t. i. veja Daraboš) in Gersei-Pethő. Ker se za celotno območje Belmure, to je med rekama Mura in potokom Ledava, za obdobje do konca 13. stoletja (natančneje do leta 1297) v virih ne omenja noben drug fevdnik razen Petanjskih, lahko sklepamo, da so bili ravno oni najstarejši znani fevdniki v mejah zemljišča Belmura. Ob petanjskem otočnem ozemlju so imeli potomci grofa Petheneda več posesti tudi zunaj meja današnjega Prekmurja. Največ so jih imeli v matičnem Nádasdu (Železna županija), po katerem so si kasneje potomci Petanjskih nadelili tudi ime. Znotraj celotnega sorodstva so bili pogosti zemljiški spori, še zlasti med osrednjo vejo Nádasdyjevih in Daraboševih. V drugi polovici 13. stoletja so družinsko blagajno Petanjskih okrnili boji s tujimi plemiči (Güssinški), konec stoletja pa se kot novi zemljiški gospodje na zemljišču Belmura pojavijo Haholdi. V 14. stoletju so si svoj delež zemlje v Belmuri poskušali pridobiti tudi sosedje Petanjskih – Amadejci iz Gornje Lendave. Spor med njimi se je vlekel dobrih sedemnajst let, dokler ni kraljeva komisija leta 1348 petanjsko otočno ozemlje dokončno prisodila Petanjskim oz. njihovim naslednikom Nádasdyjem v neodtujljivo in trajno dedno last.

⁶⁶ Kerman, B., Nádasdyjev dvorec na Petanjcih, str. 67.

DARJA KEREĆ

NÁDASDYS AND THEIR COLONIZATION OF BELMURA
AND PETANJCI IN THE 13TH AND 14TH CENTURIES

There were at least three side branches of the Nádasdy family, all originating from the same ancestor Pethened: Heym, Itemer-Mákfai (i.e. the Daraboš branch) and Gersei-Pethő. As no other feudal lord except Petanjski is mentioned in sources for the entire Belmura area, i.e. the area between the river Mura and the creek Ledava, until the 13th century (until 1297, to be precise), it is safe to conclude that they were the oldest known feudal lords within the Belmura area. Besides the Petanjci territory the descendants of Count Pethened had several estates outside today's Prekmurje, most of them in Nádasd (Vas County), after which the descendants of Petanjski adopted the name. Within the family, land disputes were common, especially between the main branches Nádasdy and Daraboš. In the other half of the 13th century the Petanjski family fortune dwindled due to struggles with foreign noblemen (Güssinški), while at the end of the century Haholds appear as the new feudal lords in the Belmura area. In the 14th century the neighbours of Petanjski, Amadejec family from Gornja Lendava, also acquired their share of land. The dispute between them lingered on for more than seventeen years, until the royal commission in 1348 adjudged the Petanjci area to the Petanjski family and to their descendants Nádasdys into inalienable and lasting property.

BERNADETTA HORVÁTH

ORIS UPRAVE IN PRAVOSODJA NA MADŽARSKEM IN V ZALSKI ŽUPANIJI V TEREZIJSKI DOBI

V pričujoči razpravi želim osvetliti značilnosti uprave na Madžarskem v 18. stoletju s poudarkom na županijski upravni organizaciji, in to na primeru Zalske županije, kamor so med drugimi spadali današnji predeli Prekmurja. Seveda pa je z upravo tesno povezano tudi sodstvo, saj so imeli ljudje, ki so izvajali upravne zadeve, v rokah tudi škarje in platno pravosodja. Pri oblikovanju članka so mi bila v veliko pomoč dela priznanih pravnih zgodovinarjev A. Degréja, F. Eckharta in G. Bélija.

1.1 UPRAVNA UREDITEV IN SODSTVO NA MADŽARSKEM V 18. STOLETJU

Najpomembnejši osrednji vladarski organi kraljevine Madžarske v 18. stoletju so bili: madžarska pisarna, madžarska komora in državni svet. Naloge pisarne so bile – najkrajše povzeto – zagotavljanje kraljevskih pravic, posredovanje ukazov, nadzorovanje delovanja države ter obravnava upravnih, vojaških in denarnih zadev, ki se tičejo države. Izvršna oblast je bila v rokah državnega sveta, ki so ga na novo ustanovili leta 1723. Njegova najpomembnejša naloga je bila izvršba vladarskih odredb, lahko pa je podal tudi predloge za dodatne odredbe. Ukvarjal se je tudi z davčnimi zadevami, carinami, javnim redom, verskimi vprašanji, ni pa se vmešaval v finančne zadeve. Njegov sedež je bil najprej v Požunu (madž. Pozsony, danes Bratislava), od 1784 pa v Budimu. Na čelu državnega sveta je bil palatin, ki je odlo-

čitve sprejemal skupaj z 22 cerkvenimi in posvetnimi svétniki. Osrednje finančno vodenje, upravljanje prihodkov in obračune je še naprej nadzorovala madžarska komora. Formalno je delovala kot neodvisno telo, v praksi pa je njeno delovanje nadzorovala dunajska dvorna komora, ki se je neposredno vmešavala v madžarsko gospodarstvo.¹

Najpomembnejši forum zastopstva stanovskih interesov v 18. stoletju je bil madžarski državni zbor, ki je organiziran kot zakonodajni organ ter sodeluje s kraljem. V tem stoletju so nastale spremembe pri poteku, obliki zasedanj; postalo je namreč splošno veljavno, da je kralj županijam poslal povabilo, v katerem jih je obvestil o predmetih razprave na državnem zboru. Županije so svojim poslancem dale napotke, ki so jih morali upoštevati. Ravno tako je v tem stoletju postala običajna dobra priprava zasedanj državnega zbora. Poslanci spodnjega doma so svoje stališče izoblikovali že na zasedanjih v svojih županijskih okrajih. Na državnozborskih zasedanjih se je ohranil običaj izmenjave sporočil med obema domovoma. Če sta se dogovorila, so vladarju posredovali adresu, ki jo je ta nato – če jo je sprejel – v dekretu posredoval stanovom v državnem zboru. Snovanje zakonov je tako od vladarja kot od državnega zbora terjalo kompromis. A tudi tako se je bilo težko dogovoriti o nekaterih ključnih vprašanjih (obdavčenje, razvoj infrastrukture ...). Ni naključje, da Karel III. od leta 1729, Marija Terezija pa od leta 1765, sploh nista sklicevala državnega zbora.²

Najpomembnejši organi krajevne uprave in krajevnopravnih predpisov pa so ostale županije; njihov neposreden vpliv je v 18. stoletju še rasel, čeprav so spadale pod nadzor državnega sveta.

V prvi polovici 18. stoletja so na državnih zborih izpeljali tudi reformo sodstva, na podlagi katere so se preoblikovala najvišja sodišča. Najpomembnejše sodišče je postala kraljevska kurija, ki je vključevala palatinsko sodišče in kraljevsko sodišče. Palatinsko sodišče je bilo pritožbeno sodišče, kamor so prihajale zadeve s kraljevskega sodišča. Na čelu tega sodišča je bil palatin, a je vodenje procesov prepuščal svojemu namestniku. Personalis pa je vodil kraljevsko sodišče, ki je na prvi stopnji obravnavalo zadeve v

1 Kontler, László, Madžarska zgodovina, Slovenska matica 2005, str. 157–159.

2 Eckhart, Ferenc, Magyar alkotmány- és jogtörténet, Budapest 2000, str.213–222.

zvezi z veleizdajo in nepremičninami, hkrati pa je veljalo kot pritožbeno sodišče za sodišča državnih sodnih distriktov. Sodni distrikti so se izoblikovali leta 1723 in so bili v celotni državi štirje (Nagyszombat (Trnava), Kőszeg, Eperjes (Prešov) in Debrecen).³

1.2 UPRAVNA UREDITEV ZALSKE ŽUPANIJE V ČASU MARIJE TEREZIJE

Do sredine 18. stoletja se je v Zalski županiji večinoma izoblikovala upravna in sodna struktura, ki je zaznamovala še zadnje obdobje stanovske ureditve. V prejšnjih obdobjih so se zadeve na upravni ravni večinoma urejale ustno, v tem času pa so se zadeve začele urejati v pisni obliki. K razvoju tega so veliko prispevale šole, ki so omogočile izobrazbo širšemu krogu prebivalstva, zlasti plemstvu, s tem pa so postali sposobni za opravljanje različnih funkcij v županijski upravi. Na drugi strani pa je pomembno vlogo odigral tudi razsvetljeni absolutizem, ki si je za dosego svojega cilja zadal urediti sleherno področje življenja, o izvršitvi svojih navedil in patentov pa so od županije pričakovali sprotno obveščanje. S tem so omogočili prvi razcvet birokracije na Madžarskem.

Na začetku stoletja so županijsko vodstvo večinoma predstavljali še »laiki«, predvsem taki, ki so bili vešči branja in pisanja latinščine in so nekoliko poznali tudi pravo. V drugi polovici stoletja so se ob starih pojavile še dodatne naloge, ki pa so za razliko od dotedanjih zahtevale dodatna, posebna znanja (finance, zdravstvo, inženirstvo ...).

Do srede 18. stoletja se je stanje na področju upravne ureditve stabiliziralo. Županija je bila sicer že dalj časa razdeljena na pet okrajev (Kapornak, Egerszeg, Tapolca, Szántó in Medmurje; pozneje, okoli 1777–1780, se iz najzahodnejšega večjega okraja Egerszeg odcepi in formira nov, šesti okraj, Lövé.⁴ Kljub taki ureditvi

³ Prav tam, str. 258–260.

⁴ V začetku 16. stoletja poznamo le tri ozemeljsko zelo obsežne okraje: Kapornak (največji, segal od trga Nagykarnak do Mure), Tapolca in Szántó. Poimenovanje posameznih okrajev v virih ni stalno. Tako županija kot okraji niso imeli stalnega sedeža. Največkrat so ga označevali z imenom županijskega sodnika, ali pa ga poimenovali po kraju, kjer so imeli svojo skupščino ali sodišče.

Turbuly, Éva, Zala megye közigazgatása 1541–1750, *Zala megye archontológiája 1138–2000*, Zalaegerszeg 2000, str. 29 (Turbuly).

Omenjajo pa se tudi drugi nazivi okrajev: Sziget, Szántó, Kiskapornak, Nagykapornak in Tapolca. Prim. Magyarország történeti helységnévtára, Zala megye (1773–1808), Budapest 1996, str.13.

pa so posamezna zemljiška gospostva še naprej znala ohraniti določeno neodvisnost od županije. Največja gospostva tega časa so bila Čakovec, Beltinci, Dolnja Lendava in Szécsisziget. Njihova neodvisnost se je kazala v tem, da so gospostva v svojih vaseh še vedno sama pobirala davke ter jih naprej posredovala v županijsko blagajno. Županija je želela to pristojnost gospostev čim prej odpraviti, zato je od leta 1756 imenovala za območje gospostev pobiralce davkov. Njihova naloga je bila odmera davkov in nadziranje pobiranja le-teh na posameznih gospostvih, plača pa odvisna od velikosti gospostva. Neodvisnosti gospostev je bilo dokončno konec v letih 1772–1773.⁵

Kaj je bila naloga plemiške županije? V začetnih stoletjih od ustanovitve je bila to vsekakor ustanova, ki je branila interese zemljiških posestnikov, sodila je v njihovih pravnih zadevah. Te so opravljali na županijskih sodiščih (*sedes judiciaria*, krajše zapisano *sedria*). Postopoma pa se županija preoblikuje v krajevno samoupravno organizacijo, ob tem pa ne smemo pozabiti, da je osrednja oblast še ostala odločujoča. Po mnenju pravnega zgodovinarja Ferenc Eckharta so protiturške vojne bistveno prispevale k izoblikovanju županijske samouprave: povečalo se je število del in opravil v zvezi z obrambo, zaradi nenehnih vojn se je javni red omajal, osrednji organi uprave pa so bili zato še teže dosegljivi. Za svojo osnovno in najpomembnejšo nalogo so imeli reševanje denarnih zadev države. Tako sta urejanje vsakdanjega življenja in dejanska uprava preostala županiji. Z izjemo velikega župana, ki ga je imenoval kralj, si je županija prav vse svoje uradnike izvolila sama.⁶

Najpomembnejši oblastni organ županije je bila županijska skupščina (*generalis congregatio*). Na skupščini so bili izvoljeni poslanci, ki so zastopali županijo na državnem zboru, tu so oblikovali navodila za poslance in odločali o poročanjih poslancev, bodisi da so nanje pristali bodisi da so jih zavrnil. Skupščina je bila edina pristojna za imenovanje županijskih funkcionarjev in tudi za razreševanje sporov. Sodelovala je pri snovanju zakonov, pravilnikov, statutov. Z ustanovitvijo državnega sveta leta 1724 se okrepi njen osrednji nadzor, kar je prispevalo k izobliko-

⁵ Kapiller, Imre, Zala megye közigazgatása 1750–1790, str. 47 (Kapiller).

⁶ Turbulý, str. 31.

vanju enotnih normativov, urejal je upravo, nadzor pa je razširil tudi na konkretne zadeve. V 16. in 17. stoletju je bila najpomembnejša naloga županije vojaška obramba lastnega območja, v mirnih obdobjih pa ohranitev javnega reda. Zato so v tem času večkrat razglasili splošno plemiško vstajo (*insurrectio*). Veliko skrb so namenjali tudi vzdrževanju krajiških gradov (Kanizsa, Veszprém, Pápa, Győr, Tihany) in preskrbi vojakov v njih. Prebivalstvo je moralo prispevati svoj delež v obliki zastonjskega dela, tlake (*gratuitus labor*), ki so jo opravljali z vozovi ali ročno. Poleg tega so morali krajiške gradove preskrbeti s šibami, količi, z lesom za stavbe, s kurjavo, hrano, z žitaricami. Te dajatve in tlaka so bili sprotni. Tlako je določal zakon iz leta 1557, in sicer je določil šest dni v letu za podložnika, zakon pa je omogočal, da so lahko število teh dni po potrebi povečevali. Naloga županije je bila, da je ta dela organizirala, npr. določala termine.⁷

Z izgonom Turkov s tega predela pa so županijo doletele nove naloge, namestitve in preskrba vojske, ki je šla čez območje, tj. zagotovitev dostave vsega potrebnega; ta obveza je veljala celo 18. stoletje. Plemstvo je leta 1715 izglasovalo zakon o stalni vojski. Vojake so največkrat dobili s prisilno mobilizacijo, bremena namestitve vojske pa so nosili davkoplačevalci (*misera plebs contribuens*). Častnike so od druge polovice 18. stoletja nameščali v kvartirje, ki so jih zgradile občine ali gospostva, v njihovo domeno pa je sodilo tudi vzdrževanje teh kvartirjev. Življenje z vojniki ni bilo lahko, prihajalo je do nesoglasij, zato si je županija prizadevala za zmanjšanje nameščenih vojakov oziroma je s pravili urejala odnose vojske in prebivalstva.⁸

Med stalne naloge županijske samouprave je spadalo tudi vzdrževanje javnega reda: urejala je prirejanje sejmov, določala in nadzirala je mere in cene, k stalnim nalogam je sodilo še organiziranje popravil cest in mostov. Seveda so vseskozi skrbeli za odmero in pobiranje državnih davkov. Za lastne potrebe so lahko pobirali tudi županijske davčne obveze; med take potrebe so šteli potne stroške in dnevnice državnozborskih poslancev, plače županijskega notarja ter njegovih uradnikov ... Od 30. let 18. stoletja pa je županija za lastne potrebe pobirala še hišni davek

⁷ Prav tam, str. 31–32.

⁸ Turbulý, str. 32.

(*domestica*). Od tega časa naletimo tudi že na primere varnostnih ukrepov – karanten kot zaščite pred epidemijami. Ena od pomembnih nalog županije je bila oblikovanje uradniških pravilnikov (statutov). Njihovo število je bilo največje v 16. in 17. stoletju, v 30. letih 18. stoletja pa se to – vsaj v Zalski županiji – zmanjša. Statuti so določali plače uradnikov, njihove dnevnice, takse po sodnih postopkih – in tako posredno ščitili javni red v županiji. Naloga slehernega je bila, da prijavi ali po možnosti celo ulovi nepridiprava. Preprečevali so naseljevanje neznanih klošarjev, Romov, preprečevali so rope in zažiganja. Od 30. let 18. stoletja pa so postajale odredbe županije vedno bolj odveč, saj so z ustanovitvijo državnega sveta stremeli k uveljavljanju enotnih vsedržavnih normativov.⁹

Stanje se je spremenilo po izgonu Turkov, po Rákóczijevi osvobodilni vojni ter epidemiji kuge na začetku stoletja. Končala se je doba razkosane države, vzpostavljen je bil enoten notranji red. Pojavila se je potreba po razširitvi pismenosti. Zakon iz leta 1723 je predpisal, da mora veliki župan stalno prebivati v županiji, razen če ni v službi kralja ali države; bil naj bi neodvisen od bogatih županijskih veleposestnikov. Županijske funkcionarje naj bi volili vsaka tri leta, izvoliti pa jih je bilo potrebno s privolitvijo cele županije. Zakon iz leta 1729 je določal, da ima lahko županija le enega podžupana. Dotlej je tudi v Zalski županiji veljal običaj, da so imeli dva podžupana – in kljub zakonski omejitvi sistema dveh podžupanov nikakor niso uspeli ukiniti. Poleg tega je 25. člen omenjenega zakona predvidel, da morajo županijski sodniki in višji uradniki letno oddati vse procesualno uporabljene in druge javne listine v županijski arhiv. A županija dolga stoletja ni imela niti svojega stalnega sedeža, kaj šele arhiva! Zakon iz leta 1723 je odredil, da mora imeti vsaka županija lastno županijsko stavbo ter v njej tudi arhiv in zapor; županije brez nje so jo morale zgraditi. Tako je bila do leta 1733 zgrajena županijska hiša v Zalaegerszegu, hkrati pa je bilo tudi dokončno odločeno, da bo stalni sedež županije v tem mestu.¹⁰

Druga oblika plemiške skupščine je bila t. i. mala skupščina (*particularis congregatio*). V prejšnjem, 17. stoletju je veljala ta

⁹ Turbulý, str. 32–33.

¹⁰ Turbulý, str. 33–34.

skupščina še za enakovredno županijski, saj je zastopala interese plemstva na določenem delu županije (*particula*) in se je od dežanske skupščine razlikovala le v poimenovanju. Njeni sklepi so bili prav tako veljavni kot sklepi »velike« skupščine. Njena vloga pa se je do konca 18. stoletja spremenila – omejila: postala je odprti forum za obravnavo dela posameznih uradniških funkcionarjev oziroma za seje zastopnikov županije, ni imela več pristojnosti za spremembe sklepov prejšnjih skupščin. Njeni sklepi so bili sicer veljavni, a so jih morali potrditi na naslednji županijski skupščini. Z nastopom Jožefa II. se je začelo tudi postopno omejevanje vloge županijskih skupščin; slednjič jim je kot bistvena naloga preostala le še izvolitev državnoborskih poslancev. Sicer pa Jožef II. v času svojega vladanja ni sklical državnega zbora, tako tudi vloga skupščine ni prišla do izraza.¹¹

Generalis ali *particularis congregatio* oziroma *sedrio* je sklical veliki župan ali podžupan. Skrbela sta, da zasedanja niso sovpadala z velikimi deli na poljih ali cerkvenimi prazniki. Zasedanja sedrije so lahko trajala tudi do dva tedna.

Skupščini in sodišču je predsedoval podžupan ali njegov namestnik, navzoči so bili še notar, okrajni sodnik, predstavniki gospostev in pobiralec davkov. Župan, največji veleposestnik županije in cerkveni dostojanstveniki so se udeležili zasedanj obeh teles le v izjemnih primerih (volitve, umeščanje novega župana, ali zadeve, ki so se jih neposredno dotikale). Ker do leta 1733 županija ni imela stalnega sedeža, so bile skupščine sklicane v različnih krajih (Szentgrót, Egerszeg, Körmend, Sümeg). Udeležba na skupščinah je bila obvezna, sicer je odsotni moral plačati kazen.¹²

Velikega župana (*supremus comes*) je imenoval kralj, saj je bil tako zagotovljen vpliv osrednje oblasti kot tudi kraljevski izvor institucije. Ponavadi so to funkcijo opravljali najbogatejši posestniki v županiji (Bánffy, Zrinski, Esterházy in v 18. stoletju družina Althan). Veliki župani so največkrat opravljali tudi državne funkcije, zato niso živeli v svoji županiji. Z županijo so imeli stike prek svojih stalnih namestnikov, podžupanov. Že zelo zgodaj

¹¹ Kapiller, str. 48–51.

¹² Turbulý, str. 35.

se izoblikuje tudi administratorska institucija, ko namesto mla-doletnega župana vodenje županije dejansko prevzame kraljev zaupnik.¹³

Nižja funkcija od župana je bila funkcija podžupana (*vicecomes*). Ti so bili dejanski usmerjevalci županijske uprave in sodstva. Volili so jih iz vrst uglednejših plemičev županije, take, ki so imeli lastne gradove. Z začetka 18. stoletja pa imamo podatke, da so podžupani postali tudi manj premožni plemiči, kriterij torej ni bil več izključno le obseg premoženja, temveč tudi, kakšne županijske uradniške službe so dotlej opravljali. Eden od poslancev državnega zbora je bil eden od podžupanov. Očitna razlika med podžupanoma se je kazala v njunih pristojnostih: županijskemu civilnoprocesnemu sodišču je predsedoval prvi podžupan, kazenskemu sodišču pa je predsedoval namestnik podžupana oziroma drugi podžupan.¹⁴

Pomembno mesto je pripadalo tudi notarju (*notarius*), ki ga niso volili, temveč je to delo opravljal najeti profesionallec. Od njega kot uradnika se je pričakovalo, da zna lepo pisati, tekoče obvlada latinščino in obvlada pravo. Notarjeva plača je bila sorazmerno nizka, velikokrat so jo dobili z zamudo. Od 18. stoletja so jim pri delu pomagali pisarji, pozneje še notarjevi namestniki. Od tega časa je nadziral tudi arhivarja. Notarjeve naloge so bile priprava zapisnikov skupščin, sodnih obravnav, predstavitev listin višjih instanc ter skrb za županijski arhiv. Marija Terezija je z odredbo iz leta 1771 določila, da notarja (glavnega notarja) imenuje veliki župan.¹⁵

Na čelu vsakega od županijskih upravnih okrajev je bil županijski sodnik (*judex nobilium*, krajši zapis *judlium*). Pri delu so mu pomagali sodni zapriseženci in podžupani. Moral je stalno živeti v svojem okraju, lahko pa je sodeloval na skupščini in je kot sodnik lahko deloval po vsej županiji. V 17. stoletju funkcija županijskih sodnikov še ni posebno cenjena, opravljali so jo premoženjsko skromnejši ljudje. Od sredine 16. stoletja se začeneja pojavljati namestniki županijskih sodnikov (*vicejudex nobilium*, krajši zapis *vicejudlium*), ki so delovali kot sodnikovi pomočniki

¹³ Turbuly, str. 39.

¹⁴ Turbuly, str. 39–40.

¹⁵ Kapiller, str. 54–55.

v upravnih in sodnih zadevah. Od velikosti okrajev je bilo odvisno, koliko namestnikov županijskih sodnikov in zaprisežencev so izvolili. S sredine 18. stoletja imamo prve podatke o tem, da so namestniki županijskih sodnikov dobili svoje posebno upravno področje, distrikt. Sodni zapriseženci (*assessores*) so že od vsega začetka pomagali županijskim sodnikom pri izvajanju sodnih postopkov. Bili so iz vrst premožnejših in pravno podkovanih gospodov. Dejanski zapriseženci (*juratus assessor*, krajši zapis *jurassor*) pa so pomagali podžupanoma oz. županijskim sodnikom pri vsakdanji upravi. Bili so iz vrst nižjega plemstva in so največkrat znali le brati in pisati.¹⁶

Davčne in finančne zadeve županije je opravljal zbiralec davkov (*perceptor*), od sredine 18. stoletja je bil to glavni zbiralec (*generalis perceptor*). Skrbel je za redno pobiranje davkov; z ukinitvijo neodvisnosti gospostev pa so za vsak okraj imenovali okrajnega zbiralca. Zbiralec davkov je bil odgovoren županiji, svoje letne obračune je moral predstaviti županijski skupščini.

Zalska županija se je pred koncem 18. stoletja upravno delila na 6 okrajev. Na čelu vsakega je bil glavni županijski sodnik; v vsakem okraju sta bili dve okrožji (skupaj 12), na čelu teh so bili županijski sodniki, okrožja pa so se delila na rajone, na čelu katerih so bili zapriseženci ali pa kateri od županijskih sodnikov.¹⁷

1.3 SODSTVO NA OBMOČJU ŽUPANIJE

Premožnejši plemiči niso upravljali samo z imetjem, temveč tudi z vplivnimi položaji, kar sem nakazala že v prejšnjem poglavju. Poleg upravnih funkcij so izvajali tudi sodne zadeve. Zato se ni čuditi, če v virih naletimo, da je nekdo enkrat prvi podžupan, nato spet drugi podžupan ipd.; funkcije so si torej menjavali med sabo.

Kateri sodni forumi so delovali v županiji in kdo so bili nosilci teh forumov? Sodstvo je bilo v rokah županije tj. županijskega sodišča (*sedes judiciaria*, *sedria*), iz nje se loči kazenska sedrija, kot nižja sodišča so bila sodišča podžupana in okrajnega žu-

¹⁶ Kapiller, str. 54–55.

¹⁷ Prav tam, str. 55–56.

panijskega sodnika. Ti forumi so sodili v zadevah županijskega plemstva, v zadevah podložnikov, ki niso spadala pod plemiško sodišče. Sojenje so opravljali tisti županijski uradniki, ki so opravljali tudi upravne funkcije.¹⁸

Sodišče županijskega sodnika (*forum judicis nobilium, forum iudicium*) je bilo najnižje županijsko sodišče. Na tem sodišču je razsojal županijski sodnik ob pomoči zapriseženca (*juratus assessor, jurassor*), sodil je v zadevah javnega reda in miru, kazenskih zadevah in v civilnih zadevah manjše sodne vrednosti. Vrednost se je razlikovala in se je stabilizirala šele v 18. stoletju. Dolgovi, zastavne, deležne in dedne pravde v vrednosti do 200 forintov so na prvi stopnji obravnavali na sodiščih županijskega sodnika. Če je bila vrednost pravde večja, tja do 3.000 forintov, se je lahko obravnavala na tem sodišču, ali pa so lahko obravnavo začeli tudi na sodišču podžupana. Pri pravnih večje vrednosti od 3.000 forintov županijski sodnik ni mogel razsojati, to je bila zgornja meja njegove pristojnosti. Pritožba s tega sodišča je bila možna na sedrijo.¹⁹

Vse sodne institucije v županiji so imele svoje pristojnosti le na njenem območju. Če so se sodne zadeve nanašale na več županij, so v zadevah odločali protonotarji, od leta 1724 pa sodišča državnih sodnih distriktov.

Sodišče podžupana (*forum vicecomitis*): tu je razsojal podžupan skupaj z okrajnim županijskim sodnikom in enim zaprisežencem. Sodil je izključno v civilnih zadevah. Njegove pristojnosti so se, podobno kot sodišča okrajnega sodnika, izoblikovala šele v 18. stoletju. Pod njegovo pristojnost so sodile manjše zadeve: žalitve časti, zlorabe oblasti, zastavne, deležne in dedne pravde ter druge posestne pravde v vrednosti od 200 do 12.000 forintov. Pritožba s tega sodišča je bila možna na sedrijo.²⁰

Najvišji forum županije je bilo županijsko sodišče, sedrija. Od tega sodišča se je ločilo kazensko sodišče. Civilni sedriji je predsedoval podžupan (*vicecomes*), kazenski sedriji pa drugi podžupan (*vicesgerens, substitutus vicecomes*). Njihovi sodni sodelavci so bili županijski sodniki, zapriseženci in sodniki prisledniki (*tabu-*

18 Bónis, György, Degré, Alajos, Varga, Endre, A magyar bírósági szervezet és perjog története, Zalaegerszeg 1996, str.100.

19 Prav tam, str.100–103.

20 Prav tam, 100–103.

lae assessor). Njihovo število in razmerje med njimi ni bilo določeno, praksa je zelo raznolika, vendar pa je moral biti navzoč en okrajni županijski sodnik s svojim zaprisežencem ter 5–6 *tabulae assessorjev*. Velikokrat pa se srečamo s primeri, ko se županijska gospoda zelo številčno udeležuje teh procesov. Poleg njih pa sta navzoča še županijski notar in tožilec (*fiscus comitatus*).²¹

Civilna sedrija je na drugi stopnji obravnavala pritožbe z nižjih županijskih forumov, od 18. stoletja pa tudi pritožbe s plemiških sodišč (seveda v civilnih pravnih), kajti do tega časa so bile sodbe plemiških sodišč dokončne in ni bila možna pritožba. Lahko rečemo, da se je civilna sedrija ukvarjala na prvi stopnji z vsemi tistimi civilnimi zadevami, ki jih zakoni niso uvrstili na druga sodišča na prvi stopnji. Na odločitev civilne sedrije se je bilo možno pritožiti na kraljevo sodišče. V 18. stoletju so se zadeve bistveno spremenile, tako da se je tudi podložnik lahko pritožil (seveda, če je lahko pokrtil stroške) in šel vse do kurije.²²

Kazenska sedrija (*sedes judiciaria criminalis*) se je ločila v 17. stoletju, njen delokrog je lažje spremljiv. Na prvi stopnji so sem sodile kazenske zadeve županijskega plemstva in tistih podložnikov, ki niso bili pod oblastjo plemičev, ki so bili s sodstvom krvno povezani. Izjemo je predstavljala izdaja (izdaja kralja in upor), te zadeve so obravnavali na najvišjih sodiščih. Do reform Jožefa II. se v kazenskih pravnih s sedrije ni bilo možno pritožiti. Novus Ordo je v kazenskih pravnih vsem družbenim slojem omogočil pritožbo na višjo inštanco. Tako se je bilo možno s sedrije v kazenskih procesih pritožiti na kraljevo sodišče, od tod pa na palatinovo sodišče.²³

1.3 ZNAČILNOSTI POTEKA SODNEGA PROCESA OD 16. DO 19. STOLETJA

V času po izgonu Turkov, torej na začetku 18. stoletja, so se sodišča v veliki meri ukvarjala z reševanjem mejnih sporov, množili pa so se tudi procesi zaradi dolgov (ti so izvirali še iz prejšnjih

²¹ Bónis, str.101.

²² Béli, Gábor, *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*, Budapest-Pécs, 2000, str. 236–239.

²³ Bónis, str.102–103.

desetletij, iz časa po izgonu Turkov in po Rákóczijski osvobodilni vojni, ko je veliko plemičev najemalo posojila za odkup lastne zemlje in za gospodarsko obnovo) in zastavljene posesti. Srečujemo pa se tudi s procesi zaradi neplačevanja ter neoddajanja desetine, zahtev po vrnitvi pobeglih podložnikov ...²⁴

V obdobju po bitki pri Mohaču osrednja sodišča večinoma niso delovala. Sicer pa so bila ta tudi zaradi razdelitve države na tri dele za prebivalstvo, ki je želelo poiskati pravico, zaradi velikih razdalj pa tudi iz varnostnih razlogov bolj ali manj nedosegljiva. Kot nadomestilo za to je opazno, da so državni zbori vedno bolj razširjali sodne dolžnosti županij. To pa je povzročalo namnožitev procesnih zadev na županijskem sodišču, sedriji. Zaradi te preobremenjenosti so županije problem reševale, kot so mogle in znale: večina zadev je postala pisnih, omejili so število ustnih procesov, na drugi strani pa so vedno več zadev posredovali podžupanu in/oziroma okrajnim županijskim sodnikom. Tako se je sedrija že na začetku 18. stoletja ukvarjala le z manjšimi in krajšimi procesi, daljše zadeve pa so potekale pred podžupanom. Podžupan je določene procese – tudi zavoljo lastne obremenjenosti – prepuščal okrajnim županijskim sodnikom. Zakon iz leta 1729 določa, da so zadeve v denarni vrednosti do 3.000 forintov še v domeni okrajnega županijskega sodnika, medtem ko so zadeve v vrednosti nad 3.000 in do 12.000 forintov sodile pred sodišče podžupana. Pooblastila županije glede sodnih zadev so veljala le v dotični županiji; okrajni županijski sodnik je svoje sodne zadeve lahko izvajal v vsakem od županijskih okrajev.²⁵

Sodni procesi v 16. stoletju, še bolj pa v 17. stoletju, so potekali v pisni obliki. Redkeje se srečujemo z ustnim potekom procesa. Izjemo predstavljajo t. i. sumarna pravda (*summarius*), ko poteka proces hitro in gre za zadeve manj pomembnega značaja, ter primeri, ko se stranka s ciljem pospešitve konca postopka odpove pisni obravnavi. Na splošno pa je bil v veljavi pisni postopek, pri čemer je bila vloga sodišča le ta, da na podlagi dokaznih gradiv pride do sklepa. Na splošno je za madžarske sodne procese značilno, da so dolgi, to je namreč omogočala tudi zakonodaja (najrazličnejša zavlačevanja).

²⁴ Torday, Lajos, *A megyei polgári peres eljárás a 16.–19. századig*, Budapest 1933, str.13–14.

²⁵ Torday, str.16–20.

POSTOPEK DOKAZOVANJA

V sistemu materialnega dokazovanja je predmet dokaza vedno neko dejstvo. Stranka predstavi ta dejstva, a za sodišče dobijo ta dejstva pomen šele, če so tudi dokazljiva, in le na podlagi tega lahko sodišče izreče sodbo. Dokazovati mora vedno tožnik, oz. tisti, ki zagovarja neko stališče. Kot dokazna gradiva se sprejemajo listine, priče, strokovnjaki, sodni ogledi in zaprisege.²⁶

V civilnih sodbah je najbolj razširjena oblika dokazovanja listina. Izpovedi prič so sicer bistvene, a se lahko uveljavijo le prek listin. Pravico do izdaje listin je imela v prvi vrsti madžarska pisarna (izdajala je privilegijske listine, donacijske listine, nižjeplemiška pisma – armalise ...); sčasoma pa so tudi županije dobile pravico do izdaje listin. Županija je v prvi vrsti izdajala listine o zadevah, ki so potekale pred županijsko skupščino in sedrijo. Vpliv županije se je glede tega večal na račun overoviteljskih mest²⁷. Te listine so bile v obliki dobesednih prepisov zajete tudi v zapisnikih in shranjene tudi v arhivih; do izrazne moči so prav prišle zlasti tedaj, ko so bile potrebne kopije originalov. V procesih so največkrat pripete kopije. Take listine imajo v procesu polno dokazno vrednost, razen če nasprotna stranka temu ugovarja; največkrat se namreč sklicujejo, da je listina ponaredek. Pri pisnem poteku procesa so te pripete dokazne listine označene s črkami A, B, C ...²⁸

Druga najbolj razširjena in najpogostejša oblika dokazovanja je s pričami. Verjetno je ta oblika glede pričevanja starejša, saj ljudje niso znali pisati/brati, priča je bila tako vedno na razpolago. Glede priče je že Werbőczy²⁹ zapisal, da le-te ne smejo biti pod nobeno prisilo; pričevanje velja za dolžnost – če kdo odkloni pri-

26 Torday, str. 80–82.

27 Overoviteljska mesta so imela privilegij za overjanje pravnih listin, ki so ga dobili od kralja. Overjanje so opravljali kapitliji in samostanski konventi. Overoviteljsko telo je moralo imeti najmanj pet članov. Vsaka listina se je prebrala pred njimi, nakar je bila overjena s pečatom in podpisom najmanj dveh overoviteljev. Kopijo listine so shranili v arhivu in na ta način je bila dosegljiva tudi pozneje. Delovanje overoviteljskih mest je bilo zakonsko določeno, zato da ni prihajalo do zlorab. Overoviteljska mesta so imela pomembnejšo vlogo v srednjem veku, s širjenjem protestantizma in turškimi osvajanji pa je njihova vloga slabela. V prvi polovici 18. stoletja so jih ponovno vzpostavili. V drugi polovici stoletja so začeli izgubljati na pomenu, saj so ljudje z razvojem šolstva in izobraženosti lahko začeli sami izstavljeni pogodbe. S pravosodnimi reformami v 18. stoletju se izgubi njihova vloga tudi pri sodnih postopkih. (Eckhart, str. 263–264)

28 Torday str. 82–86.

29 Werbőczy, Isván (ok.1458–1541) je bil pravnik in je na pobudo državnega zbora kot tudi Vladislava II. zbral in zapisal v praksi uporabljeno običajno pravo. Njegovo delo je Tripartitum, ki pa zato, ker je njegov avtor zagovarjal enake pravice vseh plemičev in trdil, da brez teh niti „krona“ ne obstaja, ni nikoli postal uradni zakonik. Delo so kljub temu leta 1517 natisnili in je bilo v veljavi do polovice 19. stoletja. László, Kontler, Madžarska zgodovina, Ljubljana 2005, str.108–109.

čanje, ga lahko kaznujejo; pomembna je starost priče, njeno dobro ime, kako je prišla do informacij; in da je pričevanje res veljalo za zanesljivo, je morala priča nujno zapriseči. Pri zaslišanju sta bili v veljavi dve obliki: zaslišanje pred sodiščem – tudi pri tem ločimo dve obliki, in sicer če gre le za overovitev že prej izvedenega zaslišanja, ali pa gre za avtentično zaslišanje – in zaslišanje zunaj sodišča. V civilnih procesih je bilo najbolj razširjeno poprejšnje/nadomestno zaslišanje (*collateralis inquisitio*). Za to vrsto zaslišanja je značilno, da jo izvede na zahtevo stranke za to pristojna oseba (v županiji je to bil okrajni županijski sodnik v navzočnosti zapriseženca) še pred začetkom procesa. Torej ni nujno, da se tako zaslišanje odredi glede na proces, temveč ima stranka z njim zagotovilo za poznejše čase v primerih slabega spomina priče ali njene smrti.

Taka oblika zaslišanja pa dobi veljavo šele, ko jo ponovno potrdijo na sodišču. Stranka pristojnim preda seznam prič in vprašanj, ki naj bodo zastavljene pričam, to je t. i. vprašalnik (*de eo utrum*). Pristojni nato poiščejo priče na kraju bivanja in jih tam tudi zaslišijo; ko gre za plemiče, jih obiščejo na njihovem domu, druge pa dajo poklicati predse. Nato jim zasliševalec predstavi točke vprašalnika, kar je potrebno zato, da priče ne zaprisežejo zaman, če o zadevi ne vedo nič. Ko priče zaprisežejo, se lahko začne zaslišanje. O zaslišanju je okrajni županijski sodnik ali notar dolžan izdati listino, v kateri morajo biti pričevanja po možnosti zapisana z besedami prič. Od prič so najprej zahtevali osebne podatke, nato so sledila vprašanja. Četudi je končna listina v latinščini, so vprašanja in odgovori navedeni v madžarščini. Če pa priča ni znala podati razlage, so to označili z besedo *nihil*. Listino o zaslišanju izdajo v dveh primerkih, ena gre v arhiv, drugo listino dobi stranka.³⁰

V postopku dokazovanja ima pomembno vlogo tudi ogled in to obliko najdemo v vseh procesih, kjer se pojavi potreba po takem postopku, kot npr. v mejnih zadevah, zastavnih zadevah, ob telesnih poškodbah, v primerih, ko je potrebno določiti škodo itn. Ogledi lahko potekajo pred sodnikom oziroma z njegovo osebno navzočnostjo na terenu, če to ni možno, pa na osnovi

³⁰ Torday, str. 86–98.

poslanega sodnika oglednika. V primeru županije so to izvajali podžupan ali okrajni županijski sodnik skupaj z zapriseženecem. Ogledniki nato o zadevi podajo poročilo skupščini, kar dajo v zapisnik in sodnik izda o tem dokazno listino. V primeru, ko so že izčrpani vsi dokazni elementi, pride v poštev zaprisega. S tem se proces lahko tudi konča, a le v primerih, če s tem soglašajo tako sodnik kot obe sprti strani.³¹

Taka upravna ureditev je zaznamovala Madžarsko oziroma Zalsko županijo nekako do prve polovice 19. stoletja, z revolucijo leta 1848 namreč že nastopijo spremembe. Podobno je bilo tudi v sodstvu. Do leta 1848 govorimo o fevdalnem pravu, ki pa je s spremembami v 19. stoletju zastaralo. Tradicionalno pravo je bilo dejansko praktično pravo. Sodišča so delala počasi, v zakonodaji so bile luknje, a kljub temu je sistem deloval.

LITERATURA

- Béli, Gábor, Magyar jogtörténet. A tradicionális jog, Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2000.
- Degré, Alajos, A megyei közigazgatás átalakulása a XVIII. század elején ... Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó 1980.
- Eckhart, Ferenc, Magyar alkotmány-és jogtörténet, Osiris Kiadó, Budapest 2000.
- Kapiller, Imre, Zala megye közigazgatása 1750–1790. V: Zala megye archontológiája 1138–2000, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg 2000, str. 47–59.
- Kontler, László, Madžarska zgodovina, Slovenska matica 2005.
- Magyar értelmező kéziszótár, Akadémia Kiadó Budapest 1989.
- Magyarország történeti helységnévtára, Zala megye (1773–1808), Budapest 1996.
- Mezei, Barna, Magyar alkotmánytörténet, Osiris 2003.
- Torday, Lajos, A megyei polgári peres eljárás a 16–19. században, Sárkány-Nyomda R.t. Budapest 1933.
- Turbuly, Éva, Zala megye közigazgatása 1541–1750. Zala megye archontológiája 1138–2000, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg 2000, str. 23–46.
- Werbőczy, István, Hármaskönyv (Tripartitum), Franklin-társulat, Budapest 1897.

³¹ Prav tam, str. 98–104.

Priloga: Preglednica najpomembnejših županijskih funkcionarjev

Funkcija	Okraj	Kapornak	Lövő	Szántó	Tapoca	Egerszeg	Medmurje
Veliki župan Supremus comes	Knez Esterházy, Gábor (1691–1704) Knez Esterházy, József (1713–21) Grof Althan, Mihály János (1721–78) Grof Althan, Mihály József (1778–85) Grof Balassa, Ferenc (1785–90) Grof Althan, Mihály János (1790–1815)						
Prvi podžupan Vicecomes	Gábor, György (1700–15) Szegedi, Pál (1702–11) Bessenyei, László (1702–15) Inkey, János (1707–30) Sigray, József (1714–17) Jakasits, András 1715 Tallián, Ádám (1717–19) Niczky, György (1719–35) Tarányi, Ferenc (1735–48) Nagy, Mihály (1748–56) Hertelendy, Gábor (1756–57) Inkey, Boldizsár (1757–58) Csányi, György (1758–60) Forintos, Gábor (1760–73) Jakasits, András (1773–81) Szegedy, Ignác (1781–85) Nordroviczky, János (1785–1790) Spissich, János (1790–97) Mesterházy, Lajos (1797–1806)						
Drugi podžupan Substitutus- vicecomes	Nagy, Mihály (1747–48) Festetics, Pál (1748–54) Inkey, Boldizsár (1754–57) Jakasits, András (1757–58)						

Funkcija	Okraj					
	Kapornak	Lövő	Szántó	Tapoca	Egerszeg	Medmurje
	Inkey, Boldizsár (1758–61) Farkas, Ferenc (1761–69) Jakasits, András (1769–73) Oszterhueber, Ferenc (1773–82) Vida, József (1782–90) Mlinarits, Lajos (1790–97) Sümeghy, József (1797–1806)					
Glavni notar Generalis notarius	Madarász, László (1702–12) Sigray, József (1712–16) Sümeghy, Mihály (1716–27) Nagy, György (1727–37) Egerváry, József (1737–47) Hertelendy, Gábor (1747–56) Dely, János (1756–58) Jakasits, András (1758–68) Forintos, János (1768–71) Skublics, László (1771–73) Farkas, János (1773–86) Spissich, János (1786–90) Forintos, Gábor (1790–1801)					
Glavni zbiralec davkov Generalis perceptor	Tarányi, Pál 1709 Sárkány, Gábor 1709 Tarányi, Ferenc (1710–35) Cseh, Antal (1735–38) Nagy, Mihály (1738–47) Hertelendy, Zsi- gmond (1747–59) Bogyay, József (1759–61) Salamon, Ferenc (1761–69) Bezeređy, Jób (1769–73) Répás, Ferenc (1773–81) Nagy, Ignác (1781–86)					

Oris uprave in pravosodja na Madžarskem in v Zalski županiji v terezijanski dobi

Funkcija	Okraj					
	Kapornak	Lövő	Szántó	Tapoca	Egerszeg	Medmurje
	Csillag, Ádám (1786–98) Dvornikovics, Kristóf (1798–1801)					
Glavni okrajni sodnik Judex nobilium	Bessenyei, László (1700, 1701, 173) Sidi, Mihály (1709) Rajky, Pál (1709–14) Sárkány, Gábor (1714–24) Záborszky, Illés (1724–35) Rumi, Lázár(1735–41) Sidi, Pál (1741–44) Hertelendy, Gábor (1744–1747) Sárkány, István (1747–52) Salamon, Ferenc (1752–61) Csákányi, János (1761–73) Komáromy, Márton (1773–81) Csertán, László (1781–86) Deák, Ferenc (1786–90) Vörös, Zsigmond (1790–1803)	Farkas, András (1777–81) Marton, György (1781–86) Soós, György (1786–98) Domján, József (1798–1819)	Cseh, István (1700–02) Forintos, Zsigmond (1709–24) Bogyai, József (1724–35) Forintos, Zsigmond (1735–42) Forintos, Ádám (1742–44) Parraghy, László (1744–57) Hertelendy, György (1757–73) Horváth, Ferenc (1773–81) Hertelendy, Imre János (1781–1806)	Vízkeleti, József (1697–1703) Dóczi, Péter (1709–15) Vízkeleti, József (1716–19) Farkas, Gábor (1719–35) Hertelendy, Zsigmond (1735–47) Dóczy, Ferenc (1747–65) Dóczy, Antal (1784–86) Hertelendy, Imre (1773–86) Oszterhueber, Ferenc (1786–1806)	Jakasits, András (1700–15) Nemesbaky, János (1714–24) Sárkány, Gábor (1724–35) Deák, Péter (1735–47) Farkas, Ferenc (1747–56) Forintos, János (1756–68) Tuboly, Mihály (1768–84) Tuboly, László (1784–86) Lochuch, László (1786–90) Tuboly, László (1790–95) Lochuch, László (1795–1801)	anics, János (1700–03) Pekler, Ferenc (1712–13) Korber, Péter (1713–15) Barics, János (1715–24) Bedekovics, Menyhért (1724–38) Kukelovics, István (1738–48) Oszterhueber, György (1748–55) Oszterhueber, Ferenc (1755–73) Mlinarits, Lajos (1773–75) Vida, József (1775–81) Bogdán, László (1781–86) Oszterhueber, József (1790–1807)

Povzeto po: Zala megye archontológiája 1138–2000, str. 247–268.

ZEMLJEVID ZALSKE ŽUPANIJE



Upravna razdelitev Zalske županije v poznem 18. stoletju

BERNADETTA HORVÁTH

OUTLINE OF THE ADMINISTRATION AND JUDICATURE IN
HUNGARY AND IN ZALA COUNTY IN THE THERESAN PERIOD

The article presents the administrative arrangement of Hungary in the Theresan period with the emphasis on Zala County, to which part of Prekmurje belonged. The administrative area experienced great changes with the foundation of the National council in 1723, which also strengthened the roles of counties. County assemblies performed important tasks, which formed the work and life in the county. Among the respected rich noblemen, the king appointed the leading personality of the county, the Grand Ispán. The actual holders of responsibilities in the county administration and judicature were vice-ispáns, i.e. the respected noblemen of the country, as well as clerks. They had powers in both civil and criminal judicature. The highest judicial forum in the county was the county court. In matters which surpassed the judicial competences of the county, higher courts were the ruling authority. The county judge ruled on matters of lesser significance. Judicial procedures were performed in writing. In the Hungarian jurisdiction the Latin language prevailed, which sometimes intertwined with the Hungarian language. Documents were regarded as the most authentic proof. Through them, different hearings had been preserved.

GREGOR ŠKAFAR

KANONIČNE VIZITACIJE KOT ZGODOVINSKI VIR NA PRIMERU
TURNIŠKE ŽUPNIJE

1.1 KANONIČNE VIZITACIJE NJIHOVO IN RAZISKOVANJE

Na poseben pomen kanoničnih vizitacij je opozoril dvanajsti kongres cerkvenih arhivistov v Neaplju od 3. do 6. oktobra 1978, na katerem je bila problematika vizitacij obravnavana z arhivističnega in historiografskega stališča. Kongres je pokazal posebno vrednost kanoničnih vizitacij kot zgodovinskega vira. Tudi sodobno zgodovinopisje, ki namesto politične zgodovine v svoje središče vse bolj postavlja zgodovino celotnega življenja v preteklosti, se vse bolj usmerja k raziskovanju najrazličnejših struktur in skupnosti. Tako je pripomoglo tudi k ponovnemu ovrednotenju pomena vizitacij za najrazličnejše raziskave preteklosti.¹

Najdlje so pri evidentiranju in raziskovanju vizitacij prišli Francozi. Ti so že leta 1977 izdali prvi zvezek Repertorija pastoralnih vizitacij za Francijo, ki glede na svoj koncept in obdelavo predstavlja novost pri obdelavi vizitacij kot zgodovinskega vira. Pod pojmom vizitacije v Repertoriju razumejo tri skupine gradiva: predhodno dokumentacijo (odredbe, navodila), sam tekst vizitacijskega zapisnika, ki ga pogosto imenujemo »kanonična vizitacija«, ter vse dokumente, ki so nastali po vizitaciji in so iz nje izhajali na temelju ugotovljenega stanja v določeni župniji ali cerkveni instituciji.²

Pri samem opisu vizitacije so tako načeloma elementi: datum vizitacije, ime vizitatorja, popis obiskanih krajev ali popis arhidiakonatov in dekanatov pri večjem številu krajev, podatki o jeziku, zunanje lastnosti dokumenta, mesto hrambe ter bibliografija

¹ Hrg, Metod ; Kolanović, Josip : *Kanonske vizitacije zagrebačke (nad)biskupije* (Dalje: Hrg, Kolanović : *Kanonske vizitacije ...*). Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1989, str. 9–10.

² Prav tam, str. 10.

o tem, ali je bila vizitacija v literaturi objavljena, uporabljena ali vsaj omenjena. Tak pristop k obravnavi vizitacij daje celovitejšo in popolnejšo zgodovinsko sliko, z navajanjem literature pa omogoča nadaljnje evidentiranje in predstavitev gradiva te vrste.³

Največja novost je razvrstitev vsebine vizitacij na deset velikih skupin, ki se delijo še v podskupine. Velike skupine predstavljajo: 0. Okoliščine vizitacije, 1. Zemljepisni in demografski podatki, 2. Župnijska cerkev, 3. Finance in nepremičnine, 4. Cerkvene osebe, 5. Redovne skupnosti, 6. Bogoslužje, 7. Pouk, šolstvo in karitativna skrb, 8. Župljani in njihovo moralno življenje, 9. Odpadniki in nekatoliki. S to razporeditvijo je postavljen okvir drugim raziskovalcem za lažje iskanje, saj lahko na ta način hitro pridejo do želenih podatkov.⁴

Glede na to, kdo in kje opravlja nadzor pastorage in podložnih cerkvenih oseb, mest in ustanov, poznamo apostolske, škofijske, arhidiakonatske in redovne vizitacije. Apostolsko vizitacijo predstavlja pastoralni obhod osebe, ki jo je izbral Sveti sedež. Običajno obsegajo širša območja in več škofij. Škofijske in arhidiakonatske vizitacije se opravljajo na območju posamezne škofije oziroma arhidiakonata. Medtem ko so bile apostolske vizitacije redkejšje, so bile druge odvisne od določenih pastoralnih in verskih problemov na ožjem območju, posebej v starejših obdobjih, kasneje pa so postale redne in so se opravljale letno ali v nekoliko daljših obdobjih, npr. na tri ali pet let. Z njimi so tesno povezana tudi poročila t. i. »Ad limina«; najpogosteje so to povzetki vizitacij, ki so jih škofi ali za to določene osebe pošiljale neposredno Svetemu sedežu. Redovne vizitacije pa so omejene na posamezno redovno skupnost ali red in jih opravljajo redovni predstojniki ali osebe, ki so jih za to izbrali sami.⁵

Za razumevanje in uporabo vizitacij kot zgodovinskega vira so pomembna navodila ali točke vizitacije, ki so jih sestavljali posamezni škofi in jih dali vizitatorjem, da so jih upoštevali pri izvedbi vizitacije. Ta navodila ali točke se različno imenujejo, poznane so pod imeni »*modus visitationis*«, »*methodus visitationis*« ali »*puncta visitationis*«. ⁶

3 Prav tam.

4 Hrg, Kolanović : *Kanonske vizitacije* ..., str. 10–11.

5 Prav tam, str. 11–12.

6 Prav tam, str. 14.

1.2 KANONIČNE VIZITACIJE V ZAGREBŠKI ŠKOFIJI V 17. STOLETJU

Za zagrebško škofijo je ohranjena vrsta navodil, ki nam omogočajo vpogled v vsebino vizitatorjevega zapisnika. Najstarejše ohranjeno navodilo iz leta 1622 sicer ni bilo škofovo navodilo, ampak zapis kanonika Benedikta Vinkovića (1581–1642) o tem, kako je opravil vizitacijo. Vsebuje osnovno skupino problematik, ki pa so se sčasoma širile in dopolnjevale. Na tem seznamu so bili naslednji sklopi: 1. Liturgični del vizitacije (maša in pridiga), 2. Izpraševanje o življenju, prestopkih, pastoralnemu delu in župnikovem delovanju, 3. Izpraševanje o življenju, veri, prestopkih in morebitnem krivoverstvu vernikov, 4. Poročilo o cerkvi, njenem inventarju, ureditvi in materialnem stanju, 5. Popis cerkvenih posesti in prihodkov (urbar, računi), 6. Spori med verniki in župljani. Temu osnovnemu sklopu so se kasneje dodajale še nove vsebine. Tako je škof Franjo Ergeljski (1628–1637) dodal sklope: 7. Poročilo o pokopališču, 8. Pregled župnikove knjižnice, 9. Poročilo o učitelju in njegovi knjižnici, 10. Inventar in urbar s poimensko navedenimi osebami in njihovimi obveznostmi. Škof Martin Borković (1667–1687) je temu dodal: 11. Pregled cerkvenih liturgičnih knjig in matic, 12. Popis prebivalstva s posebnim ozirom na dajatve, škof Martin Brajković (1694–1703) pa: 13. Župnijski arhiv, 14. Pregled in izdelava knjige »Stanje duš«, tj. Status animarum, 15. Verski nauk, 16. Poročilo o babicah, 17. Poročilo o bratovščinah.⁷

Vsi arhidiakoni niso enako vestno izpolnjevali obveznosti vsakoletnega vizitiranja. Posebno pomembne so bile tako imenovane »visitationes fundamentales«, medtem ko so »običajne« vizitacije vsebovale le dopolnila in spremembe k temeljito opravljeni vizitaciji ter niso ponavljale tega, kar je že bilo omenjeno v zapisnikih prejšnjih vizitacij.⁸

⁷ Hrg, Kolanović : *Kanonske vizitacije ...*, str. 14–15.

⁸ Prav tam, str. 16.

1.3 KANONIČNE VIZITACIJE IN NJIHOVA UPORABNOST ZA ZGODOVINOPISJE

Vizitacije so v prvi vrsti vir za cerkveno zgodovino, posebej še za zgodovino pastoralne. S svojo vsebino odražajo dojemanje Cerkve v določenem času in dajejo sliko mentalitete cerkvene hierarhije v določenem zgodovinskem trenutku. So pomemben vir podatkov za zgodovino vsakdanjika, osvetljenega iz različnih zornih kotov, h kateremu se je usmerilo sodobno zgodovinopisje, ki je vizitacije začelo ponovno ceniti. Iz vizitacijskih zapisov je mogoče črpati podatke za gospodarsko in družbeno zgodovino, marginalne družbene skupine, kulturno zgodovino in zgodovino mentalitet, običajno pa si z njimi ne moremo kaj veliko pomagati pri nekdanj zelo cenjeni politični zgodovini. So prvorazreden vir za historično sociologijo, za oblike pobožnosti in za verske prakse. Vizitacije so lahko gradivo za raziskovanje širših krajevnih enot, npr. škofije, ali pa manjših, npr. arhidiakonata, župnije. S številnimi podatki o duhovnikih dajejo uvid v njihovo življenje, izobrazbo, moralno življenje in odnos do pastoralnega dela. V njih je pogosto nakazana mentaliteta kraja, izražena v običajih, določenih moralnih zapovedih in prestopkih vernikov. Izčrpni podatki o zakramentih omogočajo osvetlitev razumevanja ter dejanskega prejetja in podeljevanja zakramentov v določenem obdobju. V sklopu podatkov o vernikih vsebujejo tudi številne podatke o drugih veroizpovedih. Dobrodelno dejavnost Cerkve in združevanje vernikov nam pomagajo razumeti podatki o različnih bratovščinah, marsikaj pa lahko izvemo tudi o odnosu do ljudi na robu družbe, npr. do revežev in bolnikov.⁹

Z vizitacijami si prav tako lahko pomagamo pri raziskovanju gospodarske in družbene zgodovine določenega obdobja in kraja. Iz njih je mogoče rekonstruirati način bivanja, položaj manjših naselij, kar omogoča proučevanje historične geografije. Posebno pomembni so podatki, ki prikazujejo demografski razvoj prebivalstva. Podatki o gibanju prebivalstva, migracijah in nagli rasti ali padanju populacije osvetljujejo demografska gibanja v posameznih župnijah. Gospodarsko življenje je v vizitacijah vidno

⁹ Hrg, Kolanović: *Kanonske vizitacije ...*, str. 16–17. Prim. Lavrič, Ana: *Vizitacije kot vir za slovensko zgodovino: Grafenauerjev zbornik*. Ljubljana, 1996, str. 483, 487–488.

na primer pri podatkih o vrstah kultur, ki so jih gojili na določenem območju, pri popisih župnikovih prihodkov, različnih davkov ter splošnih informacij o bogastvu ali revščini posameznih krajev. Pogosto so podrobno opisani župnikovi prihodki ali odhodki za vzdrževanje cerkva.¹⁰

Vizitacije so posebno pomembne za raziskovalce umetnostne zgodovine. V njih najdemo namreč najrazličnejše opise in podatke o gradnji cerkva, mojstrih, popise oltarjev, slik in drugega cerkvenega inventarja. Na podlagi vizitacij je mogoče spremljati in raziskati zgodovino gradnje posamezne cerkve kakor tudi rekonstruirati podatke o arhitekturi, ki je sčasoma nadomestila stare stile in oblike gradnje.¹¹

Ker so bile prve šole najtesneje povezane z delovanjem Cerkev, so vizitacije pogosto edini vir za najstarejšo zgodovino izobrazbe v nekem kraju. Vsebujejo podatke o učiteljih, njihovi izobrazbi, knjižnicah, ekonomskem in družbenem stanju šol. Vrsta podatkov o babicah ter o posameznih boleznih so lahko dober vir za zgodovino zdravstva. Poleg tega prinašajo tudi podatke o običajih, še posebej, kadar so ti povezani z moralnim življenjem vernikov in opisujejo njihov odnos do plesov, praznovanja itn.¹²

Že ta kratek pregled področij in tém, ki jih lahko črpamo iz vizitacij, nam da slutiti, da so vizitacijski zapisi bogat in edinstven vir, ki ga je vredno in potrebno obdelati in raziskati, če želimo priti do jasnejšega spoznanja o življenju naših prednikov.¹³

Kot vsaka stvar pa imajo tudi kanonične vizitacije svoje slabosti in omejenosti. Velikokrat nam ne povedo skoraj nič ali pa zelo malo o takratnih aktualnih političnih dogodkih, pa tudi nekateri podatki so lahko precej suhoparni in le naštevajo cerkvene predmete ter kot taki nimajo širše uporabne vrednosti. Prav tako so podatki lahko precej subjektivno predstavljeni in odvisni od vizitatorjevega zanimanja in resnicoljubnosti. Lahko se nam pripeti, da nas zavede z olepšanimi podatki, lahko nam katere po-

¹⁰ Hrg, Kolanović : *Kanonske vizitacije* ..., str. 17.

¹¹ Prav tam, str. 17.

Novejša slovenska umetnostnozgodovinska publikacija, ki za vir uporablja prav kanonične vizitacije je : Lavrič, Ana : *Ljubljanska škofija v vizitacijah 17. stoletja : Vizitacije kot vir za umetnostno zgodovino*. Ljubljana : Založba ZRC SAZU, 2007. Dostopno na spletnem naslovu: <<http://uifs.zrc-sazu.si/ebook/lavric.vizitacije.2007.pdf>>.

¹² Hrg, Kolanović : *Kanonske vizitacije* ..., str. 17.

¹³ Hrg, Kolanović : *Kanonske vizitacije* ..., str. 17.

datke preprosto zamolči, posveti preveliko pozornost materialnemu stanju župnije ali pa se osredotoči le na duhovno stanje.¹⁴ Vse to moramo imeti stalno pred očmi, ko beremo in analiziramo kanonične vizitacije.

Nekateri zgodovinarji menijo, da vizitacijski zapisniki ne izpolnjujejo dovolj zgodovinopisnih kriterijev, da bi jih lahko obravnavali kot verodostojen vir za verske in cerkvene razmere. Prikazovali naj bi le osebni pogled vizitatorja in kazali njegova osebna opažanja in sodbe, na drugi strani pa so odgovori duhovnikov večkrat podvrženi formalizmu. Kljub temu so zapisniki vizitacij eden od najpomembnejših virov za zgodovino Cerkve in verskih razmer na Slovenskem, če jih ustrezno primerjamo z ostalimi podobnimi ali dodatnimi arhivskimi viri.¹⁵

1.4 KANONIČNE VIZITACIJE ŽUPNIJE TURNIŠČE V LETIH 1660 IN 1669 (TER 1665)

Za šestdeseta leta 17. stoletja obstajajo za župnijo Turnišče tri vizitacije, ohranjene v zagrebškem nadškofijskem arhivu (Nadbiskupski arhiv Zagreb). Vizitaciji za leti 1660 in 1669 sta bili narejeni v okviru vizitacije celotnega beksinskega arhidiakonata, medtem ko je vizitator leta 1665 poleg Turnišča vizitiral le še župnijo Štrigova. Poleg tega je vizitacija le delno ohranjena in nepopolna. Ohranilo se je precej manj strani kot pri drugih dveh vizitacijah, pa še te so po vsebini v glavnem omejene na račune ključarjev; le na začetku je kratek opis cerkve, oltarjev in župnišča. Ni pa ohranjena večina strani, ki so opisovale podobne kategorije kot drugi dve vizitaciji. Zato sem se odločil, da bom vizitacijski zapisnik vključil v analizo le v tistih delih, kjer prinaša bolj bogate in podrobne podatke kot zapisnik drugih dveh obravnavanih vizitacij, ne bom pa ga uvrstil v celoti, saj je krajši in ponekod tudi manj izpoveden od tistega ob vizitaciji, opravljeni istega leta v Štrigovi, ali od drugih dveh izbranih vizitacij.

¹⁴ Lavrič, Ana : Vizitacije kot vir za slovensko zgodovino : *Grafenauerjev zbornik*. Ljubljana, 1996, str. 483.

¹⁵ Prav tam, str. 488–489.

1.4.1 SPLOŠNI PODATKI O KANONIČNIH VIZITACIJAH IZ LET 1660 IN 1669 (TER 1665)

Kanonična vizitacija v župniji Turnišče leta 1660 je potekala med 1. in 5. februarjem. Ni znano navodilo pristojne cerkvene oblasti za vizitiranje. Prav tako se iz ohranjenega gradiva ne da razbrati vizitatorja, saj ni nikjer poimensko naveden ali podpisan, z razliko od obeh mlajših vizitacij iz let 1665 in 1669, kjer nam je vizitator znan. Ukrepi ali navodila, ki bi lahko nastala po opravljeni vizitaciji, prav tako niso znani. Vizitacije ni še nihče znanstveno obdelal, niti izdal ali objavil kakšnega njenega dela, kar je bil eden od razlogov, da sem se lotil njenega transkribiranja, prevajanja, analize in umeščanja v širše okvire dogajanja. Za župnijo Turnišče prinaša namreč marsikateri nov podatek za stanje pred vizitacijo leta 1669, saj je bila slednja že večkrat delno analizirana in vključena v različna zgodovinska dela.

Vizitacijski zapisnik za leto 1665 je krajši in prinaša, kot rečeno, predvsem račune ključarjev, ki jih je na praznik sv. Petra in Pavla, 29. junija in še naslednji dan, naredil vizitator Mihael Bocak, beksinski arhidiakon in zagrebški kanonik. Zapisnik opisuje cerkev, oltarje, bogoslužno opremo in župnišče, ne prinaša pa podatkov o podružničnih cerkvah/kapelah, zemljiščih, štolnini in popisa prebivalstva z dajatvami, kot druga dva zapisnika. Vizitacijski zapisnik ni bil še nikjer objavljen ali analiziran in ni bil predstavljen v kakšnem strokovnem delu.

Kanonična vizitacija župnije Turnišče za leto 1669 je potekala med 31. marcem in 4. aprilom. Vizitator je bil lendavski župnik, vicearhidiakon za prekmurski del beksinskega arhidiakona, Marko Muraj. Vizitacijski zapisnik naj bi sicer sestavil turniški župnik Vincenc Juretič sam. Muraj naj bi nato zapisnik predal Mihaelu Bocaku – arhidiakonu, ki je osebno vizitiral le lendavsko cerkev in župnijo in tu prevzel vse zapisnike vizitacij za prekmurske župnije, ki sta jih opravila Muraj in Juretič.¹⁶ Konkretno pisno navodilo škofa ali cerkvene oblasti za vizitacijo ni znano, je pa bila vizitacija pogoj za udeležbo na zagrebški škofijski sinodi istega leta, vendar naj na njej duhovniki iz beksinskega arhidia-

¹⁶ Zelko, Ivan : Gospodarska in družbena struktura turniške pražupnije po letu 1381. Ljubljana : SAZU, 1972, str. 11–12.

konata ne bi sodelovali.¹⁷ Sinoda je bila sklicana kasneje kot je bila opravljena vizitacija, tako da je povsem možno, da je bila slednja opravljena neodvisno od navodil ob sklicu prve sinode pod škofom Borkovičem. Vizitacijski zapisnik je bil že večkrat delno obdelan oziroma so bili njegovi deli uporabljeni v pozameznih člankih in znanstvenih delih, ni pa še bil objavljen, preveden in obravnavan v celoti. Vizitacijo je prvič delno obravnaval Fran Kovačič leta 1926 v članku z naslovom *Gradivo za zgodovino Prekmurja v Časopisu za zgodovino in narodopisje*.¹⁸ Naslednji je tekst analiziral, objavil izvirni prepis seznama prebivalcev in dajatev župniku ter učitelju Ivan Zelko v svoji doktorski disertaciji *Gospodarska in družbena struktura Turniške pražupnije po letu 1381*, ki so jo objavili na SAZU-ju med razpravami Razreda za zgodovinske in družbene vede leta 1972.¹⁹ Zelko je vizitacijo uporabil še pri člankih: *Zgodovinski pregled cerkvene uprave v Prekmurju*, ki je leta 1978 izšel v zborniku ob 750-letnici Mariborske škofije, *Stenski tabernakliji v prekmurskih cerkvah*, objavljen leta 1969 v *Časopisu za zgodovino in narodopisje*, *Cerkvenozgodovinska vprašanja ob novih dognanjih o družbeni in kolonizacijski zgodovini turniške pražupnije*, izdan v *Bogoslovnem vestniku* št. 35, leto 1975, *Turniška pražupnija v Stopinjah za leto 1979*, *Starost župnijskih šol v prekmurskih župnijah*, objavljen članek v *Stopinjah* za leto 1981, ter *Zgodovina Bistric v Prekmurju*, ki je izšel v sklopu knjige *Sad ljubezni do Boga in domovine*, izdane v samozaložbi v Murski Soboti leta 1972.²⁰ Izsledke obeh avtorjev so upoštevali še nekateri drugi avtorji, npr. Marijan Zadnikar v prispevku *Cerkev Marije pod logom skozi stoletja*, ki je izšla v knjigi *Turnišče: Zgodovinska in umetnostna podoba farne cerkve leta 1994*.²¹

Obe vizitaciji sta v splošnem orientirani bolj v predmete in materialno stanje kot pa v osebe in duhovne razmere. To se zdi

17 Razum : Biskupijski skupština 1669 ..., str. 20–21.

18 Kovačič, Fran: *Gradivo za prekmursko zgodovino. Časopis za zgodovino in narodopisje*, letnik 21(1926), št. 1, str. 1–20.

19 Zelko, Ivan : *Gospodarska in družbena struktura turniške pražupnije po letu 1381*. Ljubljana : SAZU, 1972.

20 Zelko, Ivan: *Zgodovinski pregled cerkvene uprave v Prekmurju. Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije, Maribor : Mariborski škofijski ordinariat*, 1978, str. 103–116. Zelko, Ivan: *Stenski tabernakliji v prekmurskih cerkvah. Časopis za zgodovino in narodopisje*, leto 1969, str. 188–199. Zelko, Ivan: *Cerkvenozgodovinska vprašanja ob novih dognanjih o družbeni in kolonizacijski zgodovini turniške pražupnije. Bogoslovni vestnik*, št. 35, leto 1975, str. 453–480. Zelko, Ivan: *Turniška pražupnija. Stopinje*, leto 1979, str. 45–59. Zelko, Ivan: *Starost župnijskih šol v prekmurskih župnijah. Stopinje*, leto 1981, str. 77–83. Zelko, Ivan: *Zgodovina Bistric v Prekmurju. Sad ljubezni do Boga in domovine. Murska Sobotna, samozaložba*, 1972, str. 5–38. Vsi ti naštetih prispevki, razen zadnjega, so zbrani in izdani v publikaciji : Zelko, Ivan : *Zgodovina Prekmurja : izbrane razprave in članki*. Murska Sobotna : Pomurska založba, 1996.

21 Zadnikar, Marijan; Balazič, Janez : *Turnišče : Zgodovinska in umetnostna podoba farne cerkve* (dalje : Zadnikar, Balazič : *Turnišče*). Murska Sobotna : Pomurska založba, 1994.

do neke mere razumljivo, saj je turniška župnija preživljala hude čase zaradi pojava protestantizma, turških vpadov in raznih uporov v Ogrskem kraljestvu. Vse to je duhovno in materialno izčrpalo župnije, ki jih je zagrebška škofija v protireformacijskem zagonu želela ponovno oživiti in vzpostaviti bolj umirjeno in urejeno vsakdanje življenje ter verovanje pretežno kmečkega prebivalstva. Sklepam, da se je zagrebški škofiji zdelo pomembno najprej preveriti in urediti gmotne zadeve, na temelju katerih bi (in so) potem lažje urejali tudi duhovno in kulturno življenje svojih vernikov. Kot bo vidno iz analize vizitacijskih zapisnikov, je bilo veliko pozornosti namenjene stanju župnijske cerkve, oltarjem, podružničnim cerkvam, župnijskim zemljiščem ter dajatvam prebivalcev turniške župnije pri starejši (1660) in dajatvam s popisom števila prebivalstva pri mlajši (1669) vizitaciji. V vizitacijah so zajeti še npr. računi ključarjev, popis cerkvenih in liturgičnih posod ter predmetov, česar pa nisem analiziral, saj bi utegnili prepodrobni opisi zamegliti temeljne poteze.

1.4.2 OBHOD ŽUPNIJE PRI KANONIČNIH VIZITACIJAH LETA 1660 IN 1669

Prva obravnavana kanonična vizitacija iz leta 1660 je v župniji Turnišče potekala med 1. in 5. februarjem 1660. V prvih treh dneh je za zdaj po imenu neznani vizitator najprej vizitiral župnijsko cerkev v Turnišču, prav tako župnika in učitelja, pregledal župnišče, župnijske posesti itn. 4. februarja je naredil obračun s ključarji turniške cerkve iz Turnišča, o podružnični cerkvi (kapeli) v Dokležovju pa mu je tega dne poročal župnik. Vizitator je račun s ključarji dokležovske podružnice (kapele) opravil še istega dne. Naslednji dan, 5. februarja, je v župnikovem spremstvu obiskal cerkvi (kapeli) v Beltincih in Črenšovcih; v Črenšovcih je opravil tudi obračun s črenšovskimi ključarji ter ključarji z Bistrice in Melincev. Ti so očitno skrbeli za cerkev v Črenšovcih, ki je imela za nje status pokopališke kapele oziroma cerkve.²²

22 Zelko, Ivan : *Zgodovina Bistrice v Prekmurju. Sad ljubezni do Boga in domovine*. Murska Sobota, samozaložba, 1972, str. 25. Naj povem, da je podatek, pri kateri cerkvi so pokopavali katere vaščane, iz vizitacije za leto 1747. Tam piše, da so v Črenšovcih pokopavali umrle iz vasi Črenšovci, Trnje, Žižki (obe vasi sta 1660–1669 šteti pod Črenšovce), vse tri Bistrice (1660–1669 šteti kot ena vas) in Melinci. V Dokležovju so pokopavali prebivalce Dokležovja, Ižakovcev in Bratoncev, v Beltincih pa spet iz okoliških vasi, ni pa natančno navedeno, katerih. Tudi za Turnišče ni natančnejšega podatka.



Slika 1: Zemljevid beltinskega gospostva okoli leta 1700, ki je bilo takrat izenačeno z mejami turniške pražupnije.²³

52

1.4.3 CERKEV²⁴

Stara turniška cerkev je primer podeželske cerkve, ki je imela ladjo vzdolžno pravokotne oblike, oltarni prostor pa je bil v nižji in ožji apsidi na vzhodni strani ladje. Strop slednje je bil raven in sestavljen iz lesenih, pravokotnih, dekorativno poslikanih desk, medtem ko je imela polkrožna apsida obokano polkupolo. Vplivi pri gradnji takšne cerkve so v Prekmurje prišli iz Ogrske. Tak tip cerkva so dali graditi nižji in srednji plemiči, ki so imeli obenem nad njimi patronatske pravice. V primerjavi z drugimi cerkvami na Slovenskem se po mnenju Marijana Zadnikarja romanska turniška cerkev kaže kot konservativna in arhaična, primerna lokalnemu podeželskemu in provincialnemu vzdušju.²⁵ Njena značilnost je tudi način njene gradnje: postavljena je iz opeke in ne iz kamna kot drugod na Slovenskem, saj primerne kamna v bližini ni na razpolago. Opečne cerkve so značilne prav za jugo-zahodni del Ogrske, predvsem za Železno in Zalsko županijo.²⁶

Vizitacijska zapisnika iz let 1660 in 1669 nam o župnijski cerkvi v Turnišču podajata naslednjo sliko. V starejšem zapisniku piše, da je bila cerkev Marijinega vnebovzvetja v trgu Turnišče onkraj Mure. Njeni temelji so bili zidani in njene stene so bile na nekaterih delih na severni strani razpokane. Cerkev je bila dobro pokrita s streho iz hrastovih skodel, vendar je streha nad zakristijo že začela puščati. Vizitatorju je bilo obljubljeno, da jo bodo kar najhitreje popravili. Prezbiterij je bil zaprt z obokom, ki je bil že dolgo poslikan s pobožnimi in z lepimi slikami. Poslikane so bile tudi stene cerkvene ladje oziroma vse stene v cerkvi. Strop je bil na novo čedno poslikan, enako empore,²⁷ ki naj bi bila po vizitatorjevem zapisu nad glavnimi severnimi vrati.²⁸ Ob povečavi cerkve konec 14. stoletja je bila najverjetneje namenjena Ladislavu I. Bánffyju, da bi mogel z nje z odličnejšega mesta spremljati bogoslužje v cerkvi.²⁹ Zakristija je bila pod obokom v severnem delu cerkve in je bila zaprta z železnimi vrati. Tla celotne

²⁴ Glej transkripcijo na straneh 91 in 95.

²⁵ Zadnikar, Balažic : *Turnišče*, str. 14–15.

²⁶ Prav tam, str. 16.

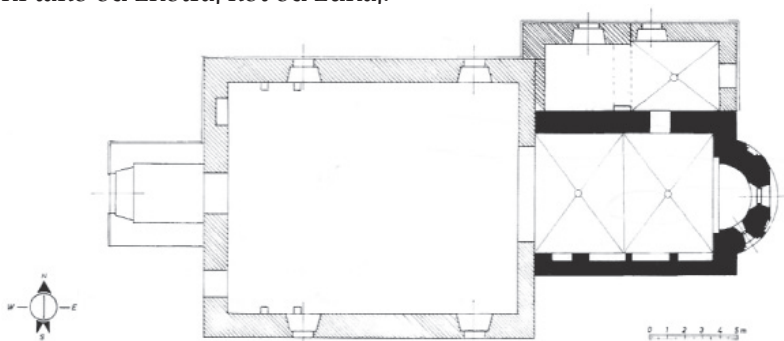
²⁷ Empora je z ograjo ali loki ograjen nadstropni prostor v cerkvi, običajno namenjen plemstvu kot pomembnejši prostor v cerkvi. Kasneje so empore večkrat postale tudi pevski kori.

²⁸ Glavni vhod je na zahodu in ne na severu. Gre verjetno za lapsus vizitatorja.

²⁹ Zadnikar, Balažic : *Turnišče*, str. 28–30.

cerkve so bila primerno pokrita z opečnatim tlakom. Pred glavnim oltarjem je imela črn marmornat kamen, ki je označeval staro grobnico odlične rodbine Bánffy, ki je imela v tej cerkvi prav tako eno svojih zadnjih počivališč. Tukaj naj bi bil pokopan »zadnji dedič iz Lendave«, Krištof Bánffy (1577–1644), verjetneje pa je to bil Gašper Bánffy (1551–?).³⁰ Cerkev je bila sodeč po zapisniku vsekakor posvečena, saj naj bi se jasno videl znak posvetitve oziroma križ. Zaprta je bila z dvojimi železnimi vrati. Zapisnik za leto 1665 za cerkev prav tako pravi, da je imela emporo. Ker se ta leta 1669 več ne omenja, je možno, da so jo ob prenovi strehe, ki je bila opravljena v času do vizitacije 1669, odstranili. Sporoča še, da je streha iz starih skodel in da nad prezbiterijem že pušča.³¹

Mlajši zapisnik, ki je glede same cerkve manj izpoveden, nam pove, da sta bila cerkev in zvonik v celoti zidana in na novo prekrita s streho iz hrastovih skodel. Streha nad zakristijo je bila na novo prekrita z opečnatimi strešniki, kar kaže na to, da je bila obljuba o popravilu izpolnjena. Leseni strop ladje je bil večinoma poslikan, prezbiterij na oboku poleg tega poslikan s starodavnimi slikami.³² Pri opisu bogoslužnih predmetov naletimo na zanimiv podatek, da sta bili zakristija in cerkev nedavno obnovljeni tako od znotraj kot od zunaj.



Slika 2: Tloris stare turniške cerkve: črno romanika (okrog leta 1260), črtkano gotika (okrog leta 1380), belo zvonik iz leta 1829.³³ Na sliki manjkajo južna vrata v ladji.

30 Prim. Kovačič, Fran: Gradivo za prekmursko zgodovino. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, letnik 21 (1926), št. 1, str. 14.; Škafer: *Dnevnik...*, str. 76–81. *Dnevnik* dolnjelendavskih Bánffyjev žal ne poroča o tem, da bi bila bodisi Gašper bodisi Krištof, ki je bil zadnji lendavski dedič, pokopana v Turnišču. *Dnevnik* ne govori o življenjskih dogodkih vseh rodbinskih članov. Glede na Krištofovo aktivnost v Lendavi in na prenehanje zapisov za Turnišče v času njegovega življenja, je bolj verjetno, da je bil tukaj pokopan Gašper, ki sicer ni bil zadnji lendavski dedič.

31 Nadškofjski arhiv Zagreb, Protokoli: št. 6/VI, Kanonska vizitacija 1665, str. 76v.

32 O stanju 1669 glej še: Kovačič, Fran: Gradivo za prekmursko zgodovino. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, letnik 21 (1926), št. 1, str. 14.; Zadnikar, Balažic: *Turnišče*, str. 13.; Zelko: *Zgodovina Prekmurja*, str. 226.

33 Zadnikar, Balažic: *Turnišče*, str. 16.

Ugotovljeno stanje o cerkvi nam prinaša dve pomembni ugotovitvi. Plemiška robina Bánffy je imela tukaj svojo grobnico, kar pomeni, da je imela zanje ta cerkev velik pomen. To so dokazali že ob koncu 14. stoletja, ko so romanskemu delu – prezbiteriju dozdali gotsko ladjo in dali obe poslikati Janezu Akvili. Ta je od svojih naročnikov – Bánffyjev dobil nalogo, da cerkev opremi s freskami.³⁴ Te so bile, kot piše, še vedno prisotne in pomembne, saj so tudi zaradi njih prenovili streho, da cerkev ni več zamakala.

Odnos Bánffyjev do cerkve in grobnice nam za obdobje 16. in 17. stoletja ni najbolj poznan, lahko pa na podlagi nekaterih dogodkov sklepamo, da je bila cerkev zanje vseeno pomembna. Tako so se v njej poročili ali bili pokopani nekateri družinski člani, zadnji zabeležen dogodek pa je pokop Štefanove hčere Katarine v Turnišću leta 1572. Kasnejši krsti in poroke so potekali že v (Dolnji) Lendavi.³⁵ V času reformacije naj bi tu nastavili kalvinskega duhovnika,³⁶ drugo nam žal ni znano. V njihovem dnevniku ni zabeležen pogreb Gašperja v družinski grobnici, o kateri govorita zapisnika za leti 1660 in 1669. Po izumrtju Bánffyjev je cerkev prešla v roke Franca Nádasdyja in med letoma 1665 in 1669 naj bi obnovili streho in tudi cerkev.

Druga moja ugotovitev pa se nanaša na domnevni požig cerkve, župnišča in vasi Črnc ob umiku turške vojske po bitki pri Monoštru leta 1664. Prav analiza tega dela vizitacijskega zapisnika nam ne da nedvoumnega odgovora, da so streho cerkve, ki naj bi le delno pogorela, obnovili prav zaradi turškega požiga. Podatka o Turkih ni ne v vizitacijskem zapisniku iz leta 1669 ne v nepopolnem zapisniku iz leta 1665, ki tudi opisuje cerkev in glede strehe navaja, da je »cerkvena streha iz starih skodel in v prezbiteriju pušča«.³⁷ Če bi cerkev, župnišče in vas Črnc res požgali prav po omenjeni bitki, bi to tudi tako nepolitično usmerjeni vir, kot so vizitacije, skoraj zagotovo moral omeniti. Zato sklepam, da če je »slavni« turški požig že bil, se to gotovo ni zgodilo ob tej, ampak ob kateri drugi priložnosti.

34 Prav tam, str. 31, 48.

35 Škafor: Dnevnik ..., str. 80–81, 85–87.

36 Škafor: Gradivo ..., str. 103.

37 Nadškofjski arhiv Zagreb, Protokoli : št. 6/VI, Kanonska vizitacija 1665, str. 76v.

1.4.4 ZVONIK IN ZVONOVI³⁸

Zvonik stare turniške cerkve naj bi zgradili konec 14. stoletja sočasno s povečavo cerkve in njeno notranjo poslikavo. Stal naj bi na severni strani zraven zahodne strani zakristije in severne strani ladje. Dokazi za takšno lego naj bi bili bakrorez iz sredine 18. stoletja, ki kaže zvonik na severni in ne na zahodni strani, debelejši zid na spodnjem delu zahodne strani zakristije, ohranjen na luknja za vrvi v spodnjem delu in ohranjeni podzidek ali zokel na zunaji strani cerkve.³⁹

Zapisnik iz leta 1660 glede zvonika v okviru opisa oltarjev in pokopališča navaja, da ima cerkev pred glavnimi vrati zidan zvonik, v katerem visijo trije na novo kupljeni zvonovi, ki jih je posvetil graški oziroma sekovski škof. Zvonovi so bili tudi kupljeni v Gradcu. Govorilo se je, da so bili stari cerkveni zvonovi odtujeni, eden za zvonik z uro v Lendavi, drugi za »Rackzisien-si« (Rakičan?),⁴⁰ tretji zvon pa se je zdel pomanjšan in so si ga s težavo kupili župljani v času takratnega župnika.

Leta 1665 zapisnik navaja, da je bil zvonik dovolj visok in zidan in naj bi bil priključen k zahodnim vratom. V njem da sta bila dva zvonova.⁴¹

Zapisnik iz leta 1669 o zvoniku pravi, kot je navedeno že pri opisu cerkve, da je bil zvonik zidan, pokrit s hrastovimi škodlami in da so bili v njem trije zvonovi, ne opisuje pa njegove lege.

Glede zvonov Zelko na podlagi vizitacije iz leta 1649 piše, da sta bila odvzeta dva zvonova. Enega je odvezel Krištof Bánffy in kot smo zvedeli iz te vizitacije, je bil najverjetneje namenjen za cerkev v Lendavi. To se je domnevno zgodilo po letu 1608, ko so se začeli na območju lendavske župnije katoliški misijoni jezuitov, ki so želeli tamkajšnje podložnike pripeljati nazaj v katoliško vero. Turnišče je bilo v tem času verjetno še luteransko oziroma kalvinsko in je bil odvzem zvonov neke vrste ukrep proti predikantom, kar si je Bánffy kot cerkveni patron mogel dovoliti. Za drugi zvon leta 1649 ne piše, zakaj in kdo ga je vzel.⁴² Kot vidimo,

³⁸ Glej transkripcijo na straneh 92 in 95.

³⁹ Zadnikar, Balažic : *Turnišče*, str. 27–28.

⁴⁰ Imena nisem mogel povezati s katerim od krajev. Še najbližje je Rakičan, sicer Rakicsán.

⁴¹ Nadškofjski arhiv Zagreb, Protokoli : št. 6/VI, Kanonska vizitacija 1665, str. 76v.

⁴² Zelko, Ivan : *Zgodovina Bistric v Prekmurju. Sad ljubezni do Boga in domovine*. Murska Sobota, samozaložba, 1972, str. 7.

je bilo število zvonov leta 1660 in 1669 enako, leta 1665 pa naj bi bila samo dva zvonova. Postavitev zvonika je drugačna od opisane v literaturi, saj ga vizitacijska zapisnika iz 1660 in 1665 locirata pred glavna zahodna vrata in ne med severno steno in zakristijo, kot to trdi Marijan Zadnikar.⁴³

1.4.5 POKOPALIŠČE⁴⁴

Turniško pokopališče je bilo leta 1660 obdano z dobro leseno ograjo in ni bilo na nobenem mestu od znotraj poškodovano. Leta 1669 se pokopališče pri turniški cerkvi izrecno ne omenja. Edina omemba pravi, da je stalo južno od cerkve, kjer je bila tudi orna zemlja z vrtom v velikosti šest oralov.

Pokopališča so bila tudi pri dveh od treh kapel oziroma pokopaliških cerkva, ki so spadale v turniško (pra)župnijo. Ti kapeli sta stali v Črenšovcih in Dokležovju, kjer so verjetno okoli ali zraven njiju pokopavali umrle župljane. Vzrok za takšno stanje je zagotovo velikost turniške župnije, saj sta bila župnijska cerkev in župnišče kot središči župnije sorazmerno precej oddaljena od posameznih krajev z obrobja, zato so posledično umrle raje pokopavali pri bližnjih kapelah. Iz vizitacijskega zapisnika ne moremo razbrati, kje so pokopavali vernike posameznih vasi. Najverjetneje pa so to opravljali pri najbližji od dveh zgoraj omenjenih kapel in pri župnijski cerkvi. Na takšno delitev sklepam na podlagi večih različnih ključarjev iz različnih vasi tako za župnijsko cerkev kot tudi za omenjeni kapeli. Najverjetneje so pokopavali pri tisti, za katero je posamezna vas imela svojega ključarja.⁴⁵

1.4.6 GLAVNI OLTAR⁴⁶

Zapisnik iz leta 1660 opisuje tudi glavni oltar, ki je bil eden od petih oltarjev. Oltarna miza je bila izklesana iz kamna, pokrita

43 Zadnikar, Balažic : *Turnišče*, str. 27–28.

44 Glej transkripcijo na straneh 92, 96.

45 Podobno stanje je opisano v vizitaciji za leto 1747. Več o tem v : Zelko, Ivan : *Zgodovina Bistric v Prekmurju. Sad ljubezni do Boga in domovine*. Murska Sobota, samozaložba, 1972, str. 25.

46 Glej transkripcijo na straneh 91 in 95.

s tremi čednimi prtiči in okrašena. Na novem oltarnem nastavku – retablu je bila lepa slika Marije Vnebovzete, kraljice angelov, ki je imela na desni strani kralja Štefana, na levi Ladislava, prav tako kralja. Na gornjem delu retabla je bila sveta Trojica, na vrhu pa Kristus z Marijo in Janezom. Na oltarju je bil zlat antependij, okrašen z barvami, na sredini katerega je bila krasna podoba svete Apolonije.

Glavni oltar nam zapisnik iz leta 1665 predstavi tako, da je oltarni retabel lesen in da sta na straneh podobi svetih Štefana in Ladislava. V sredini je slika blažene device Marije, na straneh so naslikani angeli. Na zgornjem delu retabla je bila slika svete Trojice, čisto na vrhu pa lesen križ. Oltar je imel lesen tabernakelj in ni bil posvečen.⁴⁷

Zapisnik iz leta 1669 za glavni oltar pravi, da je bil posvečen Mariji Vnebovzeti. V sredini spodnjega dela lesenega oltarnega nastavka – retabla je bil naslikan prizor Marijinega vnebovzetja, na zgornjem delu retabla pa je bila slika svete Trojice. Oltar je imel tabernakelj, v katerem se je hranilo Najsvetejše. Več o tabernakljih bom zapisal v naslednjem podpoglavju, če pa vizitacije primerjamo med seboj, o glavnem oltarju ugotovimo, da se podatki v zapisnikih v glavnem ujemajo, skoraj vsak pa prinese kak nov podatek. Po zapisniku iz leta 1660 naj bi imel oltar denimo nov retabel, ki naj bi bil (tako kot vsi ostali oltarji) neposvečen, po zapisniku iz leta 1665 pa oltar naj ne bi bil posvečen.

1.4.7 TABERNAKELJ⁴⁸

Vizitatorji so pri vizitacijah župnij namenjali veliko pozornosti tudi temu, kje in kako se hrani Najsvetejše. Ob prvi obravnavani vizitaciji leta 1660 sta bila v cerkvi dva tabernaklja. Najsvetejše se je hranilo v starem kelihu v lesenem tabernaklju na glavnem oltarju. Drugi tabernakelj je bil v zidu na evangelijski – levi strani in je bil prazen, kar kaže na to, da ni bil več v uporabi. To naj bi bila italijanska navada in tudi določila Tridentinskega koncila so

⁴⁷ Nadškofjski arhiv Zagreb, Protokoli : št. 6/VI, Kanonska vizitacija 1665, str. 76v.

⁴⁸ Glej transkripcijo na straneh 92 in 95.

predpisala, naj se Najsvetejše hrani na glavnem oltarju,⁴⁹ kar se je uveljavilo tudi v Turnišču.

Leta 1665 se omenja samo lesen tabernakelj na glavnem oltarju.⁵⁰

Enako stanje kot leta 1660 je bilo tudi leta 1669. Bila sta dva tabernaklja, uporabljal se je tisti na glavnem oltarju, kjer se je Najsvetejše hranilo v pozlačenem kelihi, ki je imel srebrno čašo in podstavek iz brona. Stari tabernakelj je bil izklesan iz kamna, bil je v stranski steni in ni bil v uporabi.

1.4.8 STRANSKI OLTARJI⁵¹

Vizitacija iz leta 1660 o štirih stranskih oltarjih pravi, da je stal prvi na južni strani cerkve. Na njem je bila samo ena slika, in sicer podoba blažene device Marije, ki drži Kristusa, snetega s križa – Pieta. Drugi oltar je bil na severni strani, na njem pa je bila podobna, nova in lepa slika. Glede na izraz »podobna« sklepam, da je bila posvečena Mariji. Tretji oltar je bil stisnjen na drugo stran od južnih cerkvenih vrat. Imel je nov oltarni retabel s sliko svete Katarine Aleksandrijske, zavetnice župnije v Lendavi, kjer so imeli nekdanj sedež patroni turniške cerkve, plemiška rodbina Bánffy. Četrty oltar je bil prav tako nekdanj v tem delu cerkve. Na njem je bil čisto nov retabel s sliko svetih Roka in Sebastijana. Oltar je bil ves pozlačen in pokrit z oltarnim prtom. Oltarji (verjetno samo menze) so bili kamniti in neposvečeni, vendar je možno, da so nekdanj že bili posvečeni, a da manjkajo obeležja oziroma znamenja posvetitve.

Prostorsko stanje stranskih oltarjev nam dobro opiše zapisnik iz leta 1665. V cerkvi so bili štirje stranski oltarji, na vsaki strani ladje dva. Na južni strani je bil prvi za glavnim oltarjem oltar žalostne Matere božje, za njim pa bliže južnim vratom oltar svetih Roka in Sebastijana. Na drugi, severni strani strani cerkve je bil prvi oltar svetega Jurija, viteza in mučenca, drugi oltar za njim pa je bil posvečen sveti Katarini, devici in mučenki.

49 Zelko : *Zgodovina Prekmurja*, str. 117, 120.

50 Nadškofjski arhiv Zagreb, Protokoli : št. 6/VI, Kanonska vizitacija 1665, str. 76v.

51 Glej transkripcijo na straneh 91–92 in 95.

Vizitacija iz leta 1669 o stranskih oltarjih pravi, da je bil prvi na severni strani in imel sliko žalostne Matere božje. Imel je tudi sliko prvega mučenca svetega Štefana; obe sliki naj bi bili čedni in novi. Drugi oltar je stal na isti (severni) strani in je imel sliko svetih Roka in Sebastijana. Tretji oltar je bil na južni strani in prvi za glavnim oltarjem. Posvečen je bil mučencu svetemu Juriju, katerega slika je bila novejšega nastanka in postavitve. Četrty oltar je bil posvečen devici in mučenki Katarini Aleksandrijski in imel njeno sliko. Oltar, tako kot vsi ostali, ni bil posvečen.⁵²

Vizitaciji iz 1665 in 1669 omenjata nov oltar, posvečen svetemu Juriju. To bi lahko pomenilo, da so se mu s tem župljani poskušali priporočiti pred vojaškimi nevarnostmi, saj je bil takrat sveti Jurij češčen zaradi svojega junaštva, ker je v legendi premagal zmaja, ki bi v našem primeru lahko simboliziral Turke. Žal se najverjetneje noben od oltarjev ali njegov del ni ohranil do današnjih dni, saj je takratno cerkveno opremo nadomestila pozno-baročna iz 18. stoletja.⁵³

Če primerjamo položaj oltarjev in svetnike, katerim so bili posvečeni, lahko ugotovimo, da so v času vizitacij nastale določene razlike. Menjujejo se tudi lokacije, kjer naj bi bil postavljen posamezen oltar.

Ob analizi svetnikov, zastopanih v cerkvi Marijinega vnebovzetja v Turnišču, dobimo dokaj jasno »sporočilo«. Glavna zaveznica župnije je Marija Vnebovzeta, ki je tudi eden od najstarejših Marijinih praznikov. V obdobjih pred reformacijo in turškimi vpadi je bila cerkev pomembno romarsko središče na širšem območju, nato je romanje zamrlo. Na Marijini levici in desnici sta bila sveta Štefan in Ladislav, oba ogrska kralja z začetkov ogrske države, kar nam daje slutiti, da ima njuna navzočnost tudi politično sporočilo, da je namreč to območje že od nekdaj pomemben del Ogrske. Druga svetniška dvojica, sveta Rok in Sebastijan, sta bila zavetnika pred kužnimi boleznimi. Problem kuge in drugih bolezni je bil v tem času stalno živ in je dodatno slabil prebivalstvo, ki je bilo prizadeto že od drugih nadlog, predvsem od Turkov. Sveti Jurij, ki se pojavi na novem stranskem oltarju v vizitacijah leta 1665 in 1669, nam daje slutiti, da so se župljani s tem že-

⁵² Oltarji niso bili posvečeni, kot pravi besedilo napisano med vrsticami in na koncu dela, ki govori o oltarjih.

⁵³ Zadnikar, Balažic: *Turnišče*, str. 31.

leli tudi vnaprej varovati pred Turki, še vedno močno navzočimi na tem območju. Kajti, kot je znano, je bil sveti Jurij sprva simbol viteštva in so se mu razna mesta in pokrajine priporočali pred nevarnostmi. Pojav tega svetnika v Turnišču bi, kot je bilo že rečeno, utegnil pomeniti, da so se mu s tem poskušali priporočiti pred vojaškimi nevarnostmi; sveti Jurij, češčen zaradi junaštva, ker je premagal zmaja, bi tako simboliziral Turke. Podoba pa je lahko nastala tudi kot znak zahvale za zmago habsburške vojske nad turško po bitki pri Monoštru 1664. Oltar mučenke svete Katarine Aleksandrijske, zavetnice župnije v Lendavi, kjer so imeli nekdanj sedež patroni turniške cerkve, plemiška rodbina Bánffy, ki je v času vizitacij že izumrla, je bil zabeležen pri vseh vizitacijah in ima jasno povezavo z lendavsko cerkvijo in Bánffyji.

1.4.9 PRIŽNICA⁵⁴

Zapisnik iz leta 1660 sporoča, da je imela turniška cerkev dve prižnici. Ena je bila lesena in umetelno izrezljana, stala je pri zakristijskih vratih pri zidnem stebru. Druga je bila prav tako umetelno izdelana iz lesa in je stala v severnem delu cerkve. Zanj naj bi se govorilo, da je z nje hudič vrgel protestantskega predikanta med pridigo. To je zelo zanimiv podatek, saj pričuje o tem, da je turniška župnija zagotovo prešla iz katolištva v protestantizem, ne pove pa nam, v katero protestantsko smer je bila šla, saj sta se v Prekmurju razširili tako luteranska kot kalvinska smer. Poleg tega ne izvemo, v katerem časovnem obdobju je bil ta prestop. Po mnenju Ivana Škafarja je bila kalvinska smer reformacije v Turnišču navzoča med letoma 1595 in 1608.⁵⁵ Po Zelku je župnija postala luteranska pred letom 1649, o čemer naj bi pričal primer v Dobrovniku, kjer so bili ljudje nezadovoljni z župnikom zaradi pohujšljivega življenja, pa ga niso odslovili, ker bi na njegovo mesto takoj prišel prejšnji luteranski predikant.⁵⁶ Po mnenju Andreja Hozjana naj bi župnija dobila luteranskega duhovnika po letu 1550, ni pa natančneje navedeno, kdaj.⁵⁷ Zanimivo je

⁵⁴ Glej transkripcijo na straneh 92 in 95.

⁵⁵ Škafar : *Gradivo*, str. 101, 103.

⁵⁶ Zelko : *Zgodovina Prekmurja*, str. 227.

⁵⁷ Hozjan, Andrej : *Občina Črenšovci v valovih zgodovine. Občina Črenšovci. Murska Sobota, 2008*, str. 18.

tudi samo dejstvo, da so ljudje živo verjeli, da je predikanta s prižnice vrgel sam hudič, ko naj bi zapeljeval turniške farane. Potemtakem je bila njihova miselnost precej drugačna od naše današnje in je bila prežeta z mislijo na nebesa in pekel, na dobro in zlo, ki usmerja njihova življenja. Na tem mestu se mi postavlja vprašanje, kdo je razširil to verovanje. Najverjetneje so ga spodbujali katoliški duhovniki, ki so prišli na župnijo za protestantskimi predikanti. Zanimivo je, da se je to prepričanje ohranilo pol stoletja po verjetnem koncu protestantizma, kar pomeni, da je bilo za vernike še zmeraj aktualno in vredno spominjanja.

Za leto 1669 zapisnik pravi, da ima cerkev prižnico iz lesenih desk, na kateri je pritrjen lesen križ. Poudarim naj, da ta zapisnik ne omenja »luteranske« prižnice, jo pa omenjata zapisnika iz 1660 in 1688.⁵⁸

1.4.10 CERKVENE KNJIGE⁵⁹

Kot nam sporoča starejši zapisnik, je imela župnija dva misala, enega rimskega in enega zagrebskega. Imela je tri obrednike škofije Ostrogon (Esztergom),⁶⁰ kar še dodatno izpričuje vezanost župnije Turnišče na Ogrsko kraljestvo v tem času. Turniški župniji je bilo dovoljeno, da knjige ostajajo na podružničnih cerkvah in se tam tudi uporabljajo. Ob vizitaciji je manjkala krstna knjiga. Župnik je zagotavljal, da razen teh misalov in obrednikov ni imel nobenih drugih cerkvenih knjig. Ugotavljam, da manjkajo matične knjige, ki bi jih po cerkvenih določilih moral voditi. Prvi po imenu znani katoliški župnik po reformaciji, Jakob Vukovič, torej še ni vodil matičnih knjig, ki bi jih moral v skladu z določili Tridentinskega koncila in so jih poskušali v življenje Cerkve tisti čas bolj vneto prenesti v zagrebski škofiji. V povezavi s tem je treba izpostaviti, da so imeli v škofiji lastni obrednik, kar je bila sicer značilnost tudi drugih škofij, npr. oglejski obrednik, misal in celo koledar.⁶¹ Obrednik je obstajal do jožefinskih reform, ko so ga prepovedali.

⁵⁸ Zelko : *Zgodovina Prekmurja*, str. 227.

⁵⁹ Glej transkripcijo na straneh 92 in 96.

⁶⁰ Esztergom je bil med letoma 1541 in 1708 pod Turki, zato je bil sedež škofije prenesen v Trnavo (Nagyszombat).

⁶¹ Lukinović : *Zagreb ...*, str. 101, 105.

V mlajšem zapisniku zasledimo, da je imel župnik dva stara misala brez uvoda in konca, eno zgodovinsko knjigo brez naslova, življenjepis svetnikov »v stari pisavi«, kar bi glede na teritorij zagrebške škofije lahko pomenilo tudi glagolico. Imel je eno knjigo o Svetem pismu brez uvoda, nato polemično knjigo Martina Becana.⁶² Imel je še nedeljske pridige svetega Antona Padovanskega, v rokopisu zbirko primerov vprašanj vesti (kazusov) in še eno drugo knjigo. Imel je nedeljske nagovore k odlomkom iz evangelijev za zimski čas manjšega brata Janeza Royaerdsa,⁶³ knjigo z navodili za spoved dominikanca Jerneja iz Medine,⁶⁴ navodila za zavračanje heretikov varmijskega škofa Stanislava Hosiusa,⁶⁵ Rožice Tomaža Hibernicusa.⁶⁶ Župnija je imela krstno in poročno knjigo, v katero so vpisovali imena krščencev in poročencev. Seznam knjig je pri drugi obravnavani vizitaciji vsekar bolj zanimiv in bogat. Naslovi knjig kažejo na to, da so to povetini dela uglednih protireformacijskih in katoliškoobnovitvenih avtorjev. Glede matičnih knjig je bil župnik Vincenc Juretič že bolj skrben kot prejšnji župnik, vendar pa jih tudi on še ni vodil povsem po predpisih, saj ni vodil matične knjige za umrle, predpisane z Rimskim obrednikom leta 1614.⁶⁷

1.4.11 PODRUŽNIČNE CERKVE OZIROMA KAPELE

Te cerkve bom navedel v takem vrstnem redu, kot so navedene v vizitacijskem zapisniku leta 1660, leta 1665 pa niso bile vizitirane.

Dokležovje:⁶⁸

Tega leta je kapela svetega Janeza Krstnika v Dokležovju spadala pod turniško župnijo. Narejena je bila iz lesa, vendar ome-

62 Martin Becan, jezuit, polemik, rojen 6. 1. 1563 v Brabantu na Nizozemskem, umrl 24. 1. 1624 na Dunaju. <http://www.newadvent.org/cathen/02380a.htm> (pridobljeno 30. 4. 2010, 11:00)

63 Janez Royaerds iz Belgije, umrl 1547.

[http://umaryland.worldcat.org/wcidentities/np-royaerds,%20jean\\$d%201547](http://umaryland.worldcat.org/wcidentities/np-royaerds,%20jean$d%201547) (pridobljeno 30. 4. 2010, 11:00)

64 Bartolomej de Medina, španski teolog, 1527–1581.

<http://www.newadvent.org/cathen/10143a.htm> (pridobljeno 30. 4. 2010, 11:00)

65 Stanislav Hosius (1504–1579) – varmijski škof, kardinal.

<http://mdz10.bib-bvb.de/~db/0001/bsb00016326/images/index.html?id=00016326&nativeno=650> (pridobljeno 30. 4. 2010, 11:00)

66 Tomaž Hibernicus ali Tomaž Palmer (1270–1340), irski teolog. <http://www.libraryireland.com/biography/ThomasHibernicus.php> (pridobljeno 30. 4. 2010, 11:00)

67 Umek, Eva: *Cerkvene matične knjige. Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije I*, Skupnost arhivov Slovenije, Ljubljana, 1972, str. XVIII.

68 Glej transkripcijo na straneh 93–94 in 96.

tana z blatom, pobeljena z apnom in preprosto poslikana. Streho je imela na novo in dobro pokrito z lesom. Prižnica je stala ob njeni južni steni. Imela je lesen zvonik z zvonom, vendar se ni vedelo nič o njegovi posvetitvi. Pokopališče je bilo dobro ograjeno z ograjo iz borovine. Cerkev je imela na obeh straneh sedilije,⁶⁹ ki jih mlajša vizitacija ne omenja. V lasti je imela tri orale zemlje, mimo enega dela je na kratkem delu tekla reka Mura.

Leta 1669 je bila ista podružnična cerkev skupaj z zvonikom opisana samo kot lesena in ne kot ometana in pobeljena. V zvoniku sta bila zdaj že dva zvonova. Cerkev je imela novo tramovje, ki se mu je ljudsko reklo »sinklin«. V njej je stal oltar s sliko blažene device Marije. Na steni sta viseli dve sliki, ena z motivom Gospodovega vstajenja, druga pa s podobo svete Marije Magdalene.

Oba zapisnika presenetljivo ne navajata, da bi imela kapela sliko svojega patrona sv. Janeza Krstnika. Kot zanimivost naj dodam, da se je nova cerkev v Dokležovju, ki so jo gradili med letoma 1845 in 1846 preimenovala v cerkev svetega Štefana Ogrskega. Glede na tekst vizitacije sicer ni razvidno, da bi imela kapela leta 1669 sliko svetega Štefana, ogrskega kralja, in njegovega sina svetega Emerika, kot to navaja Štefan Sobočan.⁷⁰

Beltinci:⁷¹

Ob prvi vizitaciji leta 1660 je bila kapela svetega Ladislava, ki ni bila župnijska podružnica, vizitirana dne 5. februarja v vasi Beltinci. Govorilo se je, da je imela porušeno zidovje in streho ter se je dotikala gradu. Iz nje se župljanov ni oskrbovalo in zanj o župljani niso vodili računov. Imela je stolpič, v katerem je visel posvečeni zvon. Kapela je bila brez talnega tlaka ali ostrešja. Imela je zidan oltar z raztrgano sliko.

Po vizitaciji iz leta 1669 je bila kapela svetega Ladislava, kralja in spoznavalca, vsa lesena. Cerkev je bila pokrita s škodlami, a brez ravnega lesenega stropa. Imela je oltar s sliko Gospodovega vstajenja in s še dvema novima in dragocenima slikama.

To kaže, da se je stanje izboljšalo. Mogoče se je že v tem času cerkev že ločila od gradu. Verjetno so bili tudi grajski oskrbni-

⁶⁹ Sedilija je v gotski arhitekturi običajno pomenila tri sedeže v steni na južni strani kora, ki so bili namenjeni duhovniku, diakonu in poddiakonu, ki so sodelovali pri bogoslužju. V našem primeru sedilija najverjetneje pomeni to, da je cerkev imela na vsaki strani sedež(e) še za dodatne(ga) duhovnika(-e).

⁷⁰ Sobočan, Štefan : Moja župnija : Drobci iz preteklosti in sedanjosti cerkva in verskih skupnosti. Murska Sobota : Podjetje za informiranje, 1994, str. 59.

⁷¹ Glej transkripcijo na straneh 94 in 97.

ki že katoliki in so spet začeli boljše skrbeti za cerkev. Iz vizitacij tudi ni nedvoumno jasno, ali je bila leta 1669 cerkev namenjena izključno prebivalcem gradu ali tudi lokalnim prebivalcem.

Črenšovci:⁷²

Leta 1660 je bila, kot nam sporoča vizitacijski zapisnik, vizitirana cerkev svetega Križa, ki je prav tako spadala pod turniško župnijo. Postavljena je bila v vasi Črenšovci in je bila dobro pokrita s hrastovimi škodlami. Imela je primerno pokopališče. Zvonik je imel zvon, za katerega se je govorilo, da je bil posvečen. Oltar je bil zidan in naj bi imel staro oltarno mizo, drugega pa nič. Kapela je imela novo prižnico.

Leta 1669 je bila ista kapela skupaj z zvonikom zgrajena iz lesa, v zvoniku, ki se je dvigal nad vrati, pa je bil en zvon. Bila je na novo prekrita s streho iz skodel, ki se ljudsko imenuje »sin-klin«. Imela je oltar z novo sliko svetega Križa. Na južni strani cerkve je imela leseno prižnico.

Glede na oba zapisa je za črenšovsko kapelo razvidno, da je prav tako doživela izboljšave. Dobila je novo streho in novo sliko svetega Križa na glavnem oltarju.

1.5 ŽUPNIJSKO PREMIČNO IN NEPREMIČNO PREMOŽENJE

1.5.1 ŽUPNIŠČE⁷³

Leta 1660 je bilo župnišče po vizitacijskem zapisniku v središču vasi. Ni bilo visoko, ampak skromno kot drugi kmečki domovi, vendar je imelo udobno ognjišče za bivanje župnika in je bilo s strani pripojeno na cerkovnikovo izbo. Tu je bila kuhinja in tu je prebivala služinčad. Zraven tega je bila v eni sobi neke vrste shramba. Župnišče je imelo hlev za živino in dvoje konj ter skedenj. Tu je bil še majhen vrt, drugi pa je bil pri cerkvi in je obsegal en oral.

Za leto 1669 zapisnik pravi, da je bilo župnišče v trgu Turnišče skupaj z vrtom, ki je bil obrnjen proti zahodu. Imelo je skedenj,

⁷² Glej transkripcijo na straneh 94 in 96–97.

⁷³ Glej transkripcijo na straneh 92–93 in 96.

hlev za živino, shrambo in zemljišče, ki se je razprostiralo vse do gozda, kjer so imeli tudi drugi tržani svoja zemljišča.

Poskušal bom rekonstruirati problem župnišča in njegove lokacije pri vsaki od vizitacij, saj Zelko trdi, da se je župnišče po turškem požigu leta 1664 preselilo iz vasi Črnc, kjer je bila tudi cerkev, na trg Turnišče, kjer je bilo bolj varno prebivati in hraniti Najsvetejše.⁷⁴ Če pogledamo zapisnik iz leta 1660, ta pravi, da je župnišče postavljeno sredi vasi (»in medio pagi sitam ...«). Če sklepamo samo po tem zapisu, ima Zelko prav, saj je vizitator kot vas – pagus – verjetno mislil Črnc, ki bi leta 1664 lahko pogorel in okoli cerkve poleg tega ni bilo več hiš. Vendar pa je nadaljevanje zapisnika bolj dvoumno in nejasno za razlago lokacije župnišča, saj pravi, da ima župnišče skromen vrt, drugega pa ima pri cerkvi in je velik 1 oral. To me vodi do tega, da na podlagi prvega vizitacijskega zapisnika sklepam, da je bilo župnišče ali sredi vasi med ostalimi hišami (in ni bilo zraven župniške cerkve) ali pa je bilo župnišče že takrat sredi trga Turnišče. Kajti če primerjamo še poimenovanja naselja, pridemo do naslednje ugotovitve. Zapisnik leta 1660 piše, da je cerkev v trgu Turnišče (»in oppido Turnischa«), kar pa ni res, saj je stala v vasi Črnc, za katero pa žal ne vemo, ali se je pred domnevnim požigom stikala s Turniščem. Ta zapisnik zanimivo Črnca ne omenja, omenjajo pa ga tako prejšnje kot kasnejše listine kot lokacijo turniške cerkve. Tudi kasnejše poimenovanje cerkve »Marija na püstini« nas potrjuje v tem, da je vas Črnc dejansko pogorela in poslej več ni obstajala.⁷⁵ Ker zapisnik za cerkev pravi, da je v trgu (»in oppido«), za župnišče pa, da je sredi vasi (»in medio pagi«), sklepam, da ti poimenovanji ne kažeta na to, da bi bilo župnišče šele po požigu vasi Črnc prestavljeno v trg Turnišče, kot navaja zapisnik iz 1669, ampak da je bilo tam že pred požigom in stran od cerkve. O tem me še dodatno prepričuje lokacija drugega vrta, ki je bila ob cerkvi. Edina druga možna razlaga pa je, da je bilo prvotno župnišče sredi vasi Črnc, vendar ne poleg cerkve. Žal zapisnik iz leta 1669 o župnišču ne pove niti, ali je na novo zgrajeno ali na novo preseljeno. Tudi to me vodi do prejšnjega sklepa, da je župnišče že prej stalo v trgu Turnišče. Dodatni argument je opis župnišča leta 1665, ki

⁷⁴ Zelko : *Zgodovina Prekmurja*, str. 226–227.

⁷⁵ Zelko : *Zgodovina Prekmurja*, str. 226–227. Prim. Zadnikar, Balažic : *Turnišče*, str. 13.

med drugim pravi, da je ta »in oppido«, torej v trgu Turnišče. Kasneje še pravi, da je streha iz slame in da že povsod pušča.⁷⁶ Tako je župnišče res že bilo v trgu, kjer je moralo stati že kar nekaj časa.

1.5.2 POSESTI: NJIVE, TRAVNIKI, VINOGRADI⁷⁷

Župnijsko posestno stanje je bilo leta 1660 takšno: Župnija je imela v lasti deset oralov orne zemlje ob zahodni strani župnijske cerkve, ki se je imenovala Cirkvenščica. Vzhodno od cerkve je imela štiri orale zemlje, poraščene z grmičevjem. Imela je tudi šest oralov travnikov imenovanih Cirkveno. Na vzhodu je imela še travnik v obsegu deset koscev.⁷⁸ Že nekdanj, pa tudi ob vizitaciji, je imela vinograde, ki pa so bili zaradi turške nevarnosti in zanemarjanja s strani predikantov zdaj opuščeni in že zelo zaraščeni. To kaže, da v času protestantizma v turniški župniji niso mogli ali želeli skrbeti za vinograde.

Leta 1669 je imela župnija Turnišče ob zahodni strani župnijske cerkve v enem kosu deset oralov zemlje. Južno od cerkve je imela šest oralov orne zemlje z vrtom in pokopališče. Travniki je imela severno od cerkve v obsegu dvajset koscev. Tam je bila tudi zapuščena zemlja v velikosti šest oralov, vendar ograjena in se je raztezala vse do vode, ki se je imenovala Pretoka, kar naj bi bilo tudi staro ime za mlinski potok.⁷⁹

V obdobju desetih let je torej nastala razlika v posestnem stanju. Zakaj in kako se je to zgodilo, v vizitaciji ni navedeno. Domnevam, da je župnija mogoče kaj dobila v dar, ali pa je kakšno zemljišče zamenjala. Enaka je ostala površina zemlje na zahodni strani cerkve v velikosti 10 oralov. Pri drugih zemljiščih pa so spremembe. Leta 1660 je imela skupno 14 oralov njiv, leta 1669 pa 16 oralov njiv in 6 oralov zapuščene zemlje. Medtem ko je leta 1660 imela župnija 14 koscev travnikov na vzhodu, jih je imela leta 1669 že 20 severno od cerkve.

76 Nadškofjski arhiv Zagreb, Protokoli : št. 6/VI, Kanonska vizitacija 1665, str. 77v.

77 Glej transkripcijo na straneh 93 in 96.

78 Koscev pomeni tukaj površinsko enoto travnika, ki jo je lahko delavec pokosil v enem dnevu. Znašal naj bi približno 800 kvadratnih sežnje ali pol oral. Prim. Lukinović, Andrija : *Kanonske vizitacije zagrebačke nadbiskupije*; 1. *Gorski arhidakonat*. Zagreb : Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije, 2006, str. 508.

79 Klekl, Jožef : Na sterom hatari lezsi Törniska cerkev?. *Nájszvetejszega Szrca Jezusovoga veliki kalendár za lúdsztvo*. št. 9, leto 1912, str. 56.

1.6 ŽUPNIK IN DRUGI DUHOVNIKI⁸⁰

Leta 1660 je bil župnik, kot navaja vizitacijski zapisnik, Jakob Vukovič, mož srednjih let, zadostne izobrazbe za svoj poklic po vizitatorjevem mnenju. Ponašal se je z veliko hvalo župljanov v vsem in se odlikoval po vestnem podeljevanju zakramentov. Sicer pa so o njem iz literature znani naslednji podatki. V virih se pojavlja kot Vukouich ali Wkouich Iacobus. V zagrebško semenišče je vstopil 25. novembra 1646. Leta 1660 je bil župnik v Turnišču. 19. maja 1661 je prisegel kot župnik v Ivaniću, po letu 1666 pa je postal kanonik zagrebškega kapitlja in to ostal do svoje smrti. Sodeloval je na prvi škofijski sinodi škofa Martina Borkovića (3.–5. junij 1669) in bil eden od sinodalnih izpraševalcev. Med drugim je bil še nadzornik kapiteljskih gozdov od leta 1669, upravitelj Varaždinskih Toplic leta 1670, upravitelj ubožnice po letu 1670, kapiteljski dekan in delitelj kapiteljskih prihodkov od leta 1671, komarniški arhidiakon med letoma 1671 in 1678, nadzornik kapiteljskih vinogradov med 1674 in 1676. Umrli je 17. januarja 1678 in v svoji oporoki članom kapitlja zapustil mašni sklad v višini 100 cesarskih zlatnikov.⁸¹

Med služinčadjo so bili njegova sestra, mlajša dekla in pomočniki. V času vizitacije ni imel podložnikov, vendar so jih turniški župniki nekdanj imeli, kakor so govorili župljani. Vizitatorju ni uspelo izvedeti, kdo so bili in v kateri vasi so živeli.

Leta 1669 je bil v Turnišču župnik Vincenc Juretič. Bil naj bi resnično dober, živel pošteno, vizitator pa je po pogovoru z njim tudi ugotovil, da opravlja bogoslužje marljivo, po svojih najboljših močeh. Župnik ni imel podložnikov, tudi župljani mu niso prinašali nič dodatnih dohodkov razen letne dajatve in štolnine, kakor se je dalo razbrati tudi iz njegovega popisa prebivalstva turniške župnije, v katerem najdemo podatek, da je njegova »družina« štela 7 članov.

Juretič je kot župnik za Turnišče prisegel 29. julija 1661. Na prvi Borkovićevo sinodi je beksinski arhidiakon ocenil, da je imel zadovoljivo znanje, bil marljiv pri svojih opravilih, živel pohval-

⁸⁰ Glej transkripcijo na straneh 93 in 96.

⁸¹ Razum : Biskupijska skupština 1669 ..., str. 63.

no in bil miren tako doma kot v javnosti.⁸² Bil je tudi na drugi sinodi škofa Borkovića leta 1673, kjer so ga sinodalni izpraševalci v vsem pohvalili.⁸³ Iz tega lahko sklepamo, da so imeli v Turnišču v tem obdobju vestna in prizadevna duhovnika, ki sta skrbela za vernike in župnijo. Prvi od njiju, Jakob Vuković, je kasneje dosegel visoka in odgovorna mesta v zagrebskem kapitolu in škofiji.

Zapisniki ne omenjajo nobenih kaplanov ali drugih duhovnih pomočnikov, na primer kapucinov, jezuitov ali frančiškanov, ki so tukaj pobirali določene dajatve. Glede na velikost župnije Turnišče odsotnost takih oseb kaže na pomanjkanje duhovnikov v tistem času.

1.7 LJUDJE V CERKVENI SLUŽBI

1.7.1. UČITELJ⁸⁴

Naloga in vloga župnijskega učitelja v tistem času je bila v prvi vrsti vodenje petja in orgljanje v cerkvi, šele nato je učil otroke verouka ter brati in pisati.⁸⁵ Glede na to, da se pri vizitaciji v turniški cerkvi orgle ne omenjajo, je verjetno vodil le petje pri obredih in učil verouk. Leta 1660 je bil učitelj v župniji Jurij Budav, starejši mož, poročen, kmetovalec. Dečke je dobro učil in jih je imel do petnajst. Vizitatorju se je zdelo, da je bil njegova izobrazba vendarle bolj slaba. Šolskega poslopja ni imel, njegov nestanovitni in po imenu neznani predhodnik se je opravičil, da je bil les dejansko že pripravljen, tako da naj bi šolo v najkrajšem času tudi zgradili. Ni navedeno in razvidno, kje naj bi dejansko potekal pouk. Učitelj je imel en oral zemlje med zgoraj omenjeno župnikovo zemljo in travnikom. Za plačilo je dobival dajatve iz treh vasi, Lipovcev, Gančanov in Renkovcev, ki jih je vizitator posebej navedel v popisu dajatev.

V vizitacijskem zapisniku za leto 1669 sta bila na župniji navedena kar dva učitelja. V delu zapisnika, ki se nanaša na turni-

82 Razum : Biskupijska skupština 1669 ..., str. 37.

83 Razum : Biskupijska skupština 1673 ..., str. 37, 93.

84 Glej transkripcijo na strani 93 in 96.

85 Lukinović, Andrija : *Kanonske vizitacije zagrebačke nadbiskupije*; 1. Gorski arhidakonat. Zagreb : Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije, 2006, str. 510.

škega učitelja, piše, da je na župniji učiteljeval Matej Bajs, dober katolik in pošten človek, vendar s skromno izobrazbo. Ni imel ne šole ne učencev. Če pazljivo pregledamo tudi seznam prebivalcev turniške župnije, ugotovimo, da na njem kot učitelj ni naveden Matej Bajs, ampak Matija Goričan, ludimagister, katerega družina je štela 4 člane.⁸⁶ Tako ni povsem jasno, kateri je bil tega leta učitelj in kateri je to verjetno prenehal biti.

Šolstvo je tako v Turnišču v tem desetletju očitno nazadovalo. Zanimivo je tudi, da niso zgradili šolskega poslopja oziroma vsaj kakšne sobe za pouk, saj zapisnik iz leta 1660 navaja, da je les že bil pripravljen in da bodo v prihodnosti zgradili šolo, kar se torej ni zgodilo. Morda so les porabili za popravilo cerkvene strehe, za katero je leta 1660 pisalo, da je bila potrebna popravila, leta 1669 pa je že bila popravljena.

1.8 VERNIKI IN PREBIVALCI TURNIŠKE ŽUPNIJE

Žal je o eni izmed zame najzanimivejših tém v obeh vizitacijskih zapisnikih tudi najmanj napisanega, vendar bom vseeno poskušal izluščiti značilnosti in drobce iz življenja turniških faranov v šestdesetih letih 17. stoletja, kot se kažejo v zapisih vizitatorjev. Kot je razvidno iz drugih virov, so verniki na tem območju trpeli zaradi ropanj in požigov ob vdorih turške vojske. Tudi župnija je bila ob tem v veliki meri oškodovana. V zapisnikih vizitacij lahko na primer preberemo, da so vinogradi opusteli. Možno je, da so leta 1669 ali 1671, ne pa leta 1664, kot trdi Zelko, požgali in uničili vas Črnc,⁸⁷ verjetneje pa sta bila Črnc in župnišče uničena že prej, saj Črnca ni na seznamu vasi, pa tudi župnišče v času obeh vizitacij ni več pri cerkvi, ampak že v trgu Turnišče. Zanimivo je, da župnijska šola v času druge vizitacije leta 1669 ni več delovala. Oba učitelja sta bila slabo izobrazena, tako da očitno na otroke nista mogla prenesti veliko znanja.

Glede vernosti in obiskovanja bogoslužja vernikov na podlagi zapisnikov ne moremo veliko sklepati. Maše so bile seve-

⁸⁶ Zelko, Ivan : *Zgodovina Bistric v Prekmurju. Sad ljubezni do Boga in domovine*. Murska Sobota, samozaložba, 1972, str. 33.

⁸⁷ Simoniti : *Turški vpadi*, str. 105. Prim. Zelko : *Zgodovina Prekmurja*, str. 226.

da v latinščini, pridige pa verjetno v kajkavskem narečju,⁸⁸ ki so ga Prekmurci zaradi sorazmerne jezikovne bližine razumeli, kljub temu da je bil center njihove duhovne oskrbe, Zagreb namreč, razmeroma precej oddaljen. Tudi o uporabi molitvenikov, pesmaric in drugih verskih knjig zagrebške škofije⁸⁹ v pričujočih vizitacijskih zapisnikih ni sledu. Edina omemba Zagreba je pri misalu, ki naj bi se uporabljal v času prve vizitacije oziroma vse dotlej.

Sama turniška župnija je bila razmeroma velika in prostrana. Zato se pojavlja tudi vprašanje, kako kakovostna in redna je bila duhovna oskrba in udeležba prebivalstva pri bogoslužju. Gotovalo so za tisti čas razmeroma velike razdalje med kraji oteževale prihajanje prebivalstva v Turnišče. Dokležovje, kjer je sicer bila kapela, ki je verjetno služila kot pokopališka, je bilo od Turnišča oddaljeno okoli 11 km zračne razdalje, kar pa je kljub ravninskemu svetu nanese še kak kilometer več hoje za prebivalce in ježe za duhovnika. Okoli 9 km zračne razdalje je bilo tudi do treh Bistric, ki so jih takrat sicer večkrat šteli kot eno vas. To kaže, da je duhovnik moral premagovati dokaj velike razdalje, če je želel npr. umirajočemu podeliti bolniško maziljenje. Prav tako razmeroma velika je bila razdalja za vernike, ko so želeli iti k maši v župnijsko cerkev, ali ko so recimo pozimi v snegu nesli novorojenca h krstu.

Glede drugovercev, ki naj bi živeli na območju turniške župnije, njen župnik Vincenc Juretič, ki je sestavil zapisnik leta 1669, pri popisu prebivalstva in dajatev našteje 82 »heretikov«,⁹⁰ kar se dejansko zdi veliko. Nekoliko bolj presenetljiv je podatek o številu velikonočnih spovedancev. Ta za leto 1669 pravi, da je bilo izmed 3323 katoličanov spovedanih 2085 oseb. To znaša 62,74 odstotka vseh katoličanov.⁹¹ Toda če podatke preračunamo drugače in vzamemo za primerjavo stanje čez sto let, ugotovimo, da le ni bilo tako katastrofalno. Ker iz vizitacije za leto 1669 nimamo podatka, koliko faranov je bilo »sposobnih« za veliko-

88 Škafer, Vinko : Prekmurški katoličani in kajkavske verske knjige do leta 1777. *Pisec sedmerih luči* : zbornik s simpozija o Miklošu Küzmiču. Moravske Toplice : Občina ; Murska Sobotica : Pomurski naddekanat ; Petanjci : Ustanova dr. Stifterjeva fundacija, 2005, str. 111–112.

89 Prav tam, str. 110–126. V članku so predstavljene knjige, ki so jih prekmurški duhovniki v času pod zagrebško škofijo najverjetneje uporabljali.

90 Zelko, Ivan : Gospodarska in družbena struktura turniške prazžupnije po letu 1381. Ljubljana : SAZU, 1972, str. 61.

91 Zelko : *Zgodovina Prekmurja*, str. 158.

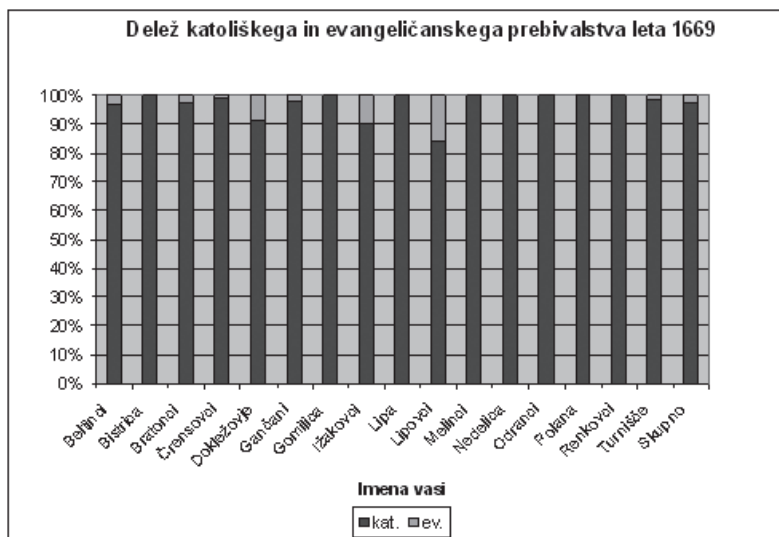
nočno spoved in obhajilo, bom za primerjavo vzel podatek Ivana Zelka, ki pravi, da naj bi bilo odraslih in sposobnih za spoved in obhajilo 5/7 prebivalstva, 2/7 pa naj bi predstavljali otroci: odstotkovno torej 71,43 odstotka »zmožnih« in 28,57 odstotka »nezmožnih« spovedi in obhajila. Potemtakem je bilo domnevno od 3323 katoličanov 2373 odraslih in 950 otrok. Če te podatke primerjam s podatki prve vizitacije škofije Sombotel leta 1778, je bilo v takrat že razdeljeni nekdanji župniji Turnišče na »novi« župniji Turnišče in Beltinci od skupno 8094 župljanov 6030 ali 74,45 odstotka odraslih, spodobnih za velikonočno spoved in obhajilo, in 2064 ali 25,55 odstotka otrok. Če želimo torej opredeliti število velikonočnih spovedancev in število odraslih, ki so od spovedi in obhajila izostali (kar bi kazalo na versko mlačnost ali na krivoverstvo), moramo odšteti število otrok. Po metodologiji, ki jo je predstavil in uporabil Ivan Zelko, pridemo do podatka, da je bilo leta 1669 87,86 odstotka »pravovernih« katoličanov in na drugi strani 12,14 odstotka odraslih, ki niso zadostili verskim predpisom. Primerjava na podlagi razmerja iz vizitacije za leto 1778 pokaže, da je bilo leta 1669 84,27 odstotka odraslih, ki so bili za veliko noč pri spovedi, in 15,73 odstotka takih, ki se velikonočne spovedi niso udeležili. Če zadnja izračuna primerjamo s podatki za župnijo Šentvid pri Ljubljani, kjer so leta 1665 našteji 89,5 odstotka velikonočnih spovedancev oziroma 2611 obhajancev in 306 neobhajancev od 2917 župljanov,⁹² lahko rečemo, da je delež velikonočnih spovedancev za župnijo Turnišče le nekaj manjši in glede na različen potek protireformacije na Kranjskem in v Prekmurju precej razumljiv. Prisotnost nekatoličanov potrjuje tudi vizitacija iz leta 1688, ki pravi, da so v župniji »številni krivoverci in sektaši«,⁹³ pri čemer je besedo »številni« jemati s pridržkom.

Pri statistični obdelavi podatkov, ki so prikazani tudi v tabeli, lahko ugotovimo, da je bil delež drugovercev največji v vaseh Lipovci, Ižakovci, Dokležovje in Beltinci.

Odnosa župljanov do Turkov in drugovercev na podlagi pričujočih vizitacijskih zapisnikov žal ne morem razbrati, predvidevati pa je seveda mogoče, da Turkov niso marali, saj so ti pri-

⁹² Žnidaršič Golec, Lilijana: *Iz življenja duhovnikov; Šentviški zbornik ...*, str. 166. Na tem mestu se pojavlja vprašanje števila otrok, ki niso bili sposobni za spoved in njihovo upoštevanje pri statistiki.

⁹³ Zelko: *Zgodovina Prekmurja*, str. 227.



Graf 1: Delež katoliškega in evangeličanskega prebivalstva po posameznih vaseh leta 1669 na območju turniške župnije.

našali stalen nemir, plenjenje in požige, zlasti požige hiš in polj, kar je vodilo v pomanjkanje in nezmožnost plačevanja dajatev. Do drugovercev pa so bili verjetno manj odklonilni. K temu nas navaja predlog, ki pa ni bil sprejet med sklepe prve Borkovičeve sinode leta 1669, na kateri so duhovniki onstran Mure škofa in sinodalne može spraševali, kako naj ravnaajo ob porokah med kalvinci in katoliki.⁹⁴ Torej so se v delu beksinskega arhidiakona onkraj Mure živeči kalvinci in katoliki med seboj tudi poročali, vendar osebno menim, da so problemi nastajali bolj v krajih na današnjem Madžarskem, kjer se je kalvinizem med prebivalstvom tudi precej bolj zasidral.⁹⁵

Očitno vizitatorjema v šestdesetih letih 17. stoletja družbene in verske razmere niso bile tako pomembne kot druge stvari, predvsem gmotne in popis podložnega prebivalstva, ki so mu namenili mnogo več pozornosti. To razumem tudi kot ukrepe za izboljšanje stanja, ki bi bilo bolj naklonjeno mirnemu materialnemu in duhovnemu razvoju in življenju. Zato so v zagrebški

⁹⁴ Razum : Biskupijska skupština 1669 ..., str. 13.

⁹⁵ Škafar : Gradivo, str. 102, 106.

škofiji najprej poskušali ugotoviti stanje po verskih in vojaških – turških – nemirih ter določiti smernice za hitrejšo vrnitev v katolištvo in fevdalizem v okviru ogrske države. Na drugi strani je posebno zanimivo ustno izročilo o eni od dveh prižnic, ki sta bili v cerkvi in s katere naj bi protestantski predikant zapeljeval verno turniško ljudstvo ter naj bi ga sam hudič vrgel z nje, od takrat pa naj bi turniška cerkev prenehala biti protestantska. Glede tega izročila je zanimivo že omenjeno vprašanje, kdo je to zgodbo (raz)širil med ljudstvom. Lahko so bili to duhovniki oziroma misijonarji, ki so želeli na ta način pospešiti rekatolizacijo ljudstva, lahko pa so jo skonstruirali verniki sami. Vizitacijski zapisnik iz leta 1688 dodaja, kot je bilo že navedeno, da so v župniji mnogi heretiki in sektaši. V župniji so vendarle še živeli drugoverci in protestantizem se ni tako hitro umaknil.

To, kar lahko z gotovostjo navedemo o prebivalstvu oziroma podložnikih in vernikih turniške župnije, je število vasi, ki so spadale vanjo, število prebivalstva in količina dajatev, ki so jih plačevali bodisi župniku bodisi učitelju. Vasi je bilo po pojmovanju zagrebških vizitatorjev v šestdesetih letih 17. stoletja 16 (ne navajajo posebej Bistric, Trnje in Žižke pa štejejo k Črenšovcem); tri od njih so plačevale dajatve učitelju, ostale pa duhovniku. Naj povem, da količina dajatev po vaseh ni bila enaka. Župnik Juretič navaja, da je bilo leta 1669 spovedanih in obhajanih 2085 vernikov,⁹⁶ prebivalcev pa naj bi bilo z otroki vred 3405.⁹⁷ Iz popisa prebivalstva in njegovih dajatev se da razbrati tudi število drugovercev oziroma protestantov. Ker pa seznam ni stoodstotno zanesljiv in so možne izjeme, je rezultate potrebno obravnavati z rezervo. Župnik Vincenc Juretič v seznamu navajal, da je bilo na ozemlju turniške župnije tisto leto 82 protestantov, od tega so kot protestantske navedene tudi tri družine svobodnjakov, in sicer rodbina Vas iz Beltincev, rodbina Terboč iz Dokležovja in družina Judite Somogy iz Ižakovcev.⁹⁸ Za versko homogeno župnijo bi se moglo reči, da je veliko že število 82 drugovercev,⁹⁹ kar predstavlja 3 odstotke prebivalstva. Vendar sam nasprotno menim, da ta podatek bolj kaže na to, da se v

96 Zelko, Ivan : Gospodarska in družbena struktura turniške pražupnije po letu 1381. Ljubljana : SAZU, 1972, str. 88.

97 Zelko : *Zgodovina Prekmurja*, str. 83.

98 Zelko, Ivan : Gospodarska in družbena struktura turniške pražupnije po letu 1381. Ljubljana : SAZU, 1972, str. 60.

99 Prav tam, str. 61.

spodnjem delu Prekmurja protestantizem ni tako zelo zakoreninil med prebivalstvom, oziroma da je bila vrnitev prebivalstva v katolištvo sorazmerno množična in hitra, je pa ta proces gotovo trajal dlje predvsem zaradi turških vpadov, ki so prinašali nemir in zmedo v vsakdanje življenje podložnikov.

SKLEP

Kanonični vizitaciji župnije Turnišče za leti 1660 in 1669 sta pomemben zgodovinski vir, ki nam govori o zgodovini župnije in njenih ljudeh. Opisujeta cerkev, oltarje, bogoslužne predmete, ki so sicer zanimivi zlasti za umetnostno zgodovino. Prinašata popis prebivalcev po posameznih družinah in njihovih dajatev župniku ali učitelju, ki je uporaben za raziskave v demografiji. Kar zadeva prebivalstvo ter imena in priimke, pa je ta popis uporaben za jezikoslovje. Vizitacijska zapisnika govorita tudi o računih ključarjev, zanimivih za gospodarsko zgodovino in za preučevanje denarnih valut in vrednosti v tem obdobju. Ovira za boljše razumevanje vizitacijskih zapisnikov je to, da ne poznamo morebitnih vizitacijskih dekretov, ki običajno sledijo vizitaciji in so namenjeni odpravi nepravilnosti. V pomoč pa so nam sinode in sinodalni sklepi, ki nam predstavijo problematiko na širšem območju, čeprav navadno ne opisujejo stanja v posamezni župniji.

Odprta vprašanja, ki ostajajo, so povezana predvsem z dogajanjem v zvezi z župniščem, cerkvijo in požarom v vasi Črnc ob cerkvi. Gre za vprašanje, kdaj so prišli Turki in na kakšen način in v kakšnem obsegu so pustošili po Turnišču in Črncu. Ker še nimamo nedvoumnega odgovora ali dokaza, lahko le sklepamo in predvidevamo različne scenarije. Najverjetnejšega pa lahko vseeno naredimo prav na podlagi vizitacij. Na njihovi podlagi menim, da Turki med letoma 1660 in 1669 niso požgali cerkve ali njenega ostrešja, saj je o strehi zapisano, da je stara, da pušča in da je bilo vizitatorju obljubljeno, da jo bodo obnovili, ker so bile v cerkvi dragocene stenske slikarije. Novo streho je cerkev imela že ob zadnji obravnavani vizitaciji leta 1669. Možno je, da so Turki prišli in požgali vas Črnc ob cerkvi ob dveh vpadih v letih 1669 in 1671, vendar po vizitaciji leta 1669, saj se vpa-

di ali požar do takrat ne omenjajo. V povezavi s tem se postavlja vprašanje mesta župnišča, ki je po mojem mnenju že pred turškim požigom hiš okoli cerkve stalo v trgu Turnišče in ne ob cerkvi v Črncu. Dokaz vidim v vrsticah o župnišču, ki ne pravijo, da je župnišče ob cerkvi, kar je sicer najbolj pogosto, ampak da je to sredi vasi oziroma v trgu. Drugi dokaz je lokacija dveh vrtov, ki sta bila ločena, saj je prvi stal pri župnišču, drugi pa pri cerkvi.

Obe vizitaciji sta v splošnem bolj orientirani na predmete in materialno stanje kot pa v osebe in duhovne razmere. O slednjem lahko sicer nekaj izvemo iz delov vizitacij, ki govorijo o duhovniku, učitelju in o hranjenju Najsvetejšega. Naravnost v materialno se mi zdi do neke mere razumljiva, saj je turniška župnija preživljala slabe čase zaradi sprememb v veroizpovedi, turških vpadov in raznih uporov v ogrskem kraljestvu. Vse to je duhovno in materialno izčrpalo župnije, ki jih je zagrebška škofija v svojem protireformacijskem delovanju želela znova oživiti ter v njih vzpostaviti bolj umirjeno in urejeno vsakdanje versko življenje pretežno kmečkega prebivalstva. Sklepam, da se je zagrebški škofiji zdelo pomembno najprej preveriti in urediti gmotne zadeve, tako da bi se potem lažje posvetili duhovnemu in kulturnemu življenju svojih vernikov. Več pozornosti so cerkvene oblasti namenile stanju župnijske cerkve, oltarjem, duhovniku in župnišču, šoli in učitelju, cerkvenim knjigam, kapelam, župnijskim zemljiščem in dajatvam prebivalcev turniške župnije pri starejši (1660) ter dajatvam s popisom števila prebivalstva pri mlajši vizitaciji (1669). V vizitaciji so zajeti še npr. računi ključarjev, popis cerkvenih in liturgičnih posod ter predmetov, katerih pa nisem analiziral, saj je bil moj namen predstaviti glavne poteze iz življenja cerkve in župnije.

Turniška cerkev je imela v času vizitacije pet oltarjev. Glavni je bil posvečen Marijinemu vnebovzetju, zraven nje pa sta bili upodobitvi ogrskih kraljev svetih Štefana in Ladislava, kar nakazuje na to, da so bili župnija, cerkev, oltarji in ne nazadnje njeni patroni – plemiška družina Bánffy – močno vpeti v ogrsko kraljestvo in tamkajšnje politične in duhovne oziroma kulturne tokove. Ostali svetniki so bili še sveta Katarina, zavetnica župnije Dolnja Lendava, kjer so Bánffyji nekdanj imeli tudi svoj sedež, sveti Jurij, ki bi lahko simboliziral priprošnjika proti Turkom, ter sveta Rok in Sebastijan, zavetnika pred kužnimi boleznimi. Da

je bila cerkev za dolnjelendavske Bánffyje pomembna, priča podatki, da je ta družina tu imela svojo grobnico. Ni še razčiščeno, kateri njen član in kdaj je bil tu nazadnje pokopan. Drugačna kot v literaturi se kaže lokacija zvonika, ki naj bi bila po zapisnikih sodeč nad glavnimi zahodnimi vrati, medtem ko se ga v literaturi umešča med zahodno steno zakristije in severno steno cerkve.

Župnija Turnišče je v šestdesetih letih 17. stoletja že gotovo bila katoliška, po zapisu vizitatorjev je imela duhovnika, ki sta dobro skrbela za pastoralo, a očitno tudi za izboljšanje gmotnega položaja župnije. Šolstvo je v tem času nazadovalo, cerkev pa so vsaj delno obnovili; Turki je v tem času očitno niso požgali. Lokacija župnišča na podlagi vizitacij še ni povsem razjasnjena. Župnija je imela tudi dve podružnični cerkvi oziroma »pokopališki« kapeli v Črenšovcih in Dokležovju, ki sta spadali pod župnijo. Cerkev oziroma kapela v Beltincih je bila v lasti plemičev. Iz teh cerkva so se kasneje razvile samostojne župnije. Leta 1669 je imela župnija Turnišče 3405 prebivalcev, od tega 2085 »pravovernih« katoličanov, spovedanih ob veliki noči, in 82 drugovercev.

Vizitacije dajejo torej nov vpogled tako v materialno kot duhovno stanje župnije. Izkazale so se kot pogojno koristen in uporaben zgodovinski vir. Malo sicer povedo o političnih dogodkih, razmerno veliko pa o gmotnem, verskem in kulturnem položaju tako župnije, župnijskih posesti in cerkve, župnika, učitelja in ostalih vernikov. Zanimivo je, da vizitatorji niso namenili več pozornosti stenskim slikam Janeza Akvile. Tudi romanja k Mariji niso omenjena, kar kaže na to, da so v obdobju pred tem povsem zamrla. Prav tako ni znano, kako in koliko so v tem obdobju častili turniško Marijo.

Diplomska naloga predstavlja majhen kamenček v mozaiku prekmurske zgodovine ter daje nekatere nove informacije in odgovore, seveda pa ne vseh. Kot sem opazil, ostaja na tem področju še dovolj virov in izzivov za raziskovanje verske, gospodarske, kulturne in jezikovne preteklosti najvzhodnejšega dela slovenskega prostora. Upam in želim si, da bom lahko tudi sam prispeval k napredku na katerem od teh področij ter da se še kdo navduši in opogumi za raziskovanje preteklosti Prekmurja. Razmeroma slabo in nesistematično raziskanih virov zagrebške škofije s strani slovenskih zgodovinarjev je še veliko, tako da gradi-va ne bo kmalu zmanjkalo.

GREGOR ŠKAFAR

CANONICAL VISITATIONS AS A HISTORICAL SOURCE
ON THE EXAMPLE OF TURNIŠČE PARISH

Canonical visitations of Turnišče parish in 1660 and 1669 are an important historical source, telling us about the history of the parish and its people. They describe the church, altars and liturgical objects, which are interesting mainly for art history. They also include a count of the population by individual families and their contributions to the parish priest or teacher, which is useful for demographic researches. Where names and surnames are mentioned, this census is also interesting for linguists. Visitation records keep invoices of locksmiths, interesting for economic history and the study of currencies and money values in this period. The hindrance for better understanding of visitation records lies in the fact that we are not familiar with the possible visitation decrees, which usually follow visitations and are intended as guidelines for the elimination of irregularities. Synods and synodical resolutions, which present the issues in the broader area, are also helpful, even though they usually do not describe the conditions in individual parishes.

Open questions are mainly related to the events in connection with the parish, the church and the fire in the village Črnec ob cerkvi. They include the question about the time of the Turkish raids and the manner and extent of their ravaging of Turnišče and Črnec. As we still do not have unambiguous answers or evidence, we can only guess the different scenarios.

The most probable scenario can be constructed precisely on the basis of visitations. Based on them I believe that the Turks did not burn the church or its roofing between the years 1660 and 1669, as according to records the roof was old, it leaked and the visitor was promised that it would be renovated, as the church contained valuable wall paintings. The church had a new roof by the time of the last mentioned visitation, in 1669. It is possible that the Turks came and burned down the village Črnec ob cerkvi during two raids in 1669 and 1671, but not before the visita-

tion in 1669, as this visitation does not mention the raids or fire. In connection to this the question about the location of the presbytery arises, which in my opinion even before the Turks burned the houses around the church stood in the borough Turnišče and not by the church in Črnec. I see the evidence of this in the text about the presbytery, which does not state that the presbytery stood by the church, as it commonly does, but in the centre of the village or borough. The second evidence is the location of the two gardens, which are separated, as one was located by the presbytery and the other by the church.

GYÖRGY TILCSIK

INVENTAR MURSKOSOBOŠKE GRAŠČINE GROFA ANTALA SZAPÁRYJA, IZDELAN JANUARJA 1849

Okoliščine nastanka spodaj navedenega in iz mnogih vidikov dragocenega in zanimivega inventarja dokazujejo, da lahko morda navidezno naključni in nepomembni dogodki davnih dni predstavljajo dragocene vire za kasnejše zgodovinske raziskave. V našem primeru namreč, kot bo to v nadaljevanju podrobno prikazano, izhaja predmetni vir iz Murske Sobote v jugozahodnem delu zgodovinske Železne županije, v neposredni bližini štajerske meje, ki pa danes v celoti spada k Sloveniji: to je popis inventarja murskosoboške graščine konec januarja leta 1849, ki je že kmalu po popisu sicer postal brezpredmeten, vendar pa kljub temu, da so dokumente uničili, predstavljajo pomembno vrednoto, saj podatkov, ki jih vsebuje, ni mogoče najti v nobenih drugih virih, ki so danes na razpolago.¹

Še preden pa bi navedli okoliščine nastanka inventarja ter njegove najpomembnejše podatke, je vsekakor potrebno prikazati življenje grofa Antala Szaparyja do konca leta 1848, prikaz tega pa bo zaradi pomanjkanja strokovne literature in skromnih arhivskih virov kratek in površen.

Lastnik graščine: grof Antal Szapary

Sin Jozsefa Szaparyja (1754–1822) – grofa iz Szecsiszigeta, Murske Sobote in Szaparya, cesarskega in kraljevega zakladničarja,

¹ Od dokumentov družine Szapary se je ohranila le peščica iz obdobja 1722 in 1833, dolžine 0,15 tekočega metra, ki so shranjeni v Madžarskem državnem arhivu (Magyar Országos Levéltár) pod številko fonda P 813. O zgodovini družine, vzponu, vlogi posameznih družinskih članov v javnem življenju države, mestu in obsegu njihovega posestva priča edini pred nedavnim objavljeni pregled: CLAUDE ANDRE DONADELLO-CSEH, GEZA-POZSONYI JOZSEF: Zgodovina družine Szapary iz Murske Sobote, Szecsiszigeta in Szaparya. Debrecen, 2007. (V nadaljevanju: DONADELLO-CSEH-POZSONYI, 2007.) 271. str. (Regi magyar családok, 6.)

nadžupana županije Srem, nato pa Moson, generalnega direktorja Šolskega kraljevega okraja Bratislava – in njegove druge žene Johanne von Gatterburg, rojen 27. avgusta 1802 v Bratislavi, Antal Szapary je po tem, ko je kot huzarski poročnik izstopil iz vojske, 1. maja 1826 sklenil zakonsko zvezo z grofico Augusto Keglevich (1808–1879). V zakonu so se jima rodili trije otroci: Erzsébet (1827–1890), Geza (1828–1898) ter Georgina (1831–1854). Leta 1848 in 1849 je bil huzarski kapetan, med 1867 in 1872 nadžupan Zalske županije, od 1873 do 1883 reški guverner. Antal Szapary in žena sta se leta 1847 ločila in Augusta Keglevich se je še istega leta poročila z grofom Kazimirjem Battyanyijem (1807–1854).

Antal Szapary, pravnuk barona Petra Szaparyja (1630–1703), ki je med drugim leta 1687 kupil murskosoboško graščino ter leta 1689 graščino v Szecsiszigetu, je bil velik pridobitelj družinskega posestva in v dobi nacionalnih reform na Madžarskem (1825–1848) lastnik prejšnje graščine.

Grof Antal, sicer tesni prijatelj Istvana Szechenyija (1791–1860), vendar pripadnik skupine Lajosa Battyanyija (1807–1849) in pripadnik liberalnih opozicijskih vrst zgornjega doma, se je v letih 1832/36, 1839/40, 1843/44 in 1847/48 udeležil dela zgornjega doma parlamenta. Na skupščini Železne županije 3. novembra 1845 ga je grof Bodog Zichy-Ferraris (1810–1885), namestnik nadžupana, imenoval za sodnika vrhovnega sodišča županije, kasneje pa so ga na skupščini 1. maja 1848 izvolili tudi za člana centralne volilne komisije v županiji.

Antal Szapary je na prvih volitvah za ljudske poslance kandidiral v murskosoboškem volilnem okraju in je 23. junija 1848 dobil poslanski mandat v parlamentu pred Jozsefom Berkejem. Aktivno se je ukvarjal s politiko in na seji dne 24. avgusta 1848 s še nekaterimi poslanci zaprosil za dovoljenje za odstop, rekoč, da se želijo udeležiti bitke pri Szenttamasu, in je dovoljenje tudi dobil. 16. septembra 1848 pa se je, sklicujoč na to, da bo skupaj z nadvojvodo Istvanom (1817–1867), palatinom, odšel v tabor, zaprosil za dovoljenje za odhod in ga je tudi dobil. Bil je ob nadvojvodi Istvanu, ko se je palatin 21. septembra 1848 pri Balatonszemesu želel na parni lokomotivi Kisfaludy srečati z Jelačičem (1801–1859), ki pa v to ni pristal. Po tem, ko je nadvojvoda Istvan kmalu za tem zapustil Madžarsko, je Szapary služil kot vojaški

častnik Janosa Moge (1785–1861), nato pa Arturja Gorgeya (1818–1916) in tako je bil 28. septembra 1848 na vojnem svetu v Sukorju, naslednji dan pa v bitki pri Pakozdu in je eden izmed podpisnikov vojaškega premirja z banom 30. septembra. Kot udeleženec enote, ki je preganjala banovo četo, ki se je umikala proti Dunaju, je bil v bitki pri Schwechatu, resda ne v uniformi, ampak v civilni obleki, 16. novembra 1848 pa so ga imenovali za honvedskega majorja. 29. decembra je bil na seji parlamenta kot ljudski poslanec. Seje v Debrecenu pa se že ni udeležil in je na začetku leta 1849 zapustil tudi honvedske vrste.²

NASTANEK INVENTARJA

Neposredno pred božičem leta 1848 so začele avstrijske čete okupirati zahodno Madžarsko, znotraj nje pa Železno županijo, in storile prve, v teh primerih običajne ukrepe. V zadnjih dneh starega leta je že poveljnik čet, ki so se ustalile v centru županije, v Sombotelu/Szombathelyu, podpolkovnik Ferdinand Althann (1808–1890) odredil zaplembo premoženja³ vseh pomembnejših oseb, ki so imele leta 1848 pomembnejšo vlogo in premoženje v Železni županiji, tako Lajosa Battyanyija (1807–1849), parlamentarnega poslanca za volilni okraj Sarvar, nekdanjega ministrskega predsednika, Jozsefa Vidosa (1805–1849), zadnjega delegiranega parlamentarnega poslanca leta 1847/1848, nato poveljnika brambovcev Železne županije, Laszla Bezeregyja (1813–1871), poslanca iz Koszega, Boldizsarra Horvatha (1822–1898), poslanca iz Sombotela, Alajosa Reisziga (1821–1853, poslanca iz Felsoora (Oberwart), in Sandorja Szabadfyja (1822–1868), poslanca iz Monoštra. Čeprav je Althann že 31. decembra 1849 sprejel odločitev,⁴ je »še« v pismu z dne 5. januarja 1849, napisanem v Sombotelu, napotil Sandorja Zarko (1808–1894), prvega podžupana Zalske županije, da

2 KAROLYI ARPAD: Pravda grofa Lajosa Battyanyija, prvega madžarskega premierja iz Nemetujvara. I. zv. Bp. 1932. (V nadaljevanju: KAROLYI, 1932, I.) 16–17 str.; TILCSIK GYORGY: Gr. Antal Szapary, iz Szecsiszigeta, Murske Sobote in Szaparja. In: Zgodovinski almanah prvega madžarskega ljudskega parlamenta iz leta 1848–1849. Ured. PALMANY BELA, Bp., 2002. (V nadaljevanju: TILCSIK, 2002.) 822–824. str. DONADELLO-CSEH-POZSONYI, 2007, 129.str. (Regi magyar családok, 6.)

3 Arhiv Železne županije (v nadaljevanju: VaML) Dokumenti podžupana Železne županije (V nadaljevanju: AEI). 1/1849., 19/1849., 20/1849., 53/1849.; Zapisnik Železne županije za notranje zadeve 6/1849., 23/1849., 30/1849., 41/1849.; Dokumenti Železne županije za notranje zadeve 6/1849., 23/1849., 30/1849., 41/1849.

4 Althann je v svojem poročilu z dne 31. decembra 1849, ki ga je posredoval generalu Franzu Ludwigu Weldnu (1782–1853), zavzel stališče, da je potrebno, podobno kot pri Lajosu Battyanyiju, tudi imetje Kazmerja Battyanyija in Antala Szaparyja zapleniti, »... kajti ti spadajo k najhuje kompromitiranim vodilnim revolucionarjem.« KAROLYI, 1932. I. 23.str.

ukrepa z zaplembo premoženja, tako premičnega kot nepremičnega, vključno z denarjem in vrednostnimi papirji, »uporniku« Antalu Szaparyju, o katerem se razumljivo takrat še ni vedelo in ni bilo očitno, da se ni podal s parlamentom v Debrecen in je zapustil tudi brambovsko četo. Althann je obenem obvestil Zarko, da je bil eden od odsekov poveljništva maršala Lavala Nugenta (1777–1862) pripravljen, da se poda v Mursko Soboto, kjer bo pomagal pri zaplembi Szaparyjevega premoženja. Althann je naposled podžupanu ukazal, da pošlje primernega uradnika za izvršbo zaplembe in da kraljevi komisar Ignac Rohonczy (1802–1867) poda predlog osebe za upravljanje premoženja graščine.⁵

Althannovo pismo je še istega dne, kot je bilo napisano, prišlo v roke podžupana Zarke, ki je urno ukrepal in še istega dne poslal kopijo pisma Sandorju Agustichu, generalnemu izvoljenemu sodniku murskosoboškega okraja, ter mu po eni strani ukazal, naj se zapleni murskosoboška graščina, po drugi strani pa ga je obvestil, da ga je kraljevi komisar Ignac Rohoncy imenoval za upravnika zaplenjene graščine.⁶ Generalni izvoljeni sodnik po vsej verjetnosti ni zavlačeval z izvršitvijo napotkov podžupana, vendar pa na žalost ni točnih podatkov o tem, kdaj so zaplenili graščino. Zanesljivo pa je, da je maršal Nugent, čigar vojaki so sodelovali pri izvršbi zaplembe, v pismu iz Nagykanizse z dne 14. januarja podpolkovniku Althannu poročal o tem kot o gotovem dejstvu.⁷ Po zaplembi se je očitno v skladu s prvotnim ukazom začel popis premičnega in nepremičnega premoženja graščine, kar pa verjetno ni bila preprosta naloga, a še pred koncem, točneje 23. januarja, je mlajši brat Antala Szaparyja, Ferenc Szapary (1804–1875), poslal izjavo v nemškem jeziku na naslov »Cs. Kir. Katonai Zartarto Bizottmany«. V uvodu je navedel, da je bil prisiljen podati pisno izjavo, kajti takrat, ko jo je podal ustno v uradu graščine, njegove vloge niso upoštevali. Szapary je v svoji vlogi navedel, da je le polovica murskosoboške graščine last brata Antala in dokaj obremenjena s posojili, druga polovica pa je njegova in brez bremen, upravlja pa jo Antal kot pooblaščenec in administrator. Zatorej je Ferenc Szapary po eni strani prosil, naj

⁵ VaML AEI. 34/1849.

⁶ VaML AEI. 36/1849.

⁷ Nagykanizsa in okolica v letih 1848–1849. Arhiv. II. zv. S. a. r., opombe in predgovor HERMANN ROBERT-MOLNAR ANDRAS. Nagykanizsa, 2000. (V nadaljevanju: NOT II.) 25. str.

odpravijo zaplembo njegovega deleža graščine, oziroma da dobi pravico do vpogleda v spise posestva in za vodenje uslužbencev, na drugi strani pa je prosil, da mu omogočijo uporabo dveh sob v osrednji zgradbi murskosoboškega gradu.

Nimamo podatkov o tem, ali je kdo izmed predstavnikov graščine, tako skrbnik zaplenjenega premoženja kot član vojske, določene za realizacijo zaplembe in popis inventarja, kakor koli reagiral na tovrstno izjavo Ferenca Szaparyja, gotovo pa je, da je bil inventar graščine do 29. januarja 1849 popisán, že naslednji dan pa dopolnjen. Zanimivo je tudi, da so ga 29. januarja s svojim podpisom in pečatom opremili podžupan Lajos Agustich, sodnik porotnik Alajos Keresztury in kapetan Ludwig Wolf, poveljnik vojakov, ki so opravili zaplembo in popis inventarja, 30. januarja pa Lajos Agustich, Jozsef Schaffer, oskrbnik graščine, in Ludwig Wolf. Inventar je bil sestavljen v nemškem in dveh madžarskih izvodih, s tem da so primerek prvega dobili nadrejeni sodelujočih vojakov, od zadnjih dveh pa je eden primerek ostal pri oskrbniku, tretjega pa je naslednji dan Sandor Agustich, ki pa ni sodeloval pri popisu, kot priloško svojega poročila poslal prvemu podžupanu Železne županije, Sandorju Zarki. Agustich je v tem pismu poslal uradno obvestilo o tem, da je bilo s sodelovanjem kapetana 47. pehotnega polka Kinsky Ludwiga Wolfa in njegovih vojakov zaplenjeno in popisano premoženje in nepremično premoženje murskosoboške graščine in je nemško verzijo inventarja priložil svojemu poročilu ter posredoval nadrejenim kapetana Wolfa. Poleg tega je oskrbnik sporočil podžupanu, da denarja, ki je bil v blagajni graščine, zato, ker ni zadoščal niti za konvencije in pokojnine za predhodno leto, kot tudi ne za izplačilo zapadlih davkov, niso mogli zapleniti. Sporočil pa mu je tudi, da med najdenimi in pregledanimi spisi sicer niso našli sumljivih, so pa vse, kar so našli v predalu mize grofove zasebne sobe, zaprli v omaro in to, kakor tudi sobo, kjer je bila omara, zapečatili.

Sandor Agustich je seveda s svojo izjavo poslal Zarki tudi izjavo Ferenca Szaparyja z dne 23. januarja 1849, v svojem pismu pa izjavil, da bi se z veseljem odpovedal upravljanju posestva, že zato, ker so se z ukinitvijo tlake znatno znižali prihodki in jih je mogoče nadomestiti le z marljivim gospodarjenjem. Zato je Agustich prosil podžupana, da naj v izogib videzu, da je zaradi na-

stalih težav za upad prihodkov kriv skrbnik, torej on sam, točno določi njegove naloge in pristojnosti ter določi tudi del graščine, ki bo ostal pod zaplembo.⁸

Po zaplembi in popisu inventarja so vojake 19. stotnije 4. bataljona pehotnega polka Kinsky, ki so opravili popis in izvršbo, iz Murske Sobote poslali v Nagykanizso, kamor so prispeli 4. februarja, od tam pa nadaljevali pohod v Kiskanizso.⁹

Obenem pa – glede na dejstvo, da ni dokazov, da bi po posredovanju podatkov Agustichevega poročila z dne 31. januarja ter temu priloženih spisov Sandorju Zarki sledili kakršnikoli ukrepi – lahko sklepamo, da podžupan ni ugodil prošnji Ferencza Szaparyja, oziroma je ostalo celotno murskosoboško posestvo zaplenjeno.

6. januarja 1849 pa je bil Antal Szapary, ki je pred tem že zapustil parlament in tudi vojsko, aretiran v dvorcu grofa Gyorgya Karolyija (1802–1877) v Pešti, oziroma natanko tam, kjer je bil dva dni poprej aretiran tudi Lajos Battyany, vendar ga je avstrijski feldmaršal Alfred Windisch-Gratz (1787–1865) kmalu izpustil na prostost. Ker se Szapary do 1. marca 1849 ni udeležil seje parlamenta in ni opravičil svojega izostanka, so 23. marca razglasili njegov odstop. Po tem ko je madžarska honvedska vojska ponovno zavzela Pešto-Budim, je s potnim listom prvič odpotoval na Dunaj, nato pa v Gradec in je do predaje pri Vilagosu ostal na avstrijskem ozemlju.¹⁰ Nato se je vrnil na Madžarsko in je tudi javno pomagal ženi Lajosa Battyanyija, ki je bil v zaporu, nato pa obsojen na smrt, Antonii Zichy (1816–1888). Bil je eden redkih, ki si je prizadeval, da se je lahko dan pred njegovo usmrtnitvijo v zaporu poslovila od moža in jo 5. oktobra 1849 pospremil do kraja »Ujepulet«, kjer je lahko še poslednjič obiskala Lajosa Battyanyija.¹¹ Dejavnost Antala Szaparyja v letih 1848 in 1849 je pregledalo Vojaško sodišče cesarstva in kraljevine v Pešti, vendar ga niso obsodili in so mu vrnili vse zaplenjeno premoženje, med drugim tudi murskosoboško graščino.

Leta 1861 in od leta 1865 se je kot član zgornjega doma parlamenta udeležil političnega življenja ter leta 1861 in nato med leti

8 VaML Dokumenti sodišča Železne županije. Spisi glede zaplenjenih premoženj, 1849. Dokumenti murskosoboške graščine.

9 NOT II. 37., 39. str.

10 KAROLYI, 1932. I. 28.; TILCSIK, 2002. 823.str.; DONADELLO-CSEH-POZSONYI, 2007.129–130. str.

11 KAROLYI, 1932. I. 564–566. str. URBAN ALADAR: Spomini L. Battyanyi na možovo ujetništvo in usmrtnitev. In: Szazadok, 1981. 3. št. 609, 610, 613, 618–619 str.

1865 in 1881 šest ciklov opravljal funkcijo predsednika zgornjega doma parlamenta. Leta 1869 je dobil naziv pravega notranjega tajnega svetovalca, leta 1880 so ga imenovali za kraljevega dvornega maršala in predsednika Narodnega kasina. Antal Szapary je umrl 4. oktobra 1883 v Budimpešti in čez štiri dni so ga pokopali v družinski grobnici v Murski Soboti.¹²

SESTAVA INVENTARJA IN NAJPOMEMBNEJŠI PODATKI¹³

Kot je razvidno iz nadaljnjih podatkov, so popisovalci inventarja začeli s tem, da so ugotovili trenutno stanje oskrbniške blagajne in zasebne blagajne Antala Szaparyja, oziroma so zahtevali natančen popis stanja od oskrbnika o še aktualnih izplačilih za leto 1848, popis pa je bil označen s tekočimi zaporednimi številkami. Saldo med gotovino in potrebnim izplačilom je kazal 1.332 pengoforintov in 35 7/10 krajcarjev primanjkljaja. Sledili so popisi različnih računovodskih, blagajniških knjig in dnevnikov, setve, žetve in mlatve, različnih starejših družinskih dokumentov, med drugim tudi dokumentov, ki so se nanašali na družinsko premoženje v županijah Komarom, Moson, Nograd, Bratislava, Trencsen, Veszprem in Zala, ter dokumentov družine Erdody in popisi pohištva in opreme, ki so bili v dveh prostorih oskrbniškega urada.

S tem se je začel najpomembnejši, najzanimivejši in najobsežnejši del popisa, ki ni nič drugega kot popis inventarja v dvonadstropnem murskosoboškem dvorcu, v inventarju navedenem kot »grad«, in temu pripadajočih objektih, najdenega in navedenega ter oštevilčenega nekdanjega pohištva, slik, knjig, opreme, uporabnih in okrasnih predmetov, orodja. Predmete so popisali v posameznih prostorih. Na žalost nimamo podatkov o datumih gradnje in prenove murskosoboškega dvorca Antala Szaparyja, kakor nam je znano, se niso ohranili niti gradbeni načrti ali karkršnikoli drugi tovrstni zapisi. Glede na podatke popisa je bilo leta 1849 po naših izračunih v trinadstropni zgradbi, vključno s

¹² TILCSIK, 2002. 823 str.; DONADELLO-CSEH-POZSONYI, 2007. 130 str.

¹³ Glede na to, da izhajajo spodnji podatki izključno s spiska, ki ga kasneje navajamo v celoti, navajamo v nadaljevanju le podatke, ki se razlikujejo od teh.

predsobami in saloni: 34 sob, 3 jedilnice, 1 kuhinja, 2 oskrbniška pisarniška prostora in 3 kleti, v bližini dvorca je bil hlev za konje, 1 kolnica s sobo za kočijaža in 1 rastlinjak.

Medtem ko je popis podrobno zajel vse omare, mize, stole, postelje, luči, ogledala ali tudi španske stene, pa na žalost ne vsebuje ne avtorjev in ne naslovov knjig, ki so jih našli v dvorcu, temveč številčno omenja le, da vsebuje poleg 3 zakonikov še 175 knjig v različnih jezikih, večinoma vezanih v zeleno barvo.

Seveda pa o navadah in morebitnih konjičkih družinskih članov pričajo tudi predmeti, ki so obkrožali člane družine Szapary. Popis predmetov v delovni sobi Antala Szaparyja v prvem nadstropju, ki je v popisu omenjena kot pisarna, kasnejšega bralca obvešča o tem, da je grof po eni strani kadil pipo, po drugi strani pa, da je v svojem domu rad nosil volneno kapo, saj je imel celo 4 kape, hranil pa jih je v ta namen izdelanem držalu za kape iz litega železa. Poleg običajnih predmetov v delovni sobi, kjer so bile 4 družinske slike ter še 8 drugih slik in 7 zemljevidov, so popisali 1 daljnogled, 2 merilnika zračnega tlaka in celo 9 bičev, kar kaže na to, da je bil grof verjetno zbiratelj le-teh. Z lahkoto si predstavljamo sobo starejše hčerke Antala Szaparyja, Erzsebet, ki je že napolnila 21 let, ko beremo o postelji z baldahinom, pisalni mizi s predali, ki je imela zgoraj ogledalo, o pozlačenem stenskem ogledalu in držalu za nakit ter o steklenih in porcelanskih šalicah na njem ter o 21 slikah, med njimi petih s pozlačenim okvirjem, videz prave dekliške sobe pa je dobila po zaslugi klavirja ter knjižne omare oziroma police, kjer je grofična, ki se je učila igranja klavirja, hranila svoje note. Obenem pa je ne navadno in omembe vredno, da inventar ne omenja nakitov grofične Erzsebet, medtem ko so seveda popisali pohištvo za njegovo hrambo. Soba mlajše sestre Georgine ni bila tako dekorativna, vendar pa je zanimivo, da je bilo med sobami ženskih članov družine le v njeni držalo za klobuk. Soba mladega grofa je bila v primerjavi s sobami sester bolj puritanska, vendar pa globus priča o tem, da se je Geza Szapary navduševal nad geografijo in potovanji. Spalnica nekdane žene Antala Szaparyja na podlagi inventarja ni bila bolj imenitna od sob njenih hčera, čeprav je imela seveda še svoj salon, je pa tudi tam zajet predmet, ki – čeprav ne veliko – nekaj le pove o svoji lastnici, to pa je bila bakrena kletka

za papige. Na žalost pa inventar ne priča o tem, ali je bila v kletki leta 1849 tudi kakšna papiga.

Iz navedb in naziva funkcij sob pa je razvidno, da je tudi osebe dvorca, ki so ga sestavljali po en komornik, spletična, paž, kuharica, sobarica in huzar, stanovalo v dvorcu in je bil tam prav tako še manjši apartma, sestavljen iz jedilnice in sobe za oskrbnika graščine. Na podlagi petih gostinskih sob ter njihovega pohištva in opreme pa lahko sklepamo, da so murskosoboško graščino Antala Szaparyja redno in za daljši čas obiskovali sorodniki ali prijatelji in znanci.

Jedi, pripravljene v kuhinji – ki je imela vso potrebno opremo in orodje in na podlagi katere popisa opreme lahko povemo, da so člani družine Szapary radi uživali testenine, pecivo in celo sladoled – so postregli v popisu imenovani majhni jedilnici, ki je sprejela osemnajst ljudi, potrebno osvetljava in blišč v njej pa so omogočile viseča steklena in kovinska svetilka in po potrebi še sveče, nameščene v 8 svečnikih z ogledalom in 3 svečnikih s tremi kraki. Zanimivo je tudi, da so v jedilnici popisali le eno pozlačeno sliko večjih dimenzij ter servirno omaro za različno posodo iz srebra ali porcelana.

Pri pregledu inventarja pa razen kitajskih posod v sobi za starine ter pozlačene kamnite mize v salonu in na njej stoječih dveh pozlačenih okrasnih posod ter omenjenih slik ne najdemo predmetov, ki bi pričali o zavestnih zbirateljskih navadah družine ali njenih članov; obenem pa je očitno, da je bilo v dvorcu popisanih 20 ogledal, od katerih sta bili dve sestavni del omare, eno pa mize. Nenavadno je tudi, da so skupno popisali 160 različnih slik, ki so bile delno uokvirjene, od teh jih je bilo 41 v zimskem vrtu, po 2 v sobi kuharice oziroma v oficirski jedilnici, ostale pa v prostorih, ki so jih uporabljali družinski člani, medtem ko v prostoru, ki ga inventar označuje kot »sobo za starine«, število portretov ni podano. Na žalost pa inventar, razen redkih izjem, ne omenja ne imen slikarjev slik ne naslovov oziroma tem.

Glede na število in kakovost pohištva in notranje opreme dvonadstropnega dvorca lahko povemo, da je Antal Szapary z družino živel na način, kot so to velevali družbena hierarhija in navade tistega časa, torej so bili v svojem murskosoboškem dvorcu v večji meri obkroženi s podobnim pohištvom, opremo, upo-

rabnimi in okrasnimi predmeti kot v domovih drugih madžarskih aristokratskih družin.

V treh kletah graščine so skladiščili vinske in žitne zaloge posestva. Od skupaj 849¹⁴ je bilo 387 akov bersastega vina, torej ga je bilo potrebno še pretočiti, najstarejši letnik pa je bil skoraj pol-drugo desetletje starejši, natančno iz leta 1834. Ohranjeni podatki glede količine zalog žita in krme pričajo o tem, da so na posestvu Antala Szapáryja v drugi polovici 40. let 19. stoletja poleg običajnih žitaric, kot so pšenica, rž, ječmen, oves in proso, pridelali tudi za to območje značilne ajdo oziroma čičeriko in koruzo in so očitno uživali tudi jedi, pripravljene iz teh pridelkov.

V konjušnici je bilo 15 konj, v lopi za vozove 1 kočija, 3 štirikolesni vozovi, 2 dvokolesna ročna vozička in 5 vozov, v zimskem vrtu znotraj dvorca pa 47 limon in pomaranč, 3 aloe, po dva lorvorja in sobni lipi, 1 veliki kaktus in okrog 3.000 različnih lončnic, medtem ko so v dobro opremljenem steklenjaku gojili nadaljnjih 10 limon in pomaranč ter 1.050 lončnic.

V nadaljevanju se lahko bralec v inventarju seznani tudi s podatki o vrsti in številu živine na murskosoboškem posestvu ter z obsegom pridelka žita in krme. Tako je bilo v pristavi 40 vprežnih volov in nadaljnjih 79 goved (bikov, krav, junic, telet), izmed teh so imeli 40 krav v t. i. švajceraju, medtem ko je bilo v dveh ovčjih farmah skupaj 1.134 ovac. Pomembno je omeniti, da so v graščini za krmo poleg ječmena in ovsa pridelovali tudi koruzo, grašico in deteljo, omembe vredno pa je tudi, da so imeli v murskosoboški pristavi tudi mlatilnico, ki je bila v tistih časih še prava redkost in je bila edina strojna oprema graščine. Pridelava koruze in drugih dveh omenjenih poljščin dokazuje, da je graščina uvedla za takratne razmere moderno kmetovanje. To pomeni, da ledina ni več bila v neobdelani fazi ali da je niso uporabljali le za pašnike, temveč so v ledino posejali krmne rastline in okopavine.

Naslednji del inventarja s tekočimi zaporednimi številkami vsebuje število živine in orodja v ostalih naseljih graščine ter kakovost žita in krme. S tem je tudi sklenjen inventar, sestavljen iz 557 tez, ki je bil izdelan v treh izvodih s podpisi in pečati Lajosa

14 Merska enota. 1 bratislavski akov = 53,72 litra. BOGDAN ISTVAN: Madžarske merske enote za volumen, prostornino, težo in kos do 1847. Bp. 1991. (V nadaljevanju: BOGDAN, 1991.) 34–36., 145–147., 586. str. (Edicije Madžarskega državnega arhiva; IV. Levéltartan es torteneti forraskiadványok; 7.)

Agusticha, visokega uradnika Slovenske okrogline (Totsag), Alajosa Kereszturyja, okrajnega porotnika, in Ludwiga Wolfa, kapetana pehotnega polka Kinsky, datiran 29. januarja 1849.

Predvidoma so popisovalci inventarja šele po tem opazili, da so preprosto izpustili graščini pripadajoča ozemlja, zato so se – najverjetneje, ker niso želeli, da se do tedaj izdelani inventar v treh izvodih prepíše – odločili, da bodo manjkajoče podatke kot dodatek priložili že izdelanemu delu inventarja.

Tako so najbrž že naslednji dan, mogoče pa celo še isti dan in z datumom 30. januar popisali zemljišča 23 naselij, ki so spadala h graščini, zaporedne številke pa so namesto dotedanjih tekočih števil začeli pisati po naseljih na novo. Najverjetneje so teh 44 tez, ki jih inventar vsebuje, sestavili na podlagi podatkov iz zemljiške knjige in ne podatkov s »terena«. Malo verjetno je namreč, da bi zaradi odrejene zaplembe in potrebe po popisu inventarja tudi v naravi popisali parcele okrog graščine, njive, travnike, gozdove, pašnike in vinograde.

V sklepnem delu inventarja so popisovalci na eni strani izjavili, da je letni dohodek murskosoboške graščine Antala Szaparyja, upoštevajoč 6-letno povprečje, 20.000 pengoforintov, vendar po ukinitvi tlake ni mogoče določiti dohodka naslednjih let, na drugi strani pa so ugotovili, da dolgovi graščine dosegajo 47.899 pengoforintov in 44 krajcarjev. Nazadnje so Lajos Agustich, Jozsef Scheffer in kapetan Ludwig Wolf – po tem ko so podali pisno izjavo o tem, da med pripravo inventarja niso zasledili nobenih sumljivih dokumentov, ali takih, ki bi dokazovali, da je Antal Szapary sodeloval pri izdaji ali uporabi – popis tudi podpisali in s svojim pečatom opremili tri izvode glavnemu delu priloženega dopolnilnega dela inventarja.

Iz tega dodatnega dela inventarja vemo, da je murskosoboška graščina Antal Szaparyja, ki danes v celoti spada k Sloveniji, konec dobe nacionalnih reform na Madžarskem obsegala 1 mesto (trg) – Mursko Soboto, 18 vasi – Bokracs (danes Bokrač), Barkoc (danes Bakovci), Borhida (danes Borejci), Muracsernec/Muracsermely (danes Murski Črnci), Dankoc/Orfalu (danes Dankovci), Gederoc/Kohida (danes Gederovci), Lehomér (danes Lemerje), Kosarhaza (danes Košarovci), Kupsinc/Murahalmos (danes Kupšinci), Lukasoc/Lukacsfa (danes Lukačevci), Marku-

soc/Markushaza (danes Markišavci), Nemsoc/Lendvanemesd (danes Nemčavci), Pucinc/Battyand (danes Puconci), Szemtbibor/Szentbibor (danes Sebeborci), Tessianoc/Mezovar (danes Tešanovci), Veghely (danes Krajna), Vaslak (danes Vaneča) in Volgyes (danes Dolina), 1 t. i. zaselek, kar je podobno naseljem na Goričkem – Gorencsak (danes Gorenšček), 2 pusti – Buzinc (danes Budinski mlin) in Obrankoc/Obracsakoc (danes Obrančaski) ter 1 promontory – Habornak (danes Gabernik); skupno je obsegala le 4.717,075 oralov¹⁵. Naslednja tabela prikazuje delitev zemljišč naselij celotne graščine, oziroma zemljišč, ki so po odpravi tlačanstva ostali v lasti veleposestnikov – imena so navedena v obliki in vrstnem redu kot v inventarju, delitev pa glede na način obdelovanja zemlje.

TABELA 1

Obseg murskosoboške graščine grofa Antala Szapáryja
po naseljih in načinu obdelave zemlje januarja 1849

Že prvi vpogled v število zemljišč naselij z različno obdelovalno strukturo pove, da je imel Antal Szapáry od 23 naselij dejansko le v osmih – Murska Sobota, Bakovci, Murski Črnci, Krajna, Lemerje, Obrančaski, Kupšinci in Buzinec – pomembne obdelovalne površine, medtem ko je imel v ostalih kvečjemu 70 oralov, od teh v osmih le zanemarljive površine, manj kot 10 oralov. Podatki kažejo, da je imelo daleč najpomembnejšo vlogo centralno naselje graščine, kjer se je razprostirala več kot polovica vseh popisanih zemljišč, ki so spadala k ožjemu delu graščine, nadalje njive in travniki, kar je 36,2 odstotka celotne površine graščine, oziroma natančno 1.707,625 orala. V tem pogledu je bilo na drugem mestu naselje Kupšinci, kjer je Antal Szapáry posedoval kar 590,20 orala njiv, travnikov, gozdov in pašnikov. Naselju Kupšinci je sledila Krajna in podatki potrjujejo, da je bila to le posledica tega, da je bilo tam manj njivskih površin, površine travnikov pa so bile v obeh vaseh enake, medtem ko je bilo na Krajni registrirano znatno več urbarialnih gozdov in pašnikov. Kot zanimi-

¹⁵ Površinska mera. Na žalost pa, ker viri ne omenjajo, lahko le predvidevamo, da gre v našem primeru za madžarski oral. 1 madžarski oral = 1.200 dunajskih kvadratnih sežnjev = 3,5966 m². 1 madžarski oral = 4315,9824 m². BOGDAN ISTVAN: *Madžarske mere za dolžino in površino, 1601–1874*. Bp. 1990. (V nadaljevanju: BOGDAN, 1990) 37., 294., 408., 578., 585. str. (Izdaje Madžarskega državnega arhiva; IV. Levéltartan es történeti forráskiadványok; 6.)

vost lahko omenimo, da so glede na obseg urbarialnih zemljišč naslednja tri mesta zasedli dve pusti, Budinski mlin in Obrančaski, glede na velikost pa se je med njiju vrnilo naselje Bakovci. Izmed dveh pust je bilo v prvi zabeleženo 554 oralov gozdov, pašnikov in travnikov, v drugi pa so zabeležili le gozdove, in sicer 288 oralov v času popisa.

Čeprav je dejstvo, da popis različnih obdelovalnih površin zemljišč določenega naselja zajema skupno površino, zaradi česar je nekoliko otežen hiter pregled podatkov, je glede na način obdelave površin očitno, da je bilo konec štiridesetih let 19. stoletja 1840 na murskosoboškem posestvu Antala Szaparyja največ njiv, saj je bila njihova površina skorajda enaka polovici površin vseh obdelovalnih površin. Vendar pa so bile pomembne tudi površine pašnikov in travnikov, ki so imele pomembno vlogo pri živinoreji, kot tudi gozdovi, čeprav je bila njihova površina bistveno manjša od njivskih površin.

Na žalost pa na podlagi podatkov inventarja ne moremo natančno ugotoviti niti velikosti vinogradov, vendar pa dejstvo, da je bilo v 7 naseljih graščine, med katerimi so najpomembnejša Gabernik, Bokrač in Sebeborci, skorajda 89 oralov vinograda in so v inventar zajeli 3 orale vinograda in travnikov; nadalje podatki, da je bilo v kletih v Murski Soboti 849 akov vina in 2 akova žganega vina, kar je bilo pridobljeno iz skisanega vina, berse in grozdnih tropin, vsekakor kaže na to, da sta imela vinogradništvo in pridelava vina v graščini pomembno vlogo.

Popis živine po naseljih in glede na vrsto oziroma tip vsebuje tabela 2:

TABELA 2
Stalež živine po naseljih in vrsti na murskosoboškem
posestvu grofa Antala Szaparyja januarja 1849

V času popisa inventarja so se od 23 naselij, ki so spadala k murskosoboški graščini, le v četrtini, natančneje v 6 naseljih (Murski Soboti, Kupšincih, Krajni, Lemerju, Murskih Črncih in Bakovcih) ukvarjali z živinorejo. Tudi v tem primeru je vodila Murska Sobota kot središče graščine, saj so popisovalci inventarja izmed 17 konj, 280 govedi in 1.584 ovac oziroma skupaj 1.881

štirinožnih živali več kot dve tretjini (1.268 – 67,41 odstotka) zasledili v hlevih gradu v Murski Soboti in pristavi. V tam delujočem t. i. švajceraju so si najverjetneje prizadevali, da bi z uvozom iz tujine popravili lastnosti staleža goveda in povečali čistost rase. Naj omenimo, da so v treh naseljih posestva, v Kupšincih, Murskih Črncih in Bakovcih, gojili skupaj 77 glav stare pasme goveda, v Lemerju pa 450 glav stare pasme ovac. Poleg poslednjega naselja so se le v središču graščine ukvarjali z ovčerejo, resda sta bila tam celo dva tovrstna hleva, kjer so skupaj gojili 1.134 glav živine. 1.584 glav živine je pomenilo 84,21 odstotka celotnega staleža živine in že samo število ovac je pričalo o tem, da je znaten delež prihodkov murskosoboške graščine Antala Szaparyja predvidoma predstavljal znesek, ki je pritekel iz prodaje volne.

SKLEP

Na ukaz poveljnika avstrijske vojske, ki je konec decembra 1848 zasedla Železno županijo, Ferdinanda Althanna, z dne 5. januarja 1849 je podžupan Sandor Zarka še isti dan ukrepal pri zaplembi premičnega in nepremičnega premoženja grofa Antala Szaparyja, parlamentarnega poslanca murskosoboškega okraja. Čeprav so Szaparyju, ki je konec januarja 1849 zapustil tako madžarski parlament kot vojsko, kmalu vrnili premoženje, pa se je pomen popisanega inventarja, ki je bil izdelan do konca januarja 1849, zaradi kasnejših uničenih dokumentov v veliki meri povečal. Inventar, ki sestoji iz 601 teze, zajema pohištvo, slike, orodja, opremo, uporabne in okrasne predmete osrednjega dela graščine (ki je obsegala 23 naselij na 4.717 oralih in imela 34 sob, 3 jedilnice, 1 kuhinjo, 2 oskrbniški pisarni in 3 kleti v trietažnem dvorcu), obdelovalne površine po naseljih, stalež živine, zaloge vina, žitaric in krme. Na podlagi inventarja se nam prikaže bolj ali manj podrobna in zelo zanimiva slika, bolje rečeno: trenutno življenje lastnikov murskosoboške graščine neposredno pred odpravo tlačanstva in po njem.

Na podlagi podatkov inventarja so bile v naseljih, ki so spadala k posestvu Antala Szaparyja, parcele različnih velikosti, ki temu ustrezno niso imele enake vloge v gospodarskem življenju

graščine, kajti od 23 naselij je bil v vseh pogledih, razen v Mur-ski Soboti, le v 10 dosežen takšen pridelek, ki bi bil lahko bistve-nega pomena za celotni prihodek posestva.

V drugi polovici 40. let 19. stoletja je imelo na murskosobo-škem posestvu Antala Szaparyja pomembno vlogo poljedelstvo, poleg običajnih žitaric in ajde so gojili koruzo in za krmo metulj-nice – čičeriko, deteljo in grašico, uporabljali pa so tudi mlatilnico.

Na žalost v inventarju ni natančnih podatkov o obsegu in konkretnem načinu rabe travnikov, pašnikov in gozdov, sesta-va in število živine pa potrjuje, da je dobila v tem času pomemb-no vlogo tudi živinoreja. V murskosoboški pristavi postavljeni t. i. švajceraj in na podlagi popisanih 240 glav goveda (med njimi 77 glav stare pasme) ter skupno 1.134 ovac (od katerih je bilo 450 glav stare pasme) lahko sklepamo, da je predstavljala živinoreja, znotraj nje pa govedoreja in ovčereja ter z njo povezana prodaja volne, pomemben del prihodkov murskosoboške graščine.

Na podlagi podatkov o količini vina v grajskih kletih ter po-vršin, ki so se predvidoma uporabljale za pridelovanje grozdja, lahko sklepamo o pomenu vinogradništva in prodaji vina.

Na podlagi podatkov inventarja murskosoboške graščine, opreme in uporabnih predmetov lahko povemo, da je družina Antala Szaparyja v drugi polovici 40. let 19. stoletja v vseh po-gledih živel v skladu z družbenim statusom družine. Čeprav v obdobju po popisu inventarja že niso mogli računati na denar-ni prispevek nekdanjih tlačanov, na njihovo delo in pridelke, po-leg tega pa je posestvo bremenil dolg v višini 50.000 pengofor-intov, pa lahko na podlagi podatkov inventarja sklepamo, da članom družine Szapary in njihovemu murskosoboškemu pose-stvu v letih, ki so sledila odpravi tlačanstva, niso grozili nikakr-šni finančni problemi.

INVENTAR ZAPLENJENE MURSKOSOBOŠKE GRAŠČINE
GROFA ANTALA SZAPARYJA
Murska sobota, 29., 30. januar 1849¹⁶

Popis
na podlagi višjega ukaza zaplenjene murskosoboške graščine
in pripadajočih gospodarstev.

Zap. št.	Kos forint	Naziv predmeta	Gotovina krajcar	Pengo ¹⁷
1.		Najdeno v blagajni oskrbnika	718	12 1/10
2.		Najdeno v zasebni blagajni grofa	74	2
1.		Prav tako najdeno v veliki blagajni posestva za vplačane in delno prodane razne stvari	85	56
		Skupaj:	878	10 1/10 %
		ampak pod % še pro 1848		
		vsekakor potrebno izplačilo skupaj:	221045 8/10	
		očitni primanjkljaj:	1332	35 7/10

V PISARNI OSKRBNIKA¹⁸

- | | | |
|-----|---|---|
| 3. | 1 | Blagajniška glavna knjiga |
| 4. | 1 | Dnevnik/:blagajniški:/ |
| 5. | 1 | Knjiga o mlatvi |
| 6. | 1 | Knjiga o pridelavi krme |
| 7. | 1 | Zapisnik o setvi |
| 8. | 1 | Glavna zasebna blagajniška knjiga d(ostojanstvenega) grofa |
| 9. | 1 | Dnevnik zasebne blagajne |
| 10. | 1 | Nizka omara, polna s starimi računi oskrbnika |
| 11. | 1 | Tridelna nizka omara, v prvem delu so zasebna pisma družine Szapary |
| 12. | 1 | Pod drugimi vrati računi oskrbnika |

¹⁶ Vir navajamo v obliki, ki je zaradi lažjega branja bliže današnjemu pravopisu ...

¹⁷ Pengo: v pengoforintih. Takrat sta bili v prometu dve vrsti denarja: 1 pengo ali ezustforint je veljal 2,5 dunajskega ali valtoforinta. Drobiž pri obeh forintih je bil krajcar, 1 forint je veljal 60 krajcarjev.

¹⁸ Seznam z dne 31. januarja 1849, sestavljen v Murski Soboti, je sestavil in podpisal oskrbnik Jozsef Schaffer.

13.	V tretjem inscriptionalis ¹⁹ ad jura privata Comitum Szapary, ²⁰ – Letenye in Szecsisziget. ²¹ – ki se nanašajo na družino Erdody, – Babolna ²² , Vagbeszterce, ²³ Kikeo ²⁴ in Eberhard ²⁵ – Szapar ²⁶ – Csun(y) ²⁷ in Guthord ²⁸ – dokumenti	kos
14.	V četrtem so dokumenti glede inscriptionalisto okraja totsag ²⁹	
15.	Železna in lesena blagajna, dve	2
16.	Velika pisalna miza	1
17.	Manjša miza	1
18.	Stol	2
19.	Potovalna/kupfer/skrinja ³⁰ dve V pisarni	2
20.	Dolga pisalna miza	1
21.	Manjša pisalna miza	2
22.	Stol	3
23.	Klop	1
24.	Stoječa nizka omara	3
25.	Stoječa in pod njo nizka omara s štirimi predali	1
26.	Nizka omara z dvema predaloma	1
27.	Stopnice prekrivajoča nizka omara	1

V GROFOVSKI SOBI V 1. NADSTROPJU

28.	Miza	1
29.	Pisalna miza	1
30.	Kanape z vzmetmi	1
31.	Naslanjač, prevlečen z usnjem	2
32.	Naslanjač, pisan	3
33.	Stol	2
34.	Taburet	2

19 Inscriptionalis, inscriptionalist: oseba, ki je v zahvalo za svoje zasluge za določen čas – do konca svojega življenja, življenja svojih sinov ali družinskih članov – dobila v uporabo kakšno posestvo od lastnika zemljišča.

20 Inscriptionalisokat ad jura privata comitum Szapary: inscriptionalis glede zasebnih pravic grofa Szaparya.

21 Letenye in Szecsisziget: naselji v nekdanji in današnji Zalski županiji.

22 Babolna: naselje v nekdanji županiji Komárom in današnji Komárom-Esztergom.

23 Vagbeszterce (danes: Považska Bystrica, Slovaška). Naselje v nekdanji županiji Trencsen.

24 Keko (danes: Modry Kamen, Slovaška). Naselje v nekdanji županiji Nograd.

25 Eberhard (danes: Malinovo, Slovaška). Naselje v nekdanji županiji Bratislava.

26 Szapar. Naselje v županiji Veszprem, od koder je družina vzela ime.

27 Csuny (danes: Cunovo, Slovaška). Naselje v nekdanji županiji Moson.

28 Gutor (Hamuliakovo, Slovaška). Naselje v nekdanji županiji Bratislava.

29 Totsagi jaras (okraj): Tedaj okraj v Železni županiji, kjer so bila naselja murskosoboške graščine.

30 Kupfer: baker. Potemtakem je govora o potovalnih skrinjah iz lesa in/ali usnja, z bakrenim okovjem.

35.	Mizica	2
36.	Držalo za orožje	1
37.	Meč/okrasni meč/	2
38.	Poštna piščalka	1
39.	Tehnica ³¹	1
40.	Lok	1
41.	Mizica za klobuke	1
42.	Držalo za pipe	1
43.	Različne pipe	5
44.	Držalo za kape iz litega železa	1
45.	Volnena kapa	4
46.	Potovalna torba	2
47.	Mošnja za tobak	1
48.	Daljnogled	1
49.	Arhiv s posebnimi zasebnimi dokumenti	1
50.	Ura	2
51.	Utež za papir iz marmorja	4
52.	Škarje	1
53.	Ravnalnik papirja	1
54.	Črnilnik	1
55.	Merilec zraka (luftmeser) v okviru	2
56.	Bič	9
57.	Družinska slika	4
58.	Različne slike	8
59.	Zemljevid	7

SOBA KOMORNIKA V 1. NADSTROPJU

60.	Miza	1
61.	Stola, dva	2
62.	Posoda za umivanje	2
63.	Ogledalo s pozlačenim okvirjem	1
64.	Nizka omara s štirimi vrati, grofovskimi oblačili	1
65.	Nizka omara s tremi vrati, s komornikovimi oblačili	1
66.	Nizka omara z različnimi stvarmi, enojna vrata	1
67.	Obešalnik	2

V GROFOVSKI SPALNICI

31 Mazsalo: tehcnica

68.	Umivalna miza z različnim priborom za umivanje	1
69.	Stoječa nizka omara, posebej za klobuke, rokavice in ostalo	1
70.	Miza z ogledalom z držalom za brisače	1
71.	Postelja, postlana	1
72.	Kanape	1
73.	Stol	3
74.	Španska stena	1
75.	Nočna posoda iz lesa	2
76.	Držalo za palice iz litega železa	1

SEDEŽNA SOBA

77.	Slika v pozlačenih okvirih	8
78.	Manjša miza	4
79.	Kanape	2
80.	Dva usnjena stola	2
81.	Naslanjač, pisan	2
82.	Stol	4
83.	Držalo za knjige, 175 knjig v različnih jezikih, večinoma z zeleno platnico	1
84.	Zakonik	3
85.	Pečatnik z belim koščnim ročajem	1
86.	Harmonika v etuiju	1

PREDSOBA

87.	Stol v gothskem ³² stilu	8
88.	Stenska ura	1
89.	Stensko ogledalo	1
90.	Viseča kovinska svetilka	1

V JEDILNICI

91.	Nizka omara za posodo z razno srebrno posodo in posodo iz finega porcelana	1
92.	Slika, s pozlačenim okvirjem, velika	1

V SEDEŽNI SOBI GROFICE³³

93.	Miza	2
-----	------	---

³² Gothikai: gotski

³³ Prvotno je bila na tem mestu beseda »Grofne« (grofova žena), ki so jo kasneje popravili, morda so hoteli s tem nakazati, da grofica Augusta Keglevich tedaj že ni bila žena grofa Antala Szaparyja. Zanimivo, da tega malo ni, ko inventar našteva predmete v nekdanji spalnici Auguste Keglevich, niso upoštevali, tako se ta prostor v inventarju omenja kot »Grofne halo-szobaja« (spalnica grofove žene).

94.	Divan	2
95.	Naslanjač, pisan	5
96.	Stol, dva	2
97.	Slika v pozlačenem okvirju	6
98.	Stojalo za žensko tkanino ³⁴³⁵	1
99.	Stojalo za rože	2
V GOSTINSKI SOBI		
100.	Slika z zlatim okvirjem	13
101.	Kanape	1
102.	Stoječe veliko ogedalo	1
103.	Stol	2
104.	Premična miza	1
105.	Bela miza	1
106.	Stojalo za slike in knjižna polica	1
107.	Klečalni taburet	1
108.	Kotna nizka omara	1
109.	Kovinski svečnik, štiridelni	1
110.	Soba s starinami, z različnimi cesarskimi in kraljevimi portreti	
111.	Žametna zofa	1
112.	Žametni naslanjač	3
113.	Stari stol	3
114.	Stenska omara s kitajsko posodo	1
115.	Klečalni taburet	1
SPALNICA GROFICE		
116.	Postelja z okvirjem	1
117.	Miza	2
118.	Divan	2
119.	Naslanjač	1
120.	Stol	3
121.	Umivalna miza z različnimi pripomočki	1
122.	Veliko stensko ogledalo	1
123.	Nizka omara s štirimi predali	1
124.	Obešalnik	1
125.	Bakrena kletka za papige	1
126.	Steklena španska stena	1

³⁴ Helyzet: stojalo

³⁵ Verjetno gre za okvir ali naslonjalo okrog treh, morda vseh štirih strani postelje.

127.	Nočna omarica	1
128.	Svečnik, pakfon ³⁶	1
129.	Stenska omara	1
130.	Manjša nočna omarica	1

SOBA SPLETIČNE

131.	Stoječa nizka omara	3
132.	Stoječa nizka omara s tremi vrati	1
133.	Steklena nizka omara, polna kavnih skodelic	1
134.	Španska stena	1
135.	Umivalna miza	1

V SOBI SOBARICE

136.	Miza	2
137.	Stol	3
138.	Postelja, postlana	2
139.	Umivalna miza	2
140.	Stoječa nizka omara s tremi vrati	1
141.	Še ena nizka omara z dvojnimi vrati	1
142.	Nizka omara s predali	2
143.	Mala nočna omarica	1
144.	Večja univalna miza	1
145.	Obešalnik	1
146.	Stensko ogledalo, pozlačeno	1

V SOBI MLAJŠE GROFIČNE

147.	Kanape	1
148.	Miza	4
149.	Predalčnik	1
150.	Stoječa nizka omara	1
151.	Držalo za klobuke	1
152.	Postelja, postlana	2
153.	Stol	3
154.	Španska stena	1
155.	Stensko ogledalo, pozlačeno	1
156.	Pisalna miza	1
157.	Nočna omarica	1

36 Pakfon ali pakfong: alpakka.

V SOBI STAREJŠE GROFIČNE

158.	Postelja z zaveso	1
159.	Kanape	1
160.	Fortepiana/klavir/	1
161.	Knjižna polica z notami za klavir ³⁷	1
162.	Miza	3
163.	Stensko ogledalo, pozlačeno	1
164.	Damska skrinjica za nakit, s porcelanskimi in steklenimi skodelicami na njej	1
165.	Kotni stol	4
166.	Naslonjalo 1, navadni stol 2, skupaj	3
167.	Nizka omara s predali, zgoraj z ogledalom/drugače pisalna omara	1
168.	Različne slike	16
169.	Slika s pozlačenim okvirjem	5
170.	Vseeno manjša nizka omara	1
171.	Stojalo ³⁸ za umivalnik iz litega železa	1
172.	Lestenec	1

V SOBI MLADEGA GROFA

173.	Postelja, postlana	1
174.	Kanape	1
175.	Pisalna omara, zgoraj knjižna polica, s steklenimi vrati	2
176.	Umivalna miza, s pripadajočimi sestavnimi deli iz porcelana	1
177.	Nočna omarica	1
178.	Kotna nizka omara	1
179.	Globus	1
180.	Umivalna omara	1
181.	Stensko ogledalo	1
182.	Stol	2
183.	Mizica, vogali oblazinjeni s platnom	1
184.	Slika	7
185.	Španska stena	1
186.	Obešalnik, železni	1
187.	Pozlačeni svečnik, z dvema svečama	1

³⁷ Notakkali: z notami. Iz nemške besede Note.

³⁸ Mosdohelyzet: umivalno stojalo.

V DRUGI GROFOVSKI SOBI

188.	Postelja, postlana	1
189.	Pisalna omara	1
190.	Stoječa nizka omara	1
191.	Kanape	1
192.	Stol	7
193.	Nočna omarica	1
194.	Umivalna miza s pripadajočimi pripomočki iz porcelana	1
195.	Miza	2
196.	Slika, ki prikazuje cesarsko in kraljevo družino, pozlačena	2
197.	Slika, ki prikazuje madžarskega kralja	1
198.	Ura s tulcem	1
199.	Stensko ogledalo	1

V PREDSOBI

200.	Postelja, postlana	1
201.	Stol brez naslonjala, platnen	1
202.	Španska stena	1

V HUZARSKI SOBI

203.	Postelja, postlana	2
204.	Miza	2
205.	Stol	2
206.	Umivalna omara	1
207.	Nočna omarica	1
208.	Držalo za čevlje	1
Slike, ki prikazujejo družino Szapary in razne druge slike na hodniku na 1. nadstropju		24

V PREDSOBI 1. SOBE ZA GOSTE NA ZGORNJEM NADSTROPJU

210.	Postelja, postlana	1
211.	Kanape	1
212.	Miza	1
213.	Nizka omara s 3 predali	1
214.	Umivalna miza	1
215.	Garderobna omara z zeleno zaveso	1
216.	Stensko ogledalo, pozlačeno	1
217.	Stol	1

V 2. SOBI ZA GOSTE

218.	Miza	1
219.	Postelja, postlana	1
220.	Nočna omarica	1
221.	Svečnik, posrebren	2
222.	Umivalna miza s pripadajočimi elementi, pokrita z belim prtom	1
223.	Veliko stensko ogledalo	1
224.	Pisalna omara s črnilnikom	1
225.	Predalčnik	1
226.	Kanape	1
227.	Stol	4

V 3. SOBI ZA GOSTE

228.	Pisalna miza s pripadajočimi elementi	1
229.	Kanape	1
230.	Stol, različni	5
231.	Svečnik, posrebren	2
232.	Umivalna miza s pripadki	1
233.	Postlana miza	1
234.	Nočna omarica	1
235.	Omara s predali	1
236.	Miza	1
237.	Pljuvalna skrinja	1

V ZGORNJEM NADSTROPJU V SOBI ŠTEVILKA II

238.	Miza	4
239.	Postlana postelja	1
240.	Omara s predali	1
241.	Stensko ogledalo	1
242.	Stol	5
243.	Obešalnik	1
244.	Kanape	1
245.	Umivalna posoda, iz porcelana	2

V 1. STRANSKI SOBI

246.	Omara s predali z ogledalom na njej	1
247.	Kanape	1
248.	Postelja, postlana	1
249.	Stol	3

V 2. STRANSKI SOBI

250.	Miza, z dvema posrebrenima svečnikoma in črnilnikom	1
251.	Postelja, postlana	1
252.	Kanape	1
253.	Nočna omarica	1
254.	Stol	2
255.	Slika s pozlačenim okvirom	4
256.	Stensko ogledalo	1

V SOBI ŠTEVILKA III

257.	Miza	1
258.	Stol	3
259.	Omara s predali	1
260.	Postelja, postlana	1
261.	Stensko ogledalo	1
262.	Umivalna miza	1
263.	Svečnik iz bakra	1

V GOSTINSKI SOBI ŠTEVILKA IV

264.	Postelja, postlana	1
265.	Miza	2
266.	Nočna omarica	1
267.	Kanape	1
268.	Stol	4
269.	Stensko ogledalo	1
270.	Omara s predali	1
271.	Umivalna posoda, dva para	4
272.	Svečnik, posrebren	2
273.	Črnilnik	1

V MANJŠI SOBI PAŽA

274.	Postelja, postlana	1
275.	Mizica	1
276.	Omara s predali	1
277.	Kanape	1

V VEČJI SOBI PAŽA

278.	Omara s predali	1
279.	Miza	2
280.	Nočna omara	1

V PRITLIČNI GROFOVSKI PREDSOBI

281.	Starinska velika slika	5
282.	Leseni kanape	1
283.	Stojalo za svetilko, z dvema svetilkama	1
284.	Viseča svetilka	1
285.	Stol	1

MALA JEDILNICA

286.	Miza, oblazinjena s platnom	1
287.	Stol, rdeči	18
288.	Viseča steklena svetilka	1
289.	Svečnik z ogledalom	8
290.	Kovinska svetilka	3
291.	Svečnik s tremi kraki, posrebren	2
292.	Omara za posodo, dvodelna	1
293.	Mizica	1

GROFOVSKA SEDEŽNA SOBA

294.	Miza, oblazinjena s platnom	1
295.	Pozlačena kamnita miza, z dvema pozlačenima namiznima okrasnima posodama in 1 uro	1
296.	Kanape	1
297.	Usnjeni kanape	1
298.	Divan	1
299.	Naslonjalo	2
300.	Naslonjalo, usnjeno	1
301.	Stol	7
302.	Manjša mizica	2
303.	Držalo za rože	3
304.	Pozlačeno stensko ogledalo	1
305.	Različne slike s pozlačenim okvirjem	1
306.	Držalo za pipe	1
307.	Tehtnica	1
308.	Kovinski svečnik	2

V PREDSOBI STEKLENJAKA

309.	Slika	41
310.	Okrogla miza	1
311.	Manjša mizica	1
312.	Stol	9

313.	Limona in pomaranča (drevo)	47
313.	Okrogla miza	1
315.	Stol	4
316.	Alöe ³⁹	3
317.	Lovor/laurus com/m/unis ⁴⁰ , v enem lončku, eni leseni posodi	2
318.	Sparman/n/ia africana, ⁴¹ v posodi	2
319.	Različne rože, lončnice	3000
320.	Kactus quadrangularis ⁴²	1

V SOBI KUHARICE

321.	Miza	1
322.	Leseni kanape	1
323.	Stol	1
324.	Postelja, postlana	1
325.	Umivalna omara	1
326.	Slika	2
327.	Omara s predali	1

ČASTNIŠKA JEDILNICA

328.	Velika garderobna omara	2
329.	Miza	1
330.	Stol	2
331.	Slika	2
332.	Omara za posode	1
333.	Omara za umazano perilo	2
334.	Omara s predali	1
335.	Miza mala	2
336.	Nočna omara	2
337.	Postelja, postlana	1
338.	Stol	1
339.	Klop, mala	1
340.	Obešalnik	1

V ČASTNIŠKI SOBI

341.	Miza, pokrita z zelenim suknom	1
------	--------------------------------	---

39 Alöe: aloa.

40 Laurus communis: lovor.

41 Sparmanni africana: sobna lipa.

42 Cactus quadrangularis: štirioglati kaktus.

342.	Postelja, postlana	2
343.	Omara s predali	1
344.	Pisalna omara	1
345.	Stensko ogledalo	1
346.	Mizica	1
347.	Stol	1

V II. SOBI

348.	Stol	4
349.	Klop	2
350.	Dolga miza	1
351.	Obešalnik	1

V III. SOBI

352.	Miza	1
353.	Postelja s slamnico	1
354.	Stol	4
355.	Omara s predali	1

V TREH GRAJSKIH KLETEH NAJDENO VINO

Zap.št.	Letnik		akov
356.	1834	Skupaj letina	21
357.	1835	Letina detto	37 ½
358.	1839	detto detto detto	22 ½
359.	1841	detto detto detto	58
360.	1843	detto detto detto	94 ½
361.	1844	detto detto detto	77 ½
362.	1845	detto detto detto	77
363.	1846	detto detto detto	110
364.	1848	Bersasto vino, skupaj	387
		skupaj	849
365.	1847	Žgano vino, najdeno v treh malih sodčkih, skupaj	2
		bratislavška m. e.	icce ⁴³
366.	Omlačena pšenica	309	27/72
367.	detto rž	73	18/72
368.	detto ječmen	410	36/72
369.	Oluščena koruza	15	–

⁴³ Merska enota za prostornino. 1 bratislavška mera = 60,43 litra. 1 bratislavška mera = 72 bratislavskih frakljev. 1 bratislavski frakelj = 0,8393 litra. BOGDAN, 1991. 45–46., 207–208., 341–344. str.

370.	Omlačen lende ⁴⁴	340	–
371.	detto oves	787	–
372.	detto proso	718	–
373.	detto ajda	360	–
374.	detto oves, mešanica	363	54/72
375.	detto pšenica, usedlina	47	36/72
376.	detto rž, občinki	37	–
377.	detto rž, usedlina	208	18/72
378.	detto ječmen, usedlina	8	–
379.	detto, oves, usedlina	94	36/72
380.	detto, proso, občinki	32	–
381.	detto, proso, občinki	70	18/72
382.	detto ajda, občinki	13	18/72
383.	detto ajda, usedlina	25	36/72

V grofovski kuhinji najdene različne posode

	Kosov	
384.	Bakreni castrol ⁴⁵ in pokrov	30
385.	Beli lončeni castrol, skupaj in pokrovi	11
386.	Bakreni kotel s pokrovom	1
387.	Fischwandl ⁴⁶ s pokrovom	1
388.	Preszvandl ⁴⁷ s pokrovom	1
389.	Plafon ⁴⁸	4
390.	Bakreni Bachblech ⁴⁹	2
391.	Scne/e/becher samt Ruten, ⁵⁰ iz rumenega bakra	1
392.	Bakreni možnar	1
393.	Blecherne Form ⁵¹	3
394.	Pločevinasta tehtnica ⁵² z bakrenimi utežmi	1
395.	Frethater Fanne ⁵³	1
396.	Bakrena zajemalka	1
397.	Bakreni lonec	1
398.	Žlica za peko	1

44 Lende ali lednek: metuljnica. V našem primeru gre verjetno za čičeriko, ki so jo uporabljali tako za hrano kot za krmo.

45 Kastrol: Kasserolle/Kassrol: kozica.

46 Fischvandl: Fischpfandl/Fischpfanne: ponev za pečenje ribe.

47 Preszvandl: Brehspandl/Brehspfanne ali Broselpandl/Broselpfanne: ponev za drobtine.

48 Verjetno pomota. Morda ena od oblik besed Blechpfanne – kovinska ponev ali platte Pfanne – plitva ponev.

49 Bachblech: Backblech: pekač.

50 Schneebecher samt Ruten: žvrklja.

51 Blecherne Form ali Blechform: model za peko.

52 Badogfontolo: pločevinasta tehtnica.

53 Frethater Fanne: Fritatter Pfanne: ponev za pečenje jajc ali testa.

399.	Železna zajemalka	1
400.	Ausstech Bixen ⁵⁴	1
401.	Posodica za sladkor	1
402.	Stari noži	2
403.	Model za krofe iz pločevine	1
404.	Obrezovalnik	1
405.	Sekira za rezanje mesa	1
406.	Ribež za testenine	1
407.	Rešeto za drobtine	1
408.	Rešeto	1
409.	Železna lopata za žerjavico	1
410.	Železni ščipalnik	1
411.	Deska za gnetenje testa z dvema kuhinjskima valjarjema	3
412.	Veliko sito	2
413.	Malo sito	2
414.	Lopatica za testo ⁵⁵	1
415.	Golida za vodo	2
416.	Umivalna golida	2
417.	Skleda za sladoled iz kositra	1
418.	Einsatz model za sladoled, ⁵⁶ iz kositra	1
419.	Cedilo za testenine	1
420.	Sladkorni boben	1
421.	Servirna žlica	2
422.	Svečnik	1
423.	Kajfež	2
424.	Merska enota za vino: ⁵⁷ 1/2 in 1/4	3
425.	Žvrklja	1
426.	Pinja	1
427.	Mlinček za kavo	1
428.	Ena dvofontska ⁵⁸ tehtnica	1
V KONJSKEM HLEVVU		
429.	Grofovski zasebni konj	9
430.	Konj pristave	6

⁵⁴ Ausstechbuchsen: posoda za trganje testa.

⁵⁵ Meteltlapat: lopatica za testo.

⁵⁶ Model za pripravo sladoleda.

⁵⁷ Verjetno gre za 1/2 in 1/4 poliče.

⁵⁸ Font: merska enota za težo. 1 dunajski font = 0,56 kg. BOGDAN, 1991. 49., 443–444., 455., 623., 624. str.

V KOLNICI

431.	Grofovski zasebni voz	3
432.	Grofovska zasebna dvokolesna leptika ⁵⁹	2
433.	Gospodarska kočija	1
434.	Gospodarski štajerski voz ⁶⁰	1
435.	Vozovi pristave	4

V SOBI KOČIJAŽEV

436.	Oprema za grofovске zasebne konje, za 7 konj	7
437.	Oprema za majhnega turškega konja	1
438.	Vajeti za jezdnega konja	2
439.	Sedlo, angleško, novo in staro, brez stremena	2
440.	Vajeti za konja	4
441.	Odeja za konje	9
442.	Konjsko pegrinjalo za sprehode	4
443.	Oproga (za sedlo) ⁶¹	8
444.	Omara 3, (ena) 4, ena z dvema predaloma	1
445.	Miza	3
446.	Postelja, postlana	3
447.	Skrinja, oblazinjena z usnjem	3
448.	Svetilka	3

OPREMA ZA KONJE PRISTAVE

449.	Jarem za konje v pristavi	7
450.	Železna peč	1

V RASTLINJAKU PRI VRTU

451.	Limona in pomaranča	10
452.	Lončnice	1050
453.	Velika kad	1
454.	Stoječa omara	1
455.	Kangla za zalivanje, večja	12
456.	Kangla za zalivanje, manjša	5
457.	Brusni kamen	1
458.	Miza za sajenje	1
459.	Lopata	12
460.	Motika	8
461.	Majhna motika	8

⁵⁹ Leptika, lektika ali loptika: dvokolesna ciza za volovsko, konjsko ali oslovsko vprego.

⁶⁰ Štajerski voz: manjši voz od običajnega, za eno konjsko vprego

⁶¹ Oproga (za sedlo).

462.	Kopača	6
463.	Železna lopata, ukrivljena	6
464.	Železne grablje ⁶²	4
465.	Dve stari sekiri	2
466.	Manjša sekira	1
467.	Ročna žaga	1
468.	Žaga za cepljenje	3
469.	Dleto	2
470.	Vrtalnik	2
471.	Korito za rastlinjak	11
472.	Okno za rastlinjak	46
473.	Kad za vodo	2
474.	Vedro za vodnjak	2
475.	Ciza	8
476.	Stranica za rastlinjak	40

V PRISTAVI V MURSKI SOBOTI

477.	Vprežni vol, z verigo	40
478.	Pitano govedo	6
479.	Bik	6
480.	Krave v Schweiceraju	40
481.	Telica in junec	27

ŽITO V SKEDNJU V MURSKI SOBOTI

Snop

482.	Ječmen, v 1 stogu	345
483.	Oves	357 12/22
484.	Mešanica (oves in grašica)	996 19/22
485.	Ajda	666 14/22
486.	Detelja, en stog hlapčevski tovor	11
487.	Koruza v storžu ⁶³ (bratislavška merska enota) ⁶⁴	825
488.	Seno in otava in detelja, 92 tovorov á 5 = cent ⁶⁵	1380
489.	Jesenska slama 29 tovorov á 15 centov detto	435
490.	Spomladanska slama 6 detto á 15 centov detto	90
491.	Metrska drva, mešano seženj ⁶⁶	148 $\frac{3}{4}$

⁶² Grablje.

⁶³ Koruza v storžu.

⁶⁴ Verjetno tu pomotoma ni merske enote. Nekaj vrstic niže pri popisu pristave Krajna se pri koruzi v storžu kot merska enota omenja bratislavška enota, zato jo navajamo tudi tukaj.

⁶⁵ Merska enota za težo. 1 dunajski cent = 56,00 kg, 1 dunajski cent = 100 dunajskih fontov. BOGDAN, 1991. 49. 443–444., 455., 623., 624. str.

⁶⁶ Merska enota za dolžino. 1 dunajski seženj = 1,89648 metra BOGDAN, 1990. 35., 176–178, 570 str.

			kosov
492.	Gradbeni les	tram	150
493.	Vejalnik	3	
494.	Mlatilnica	1	
495.	Koruzni mlin	1	
496.	Ponjava iz kittel ⁶⁷ platna	6	
V MURSKOSOBOŠKEM ZGORNJEM OVČARSTVU			
497.	Ovce		744
498.	Jesensko in letošnje jagnje		135
V MURSKOSOBOŠKEM SPODNJEM OVČARSTVU			
499.	Stare in mlade ovce		255
V PRISTAVI KUPŠINCI			
500.	Govedo stare madžarske pasme, 3–5 let, z verigo		28
501.	Vprežni vol, s prav toliko verigami		15
502.	Pšenica, v slami	snop	189 14/22
503.	Seno, otava in detelja za krmo, 27 vprežni voz	cent	405
504.	Seme detelje	vprežni voz	¼
505.	Jesenska slama, 1 voz	á 15 cent	15
506.	Spomladanska slama, dva voza	á 15 detto	30
507.	Vejalnik		1
508.	Vprežni voz z vsemi pripadki		4
509.	Plug, skupaj s cizo		4
510.	Brana		4
511.	Valjar		2
V PRISTAVI NA KRAJNI			
512.	Konji pristave		2
513.	Krave, s prav toliko verigami		35
514.	Vol, s prav toliko verigami		8
515.	Biki, s prav toliko verigami		2
516.	Tele		3
517.	Vol, z vso opremo		3
518.	Voz za konjsko vprego, z vso opremo		1
519.	Železna brana		4
520.	Plug, z vso opremo		4

⁶⁷ Kitten platno: dvojno tkano, debelo in močno platno.

POIMENOVANJE PREDMETOV

521.	Konjska odeja		2
522.	Oves (v slami)	snop	201 8/22
523.	Ajda (v slami)	snop	339 12/22
524.	Koruza v storžu	bratislavsko m. e.	299
525.	Seno, otava in detelja za krmo, 22 kmečkih vozov	cent	330
526.	Jesenska slama	15 vozov cent	225
527.	Spomladanska slama	7 detto	105

V PRISTAVU V LEMERJU

528.	Stara m. pasma goveda		450
529.	Vprežni voli, s prav toliko verigami		2
530.	Voz, z opremo		1
531.	Plug, z opremo		1
532.	Železna brana		1
533.	Vejalnik		1
534.	Seno, otava		9 vozov
	a 15 centov cent		135
535.	Jesenska slama		6 detto
	a 15 centov cent		90
536.	Vedro za vodnjak z železnim obročem		1

V PRISTAVI V MURSKIH ČRNCIH

537.	Stara pasma tovrnega goveda, od 1 leta do 2 let, s prav toliko verigami		27
538.	Vprežno govedo, s prav toliko verigami		8
539.	Kmečki voz, z opremo		1
540.	Plug,	detto detto	3
541.	Železna brana		2
542.	Vedro za vodnjak z železnim obročem		1
543.	Semenska detelja	vprežni voz	½
544.	Seno, otava in detelja krma, 6 detto	cent	90
545.	Jesenska slama	12 detto detto	180
546.	Spomladanska slama	10 detto detto	150

V PRISTAVI BAKOVCI

547.	Stara pasma goveda, od 3 let do 5 let, z verigo		22
548.	Vprežno govedo, s prav toliko verigami		8
549.	Plug, z vso opremo		3

POIMENOVANJE PREDMETOV

550.	Železna brana			3
551.	Vedro za vodnjak z železno verigo			1
552.	Seno in otava	5 vozov	cent	75
553.	Jesenska slama	5 detto	cent	75
554.	Spomladanska slama	4 detto	detto	60
555.	Vejalnik			1
556.	Pšenica/v slami/		snop	68 16/22
557.	Ajda (v slami)		snop	223 17/22

Z naše strani tako sestavljen inventar v treh izvodih izdamo opremljenega z našim pečatom. V Murski Soboti, dne 29. januarja 1849.

M. P. Lajos Agustich, l. r., podžupan Železne županije
Alajos Keresztury, l. r., sodnik porotnik iste županije

M. P.

M. P. Ludwig Wolf l. r.
Capitain

Des 47^{ten} Inf/an/t/erie/Reg/imen/ts Graf Kinsky.⁶⁸

Nadaljevanje

POPIS NEPREMIČNIN

Zap. št.		Oral
1.	V Murski Soboti: grad in parcele pripadajočih zgradb	55 ½
2.	Ozemlja murskosoboških pristav	1254 1/8
3.	detto detto travniki	315 1/3
4.	detto gozd in pašnik	72 2/3

PRISTAVA BAKOVCI

1.	Pristava in parcele pripadajočih zgradb	6 ½
2.	Ozemlja bakovske pristave	106
3.	detto detto travniki	14 ½
4.	detto gozd in pašnik	197 ½

PRISTAVA V ČRNCIH

1.	Pristava Črnci s pripadajočimi parcelami	8
2.	detto detto gozd in pašnik	180 ½
3.	detto detto gozd in pašnik	25

68 Ludwig Wolf mp Captain des 47^{ten} Infanterie Regiments Graf Kinsky: Ludwig Wolf l. r. kapetan 47. pehotnega polka (grof Kinsky).

PRISTAVA NA KRAJNI

1.	Pristava na Krajni s parcelami pripadajočih zgradb	6
2.	Ozemlja pristave	222 ½
3.	detto gozdovi	80
4.	detto gozd in pašnik	263

PRISTAVA V LEMERJU

1.	Pristava v Lemerju in parcele pripadajočih zgradb	4 ½
2.	Ozemlja pristave	122 ½
3.	detto travniki	43 ½
4.	detto gozd in pašnik	19

POSESTVO V MARKIŠAVCIH

1.	Gostilna s pripadajočo parcelo in travnik	10
2.	Gozd Adelfy	25

POSESTVO V PUCONCIH

1.	Gostilna s pripadajočo parcelo	1/8
2.	Pripadajoče njivske površine	2

PUSTA OBRANČASKI

1.	K pusti spadajoči gozd	288
----	------------------------	-----

PRISTAVA KUPŠINCI

1.	Pristava Kupšinci z zgradbami in pripadajočimi parcelami	7
2.	Zemljišča pristave	345
3.	detto travniki	80
4.	detto gozd in pašnik	158 1/5

POSESTVO BOREJCI

1.	Gozd Borejci	70
----	--------------	----

POSESTVO TEŠANOVCI

1.	Gostilna v Tešanovcih s pripadajočimi notranjimi parcelami	¼
2.	Zemljišča in travniki	5 ¼

POSESTVO LUKAČEVCI IN PUSTA BUZINCI

1.	Njive v Lukačevcih	8 ¼
2.	Travnik Lukačevci	5
3.	Gozd Buzinci, pašnik in travnik	554

POSESTVO NEMČAVCI

- | | | |
|----|------------------------------|----|
| 1. | Predstavlja gozd v Nemčavcih | 52 |
|----|------------------------------|----|

VINOGRAD GORENŠČAK

- | | | |
|------|--|--------|
| 1. | Vinograd s pripadajočimi parcelami in travnikom | 3 ½ |
| 1. | Vinograd v Bokračih s pripadajočimi parcelami in travnikom | 21 1/8 |
| 1. | Vinograd v Gaberniku detto detto detto detto detto | 31 ¼ |
| 1. | Vinograd v Sebeborcih s pripadajočimi parcelami in travnikom | 16 ¼ |
| 1. | Vinograd v Dolini s pripadajočimi parcelami in travnikom | 9 ¾ |
| 1. | Vinograd v Košarovcih s pripadajočim travnikom | 3 |
| /1./ | Vinograd v Dankovcih s pripadajočimi parcelami in travnikom | 7 |

POSESTVO NA VANEČI

- | | | |
|------|---|---|
| /1./ | Gostilna s pripadajočo parcelo in travnikom | 5 |
|------|---|---|

POSESTVO V GEDEROVCIH

- | | | |
|------|--|-----|
| /1./ | Gostilna s pripadajočo notranjo parcelo, zemljo in travnikom | 3 ½ |
|------|--|-----|

Graščina je z upoštevanjem 6-letnega povprečja prinašala okoli 20.000 pengoforintov, v prihodnje pa glede na dejstvo, da je tla-ka ukinjena, dobička ni mogoče določiti.

Dolgovi, ki bremenijo graščino, znašajo 47.899 f/orintov/ 44 kr/ ajcarjev/ srebrnih.⁶⁹

Razen zgoraj imenovanih in popisanih dokumentov se niso našli nikakršni drugi dokumenti, ki bi vzbujali najmanjši sum ali strankarsko pripadnost.

Ta dodatni popis, sestavljen z moje strani, potrdim v treh izvodih z lastnim pečatom. V Murski Soboti, dne 30. januarja 1849.

Lajos Agustich l. r. podžupan Železne županije

M. P.

M. P. Jozsef Schaffer l. r. oskrbnik graščine

Mit der Ex/e/cution des Sequester/s/

⁶⁹ V srebru oziroma pengoforintih.

beauftragt gewesen laut hohen Befehl

M. P. Ludwig Wolf l. r.

Capitain

Des Graf Kinsky 47^{ten} Inf/an/t/erie/Reg/imen/ts.⁷⁰

/Čistopis overjen z originalnimi podpisi in pečati.

Spisi Sodišča Železne županije Arhiva Železne županije. Spisi glede zaplenjenih dobrin, 1849. Spisi murskosoboške graščine./

Ime naselja	Stavbna parc.	Stavbna parc., njiva in travnik	Njiva	Njiva in travnik	Travnik	Gozd in travnik	Gozd, pašnik in travnik
Murska Sobota	55,50		1264,125		315,33	72,67	
Bakovci	6,50		106,00		14,50	197,50	
Murski Črnci	8,00		180,50			25,00	
Krajna	6,00		222,50		80,00	263,00	
Lemerje	4,50		122,50		43,50	19,00	
Markišavci				10,00			
Puconci	0,125		2,00				
Obrančaski							
Kupšinci	7,00		345,00		80,00	158,20	
Borejci							
Tešanovci	0,25			5,25			
Lukačevci			8,25		5,00		
Budinski mlin							554,00
Nemčavci							
Gorenšček							
Bokrači							
Gabernik							
Sebeborci							
Dolina							
Košarovci							
Dankovci							
Vaneča		5,00					
Gederovci		3,50					
Skupaj	87,875	8,50	2250,875	15,25	538,33	735,37	554,00

Tabela 1

Površina murskosoboškega gospodstva grofa Antala Szapáryja po naseljih in obdelovalnih panogah januarja 1849

⁷⁰ Mit der execution des Sequesters beauftragt gewesen laut hohen Befehl Ludwig Wolf mp Captain des Graf Kinsky 47^{ten} Infanterie Regiments: Na podlagi višjega ukaza pooblaščen za izvršbo zaplembe Ludwig Wolf l. r. kapetan 47. pehotnega polka (grof Kinsky).

Ime naselja	Konj	Konj v pristavi	Vprežni vol pasma g.	Govedo	Švajceraj	Stara	Ovce
Murska Sobota (hlev)	9	6					
Murska Sobota (pristava)			40c	39	40		1134
Kupšinci			15			28	
Krajna		2	11	40			
Lemerje			2				
Murski Črnci			8			27	
Bakovci			8			22	
Skupaj	9	8	84	79	40	77	1134

Tabela 2

Stalež živine v murskosoboškem gospostvu grofa Antala Szaparyja po naseljih in vrsti januarja 1849

Prevedla Gabriella Bence Utroša

GYÖRGY TILCSIK

INVENTORY OF THE MURSKA SOBOTA MANOR OF COUNT
ANTAL SZAPÁRY, WRITTEN DOWN IN JANUARY 1849

The circumstances of the origin of the discussed, from many aspects valuable and interesting inventory, prove that the seemingly incidental and unimportant events from the past may become valuable sources for later historical researches. The mentioned source comes from Murska Sobota, in the south-western part of the Vas County, close to the Styrian border, which today is entirely part of Slovenia. The source is an inventory of the Murska Sobota manor from the end of January in 1849, which soon after it was made became purposeless. However, despite the fact the documents were destroyed, the inventory has an important value, as the data it contains cannot be found in any other source available today.

The article also presents the circumstances of the origin of the inventory and its most important data, as well as the outline of the life of Count Antal Szarpay until the end of 1848.

ANDREJ PAVLIČ

ZDRUŽENJE UČITELJEV ŽELEZNE ŽUPANIJE ZA OKRAJ MURSKA SOBOTA (1872–1918) / VASMEGYEI TANKERÜLETI TANITÓ-TESTÜLET MURASZOMBATI JÁRÁSKÖRE (1872–1918).¹

V okraju so med strokovnimi društvi pomembno mesto zavzemala učiteljska združenja. Že v 60-ih letih 19. stol. so učitelji v ogrskem delu monarhije začeli gibanje za sodobnejše izobraževanje. Po nastanku dualizma je to postalo še aktivnejše. Učiteljskim društvom je veliko vlogo namenil Eötvösov² zakon XXXVIII – 1868 o organizaciji osnovnega pouka. Leta 1870 stanje šol v Železni županiji ni bilo rožnato; namreč, od 49.299 šoloobveznih otrok jih 27.730 (56,2 %) niso mogli sprejeti v šolo zaradi pomanjkanja učilnic. Na današnjem Goričkem je bila npr. v Bodoncih učilnica za samo 60 otrok, šoloobveznih pa jih je bilo 200, v Gornji Lendavi³ je bilo za 247 šoloobveznih otrok prostora samo za 50, v Gornjih Petrovcih je bilo prostora samo za 60 otrok od 448 šoloobveznih, v Puconcih sta bili dve učilnici za 604 učence, v Križevcih je bilo prostora za 50 otrok od 305 šoloobveznih.⁴ Že omenjeni zakon o izobraževanju XXXVIII – 1868 je v svojem 147. členu učitelje obvezoval, da se morajo združevati v društva. Njihov cilj je bil podpirati koristi šole, krepiti izobrazbo in vzgojo učencev ter širiti obzorje samih učiteljev, pa tudi pomagati onesposobljenim, vdovam in sirotam. Tako je v vsaki županiji obstajalo splošno učiteljsko društvo, čigar člani so bili učitelji osnovnih in višjih šol. Poleg teh društev, ki so imela uradni pomen, so obstajala v vsaki županiji tudi društva učiteljev verskih šol (kat., evang. idr.).⁵

¹ Prispevek je del magistrske naloge, ki je v pripravi.

² József Eötvös (1813–1871), pisatelj in politik. Od 1867 do smrti je bil minister za vere in šolstvo v Andrássyjevi vladi.

³ Današnja občina Grad na Goričkem.

⁴ Vas megye kézikönyve, 1999, str. 85.

⁵ Kokolj in Horvat, 1977, str. 159.

Na društvenih učiteljskih zborovanjih so obravnavali različne pedagoške teme. Okrajna društva so zborovala vsako zase dvakrat letno, tj. spomladi in jeseni. Udeležba je bila obvezna in iz zapisnikov zborovanj je razvidno, da so vedno poimensko navedli upravičeno in neupravičeno odsotne. Tudi pri verskih učiteljskih društvih je bila udeležba obvezna in šolski odbori (*iskolaszék*)⁶ so morali udeležencem izplačati dnevnicu in obvezno preskrbeti stanu primerno vozilo, lahko pa so dobili učitelji potne stroške tudi izplačane.⁷ V Železni županiji so 1. septembra 1870 organizirali Splošno društvo ljudskih učiteljev Železne županije za samoizobraževanje in pomoč/*Vasmegyei általános önképző és segélyező néptanító egylet* kot prednika kasnejšega uradno ukazanega učiteljskega združenja (*testület*). Leta 1872 so ustanovili sombotelsko podružnico s 23 člani. Leta 1873 se je omenjeno društvo preoblikovalo v »uradno društvo« z imenom Združenje učiteljev za šolski okoliš Železne županije/*Vas megyei tankerületi tanítótetestület*. Štiri leta kasneje je izdalo svoja pravila. O teritorialni razdelitvi v 4. členu piše, da se glede na 10 okrajev v županiji razdeli na 10 društev (*kör*). Združenje učiteljev je imelo enkrat letno skupščino, okrajna društva pa letno dvakrat.⁸

Leta 1898 je bilo v Železni županiji 7 učiteljskih društev, med njimi tudi za okraj Murska Sobota.⁹ Učiteljska društva so, čeprav v majhni meri, opravljala tudi socialne naloge, ko so po potrebi pomagala njihovim članom in družinam.¹⁰

Podružnica Splošnega društva ljudskih učiteljev Železne županije za samoizobraževanje in pomoč za okraje Körmend, Vasvár, Monošter in Mursko Soboto je bila ustanovljena leta 1872 s 16 člani.¹¹ Leta 1878 je Društvo ljudskih učiteljev za okraj Murska Sobota/*Muraszombati járásbeli néptanító kör* v županijskem časopisu *Vasmegyei Lapok* vabilo na novembrsko skupščino.¹² Društvo je s svojih skupščin matičnemu združenju v Sombotel in županijskemu kraljevemu šolskemu nadzorniku redno pošiljalo zapi-

6 Dobesedno šolski stolci, kot so jih imenovali Slovenci – domačini. Oblikovali so se v občinah. Gl. Kokolj in Horvat, 1977, str. 187.

7 Kokolj in Horvat, 1977, str. 184.

8 Regős, 1996, str. 117–120.

9 Vasvármegye, 1898, str. 322.

10 Bösze, 1997, str. 122.

11 Regős, 1996, str. 117.

12 Meghívás. (6. 10. 1878). *Vasmegyei Lapok*, 12, str. 2.

snike in finančna poročila o poslovanju.¹³ Zborovanja so potekala vedno v drugem kraju, kjer je bila pač šola. Zborovalce je pričakal tamkajšnji učitelj in jih po možnosti tudi pogostil.

Strokovnost učiteljskih zborovanj so potrjevala predavanja oz. demonstracije načinov pouka pri raznih predmetih, ki so jih praktično prikazovali učitelji z učenci. Tako je na skupščini oktobra 1885 v Bakovcih učitelj Ignac Lang z učenci petega razreda predstavil predavanje iz zgodovine o *prihodu Madžarov v tukajšnji prostor*.¹⁴ Na zborovanju maja 1887 v Tešanovcih je učitelj Štefan R. Takás z učenci višjih razredov predstavil poučevanje naravoslovja.¹⁵

Poleg praktičnih prikazovanj pouka z učenci so na skupščinah učitelji tudi sami predavali oz. razpravljali o strokovnih in vsakodnevnih življenjskih temah. Ta predavanja oz. prebrana besedila so včasih objavili v časopisih *Muraszombat és Vidéke*¹⁶ (Murska Sobota in okolica) in *Tanügyi Értesítő* (Šolski poročevalec). Tako je učitelj Lang na skupščini oktobra 1888 v Murski Soboti prebral razpravo o tem, *kaj lahko stori šola za pospešitev varovanja živali* in da je otroke potrebno navajati na ljubezen do živali.¹⁷ Na septembrski skupščini naslednjega leta je učiteljica Rozalija Eberl prebrala razpravo o *delu nasploh z ozirom na krajevne razmere*, v kateri omeni, da je neki geograf za Prekmurje dejal, da je to rodovitna in plodna pokrajina z revnimi prebivalci. Eberlova vidi vzroke revščine v zaostalosti ljudstva, izolaciji pokrajine in pomanjkanju železnice. Pove, da spomladi množično, letno približno 8.000 ljudi za krajši ali daljši čas odide v Slavonijo za zaslužkom, kjer je precej nemorale, lastno zemljo pa pustijo vnemar. Rešitev za tako stanje vidi v izobraževanju, glede gospodarstva pa bi morali postaviti šolo za poljedelstvo in vinogradništvo.¹⁸

13 Völgyi, F. in Kolossa, F. (7. 6. 1885). Jegyzőkönyv, ... *MéV*, 1, str. 4. O poslanih zapisnikih gl. še npr.: Völgyi, F. In Kolossa, F. (25. 10. 1885). Jegyzőkönyv, ... *MéV*, 1, str. 4.; Jegyzőkönyv. (17. 7. 1887). *MéV*, 3, str. 4.; Völgyi, F. In Kolossa, F. (17. 11. 1889). Jegyzőkönyv. *MéV*, 5, str. 4.

14 Völgyi, F. in Kolossa, F. (25. 10. 1885). Jegyzőkönyv, ... *MéV*, 1, str. 4.

15 Jegyzőkönyv. (17. 7. 1887). *MéV*, 3, str. 4. Za praktična predavanja z učenci gl. še: Völgyi, F. in Kolossa, F. (2. 12. 1888). Jegyzőkönyv, ... *MéV*, 4, str. 3.; Völgyi, F. in Kolossa, F. (17. 11. 1889). *MéV*, 5, str. 4.; Kolossa, F. (26. 10. 1890). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 6, str. 3–4. Jegyzőkönyv ... (7. 6. 1891). *MéV*, 7, str. 3–4.; Kolossa, F. (23. 10. 1892). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 8, str. 2–3.; Kolossa, F. (11. 6. 1893). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 9, str. 1–2.; Kolossa, F. (10. 6. 1894). Jegyzőkönyv, ... *MéV*, 10, str. 2.; Tanítói közgyűlés. (14. 10. 1900). *MéV*, 16, str. 2.; Tanítói gyűlés. (10. 5. 1903). *MéV*, 19, str. 3.; Tanítógyűlés. (1. 5. 1904). *MéV*, 20, str. 2.; A tanítói gyűlés. (28. 10. 1906). *MéV*, 22, str. 1–2. Identičen članek je objavil županijski časopis *Vasvármegye*, z naslovom, Tanítógyűlés, z dne 30. 10. 1906., A muraszombati ált. tanítókör közgyűlése. (26. 5. 1907). *MéV*, 23, str. 2–3.; A tanítók gyűlése. (15. 10. 1911). *MéV*, 27, str. 2–3.

16 Dalje *MéV*.

17 Völgyi, F. in Kolossa, F. (9. 12. 1888). Jegyzőkönyv, ... *MéV*, 4, str. 3.

18 Völgyi, F. in Kolossa, F. (17. 11. 1889). Jegyzőkönyv. *MéV*, 5, str. 4.

Učitelj Ferdinand Hunyadi je na skupščini maja 1890 v Gederovcih predstavil računalno, ki ga je sam izdelal, in prikazal njegove prednosti pred že uveljavljenim ruskim.¹⁹ Območni notar in častni član učiteljskega društva Ernest Török je imel na zborovanju oktobra 1891 v Murski Soboti predavanje o *disciplini*, v katerem je povedal, da sta versko-moralna vzgoja in disciplina dvojčka. Učiteljica Eberlova pa je razpravljala o pomenu in vlogi *recitiranja* pri vzgoji, ki prebujata verska in domovinska čustva.²⁰

Strokovno se je društvo ukvarjalo tudi s pomenom čitank, o katerih je na skupščini maja 1885 v Križevcih razpravljala učitelj Ludvik Káply, ki jih je jemal kot *biblije* za osnovne šole. Po njegovem naj si z njimi učenci razvijajo ljubezen do boga, spoznavajo sami sebe in dolžnosti do prijateljev, se naučijo ljubezni do domovine ter spoštovanja zakonov.²¹ Tudi izbira učbenikov ni bila vedno najlažja. Tako je npr. učitelj Kondor na zborovanju društva v Bakovcih oktobra 1885 predlagal, da bi ustanovili tričlansko komisijo, ki bi pregledala izdane učbenike za ljudske šole in društvo seznanila z njimi. Tako bi bilo učitelju bilo izbrati najboljše.²² Društvo je za razvijanje strokovnosti razpisovalo še razne natečaje. Leta 1894 so razpisali temo, da naj člani sestavijo načrt, *katere osnove iz domače ustave bi bile primerne za ljudske šole* in kako to materijo vgraditi v pouk zgodovine in geografije.²³ Naslovi natečajnih del so večinoma prišli iz matičnega združenja v Sombotelu. Na zborovanju marca 1900 v Puconcih so med drugim razpravljali tudi o potrebi učnih načrtov za deljene in nedeljene šole. Društvo se je zavzelo za posebne učne načrte, ker ne morejo biti rezultati poučevanja enaki v šestrazredni nedeljeni šoli kot v deljeni šoli s šestimi učitelji.²⁴ Obstajalo je tudi vprašanje, ali uveljavljati neprekinjeno poučevanje (*egyhuzamban tanítás*) ali ne. Na zborovanju društva oktobra 1909 v Murski Soboti je Terezija Csiszár-

19 Jegyzőkönyv ... (25. 5. 1890). *MéV*, 6, str. 4.

20 Völgyi, F. in Kolossa, F. (18. 10. 1891). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 7, str. 2. Za predavanja učiteljev na skupščinah gl. še: Völgyi, F. in Kolossa, F. (29. 5. 1892). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 8, str. 1–2., Kolossa, F. (30. 10. 1892). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 8, str. 1–2., Tanítói közgyűlés. (14. 10. 1900). *MéV*, 16, str. 2., A muraszombatjárásí ált. tanítókör ... (27. 10. 1901). *MéV*, 17, str. 2–3., Tanítógyűlés. (1. 5. 1904). *MéV*, 20, str. 2., Tanítógyűlés. (16. 10. 1904). *MéV*, 20, str. 2. Tanító gyűlés Péterhegyen. (24. 5. 1908). *MéV*, 24, str. 3. A tanítók közgyűlése. (27. 9. 1908). *MéV*, 24, str. 2–3., Tanítógyűlés. (22. 5. 1910). *MéV*, 26, str. 3., Tanítógyűlés. (23. 10. 1910). *MéV*, 26, str. 2., A tanítók gyűlése. (15. 10. 1911). *MéV*, 27, str. 2–3., A járási ált. tanítókör gyűlése. (17. 5. 1914). *MéV*, 30, str. 1–2.

21 Völgyi, F. in Kolossa, F. (14. 6. 1885). Jegyzőkönyv, ... *MéV*, 1, str. 3.

22 Völgyi, F. in Kolossa, F. (25. 10. 1885). Jegyzőkönyv, ... *MéV*, 1, str. 4.

23 Kolossa, F. (10. 6. 1894). Jegyzőkönyv, ... *MéV*, 10, str. 2.

24 Battyánd. (18. 3. 1900). *MéV*, 16, str. 2.

né Olasz prebrala študijo o neprekinjenem poučevanju od jutra do poldneva, ki sta jo uredila z Evgenom Molitorisom. Stališče je bilo, da je v tem času potrebno poučevanje končati. Razvila se je razprava, v kateri pa so se bolj pogovarjali o tem, kako omejiti izostanke iz šol, kljub temu pa so sklenili, da bodo tako poučevanje poskusili.²⁵ Na majski skupščini leta 1911 v Kruplivniku je učitelj Evgen Molitoris znova razlagal o prednostih neprekinjenega poučevanja. V predavanju je omenil, da so starše otrok murskosoboške državne šole vprašali, ali menijo, da je takšno poučevanje koristno. Prebral je nekaj odgovorov, med njimi humornega, da je tako poučevanje koristno zato, ker otroci manj obrabijo čevlje.²⁶

Društvo je imelo svojo knjižnico, ki so ji redno namenjali denar za nakup knjig. Na skupščini v Križevcih maja 1885 so zanj namenili 15 forintov.²⁷ Na isti seji so sprejeli pobudo učitelja Franca Kondorja, da društveni knjižničar na vsaki skupščini poroča o stanju knjižnice in seznamu knjig.²⁸ Leta 1885 so imeli v društveni knjižnici 42 naslovov knjig, leta 1888²⁹ 141 del, oktobra 1892 pa 157. Kupovali so dela madžarskih avtorjev ali dela tujih piscev, prevedena v madžarščino.

Društvo je tudi sprejemalo ali prosilo finančne darove. Na skupščini oktobra 1891 v Murski Soboti je predsednik Franc Völgyi povedal, da je Ernest Török društvu daroval 1 forint, član Leopold Kolars 1 kos nakita, Franc Heiszig, davčni uradnik v Murski Soboti, pa okrašeno vrečko za tobak, ki so ju prodali na dražbi za 9 forintov in 20 krajcarjev.³⁰ Leta 1914 je Kmetijska banka/*Mezőgazdasági Bank* iz Murske Sobote prispevala za društvo 30 kron.³¹ Iz poročila skupščine, ki je bila maja 1918 v Murski Soboti, izvemo, da jim je omenjena banka podarila 150 kron, dr. Sömen 20 kron in neznani darovalec 10 kron.³²

25 A tanítók gyűlése. (17. 10. 1909). *MéV*, 25, str. 3.

26 Tanítók gyűlése. (28. 5. 1911). *MéV*, 27, str. 1–2.

27 Völgyi, F. in Kolossa, F. (7. 6. 1885). Jegyzőkönyv, ... *MéV*, 1, str. 4.

28 Völgyi, F. in Kolossa, F. (14. 6. 1885). Jegyzőkönyv, ... *MéV*, 1, str. 3.

29 Tega leta je društveni knjižničar predlagal skupščini v nakup naslednja dela: *Magyar Helikon* (szer. Lajos Zolyomi), Sándor Vutkovich: *Töredékek Petőfi Sándor életéből* (Odlomki iz življenja Sándorja Petőfija), Degerando Agostné: *Graf Teleki Emma görögországi levelei és a régi Athikanak hiteles kútfók utáni leírása* (Grška pisma grofice Emme Teleki in opis stare Atike), Gusztav Lauka: *Szellemi szikrák. Nevezetes emberek elmés és célzó ötleteinek és nyilatkozatainak* (Duhovne iskre), Télyfi: *Ethika vagy bölcsészeti erkölcszán* (Etika ali moralna filozofija), *Történeti nyelv szótár* (Zgodovinski jezikovni slovar), *Az Osztrák-magyar monarchia irásban és képen* (Avstro-Ogrska monarhija v besedi in sliki (5 zvezek). Gl. Völgyi, F. in Kolossa, F. (9. 12. 1888). Jegyzőkönyv, ... *MéV*, 4, str. 3.

30 Völgyi, F. in Kolossa, F. (18. 10. 1891). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 7, str. 2.

31 A járási ált. tanítókör gyűlése. (17. 5. 1914). *MéV*, 30, str. 1–2.

32 A tanítók napja. (26. 5. 1918). *MéV*, 34, str. 1–2.

Društvo je namenjalo skrb razvoju čebelarstva. O njem so govorili na skupščini maja 1885 v Križevcih. Na pobudo Franca Kondorja so poslali ministru za poljedelstvo, obrt in trgovino prošnjo za finančno pomoč v višini 150 forintov za postavitev vzorne čebelje kolonije (minta méh-telep) v Kupšincih.³³ Na omenjeni skupščini je Franc Kondor predstavil poročilo o njej in povedal, da je čebelnjak že postavljen. Minister je poslal 66 forintov in zanje dovolil nakup živih čebel in čebelarskega orodja. To je bila društvena lastnina, čebeljo hišo (méhház) pa bi društvo lahko odkupilo. Za odkup slednje so sklenili zaprositi za finančno pomoč županijo in mogoče Državno gospodarsko društvo, ker so v soglasju s Kondorjem menili, da je edino tako mogoče rešiti težave šolskih in občinskih čebelnjakov.³⁴ Društvo je bilo lastnik čebelje kolonije, učitelj Franc Kondor pa upravitelj. Na zborovanju društva maja 1887 v Tešanovcih je učitelj Štefan R. Takáts pri finančnem pregledu poslovanja društvenega čebelnjaka ugotovil, da je bilo izdatkov za 104 forinte in 66 krajcarjev, prihodkov pa za 56 forintov in 50 krajcarjev – ter da je primanjkljaj potrebno pokriti.³⁵ Kasneje je društvo želelo, da bi čebelnjak prevzela podružnica Gospodarskega društva za okraj Murska Sobota, ki pa tega ni bila pripravljena storiti, ampak društvu le finančno pomagati pri povečanju števila panjev.³⁶ Na skupščini oktobra 1891 v Murski Soboti je Štefan R. Takáts dal pobudo za prodajo čebelnjaka, ker da ni rentabilen, za izvedbo tega so pooblastili finančno komisijo društva.³⁷ Leta 1892 jim je sicer Gospodarsko društvo za čebelnjak podarilo 20 forintov. Kljub temu je Štefan R. Takáts predlagal, naj društvo čebelnjaka ne vzdržuje več, ampak ga proda. Zbor je odločil, da čebelnjak prepusti v last Francu Kondorju za 90 forintov, ki jih mora izplačati v treh letih.³⁸

Leta 1878 so v Sombotelu odprli županijsko sirotišnico, v kateri sta bili šestrazredni deška in dekliška šola.³⁹ Društvo je želelo osnovati fundacijo (alapítvány), iz katere bi financirali eno učiteljsko siroto. Učitelj Štefan R. Takáts je bil član odbora, ki je

33 Völgyi, F. in Kolossa, F. (7. 6. 1885). Jegyzőkönyv, ... *MéV*, 1, str. 4.

34 Völgyi, F. in Kolossa, F. (14. 6. 1885). Jegyzőkönyv, ... *MéV*, 1, str. 3.

35 Jegyzőkönyv. (17. 7. 1887). *MéV*, 3, str. 4.

36 Völgyi, F. in Kolossa, F. (21. 6. 1891). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 7, str. 3.

37 Völgyi, F. in Kolossa, F. (18. 10. 1891). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 7, str. 2.

38 Völgyi, F. in Kolossa, F. (29. 5. 1892). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 8, str. 1–2.

39 Vasvármegye, 1898, str. 134.

zbiral denar za učiteljsko sirotišnico (tanítói árvaház) in v ta namen so 1885 organizirali tombolo s plesnim večerom ter tako dobili nekaj denarja. Z zbiranjem je nekaj denarja prispeval učitelj Franc Kondor, družina Eszterházy-Batthyány pa je poslala 10 forintov.⁴⁰ Do konca leta 1886 so za fundacijo za sirotišnico zbrali 403 forinte in 36 krajcarjev. Društvo bi za financiranje učiteljske sirote moralo zbrati znesek 3.000 forintov. Če bi murskosobosko društvo zbralo 1.000 forintov, je podžupan obljubil, da bo pri županijskem municipiju (törvényhatóság) izposloval manjkajočih 2.000 forintov. Novembra 1889 je društvo zanjo zbralo 796 forintov in 79 krajcarjev, za 203 forinte in 21 krajcarjev pa so sklenili vzeti posojilo. Ta znesek bi društvu omogočal določeno besedo pri pošiljanju učiteljskih sirot v sirotišnico.⁴¹ Na majski seji društva leta 1890 v Gederovcih se je zbor odločil, da še v tem letu letos priskrbijo (szerez) v sombotelski sirotišnici fundacijo za eno učiteljsko siroto.⁴² Omenjenega leta je društvo za sirotišnico že uspelo zbrati znesek 1.000 forintov, ki je bil zaenkrat naložen v Hranilnici Murska Sobota/*Muraszombati Takarékpénztár*.⁴³ Naslednje leto je društvo vplačalo v blagajno županijske sirotišnice 1.000 forintov, zato je municipalni odbor županije sprejel sklep, da se društvu izstavi ustanovno pismo, kar je podžupan tudi storil. Omenjeni odbor jim je dovolil, da ta znesek dopolnijo na 3.000 forintov.⁴⁴ Ta fundacija za učiteljske sirote v županijski sirotišnici je predstavljala društveno lastnino in sklenili so, da bodo v časopisih objavili natečaj za sprejem kakšne sirote. S skupščine, ki je bila maja 1892 v Puconcih, izvemo, da bo društvo v sombotelski sirotišnici financiralo učiteljsko siroto Rózo Pap iz Hosszu-Peresztega,⁴⁵ kar je ravnateljstvo zavoda s svojim sklepom tudi potrdilo.⁴⁶ Ker leta 1904 v okraju Murska Sobota ni bilo nobene učiteljske sirote, se je društvo odločilo, da za leto 1904/05 za sprejem v sombotelsko sirotišnico priporočijo Anno Osvald, siroto iz Gyepü-Füzesa.⁴⁷ Če naslednje leto ne bo nobene učitelj-

40 Völgyi, F. in Kolossa, F. (7. 6. 1885). Jegyzőkönyv, ... *MéV*, 1, str. 4.

41 Jegyzőkönyv. (24. 11. 1889). *MéV*, 5, str. 3.

42 A muraszombatjárasi tanítókör ... (18. 5. 1890). *MéV*, 6, str. 2.

43 Kolossa, F., (26. 10. 1890). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 6, str. 3–4.

44 Jegyzőkönyv ... (7. 6. 1891). *MéV*, 7, str. 3–4.

45 Kraj v Železni županiji.

46 Völgyi, F. in Kolossa, F. (29. 5. 1892). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 8, str. 1–2.

47 Mezőváros (podeželsko mesto) v Železni županiji.

ske sirote, pa bodo prosili za sprejem vendsko⁴⁸ govoreče (vend anyanyelvű) sirote iz okraja Murska Sobota.⁴⁹

Društvo je zbiralo denar za Eötvösev sklad/*Eötvös alap*, ki je bil dobrodelni zavod madžarskih ljudskih učiteljev. Združeval je ljudske učitelje ne glede na vero, pomagal njim in članom njihovih družin v času revščine in podpiral sirote in vdove v stiskah. Na rednem zboru učiteljev maja 1885 v Križevcih je učitelj Aleksander Vucsák povedal, da so od lanske skupščine do danes zbrali le 5 forintov. Zaradi ravnodušnosti članov društva do tega sklada je želel dati odpoved, vendar je zbor ni sprejel.⁵⁰ Leta 1887 je predsednik društvene finančne komisije Štefan R. Takáts pregledal Vucsákov dnevnik zbiranja denarja za sklad in ugotovil, da je društvo od leta 1881 do danes v Budimpešto poslalo kot članarino 76 forintov in kot prispevke 23 forintov in 70 krajcarjev.⁵¹ V državi je sklad v 20-ih letih dal 39.125 forintov pomoči v obliki šipendij in drugih finančnih pomoči. Življenje je olajšal 537 učiteljskim družinam, in sicer 236 katoliškimi, 132 evangeličansko reformatorskimi, 105 evangeličansko augsburškimi, 13 grškokatoliškimi, 9 unitarianističnimi in 78 židovskim. Poleg tega je sklad prispeval za Državno učiteljsko sirotišnico/*Tanítók orsz. Árvalház* 2.474 forintov.⁵² Leta 1904 so vsi člani učiteljskega društva vstopili med člane Eötvösovega sklada.⁵³ V državni šoli v Murski Soboti je bila 13. septembra 1912 redna LXXV. skupščina društva, na kateri je manjkalo le malo okrajnih učiteljev in učiteljic, vzrok velike udeležbe je bilo praznovanje 100. obletnice rojstva barona Józsefa Eötvösa. Vsi so s tem prišli hvalit madžarsko kulturo. Po končanem zbiranju denarja za sklad je učitelj Aladár Vértes iz Fokovcev predstavil začetek, razvoj in pravila njegovega delovanja. Po skupščini so začeli slovesno sejo v spomin na barona Eötvösa. V uvodu so zapeli himno, zatem je imel tešanovski učitelj Franc Kolosváry predavanje o Eötvösu. S petjem Budnice (Szozat)⁵⁴ so sklenili slovesnost.⁵⁵

48 Madžari so za prekmurske Slovence uporabljali izraz Vendi, vendsko ljudstvo, vendski jezik.

49 Tanítógyűlés. (16. 10. 1904). *MéV*, 20, str. 2.

50 Völgyi, F. in Kolossa, F. (14. 6. 1885). *Jegyzőkönyv*, ... *MéV*, 1, str. 3.

51 *Jegyzőkönyv*. (17. 7. 1887). *MéV*, 3, str. 4.

52 Az »Eötvös-alap«. (17. 2. 1895). *MéV*, 11, str. 3.

53 Tanítógyűlés. (1. 5. 1904). *MéV*, 20, str. 2.

54 Mihály Vörösmarty (1800–1855), madžarski pesnik, je Szozat (Budnica) napisal leta 1836.

55 A muraszombatjárásí általános tanítókör közgyűlése. (21. 9. 1913). *MéV*, 29, str. 3.

V društvu je deloval odbor za geografijo in v njegovem imenu je učitelj Štefan R. Takáts leta 1885 prosil sotovariše in duhovnike za nadaljnje zbiranje zgodovinskih in geografskih podatkov o okraju, ki bi jih objavili v *MéVu*.⁵⁶ Na učiteljski skupščini 4. oktobra 1893 na Tišini je Takáts skupaj z Bálintom Bellositsem zaradi bližajoče se tisočletnice madžarske države za potrebe razstave v Budimpešti pozval učitelje, naj raziskujejo materialno in duhovno življenje Vendov. Zbirajoče učitelje je potrebno poslati k ljudstvu za iskanje podatkov in gradiva, da bi ga ob zbiranju, risali in popisovali. Vendska kultura in predmeti njihovega življenja morajo biti na razstavi poleg drugih narodnosti. Ob tem naj bi izdali tudi katalog v enem zvezku. Gradivo je potrebno poslati podpredsedniku Štefanu R. Takátsu.⁵⁷

Na skupščini oktobra 1885 je učitelj Štefan R. Takáts naznanil, da je županijsko Združenje učiteljev izdalo nov zemljevid Železne županije, ki je naprodaj za 5 forintov.⁵⁸

Učitelji v okraju so bili največji nosilci madžarizacije in društvene aktivnosti so bile naravnane na njeno izvajanje. Na zborovanju oktobra 1885 v Bakovcih je učitelj Denis Sinkovich prebral razpravo o tem, kako zavarovati dosežke madžarizacije v tujejezičnih osnovnih šolah. Pove, da na Madžarskem odmeva geslo »madžarizirajmo« in da naj se pod zastavo tega gesla učitelji združijo. Madžarskega jezika v šolah naj ne bi vsiljevali, ampak naj učenje tega naredijo prijetno. Učenje v madžarščini je potrebno razširiti tudi na druge predmete in pri vsakem naj se določi način izvedbe. Primeren poudarek je potrebno dati poučevanju ustave, državljani naj se naučijo, da država vsakemu zagotavlja enake pravice brez razlike glede jezika ali vere.⁵⁹ Glede poučevanja madžarščine pri starejših je Franc Kondor na zborovanju v Tešanovcih maja 1887 prebral sestavek o takem poučevanju. Po udaril je, da okrajne lokalne razmere in domoljubnost zahtevajo tako duhovno delo. Ta pouk so izvajali že na več krajih, v okraju Murska Sobota je takšno gibanje spodbudil madžarski kraljevi inšpektor. Kondor pove, da je minulo zimo na tečaju odrasle poučeval madžarščino 4 mesece in pol. Govoril je o pripra-

56 Völgyi, F. in Kolossa, F. (14. 6. 1885). *Jegyzőkönyv, ... MéV, 1, str. 3.*

57 Kolossa, F. (22. 10. 1893). *Jegyzőkönyv ... MéV, 9, str. 1–3.*

58 Völgyi, F. in Kolossa, F. (25. 10. 1885). *Jegyzőkönyv, ... MéV, 1, str. 4.*

59 Völgyi, F. in Kolossa, F. (25. 10. 1885). *Jegyzőkönyv, ... MéV, 1, str. 4.*

vah za poučevanje, o ponujanju le-tega, prijavljanju in delitvah v skupine. Ugotovil je, da se stari v družbi mladih od slednjih nočejo učiti, za poučevanje so manj dovzetni in jih je tega potrebno oprostiti. Zato pa bi jih morali pritegniti v bralna društva, zaradi samega branja in pogovarjanja o splošnokoristnih zadevah. Ker se je poučevanje madžarščine pri starejših pokazalo kot neuspešno, pa je lažje uspeti s poučevanjem madžarščine pri mladih v šolah, kar pomeni vrh delovanja šole.⁶⁰ Na zborovanju društva v Gederovcih maja 1890 je učitelj Kondor predstavil teme IV. splošnega učiteljskega zbora, ki je bil v Budimpešti. Ena takih je bila poučevanje madžarščine v madžarskih in nemadžarskih šolah, in sicer, da je s poučevanjem madžarščine v nemadžarskih šolah potrebno začeti že v prvem razredu in vsak predmet učiti v tem jeziku. Učitelj naj vpliva, da se bodo učenci povsod pogovarjali madžarsko, ne le v šoli.⁶¹ Društvo je velik poudarek namenilo ponavljalnemu pouku (ismetlő oktatás), še posebej tam, kjer ni bilo madžarsko govorečega prebivalstva. Ta pouk je sicer bil namenjen od 12- do 15-letnim.⁶² Franc Kondor je leta 1892 dal pobudo, da Splošno⁶³ okrajno učiteljsko društvo stopi na čelo gibanja za madžarizacijo oz. društva za madžarizacijo,⁶⁴ ki na organizacijskem področju že obstaja, vendar je v okraju zastalo. Glede tega je zbor odločil, da ustanovijo 4-člansko komisijo, ki naj stopi v stik z začetniki tega gibanja, tj. s podružnico Gospodarskega društva oz. z njegovo komisijo. To idejo naj skupaj obravnavajo in na naslednjem zborovanju o tem poročajo.⁶⁵ Na zborovanju učiteljskega društva maja 1893 v Kruplivniku sta se glede madžarizacije komisiji, ki so ju oblikovali pri učiteljskem društvu in podružnici Gospodarskega društva, dogovorili, da ne stremita za kakšno večjo dejavnostjo, ampak zaenkrat želita le poučevanje madžarskih cerkvenih pesmi v šolah. Komisija za madžarizacijo pri podružnici Gospodarskega društva je ponudila šolam v razdelitev poljudne (népszerű) zvezke za nagrade ob izteku šolskega leta na zaključnih izpitih.⁶⁶ Učitelj Štefan R. Ta-

60 Jegyzőkönyv. (17. 7. 1887). *MéV*, 3, str. 4.

61 Jegyzőkönyv ... (1. 6. 1890). *MéV*, 6, str. 4.

62 Kondor, F., Vucsaák, S. in Kolossa, F. (10. 8. 1890). A muraszombati járási tanítókör ... *MéV*, 6, str. 2–3.

63 V virih, predvsem v *MéVu* se pojavlja pri županijskem Združenju in pri okrajnem društvu izraz *splošno*, kar pomeni, da gre za neverski društvi.

64 madž. Magyarosító egyelet, tak izraz uporablja zapisnikar, dejansko Društva za madžarizacijo s pravili leta 1892 še ni bilo.

65 Kolossa, F. (30. 10. 1892). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 8, str. 1–2.

66 Kolossa, F. (11. 6. 1893). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 9, str. 1–2.

káts je na zborovanju društva oktobra 1893 na Tišini povedal, da on v šoli vpeljuje madžarske pesmi, ker želi, da bi mladina tudi v cerkvah pela madžarske pesmi. Povedal je, da je madžarski jezik melodičen in da je vendsko ljudstvo potrebno zanj pridobiti. Tako so dali natisniti madžarske pesmi za otroke in dvoglasne melodije za učitelje.⁶⁷ Že v svojem programu za poživitev dela društva v smeri madžarizacije je Franc Kondor želel vpeljati madžarsko petje cerkvenih pesmi ne le v šole, ampak tudi v cerkve. Pri tem bi upoštevali verski značaj cerkve, društvo pa bi se z obema verskima dekanatoma domenilo o primernih cerkvenih pesmih. V programu je Kondor še ugotavljal, da so se na podlagi izkušenj prepričali, da toliko potrebnega izobraževalnega društva za madžarizacijo s strani družbe zaradi trenutnih razmer ni pričakovati. Zato morajo zaprositi županijski municipij, da sam prevzame pobudo, če pa se mu to ne zdi smiselno, bodo učitelji vzeli zadevo v svoje roke, računajoč na moralno in materialno podporo municipija. Glede na to je predlagal organizacijo obsežne polletne zabave, povezane z domovinsko proslavo, npr. z uporabo madžarskih pesmaric za cilje madžarizacije. Ta zabava bi lahko bila izhodišče za ustanovitev omenjenega društva. Društvo se je odločilo, da bodo zaenkrat ustanovili sekcijo za madžarizacijo v okviru učiteljskega društva. Tudi komisija za madžarizacijo pri podružnici Gospodarskega društva bo vstopila v to sekcijo ter jo podpirala finančno in moralno, kot je zatrdil njen podpredsednik Štefan R. Takáts.⁶⁸

Učitelji Takáts, Vucsák in Kondor so septembra 1893 v *MéVu* objavili poziv domoljubnim izobražencem okraja Murska Sobota, da se, ne glede na njihov položaj, razred ali vero, udeležijo učiteljskega zborovanja 4. oktobra 1893 in s tem omogočijo ustanovitev sekcije za madžarizacijo in izobraževanje. Hkrati pišejo, da Vendi nimajo lastne književnosti in da za njihovo izobraževanje služi madžarska literatura. Po njihovem mnenju so to preudar ni in trezni ljudje, ki simpatizirajo z madžarstvom, in da je naloga izobražencev širiti med njimi domovinsko občutje in madžarski jezik.⁶⁹

67 Kolossa, F. (22. 10. 1893). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 9, str. 1–3.

68 Kolossa, F. (18. 6. 1893). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 9, str. 1–2.

69 Takáts, R. I., Vucsák, S. in Kondor, F. (17. 9. 1893). Felhívás a muraszombati járás hazafias értelmiségéhez. *MéV*, 9, str. 1–2.

Na Tišini je bilo 4. oktobra 1893 redno XXXVIII. učiteljsko zborovanje pod predsedovanjem Franca Völgyija. Dr. Ivanocy je imel v tamkajšnji cerkvi ob kraljevem godu mašo v madžarskem jeziku, kar so si Madžari razlagali kot zmago madžarske državne ideje na Tišini, tam ob štajerski meji. Po maši so šli zborovalci v šolsko učilnico, kjer je predsednik odprl sejo. Ena od točk dnevnega reda je bila ustanovitev sekcije za madžarizacijo. Navzoči so se izjasnili za njeno ustanovitev s podpisi na pristopnih polah. Predsednik je ugotovil, da se je od navzočih podpisalo 64 ljudi kot članov, po seji pa še več. Med temi 64-imi so bili tudi grofa Geza in Pavel Szapáry, grof Sigismund Batthyány, Jožef Vogler in dr. Franc Ivanocy. Pristopno izjavo sta podpisala sombotelski podžupan in podružnica murskosoboškega Gospodarskega društva. Izbrali so vodstvo sekcije: predsednik je postal murskosoboški državni učitelj Štefan R. Takáts, podpredsednik kupšinski učitelj Franc Kondor, tajnik državni učitelj iz Fokovcev Aleksander Vucsák ter blagajnik evangeličanski učitelj iz Strukovcev Janez Bakó. Člani odbora so postali: Franc Völgyi, Janez Fliszár, evangeličanski učitelj iz Bodoncev, Ignac Lang, državni učitelj iz Bakovcev, Franc Kolossa, državni učitelj iz Tešanovcev, Denis Sinkovich, državni učitelj iz Kruplivnika, in Jožef Pusztai, državni učitelj iz Martjancev. Izdelavo podrobnega programa in višino članarine so zaupali vodstvu sekcije in odboru. Potem je imel govor predsednik sekcije Štefan R. Takáts in povedal, da je to društvo za širjenje madžarizacije, izobraževanja in vernosti. Pri usvajanju madžarskega jezika imajo zelo pomembno vlogo učitelji, duhovniki, drugi izobraženci, šola in cerkev. Pove, da je bilo pred 18 leti med stenami šol še vse vendsko, danes je samo madžarsko. Madžarsko besedo naj spravi v cerkev in čez 18 let bodo imeli odličen rezultat. V šolah morajo poučevati madžarske cerkvene pesmi, da bi jih občasno lahko peli tudi v cerkvah. Razdeljujejo naj madžarske pesmarice in druge knjige, ki bi jih določili duhovniki. Za uspešno madžarizacijo bi bilo potrebno vzpostaviti tudi zavetišča za otroke,⁷⁰ še posebej vzdolž murskih občin, organizirati ponavljalne šole, tr-

⁷⁰ O otroških vrtcih in zavetiščih kot sredstvih za madžarizacijo je razpravljala vzgojiteljica Irma Kammermayer na učiteljskem zborovanju maja 1887 v Tešanovcih. Omenila je, da naj tam, kjer ni mogoče vzpostaviti stalnih vrtcev, v poletnih počitnicah za otroke ustanovijo zavetišča (menhely) v prostorih šol, ki bi jih lahko vodile žene, vdove in hčerke notarjev, učiteljev in duhovnikov.

govske knjige voditi v madžarščini, obrtniki naj zahtevajo od vajencev znanje madžarščine, služinčad in varuške naj so Madžari, v madžarskih družinah naj govorijo samo madžarsko, vendske otroke naj dajo v madžarske občine.⁷¹ O zavetiščih je društvo po nagovoru višjega glavarja okraja Murska Sobota sklenilo, da dajo raje prednost ustanavljanju vrtcev.⁷²

Leta 1897 se je sekcija za madžarizacijo, ki je delovala v okviru učiteljskega društva, preoblikovala v Madžarsko izobraževalno društvo za Vendsko krajino/*Vendvidéki magyar közművelődési egyesület*. Učiteljsko društvo je na junijski seji 1898 v Fokovcih vanj vstopilo kot ustanovni član.

Madžarska politika je poučevanje madžarščine v šolah v narodnostnih pokrajinah finančno nagrajevala. V Železni županiji je obstajala komisija za madžarski jezik, ki je obiskovala narodnostne šole in preverjala znanje madžarskega jezika. Leta 1906 je v okraju Murska Sobota obiskala več šol in ugotovila, da se pod vodstvom učiteljstva na tem mejnem območju madžarska kultura in jezik pohvalno širita. Komisija je imela 12. junija sestanek v Sombotelu, na katerem so razdelili finančne nagrade za prizadevne učitelje. Učitelja Franc Kondor iz Kupšincev in Janez Csiszár iz Murske Sobote sta dobila vsak po 200 kron,⁷³ Franc Kolosvári iz Tešanovcev, Aleksander Polgár iz Sebeborcev, Karel Wilfinger iz Kroga, Jožef Richter iz Murske Sobote in Terezija Csiszárné Olaszky iz Murske Sobote so dobili po 90 kron, Gizela Tomka iz Kupšincev in Rozalija Huszarik s Cankove sta dobili po 70 kron, Štefan Kollárs iz Serdice, Sarolta Musits od Sv. Jurija, Helena Schönwieserné Feher iz Murske Sobote in Franc Kupán iz Kramarovcev pa po 50 kron. Priznanja za vzorno vodenje vrtcev so dobile vzgojiteljice Irma Takátsné Kammermayer iz Murske Sobote, Ana Spranszky s Cankove in Rozalija Nagy iz Tešanovcev. Okrajni glavar Pankrac Pós fay pa je kot član komisije v imenu izobraževalnega društva med dobre učence razdelil knjige.⁷⁴ Na skupščini maja 1907 v Kuzmi je murskosoboški ravnatelj Štefan R. Takáts prebral delo o načrtu za nagrajevanje pri poučevanju madžarskega jezika, ki ga je zbor sprejel. O predlogu se je

71 Kolossa, F. (22. 10. 1893). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 9, str. 1–3.

72 A muraszombati-járási általános tanítókör ... (19. 5. 1895). *MéV*, 11, str. 2–3.

73 Redni učitelj je imel letno plačo 300 forintov. Gl. Kokolj in Horvat, 1977, str. 185.

74 Magyarnyelvi jutalmazások. (17. 6. 1906). *MéV*, 22, str. 3.

razvila živahna diskusija in sklenili so, da bodo z majhnimi stilskimi spremembami ta načrt, ki uvaja boljši in smiselnejši način nagrajevanja učiteljev za uspešno poučevanje madžarščine, predložili v sprejem županijskemu municipalnemu odboru.⁷⁵ Leta 1908 je predsednik županijskega Združenja učiteljev Pál Csizmadia prosil podžupana Železne županije, da predloži županijskemu municipalnemu odboru v sprejem načrt pravilnika, ki ga je izdelalo Splošno učiteljsko društvo za okraj Murska Sobota. Ta načrt je vseboval finančno in materialno nagrajevanje učiteljev in učencev, ki bi se izkazali pri poučevanju in usvajanju madžarskega jezika v narodnostnih pokrajinah oz. v nemadžarskih šolah in vrtcih.⁷⁶

Nekateri člani učiteljskega društva so ob šolah, v katerih so poučevali, skrbeli tudi za drevesnice in zelenjavne vrtove. Štefan R. Takáts je na zborovanju v Tešanovcih maja 1887 seznanil člane društva, da je grof Ladislav Szapáry pripravljen v okrajnih ljudskih šolah finančno nagraditi dekleta, ki se bodo v drevesnicah odlikovala z delom v zelenjavnih vrtovih.⁷⁷

Na skupščini društva oktobra 1888 v Murski Soboti so sprejeli predlog komisije, da bodo razdelili znesek z obrestmi v višini 30 forintov in 40 krajcarjev, ki ga je prispeval grof Szapáry, kot nagrade za vrtnarjenje med okrajne šole ter učitelje in učence, ki so zanj zaprosili.⁷⁸ Pri drevesnicah je potekalo sodelovanje med učiteljskim društvom in podružnico Gospodarskega društva. Oktobra 1892 je na zborovanju društva v Murski Soboti Štefan R. Takáts povedal, da želi podružnica Gospodarskega društva pospešiti razvoj drevesnic in sadjarstva v okraju, zato poziva člane učiteljskega društva, ki upravljajo z drevesnicami, da o njih napravijo poročila, jih predložijo Gospodarskemu društvu in povedo, katere vrste sadja bi gojili. Ko bo to imelo te podatke in ponudbe, bo izdalo cenik in posredovalo pri nakupu in prodaji. To pobudo je zbor sprejel.⁷⁹ Na skupščini društva maja 1894 v Bodoncih so predstavili in prebrali županijski pravilnik in navodila o drevesnicah, ki ga je preoblikoval Aleksander Vucsák,

75 A muraszombati ált. tanítókör közgyűlése. (26. 5. 1907). *MéV*, 23, str. 2–3.

76 VaML, a. i. VIII 15288/1908.

77 Jegyzőkönyv. (17. 7. 1887). *MéV*, 3, str. 4.

78 Völgyi, F. in Kolossa, F. (2. 12. 1888). Jegyzőkönyv, ... *MéV*, 4, str. 3.

79 Kolossa, F. (30. 10. 1892). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 8, str. 1–2.

podružnica Gospodarskega društva v Murski Soboti pa sprejela.⁸⁰ Na zborovanju učiteljev v Fokovcih junija 1898 so si udeleženci ogledali sadovnjak tamkajšnjega učitelja Aleksandra Vucsáka ter obsežno parcelo sadnih dreves in drevesnico, ki sta bili v lasti podružnice Gospodarskega društva, zanju pa je prav tako skrbel Vucsák.⁸¹ Zaradi širjenja vrtnarstva se je društvo na zborovanju v Vučji Gomili maja 1903 na pobudo učitelja Denisa Sinkovicha odločilo, da bodo ukrepali pri vladi, da bi po možnosti vsak učitelj imel vrt in bi bilo pravilno ravnanje z njim lep primer in pouk za ljudstvo.⁸²

Splošno učiteljsko društvo za okraj Murska Sobota je delovalo v okviru Splošnega združenja učiteljev Železne županije. Glede na to so morali del članarin pošiljati v Sombotel. Maja 1890 je matica v Sombotelu od okrajnega društva zaradi spremenjenih pravil zahtevala dodatno plačilo 31 forintov za leto 1889. Društvo je to plačilo odklonilo z utemeljitvijo, da so bila spremenjena pravila sprejeta konec leta 1889 in torej ne morejo zahtevati denarja za nazaj, pa tudi zato, ker so denar že razporedili za druge namene. Prosili so, da jim ta znesek za lansko leto črtajo. Povedali so, da bodo za matično društvo plačali le četrtino od članarin, nova pravila pa so zahtevala dve četrtini. V pravilih so bile zagotovljeni tudi dnevnice in prevozní stroški, ki pa jih vzdrževalci (fenntartó) šol niso izplačevali. Obenem je društvo kritiziralo, da se društveno življenje ne le v županiji, ampak širom po državi ne razvija. Zaradi oddaljenosti od Sombotela se člani ne morejo udeleževati sej Splošnega združenja učiteljev in so odvisni od samoizobraževanja in opiranja na lastne sile. Tako bi višji znesek, plačan matici, ohromil delovanje društva. Tudi časopis *Tanügyi Értesítő* je z enim forintom na člana predrag. Društvo je menilo, da je ena četrtina društvene članarine dovolj za kritje stroškov administracije v matičnem društvu.⁸³ Leta 1892 je matica društvu darovala 100 izvodov Baloghove Zgodovine Železne županije (Vasvármegye története).⁸⁴ Na skupščini v Kruplivniku maja 1893 je nadzorna finančna komisija (számvizsgáló bizott-

80 Kolossa, F. (10. 6. 1894). Jegyzőkönyv, ... *MéV*, 10, str. 2.

81 Tanítógyűlés. (5. 6. 1898). *MéV*, 14, str. 2–3.

82 Tanítói gyűlés. (10. 5. 1903). *MéV*, 19, str. 2.

83 Jegyzőkönyv ... (25. 5. 1890). *MéV*, 6, str. 4.

84 Kolossa, F. (23. 10. 1892). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 8, str. 2–3.

ság) povedala, da so v proračunu za matično društvo predvideli prispevek iz naslova članarin v višini ene četrtine. Matica je želela večji prispevek, zato je komisija društvu predlagala, da uredijo napete razmere z njo. Zborovalci so o članarini, katere polovico je želela matica, sprejeli sklep, da bodo poravnali dolg, ki je nastal predvsem zaradi predragega časopisa *Tanügyi Értesítő*. Društvo učiteljev okraja Murska Sobota je bilo finančno prešibko, da bi ga še prejemale oz. plačevalo. Zaradi slabega materialnega položaja društva in neurejenih razmer so celo želeli, da bi časopis prenehal izhajati oz. so menili, da je njegovo izdajanje neupravičeno. O vsebini časopisa pripomb ni bilo.⁸⁵

Položaj učiteljev v državi kljub precejšnjim obremenitvam ni bil ugoden. To potrjujejo številne razprave o njihovem materialnem položaju v družbi in sploh urejevanje njihovega statusa. To je bila med drugim tudi tematika IV. splošnega učiteljskega zbora v Budimpešti leta 1890. Na rednem zborovanju društva maja 1892 v Puconcih je predsednik predstavil prošnjo, natisnjeno v časniku *Tanítók Szava* (Učiteljska beseda), o popravi učiteljskih plač, namenjeno parlamentu. Prošnjo je uredništvo časopisa poslalo društvu, ki jo je sprejelo in so jo tudi podpisovali. Društvena komisija iz treh članov jo je izročila poslancu domačega okrožja, grofu Teodorju Széchenyiju, in ga prosila, naj jih podpre in jo vloži v parlamentu.⁸⁶ Društvo se je tudi pridružilo državnemu gibanju za popravo učiteljskih plač. Na slabšanje materialnega položaja učiteljev sta opozorila podpredsednik Štefan R. Takáts in zapisnikar Franc Kolossa, ko sta ob 10-letnici učiteljskega okrajnega društva pripravila pregled njegovega delovanja v tem obdobju. Opozorila sta na žalostno dejstvo, da je minister za šolstvo ukinil vpisnine, ki so bile sicer namenjene za šolske strokovne knjižnice, in s tem prikrajšal učitelje, poleg tega je učiteljem odtegnil tudi stroške prevoza in dnevnice za društvena zborovanja.⁸⁷ Za izboljšanje položaja učiteljev so leta 1901 na pisno pobudo Franca Völgyija v okviru društva ustanovili tričlansko komisijo, ki bo pomagala učiteljem v njihovih zadevah z nasveti, varstvom, rezultate teh svetovanj pa bodo vnesli v za-

85 Kolossa, F. (11. 6. 1893). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 9, str. 1–2.

86 Völgyi, F. in Kolossa, F. (29. 5. 1892). Jegyzőkönyv ... *MéV*, 8, str. 1–2.

87 Takáts, R. I. in Kolossa, F. (13. 5. 1894). Visszapillantás a Vastankerületi tanító testület muraszombati járáskörének máso-dik tízéves működésére (1884–1894). *MéV*, 10, str. 1–2.

pisnik.⁸⁸ Urejanje statusa učiteljev se je nadaljevalo. Tako so imeli ne glede na veroizpoved učitelji okraja Murska Sobota 13. novembra 1902 izredno zborovanje, na katerem je tričlanska komisija, ki se je udeležila splošnega učiteljskega zbora v Budimpešti, poročala o ureditvi plač državnih učiteljev. Po obravnavi poteka zborovanja v Budimpešti in poročila komisije je društvo poslalo memorandumu državnemu poslancu in podžupanu dr. Antalu Károlyju ter županijskemu municipiju s podpisi navzočih.⁸⁹ Na jesenski skupščini oktobra 1906 je pobuda Aleksandra Vértesa, da sprožijo gibanje za izboljšanje učiteljskega položaja, nalletela na dober odziv in zbor je odločil, da se bodo v podporo te pobude v čim večjem številu udeležili novembrskega učiteljskega zborovanja v Sombotelu.⁹⁰ Leta 1907 je Murska Sobota dobila železnico in zaradi tega je lahko imelo tu 8. oktobra 1908 Splošno združenje učiteljev Železne županije prvič svojo skupščino. Na njej se je podpredsednik Pál Csizmadia tudi ukvarjal s vprašanjem sistema plačevanja učiteljev.⁹¹ Na skupščini društva maja 1911 v Kruplivniku je učitelj Vendel Lippai iz Prosenjakovcev zbudil zanimanje s strokovnim predavanjem o družbenem gibanju učiteljev in o dvigu plač. Navzoči so z navdušenjem sprejeli predavateljev predlog resolucije.⁹² Predsednik Štefan R. Takáts se je na skupščini v Gederovcih maja 1912 v svojem poročilu ukvarjal predvsem s socialnimi interesi učiteljstva in v njem komentiral memorandum Sama Csabe, predsednika Državnega učiteljskega društva/*Országos Tanító Egyesület* o urejanju učiteljskih plač, kar so navzoči sprejeli.⁹³ Iz poročila s skupščine, ki je bila maja 1914 v Krogu, izvemo, da so si učitelji že dolgo želeli revizijo pokojninskega sistema, vendar ga vlada, sklicujoč se na slab materialni položaj države, do takrat še ni predložila parlamentu. Z revizijo pokojnin se je ukvarjala tudi Državna zveza učiteljskih društev/*Tanító egyletek Orsz. Szövetsége* na svoji skupščini 29. decembra 1914, vendar vlada, ko je videla neenotnost med učiteljstvom, z urejanjem tega ni hitela. Složnost med državnimi uradniki je npr. botrovala sprejetju zakona LXV – 1912, v katerem je

88 A muraszombatjárásí ált. tanítókör ... (27. 10. 1901). *MéV*, 17, str. 2–3.

89 A muraszombatjárásí tanítók ... (16. 11. 1902). *MéV*, 18, str. 3.

90 A tanító gyűlés. (28. 10. 1906). *MéV*, 22, str. 1–2. Gl. še: Tanítógyűlés. (30.10.1906). *Vasvármegye*, 39.

91 A tanítók napja. (11. 10. 1908). *MéV*, 24, str. 1–2.

92 Tanítók gyűlése. (28. 5. 1911). *MéV*, 27, str. 1–2.

93 Tanítók gyűlése. (12. 5. 1912). *MéV*, 28, str. 2.

bilo poskrbljeno ne le za blaginjo uradnikov, ampak tudi za njihove družine. Glede na ta zakon je pridobil državni uradnik po petih letih službe toliko, kot je dobil učitelj šele po desetih letih. Državni uradnik je bil upravičen tudi do najemnine za stanovanje, učitelj pa ne. Če državni uradnik v času službovanja ni bil nesposoben za delo več kot 2 leti, je dobil takšno pokojnino, kot če bi delal 35 let. Če pa je učitelj v desetih letih manjkal le en mesec, ni dobil nič. Ob smrti državnega uradnika so svojci dobili pogrebni dodatek.⁹⁴ O družbenem in socialnem položaju učiteljstva je razpravljal tudi učitelj Jožef Ferenczy iz Vučje Gomile na zborovanju društva maja 1918 v Murski Soboti.⁹⁵

V Železni županiji so bile državne, občinske in verske šole. Ob njih so obstajale tri vrste učiteljskih društev: državna, rimskokatoliška in evangeličanska. Učitelji na Madžarskem so bili vključeni v splošna in verska društva. Tako je bilo tudi v okraju Murska Sobota. Na majski seji društva v Gederovcih leta 1890 so učitelji menili, da jih je zaradi enotnejšega delovanja potrebno pritegniti v splošno neversko učiteljsko društvo.⁹⁶ Na zborovanju društva oktobra 1909 so v okviru poročila predsednika Štefana R. Takátsa prebrali poučen članek, ki je spodbujal učitelje, da delujejo enotno, ne glede na to, ali so državni ali verski. Ta je bil zelo aktualen, ker so ravno med branjem tega članka v okraju ločeno zborovali državni, katoliški in evangeličanski učitelji.⁹⁷ Novi predsednik društva Aleksander Vértés je maja 1912 v *MéVu* objavil okrožnico, namenjeno okrajnim učiteljem. V njej jih je pozival, da se vsi združijo v enem taboru, ne glede na vero in vrsto šole. Za vstop v splošno društvo je prosil verske učitelje in povedal, da tudi državni učitelji skoraj brez izjeme poučujejo verouk. Učitelji so v težkem materialnem položaju in zato naj se združujejo. Na Madžarskem je 32.000 učiteljev in če bi združeni kot eden dvignili glas, bi bili tudi rezultati. Prosil je učitelje, naj se množično udeležijo županijske splošne učiteljske skupščine v Sombotelu, ki bo 26. junija 1912, na kateri bo govornik István Barabás, katoliški ravnatelj in učitelj iz Vasvárja, sicer znani in prizadevni član društva. Razpravljali bodo o plačilnem siste-

94 A járási ált. tanítókör gyűlése. (17. 5. 1914). *MéV*, 30, str. 1–2.

95 A tanítók napja. (26. 5. 1918). *MéV*, 34, str. 1–2.

96 Jegyzőkönyv ... (1. 6. 1890). *MéV*, 6, str. 4.

97 A tanítók gyűlése. (17. 10. 1909). *MéV*, 25, str. 3.

mu. V okrožnici je še vabil učitelje, da se od 2. do 4. julija udeležijo splošne državne učiteljske skupščine v Budimpešti, na kateri se bodo pogovarjali o plačilnem sistemu, reviziji pokojnin in pragmatičnih službenih zadevah. Pove tudi, da je Splošno učiteljsko društvo za okraj Murska Sobota član Splošnega združenja učiteljev Železne županije in Državne zveze učiteljskih društev. Predsednik Vértés je priporočal v branje časopis *Tanító* (Učitelj), ki je poročal o delovanju te zveze.⁹⁸ V državni šoli v Murski Soboti je bila 10. oktobra 1912 skupščina društva pod predsedovanjem Aleksandra Vértésa. Na njej je za uspešnejše doseganje učiteljskih ciljev predsednik nadaljeval s predlogom za združevanje okrajnih učiteljskih društev oz. priključitev k Splošnemu društvu. Ravno na ta dan so zborovali tudi katoliški učitelji in se ukvarjali z Vértésovim dopisom. Sklenili so, da za 2 kroni članarine člani Katoliškega društva vstopijo v Splošno okrajno učiteljsko društvo, vendar s pogojem, da tudi njegovi člani vstopijo v verska, pač glede na njihovo veroizpoved. Ta predlog je prebral predsednik Katoliškega učiteljskega društva Janez Csiszár na skupščini Splošnega društva, vendar so z glasovanjem predlog katoliških učiteljev zavrnili.⁹⁹

Društvo je bilo v konfliktu s slovenskim duhovnikom dr. Ivanocyjem. Leta 1899 je želelo imeti pomladno zborovanje v prostorih katoliške šole pri Sv. Juriju, vendar dr. Ivanocy, dekan soboške dekanije in šolski nadzornik verskih šol, tega ni dovolil. Zaradi tega ga je član društva Franc Kondor napadel v županijskem časopisu *Vasvármegye* (Železna županija). Zborovanje so imeli potem v lokalni gostilni. Kondor je dr. Ivanocyja v pismu prosil, da opusti svojo odločitev, on pa je v pismu odgovoril, da ravna v skladu z odločitvijo papeškega posveta iz leta 1895. Splošno okrajno učiteljsko društvo je leta 1899 imelo 37 članov, med njim 21 katolikov. Čeprav je bila večina članov Splošnega učiteljskega društva zaposlena v državnih šolah, pa so bili člani tudi učitelji katoliške in evangeličanske vere. Kondor pravi, da se društvo ne ukvarja s politiko in da je njihova edina politika širjenje madžarske nacionalne kulture. Nadaljuje, da je bil dr. Iva-

⁹⁸ Vértés Sándor körlevele. (26. 5. 1912). *MéV*, 28, str. 2–3.

⁹⁹ A tanítókör közgyűlése. (13. 10. 1912). *MéV*, 28, str. 2–3. O oktobrski skupščini 1912 in združevanju učiteljev gl. še: Vértés, S. (17. 10. 1912). A muraszombati tanítógyűlés. *Vasvármegye*, 45, str. 6.

nocy sprva naklonjen madžarski ljudski vzgoji in tudi leta 1893, ko je bila na Tišini ustanovljena sekcija za madžarizacijo, je za 70-80 okrajnih izobražencev imel madžarsko mašo. Znano pa je bilo že takrat, da je to storil zaradi splošnega pritiska in ni podpiral ustanovitve te sekcije. Kondor mu očita, da je proti madžarski državni ideji. Politično in versko nestrpnost ter pomanjkanje ljubezni do bližnjega naj bi pokazal leta 1895, ko je na podlagi papeške odločitve izključil iz katoliških šol člane Splošnega učiteljskega društva. Obtožuje ga tudi nedomoljubnosti zaradi širjenja slovanskih (szláv) knjig.¹⁰⁰

V zavedanju, da okraj lahko napreduje in se uspešneje madžarizira s širjenjem šol, je društvo leta 1911 podprlo gibanje za meščansko šolo v Murski Soboti, na katero je med pobudami opozoril predsednik Štefan R. Takáts in mu tudi obljubilo podporo.¹⁰¹

Med prvo svetovno vojno Splošno učiteljsko društvo zaradi odsotnosti večine učiteljev ni bilo aktivno. Proti koncu vojne pa je bila 23. maja 1918 v Murski Soboti v državni šoli LXXVII. skupščina društva, ki jo je s predsedniškim poročilom odprl Aleksander Vértés. Pove, da so imeli zadnjo skupščino 14. maja 1914 v Krogu. V vojni je iz okraja Murska Sobota padlo 6 učiteljev, 3 so umrli, 5 jih je v vojnem ujetništvu, 6 jih je vojaško službo končalo, 6 pa jo še opravlja. Jeseni 1914 bi morali praznovati 40 let učiteljskega društva, vendar ga zaradi izbruha vojne niso mogli. Vértés je dejal, da je bilo društvo vseh 40 let v službi madžarskega narodnega duha in da je imelo ob ustanovitvi 18 članov, danes pa jih je 60. S skupščine še izvemo, da je bilo leta 1874 v okraju: 15 verskih šol s 16 učitelji, 3 občinske šole s 4 učitelji in 1 državna šola z 1 učiteljem. Trenutno, tj. leta 1918, je v okraju: 18 verskih šol s 33 učitelji, 2 občinski šoli s 3 učitelji in 25 državnih šol s 50 učitelji. V 6 vrtcih je bilo zaposlenih 7 vzgojiteljic. Omenjenega leta je bilo torej v okraju 20 šol z 22 učitelji, trenutno pa je 45 šol s 86 učitelji in 6 vrtcev s 7 vzgojiteljicami.¹⁰²

Z odredbo ministra za cerkvene zadeve in šolstvo iz leta 1893 so namreč morale biti tudi vzgojiteljice državnih, občinskih in

100 Kondor, F. (8. 6. 1899). Dr. Ivanócy Ferencz »hazafias« tevékenysége a Tótságban. Vasvármegye, 32, str. 3–4. S slavicimi knjigami Kondor prav gotovo misli na slovenske knjige, ki so v Prekmurje prihajale skrivoma iz avstrijske polovice monarhije.

101 A tanítók gyűlése. (15. 10. 1911). MéV, 27, str. 2–3.

102 A tanítók napja. (26. 5. 1918). MéV, 34, str. 1–2.

verskih vrtcev članice županijskih učiteljskih društev.¹⁰³ Podatki o članstvu v društvu:

Leto	Redni	Častni	Podporni	Skupaj
1885	26	4	2	32
1886	26	4	3	33
1887	26	4	3	33
1888	28	4	3	35
1889	31	4	8	43
1890	29	4	9	42
1891	27	5	8	40
1892	28	5	7	40
1893	28	5	7	40
1894	29	5	7	41

104

Leta 1895 je bil Franc Völgyi¹⁰⁵ že 12 let predsednik društva.¹⁰⁶ Z mesta predsednika je odstopil leta 1907, ko je to funkcijo opravljal 24 let.¹⁰⁷ Na pobudo Aleksandra Vértesa je skupščina v Tešanovcih leta 1906 za častnega člana društva izbrala grofa Sigismunda Batthyányja, ker je že večkrat pokazal zanimanje za učitelje. Za častna člana društva so izbrali tudi Gezo Földesa in Janeza Száva. Geza Földes je pripravil predlog z naslovom Učiteljski zakon (*Tanítók törvénye*), ki ga je zbor sprejel.¹⁰⁸

POVZETEK

Učiteljska društva so se organizirala na podlagi Eötvösovega šolskega zakona iz leta 1868. Leta 1872 je bilo iz okrajev Körmend, Vasvár, Monošter in Murska Sobota organiziranih v učiteljsko podružnico 16 učiteljev. Za to in za druge podružnice je bilo ma-

103 VaML, a. i. IV 5778/1902.

104 Takáts, R. I. in Kolossa, F. (13. 5. 1894). Visszapillantás a Vastankerületi tanító testület muraszombati járáskörének második tizéves működésére (1884–1894). *MéV*, 10, str. 1–2.

105 Ivanocy, 2007, str. 124, o F. Völgyiju piše: ... Franc Völgyi je učitelj starega kova, ki je dobričina, a prav zaradi tega lahko upogljiv. Nekaj časa je prišel pod zelo slab vpliv in takrat je bil z menoj v velikem nasprotju. V Kupšincih je bil zelo slab, brezveren učitelj, Kondor po imenu. Ta je s svojim velikim vplivom ujel Völgyija, ki se ni mogel izmotati iz njegove mreže vse do njegove smrti, to se pravi do leta 1907. Ko je ta zlobni in neznačajni človek z naglo smrtjo preminil, je Völgyi postal spet stari dobri človek. Völgyi se je rodil v Dolencih (Dolinczon) in je tam bil učitelj do leta 1869. Njegovo prejšnje ime je bilo Slebics.

106 A muraszombati-járás általános tanítókör ... (19. 5. 1895). *MéV*, 11, str. 2–3.

107 A muraszombati ált. tanítókör közgyűlése. (26. 5. 1907). *MéV*, 23, str. 2–3.

108 Tanítógyűlés. (17. 6. 1906). *MéV*, 22, str. 3.

tično društvo Splošno društvo ljudskih učiteljev Železne županije za samoizobraževanje in pomoč. Leta 1878 je časopis *Vasmegyei Lapok* pisal, da je Društvo ljudskih učiteljev za okraj Murska Sobota vabilo na jesensko skupščino. Odličen vir za raziskovanje delovanja omenjenega društva je časnik *MéV*, ki je redno objavljajl zapisnike njihovih skupščin. Na takih zborovanjih so s predavanji učitelji obravnavali razne pedagoške teme in z učenci prikazovali načine poučevanja pri posameznih predmetih. Imeli so skromno knjižnico. V skrbi za razvoj čebelarstva so imeli v lasti čebelnjak, ki so ga kasneje prodali. Za sirotišnico v Sombotelu so osnovali fundacijo, ki je omogočala, da so vanjo pošiljali na šolanje učiteljske sirote. Društvo je zbiralo denar za Eötvösev sklad, ki je bil dobrodelni zavod madžarskih učiteljev in jim je lahko pomagal v težavah. Za kakšne razstave, še posebej za madžarski milenij, so zbirali gradivo in podatke o duhovnem in materialnem življenju prebivalcev okraja Murska Sobota. Učitelji so bili najbolj zvesti madžarizatorji in v okviru njihovega društva je delovala sekcija za madžarizacijo, ki se je kasneje oblikovala v samostojno društvo. Za svoje delo na tem področju so bili finančno nagrajevani. Skrbeli so tudi za šolske drevesnice. Odnos z matičnim društvom v Sombotelu je bil včasih dober, včasih pa slabši. Matica jim je pošiljala strokovne časopise, društvo pa ji je moralo pošiljati del članarine, za katero so ponavadi menili, da je previsoka. Na precej zborovanjih so se ukvarjali s svojim socialnim položajem. V okraju sta poleg Splošnega društva delovali še društvi katoliških in evangeličanskih učiteljev. Težnja, da bi se vsi združili v enem društvu, ni uspela. Iz pregleda 10-letnega delovanja društva v letih 1885 do 1894 lahko izvemo, da so imeli največ članov leta 1889, in sicer 43, leta 1918 pa 60.

BIBLIOGRAFIJA

- Bősze, S. (1997). »Az egyesületi élet a polgári szabadság ...« Somogy megye egyesületei a *dualizmus korában*. Kaposvár: Somogy Megyei Levéltár.
- Ivanocy, F. (2007). Podatki k zgodovini tišinske župnije: (kronika). Tišina: Župnijski urad.
- Kokolj, M. in Horvat, B. (1977). Prekmursko šolstvo od začetka reformacije do zloma *nacizma*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Magyarország vármegyei és városai. Vasvármegye. (1898). Budapest: Apollo.
- Regős, J. (1996). Az elemi népoktatásügy Vas megyében 1867–1890. Szombathely.
- Vas megye kézikönyve: Magyarország megyei kézikönyve 17. (1999). Szombathely: Ceba
- Kiádo – Életünk – Faludi Ferenc alapítvány.

PERIODIKA

- Muraszombat és Vidéke, 1884–1918.
- Vas megyei Lapok, 1878.
- Vasvármegye, 1899, 1906, 1912.

ARHIVSKI VIRI

- Arhiv Železne županije/*Vas Megyei Levéltár*.
- VaML IV. 405.b. Vas vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok.
- VIII 15288/1908, IV 5778/1902.

ANDREJ PAVLIČ

TEACHER ASSOCIATION OF VAS COUNTY FOR THE DISTRICT
MURSKA SOBOTA (1872-1918) / VASMEGYEI TANKERÜLETI
TANÍTÓ-TESTÜLET MURASZOMBATI JÁRÁSKÖRE (1872-1918).

Teacher associations were formed on the basis of Eötvös's School Act of 1868. In 1872, sixteen teachers from the districts Körmend, Vasvár, Monošter and Murska Sobota organized themselves in a branch association. The central association of this and other branch association was the General association of teachers of Vas Country for self-education and assistance. In 1878 the newspaper Vas megyei Lapok published the invitation of the Association of teachers for the district Murska Sobota to the autumn assembly. And excellent source for researching the activity of the mentioned association is the newspaper MÉV, which regularly published records of the association's assemblies. At such meetings teachers held lectures about various pedagogical topics and demonstrated, together with pupils, different ways of teaching individual subjects. They had a modest library. Interested in the development of bee-keeping, they owned an apiary, which they later sold. They established a foundation for the orphanage in Sombotel, which enabled the education of orphans of teachers. The association collected money for the Eötvös Fund, which was a charity institution of Hungarian teachers, helping the association to overcome difficulties. Teachers in the association collected materials and data about the spiritual and material life of the people of the Murska Sobota district for different exhibitions, especially for the Millennium Exhibition. Teachers were devoted Magyarizators; within their association a section for Magyarization, which later became a separate association, was active. They received financial award for their work in this area. They also tended the school tree nursery. Their relation with the central association in Sombotel was sometimes good and sometimes not. The central unit sent them professional journals, while the association had to pay part of the membership fee, which they usually felt was too high. At several meetings they discussed their social situation. Besides the General association, two associations of catholic and evangelic teachers were active in the district. The tendency to join them in one did not come through. The overview of the activity of the association between 1885 and 1894 shows that the association was most numerous in 1889, when it had 43 members, while it had 60 members in 1918.

MARJAN TOŠ

ŽRTVE VOJNE 1941–1945 V OSREDNJIH SLOVENSKIH GORICAH

I. KRATEK ORIS NEMŠKE OKUPACIJE IN NOB NA LENARŠKEM OBMOČJU

Območje Upravne enote (UE) Lenart v Slovenskih goricah (občine Benedikt, Cerkvjenjak, Lenart, Sveta Trojica, Sveti Jurij v Slovenskih goricah in Sveta Ana) je spadalo v tisti del okupirane Slovenije, ki ga je leta 1941 zasedla Nemčija. Tako kot drugod na slovenskem Štajerskem je tudi v Slovenskih goricah veljal do potankosti zgrajen nemški okupacijski sistem. Za slovensko Štajersko so nacisti predvideli aneksionizem in raznarodovanje, in to najbolj popolno in v najkrajšem času, ter to tudi začeli izvajati najbolj dosledno. Popolno in za kratek rok predvideno ponemčenje dežele bi dejansko pomenilo uničenje slovenskega naroda kot etnične celote. V Slovenskih goricah je nemška oblast sorazmerno zgodaj začela izgone zavednih Slovencev, zlasti od Lenarta, od koder so odpeljali npr. Feliksa Ciuho, lovskega čuvaja pri dr. Milanu Gorišku (tudi ta je odšel v izgnanstvo v Banjaluko), trgovca Hrastelja, začele so se tudi aretacije, in to že 20. aprila 1941¹ (kaplan Vodeb, sodnik Cvirn, učitelj Janež, trgovka Bajgot), nato pa zlasti poleti 1941. Prelom, ki ga je povzročil nemški okupator s svojim okupacijskim sistemom, je bistveno vplival na vsa dogajanja, tudi na razvoj narodnoosvobodilnega boja. Drugače kot na italijanskem zasedbenem ozemlju je nemški okupator iz že navedenih razlogov popolnoma odstranil ves dotedanji jugoslovanski upravni aparat in ga zamenjal s svojim, spremenil upravnopolitično razdelitev pokrajine in tudi pri tem upošteval svoje narodnopolitične interese, uničil slovenske organizaci-

1 Marjan Toš, Žrtve vojne 1941–1945 na lenarškem območju in žrtve zbirnega taborišča Hrastovec (maj–september 1945). Lenarški zbornik, 2000, str. 107–132.

je, strokovne, cerkvene in druge. Na teh ruševinah je začel graditi svoj, do potankosti načrtovan raznarodovalni sistem.

V osrednjih Slovenskih goricah (območje sedanje UE Lenart) je okupacijska oblast naletela na ugoden odziv ne samo zaradi skrbno vodene propagande še pred okupacijo, pač pa zlasti zaradi izrazito neugodnih gospodarskih in socialnih razmer na slovenskogoriškem podeželju. Ne smemo namreč pozabiti, da se je okupator leta 1941 lotil izvajanja nekaterih ukrepov, ki so tudi v Slovenskih goricah poživili gospodarsko dejavnost. Delu prebivalstva, zlasti nezaposlenim in viničarjem, se je v prvih mesecih okupacije izboljšal socialni položaj, precej se je izboljšala prehrana na podeželju, zato oblast ni bila deležna nejevolje prebivalstva.

Uporniško (narodnoosvobodilno) gibanje na območju Lenarta v Slovenskih goricah ni bilo vselej in v celoti organizirano. Zlasti ne na začetku, ko so uporniške skupine nastajale tudi spontano in sprva niso imele povezav s KPS in OF. Na območju Voličine je nastala skupina Viktorija. Takšne in podobne uporniške skupine so v Slovenskih goricah in na celotnem slovenskem Štajerskem nastajale na osnovi narodne zavesti. Nekatere so sestavljali narodnozavedni pripadniki Katoliškega tabora in drugi rodoljubi. Skupine so poskušale (tudi Viktorija) oslabiti učinke nacistične propagande.

Kasneje so se člani teh skupin v veliki večini vključili v OF, nekatere skupine pa so se povezale s Slovensko legijo v Ljubljani, a so bile še vedno proti okupatorju.

Narodnoosvobodilno gibanje na območju Lenarta se je sprva razvijalo pod vplivom žarišč odpora na Ptuju (Lacko, Osojnik), prvi odbor OF pa je bil ustanovljen v Cerkvenjaku novembra 1941. Po uničenju slovenskogoriške čete poleti 1942 nastane zatišje. Prihod Franca Zalaznika - Leona in Srečka Rojsa - Nika jeseni 1943 pomeni nov razmah z ustanovitvijo odbora OF pri Lenartu.

Največji razmah doživi narodnoosvobodilno gibanje v drugi polovici leta 1944 in vse do osvoboditve. Značilnost narodnoosvobodilnega gibanja 1941–1945 na območju Lenarta je pojav četnikov (oddelki kraljeve vojske v domovini). In to kljub temu, da je bila ena od posebnosti narodnoosvobodilnega boja na slovenskem Štajerskem in v Slovenskih goricah ta, da ni kvislinških oddelkov v pomembnejšem obsegu. Nemška zasedba ni omogočala legalizirane ali tajne organiziranosti. Vermanšaft Štajerske domovinske zveze kot naj-

večjo polvojaško formacijo v tej pokrajini pa je organiziral okupator neposredno in v skladu s svojimi političnimi nameni. Iz Ljubljane je bilo nekaj poskusov organiziranja »bele garde«, vendar so se le na območju Slovenskih goric (območje Lenarta) in na Dravskem polju oblikovale pomembnejše skupine četnikov Jožeta Melaherja - Zmagoslava, ki so januarja 1945 sklenile sporazum z Nemci.

Zanimivo je, da do jeseni 1944 ljudje v Slovenskih goricah med četniki in partizani niso delali bistvenih razlik. Odnosi med partizani in četniki so se bolj zaostрили jeseni 1944 in šele takrat je Jože Melaher - Zmagoslav, četniški vodja, začel iskati stike z okupatorji, zlasti pa januarja 1945. V boj proti četnikom v Slovenskih goricah ni posegla nobena večja partizanska enota, pač pa le patrulje Lackovega odreda (znan je spopad ene od teh partizanskih patrulj pri Tašnerju v Partinju pri Jurovskem Dolu na začetku januarja 1945). Patrulje Lackovega odreda so v Slovenskih goricah krepile osvobodilno gibanje in slabile četniške pozicije, vendar niso razbile nobene njihove vojaške skupine. Ko so Slovenske gorice postale frontno zaledje, je glavnina četnikov zapustila to območje, enoto Jožeta Melaherja (sedež je imel v Sv. Petru – danes Malečniku pri Mariboru) je okupator poslal na območje Zidanega Mosta in Laškega.

Okupacijske oblasti so v Slov. goricah izvajale vojaško mobilizacijo. Z območja UE Lenart je bilo prisilno mobiliziranih veliko mož in fantov (ocenjujemo, da več kot 500, natančnejših podatkov oz. seznamov še ni izdelanih). Že leta 1942 je namreč začel veljati nemški zakon o vojaški obveznosti (celo z veljavnostjo za nazaj). Mobilizirali so letnike od 1908 do 1929. Z območja UE Lenart beležimo tudi primer mobilizacije letnikov 1905 in 1907. Največ mobiliziranih je bilo v letih 1943 in 1944; mobilizirati pa so začeli že leta 1942, ko je nemški vojski na frontah začelo primanjkovati »svežih vojakov«. Mnogi so končali na frontah pri Stalingradu, na Siciliji, v Afriki in Franciji.

Za območje UE Lenart v Slovenskih goricah je dolgo časa veljala enoplastna slika žrtev 2. svetovne vojne. Bolj ali manj natančno so bili zbrani podatki o padlih borcih NOB in o drugih žrtvah fašističnega nasilja (ustreljeni talci, umrli v koncentracijskih taboriščih), zelo malo pa je bilo podatkov in še manj primerljivih ocen o drugih žrtvah vojnega nasilja v letih 1941–1945. Tudi za Lenart v

Slovenskih goricah so obveljale ocene o nekoliko preveč državni in partijski samopodobi, tako da so priznali le »svoje« – partizane, sodelavce OF in partizanskega gibanja ter druge žrtve okupatorjevega nasilja. Predolgo je bila zamolčana najmočnejša in tudi najštevilčnejša kategorija žrtev vojnega nasilja, prisilno mobilizirani nemški vojaki, pripadniki nemških oboroženih sil. Pričujoči prispevek govori tudi o povojnih žrtvah v zbirnem (koncentracijskem) taborišču Hrastovec (od druge polovice maja do začetka septembra 1945). Te žrtve sicer ne sodijo direktno med žrtve nasilja vojne v letih 1941–1945, a so nastale prav zaradi nje. Sodijo v kontekst povojnih slovenskih žrtev v koncentracijskih taboriščih, ki jih je ustanovila nova komunistična oblast.

II. ŽRTVE VOJNE 1941–1945

Padli borci in sodelavci nov in žrtve nacističnega nasilja

V tem delu pregleda žrtev 2. svetovne vojne z območja UE Lenart v Slovenskih goricah navajam padle partizane, pripadnike NOV, umrle v nemških koncentracijskih taboriščih, ustreljene talce, umrle v izgnanstvu in sestreljene zavezniške letalce.

Primerjava podatkov kaže zanimivo sliko dogajanja med 2. svetovno vojno v osrednjih Slovenskih goricah. Na neki način se skozi te podatke kaže tudi dinamika odpora proti okupatorju. Število padlih borcev je v primerjavi z nekaterimi drugimi območji na Štajerskem manjše, kar je posledica znanih razmer, saj odpor ni bil stalen, pa tudi večjih oboroženih partizanskih formacij v Slovenskih goricah ni bilo.

Največ borcev NOV je padlo v letih 1944 in 1945. To je tudi povsem razumljivo, saj se je v tem času odporniško narodnoosvobodilno gibanje najbolj razmahnilo; veliko mož in fantov, ki so prihajali na dopust iz nemške vojske, je odhajalo v partizane. Leta 1945 pa je padlo največ borcev v prekomorskih brigadah, ki so sodelovali pri sklepnih operacijah osvobajanja Slovenije.²

2 Zbrani življenjepisi padlih borcev za lenarško občino, arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor in sezname iz arhiva ZZB NOV Lenart.
Spominski zbornik Cerkenjak, Cerkenjak, 1964.
Poslovilna pisma žrtev za svobodo, Maribor, 1969.

1. JOŽE BEZJAK - PRLEK

Rojen 7. 3. 1910 v Gočovi. Po poklicu je bil kovač, NOB se je pridružil leta 1943.

Leta 1944 je bil sekretar okrajnega odbora OF Vitomarci. Zanj je bil 5. 12. 1944 pri Domanjkovi domačiji v Sp. Voličini, kjer bi moral biti sestanek aktivistov okraja Lenart. Zaprt je bil v tujskih zaporih in ustreljen kot talec 11. 1. 1945 v Cirkovcih.³

2. FELIKS CIUHA

Rojen 1902. leta, od Lenarta v Slovenskih goricah. Bil je poklicni lovski čuvaj pri lenarškem sodniku dr. Milanu Gorišku, nadvse aktiven član lenarškega Sokola.

Leta 1941 so ga izgnali v Srbijo, kjer so ga leta 1944 v okolici Kruševca ubili četniki.⁴

3. IGNAC ČAPLA

Rojen 1917. leta pri Lenartu v Slovenskih goricah. Padel je 7. maja 1945. leta na Orlah pri Ljubljani.

4. JANEZ ČEH

Rojen 12. 5. 1921 v Stanetincih pri Cerkvenjaku v Slovenskih goricah v revni družini s tremi otroki.

Leta 1942 ga je Matija Pravdič iz Drbetincev povezal z Osvobodilno fronto, junija 1942 je odšel v partizane. V bitki Slovenskogoriške čete v Mostju so ga ujeli in zaprli v ptujske zapore. Gestapo ga je strl in na veliko je izdajal sodelavce NOB. Kljub temu so ga ustrelili v Mariboru 2. 10. 1942.⁵

5. BOGDAN DEVIDE

Rojen 26. 6. 1885 na Hrvaškem, po poklicu lekarnar pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah.

Izhajal je iz meščanske družine. Študiral je medicino. Po končanem šolanju si je ustvaril svoj dom in odprl lekarno. Takoj po zlomu stare Jugoslavije je dobil zvezo z Osvobodilno fronto, začel sodelovati in bil že leta 1943 član odbora Osvobodilne fronte Lenart. Nato je podpiral partizane z zdravili in tudi z denarjem.

3 Milan Ževart, Po sledih narodnoosvobodilne vojne v mariborskem okraju, Maribor 1962 (odslej Ževart, Po sledovih), str. 50.

4 Gradivo ZZB NOV Lenart in Majda Dougan, Maribor, ustni vir.

5 Spominski zbornik Cerkvenjak, Cerkvenjak, 1964, str. 18.

Leta 1944 je bil izdan ter odpeljan v taborišče Mauthausen, kjer je zaradi mučenja podlegel poškodbam 20. 2. 1945.⁶

6. FRANC DRUZOVIČ

Rojen 7. 2. 1910 v Desterniku pri Ptuj. Do okupacije je živel s svojo družino na Vanetini pri Cerkevniku. Bil je prisilno mobiliziran v nemško vojsko.

11. septembra 1944 je pri Mozirju stopil v vrste NOV in bil borec 7. korpusa. 14. oktobra 1944 je padel blizu Smuke, zadet z rafalom mitraljeza.

Grob padlega je na pokopališču v Hinjah pri Žužemberku.

7. GREGOR DRUZOVIČ, roj. 2. 5. 1883, Selce.

8. MARIJA DRUZOVIČ, roj. 22. 2. 1884, Selce.

9. ANTONIJA DRUZOVIČ, roj. 24. 3. 1920, Selce.

Vsa družina je sodelovala z Jožetom Lackom in kasneje s Slovenskogoriško partizansko četo. Zaradi izdaje so Nemci družino Druzovič iz Selc v Slovenskih goricah aretirali 13. julija 1942 in zažgali domačijo. Odpeljali so jih na grad Borl, od tam pa v celjski Stari pisar, kjer so jih kot talce ustrelili 30. julija 1942. Hčerko Jožefo Druzovič, roj. 14. 3. 1925, so iz Borla odpeljali v koncentracijsko taborišče Auschwitz, od koder se je živa vrnila 15. avgusta 1945.⁷

10. KARL ELBL

Rojen 25. decembra v Cogetincih. Pred vojno je stanoval na Ivanjskem Vrhu 3.

Bil je prisilno mobiliziran v nemško vojsko, vendar je kasneje stopil v Prešernovo brigado. Padel je 27. decembra 1943 v Nemiljah na Gorenjskem.

11. LOVRENC EMERŠIČ

Rojen 13. 8. 1911 v Zg. Voličini v Slovenskih goricah.

Sodeloval je z narodnoosvobodilnim gibanjem v Slovenskih goricah kot terenec. 5. januarja 1945 so ga aretirali in ustrelili kot talca 6. aprila 1945 v Radvanju pri Mariboru.

⁶ Mladen Devide, *Moji spomini*, izjava, arhiv ZZB NOV Lenart.

⁷ Ževart, *Po sledovih*, str. 268–269.

Poslovilna pisma žrtev za svobodo, Maribor, 1969, (odslej Poslovilna pisma) str. 245.

12. ERNEST GOLOB - PETER

Rojen 8. 1. 1920. leta pri Sveti Trojici v Slovenskih goricah. Osnovno šolo je obiskoval v Gradišču, meščansko šolo pa leta 1934 uspešno končal pri Lenartu v Slovenskih goricah.

Bil je živahne narave, pred vojno član telovadnega društva SOKOL in prostovoljne gasilske čete. V narodnoosvobodilno gibanje se je organizirano vključil leta 1943, ko sta prišla v Slovenske gorice Srečko Rojs - Niko in Franc Zalaznik - Leon. Februarja 1944 je odšel v ilegalo. Sodeloval je na številnih sestankih okraja Slovenskih goric. Zaradi izdaje je padel 11. avgusta 1944 v hiši Bračkovke domačije pri Jakobskem Dolu.⁸

13. ANTON JEŠOVNIK

Sin Antona in Marije Ješovnik, rojen leta 1906 v Spodnjem Porčiču. Po poklicu srednji kmet.

Izhajal je z večje kmetije. Kot mladenič je delal pri svojih starših na kmetiji.

V letu 1944 je bil prisilno mobiliziran v Wermanschaft, a je pobegnil ter iskal veze s partizani. Bil je izdan, odpeljan v taborišče Dachau. Tam je na začetku leta 1945 umrl.

14. FRANC JEŠOVNIK

Sin Franca in Marije Ješovnik, rojen 26. 10. 1903 v Spodnjem Porčiču, po poklicu kmet.

Izhajal je z večje kmetije. Kot mladenič je delal pri starših na kmetiji, nato pa sam gospodaril kot kmet na svojem posestvu.

V letu 1944 je bil prisilno mobiliziran v Wermanschaft, od koder je raje pobegnil ter iskal zveze s partizani. Med tem je bil izdan, aretiran, odpeljan v taborišče Dachau. Tam je zaradi mučenja 19. 2. 1945 umrl.

15. VINKO KAPFER

Rojen 5. aprila 1909 v Stanetincih pri Cerkvenjaku.

Padel je kot borec v Šercerjevi brigadi 5. januarja 1945 pri Jelen-dolu na Dolenjskem.⁹

8 Mirko Holc - Franjo od Svete Trojice, ustni vir ter arhiv Kulturnega društva Sv. Trojica v Slovenskih goricah.

Franc Zalaznik - Leon, Dolga in težka pot 1941-1945, Maribor 1963 (odslej Zalaznik, Dolga pot), str. 342.

9 Pavla Tušak, Seznam padlih borcev NOV, talcev in drugih žrtev fašizma, arhiv ZZB NOV Lenart. Spominski zbornik Cerkvenjak, Cerkvenjak, 1964, str. 25.

16. IVAN KLOBASA

Rojen 1911. leta pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah, industrijski delavec v Mariboru, padel kot borec 1944. leta na Kozjaku.¹⁰

16. JOŽE KOCBEK

Rojen 15. marca 1909 v Andrencih. Končal je kmetijsko šolo v Šentjurju pri Celju. Povsod je bil zelo priljubljen, izvrsten pevec in sposoben organizator. Že leta 1941 je sodeloval z organizatorji NOB, Lackom, Kostanjevcem in Osojnikom. Na njegovem domu so imeli sestanke in načrtovali akcije, sam pa je bil terenec. 8. septembra so ga aretirali, zaprli v ptujske zapore in z njim zelo surovo ravnali. Prepeljali so ga v Maribor, kjer so ga 2. oktobra 1942 po strašnem mučenju ustrelili.¹¹

18. OTMAR KOCBEK

Rojen 1921. leta v Oseku pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah. Padel je na sremski fronti 17. februarja 1945.

19. RADO KOPIČ

Rojen 1908. leta pri Lenartu v Slovenskih goricah, novinar v Mariboru, preminul v taborišču Flossenburg aprila 1945.

20. IVANKA KOS

Rojena 4. 6. 1903 pri Lenartu.

Izhajala je iz delavske družine. Leta 1941 je bila s celo družino izgnana iz Slovenskih gor v Bosno. Bila je sodelavka osvobodilnega gibanja v Bosni. Umrla je leta 1943 zaradi zastrupitve možganske mreže.

21. ELA KRISTL - TANJA

Rojena 26. 1. 1901 v Koreni v Slovenskih goricah. Končala je učiteljske, med okupacijo je nekaj časa živela v Voličini, nato pa se je preselila v Koreno.

V narodnoosvobodilno gibanje se je vključila spomladi leta 1943, še zlasti je pomagala pri ustanavljanju odborov OF.

V ilegalo je odšla avgusta 1944, 4. 12. 1944 je padla pri Domanjkovi domačiji v Spodnji Voličini.¹²

¹⁰ Milan Ževart, Lackov odred 2 (Lackova četa, Lackov bataljon, Pohorski – Lackov odred), Maribor 1988 (odslej Ževart, Lackov odred 2), str. 743.

¹¹ Poslovilna pisma, str. 302.

¹² Ževart, Po sledovih, str. 328.

Edo Zorko - Mihec, izjava, arhiv ZZB NOV Lenart.

22. JANEZ KUCHAR

Rojen v Cerkvénjaku v Slovenskih goricaéh. Podatkov o letu rojstva ni bilo mogoče ugotoviti. Pri zbiranju obvestil na terenu smo prišli do podatka, da je bil Janez Kuchar sin Mihaela in Rozalije Kuchar iz Cogetincev 17 pri Cerkvénjaku v Slovenskih goricaéh.

Družina je bila izgnana na Hrvaško julija 1941. leta. Tam se je Janez pridružil narodnoosvobodilnemu gibanju.

V poročilu KO ZB Cerkvénjak z dne 14. 3. 1983 je navedeno, da se je prostovoljno vključil v partizane in padel 17. januarja 1945 na sremski fronti.¹³

23. FRANC KUPLEN

Rojen 11. julija 1912 v Andrencih. Po končani osnovni šoli se je izučil za zidarja. Sodeloval je pri tamburaškem zboru, bil dober igravec in plesalec. Ker ni maral sprejeti izkaznice Štajerske domovinske zveze in ker jo je celo osebno vrnil s pripombo, da je ne mara, so ga aprila 1943 aretirali. Nekaj časa je bil zaprt v Cerkvénjaku, nato so ga odpeljali na gestapo v Ptuj, kjer je bil od 2. aprila do 25. maja 1943. Od tam so ga odpeljali v Strnišče, od koder je 12. februarja 1944 pobegnil domov. Z ženo in otroki je iz protesta prestopil iz katoliške v jehovsko vero.

Nemci so ga ujeli in že določili uro ustrelitve, vendar so ga 19. maja 1944 poslali v Dachau. Tu izgine za njim vsaka sled. Priče so izjavile, da je med transportom utonil.

24. JOŽE LEŠNIK

Rojen 1901. leta v Zg. Voličini, delavec v Mariboru, poslan na delo v Nemčijo in Avstrijo, aretiran aprila 1944, umrl v taborišču Dachau 14. 10. 1944.

25. FRANC LETNIK - BRANKO

Rojen 12. 8. 1921 v Zgornji Voličini v Slovenskih goricaéh.

Kot dijak se je vključil v narodnoosvobodilno gibanje in bil borec v Kobanskem vođu Lackovega odreda. Padel je 16. 7. 1944 v Pernici v Slovenskih goricaéh.¹⁴

¹³ Gradivo ZZB NOV Lenart.

Pavla Tušak, Cerkvénjak, izjava, arhiv ZZB NOV Lenart.

¹⁴ Ževart, Lackov odred 2, str. 767.

26. ALOJZ LORBEC

Rojen 1898. leta v Sp. Žerjavcih pri Lenartu, črkoslikar v Mariboru, izgnan v Srbijo in ustreljen kot talec 16. 10. 1941 v Kraljevu.

27. IVAN LORBER

Rojen 1925. leta pri Lenartu v Slovenskih goricah. Padel je marca 1945 pri Gospiču na Hrvaškem.

28. ŠTEFANIJA MAGDIČ

Rojena 1925. leta pri Cerkvenjaku, šivilja v Mariboru, izgnana v Srbijo, kot borka težko ranjena januarja 1945 in umrla v bolnišnici Vukovar 2. 2. 1945.¹⁵

29. SLAVKO MERNIK

Rojen 1926. leta pri Lenartu v Slovenskih goricah. Padel je maja 1945. leta pri Gospiču na Hrvaškem.

30. JANEZ MERTIK

Rojen 1924. leta v Zg. Ščavnici. Padel marca 1945 v Gospiču.

31. OTON MIHORIČ

Rojen 1924. leta pri Sv. Trojici, pekovski pomočnik, kot nemški vojak ujet na ruski fronti, stopil v Jugoslovansko brigado v ZSSR, ranjen v Banatu in podlegel ranam junija 1944 v Somborju.¹⁶

32. GENOVEFA MINIH

Rojena 1866. leta v Zg. Senarski.

14. 10. 1944 podlegla poškodbam zaradi eksplozije letalske bombe.

33. MARIJA MINIH

Rojena 1919. leta, prav tako iz Zg. Senarske.

14. 10. 1944 podlegla poškodbam zaradi eksplozije letalske bombe.¹⁷

34. IGNAC MURKO

Sin Marije Čapla, rojen 7. 7. 1917 v Spodnjem Porčiču, po poklicu je bil poljski delavec. Izhajal je iz revne delavske družine. Do prisilne mobilizacije leta 1943 je služil pri kmetih kot hlapec.

¹⁵ Gradivo ZB NOV Lenart.

¹⁶ Jože Šuman, Lenart, ustni vir.

¹⁷ Barbara Toš, Zg. Verjane 29, Sv. Trojica v Slovenskih goricah, ustni vir.

Leta 1944 je pobegnil iz nemške vojske in se 1. oktobra 1944 vključil v NOV, 7. 5. 1945 je padel v boju na Orlah pri Ljubljani.¹⁸

35. MAKS MURKO

Rojen 24. 9. 1922, Lenart v Slovenskih goricah. Bil je poljski delavec v Sp. Porčiču pri Lenartu. Jeseni 1943 je bil mobiliziran v nemško vojsko in poslan na vzhodno fronto. Tam so ga marca 1944 ujeli vojaki Rdeče armade. Vključil se je v njene vrste in padel 15. oktobra 1944. leta v bojih v okolici Kragujevca.

36. JANEZ MURŠAK

Rojen 19. 10. 1882 v Sp. Voličini. Izhajal je iz kmečke družine. Kot mladenič je delal pri svojih starših in nato sam gospodaril na svojem posestvu.

Takoj po zlomu stare Jugoslavije je dobil zvezo z Osvobodilno fronto, pri njem (na Cmureški cesti 14 pri Lenartu) je bila prva postojanka OF v Slovenskih goricah. Leta 1944 je bil izdan in odpeljan v taborišče Dachau, kjer je zaradi poškodb umrl in bil sežgan v krematoriju.¹⁹

37. FRANC ORNIK

Rojen 25. 10. 1919 v Jurovskem Dolu v Slovenskih goricah, kmečki sin. Študiral je bogoslovje. Jeseni 1941 je v domačem kraju izvedel napisno akcijo proti okupatorju. Nemci so ga aretirali 29. novembra 1941. Ustreljen je bil v Mariboru, 3. 4. 1942. leta.²⁰

38. STANKO ORNIK

Rojen 18. 6. 1926 v Zgornjem Porčiču v Slovenskih goricah.

Bil je mobiliziran v nemško vojsko. Septembra 1944 leta je bil v ujetništvu v Alžiriji. Tam se je javil NOV in prek Italije s III. prekomorsko brigado prispel v Dalmacijo. Sodeloval je v bojih v okolici Knina in v Istri, kjer je konec aprila 1945 tudi padel.

39. ANTON PLANER

Za Planerja iz Jurovskega Dola ni natančnejših podatkov o njegovem sodelovanju z narodnoosvobodilnim gibanjem. Bil je žr-

¹⁸ Gradivo ZZB NOV Lenart.

¹⁹ Ževart, Po sledovih, str. 101.

Zalaznik, Dolga pot 1941–1945, str. 184–185.

²⁰ Poslovilna pisma, str. 122–125.

tev fašističnega nasilja, ubili so ga nemški orožniki na domačiji v Gasteraju leta 1944.

40. JAKOB PLOJ

Rojen 1911. leta v Malni v Slovenskih goricah, tekstilni delavec, verman, sodeloval s partizani, 19. 9. 1944 ustreljen na Koroškem.

41. JANEZ POTRČ

Rojen 27. 2. 1882 v Črmljenšaku. Bil je kmet v Lormanju.

V mladih letih je delal pri starših na kmetiji, nato si je ustvaril svoj dom, kjer je sam gospodaril do leta 1941. Po zlomu stare Jugoslavije je bil kot zaveden Slovenec izgnan s celo družino v Srbijo, kjer je zaradi pomanjkanja in slabosti umrl na začetku leta 1945.²¹

42. LUDVIK RAJŠP

Rojen 6. avgusta 1908 v Gočovi pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah.

Pred vojno je živel v Cogetincih. Od leta 1942 je bil terenec na Pohorju, kjer so ga 4. januarja 1944 ustrelili.²²

43. IDA ROJKO

Rojena 1912. leta v Gradišču (Sv. Trojica) v Slovenskih goricah.

Med vojno je bila zaposlena v trgovini pri Negovi.

9. 3. 1945 so jo ubili četniki Jožeta Melaherja - Zmagoslava v Rupečah v Slovenskih goricah.²³

44. SREČKO ROJS - NIKO

Rojen 19. 11. 1919. leta v Nadbišču v Slovenskih goricah. Po gimnaziji je študiral agronomijo v Beogradu, kjer je prišel v stik z delavskim gibanjem.

V narodnoosvobodilno gibanje se je vključil spomladi 1943. Marca tega leta je odšel v partizane na Koroško in postal borec Koroškega bataljona. Oktobra 1943 ga je skupaj s Francom Zalaznikom - Leonom okrožni komite KPS Maribor poslal na območje Slovenskih goric, da bi poživila narodnoosvobodilno gibanje.

21 Gradivo ZVB NOV Lenart.

22 Zbrani življenjepisi padlih za radgonsko občino, arhiv Muzeja NO Maribor.

Mirko Fajdiga, Pohorski partizani 1943, Maribor, 1985, str. 365 – 381.

23 Drago Novak, Prlekija 1941–1945, Ljubljana, 1987, str. 403.

Poleti 1944, po ustanovitvi okrožja Slovenske gorice, je bil Srečko Rojs nekaj časa njegov sekretar.

V noči s 4. na 5. januarj 1945 je vodil skupino partizanov na Pohorje. Padli so v zasedo v Orehovi vasi, ko so prečkali železniško progo. Srečko Rojs je tam padel.²⁴

45. FRANC SATLER

Rojen 29. 9. 1903 v Vinički vasi pri Lenartu v Slovenskih goricah. Bil je izgnan v Srbijo in ustreljen kot talec 1. aprila 1944. leta pri Kruševcu v Srbiji.

46. FRIDERIK SIRK

Rojen 1909. Leta v Radehovi pri Lenartu v Slovenskih goricah. Padel je 9. aprila 1941. leta v Dravogradu kot vojak kraljeve jugoslovanske vojske.

47. JOŽE SLAČEK

Rojen 11. marca 1906 na Vanetini. Do mobilizacije v nemško vojsko je živel z družino na Vanetini 8 pri Cerkvenjaku.

Med partizane je stopil 11. septembra 1944 pri Mozirju. V boju pri Vršnem selu je bil ranjen v žilo odvodnico pod kolenom in umrl 14. novembra 1944.²⁵

48. ROMANA ŠINKOVEC

Hči Milčeta in Marije Šinkovec, rojena 4. 1. 1941 pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah.

Izhajala je iz meščanske družine. Po razsulu stare Jugoslavije je bila s starši izgnana v Srbijo in je zaradi pomanjkanja in slabosti avgusta leta 1942 umrla.²⁶

49. ANDREJ ŠKERGET

Rojen 1918. leta pri Sveti Trojici v Slovenskih goricah.

Bil je izgnan na Hrvaško, kjer so ga 12. decembra 1944 v Našicah ustrelili ustaši.

²⁴ Gradivo ZZB NOV Lenart. Ževart, Po sledovih, str. 291–292. Zalaznik, Dolga pot, str. 467.

²⁵ Pavla Tušak, Cerkvenjak, izjava, arhiv ZZB NOV Lenart. Spominski zbornik Cerkvenjak, Cerkvenjak 1964, str. 24.

²⁶ Vida Brumen, Lenart, ustni vir.

50. ERNEST ŠNOFL

Rojen 1907. leta v Gradišču (Sv. Trojica), kamnosek, ilegalec, 2. 2. 1944 se je vrgel skozi okno gestapovskega urada v Mariboru in preminil.²⁷

51. FRANC ŠMAJČER

Rojen 1922. leta, Ledinek pri Zg. Ščavnici v Slovenskih goricah. Nemci so ga izgnali v Slavonsko Požego. Kot sodelavec narodno-osvobodilnega gibanja na Hrvaškem je padel v boju z ustaši 27. avgusta 1944 v Slavoniji.

52. JOŽEF ŠKOF

Sin Franca in Marije Škof, rojen 19. 3. 1919 v Lormanju kot kmečki sin.

Izhaja iz kmečke družine. Kot mladenič je delal na posestvu staršev do prisilne mobilizacije leta 1942. Leta 1943 je bil na vzhodni fronti ujet in nato leta 1944 poslan v Jugoslavijo.

Na sremski fronti je padel konec marca 1945.

53. ANTON TIRŠ, Rožengrunt

Mobiliziran v nemško vojsko in se nato pridružil NOV. Padel je aprila 1945 v bližini Sevnice. Drugih podatkov ni.

54. EMILIJA TOPLAK

Rojena Vršič, 25. maja 1907 v Cerkvenjaku.

Njena otroška leta so potekala v pomanjkanju in ob trdem delu. Po končani osnovni šoli se je učila šivanja. Bila je vedno vesela, prijazna, prikupna, dobra pevka in igralka. Poročila se je s Karlom Toplakom in rodila hčerke.

20. julija 1942 so jo Nemci aretirali. Čeprav je pričakovala otroka, so jo strahovito mučili in pretepali. Za kratek čas so jo dali v ptujsko bolnišnico, kjer je 26. septembra 1942 rodila punčko. Takoj po porodu so jo spet zaprli, novorojenčka pa poslali možu. Ustrelili so jo 4. novembra 1942 v Mariboru.²⁸

55. FRANC TOPLAK

Rojen 20. 1. 1899 pri Lenartu v Slovenskih goricah. Padel je 9. aprila 1941 v Dravogradu kot vojak kraljeve jugoslovanske vojske.²⁹

²⁷ Ževart, Po sledovih, str. 140.

²⁸ Spominski zbornik Cerkvenjak, Cerkvenjak 1964, str. 26 in Poslovilna pisma, str. 374.

²⁹ Seznam žrtev na spomeniku padlih vojakov v Dravogradu.

56. RUDOLF TOPLAK

Rojen 12. 6. 1911 v Partinju pri Jurovskem Dolu v Slovenskih goricah. V NOV je stopil septembra 1944. leta. Padel je 12. maja 1945. leta v Borovljah na Koroškem kot borec Koroškega odreda.

57. MIRKO TUŠAK

Rojen 12. februarja 1916 v Cerkvjenjaku. Bil je interniran na grad Borl, nato pa izgnan v Srbijo. 28. julija 1941 je odšel v partizane in se boril v petem šumadijskem bataljonu I. proletarske brigade. 21. januarja 1942 so njegov bataljon presenetile nemške smučarske enote in mu preprečile umik. Padel je skupaj s 63 borci pri bosanski vasi Pijenovac.³⁰

58. JOŽE VOGRIN

Kot borec Lackovega odreda je sredi avgusta 1944 dobil nalogo, da skupaj s tremi partizani poišče borce, ki so se razkropili po hajki na Kozjaku. Jože Vogrin je prišel s spremljevalci po kurirski poti do Fanike Jakopec v Zgornji Voličini. Ta ni poznala zvez, zato jih je poslala k Zinki Čuček v Črmljenšak. O prihodu partizanov je obvestila Jožefa Ledinka iz Zavrha, ta pa Elo Kristl, ki pa je menila, da jo preizkušajo Nemci in jih je prijavila orožnikom. Orožniki so napadli Vogrinovo skupino v Čučkovi hiši v Črmljenšaku. Padel je Jože Vogrin in nemški orožnik Partl od Lenarta v Slovenskih goricah.³¹

59. ANDREJ VRŠIČ

Rojen 13. julija 1916 v Vitomarcih.

Sodeloval je s Kocbekom in delno z Lackovo skupino. Ker je bila Lackova četa šele v razvoju, se je nekaj časa skrival pri Jožefu Kocbeku, potem pa pri svojih tetah v Čagoni. Po prvi aretaciji je Nemcem pobegnil, po drugi pa so ga zaprli v ptujske zapore. Po večdnevnem nevzdržnem zaslišanju si je v obupu vzel življenje.³²

60. RADKO WUTE

Rojen 26. 11. 1922 pri Svetem Lenartu v Slovenskih goricah kot sin malega posestnika. Izhaja z manjše kmetije. Po dokončani meščanski šoli se je šel učiti za mehanika. Delal je v Mariboru, ta-

³⁰ Pavla Tušak, Seznam žrtev fašizma na območju Cerkvjenjaka, arhiv ZZB NOV Lenart.

³¹ Ževart, Po sledovih, str. 27.

³² Pavla Tušak, Cerkvjenjak, izjava, gradivo ZZB NOV Lenart.

koj po zlomu stare Jugoslavije je dobil zvezo z Osvobodilno fronto in razpečeval literaturo.

Leta 1942 je v delavnici miniral gestapovski avtomobil in nato pobegnil v partizane. Padel je 12. 12. 1943 v Zagradcu pri Grosupljem.³³

61. ANTON ZEMLJIČ

Rojen 1. 5. 1925 v Sp. Žerjavcih pri Lenartu v Slovenskih goricah. Sodeloval je z narodnoosvobodilnim gibanjem in padel v Spodnjih Žerjavcih 26. aprila 1944. Takrat so nemški vojaki preseneli partizansko trojko, v kateri sta bila poleg Antona Zemljiča še Leopold Ban iz Mokronoga in Kondrad Škrofič - Krušnik iz Maribora. V spopadu na partizanski postojanki pri Magdaleni Škrofič - Tončki so vsi trije padli.³⁴

62. ZVONKO ŽABLAČAN

Rojen 1922. leta, uslužbenec pri železnici, umrl 8. 3. 1943 v taborišču Sachsenhausen.

63. MATILDA ŽAMUT

Rojena 14. 3. 1895 v Sp. Žerjavcih 1, občina Lenart v Slovenskih goricah, hči srednjega kmeta Janeza Role.

V osnovno šolo je hodila pri Lenartu v Slovenskih goricah. Ko je imela 18 let, se je poročila z Antonom Frasom, nato pa kot vdova z Ignacem Žamutom.

12. 8. 1944 so jo zaprli skupaj z možem Ignacem Žamutom in jo poslali v Rawensbrück, moža Ignaca Žamuta pa v Dachau.

20. 4. 1945 je bila po izjavah živa sežgana v krematoriju v Rawensbrücku. Mož Ignac se je vrnil iz Dachaua 16. 5. 1945.

64. JOŽEF ŽOKŠ

Rojen 6. 3. 1910, pri Lenartu v Slovenskih goricah.

Bil je izgnan na Hrvaško in 11. septembra 1941 umrl v bolnišnici v Zagrebu.³⁵

65. ALOJZ GEČEK

Rojen 1914. leta pri Sveti Trojici.

Nemci so ga kot talca ustrelili 25. 4. 1944 leta pri mlinu Ivana Ribiča v Cezanjevcih. Ustrelili so ga zaradi kriminala.³⁶

³³ Gradivo ZZB NOV Lenart, seznam padlih borcev iz Lenarta.

³⁴ Ževart, Po sledovih, str. 294.

³⁵ Seznam padlih borcev iz Lenarta, arhiv ZZB NOV Lenart.

³⁶ Drago Novak, Prlekija 1941–1945, Ljubljana 1987, str. 349.

66. MILAN PLOJ

Osek, ubit je bil 4. 1. 1944 v Lehnu na Pohorju. Očitali mu plavogardizem in da je vrinjenec v partizane. Gre za žrtev »pohorske afere«.³⁷

67. MILAN MAJHEN

Voličina, ubit je bil 4. 1. 1944 v Lehnu na Pohorju. Očitali so mu plavogardizem in da je vrinjenec v partizane. Gre za žrtev »pohorske afere«.³⁸

68. JANEZ VOGRIN

Zg. Duplek, padel kot obveščevalec Lackovega odreda 4. 1. 1945 v Sp. Voličini v Slovenskih goricah.³⁹

69. ANTON ULES

Rojen 1922. leta v Zg. Voličini.

Padel 6. 4. 1945 pri Brčkem kot borec 1. jugoslovanske pehotne brigade, ustanovljene v ZSSR.⁴⁰

70. FRANC ŠUMAN

Rojen 1924. leta pri Lenartu.

Padel 2. 11. 1944 pri Čačku.⁴¹

71. ALOJZ MURŠEC

Rojen 14. 4. 1885 v Črmljenšaku. 14. marca 1945 so ga obesili Nemci.⁴²

72. MARJAN BOŽIČ

Trije Kralji pri Benediktu. Padel aprila 1945 v Bosni. Drugih podatkov ni.⁴³

73. FRANC GOMILŠEK

Rojen 14. 12. 1872 na Ptuj, župnik v Benediktu, ki so ga Nemci aretirali 29. julija 1941. leta. Franc Gomilšek je prišel za kaplana v Benedikt leta 1903, nato je služboval pri sv. Barbari v Halozah, 1. maja 1919. leta je znova prišel v Benedikt in 1. 9. 1932. leta postal dekan

37 Mirko Fajdiga, *Pohorski partizani 1943*, Maribor 1985, str. 365–381.

38 Prav tam.

39 Ževart, *Lackov odred 2*, str. 851.

40 Branko Ivnik, *Bojna pot brigad ustanovljenih v ZSSR*, Maribor 1984, str. 57.

41 Prav tam, str. 57.

42 Ževart, *Po sledovih*, str. 27.

43 Gradivo ZZB NOV Lenart, seznam padlih borcev.

lenarške dekanije. Umrli je 27. 10. 1943. leta v Dobrniču na Dolenjskem, kjer so ga ustrelili Nemci. Posredoval je namreč ob aretacijah domačinov v Knežji vasi na Dolenjskem in jim hotel pomagati.⁴⁴

74. ADOLF KOCUVAN

Trotkova, Benedikt. Po izjavi soborca Zupančiča padel na srem-ski fronti 17. 1. 1945.⁴⁵

75. STANKO RIHTERIČ

Rojen 1921. leta v Ihovi pri Benediktu. Po navedbah KO ZZB Benedikt padel 12. 2. 1944 v Račah pri Mariboru.

76. JOŽEF VURCER

Rojen 1905. leta, Zg Ročica. Po navedbah KO ZZB Benedikt umrl 20. 9. 1941 kot vojni ujetnik v Büdingen-Templinu.

77. KONDRAD BERNJAK

Rojen 1913. leta, Drvanja, Benedikt. Umrli januarja 1945 v Dachau.⁴⁶

78. MIRKO HARL

Rojen 1909. leta, Drvanja, Benedikt. Umrli januarja 1945 v Dachau.

79. JURIJ KEREČ

Rojen 1883. leta, Trotkova, Benedikt. Na seznamu borčevske organizacije je zabeležen datum smrti 6. 6. 1944 v kraju Jabukovac (Petrinja).⁴⁷

BORCI NOB, DOMA ZUNAJ OBMOČJA UE LENART,
VENDAR SO MED NOB PADLI NA OBMOČJU LENARTA
V SLOVENSKIH GORICAH.

1. LEOPOLD BAN

Mokronog, padel v spopadu na Sp. Žerjavcih pri Lenartu v Slovenskih goricah 26. 4. 1944.⁴⁸

44 Družinska pratika 1994, Mohorjeva družba Celje in Igor Zemljič, ustni vir.

45 Gradivo ZZB NOV Lenart, seznam padlih borcev.

46 Gradivo ZZB NOV Lenart, seznam umrlih v taboriščih, posredovan Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani februarja 2002. Do tega časa ga ni bilo na razpoložljivih seznamih žrtev vojnega nasilja, ki smo jih dobili v arhivu ZZB NOV Lenart.

47 Glej opombo 46.

48 Ževart, Po sledovih, str. 294.

2. KONDRAD ŠKROFIČ - KRUŠNIK iz Maribora

Padel v spopadu v Sp. Žerjavcih 26. 4. 1944. Bil je med prvimi pohorskimi partizani. Kondrad Škrofič, ki je dobil v Pohorski četi ime Krušnik, ker je bil po poklicu pek, je bil rojen 31. julija 1914 v Šentilju v Slovenskih goricah. Do začetka okupacije je bil zaposlen pri peku Scherbaumu v Mariboru, kjer je bil v službi tudi Miloš Zidanšek. Ta ga je pritegnil v partijo, in sicer v celico pekov. Škrofič je bil pred vojno znani športnik, težkoatlet, pri pekovskem društvu. Ob začetku vojne so ga Nemci ujeli kot rezervista, vendar je iz ujetništva ušel, nekaj časa prebival pri bratu in svakinji na Vojašniškem trgu v Mariboru, potem pa menda prek javke pri vrtnarju Pavšiču na Koroški cesti šel v partizane.⁴⁹

3. FRANC BRIC

Mokronog, padel v spopadu z orožniki 11. 2. 1945 v Radehovi pri Lenartu v Slovenskih goricah.⁵⁰

4. AVGUST JERŠEK

Ljubljana, padel v spopadu z orožniki 11. 2. 1945 v Radehovi pri Lenartu v Slovenskih goricah.⁵¹

SESTRELJENI AMERIŠKI LETALCI

1. GUSS BRYAN

2. MELBOURNE M. SPENCER

3. JAMES R. PETERS

4. GEORGE WADE⁵²

5. LUTHER F. SHIPLEY

6. DONALD S. MORRISON, kopilot⁵³

49 France Filipič, Prvi pohorski partizani, Maribor 1965, str. 142.

50 Ževart, Po sledovih, str. 294.

51 Gradivo ZZB NOV Lenart.

52 Spominski zbornik Cerkenjak, Cerkenjak 1964, str. 23 in Ciril Paluc, v: Zavezniški letalci v cerkvenjaški zgodovini, Cerkenjak 2005, 23 – 38.

53 Marjan Žmavc, usodni polet Donalda S. Morrisona in članov posadke B-24, v: Zavezniški letalci v cerkvenjaški zgodovini, Cerkenjak 2005, 41.

Ameriški letalci, ki so s svojim bombnikom 19. 3. 1944 strmoglavili na Vanetini pri Cerkvjenjaku v Slovenskih goricah. Starosti letalcev zaradi hude izmaličenosti trupel niso mogli ugotoviti. Pokopali so jih v skupnem grobu na cerkvenjaškem pokopališču, po vojni pa so njihove posmrtno ostanke prepeljali v ZDA. Zavezniška bombardiranja Maribora na začetku leta 1944 so odmevala tudi po Slovenskih goricah. Sestrelitev nad Vanetino so preživeli: Thomas A. Inman, radijski operater in nosilni strelec; Homer F. Roland, topničar; Harry G. Squires, strelec v repu letala, ki mu je po povelju pilota še v zadnjem trenutku uspelo iskočiti; Lynn M. Ripley, bočni strelec, ki je skočil iz letala pred eksplozijo. Preživele letalce so po zajetju priprli v cerkvenjaški žandarmeriji in jih po dokaj nasprotujočih si izjavah domačinov tam niso zasliševali. Pregledali so jim osebne predmete in jih še isti dan z avtomobilom odpeljali na Ptuj. Posmrtno ostanke ubitih so izvleki iz letala in jih skupaj položili v večji leseni zaboj ter pokopali na pokopališču v Cerkvjenjaku. 1. novembra 1947 so jih izkopali in prepeljali v ZDA. Na Vanetini imajo spominsko znamenje.

Zavezniška letala so se večkrat vračala v svoje baze prek Cerkvjenjaka. Na tem območju so se v zraku večkrat spopadli z nemškimi lovci. Dve zavezniški letali so nemški lovci sestrelili že v drugi polovici marca 1944. Štiri člane posadke so Nemci ujeli, pet pa se jih je ubilo. Imena ubitih niso znana. Oktobra 1944 je bilo sestreljeno zavezniško letalo pri Dupleku. Letalce, ki so iskočili s padalom, je veter odnesel proti Voličini, kjer sta jih našla Miloš Čuček in Ivan Fantič. Skrila sta jih v skedenj, nato pa so jih prek kurirske zveze odpeljali na Kozjak.⁵⁴

7. JANEZ NEIFRED

Februarja 1945 je na Ločičkih travnikih pri Vitomarcih prisilno pristal bombnik, iz katerega so v Sp. Čagoni pri Cerkvjenjaku izskočili trije letalci. Janezu Neifredu pa se padalo ni odprlo.⁵⁵

⁵⁴ Drago Novak: *Prlekija 1941–1945*, Ljubljana 1987, str. 330 – 331.

⁵⁵ Spominski zbornik *Cerkvenjak*, *Cerkvenjak* 1964, str. 24.

PADLI ČETNIKI IN USMRČENI SODELAVCI OZ. SIMPATIZERJI ČETNIŠKEGA GIBANJA

1. LUDVIK BREZNIK

Rojen 4. 8. 1900, Sp. Žerjavci pri Lenartu v Slovenskih goricah. Bil je kmet in mlinar v Sp. Žerjavcih, oče številnih otrok. V okolici je bil priljubljen in spoštovan, nacionalno zaveden in globoko veren. Aktivno je deloval pri Kmetijski zadrugi pri Lenartu, tudi med drugo svetovno vojno. Tam je bil v tesnejših stikih z Marijo Veingerl, ki naj bi aktivno sodelovala z gestapom iz Maribora in odkrito podpirala četniško gibanje Jožeta Melaherja - Zmagoslava.⁵⁶

Ustreljen je bil decembra 1944. leta.

2. SLAVKO NEUDAUER

Doma iz Zg. Ročice, Zg. Ščavnica v Slovenskih goricah. Ustrelili so ga kot pripadnika četniškega gibanja decembra 1944. Po eni verziji so ga ustrelili četniki sami, po drugi pa sodelavci narodnoosvobodilnega gibanja.

3. AMALIJA PERKO

Sv. Trojica v Slovenskih goricah

4. JOŽEFA ČUČEK

Lormanje, Lenart v Slovenskih goricah.

Aretirali so ju pripadniki VDV marca 1945 v okolici Gradišča. Zasliševali so ju v Oseku, obe je vojaško sodišče obsodilo na smrt.

O njunem zaslišanju je ohranjen zapisnik v arhivu MNZ (fond Štajerski VOS), iz katerega je razvidno, da sta sodelovali z organizatorji četništva v Slovenskih goricah. Pepika Čuček je izjavila, da jo je k sodelovanju pritegnila Marija Veingerl iz Lenarta. Z njo Čučkovi niso bili ravno v najboljših odnosih zaradi njenih političnih intrig v katoliških organizacijah v kraljevini Jugoslaviji. Mesečno je hodila k Ludviku Brezniku v Žerjavce, kjer je dobivala glasilo Kri in zemlja. Najprej po en izvod, nato pa več. En izvod tega glasila je odnesla tudi Amaliji Perko k Sveti Trojici, pri kateri se je učila pletenja. Po njenih navedbah je Ludvik Breznik dobival propagandno gradivo tudi iz vodstva četniškega gibanja

⁵⁶ Gradivo ZZB NOV Lenart.

v Sv. Petru. Propagandno literaturo je Pepika Čuček nosila zaupnikom Adolfu Škamlecu iz Gasteraja in Antonu Zemljiču iz Ženjaka pri Benediktu. Po njenih navedbah je bil Ludvik Breznik okrožni zaupnik Melaherjevih četnikov, njen podrejeni zaupnik pa Peter Gorjup iz Partinja, ki pa ni bil zanesljiv in je o namerah četnikov obveščal partizane.⁵⁷

5. JANEZ LEŠAR

Iz Voličine. 6. 10. 1944 se je priključil Melaherjevim četnikom in bil ustreljen po akcijah četnikov pri Vidmu ob Ščavnici in Sv. Trojici v Slovenskih goricah.

6. ALOJZ KRAJNC

Rojen 1928 leta v Vinički vasi.

Oktober 1944 leta se je pridružil Melaherjevim četnikom, ubit je bil septembra v spopadu med četniki in patruljo Lackovega odreda v Partinju pri Jurovskem Dolu.

7. JOŽE LIPOVNIK

Rojen 1928. leta v Hrenci.

Ujeli so ga partizani in ubili v Partinju pri Jurovskem Dolu.

Najbolj tragična žrtev v tej kategoriji je zagotovo Ludvik Breznik, doma iz Sp. Žerjavcev pri Lenartu v Slovenskih goricah. Bil je ugleden kmet in mlinar, oče številčne družine. V okolici je bil priljubljen in spoštovan, nacionalno zaveden in globoko veren. Aktivno je deloval pri Kmetijski zadrugi pri Lenartu, tudi v času med 2. svetovno vojno. Tam je bil v stikih z Marijo Veingerl, ki je vzdrževala stike s predvojnimi županom Jožefom Špindlerjem iz Ročice, z organizatorji protikomunističnih oddelkov in z gestapom iz Maribora. Odkrito je tudi podpirala četniško gibanje Jožeta Melaherja - Zmagoslava. Četniki so poskušali v javnosti ustvariti vtis, da jih Breznik podpira in da z njimi sodeluje. Marija Veingerl je bila aretirana skupaj z Breznikom, vendar ji je uspelo pobegniti. Pri pobegu je bila ranjena.

Po zaslišanju Veingerlove na Ptuj se je začel pravi val aretacij nekaterih Lenarčanov, ki so jih Nemci zaprli in odpeljali tudi v koncentracijska taborišča. Ko je ozdravela, se je Veingerlova umakni-

⁵⁷ ARS, III., gradivo Ministrstva za notranje zadeve, Fond OZNA – okrožje Maribor, Štajerski VOS.

la v Ljubljano, kjer je dočakala osvoboditev. Leta 1945 sta jo v neki ljubljanski cerkvi spoznala Lenarčana Krajnc in Bajgot. Odpeljali so jo v Strnišče, leta 1946 pa v mariborsko kaznilnico in nato v okrožni preiskovalni zapor Maribor. Bila je obsojena na 15 let prisilnega dela in 5 let izgube državljskih pravic. Leta 1955 je bila izpuščena, okoli leta 1980 pa naj bi odpotovala v Argentino ali Avstralijo.⁵⁸

PADLI PRIPADNIKI NEMŠKIH OBOROŽENIH SIL

Gre za najštevilčnejšo kategorijo žrtev 2. svetovne vojne z območja sedanje UE Lenart. Iz podatkov je razvidno, da je bilo med vsemi žrtvami 2. svetovne vojne s tega območja daleč največ padlih pripadnikov nemških oboroženih sil (prisilno mobiliziranih v nemško vojsko). Zanimivo je, da je tudi v uradnih zaznambah pri več kot polovici padlih pripadnikov podatek, da je pogrešan. Šele iz kasnejših preverjanj je bilo ugotovljeno, da so padli na frontah. Podatki niso popolni, zlasti ne za leto 1945, ko nemške vojaške oblasti niso več vodile natančnih podatkov o padlih vojakihi. Dokaj natančno je število padlih v letih 1943 in 1944. Med skupino pogrešanih je največ padlih leta 1945, del pa že leta 1944. Veliko mobiliziranih v nemške oborožene sile je padlo na vzhodni fronti že leta 1943, še več pa leta 1944. Natančnih podatkov o kraju in datumu smrti je malo, mnogi so bili razglašeni za mrtve oz. padle na frontah po letu 1945, ko so njihovi svojci urejali vprašanja, povezana z dedovanjem. Z območja UE Lenart je bilo tudi nekaj prostovoljcev, ki so odšli v nemško vojsko ali pa v policijske enote iz socialnih razlogov. To so bili meščanski fantje ali sinovi malih kmetov, ki so čutili veliko socialno bedo in so odšli v nemške oborožene sile iz čisto gospodarskih razlogov, nekaj tudi zaradi navdušenja nad nacizmom (številni so leta 1942 pisali domov, da jim je težko, da pa si tako služijo denar – npr. Gustav Festin, padel že leta 1942).⁵⁹

⁵⁸ Ivan Kurbus, Domače novice, Lenart 1995.

⁵⁹ Mladen Devide: Prvi tedni tujčevega škorja, izjava, arhiv ZZB NOV Lenart.

Gustav Festin je bil doma iz Žerjavcev in sošolec Mladena Devideja iz Lenarta. Bil je aktiven v katoliškem prosvetnem društvu pri Lenartu in v osnovni šoli zelo nadarjen za pisanje spisov. Ob sprejemu v SS je pripovedoval, da se je za vstop odločil izključno iz ekonomskih razlogov. "Ti tega ne razumeš, ker nisi nikoli kruha stradal ali za nekaj dinarjev ves dan kopal trdo ilovico. Vem, kaj si misliš. Zastran tega bodi brez skrbi, Slovenec bom v svoji duši ostal do groba." Za prostovoljni vstop v SS enote se je iz ekonomskih razlogov odločil tudi Tonček Muhič od Lenarta, pred vojno naraščajnik pri lenarškem Sokolu.

Čeprav je bilo proti koncu vojne veliko nasprotovanj odhodu v nemško vojsko in so se nekateri tudi dalj časa skrivali, so klonili, da ne bi pahnili v nesrečo najožjih sorodnikov.

Mobilizirani v nemško vojsko so čutili precejšnje moralne stiske; bili so pred izbiro, ali naj se odzovejo v nemško vojsko ali pa pahnejo v nesrečo svoje družinske člane in sorodnike. V tej stiski so se odločali za prvo, čeprav nikoli niso opustili misli, da se bodo pozneje izognili boju na strani Nemcev v njihovih napadalnih vrstah. V nemški vojski so gojili misel na pobeg, pri čemer jih prisega ni motila, saj je niso dali prostovoljno.⁶⁰

SEZNAM PADLIH PRIPADNIKOV NEMŠKIH OBOROŽENIH SIL:

1.	ANDROJNA, Viktor	Jurovski Dol	padel avgusta 1944
2.	AUBL, Karel	Lenart	padel septembra 1944 v Mozirju
3.	BELOGLAVEC, Ivan	Voličina	padel decembra 1944
4.	BEZGOVŠEK, Martin	Lenart	padel leta 1943
5.	BUDJA, Karel	Ščavnica	padel aprila 1944
6.	CAF, Alojzij	roj. 18. 5. 1929, Sp. Porčič	razglašen za padlega
7.	CAF, Anton	roj. 31. 5. 1918, Osek	razglašen za padlega
8.	CAF, Janez	roj. 26. 12. 1917, Zavrh	razglašen za padlega
9.	CETL, Janez	roj. 16. 11. 1919, Štajngrova	razglašen za padlega
10.	ČEH, Franc	roj. 13. 9. 1914, Andrenci	razglašen za padlega
11.	DIVJAK, Alojz	roj. 10. 6. 1922	padel 13. 8. 1943 na vzhodni fronti
12.	DOKL, Leopold	roj. 6. 10. 1918, Rogoznica	padel 4. 3. 1944 na vzhodni fronti
13.	DOMINKO, Franc	Voličina	ni podatka
14.	DRAŠAK, Ivan	Lenart	ni podatka
15.	DRUŽOVIČ, Ivan	Derbetinci	ni podatka
16.	DRUŽOVEC, Jožef	roj. 8. 4. 1915 v Radehovi	razglašen za padlega
17.	FANEDL, Ivan	roj. leta 1920	pogrešan 1945

⁶⁰ Slavko Kramberger, Lenart, ustni vir.

18.	FANEDL, Janez	roj. 18. 8. 1920 v Vardi	1944 razglašen za padlega
19.	FEKONJA, Bogomir	roj. leta 1919	padel 19. 11. 1943
20.	FEKONJA Franc	Benedikt	padel leta 1944
21.	FEKONJA, Ivan	roj. eta 1920	padel 18. 2. 1944
22.	FEKONJA, Ivan	Lenart	ni podatka
23.	FERENC, Jože	Lenart	ni podatka
24.	FERENC, Jožef	roj. 1924	padel 28. 8. 1943
25.	FESTIN, Gustav	roj. 21. 2. 1923	padel 1. 4. 1942 na vzhodni fronti
26.	FRADL, Franc (brat dvojček)		padel v Rusiji (verjetno leta 1943)
27.	FRADL, Jožef (brat dvojček)		pogrešan v Italiji
28.	GOSPOD, Ludvik	Ščavnica	padel januarja 1944
29.	HAMER, Jožef	roj. 21. 3. 1923 v Benediktu	1946 razglašen za padlega
30.	HERBST, Karel	roj. 28. 8. 1918, Lenart	padel 28. 3. 1942 na vzhodni fronti
31.	HOLC, Adolf	roj. 17. 8. 1919, Ločki Vrh	razglašen za padlega
32.	HOLER, Alojz	roj. 6. 6. 1923	1944 razglašen za padlega
33.	JAGER, Blaž	roj. 3.9.1925, Jurovski Dol	1946 razglašen za mrtvega, padlega
34.	JAGER, Blaž	Lenart	ni podatka
35.	JAGER, Franc	roj. leta 1925	pogrešan 1945
36.	JAKOPEC, Anton	roj. 11. 2. 1915, Sp. Senarska	razglašen za padlega
37.	JAKOPEC, Anton	Lenart	ni podatka
38.	JAKOPEC, Ivan	Lenart	ni podatka
39.	JANČIČ, Anton	roj. 11. 6. 1921 v Partinju	1946 razglašen za padlega
40.	KAMENŠEK, Anton	Jurovski Dol	padel maja 1944
41.	KAUČIČ, Franc	Lenart	ni podatka
42.	KEGL, Feliks	Stanetinci	padel julija 1944
43.	KEGL, Jožef	Stanetinci	padel marca 1944
44.	KEGL, Lenart	roj. 13. 11. 1923	padel 4. 3. 1943
45.	KIKL, Franc	roj. 25. 3. 1924	padel 18. 7. 1943
46.	KLEMENČIČ, Engelbert	Ščavnica	padel februarja 1945
47.	KLOBASA, Franc	roj. leta 1919	padel 18. 10. 1944
48.	KLOBASA, Franc	Žitence	ni podatka
49.	KNUPLEŽ, Franc	Lenart	padel oktobra 1944 na vzhodni fronti
50.	KOCUVAN, Franc	roj. leta 1914	pogrešan
51.	KOCUVAN, Franc	roj. 5. 4. 1914 v Župetincih	razglašen za padlega

52.	KOLETNIK, Ivan	Lenart	ni podatka
53.	KOLMANKO, Jožef	Ščavnica	padel septembra 1944
54.	KOSER, Ivan	Lormanje	padel aprila 1944
55.	KRAJNC, Franc	Jurovski Dol	padel februarja 1943
56.	KRAJNC, Feliks	roj. 1921, Lenart	padel 29. 12. 1943
57.	KRAJNC, Feliks	Lormanje	ni podatka
58.	KRAJNC, Jožef	Ščavnica	padel marca 1944
59.	KRAJNC, Karel	Ščavnica	padel oktobra 1943
60.	KRAJNC, Stanislav	roj. 4. 3. 1922, Lenart	padel 14. 7. 1943 na vzhodni fronti
61.	KRAMBERGER, Ivan	Voličina	ni podatka
62.	KRAMBERGER , Ivan	Voličina	ni podatka
63.	KRAMBERGER, Janez	roj. 2. 8. 1923	padel 26. 2. 1943
64.	KRANVOGEL, Feliks	Voličina	ni podatka
65.	KRAVTIČ, Ivan	Zg. Žerjavci	ni podatka
66.	LAKEŽIČ, Franc		padel leta 1942
67.	LEŠNIK, Jožef	Voličina	padel aprila 1944
68.	LEŠNIK, Jožef	Voličina	ni podatka
69.	LETNIK, Franc	Voličina	Pogrešan
70.	LORBER, Ivan	roj. leta 1922	padel 12. 10. 1943 na vzhodni fronti
71.	LORENČIČ, Alojz	roj. 17. 6. 1922	padel 30. 7. 1943 (SS)
72.	LUKOVNJAK, Karel	Ščavnica	padel decembra 1944
73.	MAJER, Edvard	Sv. Ana	padel septembra 1944
74.	MAKS, Jožef	roj. 16. 2. 1920 v Nadbiščcu	razglašen za padlega
75.	MALIČ, Jože	roj. 2. 3. 1924, Lenart	padel 14 .8. 1943
76.	MARKUŠ, Jožef	Rožengrunt	padel novembra 1944
77.	MATJAŠIČ, Jožef	roj. 26. 2. 1921 v Trotkovi	razglašen za padlega
78.	MAUER, Jože	Lenart	ni podatka
79.	MEZNARIČ, Anton	Ščavnica	padel januarja 1944
80.	MIHELIČ, Alojz	roj. leta 1923	padel 3. 10. 1944
81.	MIHELIČ, Anton	Stanetinci	padel poleti 1944
82.	MOLIH, Jožef	Lenart	padel avgusta 1943 na vzhodni fronti
83.	MURKO, Jožef	Voličina	ni podatka
84.	MURŠEC, Alojz	roj. 12. 8. 1919, Črmljenšak	razglašen za padlega
85.	MURŠEC, Alojz	Črmljenšak	ni podatka

86.	MURŠEC, Franc	Črmljenšak	ni podatka
87.	NEDELKO, Feliks	roj. 9. 9. 1922, Lenart	padel 4. 8. 1943 na vzhodni fronti
88.	NEKREP, Rupert	Lenart	padel 13. 11. 1944
89.	NUDEL, Friderik	roj. 20. 10. 1922	padel 1. 3. 1942
90.	OMULEC, Franc	roj. 1. 2. 1920	padel 7. 7. 1943
91.	OREŠIČ, Franc	Trije Kralji	padel novembra 1944
92.	OREŠIČ, Karel	Trije Kralji	padel avgusta 1944
93.	PAHLER, Jožef	roj. 19. 2. 1923 v Bačkovi	1946 razglašen za padlega
94.	PEČOVNIK, Stanko	Voličina	ni podatka
95.	PETEK, Feliks	roj. 7. 5. 1921 v Štajngrovi	1946. razglašen za padlega
96.	PETEK, Franc	Benedikt	padel avgusta 1944
97.	PIHLER, Stanislav	Črmljenšak	ni podatka
98.	PIRŠ, Ernest	roj. 8. 1. 1918, Zg. Verjane	razglašen za padlega
99.	PLOJ, Frančišek	roj. 28. 9. 1924 v Ihovi	1943 razglašen za padlega
100.	PUCONJA, Franc	Cerkvenjak	padel julija 1944
101.	PUKŠIČ, Franc	roj. 10. 2. 1920, Stanetinci	razglašen za padlega
102.	PURGAJ, Jožef	Jurovski Dol	padel decembra 1944
103.	RAŠL, Jožef	Voličina	padel junija 1944
104.	ROJKO, Alojz	Voličina	ni podatka
105.	ROLER, Anton	Ščavnica	padel julija 1944
106.	SENEKOVIČ, Frančišek	roj. 15. 9. 1925 v Ihovi	1946 razglašen za padlega
107.	SEPP, Herberst	roj. 17. 8. 1924, Lenart	padel 1. 8. 1943 v Moldaviji
108.	SIMONIČ, Alojz	Voličina	
109.	SIMONIČ, Friderik	roj. 2. 7. 1924	padel 15. 8. 1943 na vzhodni fronti
110.	SIMONIČ, Jožef	roj. 16. 9. 1917, Nadbišec	razglašen za padlega
111.	SIMONIČ, Ludvik	roj. 5. 8. 1921 v Zavrhu	15. 5. 1945 razglašen za padlega
112.	SIRK, Ferdinand	Ledinek	razglašen za padlega
113.	SODEC, Franc	Cerkvenjak	padel julija 1944
114.	ŠAUHER, Anton	Ščavnica	padel februarja 1944
115.	ŠIMPL, Franc	Lokavec	padel januarja 1944
116.	ŠIREC	Voličina	ni podatka
117.	ŠIŠKO, Janez	roj. leta 1910	padel 18. 11. 1943 na vzhodni fronti
118.	ŠIŠKO, Rudolf	Voličina	
119.	ŠIŠKO, Stanislav	roj. 1. 11. 1922	padel 15. 7. 1943

120.	ŠKOF, Jožef	roj. 18. 3. 1920 v Lormanju	razglašen za padlega
121.	ŠKRLEC, Alojz	roj. 4. 6. 1917 v Cogetinci	razglašen za padlega
122.	ŠLABER, Ernest	Benedikt	padel spomladi 1944
123.	ŠMIGOC, Jože	Sv.Trojica	padel 1943/44 v Bolgariji
124.	ŠMIGOC, Oskar	roj. leta1921	padel 5. 11. 1943 na vzhodni fronti
125.	ŠOJHER, Karel	Ščavnica	padel februarja 1944
126.	ŠPINDLER, Matej	roj. 11. 8. 1922	1945 razglašen za padlega (Madžarska)
127.	ŠTUHEC, Jože	Ščavnica	padel februarja 1944
128.	ŠTUTER, Vlado	Vinička vas	ni podatka
129.	ŠUMAN, Franc	roj. 4. 3. 1924 Lormanje	razglašen za padlega 1946
130.	ŠUMAN, Kondrad	roj. 26. 11. 1926 Lormanje	razglašen za padlega 1946
131.	TAŠNER, Karel	Jurovski Dol	padel oktobra 1944
132.	TAŠNER, Roman	Jurovski Dol	padel decembra 1944
133.	TOPLAK, Karl	roj. 20. 10. 1915 v Partinju	razglašen za padlega
134.	TOPLAK, Konrad	Zg. Ščavnica	padel leta 1942
135.	TRETNJAK, Janez	roj. 5. 6. 1924 v Benediktu	1943 razglašen za padlega
136.	VOGRIN, Valentin	Lenart	ranjen aprila 1944 in nato umrl
137.	WEINHANDL, Janez	roj. 23. 9. 1924 v Partinju	1946 razglašen za padlega
138.	ZADRAVEC, Feliks	roj. 6. 9. 1922 v Drvanji	1946 razglašen za padlega
139.	ZEMPLIČ, Lenart	Zg. Ščavnica	padel leta 1945
140.	ZOREC, Alojz	Lenart	ni podatka
141.	ZOREC, Janez	roj. leta 1926	padel leta 1944
142.	ZOREC, Janez	Lenart	ni podatka
143.	ZOREC, Janez	Andrenci	ni podatka
144.	ZOREC, Jožef	Voličina	ni podatka
145.	ŽIŽEK, Ivan	Žice	padel novembra 1943
146.	ŽIŽEK, Janez	roj. 26. 12. 1922 v Trotkovi	1946 razglašen za mrtvega, padlega
147.	ŽIŽEK, Jožef	Benedikt	padel decembra 1943
148.	ŽVAJKAR, Friderik	roj. 16. 7. 1915 v Partinju	razglašen za padlega ⁶¹

61 Podatki Upravne enote Lenart in Društva mobilizirancev v nemško vojsko iz Lenarta, Lenart 1995–1998 ter podatki iz TOTENGEDENTBUCH der Deutsch Untersteier, Graz 1970.

149.	ALTENBURGER, Johan	nemška orožnika z orožniške postaje v Cerkvenjaku v Slovenskih goricah	ubita sta bila 14. julija 1942 leta pri domačiji Antona Fekonje v Stanetincih
149.	BEZJAK, Franc		
150.	PARTL, nemški orožnik	orožnik od Lenarta, ki je padel v spopadu pri Čučkovi domačiji v Čermljenšaku sredi avgusta 1944	
151.	KOHNLEIN, Friedrich	orožnik, padel 15. novembra 1944 pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah, ko so četniki Jožeta Melaherja - Zmagoslava napadli tamkajšnjo orožniško postajo. ⁶²	
152.	KAUČIČ, Alojz	Osek	
153.	KOZAR, Leon	Osek	
154.	VOK, Janez	Osek	
155.	HVALIČ, Franc	Andrenci	
156.	ČEH, Franc	Andrenci	
157.	KURI, Franc	Andrenci	
158.	ŠAMPRL, Alojz	Andrenci	
159.	ZVER, Janez	Andrenci	
160.	ZOREC, Jurij	Andrenci	
161.	DOKL, Franc	Andrenci	
162.	BEZJAK, Janez	Smolinci	
163.	GOLNAR, Jože	Smolinci	
164.	KOCUVAN, Franc	Smolinci	
165.	KOCUVAN, Konrad	Smolinci	
166.	ZORMAN, Franc	Smolinci	
167.	ŽVARC, Alojz	Smolinci	
168.	SLEKOVEC, Franc	Ivanjski Vrh	
169.	ELBL, Franc	Ivanjski Vrh	
170.	OMULEC, Franc	Stanetinci	
171.	ČEH, Janko	Stanetinci	
172.	DRUŽOVIČ, Ernest	Vanetina	
173.	FLANCAR, Karl	Vanetina	
174.	FEKONJA, Janez	Vanetina	
175.	HOJS, Franc	Vanetina	
176.	KURNIK, Franc	Vanetina	
177.	PUKŠIČ, Ignac	Vanetina	
178.	KRAMBERGER, Janez	Vanetina	
179.	ZIMIČ, Friderik	Cenkova	

62 Ževart, Lackov odred 2, str. 466.

180.	ČEH, Jernej	Cogetinci	
181.	ČEH, Franc	Cogetinci	
182.	KURNIK, Franc	Cogetinci	
183.	KURNIK, Jože	Cogetinci	
184.	KURI, Ivan	Cogetinci	
185.	MAGDIČ, Mirko	Cogetinci	
186.	ŠKRLEC, Franc	Cogetinci	
187.	ANŽEL, Ferdinand	Brengova	
188.	CIGULA, Stanko	Brengova	
189.	PEKLAR, Ignac	Brengova	
190.	ŠTELCAR, Andrej	Brengova	
191.	ROJKO, Franc	Brengova	
192.	ZOREC, Jožef	Brengova	
193.	ANŽEL, Feliks	Župetinci	
194.	ANŽEL, Štefan	Župetinci	
195.	BALAŠKOVIČ, Alojz	Župetinci	
196.	SATLER, Franc	Župetinci	
197.	KRAMAR, Franc	Grabonoški Vrh	
198.	MLINARIČ, Alojz	Grabonoški Vrh	
199.	LUŠENC, Franc	Grabonoški Vrh	
200.	HORVAT, Franc	Komarnica	
201.	HORVAT, Peter	Komarnica	
202.	HAMERŠAK, Alojz	Čagona	
203.	KOCMUT, Ludvik	Čagona	
204.	KOVAČIČ, Maks	Čagona	
205.	MALEK, Anton	Čagona	
206.	ŠAMPRL, Jakob	Čagona	
207.	ZINGALIK, Jakob	Čagona	
208.	BRUMEN, Rudolf	Čagona	
209.	GOLOB, Franc	Peščeni Vrh	
210.	REK, Janez	Peščeni Vrh ⁶³	
211.	ŠILEC, Ernest	Sv.Trojica	padel 11. 11. 1943, Rusija
212.	PAVRIČ, Vinko	Sv.Trojica	padel 11. 09. 1943, Rusija
213.	FRAS, Ivan	Sv.Trojica	padel 30. 1. 1944
214.	KOŽAR, Marko	Sv.Trojica	padel 2. 10. 1944
215.	KOŽAR, Matej	Sv.Trojica	padel 13. 3. 1944
216.	FRAS, Franc	Sv.Trojica	padel 20. 7. 1944
217.	KRIŽAN, Janez		padel 6. 9. 1944
218.	ŽMAVC, Maks	Gočova	padel 8. 12. 1943
219.	PRAVDIČ, Alojz	Sv.Trojica	padel 3. 9. 1943
220.	LORENČIČ, Anton	Sv.Trojica	padel 28. 4. 1944 ⁶⁴

63 Karl Košnik, Cerkenvenjak; Spominska plošča na pročelju cerkve sv. Antona v Cerkenvaku.

Marjan Toš, Nemška okupacija in žrtve vojne 1941–1945 na cerkvenjaškem območju, Zbornik občine Cerkenvenjak, Cerkenjak 2001, str. 193–195.

64 Kamil Kirbiš, tajnik KS Sveta Trojica in podatki župnijske kronike Sv. Trojica.

Seznam padlih mobilizirancev v nemške oborožene sile še ni dokončen. Nepopolne so tudi evidence o pogrešanih (nekaj zabeležb o tem je npr. v župnijskih kronikah, vendar je treba podatke skrbno preveriti, saj so nekateri pogrešani še živeli v tujini, kot na primer Anton Šuta od Sv. Trojice, ki je živel v ZDA).

OSTALE ŽRTVE V VOJNE 1941–1945

1. MARTIN DRUZOVIČ

Rojen 9. novembra 1919 na Gibini.

Pred drugo svetovno vojno se je poročil z Ano Žmavc in se preselil v Cerkevjak. Izmikal se je odhodu v nemško vojsko, zato so ga septembra 1943 zaprli v Gradcu. Za njim izgine vsaka sled, domov so poslali samo njegovo denarnico in obleko – to je bila hkrati tudi zadnja novica o njem. Bil je žrtev svetovne vojne z območja sedanje UE Lenart, zato ga uvrščamo na seznam.

2. MILAN GORIŠEK

Sin dr. Milana Goriška, pogrešan po bitki na Sutjeski, mobiliziran naj bi bil v NDH, izginil leta 1943-44.⁶⁵

3. FRANC MESAREC

Rojen 1943 v Selcih, umrl 10. 2. 1945 pri Gradcu, zaradi pomanjkanja.

4. MARIJA SCHATTER

Medicinska sestra, padla 15. novembra 1944 pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah, ko so četniki Jožeta Melaherja - Zmagoslava napadli tamkajšnjo orožniško postajo.⁶⁶

5. SIMON KAUČIČ

Rojen leta 1942, umrl istega leta v Logatcu.

6. RUDOLF KRANCELBINDER

Rožengrunt, 1945. leta so ga odpeljali partizani.

⁶⁵ Majda Dougan, Maribor, ustni vir.

⁶⁶ Ževart, Lackov odred 2, str. 466.

7. JOŽE SCLLAG

Lenart, 1945.

8. LIZIKA RIHTERIČ

Rojena 1943, Ihova, Benedikt. Umrta kot otrok 28. 2. 1945 v Gradcu.⁶⁷

9. BOGDAN LEOPTIER, 10. 5. 1900–12. 5. 1945.

10. KARL DANKO, 17. 12. 1921–11. 1. 1945, Lenart.

11. JOHAN (IVAN) DEMŠAR, 7. 10. 1923–22. 12. 1944, Jurovski Dol.

12. STANISLAV HIRSELJ, 9. 10. 1913–2. 7. 1943.

13. ŠTEFAN JURŠIČ, 7. 12. 1908–28. 5. 1943.

14. JOŽEF KRAMBERGER, 5. 2. 1926–4. 4. 1946, Rogoznica.

15. JOHAN (IVAN) LIPNIK, 26. 3. 1927–marec 1945, Ihova.⁶⁸

16. STANISLAV CAFNIK, Zg. Voličina, april 1941, otrok.

17. ALOJZIJA CAFNIK, Zg. Voličina, april 1941, otrok.

18. MAKSIMILIJAN CAFNIK, Zg. Voličina, april 1941, otrok.⁶⁹

19. JANEZ GOLOB, april 1941, Sp.Voličina.⁷⁰

III. ŽRTVE ZBIRNEGA TABORIŠČA HRASTOVEC

O položaju in stanju na gradu Hrastovec ob koncu 2. svetovne vojne je na razpolago več pričevanj ljudi, ki so tam delali in so razmere zelo dobro poznali. V glavnem pa vsa potrjujejo oceno, da je zadnji pravni lastnik zapustil Hrastovec kakšnih 20 dni pred

⁶⁷ Gradivo ZZB NOV Lenart, seznam umrlih v taboriščih.

⁶⁸ Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge Kassel, Frank Eeining. Za Lipnika kraj smrti ni definiran, omenja se Meichendorf. Za Jožefa Krambergerja pa se navaja taborišče Kaunas.

⁶⁹ Omenjeni trije otroci so bili učenci OŠ v Voličini in so se igrali z minami, ki so bile po okupaciji skupaj z drugim orožjem zaradi bližine nekdanje obrambne linije kraljeve jugoslovanske vojske ob Pesnici razmetane po grmovju.

⁷⁰ Skupaj s hčerko in sinom so iz radovednosti z grabljami obračali mine na travniku posestnika Feliksa Čeha (prim. Okno v svet, Zbornik OŠ Voličina, Voličina 2002, 37).

kapitulacijo Nemčije. V času okupacije v letih 1941–1945 na gradu Hrastovec ni bilo okupatorjeve vojske, ob koncu vojne so imeli le kakšnih 8 do 10 ujetnikov Francozov, ki so jih občasno stražili nemški vojaki (običajno vojak ali dva). Stražarji ujetnikov so delali pri grofu Herbersteinu, ko pa se je Rdeča armada spomlad 1945 bližala reki Muri, se je v Hrastovcu za krajši čas nastanila nemška vojaška bolnica Lazaret, ki se je pred nemško kapitulacijo iz Hrastovca umaknila. Med vojno so na gradu živeli tudi civilisti iz Maribora z družinami, zlasti po bombardiranjih Maribora proti koncu vojne. Na gradu je živela še služinčad, gozdar Šprah in Martin Bezjak z družino. Pred odhodom v Avstrijo je grof Herberstein predal grad in posestva v upravljanje in čuvanje Martinu Bezjaku, ki je s premoženjem upravljal do osvoboditve, po nekaterih navedbah pa vse do prihoda prvih taboriščnikov in uprave taborišča Hrastovec maja 1945. Martin Bezjak je prišel z ženo Marijo, roj. Petrovič, na grad Hrastovec leta 1938. Stanovala sta v prostorih nad vhodom v grad do začetka maja leta 1945, ko so grad zasedli partizani. Martin Bezjak je bil na gradu Hrastovec zaposlen kot ribiški mojster, njegova žena Marija pa kot gospodinja grofice Herberstein. Imela je možnost dostopa v vse grajske prostore, ki so bili opremljeni tudi z dragocenim pohištvo.⁷¹

Grad je takoj po osvoboditvi zasedla jugoslovanska partizanska vojska, kmalu so prišli prvi taboriščniki. To se je zgodilo v 2. polovici maja 1945, kar potrjuje Zdenko Zavادلav, saj navaja, da mu je načelnik OZNE v Mariboru povedal, da bodo sprejemali tudi zapornike s Krajskega in da morajo pridobiti še eno taborišče. Grad naj bi bil še uporaben za nastanitev, potrebno je bilo le nekaj opreme in manjših popravil. Takšna ocena nekoliko prese-neča, saj so bili objekti na gradu Hrastovec solidno vzdrževani, pa tudi oprema zelo zadovoljiva. Taborišče so uredili in opremili z oznovskim upravnikom in zaščito KNOJA.⁷²

V Hrastovec so vodili tudi zapornike iz lenarških zaporov (v današnji Nikovi ulici), veliko mož in fantov je bilo zaprtih tudi

71 Zapisnik o zaslišanju Kondrada Bezjaka iz Zg. Voličine pri referentu za imovinsko pravne zadeve SO Lenart z dne 21. januarja 1965.

Pričevanje Marije Bezjak v pisarni referenta za imovinsko pravne zadeve SO Lenart z dne 21. 1. 1965.

72 Tone Ferenc, Priprave na konec vojne, Slovenija v letu 1945, Ljubljana 1996, str. 25–26.

KNOJ – Korpus narodne obrambe Jugoslavije. V Sloveniji so njegove enote delovale od avgusta 1944 (prej so bile vključene v slovensko divizijo VDV – Vojske državne varnosti). Od avgusta 1944 so delovale tri brigade in nekaj časa še kot 4. brigada vse kurirske postaje. Po končani vojni so do pozne jeseni 1945 večino slovenskih partizanskih enot, razen dveh divizij, vključili v slovensko divizijo KNOJ.

v kleti občinske stavbe. V prvem in drugem nadstropju občinske stavbe pri Lenartu so bile zaprti ženske in dekleta pa tudi otroci. Predsednik lenarškega okraja v tem času je bil Edo Zorko - Mihec, zasliševanja na Hrastovcu naj bi vodil Mladen Devide - Tone. Devide je bil ob osvoboditvi 9. maja 1945 leta šef pooblaščenca OZNE za okraj Lenart. V tem času se na gradu Hrastovec ni mudil, tja je odšel šele 14 dni po osvoboditvi, to je okoli 25. maja 1945 leta po nalogu slovenske OZNE. V tem času so na gradu Hrastovec ustanavljali taborišče. Za komandanta je imenoval Franca Pršala - Rajka (Franc Senekovič Franček v svojih pisnih navaja kot komandanta taborišča Hrastovec Ivana Peršaka - Rajka, doma iz Voska pri Pernici).⁷³ Da je bil komandant taborišča Hrastovec Franc Pršal, je potrdil s svojo izjavo tudi že pokojni Ivan Muršak iz Sp. Voličine 16. Ob osvoboditvi je bil načelnik narodne zaščite za okraj Lenart, v Hrastovec pa je prišel kakšnih 14 dni po ustanovitvi taborišča. Do ustanovitve taborišča na gradu ni bilo jugoslovanske vojske, pred formiranjem taborišča pa so bili tam bolgarski vojaki, ki so uničili ali pokradli nekatere stvari.⁷⁴

Seznam ugotovljenih žrtev taborišča Hrastovec še vedno ni popoln, saj pri nekaterih imenih ni navedbe, ali je bil ubita ali je umrla; če pa je navedba, da je pogrešana, ni zabeležbe, da je pogrešana iz Hrastovca, tako da lahko sklepamo, da gre za žrtve tega taborišča. Tudi ni navedb rojstnih podatkov, v kolikor pa so, gre samo za letnice. Tudi poklic in stan nista pribeležena oziroma sta navedena le pri nekaterih. Na tem seznamu so tudi žrtve od Lenarta:

1. Julijana Aubl, gostilničarka od Lenarta.
2. Alfred Beck, Sv. Ana.
3. N. Breznik, gostilničar iz Sv. Ane.
4. Anton Fras, Lenart.
5. N. Jelenko, Lenart.
6. Gertrud Jurin, posestnik od Lenarta.
7. (Alojz) Slavko Kurnik, Lenart.
8. Pavla Ledinek, natakarica, Lenart.

⁷³ Pismo Franca Senekoviča Marjanu Tošu z dne 7. 1. 2001. Marica Kramberger od Lenarta navaja kot komandanta taborišča Hrastovec Mladena Devideja - Toneta.

⁷⁴ Zapisnik o pričevanju Ivana Muršaka v pisarni referenta za imovinsko-pravne zadeve SO Lenart z dne 6. 2. 1965, SO Lenart.

9. Marija Merčnik, Lenart.
10. Lucija Močnik, Lenart.
11. Alojz Nudl, Gasteraj.
12. Leopold Omerzu, Lenart.
13. Peter Pernek, Lenart.
14. Jožef Rojko, Sv.Trojica.
15. Jožef Schmigotz, Lenart.
16. Johanna (Ivana) Veršič, Voličina.
17. Alojz Brus, Lenart.⁷⁵

OSTALE ŽRTVE HRASTOVCA

1.	Arnušek, Frida	Ljutomer
2.	Bauman, Marija	Hajdoše
3.	Berminje, Marija	Ljutomer
4.	Brelc, Veronika	Fikšinci
5.	Breznik, Konrad	Negova
6.	Breznik, Marija	Negova
7.	Buchmann, Franc	Ocinje (kmet)
8.	Buchmann, Gretul	Kramarovci
9.	Buchmann, Johanna	Kramarovci (28. 8. 1945)
10.	Celoti, Terezija	roj. 1872, Ptuj
11.	Dopona, Alojzija	Fikšinci (pogrešana)
12.	Dopona, Ana	Fikšinci (8. 8. 1945)
13.	Dopona, Friderik	Fikšinci (pogrešan)
14.	Dopona, Marija	Fikšinci (8. 8. 1945)
15.	Dvoršak, Elizabeta	roj. 1870, Ptuj
16.	Fitz, Julijana	Ocinje
17.	Fleger, Albin	Ocinje
18.	Fleger, Julijana	Ocinje, Fikšinci (5. 8. 1945)
19.	Frank, Hilda	Ptuj

⁷⁵ Totengedenkbuch der Deutsch Untersteirer, Graz, 1970, str. 187–244.

Vida Brumen, Lenart, ustni vir. Emika Zakešek od Lenarta navaja, da so skupino domačinov pred usmrtnitvijo pretepli in slekli do golega. Med žrtvami je bil tudi njen oče Leopold Omerzu, ki sta mu sta z mamo še lep čas pošiljali pakete na različne naslove, ne da bi vedeli, da je bil medtem že ubit. Za poboj domačinov je bil najbolj odgovoren Mladen Devide, pooblaščenec OŽNE od Lenarta, sin lekarnarja Bogdana Devideja. Šlo je za osebno maščevanje, pobite so zakopali na mestu zdajšnjega ribnika, ob katerem je tudi spomenik. Voda v tem ribniku nekaj let pozimi ni zamrznila, v sušnih letih pa tam ni nič raslo. Z dogajanjem na Hrastovcu je bil dobro seznanjen tudi Ivan Banič od Lenarta, ki naj bi bil ekonom, po grobosti pa naj bi izastopal miličnik Rogan od Lenarta. Zmago Kakol iz Hrastovca navaja, da mnogi poznavalci teh dogodkov niso želeli govoriti o pobojih v taborišču, mnogi pa so kljub temu vedeli povedati, da je obstajal prostor, ki so mu rekli »klavnica«, blizu današnjega dimnika centralne kurjave. Pozneje so ta prostor porušili in okoli leta 2000 pozidali. Na gradu je vodnjak zasut in zabetoniran, prav tako je pozidan rov v pobočju hriba zraven grajske stavbe. Kmalu po odprtju taborišča maja 1945 vode iz studenca na gradu niso več uporabljali, saj naj bi jo že tretji dan začeli nositi v grad z vedri v spremstvu oboroženih stražarjev iz izvira blizu gozda. Ta izvir kmetje iz Voličine še danes uporabljajo. Voda v studencu ni bila užitna, ker so vanj zmetali trupa pobitih taboriščnikov.

20.	Fritz, Frida	Ocinje
21.	Fritz, Julijana	Ocinje
22.	Fruhvald, Johan	Ocinje
23.	Gatu, Franc	Kramarovci (24. 7. 1945)
24.	Gingl, Tomaž,	Ocinje (pogrešan)
25.	Gombotz	Kramarovci (pogrešan)
26.	Gombotz, Andrej	Kramarovci (pogrešan)
27.	Gombotz, Franc	Fikšinci (pogrešan)
28.	Gombotz, Frančiška	Fikšinci (pogrešan)
29.	Gombotz, N.	Fikšinci (pogrešan)
30.	Gurt, Franc	Fikšinci
31.	Gurt, Julijana	Fikšinci
32.	Halb, Ervad	Ocinje
33.	Halb, Marija	Ocinje
34.	Halb, Pavel	Ocinje
35.	Jauk, Ema	Fikšinci
36.	Jauk, Enat	Kramarovci (5. 8. 1945)
37.	Jauk, Franc	Kramarovci (24. 7. 1945)
38.	Jug, Ana	Ocinje
39.	Jug, Leopoldina	Ocinje (4. 8. 1945)
40.	Jug, Mihael	Ocinje
41.	Kampl, Franc	Kramarovci (pogrešan)
42.	Kampl, Marija	Kramarovci
43.	Kampl, Milan	Kramarovci
44.	Kepe, Elizabeta	Ljutomer
45.	Koler, Jože	Ocinje
46.	Kophad, Karel	Ptuj (29. 7. 1945)
47.	Korše, Franc	Ptuj
48.	Kraus, Franc	Kramarovci (24. 7. 1945)
49.	Kren, Johan	Fikšinci
50.	Kren, Kristina	Kramarovci
51.	Kren, Terezija	Kramarovci
52.	Kurc, Franc	Kramarovci
53.	Kurc, Henrik	Fikšinci
54.	Kurz, Franc	Kramarovci
55.	Kurz, Johana	Fikšinci
56.	Lang, Ana	Fikšinci (5. 8. 1945)
57.	Lang, Julijana	Ocinje (1. 8. 1945)
58.	Lang, Karolina	Ocinje
59.	Lang, Marija	Kramarovci
60.	Lorbek, Ana	Ptuj
61.	Lorbek, Friderik	roj. 1858, Ptuj
62.	Mullender, Anette	Ptuj (28. 7. 1945 – pogrešana)
63.	Murko, Marija	Ptuj (pogrešana)
64.	Neubauer, Apolonija	Kramarovci
65.	Pravčič, Marija	okolica Ptuja

66.	Praviček, Nessi	Velika Nedelja
67.	Rochberck, Ana	Ptuj (7. 8. 1945)
68.	Salamon, Adolf	Murska Sobota
69.	Salamon, Alojz	Fikšinci
70.	Schaffer, Gisela	Ptuj (28. 6. 1945)
71.	Steinbruckener, Hanz	Ptuj (3. 8. 1945)
72.	Stešl, Johan	Kramarovci 40
73.	Stog, Ana	Ocinje (22. 8. 1945)
74.	Stog, Andrej	Ocinje
75.	Stog, Franc	Ocinje (31. 5. 1945)
76.	Stog, Henrik	Ocinje (6. 9. 1945)
77.	Stog, Jožefina	Ocinje (31. 7. 1945)
78.	Šadl, Andrej	Kramarovci
79.	Šadl, Apolonija	Kramarovci
80.	Šadl, Ida	Kramarovci (pogrešana)
81.	Šadl, Monika	Kramarovci
82.	Šadl, Paul	Kramarovci
83.	Šadl, Terezija	Kramarovci
84.	Štof, Andrej	Ocinje
85.	Štof, Franc	Ocinje
86.	Štof, Henrik	Ocinje
87.	Štof, Jožefa	roj. 1943, Ocinje
88.	Švarc, Ana	Ljutomer
89.	Teutschert, Karolina	Ptuj (8. 8. 1945)
90.	Unger, Franc	Ocinje
91.	Unger, Marija	Ocinje
92.	Wessely, Marija	Ptuj
93.	Wessely, Pavla	Ptuj
94.	Art, Janez	Prekmurje
95.	Herešturič, Karol	Prekmurje
96.	Kalamar, Rozalija	Kramarovci

76

Zbirno taborišče Hrastovec je bilo razpuščeno 6. 9. 1945. Seznam žrtev taborišča ni popoln, ocenjujemo, da je število precej večje. Dogajanje v taborišču osvetljujejo tudi nekateri dokumenti in pričevanja v prilogah, žal pa še nismo našli taboriščne knjige.⁷⁷

Žrtvam taborišča Hrastovec je občina Lenart leta 1996 postavila in odkrila spomenik v neposredni bližini enega od morišč in tik ob kraju, kjer je bila pokopana skupina domačinov, prvih žr-

76 Marjan Toš, Nemirni Hrastovec, Študija Fundacije akademika dr. Antona Trstenjaka 1996, rokopis, in TOTENGEDENK-BUCH DER DEUTSCH UNTERSTEIER, Graz, 1970, ter dnevnik pokojnega grobarja Franca Kurnika iz Voličine.

77 Imena ubitih Lenartčanov v Hrastovcu je v Domačih novicah (april 1991) potrdil tudi Jože Rajh z Dražen Vrha, sam taboriščnik v Strnišču (Kidričevo). Med umorjenimi omenja tudi Petra Gajslerja, Franca Breznika, brata Horvat in Tribula. Natančnejših podatkov ne navaja. Zelo verodostojna pa so pričevanja oziroma spominski zapisi o dogajanju v taborišču Hrastovec, ki jih je zapisala Marica Kramberger od Lenarta.

tev tega taborišča. Spomenik vzdržuje zavod Hrastovec, ob njem pa so priložnostne komemoracije ob dnevu mrtvih. Prihajajo tudi svojci pobitih iz Prekmurja, največ Madžari.

ŽRTVE VOJNE 1941–1945 SLOVENSKIH V OSREDNJIH GORICAH (sklep)

Prispevek je rezultat dolgoletnega zbiranja in analiziranja podatkov o žrtvah vojne v osrednjih Slovenskih goricah (območje zdajšnje UE Lenart), kar je bil tudi predmet diplomskega in magistrskega dela avtorja na oddelku za zgodovino Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru. Prispevek zajema žrtve vojne po kategorijah in je v bistvu povzetek lokalnih študij, ki jih je avtor izdelal za celovito obravnavo te problematike v okviru priprave baze podatkov o žrtvah vojne in zaradi nje na Slovenskem v okviru večletnega projekta Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Avtor na kratko predstavi razmere med nemško okupacijo v letih 1941–1945 na širšem lenarškem območju, in to v okviru splošnih razmer okupacije slovenskega ozemlja med drugo svetovno vojno. Izogiba se stereotipnemu etiketiranju in politiziranju ter na osnovi razpoložljivih virov statistično predstavi vse žrtve vojne v letih 1941–1945 na tem območju, vključno z žrtvami povojnega zbirnega taborišča Hrastovec. Zbrani podatki so že vključeni v široko osnovo podatkov o vojnih žrtvah z omenjenega območja v okviru obsežnega projekta Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje v Sloveniji 1941–1945. Projekt je vodil Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani in je vanj vključil tudi podatke za lenarško območje. Prispevek govori o vseh žrtvah, ne samo o »naših«, kot je dolga leta po končani vojni veljalo v slovenskem zgodovinopisju, ko so bili zlasti žrtve protikomunističnega tabora in prisilni mobiliziranci v nemško vojsko stigmatizirani in pozabljeni. Podatki v prispevku slonijo na uradnih razpoložljivih virih, a še vedno niso popolni. Statistično gledano je največja skupina žrtev vojne iz vrst prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko in prav podatki o teh še vedno niso dokončni. Deloma to drži tudi za povojne žrtve taborišča Hrastovec, saj kljub velikim prizadevanjem ni mogoče z zanesljivostjo trditi, da je seznam žrtev

dokončen. Še vedno namreč ni na voljo taboriščne knjige. Med temi žrtvami je bilo veliko ljudi iz Prekmurja, med njimi tudi precej prekmurskih Madžarov.

Avtor se je vključil v raziskovanje vojnih in povojnih žrtev kmalu po demokratizaciji Slovenije, ko se je tudi sicer korenito spremenilo razmišljanje in ko je prav demokratizacija »spodbudila temeljit premislek o travmatičnem vprašanju o žrtvah vojne in revolucije«⁷⁸. Ne smemo namreč pozabiti, da se je zgodil pravi civilizacijski premik in je stereotipno prikazovanje vojnih žrtev doživelo poraz. Zlasti na lokalnih ravneh je namreč prevladalo spoznanje, da je treba tudi – ali predvsem – zaradi objektivnosti ocenjevanja medvojnih in povojnih razmer celovito predstaviti vse vojne žrtve. Ne samo partizanske, pač pa tudi žrtve protikomunističnega tabora, okupatorjeve žrtve, civiliste in seveda povojne žrtve komunističnega nasilja. Pri slednjih je bilo še največ odprtih vprašanj, saj so se številke izjemno razlikovale. Marsikdaj so bile razlike ideološko in politično motivirane in zato je bilo prav, da se je dela lotila tudi zgodovinska stroka in prevzela svoj del odgovornosti. Marsikje na lokalni ravni so bile narejene posebne študije in analize, drugje pa popisi žrtev in analize. Lenarški primer ugotavljanja žrtev bi lahko uvrstili med pozitivne pobude, da se odpravijo stereotipi in da dobijo imena tudi pozabljene in zamolčane žrtve druge svetovne vojne. To je bil tudi pomemben namen prispevka.

78 Vida Deželak Barič, Družina, št. 23, letnik 2011 z dne 5.6. 2011

MARJAN TOŠ

VICTIMS OF WAR BETWEEN 1941 – 1945 IN CENTRAL
SLOVENSKE GORICE

For a long time, Slovenian historiography dealt with the victims of World War II one-sidedly. Only with the democratization and Slovenia's independence a more radical change occurred, stimulating reflection on the traumatic question of war victims between 1941 and 1945. Relatively quickly a great civilizational shift took place, triggering the discussion about all war victims, including the post-war victims of communist violence in the context of mass post-war executions. An open discussion began also about other concealed war victims, which especially in the Slovenian part of the Štajerska region mainly included people forcefully mobilized into the German army. The area of the administrative unit Lenart v Slovenskih goricah long shared this one-sided treatment and image of World War II victims. More or less detailed record of the fallen soldiers of the national resistance movement and other victims of fascist violence was kept (executed hostages, persons who died in concentration camps), but very few data and even fewer comparative estimates on other victims of war violence during 1941 and 1945. A state and party oriented self-image was also characteristic for Lenart v Slovenskih goricah: only "their" people were recognized – partisans, national liberation fighters and other victims of occupier violence. For too long the most numerous category of war violence victims during 1941 and 1945 was concealed – the forcefully mobilized German soldiers, members of German armed forces. This article also addresses the post-war victims in the assembly (concentration) camp Hrastovec (from mid May to the beginning of September 1945). These victims do not directly belong among victims of war between 1941 and 1945, but they died because of the war. They belong among post-war Slovenian victims of concentration camps founded by the new communist authorities. The article is the result of scientific historical examination and a response to numerous initiatives from the local environment for an objective presentation of victims of war between 1941 and 1945 and victims caused by the war in central Slovenske gorice.

VINKO ŠKAFAR

DR. VLADIMIR ŠKERLAK
IN UMOR DANIJELA HALASA

Zdi se, da so mnogi dijaki prvih generacij soboške gimnazije kljub različnim prepričanjem ostali do smrti tesno povezani. Leta 1986 je dr. Vilko Novak objavil v *Stopinjah* (str. 200) fotografijo 2. razreda soboške gimnazije šolskega leta 1921–1922, pod katero je tudi napisal imena tistih gimnazijcev, ki jih je verjetno še poznal. Poleg sebe (Vilka Novaka) še poimensko omeni Melanijo Černe, Lizo Berger, Vladimirja Škerlaka in Ferda Černeta iz Murske Sobote, Štefko Kalat iz Fikšincev, Viljema Lippaia iz Prosenjakovcev, Jožeta Hajdinjaka, Vinka Casarja, Jožeta Vargo in Jožeta Maučeca iz Bogojine, Martina Sreša iz Ižakovcev, Matijo Maučeca in Karla Jakoba iz Lipovcev in Danijela Halasa iz Črenšovcev. Na poseben način sta vse do smrti prijateljevala dr. Vilko Novak in dr. Vladimir Škerlak, kar mi je zaupala Hana Škerlak, roj. Seliškar, Vladimirjeva žena, ki mi je pred smrtjo tudi izročila moževe zapise o soboškem in ljubljanskem gimnazijskem sošolcu Danijelu Halasu. Zanimivo, da je Škerlak, evangeličanskega porekla, vse do smrti pozvedoval in razpravljal o morilcih gimnazijskega sošolca, katoliškega duhovnika Danijela Halasa. K daljšemu pisanju ga je predvsem spodbudil katoliški duhovnik Mihael Jerič, ki je objavil v *Glasniku Slovenskega duhovniškega društva* razpravo *Kdo je ubil polanskega župnika Danijela Halasa?*¹ in v njej dokazoval, da so ga umorili madžarski žandarji njilaši. Če tudi je Jeričeva razprava izšla v tisku, jo še enkrat objavljamo, ker se Škerlakovo dokazovanje nenehno sklicuje na Jeričeve trditve

1 Mihael Jerič, *Kdo je ubil polanskega župnika Danijela Halasa?*, v: *Glasnik Slovenskega duhovniškega društva* 1978, št. 3, str. 124–131.

o morilcih. Zaradi lažjega razumevanja poznejšega besedila bom najprej na kratko predstavil dr. Vladimirja Škerlaka, ki si zasluži, da je predstavljen v *Zborniku soboškega muzeja*, saj je soustanovitelj Prekmurskega muzejskega društva².

Ta članek ne izreka nobene ugotovitve o Halasovih morilcih, ampak ima edini namen predstaviti tipkopis besedil dr. Vladimirja Škerlaka, ki se nanašajo nanjegovo razmišljanje in hotenje, da bi dokončno razjasnil Halasov umor, njegove morilce in ova-duhe. Zato članek ne daje nobenih trditev, avtor le v opombah z navedki in dosedanjimi spoznanji osvetljuje problematiko in posamezne osebe, ki nastopajo v Škerlahkovih zapisih, da bi lažje razumeli njegovo pisanje.

1. DR. VLADIMIR ŠKERLAK (ROJEN LETA 1909 V BUDIMPEŠTI, UMRL LETA 2002 V LJUBLJANI)

Pri predstavitvi dr. Vladimirja Škerlaka uporabljam predvsem tri, četudi ne edine vire: prvega sta napisala Franci Savenc in Stanko Klinar ob njegovi 90-letnici v *Planinskem vestniku*³, druga dva sta nekrologa, prvega je objavil Slobodan Sibinčič v *Pravni praksi*,⁴ drugega pa Tone Strojín v *Planinskem vestniku*⁵.

1.1 KRATEK ŽIVLJENJEPIS

Rodil se je 3. oktobra 1909 očetu dr. Vladimirju, odvetniku v Budimpešti, po rodu Prekmurcu, in materi Elizabeti, roj. Fischer, Madžarki⁶. Po prvi svetovni vojni se je družina preselila v Mursko Soboto, očetov rojstni kraj. Šele v prvi gimnaziji (1920/21) se je seznanil s knjižno slovenščino, vendar je v nji tako napredoval, da je ob mali maturi leta 1924 že dobil nagrado Višjega šolskega sveta.

Sredi višje gimnazije je odšel v Ljubljano, kjer je leta 1928 maturiral na poljanski gimnaziji skupaj z nekaterimi nekdanjimi

2 Prim. Katja Mohorič Bonča, *Muzejska društva v tridesetih letih 20. stoletja*, diplomsko delo, UL, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2004, str. 43.

3 Franci Savenc, Stanko Klinar, *Dr. Vladimir Škerlak 90-letnik*, v: *Planinski vestnik*, 2000, št. 5, str. 232–233.

4 Slobodan Sibinčič, In memoriam, dr. Vladimir Škerlak, 1909–2002, v: *Planinski vestnik*, 2002, št. 4, str. 33.

5 Tone Strojín, *Dr. Vladimir Škerlak (1909–2002)*, v: *Planinski vestnik*, 2002, št. 3, str. 63–64.

6 Elizabeta Škerlak, roj. Fischer, r. 13. 3. 1882, Budimpešta, u. 30. 7. 1963 v Murski Soboti. Prevedel jo je Jože Smej, pokopal Ivan Jerič, častni kanonik (*Mrliška knjiga Murska Sobota*, 1963), saj je bila katoličanka.

murskosoboškimi sošolci: Lizo Berger iz Murske Sobote, Danijelom Halasom iz Črenšovcev, Matijo Maučecem iz Lipovcev, Vilkom Novakom iz Beltincev in Jožefom Vargo iz Bogojine. Skupaj z njimi sta maturirala tudi Marijan Breclj, poznejši komunist, s katerim je Škerlak polemiziral o morilcih sošolca Danijela Halasa, in Leon Pipan, Brecljev poznejši sodelavec. Kot študent prava je, kot sam piše, 24. marca 1933 postal član komunistične partije, toda 20. oktobra 1933 so ga iz komunistične partije že izključili, čeprav je ves čas ostal simpatizer levice. Prišel pa je že v zgodnjih tridesetih letih v konflikt s pisateljem Miškom Kranjcem. Na Pravni fakulteti v Ljubljani je diplomiral leta 1936 in po vojaščini v Bileči leta 1938 postal doktor prava.

Med študijem je živahno deloval v študentskih organizacijah in vedno ostal zaveden Prekmurec. Ustanovil je Društvo prekmurskih akademikov in postal njegov predsednik ter soustanovil Prekmursko muzejsko društvo.

Ko je Hitler napadel Jugoslavijo, 6. aprila 1941, je bil Škerlak odvetniški pripravnik v Ljubljani. Že 26. julija 1941 je odšel v Prekmurje, ki ga je okupirala Madžarska, in v Lendavi postal sodniški pripravnik. V januarju 1942 je postal član Osvobodilne fronte, ki je v Prekmurju organizirala upor zoper Madžare. Kljub temu je uspel napraviti kot pripravnik na sodišču v Lendavi enotni odvetniški in sodniški izpit v Budimpešti, saj je dobro poznal madžarski jezik. To mu je tudi pomagalo, da je postal odvetniški pripravnik pri judovskem odvetniku v Lendavi. Nemci, ki so 19. marca 1944 zasedli Madžarsko, so uvedli diktaturo in začeli z internacijo prekmurskih Judov v Auschwitz. V tem času je prevzel v Lendavi samostojno odvetništvo in pomagal malim kmetom, ki so dobili zemljo po agrarni reformi v Kraljevini Jugoslaviji. V tem času sta se znova srečevala z Danijelom Halasom, nekdanjim gimnazijskim sošolcem in takratnim velikopolanskim župnikom, ki se je prav tako zavzemal za male kmete svoje župnije Velika Polana, odvetnik Škerlak pa mu je pri tem pomagal. Ob prevzemu oblasti njilašev, ki jih je vodil Ferenc Szálasi (1897–1946), 15. 10. 1944, je bil Vladimir Škerlak z ženo Hano aretiran in poslan v Budimpešto. Končal bi v Dachauu, če ne bi sovjetska armada 24. 12. 1944 obkolila Budimpešto, kar ju je rešilo pred nacističnim taboriščem. Po posredovanju nekega vojvodinskega Srba

je nato odšel z družino v Srbijo in dobil službo v Senti. Vse do smrti je bil prepričan, da so ga slovenski komunisti ovadili Madžarom kot simpatizerja Osvobodilne fronte, da bi se ga na ta način znebili. Menil je, da Miško Kranjec ni nikoli pozabil spora, ki sta ga imela v tridesetih letih 20. stoletja.

Po drugi svetovni vojni je še pet let ostal v Srbiji in med drugim vodil izvozni odsek Generalne direkcije za barvne kovine. V Slovenijo se je vrnil leta 1950. Potem je služboval v različnih krajih, dokler leta 1979 kot pravnik svetnik ni odšel v pokoj. Umrli je 16. januarja 2002 v Zbiljah pri Ljubljani, v 93. letu starosti, kot najstarejši član Pravniškega društva Ljubljana.

1.2 ZAVZET ZA MALEGA IN KRIVIČNO IZKORIŠČANEGA ČLOVEKA

Že po naravi je bil borec za pravičnost in poštenost ter zavzet za malega in krivično izkoriščenega človeka, z globokim občutkom za pravico in resnico. Včasih tudi polemičen in zelo vztrajen, če je menil, da ima prav. Pogosto se je s strokovnimi članki pojavljal v *Pravni praksi* in s prispevki o aktualnih vprašanjih v *Pismih bralcev*.

V življenju je bil zelo preskušan. V Murski Soboti ni mogel končati gimnazije, ker so bili višji razredi ukinjeni. Tudi velikih sanj med študiranjem ni mogel v celoti uresničiti, o tem je veliko zapisanega. Med vojno je doživljal nove krivice, zgolj po naključju ni končal z družino v Dachauu. Tudi povojna oblast mu je storila marsikatero krivico, ker je bil po naravi svobodoljub in pravičen. Zanimivo pa je, da je kljub različni verski pripadnosti in številnim drugim razlikam ves čas ostal v prijateljskem odnosu z gimnazijskim sošolcem, profesorjem dr. Vilkom Novakom. Žena Hana mi je o tem marsikaj zaupala, prezgodaj in z veliko bolečino sta pokopala oba otroka, najprej hči Belico, nato še sina zdravnika in glasbenika Vladimirja.

1.3 LJUBITELJ JEZIKOV

Vse življenje je negoval madžarščino, ki je bila njegov materni jezik. Med drugim je bil sodni tolmač za madžarski, latinski, srbski, hrvaški in nemški jezik.

Jeziki so mu pomenili skoraj toliko kot pravna stroka. Po upokojitvi leta 1979 se je lotil povezovanja obojega, prava in jezikov, in dal pobudo za ustanovitev jezikovne sekcije pri tedanjem Društvu pravnikov v gospodarstvu Ljubljana. Sekcijo je vodil do smrti. Med uspehi sekcije Slobodan Sibinčič omenja njegov priročnik *Sto nasvetov za pravilno rabo slovenskega jezika*. Škerlakovo življenjsko delo bi bil *Nemško-slovenski pravniški slovar*, kar pa je žal nedokončan opus. Kmalu po upokojitvi se je lotil tega ambicioznega projekta z znanim slavistom in prevajalcem Jankom Modrom. K sodelovanju sta pritegnila tudi akademika prof. dr. Stojana Pretnarja. Sam je pregledal vsa pomembnejša slovenska pravna besedila in zakonodajo ter pri tem upošteval avstrijsko, nemško in švicarsko pravno terminologijo. Več let so Škerlak, Pretnar in Moder delovali kot triperesna deteljica, pri čemer je bil Škerlak »idejni oče slovarja in neutrudni graditelj, dr. Pretnar vse do svoje smrti strokovna avtoriteta za pravo in prof. Moder nepogrešljiv strokovnjak za jezik in glavni organizator dela.«⁷

1.4 GORNIK IN UMETNIK

Kot prekmurski Slovenec je zgodaj vzljubil gore, ki so bile v času njegove nižje gimnazije tam daleč v domovini in so Prekmurcem predstavljale simbol slovenske narodne zavesti. Z ženo Hano sta preplezala domala vse slovenske vršace in mnoge tudi v tujih gorstvih. Pisal je v *Planinski vestnik*, zlasti o zgodovini Alpinstičnega kluba Skala⁸ in o gorniškem izrazju, kot pravni strokovnjak pa je pri *Gospodarskem vestniku* dolga leta vodil jezikovni odsek. »Težko si je zamisliti bolj doslednega borca za čistost pojmov, kar je dokazal s svojim slovarčkom gorniške terminologije (*Planinski vestnik*, 1965, začetki nadaljevanj na straneh 46, 94, 144 in 382). Po Škerlakovem je pravi izraz: gornik, gorniški, gorništvo, ne planinec, planinski, planinstvo. Zato bi tudi morali imeti Gorniško zvezo Slovenije in Gorniški vestnik (kot imamo Gorsko reševalno službo). ... Iz njegovega osebnega dnevnika je razvidno živahno sopotništvo z znamenitimi imeni, kot so Joža Čop,

⁷ Slobodan Sibinčič, n. d., str. 33.

⁸ Prim. Vladimir Škerlak, Stane Tominec, Drago Zorko in zgodovina Škale, v: *Planinski vestnik*, 2000, št. 1, str. 36.

Miha Potočnik, Mirko Kajzelj, Albin Torelli, Slavko Smolej (in) Uroš Župančič⁹

Ob službi je prepotoval in prefotografiral ogromno sveta, objavljaval potopise, naslikal čez sto akvarelov in ves čas deloval na drugih kulturnih področjih. Zasluži si, da objavimo njegov avtoportret. Kot protestant je bil tudi med pobudniki za slovenski dan reformacije.

Na zunaj strog pravnik, v srcu predan gornik-umetnik. Odlikuje ga enciklopedično znanje, strogost in natančnost misli, poštenost izjav, ki so utemeljene na zanesljivi izobrazbi. Bil je harmonična osebnost in znanstvenik, ki zasluži, da bo enkrat celostno ovrednoten, saj je zapustil objavljena dela in številne rokopise (Univerzitetna knjižnica v Ljubljani, zapuščina dr. Mihaela Kuzmiča, številni zapisi o umoru Danijela Halasa so pri avtorju tega članka).

Ivan Jerič

2. MIHAEL JERIČ DOKAZUJE, DA SO DANIJELA HALASA UMORILI MADŽARSKI OROŽNIKI NJILAŠI

Najprej objavljamo dokazovanje Mihaela Jeriča¹⁰, da so Danijela Halasa umorili madžarski duhovniki njilaši, saj se Škerlak sklicuje na ta članek Mihaela Jeriča in bi brez ponovne objave Jeričevega članka težko razumeli Škerlakovo dokazovanje.

Mihael Jerič: Kdo je ubil polanskega župnika Danijela Halasa? v: *Glasnik slovenskega duhovniškega društva*, 1978. št. 3, str. 123–131.

Danijel Halas (prijatelji smo ga klicali: Dani) je bil v času 2. svetovne vojne župnik v Veliki Polani, tam, kjer je pisatelj Miško Kranjec doma.

16. marca 1945 je odšel v Lendavo spovedovat šolske sestre. Ne tisti ne naslednji dan ga ni bilo domov, kakor je v velikih skrbah za brata sporočila njegova rodna sestra mojemu bratu Ivanu v Turnišče.

Po dveh dneh je dospelo poročilo, da je Danija Mura splavila kot utopljenca v obmurski vasi Kot, ki spada v lendavsko župnijo. Mlinar-

⁹ Franci Savenc, Stanko Klinar, n. d., str. 4. Prim. Tone Strojín, n. d., str. 63–64.

¹⁰ Mihael Jerič (1909–1980), duhovnik, brat dekana Ivana Jeriča, tajnik Društva slovenskih duhovnikov, ki so izdajali časopis *Glasnik Slovenskega duhovniškega društva*. Iz pisanja se čuti naklonjenost socialističnemu režimu in nekaterim njegovim predstavnikom. Z Danijelom Halasom so ga med 2. svetovno vojno madžarske oblasti obsodile in zaprle na Madžarskem.

ji, ki so ga opazili in potegnili na breg, so ga spoznali. Nekoč je bil njihov kaplan.

Oblečen je bil v temno duhovniško obleko z malo daljšo suknjo. Okrog vratu je imel duhovniški kolar. Nad očmi in pod očmi so se poznali sledovi po dveh strelah iz puške. Fotografija utopljenca je ohranjena v Pokrajinskem muzeju v Murski Soboti.

Kdo je sprožil smrtonosne strele? Kdo je ubil Danija? Kdo ga je po smrti vrغل v Muro, da bi zabil sled za svojim zločinom?

2.1 SUMNIČENJA SO BILA ZMOTNA

V začetku januarja 1945 so imeli nekega poznega večera prekmurski partizani sestanek v šoli v Gomilicah pri Turnišču. Vodil ga je komandant Franček Majcen, nekoč po prepričanju krščanski socialist.

Po obravnavi tekočih zadev je predlagal pravnik Martin Žalik¹¹, naj partizani likvidirajo polanskega župnika Halasa in mojega brata Ivana (Jeriča)¹², župnika in dekana v Turnišču.

Po Žalikovem predlogu so domači partizani, ki so živeli ves čas okupacije v Prekmurju in poznali domače razmere, planili pokonci in glasno protestirali proti Žalikovemu predlogu:

»Naj bi likvidirali Halasa, ki se je raje odločil za zapor v Budimpešti kot za izdajo naših borcev? In Jeriča, ki ga okupator vlači od sodišča do sodišča z obtožbo, da sodeluje s komunisti?

Če bo ta predlog sprejet in izveden, se naša pota ločijo. Ne moremo biti več borci v taki osvobodilni borbi«.

Po burnem protestu domačih partizanov je komandant Franček zaključil sestanek, ne da bi dal Žalikov predlog na glasovanje. Predlog torej ni bil sprejet.

11 »Živiljenjska pot našega sodelavca Martina Žalika, sodnika vrhovnega sodišča, predsednika oddelka za upravne spore, od katerega smo se pred dnevi zadnjič poslovili, ni bila lahka. Rodil se je leta 1914 v številni kmečki družini, ki se je s pedjo zemlje le težko prebijala. Njegovo delavsko poreklo ga je že v gimnazijskih letih privedlo do naprednega delavstva, v okolje mariborskih delavskih organizacij Svobode, na univerzi pa ob pravnem študiju v vrste naprednih levičarskih akademskih društev. Komaj se je po končanem študiju leta 1940 lotil poklicnega dela v notarski pisarni, že ga je zajela madžarska okupacija Prekmurja. Kot znani levičar se je moral takoj umakniti v ilegalo. Že takrat je postal član prvega narodnoosvobodilnega odbora za Prekmurje in član okrožnega komiteja partije v Murski Soboti. Do leta 1947 je deloval v okviru varnostnih organov na območju Ljutomer in Maribora, potem je bil štiri leta pomočnik in namestnik javnega tožila Slovenije, ko je bil leta 1951 izvoljen za sodnika vrhovnega sodišča Slovenije« (Martin Žalik, v: Delo, 8. 10. 1969, str. 6). Leta 1935 lahko beremo v Vpisnici učencev VIII. razreda klasične gimnazije v Mariboru, oddelek a 1934/35, da je Martin Žalik »pod vplivom pisatelja Miška Kranjca« (Vpisnica Državne klasične gimnazije v Mariboru, Pokrajinski arhiv Maribor). »Žalik Martin, mein Sorgenkind! Tega sem spravil v klasično gimnazijo v Mariboru in deško semenišče, kjer je bil pet let. Vsako leto sem zanj plačal 1000 din in še kaj na roko! V nižji gimnaziji je bil dober, potem vedno slabši! Sedaj študira ius v Ljubljani in je strupen komunist. Na vesti ga imajo Fujsovi /Kranjčevi, op. V. Š./ študenti« (Anton Rantaša, ekspozit v Veliki Polani, v: Kronika I., Velika Polana 1925–1937, str. 112).

12 Ivan Jerič, rojen 4. 6. 1891 v Dokležovju, posvečen v duhovnika 29. 6. 1924 v Mariboru, umrl 21. 12. 1975 v bolnici v Slovenj Gradcu, pokopan v Dokležovju.

Čez dva dni po sestanku se je oglasil pri bratu Ivanu partizan Jožko Zadavec, pravnik in bratov sosed. Pošilja ga komandant Franček z vprašanjem, kdaj bi se lahko oglasila pri bratu na razgovor. Brat je odvrnil, da ju pričakuje naslednji večer ob 6. uri. Okoli 8. ure zvečer pogosto prihajajo na župnišče madžarski žandarji delat hišno preiskavo.

Naslednji večer sta Franček in Jožko prišla točno ob določeni uri. Brat ju je sprejel v svojo sobo z zatemnjenimi okni. Odložila sta hitrostreli ob steno, stisnila bratu roki v pozdrav in sedli so za mizo.

Razgovor je začel Franček:

»Prišla sva, da nama odkrito poveste, kako gledate vi in prekmurska duhovščina na partizane?«

»Jaz in vsa prekmurska slovenska duhovščina – med nami, kakor veste je tudi nekaj madžarskih duhovnikov – odobravamo OF. Saj to je samobran našega naroda.

Duhovniki v borbi z orožjem ne moremo pomagati, ker to ni v skladu z našim poklicem. Moralno pa OF lahko in radi podpiramo. Vernike prepričujemo, da je vaša borba za svobodo in socialne spremembe potrebna in nam vsem koristna. Sami vam lahko nudimo hrano, prenočišča, vas ne izdajamo. K temu spodbujamo tudi svoje župljane.

Franček je bil z odgovorom vidno zadovoljen.

Nato mu je brat postavil vprašanje:

»Koga partizani likvidirate?«

»Samo izdajalce, ki so s svojo izdajo povzročili smrt katerega izmed naših.«

»Kako ste pa potem predvčerajšnjim zvečer v gomiliški šoli mogli razpravljati o Halasovi in moji likvidaciji?«

Frančku se je na obrazu bralo vidno začudenje. Najbrž zato, ker je bil brat tako hitro obveščen o Žalikovem predlogu.

»Nismo o tem razpravljali, če ste dobro obveščeni. Bil je samo predlog nekoga, ki ni ves čas vojne ničesar tvegalo, ampak se varno skrival. Pred zmago, ki je na pragu, pa bi se rad po OF znebil osebno neljubih ljudi.«

Na bratovem obrazu je zasijalo zadovoljstvo. Če je pa tako, se nimamo česa bati. Izdajalci nismo bili in tudi poslej ne bomo. Postavil je samo še vprašanje:

»Kakšen pravni položaj bo imela Cerkev v novi Jugoslaviji?«

»Vere ne bo smela zlorabljati v politične namene. Sicer pa bo imela vso svobodo za versko delovanje.«

Franček in Jožko sta se s tem poslovala. Zadovoljna sta bila – brat tudi.

V župnijski kuhinji je bila pri večerji partizanska zaseda okoli župnišča v dveh izmenah. Prekajeno in pečeno meso in »čebra« (tunke) s solato jim je šlo v slast. Tudi rezki rizling iz Lendavskih goric.

Ker je bilo nekaj partizanov oboroženih z lovskimi puškami, so to večerjo v šali nazvali »lovska večerja«. Celo okupator je zvedel zanj, ne pa na srečo, kje je bila.

Po zaporu dveh let in dveh mesecev sva bila z Ivanom (Camplinom) na posredovanje jezuitskega p. Stanislava Łaskega, poljskega grofovskega rodu, ki je bil z nama mesec dni v skupni celici v zaporu, izpuščena iz zapora pogojno, da naju namestijo v notranjosti Madžarske, brez možnosti stika z našimi partizani. Jaz sem bil v Karakó. Imel sem izredno srečo. Zame sta odgovarjala župnik Imre Luter in notar iz Nemeskerezstúra. Bila sta intimna prijatelja. Samo to dejstvo bi meni malo koristilo. Mrzila sta fašizem, pa naj je bil to nemški ali madžarski. To nas je združilo.

Po dogovoru z njima sem se kadarkoli in kamorkoli lahko odstranil iz Karakója. Tako sem večkrat lahko obiskal brata v Turnišču. Ob takem obisku po sv. treh kraljih 1945 sem se pri bratu srečal z Danijem.

Istočasno smo bili obsojeni v Váczu nad Budimpešto: Ivan (Camplin) na 5 let, Dani na 14 mesecev, sam pa na 4 leta. Prvi se je Dani po odsluženju kazni okoli 9. julija 1942 vrnil domov (zmanjšali so mu kazen 14 mesecev za 1/3 zaradi korektnega vedenja v zaporu, kakor vsem drugim). Imeli so ga na spisku političnih kaznjencev kakor naju z Ivanom (Camplinom). To je lahko imelo posledice. Tako pri Ivanu (Camplinu). Po prevzemu oblasti madžarskih fašistov »puščičarjev« pod vodstvom majorja Szálasyja so izdali nalog: Nazaj v zapor morajo vsi, ki so že odslужili kazen v zaporu kot komunisti ali njihovi sodelavci. Ivana (Camplina) so po tej odredbi odpeljali v zloglasni zapor Komárom in ga je le s težavo rešil iz zapora rojak.

Tudi po mene so prišli žandarji iz Jánosháze. Na srečo me ni bilo doma. Bil sem ravno pri bratu v Turnišču. Na župnišču v Karakóju pa so tačas vneto tarokirali župnik, notar in mlinar iz Jánosháze. Postavili so se zame:

»Kaj, našega kaplana bi aretirali? Saj to je vendar najbolj pošten človek na svetu. Aretirajte tatove in lopove, ne pa poštene ljudi.«

In ker sta to o meni trdila župnik in notar, so žandarji poklapani odšli, češ to je najbrž pomota. Po vrnitvi sta mi župnik in notar med grom-

kim smehom pripovedovala, kako sta odpravila žandarje. Na Madžarskem je krajevno politično oblast predstavljal notar.

Pri Daniju so menda prezrli, da je na spisku političnih kaznjencev. Niso se zmenili zanj.

Z Danijem sva skoraj leto dni preživela v isti celici in delila zaporniško trpljenje. To naju je zelo zblížalo. Bila sva si kakor brata. Po pristrčnem pozdravu in duhovniškem poljubu mi je pripovedoval o Žalikovem predlogu za njegovo in bratovo likvidacijo. To sem že vedel od brata. Dodal pa je, da ima velike težave z organistom, ki je po madžarski navadi hkrati tudi šolski upravitelj, Madžar po rodu. Zaradi nekaj madžarskih učiteljskih družin hoče po vsej sili uvesti v cerkvi madžarsko petje, čeprav so vsi ostali verniki Slovenci. Zaradi Danijeve nepopustljivosti ga tožari na višje šolske forume.

S sočutno prijateljsko besedo sem poskušal v njem okrepiti pogum, a se mi to nikakor ni posrečilo. Ko sva se poslovljala, so mu polzele solze z oči. Tudi meni. Kakor da bi podzavestno slutila, da sva se srečala zadnjič v življenju.

Po Danijevi smrti smo skoraj vsi sumili, da so usmrтитеv vendarle izvedli partizani na Žalikov predlog. Njegovo smrt smo vsi imeli za mučeniško. Verniki so njegov leseni križ na grobu ovili z bodečim trnjem kot simbolom njegovega življenja in trpljenja.

Toda bratu Ivanu se najprej zbudi dvom o Danijevih morilcih. V času Danijeve smrti se je Prekmurju naglo bližala ruska fronta. Pred njo so bežali madžarski civilisti, vojska in žandarji. Zasedli so skoraj vsako vas v Prekmurju. Partizanom je bilo s tem onemogočeno v tem delu Prekmurja manevriranje in delovanje. Umaknili so se v gozdove na Goričko. V času Danijeve smrti so se mudili v Sakalovcih v Porabju. Kako bi mogli tačas izvršiti likvidacijo ob Muri?

Obletnico Danijeve smrti smo lahko slovesno obhajali že v svobodi. Na grobu je govoril njegov sotrp in iz zapor Ivan Camplin. Govor je bil poln pesniškega navdiha, izogibajoč se omembe, kdo naj bi bil Danijev likvidator. Zastopnik OZN-e iz Lendave, Škoberne¹³, se je po Camplinovem govoru oglasil:

13 Franc Škoberne (19. 10. 1923 Črenšovci – 1. 11. 1990 Ljubljana), oče doma iz Laškega, mati Katarina roj. Hozjan, iz Velike Polane. »Kot turniški kaplan sem se v četrtek, 21. marca 1946, udeležil prve obletnice pogreba Božjega služabnika Danijela Halasa. Ob 9. uri smo se dekanjski duhovniki zbrali v polanski cerkvi. Po liturgičnih molitvah za rajne je ob 9.30 dekan Ivan Jerič daroval slovesno mašo za pokojnega sobrata Danijela Halasa. Po sveti maši smo šli na pokopališče. Nagovor ob grobu je imel Ivan Camplin, dobrovoljni župnijski upravitelj, ki je bil skupaj s Halasom zaprt v budiimpeštanskih zaporih. Po Camplinovem govoru je iz množice vernega ljudstva stopil naprej Franc Škoberne v častniški partizanski uniformi in na ves glas povedal: 'Pravijo, da smo Halasa likvidirali mi.' Edini odziv na te besede je bil svečan, častitljiv molk. Tudi Škoberne je utihnil. Ni razvijal naprej svojih misli. V tistem času sem že imel v roki duplikat ali triplikat pridige, ki jo je imel na Halasovem pogrebu, 21. marca 1945, Ivan Koren, dokležovski župnik. ...« (Jožef Smej, *In memoriam: Franc Škoberne /1923–1990/*, v: Stopinje 2005, str. 31).

»Govor je bil lep, a pomanjkljiv. Govornik ni povedal, kdo je župnika Halasa ubil. Vsekakor to nismo bili partizani, saj je pokojnik zaradi sodelovanja z nami bil dalj časa v zaporu. Zato ga je tudi likvidiral okupator, ki ga je prej obsodil na zaporno kazen.«

Pisatelj Ferdo Godina se je pred izdajo svoje knjige *Prekmurje 1941–1945*¹⁴ oglasil pri bratu Ivanu. Glede Halasove smrti mu je ob tej priložnosti izjavil: »Kako bi mogel soglašati z Danijevo smrtjo, ko sva pa bila že od dijaških let dobra prijatelja. Iz Črensovec, odkoder je bil doma, je v poletnih počitnicah prihajal k meni na Bistrico in sva se hodila skoraj ob vsakem lepem vremenu skupaj kopat v Muro. Ko sem ga obiskal kot partizan, ves obložen z ročnimi granatami, sva se objela in poljubila.«

Brat Ivan k tem Godinovim besedam dostavlja: »In jaz sem mu verjel.«

Nekega dne pred leti sem čakal pri semaforju poleg Name na prehod na Titovo. Nenadoma mi nekdo od zadaj položi roko na rame in se oglasi:

»Zopet sva skupaj dva Miška, stara prijatelja.«

Po glasu sem ga spoznal. Bil je pisatelj Miško Kranjec¹⁵, s katerim sva skupaj obiskovala univerzo v Ljubljani. Ko sva prišla čez prehod k pošti, mi je dejal:

»Zasledujem vaše delovanje. Dobro se držite. Le tako naprej. Želim vam veliko uspeha. Pa še to: Ne verjemi, da smo Danija ubili mi.«

Ali so vse te izjave zadostne, da razblinijo sumničenje? Za koga da, za koga pa tudi ne. Škoberné – zdaj direktor Dopisne delavske univerze v Ljubljani na Parmovi 39, s katerim imam službene stike – pisatelja Ferdo Godina in Miško Kranjec, stara moja prijatelja, so osebe, katerih besede so zame kakor suho zlato.

Kaj pa pomenijo tistim, ki jih ne poznajo tako dobro kakor jaz?

2.2 KDO SO BILI PRAVI ZLOČINCI?

Že ob Danijevi smrti se je šušljalo, da tedanji lendavski župnik Gerenčsér ve, kdo ga je usmrtil. Kdo bi si upal pri tedanjih razmerah pri Ma-

¹⁴ Žal je Ferdo Godina v navedenem obveščevalnem dokumentu, ki ga je pomagal sestaviti Miško Kranjec, izpustil, da sta omenjena kot begovca (člana bele garde) tudi Danijel Halas in Ivan Jerič (prim. Arhiv Republike Slovenije, Fond Odd. III. AS 1931 OZNA za Slovenijo načelstvo in prvi odsek 301/4 II. v okviru pisma Slobodana Šumenjaka-Mirana Pokrajinskemu komiteju KP Slovenije z dne 28. 8. 1944; prim. Ferdo Godina, *Prekmurje 1941–1945*, Pomurska založba, Murska Sobota 1980, str. 127–128). Dr. Vladimir Škerlak pa nasprotno pravilno ugotavlja: »Glavna zasluga dekana Jeriča je, da v lendavskem okraju ni pustil ustanoviti bele garde. ... Tudi dr. Klar je bil proti ustanavljanju bele garde. Vprašal sem ga in mi je potrdil, da sta se posvetovala z dekanom Jeričem in sta se oba strinjala v tem, da bi ustanovitev take organizacije povzročila nepotrebno prelivanje krvi.« (Vladimir Škerlak, *Spomini na organizacijsko delo v Prekmurju*, 1. 7. 1993, str. 56, tipkopis).

¹⁵ Miško Kranjec (1908–1983).

džarih kaj poizvedovati. Bili so živočni. Bližala se je neustavljivo ruska fronta. Kdor ni bil zaslepljen fanatik med njimi, je vedel, da so vojno skupaj z Nemci izgubili. Bili so kakor na smrt zadeta zver, nevarna vsakomur, kdor se ji neprevidno približa.

Morilci so hoteli vsako sled za Danijevo smrtjo zabrisati. Zato so njegovo truplo in kolo vrgli v Muro. Mura pa kakor da ga je nalašč spravila na plitvino. Ko so ga mlinarji potegnili na breg, je pristopil poveljnik vojaške straže v Kotu. Zahteval je od ljudi, naj truplo porinejo nazaj v vodo.

Ljudje so se uprli:

»To bi bil nezaslišan zločin nad tujim utopljencom. Toliko večji pa še nad našim bivšim kaplanom, ki ga vsi poznamo.«

Če ne bi ničesar vedel o zločinu in zločincih, kako bi mogel postavljati tako nečloveško zahtevo? Toda žrtev je vpila po zločincu. Da se ta zakrije, bi bilo potrebno vreči truplo nazaj v Muro.

Danijevo truplo so odpeljali v njegovo župnijo in ga tam čez dva dni pokopali. Pogreba se je udeležilo na tisoče vernikov iz dolnjega Prekmurja, ki so Danija poznali. Ob pogrebu je komaj katero oko pogrebcev ostalo brez solz.

Danijevega pogreba sta se udeležila tudi oba tedanja lendavska kaplana. Slovenski je bil Janez Šoštarec, doma iz Krajne v Prekmurju, madžarski pa János Horváth, doma iz Szombathelyja.

Po pogrebu sta se prepirala, kdo je ubil Danija. János je trdil, da partizani, Janez pa, da Madžari. Toda Janez se je čudil, da je János čez kak dan popolnoma utihnil. Menil je, da je manj trmast kakor on.

Pa ni bil to vzrok Jánoševega molka. Ta se je razvozlal šele čez mnogo let, ko je Janez nepričakovano dobil od Jánosa pismo:

»Janez, ti si imel prav. Danija so ubili naši. Zdaj so zločinci odkriti in postavljeni pred sodišče.«

Janez je o vsebini pisma pripovedoval mojemu bratu Ivanu Jeriču na srečanju SDD (Slovenskega duhovniškega društva) v Murski Soboti leta 1973. Povedal mu je tudi, da János v pismu ni sporočil svojega naslova.

Brat je pri škofijskem ordinariatu v Szombathelyju poizvedel, če bivši kaplan János Horváth še živi in kje je nameščen kot duhovnik. Odgovor se je glasil, da je János župnik v Kamonu v sombotelskem predmestju.

Brat ni imel več miru. Naprosil je soboškega kaplana Štefana Recka, da sta se z avtom potegnila v Szombathely, se tam oglasila pri Štefanu

Poredošu, upokojenem šolniku, ki je bil doma naš sosed in je bratu dal vzpodbudo za študij. Vzela sta ga s seboj kot vodiča.

Kmalu sta prispela v Kamon in našla župnika Jánosa doma. Z bratom sta se poznala kot dušna pastirja v isti dekaniji med okupacijo.

Brat je povedal Jánosu, zakaj so prišli. Ve, kaj je János pisal Janezu o Halasovi smrti. Rad bi, da János pove še kaj več, kar mu je znano.

János je pripovedoval:

»Ko sva se z Janezom prepirala vpričo župnika Gerencsérja, kdo je ubil Danija, me je poklical v svojo sobo. Dejal je: 'Ne prepirajte se s slovenskim kaplanom, kdo je ubil Halasa. Ustrelili so ga naši žandarji. Pred likvidacijo je bil pri meni poveljnik madžarske orožniške postaje v Lendavi Cseresnyés. Povedal mi je, da je dobil nalog od višje madžarske oblasti, – ki je bila takrat madžarsko fašistična, puščičarska – da mora na neki način spraviti s sveta polanskega župnika'.

Po tej pripovedi svojega župnika sem utihnil in se nisem več pričkal z Janezom. Resnice pa mu tudi nisem upal povedati.«

Na dan smrti se je Dani odpeljal v Lendavo s kolesom, spovedat šolske sestre. Žandarji so opazili njegov prihod. Menili so, da je s tem dana priložnost za izvedbo naloga o njegovi likvidaciji. Napravili so načrt: župnika Halasa je treba čim dalj zadržati v Lendavi. Poslali so dečka, da mu je, zakrit za živo mejo, neopazno preluknjaj zračnici na kolesu na več mestih.

Dani je to opazil, ko se je hotel vrniti s kolesom domov. Moral je prej kolo peljati k mehaniku, da ga popravi. S tem se je precej zamudil. To pa je bil namen žandarjev, ki so prav tako s kolesi odrinili na prežo, da bodo Danija aretirali, ko se bo vračal domov.

Župnik Matija Balažic, ki je med okupacijo nekaj časa bival doma na Hotizi, je pozneje pripovedoval, da je videl tistega usodnega dne patroljirati skozi Hotizo, brez kakega javnega poveda, štiri madžarske žandarje.

Župnik János je na koncu razgovora dodal:

»V benediktinskem samostanu v Pannonhalmi živi upokojeni župnik Pál Kemény. Srečal se je z župnikom Halasom med dvema madžarskima žandarjema. Z njim je spregovoril zadnje besede.«

Brat Ivan se je zahvalil župniku Jánosu za razgovor, ki sta mu bili priči soboški kaplan Štefan Recek in upokojeni šolnik iz Szombathelyja Štefan Poredoš.

Brat Ivan je ohranil do smrti – umrl je v 85. letu – izredno dober spomin. Zato je lahko naknadno dobesedno zapisal kakršenkoli razgovor.

Odkritje v Kamonu je bilo zanj dragoceno. Zato je k zapisku o razgovoru pripisal:

»Kako težak kamen mi je odvalilo od srca dejstvo, da Danija, ki je bil izredno zaveden Slovenec, niso ubili slovenski partizani, saj s tem bi brat moral Slovenca, brata.«

Bratu ni dalo miru, dokler se nista 21. oktobra 1973 s soboškim župnikom Martinom Poredošem podala z avtom v Pannonhalmo. Upokojenemu župniku Pálu Keméniju, h kateremu sta bila namenjena, je pismeno sporočil glede kakšne zadeve ga želi obiskati. Brzljivo mu je sporočil, čas prihoda. Bil je doma in je obisk pričakoval.

Ko so se pozdravili in drug drugemu predstavili, so začeli razgovor.

»Vi, gospod župnik, ste bili med okupacijo nastavljeni v salezijanskem Martinišču v Murski Soboti?«

»Drži. Po rodu sem Slovak. Slovaščina in prekmursko narečje sta si zelo blizu. Lahko se je sporazumevati med seboj. Poslali so me v Martinišče predvsem za spovednika vaših rojakov. Hitro sem se privadil. Ni mi delalo težav.

Na predlog zalaegerszéškega opata Mindszentyja sem bil imenovan tudi za dušnega pastirja leventov (leventi so bili mladinska organizacija). To službo sem vršil po vsem dolnjem delu Prekmurja, tudi v Lendavi.«

»Zvedeli smo, da ste vi zadnji govorili z župnikom Halasom pred usmrčitvijo.«

»Tudi to drži. Nisva bila samo znanca, ampak dobra prijatelja. Tika-la sva se. Bil sem njegov spovednik.

Na usodni dan Danijeve smrti sem se s kolesom vračal iz Čerensovec v Lendavo. Zamudil sem se. Začelo se je že mračiti, ko sta mi na hotiški cesti prišla naproti dva madžarska žandarja, s puškami na ramenih, med njima pa Dani. Vsi trije so rinili kolesa ob sebi.

Dobro sem jih razločil in spoznal, čeprav je bilo že nekoliko mračno. Ko sem zagledal Danija v takem položaju in mi je preblisnilo možgane, kaj to pomeni, sem obstal, kakor da bi okamenel. Komaj sem od začudenja zajeceljal besede: 'Dani, hová, hová...?' – 'Dani, kam, kam...?.'

Z bolestnim glasom je odgovoril 'Én is szertnék tudni, hová.' – 'Tudi jaz bi rad vedel, kam'.

Kakor okamenel sem še naprej gledal za njimi. Videl sem, da so krenili po kolovozu na levo proti Muri.

Drugi dan po dogodku sem slišal, da ga še ni domov, tretji dan pa, da so ga v Kotu potegnili iz Mure kot utopljenca s sledovi strelav na gla-

vi. Čez dva dni sem se udeležil Danijevega pogreba. Postalo mi je vse jasno. Toda razmere in služba, vse je bilo tako, da me je prisililo k molku. Zdaj, ko je vse to spremenjeno, lahko govorimo o teh pretresljivo žalostnih stvareh.«

»Ste spoznali orožnika? Kdo sta bila?«

Sem. Oba. Bila sta oba iz lendavske orožniške postaje. Priimek enega izmed njih sem si do danes zapomnil. Klicali so ga: Debrečeni.«

Po končanem razgovoru nama je s soboškim župnikom razkazal župnik Kemény znamenitosti Pannonhalme, nekoč najslavnejše benediktinske opatije na Madžarskem, sedaj obsežnega konvikta in gimnazije s pravico javnosti. Take gimnazije imajo v sedanji Madžarski trije moški in trije ženski redovi.

Pred odhodom naju je župnik Kemény še vprašal:

»Ali ste opazili na Danijevem truplu zlomljene roke? Žandarji so ga pred ustrelitvijo hudo pretepli.«

Ob slovesu sta se brat in soboški župnik zahvalila župniku Keményu za pretresljive pa tudi dragocene podatke.

Domov grede sta pretresala še nekaj nedorečenih stvari.

Poveljnik Cseresnyés je župniku Gerencsérú povedal, da je poslal na cesto proti Polani štiri žandarje. Toliko jih je videl na Hotizi tudi župnik Matija Balažic.

Kako, da sta po izpovedi župnika Keménya vodila proti Muri samo dva? Kje sta bila ostala dva?

Po vsej verjetnosti kje drugje v zasedi. Sledovi štirih strelav iz pušk na Danijevi glavi govorijo za to, da so bili pri zločinu udeleženi vsi štirje žandarji. Kakor da so si želeli vsak s svojim strelom razdeliti enake deleže pri zločinu in tudi pri njegovi krivdi.

Priča pri razgovoru z župnikom Keményjem je soboški župnik Martin Poredoš.

Bratova zapiska o vsem povedanem sta dva. Daljši – 11 tipkanih strani – in krajši – 6 napisanih strani. Prvega je natipkal sam z datumom 23. novembra 1973. Brat je še nekoliko videl. Drugega je po bratovem nareku zapisala najina sestra Marička z lepo in čitljivo pisavo. Tega je nameraval najbrž kje priobčiti, ker ga je naslovil: Ob 30. obletnici nasilne smrti polanskega župnika Danijela Halasa.

Oba zapisa sta pri meni.¹⁶

¹⁶ Oba fotokopirana zapisa (tipkanega z datumom 23. november 1973 in z lastnoročnim podpisom Ivan Jerič in z pisanega z roko Maričke Jerič) ima V. Škafar v svojem osebem arhivu.

Bratu je bilo na koncu vse jasno. Trdno je bil prepričan, da so bili pravi ubijalci polanskega župnika Danijela Halasa madžarski žandari po nalogu višje oblasti. Ne smemo pa pozabiti, da je ta bila tedaj fanatično fašistična, kakor so bili tudi po pričevanju župnika Keménya izvršilci zločina.

Nihče noče dolžiti za ta v nebo vpijoči zločin madžarskega poštenega ljudstva, ampak njegove fašistične, fanatične, zverinske izrodke.

Brat končuje svoje zapiske:

»Imel sem za svojo dolžnost, da poiščem resnico o uboju Danija.

Srečen sem, da sem jo dočkal. Prej sem bil tudi sam v zmoti.

Želim, da bi z objavo. Če bo kdaj prišlo do nje, s trudom doznane in neizpodbitne resnice pomagal vsem, ki so morda še sedaj v zmoti.

Zahvalim se vsem, ki so mi pri iskanju resnice velikodušno pomagali!«

(Po zapiskih brata Ivana uredil in za tisk pripravil Mihael Jerič)

3. DR. VLADIMIR ŠKERLAK DOKAZUJE, DA SO HALASA USTRELILI MADŽARI, KER SO JIM GA OVADILI DOMAČI KOMUNISTI

Dr. Vladimir Škerlak je zapustil številne razprave in zapise. Njegove zapiske in dokumente, ki se nanašajo na Danijela Halasa, mi je po moževi smrti izročila žena Hana Škerlak in nekatere od njih tukaj objavljam z opombami, toda brez komentarja.

Primer Halas je Škerlaka zelo vznemirjal. V njegovi zapuščini je pismo sošolca Matije Maučeca z dne 13. 8. 1974, ki Škerlaku odgovarja na nekatere dogodke izpred 2. svetovne vojne in tudi o skupnem gimnazijskem sošolcu Danijelu Halasu. Matija Maučec piše: »O Halasu bi lahko rekel, da je bil duhovnik ideolog, o Vargi¹⁷ pa da je bil praktik. Nacionalno sta bila oba zavezna. Ne verjamem, da bi se kateri od njiju udinjal beli gardi. Za njo je bil Bajlec in Glavač, ki se je zadrževal v Ljubljani. ... Halas je bil konservativen nacionalist¹⁸, pa antikomunist«. ¹⁹ Škerlak

¹⁷ Jožef Varga, roj. 13. 3. 1909 v Bogojini, posvečen za duhovnika 9. 7. 1933 v Mariboru, umrl 14. 9. 1979 v Clevelandu, ZDA. Gimnazijski in visokošolski (teološki) sošolec Danijela Halasa. Skupaj sta bila 9. 7. 1933 tudi posvečena za duhovnika.

¹⁸ »Nacionalist« tukaj pomeni »domoljub« (patriot) in ne »nacionalist« v slabšalnem in negativnem pomenu besede, kar je razvidno iz konteksta v pismu.

¹⁹ Matija Maučec, *Dragi Vladimir, Ptuj*, 13. 8. 1974. (Fotokopijo pisma hrani Vinko Škafar). Matija Maučec, roj. 21. 2. 1906 v Lipovcih, geograf, zgodovinar in narodopisec, umrl na Ptuj 6. 1. 1997.

se je prav strastno dal na raziskavo prekmurske zgodovine pred in med 2. svetovno vojno, kar vključuje tudi resnico glede Hala-sovih morilcev. Po objavi članka Mihaela Jeriča *Kdo je ubil polan-skega župnika Danijela Halasa* (SDD, št. 3/1978), štiri leta pozneje, je Vladimir Škerlak hotel priti do resnice, žal mu dr. Marjan Breclj, ljubljanski gimnazijski sošolec in komunistični politik pri tem – po Škerlakovem – ni hotel pomagati. Škerlak je zelo dobro po-znal komunistične predvojne razmere v Sloveniji, medvojne raz-mere v Prekmurju in na Madžarskem ter komunistično taktiko ovajanja, da bi se tako znebili svojih »konkurentov«, osebnih na-sprotnikov in tistih, ki bi jih lahko ideološko ogrožali. Zato piše ljubljanskemu gimnazijskemu sošolcu in komunističnemu po-litiku dr. Marijanu Breclju ter njegovemu sodelavcu in ljubljan-skemu gimnazijskemu sošolcu Leonu Pipanu pismo (razpravo), v katerem dokazuje, da so Danijela Halasa slovenski komunisti ovadili njilašem, ki so ga potem umorili. Zdi se mi, da bo najbolj verodostojno, če objavimo Škerlakovo pisanje dobesedno, kot da bi razlagali njegove zapise.

3.1 ŠKERLAKOVO PISMO SOŠOLCU IN KOMUNISTU DR. MARJANU BRECLJU²⁰ OB PISANJU MIHAELA JERIČA O HALASOVIH MORILCIH

Dragi Marijan in Leone (Pipan, op. V. Š.)²¹!, Ljubljana, 9. januarja 1980
Na Viču (Ljubljana, op. V. Š.) je 12. oktobra (1979, op. V. Š.) levji de-lež naših sil sprožil pogovor o umoru našega sošolca Danijela Halasa. Dal mi je izvod Glasnika Slovenskega duhovniškega društva št. 3/1978. V tej reviji je članek gospoda Mihaela Jeriča (naglas je na »i«): »Kdo je ubil polanskega župnika Danijela Halasa?«

Članek sem ponovno pazljivo prebral, ga poskušal analizirati ter vse-bino in z njo zvezano problematiko sistematično razporediti. Uspeh svo-jega dela Vama podajam v naslednjih odstavkih.

²⁰ Dr. Marijan Breclj (Gorica, 23. 4. 1910 – Ljubljana 8. 1. 1989), ljubljanski gimnazijski sošolec dr. Vladimira Škerlaka in Danijela Halasa, pravnik, partizan, član OF, najprej krščanski socialist, nato komunist, 5. maja 1945 postal podpredsednik narodne vlade Slovenije, republiški in zvezni poslanec.

²¹ Leta 1926/27 v 7. razredu in leta 1927/28 v 8. razredu so bili na Poljanski gimnaziji sošolci: Danijel Halas, Viljem Novak, Vladimir Škerlak, Marijan Breclj in Leon Pipan.

I.

DEJANSKO STANJE PO PODATKIH V ČLANKU²²

A. V jeseni leta 1941 so bili v Vácu nad Budimpešto obsojeni: 1. Dekan Ivan Jerič²³ na pet let zapora, 2. Mihael Jerič, pisec tega članka na štiri leta, 3. Danijel Halas na 14 mesecev (torej najmanj). V članku ni podrobnejših podatkov o sodbi. Iz navedbe je prišel domov Halas 9. julija 1942, potem ko je odsedel 2/3 kazni, se da izračunati: sodba vojaškega sodišča je morala biti izrečena po hitrem postopku 14: $3 \times 2 = 9 \frac{1}{3}$ mesecev prej, torej okrog 30. septembra 1941.

V članku ni zapisano nekaj, kar sem slišal šele 12. oktobra: Halas je baje v tem procesu obremenjeval komunista Štefana Kovača²⁴. Tega so ustrelili Madžari 18. oktobra 1941, torej je fizično možno, da je ta trditev o Halasovem vedenju resnična.

B. V jeseni 1944 (točneje: 15. oktobra 1944) so oblast prevzeli skrajni fašisti »puščičarji« pod vodstvom majorja Szálasyja. Ti so odredili, da se morajo »vrniti« v »zapor« vsi tisti, ki so bili obsojeni kot komunisti ali njihovi pomagači. Dekana Ivana Jeriča²⁵ so odpeljali, pa ga je iz »zapora« rešil rojak, prišli so tudi po Mihaela Jeriča, toda tega so rešili drugi, za Halasa se pa niso zmenili.(!)

C. V začetku januarja 1945 so imeli prekmurski partizani sestanek. Martin Žalik (po vojni sodnik vrhovnega sodišča, umrl zaradi raka na pljučih) je predlagal, naj partizani »likvidirajo« Halasa in dekana Jeriča. Predlog ni bil sprejet.

Č. Po tem sestanku (torej v začetku leta 1945) sta se sestala Halas in Mihael Jerič. Halas je pripovedoval, da ima težave z madžarskim učiteljem – ta je bil hkrati tudi organist. Ta da hoče, naj se v cerkvi uvede madžarsko petje, Halas kot župnik pa tega ne dovoljuje. Zato ta madžarski učitelj tožari (tožari, to se pravi, večkrat in brez uspeha) Halasa pri višjih šolskih forumih (ki pa žandarjem ne morejo dajati neposredno ukazov).

D. Zaradi pritiska Rdeče armade se je madžarska vojska umaknila med drugim tudi v lendavski okraj, partizani pa so se izpred njih uma-

²² V besedilu ohranjamo Škerlakovo razdelitev.

²³ Pomota: ni bil obsojen dekan Ivan Jerič, ampak župnik Ivan Camplin.

²⁴ Po hudem mučenju je Evgen Kardoš, član vodstva Osvobodilne fronte v Prekmurju, izdal madžarskim orožnikom, da bo 18. oktobra 1941 sestanek vodstva upora s sodelavci v Križančevem hrastu pri Gančanih. Madžarskim orožnikom je uspelo prisiliti Kardoša, da je sam z žvižganjem znaka privabil Štefana Kovača in Vinka Meglo do mesta sestanka. Orožniki so obsvetili oba, Štefana Kovača so na mestu ustrelili, Vinko Megla pa je bil ranjen, vendar je uspel pobegniti. To je uradna različica, ki nima nič s Halasom.

²⁵ Točno župnika Ivana Camplina (in ne dekana Ivana Jeriča).

knili v severno Prekmurje. V marcu 1945 so bili v Porabju. Umora torej niso mogli izvršiti partizani.

E. Pred umorom je bil poveljnik lendavske orožniške postaje pri lendavskem župniku Gerencsérju in mu povedal, da je dobil od »višje« madžarske oblasti nalog, naj »spravi na neki način s sveta« polanskega župnika. Povedal je tudi, da je poslal na cesto proti Polani štiri žandarje.

F. 16. marca 1945 je prišel v Lendavo Danijel Halas spovedovat šolske sestre.

G. Župnik Matija Balažic je 16. marca 1945 – torej istega dne – videl na Hotizi patroljirati štiri madžarske žandarje. To ni bilo nekaj vsakdanjega.

H. Župnik Pál Kemény je istega dne ob prvem mraku srečal na hotiški cesti župnika Halasa med dvema orožnikoma. Vprašal je: »Dani, kam pa, kam?« – Halas je odgovoril: »To bi tudi jaz rad vedel«. Nato so Halas in žandarji krenili po kolovozu proti Muri.

I. Po dveh dneh je prispelo poročilo, da je Mura splavila pri vasi Kot Halasovo truplo. Nad očmi in pod očmi so se poznali sledovi po dveh strelav iz puške, roke so bile polomljene.

J. Ko so potegnili mlinarji truplo na breg, je pristopil poveljnik vojaške straže in zahteval, naj porinejo truplo nazaj v vodo. Ljudje to zahtevo niso izpolnili, ker je bil Halas nekoč njihov kaplan.

II.

ČESA POROČILO NE POVE

O bistveni vsebini podatkov v poglavju I. ne kaže govoriti, ker je v glavnem vse skupaj verjetno in se podatki med seboj dopolnjujejo v logično celoto. Če pa preizkusimo vso zadevo s stališča logike, vidimo, da obstoji ogromna vrzel.

Premisi sta:

- na Madžarskem vladajo fašisti
- na Halasa se nihče ne zbrkne (zmeni, op. V. Š)
- sklep: državni organ izda nalog za »likvidacijo« župnika Halasa.

Vsak otrok mora videti, da tu nekaj bistvenega manjka. Med tem, da je oblast fašistična, in tem, da mora Halas na drug svet, manjka element vzročne zveze. Devet milijonov državljanov Madžarske – med njimi sto tisoč Prekmurcev – je ostalo pri življenju, zakaj je bilo treba pokončati prav tega Danijela Halasa?

*Odgovor: Med dva elementa silogizma, to je, med Halasa in madžarsko oblast, je moral stopiti tretji element: **denunciant**. Popolnoma gotovo je, da je nekdo vložil zoper Halasa prijavo s težko vsebino. Kaj je bila ta vsebina?*

Na to vsebino lahko sklepamo ob presoji celotnega položaja na Madžarskem.

V začetku leta 1944 so se Madžari pogajali za hrbtom Nemcev za separatni mir. To so Angleži izdali, ker so hoteli doseči okupacijo Madžarske – s tem bi bil odtegnjen del nemške vojske s fronte. To se je tudi zgodilo. Položaj se je še slabšal – ni več bilo uniform, za vojake je bilo treba jemati stare puške iz muzejev, nekateri vojaki so bili oboroženi z eno samo bombo. Zaradi vsega tega je regent Nikolaj Horthy objavil po radiu, da prosi Madžarska za premirje, ker je vojna že izgubljena. Ko so to zaslišali Nemci, so zasedli budimpeštansko radijsko postajo, odpeljali Horthyja v Nemčijo, hkrati izvedli državni udar ter predali oblast svojemu satelitu Szálasiju, vodji »puščičarjev«. (Ime »puščičar«, madžarski nyilas – izg. njiláš – izvira od njihovega grba in zastave: rdeče polje, na njem bel krog, na njem zelen križ s konicami v obliki pušic.)

Naloga tega režima je bila, da zadrži na Madžarskem prodiranje Rdeče armade proti Avstriji, oziroma, tedanji nemški državi. Razen Rdeče armade pa je imel ta režim še hude notranje nasprotnike: razkroj madžarske armade – dezertiranje, sabotaje, sovražno propagando, skrivanje kmetijskih pridelkov, zlasti pa odporniška gibanja: madžarsko, slovaško in jugoslovansko.

Spričo takih nevarnosti je oblast sklenila, da izloči vse »elemente«, ki so bili nevarni za režim. Poslala jih je v internacijo ali konfinacijo. Pozneje, ko je postajala nevarnost bolj neposredna, so državni organi ukrepali, kakor je pač nanese, večinoma tako, da so svoje sovražnike (dezertarje in podobno) brez dolgega postopka ubili.

Iz tega, da so oblasti odredile uboj Danijela Halasa, sledi, da ga je nekdo prijavil kot državi nevarnega. Po logiki razmer ga je bilo treba »spraviti izpod nog« (to je pravi madžarski izraz, ne pa »spraviti na drug svet«).

*Da je bil Halas posebej **denunciran**, se vidi tudi iz nesorazmerja ukrepov nasproti njemu in obema Jeričema²⁶, ki sta dotlej veljala za nevarnejša: oba Jeriča so pustili doma, Halasa, za katerega se do tedaj niso zanimali, pa ubijejo. Ta sprememba je mogla **nastati samo zaradi ovadbe**.*

²⁶ Šlo je za Mihaela Jeriča in Ivana Camplina in ne dva Jeriča.

*Vemo, kdo je usmrnitev izvršil, ne vemo pa, kdo je dal povod zanj. Po pravniško povedano: **znan je objektivni element, ni pa znan subjektivni element**. Simbolično: **znana je roka, ni pa znana glava**.*

KDO JE TOREJ PRAVI KRIVEC?

Na to vprašanje članek ne da odgovora, temveč le nekaj nakazuje, čez vse pa potegne zastor. Članek poroča, da je z Madžarskega prišlo pismo: »Danija so ubili naši. **Zdaj so zločinci odkriti in postavljeni pred sodišče**.« Ta stavek je prav gotovo osrednja točka vsega članka.

Ko je (sedaj že pokojni) dekan gospod Ivan Jerič zvedel za to pismo, se je podal v Kamon pri Sombathelyu in tam zvedel podrobnosti o pripravi umora, ki smo jih že navedli.

Ali si je mogoče misliti, da gospod dekan ni vprašal tega, kar bi vprašal svak normalen človek: **kdo pa so tisti zločinci in katero je tisto sodišče**, pred katero so postavljeni?

Zakaj o tem vprašanju in o odgovoru nanj ni poročila v članku?

Če bi se vedelo, kdo je bil obsojen in zaradi česa, nam podatki o sami izvršitvi umora sploh ne bi bili važni.

Pred nami je torej ista logična vrzel. Čez to vrzel pa vrže poročevallec zastor: »fanatični, fašistični, zverinski izrodki«.

Kaj imamo od teh psokv? Nič! Soditi in zmerjati znamo tudi sami, če vemo, **koga** je treba obsojati in **za kaj**.

Toda ne gre samo za to, da smo prikrajšani za spoznanje krivca, temveč nam je nekaj tudi sugerirano.

»Kako težak kamen mi je odvalilo od srca dejstvo, da Danija, ki je bil zaveden Slovenec, niso ubili slovenski partizani, saj s tem bi brat moral Slovenca brata.« Dekan Jerič je bil »trdno prepričan, da so bili pravi ubijalci polanskega župnika Danijela Halasa madžarski žandarji po nalogu višje oblasti. Ne smemo pa pozabiti, da je ta bila tedaj fanatično fašistična, kakor so bili po pričevanju župnika Keménya izvršilci zločina.« »Nihče noče dolžiti za ta vnebovpijoči zločin madžarskega poštenega ljudstva, ampak njegove fašistične, fanatične, zverinske izrodke.«

KAJ NAM SUGERIRA PISEC?

To, da je zadeva razčiščena. Če reče, da se mu je odvalil kamen s srca, je s tem že povedal, da je stvar zanj končana. Molče pa še dodaja: kdor misli, da je treba še kaj razčiščevati, naj to kar stori, toda na lastno odgovornost. Jaz Ivan Jerič, se v to več ne vtikam.

III.

DRUGE POMANJKLJIVOSTI ČLANKA

V tem poglavju naštevam tiste pomanjkljivosti, o katerih ni mogoče takoj povedati, ali so bistvene. Verjetno nekatere ne vplivajo na rešitev vprašanj v zvezi z umorom. Posredno pa le utegne preiskava o teh pomanjkljivostih pripomoči do odkritja. Napisal sem pač te pripombe predvsem z namenom, da bo poročilo čim bolj kompleksno.

A. Strokovne pomanjkljivosti

1. Podatki o organih, ki so dajali naloge orožnikom, so preohlapni, premalo opredeljivi.

2. Pisec navaja, da sta bila v kraju njegove konfinacije zanj odgovorna župnik in notar. »Na Madžarskem je krajevno oblast predstavljal notar.« To ni točno. Ta funkcionar se imenuje »**notariuš**«. To pa ni notar, temveč **občinski tajnik**.

3. Ne bo držalo, da so obsojenci iz leta 1941 morali leta 1944 znova v »zapor«. Njilaši so izdali vrsto varnostnih ukrepov, predvsem so veliko ljudi internirali. V primeru bratov Jeričev gre očitno za tak upravni ukrep, ne pa za vrnitev v zapor. Značilno je, da sta se (Ivan Camplin /ne Jerič/ in Mihael Jerič) otrsela internacije s preprosto intervencijo tretje osebe. Drugim internirancem – med njimi starki, ki sploh ni znala besedice madžarski (in je zato tudi življenje izgubila), noseči ženski²⁷, ki je imela ob sebi še triletnega otroka, nikakršna intervencija ni pomagala.

B. Jezikovne napake

Pri navajanju madžarskih besed in imen so tako hude napake (ki jih pa ni mogel zgrešiti stavec), da se pojavlja dvom, ali je vse to napisal gospod Ivan Jerič, bivši madžarski častnik.

C. Nepravilno zapisano ime?

Verjetno gre za zelo pomembno napako pri označbi imena poveljnika orožniške postaje. G. (Mihael, op. V. Š.) Jerič ga imenuje »Cseresznyés«²⁸. Vem pa zanesljivo, da je bil do konca oktobra 1944 poveljnik Berke²⁹. Ta

²⁷ Tu misli Škerlak na svoje ženo Hano, ki je imela triletnega otroka in je bila noseča.

²⁸ Károly Berke je poleti 1945, ko je bil v priporu OZNE, dal izjavo, da je bil »konec septembra 1941 premeščen kot orožniški višji narednik vodnik na orožniško postajo za poveljnika te postaje«. Iz izjave sledi, da je bil vsaj še ob koncu oktobra 1944 v Lendavi. Uradna Izjava je v Škerlakovi zapuščini. Ivan Jerič v tipkopisu piše Cseresznyes, Marička Jerič pa v rokopisu piše po Ivanovem nareku Čeresznjes. Tako tudi Marička Jerič v narekovanem besedilu piše za slovaškega duhovnika »Pavel Gazdag« in ne Pál Kemény.

²⁹ Na drugem mestu v ohranjenem Škerlakovem rokopisu, namenjenem Marijanu Breclju, piše: Poročilo pokojnega Mihaela Jeriča je diletantsko. Da ne opiše samega umora 'tehnično' pravilno, je razumljivo, ker ni bil nikdar vojak. Jaz mislim, da so Halasa podrli na tla, pri tem so mu stopili na roko tako, da so jo zlomili (torej ga niso tepli), zato, da bi se naboji zarili v zemljo in ne bi bilo sledov. Ustrelili so ga štirje hkrati iz samokresov, da bi se slišal samo en zvok. Halasa je zvalil v Lendavo madžaronski župnik. Poveljnik orožnikov se ni imenoval Cseresznyés, kot navaja Jerič, temveč Berke. Odkod zamenjava imen. Zato, ker pomeni v madžarščini beseda »berkenye« jerebiko, grm, ki ima rdeče jagode. V poročilu so jezikovne

je aretiral tudi mene, bil je v Lendavi še ob osvoboditvi, po osvoboditvi je dal pismeno poročilo o tem, kako je prišlo do moje internacije. Poročilo začenja s tem, kdaj je bil imenovan za poveljnika v Lendavi, niti besede pa ne piše o tem, da je bil razrešen. Gre torej očitno za pomoto. Značilno pa je, da je bil po osvoboditvi ustreljen. Ljudje, ki so mi poročali o tem, niso omenili, da bi bil nehal biti poveljnik orožniške postaje.

Č. Nerazumljiva slaba obveščенost

Orožniki so šli s Halasom skozi pet vasi. Bilo je še pred mrakom. Nemogoče je, da kmetje ne bi bili videli te nenavadne povorke. Pozornost zbujajo, da o vsem tem slovenski duhovniki niso ničesar zvedeli, oziroma, da članek ničesar ne omenja o kakem takem obvestilu. »Šušljalo se je.« Mislim takole: če se je šušljalo in če je kdo imel ta dogodek za »vnebovpijoči zločin«, zakaj potem ni zbral nadaljnjih podatkov ali, če jih je imel, zakaj jih ni objavil?

D. Zamolčani podatki

V poročilu je očitno veliko zamolčanega. Na primer: Pogovor med Berkejem in župnikom Gerencsérjem je verjetno potekal precej drugače kot je opisan v članku. Ni verjetno, da bi poveljnik postaje prišel k župniku in ga kot kaka klepetulja obveščal, da bodo orožniki ta dan napravili nekaj, kar ni čisto zakonito. S tem bi celo tvegalo, da se poskus ne bo posrečil, kajti župnik bi lahko opozoril Halasa – kot kristjan in duhovni sobrat bi to tudi bil moral storiti. Berke je torej prišel verjetno zato, da zve od Gerencserja, kako bi Halasa najlažje dobili v pest izven slovenske

napake, značilne za Prekmurce, ki ne znajo dobro madžarski, torej ga ni mogel sestaviti starejši (Ivan) Jerič, na katerega se sklicuje pisec (starejši Jerič je bil madžarski častnik in je jezik dobro obvladal). Popolnoma neverjetno je, da bi star, izkušen žandar Berke, po vrhu še protestant, šel čvekat »popu« Gerencserju, da hočejo danes dobiti žandari Halasa v roke, pač pa je očitno, da so ga pridobili za sodelovanje pri tem, kako je treba zvabiti Halasa v past. Popolnoma otročja je razlaga, da so Halasa ubili zato, ker so bili fašisti fanatični. Zakaj pa niso ubili veliko pomembnejšega Jeriča starejšega? Ali dr. Klara? Zakaj se je fanatizem usmeril točno na tistega, ki se je v Polani boril zoper komunizem? Berkeja je OZNA ustrelila. Zakaj? Vse to so domneve, ki so zelo verjetne. Dokaza pa ne tvorijo. To pomeni, lahko bi se dokazalo, da je bilo drugače. Toda preiskavo bi moral voditi nekdo, ki dobro pozna jezik in razmere. Rekel sem, da sem pripravljen zadevo preiskati, če mi pomaga nekdo, kdor je katoličan, in če me pri tem podpre SZDL (Socialistična zveza delovnega ljudstva). Tebi (Marian Breclj, op. V. Š.) se ni zdelo vredno niti to, da bi mi osebno odgovoril, čeprav je to bila odlična možnost za ekskulpacijo Osvobodilne fronte, temveč si mi le po Leonu Pipanu sporočil, da se v to zadevo ne boš vmešaval. Dobro! Jaz po lastni pobudi ne bom tekel na Madžarsko vrtat po spominu kakih senilnih župnikov. Vsa zadeva me pa skrajno spominja na Rapoševe besede, da sem ga prijavil, in na dejstvo, da sem v resnici pa jaz bil denunciran.« Po Škerlakovem prepričanju je Ludvik Rapoša med vojno denunciral Škerlaka kot simpatizerja Osvobodilne fronte, da bi se ga tako komunisti znebili. V tridesetih letih se je Škerlak zameril Mišku Kranjcu, ki je bil zamerljiv in mu tega nikoli ni odpustil, četudi je simpatiziral z OF. Zato Škerlak isto meni glede Halasa: polanski komunisti so ga denuncirali Madžarom kot simpatizerja Osvobodilne fronte, da bi se ga znebili, ker je bil kot župnik v Veliki Polani močnejši za Miška Kranjca in Martina Žalika. To je bistvo gornjega navedka, čeprav se z vsako podrobnostjo ne strinjamo. Pomembno je bistvo Škerlakovega pisanja, ne pa manjše netočnosti, ki so že v drugih opombah omenjene in korigirane. Škerlakova žena Hana je bila nejevoljna, kar je V. Škafarju tudi omenjala in je z roko na ta tipkopis ironično pripisala: »Res, veliko vemo o Kranjcu heroju! Kje ste Prekmurci?« Prepričana je bila, da bi zaradi ovadbe polanskih komunistov njilašem, da simpatizirata z Osvobodilno Fronto, skoraj oba, Hana in Vladimir Škerlak, končala v Dachau. Martin Žalik je predlagal v gomiliški šoli likvidacijo Ivan Jeriča in Danijela Halasa, Miško Kranjec pa je oba ovadil kot člana belogardistov (prim. Slobodan Šumenjak-Miran, Tovariškemu PK KPS, 28. VIII. 1944, str. 4., v: Arhiv RS, fond AS 1931, OZNA za Slovenijo, načelstvo in prvi odsek 301/4 I19. Miško Kranjec je Danijelu Halasu predvsem zameril, ker mu je onemogočil ustanovitev in razvoj komunistične mladinske organizacije v Veliki Polani, ki jo je nepresojno poimenoval »Društvo kmečkih fantov in deklet«.

vasi. Župnik mu je nato povedal, da bo Halasa danes (ali kak drug dan, ker ni jasno, ali je bil žandar pri župniku prav na dan uboja) prišel obhaj³⁰ šolske sestre. Morda pa je župnik insceniral spoved³¹ prav zato, da bi omogočil hitro likvidacijo Halasa. Ne smemo pozabiti, da je bil Gerenčser – kot se da iz okoliščin sklepati – dober domoljub in je zato verjetno tudi sam odobral ukrepe zoper Halasa kot sovražnika domovine. Sicer pa tudi ni gotovo, da je Berke govoril o likvidaciji. Mogoče je rekel samo, da ga morajo aretirati. Župnik se je ob pripovedovanju lahko motil.

Možno je tudi kaj več. Mogoče je stavek »krivci so izročeni sodišču« ostal brez nadaljevanja iz obzirnosti do kakega madžarskega duhovnika...

E. Tendenčnost pisanja

To, kar članku najbolj škoduje, je njegova tendenčnost in pretiravanje v ocenitvah. Pozitivne in negativne sodbe so izražene v pretirani obliki.

1. Uvodni odstavek k članku se glasi: »Danijel Halas (prijatelji smo ga klicali: Dani) je bil v času madžarske okupacije med 2. svetovno vojno župnik v Veliki Polani, tam, kjer je pisatelj Miško Kranjec doma.«

Slog v tem odstavku zavaja v zmoto. Zbuja namreč predstavo, da je bilo namreč razmerje med obema vaščanoma prijateljsko. Resnica pa je ta, da je bil Danijel Halas poslan v Polano za župnika prav zato, da bi kot odločen katoličan tvoril protiutež nasproti Krajncu, ki je zelo vidno in očitno zapustil katoliške vrste.

2. Srečanje med Halasom in Godino je opisano kot za filmski scenarij: ko je Godina kot partizan, »ves obložen z ročnimi granatami« obiskal Halasa, sta se »objela in poljubila.«

3. »Škoberne (poveljnik Ozne)..., pisatelja Ferdo Godina in Miško Kranjec so osebe, katerih besede so zame kakor suho zlato.«

Stilizacija te izjave je tako nenavadna, da zbuja že rahlo občutek ironiziranja. Res me zanima, kdo bi o komerkoli resno rekel kaj takega.

Toda pojdimo k vsebini: ali je res vse suho zlato, kar pravi Miško Kranjec, in ali se vse to ujema z navedbami v tem članku. V knjigi »Podrti hrast« piše Kranjec: »Halasa so že na koncu vojne ustrelili in vrgli v Muro. **Ta likvidacija ni bila nikdar do konca razčiščena.**«

Prosim, preberite še enkrat in pogledjte, kakšne besede je Kranjec uporabil.

³⁰ Evangeličan Škerlak meša obhajilo in spoved.

³¹ Spoved ni bila inscenirana, ker je Danijel Halas bil izredni spovednik slovenskih šolskih sester v Lendavi. 16. marec 1945 je bil petek pred kvatrnó nedeljo. Tako je ta petek bil najprimernejši za »kvatrnó« (izredno) spoved.

4. Podatki o sodelovanju med duhovniki in partizani so tako podani, kot da je šlo za nekaj stalnega in pogostnega. Spričo dejstva, da so bile pogostitve partizanov v župniščih res zelo, zelo izjemen dogodek, se zateka pisec k temu, da navaja še celo, kaj so jedli in kaj pili.

Kranjec piše, da so člani OF povabili k sodelovanju duhovništvo, da pa je rekel dekan Jerič: Cerkev se v to ne more vmešavati, ovir pa tudi ne bo delala.

Daleč sem od tega, da bi Krajncjeve besede jemal za suho zlato, toda tokrat mu verjamem. Sicer pa vem tudi sam, da je bil dekan Jerič v svojem slovenstvu zelo trden, vem tudi, da je nasprotoval medsebojnemu obračunavanjem med Slovenci v Prekmurju za časa vojne, prav gotovo pa ni želel, da bi po vojni vladal režim, ki bo vero proglasil za človekovo zasebno zadevo.

Dejstvo je torej, da je razmerje med duhovništvom in partizani v pretirano ugodni luči. Če k temu dodamo pristanek, da se šteje zadeva Halas za končano, moramo sklepati, da je ta pristanek dan z željo po dobrih odnosih – kakšno je pravo mnenje o tej zadevi, pa je druga stvar.

Ne morem se namreč otresti vprašanja, kaj je pravzaprav zakrivil Halas, da je moral umreti. O tem, da bi bil kaj zakrivil, sploh nihče ne govori. Torej njegov umor ni bil izврšen zaradi maščevanja – kakor, recimo, turjaški umor. Halas je moral umreti, ker je bil nevaren. Dejanje, s katerim so ga spravili »izpod nog« je torej imelo izraziti značaj preventivnega ukrepa. Dalje moramo upoštevati, da je bil Halas nekako dvajset let mlajši od dekana Jeriča in tudi zato veliko manj vpliven. Za Madžare torej ni predstavljal neke velike splošne nevarnosti. Pač pa je kakemu ožjemu krogu ljudi, morda celo enemu samemu človeku, bil nevaren. Morda je preveč vedel. Na primer, o kakem policijskem konfidentu v Polani ali drugod.

IV.

KAJ NAJ SE UKRENE?

A. Vprašanje, ki se najprej vsiljuje, je: ali naj se sploh kaj ukrepa? Če SZDL³² ne vrta v to stvar, če duhovniki pristajajo na to, da se vprašanje več ne načenja, ali je potem oportuno, da si kdo drug »lasti pravico«, da vprašuje po vzroku smrti svojega sošolca.

Zdi se mi popolnoma nepravilno v taki stvari zastavljati vprašanje oportuniteti. Zavedati se moramo namreč naslednjega:

32 SZDL (= Socialistična zveza delovnega ljudstva) je bila razrahljan podaljšek Komunistične partije.

Molk se lahko razlaga kot znamenje strahu pred odkritjem resnice. Hkrati pa je pristanek na molk usluga človeku, ki se resnice boji. Razen tega pa molk **nikakor ni garancija za to, da bo vsakdo molčal**. Če mi ne preiskujemo, niti malo ni rečeno, da ne preiskuje nekdo drug, ali pa da je že preiskal zadevo in bo potem udaril po nas vseh, češ, vidite, jaz sem lahko to dognal, kaj pa vi?

Poglejte besedilo članka: Kranjčeve in Godinove besede jemlje za suho zlato, o Žaliku pa pravi: »Bil je samo predlog nekoga, ki ni ves čas vojne ničesar tvegaj, ampak se varno skrival. Pred zmago, ki je na pragu, pa bi se rad znebil(!) **osebno (!!!)** neljubih ljudi.«

Ali ni s tem zadosti povedano? Ali je sploh možno v tej zvezi govoriti bolj jasno? Ali ne bije v oči dejstvo, da za Žalika ne najde pisec niti ene prijazne besede?

Posebno vprašanje tvori ocenitev besed »nekoga, ki ni ves čas vojne ničesar tvegaj, ampak se varno skrival«. Vredno bi bilo napisati knjige o tej snovi! Prvič zato, ker je človek tudi v legalnem življenju bil zelo izpostavljen nevarnostim, drugič pa zato, ker pisec noče razumeti, da tudi življenje v ilegali ni niti varno, niti prijetno. Pa še zaradi nečesa, namreč tega, ker Žalik nikakor ni bil edini, ki ni nič naredil, z življenji drugih pa hoče razpolagati.

Žalik je predlagal tudi, naj ubijejo tudi dekana g. Jeriča. To je zvedel dekan takoj po sestanku. To pomeni, da so bili na sestanku tudi taki »partizani«, ki so svoj odnos do dekana cenili bolj, kakor načelo konspiracije. Ti ljudje se tudi niso zmenili za presojo vprašanja, ali je govoril Žalik le po lastni pobudi, ali po dogovoru z drugimi.

Na splošno lahko rečemo, da odkriva članek gospoda (Mihaela, op. V. Š.) Jeriča veliko temnejše globine, kakor bi se to zdelo po njegovem spravljenem in pomirljivem slogu.

Pomisliti je treba samo tole:

Članek govori o tem, da so partizani jedli in pili, se sestajali in razpravljali o tem, ali je treba koga od Slovencev umoriti, pred okupatorjevo vojsko pa so se umaknili na varno. Niti ena vojaška akcija partizanov ni v članku niti omenjena, niti nakazana.

Zgodba o smrti Danijela Halasa je s tem postala samo jedro, okoli katerega se je nabralo več zrn, ki kot celota dajejo zelo značilno sliko o zadnjem obdobju NOB³³ v Prekmurju; v obdobju, ko so se slovenski in

33 NOB (Narodnoosvobodilni boj).

drugi jugoslovanski partizani v drugih pokrajinah krepko tolkli z okupatorji. Pa ne samo jugoslovanski, temveč tudi slovaški in sovjetski – med njimi tudi Prekmurci. Učitelj Vinko Casar, brat Franca Casarja, organizatorja bele garde, je padel kot ruski partizan. Mirko Bagar je padel kot ruski obveščevalec v Budimpešti.

Če je pa res, da je Halas bil žrtev madžarskega denuncianta – kar je popolnoma možno –, potem je narodni mučenik, zakaj mu tedaj ne postavimo spomenika ali vsaj na vidnem mestu ne zapišemo njegovega imena?

Mislim po vsem tem, da ne more biti vprašljivo, ali naj se sploh ukrepa. Prav gotovo je lažje zagovarjati uboj izvršen v času revolucije, kakor pa zbežati pred rokavico, ki je bila vržena s tem člankom.

B. Zgubil bi se v podrobnostih in zameglil pogled na celoto, če bi našteval možnosti za začetek poizvedb.

Veliko bolj važno je, da se ne začne na način, ki bi lahko zmanjšal možnosti za uspeh ali ga celo onemogočil.

S tem hočem reči konkretno, da verjetno ne bi bilo uspešno, če bi se jaz zaletel v zbiranje podatkov na Madžarskem in drugod, kajti moji nesporni »aduti« so samo dejstva, da sem bil Halasov sošolec, poznam razmere in osebe iz časa okupacije ter da sem pravnik.

Moja objektivna najmočnejša stran pa je hkrati najbolj šibka: madžarski govorim brez tujega prizvoka, toda to bo sprožilo med Madžari vprašanje: »Ali ste Madžar?« Vsak odgovor na to vprašanje bo učinkoval negativno. Če rečem, da nisem, se jim bo to čudno zdelo, ker je znano, da ima vsak tujec v vsakem jeziku tuj prizvok, zlasti v madžarskem; če pa rečem, da sem Madžar, (kar, seveda, niti res ne bi bilo), bi si pa mislili: zakaj pa se potem »poteguješ« za nekoga, ki so ga naši vestni orožniki (verjetno kar po pravici) ubili?

Tudi vera ni postranska stvar. Jasno, da so katoliški duhovniki dekana Jeriča lepo sprejeli in mu govorili odkrito, toda jaz, krivoverec, tega nikakor ne morem pričakovati. Itd.

Skratka: poti, izguba časa, stroški, pri vsem zelo možen neuspeh, končno pa še morebitna odgovornost za ta neuspeh.

Zato mislim:

1. Akcija naj bo izvedena komisijsko. V komisiji naj bo pravnik z znanjem madžarščine, po možnosti poznavalec razmer, dalje vsaj en katoličan. Kdo naj bi bil tretji, morda niti ni važno.

2. Akcija mora biti politično podprta. Ne samo v Lendavi, temveč tudi pri vodstvu Železne županije.

Prosim premisliti vse to in mi sporočita svoje stališče. Verjetno mi Leone ne bo zameril, če bom zapisal, da bo odločilno to, kar bo rekel Marijan, ker, če nam on ne more zagotoviti politične podpore, ima akcija slabe možnosti za uspeh. Lepo vaju pozdravlja Vladimir Škerlak

3.2 VLADIMIR ŠKERLAK, PISMO (RAZPRAVA) MARIJANU BRECLJU, 10. 1. 1982

Str. 10: Med člani OF v Prekmurju so posebno skupino tvorili trije: po rodu vsi iz Polane. To so bili Miško Kranjec³⁴, Martin Žalik³⁵ in Ludvik Rapoša³⁶.

Poznam približno deset oseb, ki so bili člani Osvobodilne fronte (najbrž v Prekmurju). Tudi jaz sem bil član. Med njimi so tvorili posebno skupino trije iz Velike Polane: Miško Kranjec, Martin Žalik in Ludvik Rapoša. Koliko so med vojno naredili, o tem lahko dobiš podatke drugod, jaz moram govoriti samo o Rapoši. Po vojni je namreč postal tajnik okrajnega ljudskega odbora in on je napisal karakteristiko o meni.

34 Miško Kranjec, *Izbrano delo*, II., MK, Ljubljana 1973, str. 86: »Ampak grofe in pape, te mislimo odpraviti«. »Ti prekleti fiškalisti, Židje, grofje, notarji, duhovniki, vse to je velika sleparija« (M. Kranjec, n. d., str. 118). Zato je tudi razumljivo, da je Miško Kranjec s takim odnosom do katoliških prekmurskih duhovnikov svoji katoliško verni materi Mariji Kranjec roj. Pucko (1876–1956), ki je pred smrtjo prejela katoliške zakramente, preprečil udeležbo katoliškega duhovnika na pogrebu. »Zakramente prejela, a otroci so jo dali pokopati samo civilno« (Anton Holzedl, *Zapisnik duš Velika Polana*, str. 108).

35 Prim. Opombo 10.

36 Miško Kranjec, *V spomin Lajčiju Rapoši*, v: *Vestnik*, 21. aprila 1981, str. 3: »Umr! je dobri, plemeniti človek našega Prekmurja. (Rojen je bil 11. 8. 1912 v Lendavski Goricih. Op. V. Š.) S prizorišča našega dolnje prekmurskega življenja je odšla enkratna osebnost – moj prijatelj Lajči Rapoša. Lajči Rapoša. Kdo ga ni srečal? Kdo ga ni poznal? Visokega, pokončnega človeka, že davno osivelega? Kdo ni spoznal njegovega ravnega, trdnega značaja, ki se ni nikoli zamajal, upognil? Bil je moj, nadvse mi drag in zvest prijatelj in to vse od tistega trenutka, ko sva se pred davnimi leti prvič srečala. Zrasel je v idilični, od sveta odmaknjeni dolini med Lendavskimi goricami in Centibo. Kaj pa – v revščini. Ker v tistih krajih kaj drugega ni bilo, celo pa, če si bil Slovenec. Ljudje so imeli le delavne, pridne roke. Te pa si moral imeti, če si hotel živeti. Morda so si tam ljudje postavili še borno kočjo, da so bili pod streho pred dežjem in kamor so se zatekli v zimi pred mrazom. Ponavadi so tam ljudje imeli še krpo goric za kozarec vina za praznike, za delo v poletni vročini in za prijatelje. Če so bili recimo celo nadarjeni – kdo pa je potreboval to nadarjenost, posebej še, če je to bila slovenska nadarjenost. Ker tam se končuje slovenski svet. Ta pa je nekoč bil uporabljen le, če je imel pridne roke. Njegova mati je prišla iz naših krajev, iz Male Poljane. Tudi oče je najbrž bil iz naših krajev. Ne vem, po kakšnem naključju se je Lajči odločil za šolanje, celo za gimnazijo v Soboti (Stanoval je v Martinišču. Op. V. Š.). Prekmurje je bilo pač osvobodeno, priključeno Sloveniji, v Soboti smo dobili gimnazijo. Lajči je za nedeljo hodil domov peš, nad 30 km daleč, in se v ponedeljek zjutraj vračal. Bila je dolga pot, tudi v tistih časih dolga. A kaj, ko drugače ni šlo? A tudi univerza v Ljubljani je bila daleč, in vendar je tudi to zmožel. V revščini. Povsod ta prekmurska revščina tistih časov. V službo se je zatekel na davčno upravo v Ribnici. Vojno je doživel v nekem razbitem bataljonu na Dolenjskem, od koder se je vrnil domov, v svojo grapo. S Štefanom Kovačem sva ga pridobila, da bo ostal v službi v Lendavi in nas obveščal o vsem, kar se bo dogajalo, in da bo po gorica poiskal zatočišča za ranjence, kadar jih bomo pač imeli. Saj smo vendar bili na vse pripravljeni. Po razbitju naše organizacije septembra 1941. leta sem vsa leta svoje ilegale vzdrževal z njim stike. Mnogo sem mu dolžan. Ko je Rdeča armada osvobodila Prekmurje, so ga rdečearmejci takoj poiskali in postavili v Lendavi za sekretarja. Tako se je začela njegova politična pot. Služil je v Lendavi, bil premeščen v Soboto, bežno celo na Ptuj, od tam spet v Soboto, pa celo v Poljčanah je nekaj časa služil. V Soboti mu je v prometni nesreči umrla žena (učiteljica Pavla Novak iz Maribora, op. V. Š.), nakar je ostal s štirimi otroki sam. Z otroki se je kasneje preselil v Ljubljano, da bi jih lahko doštudiral. Skrbnemu, zglednemu očetu je to tudi uspelo. Zdaj jih je preskrbljene lahko obiskoval, svoje otroke in vnuke in vnučke. In ko bi zdaj imel kaj od življenja, se je nepričakovano zgrudil, ko se mi je še pred komaj tremi tedni hvalil s svojim zdravjem. In bil je zdrav: prepešal je vse slovenske hribe, ki so Prekmurju še dostopni. Zdaj ga tam ne boste več srečali, da bi z njim poklepetali v kaki kmečki hiši. Tudi v Prekmurju ga ne iščite več: Lajči Rapoša se je za vselej preselil k svojim otrokom v Ljubljano. Vsi pa mu, temu dobremu, plemenitemu človeku ohranimo lep spomin. Za Prekmurje je vsekakor napravil mnogo dobrega, in napravil je to s čistim, poštenim srcem.« Ko je bila razprava že napisana je izšla v *Penu* zanimiva predstavitev Ludvika Rapoše s šestimi fotografijami (prim. *Pen*, v: *Vestnik*, 25. 8. 2011, str. 26–27).

Med vojno je delal na davkariji. Kranjec³⁷ je pisal po njegovi smrti, da je tam delal na njegovo prošnjo. Glede drugih podatkov se bom omejil samo na štiri.

1. Leta 1941 mi je rekel, da so ga zasliševali zaradi suma, da je komunist in da je pri tem videl prijavo, napisano s pisavo, podobno moji. Jaz, seveda, nisem pisal zoper nikogar prijave, sploh pa sem dotlej mislil, da je ta človek veren katoličan. Po vojni se vprašanje te prijave sploh več ni pojavilo, čeprav bi bilo jasno, da bi ga vsakdo načel, če bi od njega pričakoval kaj uspeha. Pač pa se je pokazalo nekaj nasprotnega: prijava je bila vložena zoper mene! To se popolnoma ujema s tem, da me je opozoril leta 1942 židovski odvetnik, da me policija nadzoruje, to pa je zapisano tudi v odločbi o internaciji.

Kakšna je zveza med to metodo in Halasovo smrtjo, ne vem. Močno se mi pa zdi, da izvira prijava zoper njega od istega človeka, ki je denunciral tudi mene. Vsebina prijave zoper mene je bila, da sem komunist. Zoper Halasa verjetno to, da ima zveze s partizani.

... Str. 24. (Škerlak ponavlja o Halasovem umoru, op. V.Š.) O umoru našega sošolca Halasa sem napisal okrog Novega leta 1980. daljše poročilo. Ne morem dodati ničesar bistvenega, le nekatere malenkosti sem preverjal in po njih sem si ustvaril takole predstavo:

***Nekdo ga je denunciral**, da ima zveze s partizani. Nato so Mađžari (okrajno glavarstvo ali politična policija) naložili orožnikom, naj ga spravijo s poti (mađžarski izraz se glasi, naj ga spravijo izpod nog). Poveljnik orožniške postaje je šel k župniku v Lendavi in mu naročil – ali ga naprosil –, naj privabi Halasa v Lendavo in pove orožnikom točen čas Halasovega prihoda ter bivanja v Lendavi. Nato so orožniki poskrbeli za to, da je neki deček predril gumo na Halasovem kolesu in s tem zavlekel odhod do poznega popoldneva. Potem, ko se je Halas napotil proti domu (prej je moral dati mehaniku zakrpati kolo), so ga orožniki aretirali in peljali proti vasi Hotiza. Tam so ga pripeljali do Mure, mu stopili na roke, nato štirje hkrati (da bi se slišal samo en pok) ustrelili iz pištol v njega, ležečega na tleh (da se ne bi sledovi nabojev videli na drevesih.). Po ustrelitvi so ga vrgli v Muro, voda pa je truplo vrgla na breg pri vasi Kot, tam so ga domačini potegnili na suho in pokopali.*

Zakaj to vse pišem? Zaradi tega, ker domnevajo Prekmurci, da je ovadbo dal Žalik, morda Rapoša. Pa ne samo to. Domnevajo tudi, da Ti (Marijan Breclj, op. V. Š.) več podrobnosti o stvari.

37 Miško Kranjec se je zaradi zamere iz leta 1934 maščeval po Rapoši Vladimirju Škerlaku, saj je znano, da je bil Kranjec maščevalen.

Berke je bil ustreljen, torej glavne priče ni mogoče zaslišati. Zakaj je bil ubit? Rečeno je bilo, zakaj, toda to ni verjetno. Baje zato, ker so na vasi fantje peli slovenske pesmi, nato je nekdo pritekel v Lendavo k žandarjem in govoril, da so prišli partizani, Berke je šel z orožniki v vas in tiste fante pretepel. Ne verjamem, da bi ga zaradi tega ubili.

Nimam nobenih ambicij, da bi stvar raziskoval, omenil sem jo zaradi tega, ker bi preiskava morda ekskulpirala OF in ker si v tej zvezi tudi ti omenjen. (str. 259).

3. 3 USODA NEKATERIH PREKMURCEV: DANIJEL HALAS. (Tipkopolis, Vladimir Škerlak, Spomini na organizacijsko delo v Prekmurju, 1. 7. 1993, str. 55)

Kot je poročal gospod Mihael Jerič, so Halasa umorili madžarski žandarji. Toda zakaj? Prepričan sem, da so ga denuncirali lastni rojaki.

Ker sem pa vedel o zadevi premalo, menil pa sem, da bi lahko še kaj zvedel od udeleženi madžarskih orožnikov, sem se namenil, da grem na Madžarsko in tam poskusim dobiti nalog oblasti, da morajo tisti žandarji spregovoriti. Za tak nalog bi bilo potrebno uradno zaprosilo jugoslovanskih oblasti. Predlagal sem Halasovemu in mojemu sošolcu dr. Marjanu Breclju, naj mi preskrbi ustrezno listino. Breclj pa je odgovoril, da se v to zadevo ne bo vmešaval. Iz tega sklepam, da je vedel Breclj precej več, kakor jaz, ni pa hotel, da bi se zvedelo za udeležence.

3. 4 KDO JE UMORIL ŽUPNIKA HALASA? (samostojen zapis)

V Demokraciji so na predzadnji strani našeti slovenski duhovniki, ki so jih pobili komunisti. Med njimi je Danijel Halas, moj bivši sošolec.

Ni res, da so Halasa ubili komunisti, temveč so ga ustrelili madžarski žandarji. Vprašanje je samo, zakaj so ga ustrelili.

Ob času tega umora sem bil v internaciji, zato sem po povratku v Prekmurje vprašal dekana Ivana Jeriča, kaj ve o zadevi. Odgovoril je, da poizveduje, toda ne ve še ničesar določenega. Pač pa so mi pozneje v Ljubljani pripovedovali o dogodku katoličani in partijci. Po teh pogovorih sem si ustvaril predstavo, da so ga denuncirali prekmurski člani komunistične stranke.

V oktobru 1979 smo se sestali sošolci, pa nam je pokazal inženir Lev Pipan katoliško revijo Družina (pravzaprav Glasnik Slovenskega duhovni-

škega društva, saj to izrecno piše v pismu »Dragi Marijan in Leone!, op. V.Š.) s člankom Mihaela Jeriča, dekanovega brata in takratnega tajnika duhovniškega društva. Članek sem ponovno pozorno prebral in ugotovil, da vsebuje važne podatke, hkrati pa pomanjkljivosti, ki so posledica tega, da gospod (Mihael) Jerič niti ni bil pravnik, niti ni znal dobro madžarski, niti ni bil vojak. Poklical sem ga na pogovor, toda prav takrat je nenadoma umrl.

Napisal sem za sošolce zelo obširen referat in se ponudil, da grem na Madžarsko in se pogovorim z župnikom, ki je bil med vojno v Lendavi in je baje vedel za priprave na umor, ter z žandarji, ki so med okupacijo služili v Lendavi.

Seveda je bilo vprašljivo, ali bodo pripravljeni madžarski katoliški duhovniki in madžarski orožniki odkrivati zaupne podatke meni, o katerem so vedeli, da sem bil interniran zaradi »protidržavne« politične dejavnosti, povrh tega pa še protestant. Zato sem predlagal, naj gre z mano sošolec (dr. Vilko Novak, op. V. Š.), ki je katoličan, drug sošolec – zelo ugleden politik (dr. Marjan Brecelj, op. V. Š.) – pa naj doseže, da po potrebi posreduje naša vlada pri madžarskih organih za notranje zadeve, naj pritisnejo na tiste bivše žandarje, da spregovorijo.

Čez nekaj časa mi je ta sošolec (dr. Marijan Brecelj) odgovoril, da se v to zadevo ne bo vmešaval.

Iz tega sklepam, da je ta ugledni politik zvedel za resnico, toda iz partijske obzirnosti ni želel, da se podatki o denunciantih raznašajo.

Pred kratkim je bil v pomurskem Vestniku objavljen članek o tem umoru. Podatki v njem se v bistvu ujemajo s podatki gospoda (Mihaela) Jeriča, nekoliko se pa razlikujejo. Iz tega sledi, da je danes kljub preteku 45 let še mogoče kaj dognati, zato sem napisal to poročilo, da bi pripravil pristojne organe k izvedbi podrobnejše preiskave.

4. KÁROLY BERKE³⁸

Izjava³⁹

Podpisani potrjujem resnici na ljubo naslednje:

Konec septembra 1941 sem bil premeščen kot orožniški višji narednik vodnik na orožniško postajo Lendava za poveljnika te postaje.

*V decembru 1941 je prišel na orožniško postajo dopis, v katerem je bil dr. Vladimir Škerlak, **bivši sodniški pripravnik v Lendavi, označen za komunista**. Kdo je bil ovaduh, ni bilo zapisano.*

Orožniški preiskovalci niso aretirali dr. Škerlaka, ker zoper njega niso imeli dokazov za kazenski postopek, toda namestnik okrajnega polglavarja v Lendavi in bivši upravnik zaloge tobačnih izdelkov (ta je bil tudi vodja politične policije, op. V. Škerlak) sta tudi menila, da je sumljiv zaradi komunistične usmerjenosti, ter sta spodbujala orožniško postajo, naj zbira podatke zoper imenovanega in ga internirajo na podlagi podatkov, ki jim bodo na razpolago.

Jaz in orožniki za Škerlaka nismo zbirali podatkov, ker mi je bil Škerlak, še bolj pa njegovi starši, znanec (pisec je Prekmurec) in sem ga tako, kolikor sem mogel, varoval.

V oktobru 1944 je namestnik okrajnega glavarja v Lendavi Ferenc Strasz (pravilno: Strauss, op. V. Škerlak) naročil orožniški postaji, naj predlaga orožniškemu stotniku v Čakovcu, da internira Škerlaka, toda odgovor je bil, naj ga internira namestnik glavarja, (»naj ga pojebe«), če že toliko hoče, on ga ne bo interniral.

Ob koncu oktobra 1944 je dal namestnik okrajnega glavarja (po madžarskih predpisih je bil za policijske stvari, oziroma, za zadeve s področja notranje uprave pristojen namestnik glavarja, op. V. Škerlak) internirati dr. Škerlaka, njegovo ženo in njegovega dvoletnega (v resnici je

38 To izjavo dajemo sem, ker Vladimir Škerlak sumi, da bi lahko prav Ludvik Rapoša, ki je bil madžarski uslužbenec na madžarski davkarji v Lendavi, po naročilu Miška Kranjca ovajal Madžarom. Po Škerlaku naj bi ovadil njega in posledično tudi Danijela Halasa.

39 »To izjavo je napisal lastnooročno Karel Berke, madžarski orožniški narednik-vodnik, v poletju 1945, ko je bil v priporu OZNE v Lendavi. Izvirni rokopis je pri meni. Prevedel sem ga sam. Dr. Vladimir Škerlak. Hčerko Karla Berkeja sta leta 2007 obiskala podpisani in prevajalec T. Š. Hčerka je povedala, kako so predstavniki jugoslovanske OZNE ali KNOJA kmalu po koncu vojne prišli v njihovo hišo na Madžarskem, v bližini jugoslovanske meje, in so hoteli ugrabiti in odpeljati očeta Karla Berkeja. Ta se je upiral in ni hotel iti z njimi. Ko so zagrozili, da bodo ustrelili njo, hčerkico, se je predal in so ga odpeljali. Od takrat naprej ga hčerka več nikoli ni videla. Zanimivo je še to, kar so povedali domačini v Lendavskih gorah, kjer je imel v bližini Miško Kranjec svojo zidnico, da je Ludvik Rapoša nosil Mišku Kranjcu v Veliko Polano, kjer se je skrival ali v Lendavske gorice, tedensko nabavo cigaret. Iz tega lahko sklepamo, da je Ludvik Rapoša zaradi cigaret bil povezan tudi z Ferencem Szemenyeiem, ki je bil upravnik zaloge tobačnih izdelkov in pozneje namestnik okrajnega glavarja v Lendavi in vodja politične policije, tj. protišpijske službe.

Kolikor se je dalo ugotoviti Karoly Berke je bil ob prevzemu oblasti Ferenc Szalasija premeščen v Lenti, v Lendavi pa bi naj prevzel poveljstvo orožnikov njilaš – oficir Péter Tölgyesi, kar je precej verjetno. V tem primeru bi Vladimir Škerlak napačno obsodil Karoly Berkeja. Tu je potrebno še naprej raziskovati.

imel že tri leta, op. V. Škerlak) sina. Takrat sem prosil, naj žene in otroka ne internira, nakar me je hotel vreči iz pisarne.

Dr. Škerlaka madžarski uradniki niso trpeli, pozneje pa, ko je postal okrajni sodnik (ni točno, da sem postal sodnik, temveč sem napravil sodniški izpit, op. V. Škerlak), so ga premestili. Ker pa živi njegova mati, stara ženska, v Soboti in je navezana na njegovo podporo, ni odšel iz Lendave, temveč je bil sprejet v odvetniško zbornico in tako ostal v Lendavi. Takrat so pa padli vsi po njem, zlasti ko je hotel pomagati Slovincem v zadevi odvzete zemlje. Takrat sta namestnik okrajnega glavarja Strasz in Szemenyei (glavni trafikant in vodja politične policije, op. V. Škerlak) sama hodila zunaj po občinah in zbirala podatke zoper dr. Škerlaka, da bi ga mogli internirati kot komunista.

Dr. Ferenc Strasz

Károly Berke, l. r.

Namestnik okr. glavarja

Ferenc Szemenyei

Upravnik zaloge tobačnih izdelkov

SKLEP

Dr. Vladimir Škerlak osvetli marsikaj glede razmer pred 2. svetovno vojno, med njo in po njej v Prekmurju. Zaradi številnih različnih sestavkov iz Škerlakove dediščine se nekatere trditve ponavljajo, kar je lahko sicer moteče, z druge strani pa močnejši dokaz, da je bil Škerlak zavzet za objektivno raziskovanje. Raziskovalci Halasovega umora ne morejo mimo njegovih razmišljanj, saj je dobro poznal tako komunizem in prekmurske razmere med člani OF kot tudi madžarske medvojne razmere za časa Miklósa Hortyja in Ferenca Szálasija.

Sicer pa si dr. Ludvik Škerlak tudi sicer zasluži, da bo celostno preštudiran in ovrednoten, saj je njegova pisna dediščina zelo bogata. Ta prispevek je samo nakazal nekaj malega iz njegove bogate zapuščine in predvsem njegov napor, da bi resnica o Halasovih morilcih enkrat prišla na dan.

VINKO ŠKAFAR

DR. VLADIMIR ŠKERLAK AND THE MURDER OF DANIJEL HALAS

Dr. Vladimir Škerlak and the murder of Danijel Halas (16 March 1945). After Mihael Jerič (1909 Dokležovje – 1980 Radenci) published the article *Kdo je ubil polanskega župnika Danijela Halasa* (Who killed Danijel Halas, the parish priest of Polane) in the paper *Glasnik Slovenskega duhovniškega društva* (1978, 3, 123-131), Vladimir Škerlak (1909 Budimpešta – 2002 Ljubljana), Halas's gymnasium classmate in Murska Sobota and Ljubljana, tried to solve the riddle of Danijel Halas's murder. Škerlak accepts Jerič's argumentation that Halas was murdered on 16 March 1945 by Hungarian Arrow Cross Party gendarmes, but he is confident that Halas was informed against by local communists, who informed against himself during the war. According to Škerlak, informing to Hungarians was performed by the writer Miško Kranjec (1908 Velika Polana – 1983 Ljubljana), Martin Žalig (1914 Velika Polana – 1969 Ljubljana) and Ludvik Rapoša (1912 Lendavske Gorice – 1981 Ljubljana), who during the war was employed at the Lendava tax office and became an important member of the new communist authorities immediately after the arrival of the Russians. Škerlak tried to persuade his and Halas's gymnasium classmate in Ljubljana and the communist politician Dr. Marijan Breclj (1910-1989), to enable him, as an influential politician, to research Halas's murder in Hungary. Unfortunately, Marijan Breclj did not respond to Škerlak's request and did not want to help him investigate the murderers and possible informers, even though the former classmates (Marijan Breclj, Leon Pipan, Vladimir Škerlak and Vilko Novak) occasionally socialized. The article includes a presentation of Dr. Vladimir Škerlak and, for better understanding of the discussed issue, a republished argumentation of Mihael Jerič that Halas was murdered by Hungarian Arrow Cross Party gendarmes; in the last part of the article Škerlak's writing to Marijan Breclj is revealed, together with his analytical argumentation that Halas was shot by Hungarian Cross Party gendarmes, to whom Halas was informed as a sympathizer of the National Liberation Front by the »Polane« communists, who wanted to get rid of Halas, because he, an ardent Catholic priest, opposed the formation of a youth communist cell in Velike Polane.

ANJA BENKO, ZINKA ZORKO

PREKMURSKI KNJIŽNI JEZIK V KÜZMIČEVEM EVANGELIJU PO IVANU IN PREKMURSKO NAREČJE V STRUKOVCIH

SINOPSIS

V razpravi sta predstavljena *Evangelij po Ivanu* Števana Küzmiča (jezikovna analiza se omejuje na 19. del, in sicer na glasoslovje, oblikoslovje, skladnjo) in današnji prekmurski strukovski govor na vseh jezikovnih ravninah.

In the paper *Gospel of Ivan* by Števan Küzmič (the linguistic analysis is limited to the 19th part, focusing on phonetics, morphology and syntax) and today's Prekmurje Strukovci¹ local speech are presented through juxtaposition on all linguistic levels.

Ključne besede: prekmurski knjižni jezik, narečje, naglas, glasoslovje, oblikoslovje, besedje.

Key words: the Prekmurje literary language, dialect, stress, phonetics, morphology, vocabulary.

A) PREKMURSKI KNJIŽNI JEZIK

0 ŠTEVAN KÜZMIČ

Števan Küzmič se je rodil leta 1723 v Strukovcih v bodonski fari, umrl je 22. 12. 1779 v Šurdu. Šolal se je v Segedinu in pri Svetem Benediktu, šolanje je nadaljeval v šopronjski evangeličanski višji šoli, nato v Györu in Požunu. Ordiniran je bil 1755. leta in prišel za pastorka v Šurd v šomodski županiji in cerkveno občino vodil 24 let.

¹ Strukovci is a settlement in the Puconci municipality.

Najvažnejše Küzmičevo delo je *Nouvi zákon ali testamentom Gospodna našega Jezusa Kristuša zdaj oprvič z grčkoga na stári slovenski jezik obrnjeni* (v Halli Saxonskoj 1771). Küzmič je hotel zadostiti zahtevi evangeličanske cerkve, da berejo njegovi verniki božjo besedo v njim razumljivem jeziku, zato je preložil »našim med Mirom in Rabom prebivajoučim Slovenom të s. bože knige na svoj jezik, po šterom samom le vu svoji prerokov i apostolov písma; gučečega Bogà razmijo ... tou pa ni s Truberovoga ni Dalmatinovoga ni Frencelovoga niti znikakšega drügoga obračanja čakati nemorejo. Ar tej naši Vogrski Slovenov jezik od vsej drügi dosta tiuhoga i sebi lastivnoga mà«.

Podatke o razširjenosti in starodavnosti Slovanov je v glavnem posnel po Bohoriču ter pravi, da je »Gospodin Boug ... od Srejdnjega mourja notri do Bejloga vso Dalmácio, Istrio, Slavonio, Boznio i Bulgario, horvački, krajnski, štajerski, vogrski, morski, česki, polski i moškovitánski orság ž njim napuno«. Slované je označil kot »ves slovenski narod«, Prekmurce pa z »naš slovenski narod«, »naši vogrski Sloveni«; prekmurščino imenuje v naslovu »stari slovenski jezik«, sicer pa »naših vogrskih Slovenov jezik«.

Ker je prevajal po grškem izvirniku, je večkrat uporabljal člen, kjer ga prekmurščina ne pozna. Prevod je napisan v madžarskem črkopisu.

1 *Evangyliom pouleg pisma svetoga Ivana* sestavlja 21 delov. Predgovor napoveduje vsebino vseh delov, pred vsakim je z rimsko številko označena vsebina. Sestavljajo ga:

Prvi (I.) táo

I. Od vekivečne Rejči.

II. Ivana Krsitela petéro od Kristuša svedoustvo.

Drügi (II.) táo

I. Od kánánske svadbe.

II. Kristuš oprvič očiščava cérkev.

Trétyi (III.) táo

I. Kristuš si zgučava z- Nikodemušom.

II. Od zveličanya.

III. Pitanye od očiščávanya.

IV. Ivana krstitela šesto svedoustvo.

Štrti (IV.) táo

I. Kristuš z- Samaritanskov ženouv guči.

II. Samaritanuške se povrnéjo.

III. Kristuša Galileánci gori primlejo.

IV. Kràlejskoga človeka sinà zvràči.

Peti (V.) táó

I. Od 38 (osentreseti) lejt betèžnoga.

II. Od Kristuš, kaj je v- Sobotto vračo, zagovárjanya.

Šésti (VI.) táó

I. Petjezér se ji nasiti.

II. Kristuš z nogami hodi po vodi.

III. Kapernajtánci se od telovnoga kdúhovnomi krúhi pelajo.

IV. Nad Krist. včenyejm se štukajo.

Sédmi (VII.) táó

I. Kristuš na svétek kesnej od rodbine ide.

II. Židovje si od Kristuša zgovàrjajo i ščejo ga prijéti.

Ousmi (VIII.) táó

I. Vu práznosti zapopádjena žena se pred Kristuša pripela.

II. Kristuš od sébe svedoči.

III. Kristus vu cerkvi ... kára, vči od oče ... hasek včenyà.

Devéti (IX.) táó

I. Od narodjenoga slejpoga ozdrávlennyà.

II. Od toga ozdravlenoga spitávanya.

III. Grejšnicke so slejpi.

Deséti (X.) táó

I. Od ovčarnice vrát i vratára.

II. Od dobrega pastira i ovéc.

III. Od onoga, ka se je zgoudilo v Salamonovom trnáci.

Edenáseti (XI.) táó

I. Od Bethániánskoga Lažara betega, smerti i gori stanenya.

II. Židovje ščejo Kristuša vmoriti.

Dvanajseti (XII.) táó

I. Zdrágim mazalom se Kristuš namaže.

II. Jezuš na oselnici ide v – Jeruzálem.

III. Od vzemlo vržene pšenice.

IV. Kristuš(a) Oča čúдно diči.

V. Židovske nevernosti zrok.

Trinajseti (XIII.) táó

I. Od noug mujvanya.

II. Potom od pri steli zgovarjanya.

Štirinajseti (XIV.) táó

- I. Kristuš nadale troušta vučenike.
- II. Z- Očom je edno.
- III. Vučenikom obejče Dühá; svoj mér i samoga sebè.

Petnajseti (XV.) táó

- I. Od pravičnoga trsa.
- II. Od troušta vu odürjavanyi svità.

Šestnajseti (XVI.) táó

- I. Kristuš dvouje pohüšanye odvračüje, štero zhája, svejta odürjávanya ... svojega odhájanya.
- II. Od Dúha S. česti.
- III. Od troušta vu sküšavanyi.
- IV. Od molitvi.

Sedenajseti (XVII.) táó – Kristušova popovska molitev.

- I. Za sébe.
- II. Za vučenike.
- III. Za Mater cérkev.

Osenajseti (XVIII.) táó

- I. Kristuša zgrábijo.
- II. Pred Annáš i Kajfašom trpi.
- III. Pred Pilatušom ga toužijo.
- IV. Pilatuš ga pita, či je kráo Židovski.

Devetnájseti (XIX.) táó

- I. Pilatuš šče Kristuša zbičüvanoga pistiti.
- II. Kristuš osodjeni se vö pela i raspe.
- III. Od raspetoga Kristuša žlajte i slejdnyi rejči.
- IV. Od po smrti Krist. zgojenoga dugovanye.

Dvajseti (XX.) táó

- I. Gori stanyenoga Kristuša vgrobi iščo Marie.
- II. Apostolom se dà s. Düjh.
- III. Tomaš nevervani vörje.

Edendvajseti (XXI.) táó

- I. Kristuš se tretič skaže.
- II. Petra v- Apostolstvo nazáj dene.
- III. Nasviščava smrt Petri i Ivani.

1.1 Devetnajseti táó (od 1. do 19.) – prepis v slovenici (pisavi slovenskega knjižnega jezika)

I.

1. Teda záto je vzéo Pilatuš Jezuša i zbičüvao ga je.
2. I vitezje so spleli korouno strnya i položili so jo nyemi na glavou, i gvant erdëči so vrgli okouli nyega.
3. I erkli so: zdrav bojdi kráo Židovski! I dáli so nyemi za vüha plüske.
4. Vö je šou záto pà Pilatuš i velí nyim: ovo, vö vám ga pelam; naj spoznate, kaj vu nyem nikši zrok ne nájdem.
5. Vö je šou záto Jezuš noseči trnavo korouno i erdëči gvant. I veli nyim: ovo človik!
6. Gda bi ga záto vidili vládnice popovski i hlapci, kričali so govorëči: rásþiga, rásþiga. Veli nyim Pilatuš: vzemte ga ví i raspíte ga; ar jas ne najdem vu nyem nikakšega zroka.
7. Odgouvorili so nyemi Židouvje: mi + právdó mámo i pouleg právdé naše more mrejtí; kaj je sebè + + Sinà Božega včino.
8. Gda bi záto čüo tou rejč: bole se je zbojao.
9. I notri je šou vu pravdeno hižo pà i velí Jezuši: odkud si tí? Jezuš nyemi je pa nej dáó odgovora.
10. Velí nyemi záto Pilátuš: meni ne boš gučao? Ne znaš, kaj oblást mám te raspeti i oblást mám te odpistiti?
11. Odgouvoró je Jezuš: ne bi meo oblasti nikakše nad menom, da ti ne bi bilou dáno od zgora. Za toga volo, ki je menè tebi vu rokè dáó, vekši grejh (mà)?
12. Zetoga je (i)skao Pilatuš odpistiti ga. Židovje so pa kričali govoreči: či toga odpistiš: nej si priateo casarov. Vsaki, ki sebè kralà napravla, je prouti Casari.

II.

13. Záto Pilátuš slíšavši tou rejč, vö je pelao Jezuša i seo si je na pravdeni stolec na mesti, štero se zovè Lithostroton, židovski pa Gabbatha.
14. Bilo je pa pripravlenye k Vüzmi okoli šeste vöre; i veli Židovom: ovo kráo vaš.
15. Oni so pa kričali: vzemi ga, vzemi ga, raspi ga. Velí nyim Pilatuš: krála vašega bom raspinyao? Odgouvorili so vládnice popovski: nemamo krála, nego Casara.

III.

16. Teda ga je záto nyim vroke dáó: da bi se raspno. Vzeli so pa Jezuša i odpelali so ga.

17. I noseči križ svoj vö je šou vu temena mesto, štero se veli židovski Golgatha.
18. Gde so ga ráspili i žnjim dvà drügiva, ednoga zedne, drügoga pa zdrüge stráni, Jezusa pa na srejudi.
19. Napisao je pa i titaluš Pilatuš i djáo ga je na križ. Bio je pa pri-sani: Jezuš. Nazarenski kráo Židovski.

Prevod po *Svetem pismu*, 1997, slovenski standardni prevod, stran 1634–1635:

Tedaj je pilat vzel Jezusa in ga dal bičati. Vojaki so spletli iz trnja krono, mu jo dali na glavo in ga ogrnili s škrlatnim plaščem. In stopali so k njemu in govorili: »Pozdravljen, judovski kralj!« in ga udarjali. Pilat je šel spet ven in jim rekel: »Glejte, pripeljem vam ga ven, da boste spoznali, da ne najdem na njem nobene krivde.« Jezus je torej prišel ven. Imel je trnovo krono in škrlaten plašč. Pilat jim je rekel: »Glejte, človek!« Ko so ga véliki duhovniki in služabniki videli, so zavpili: »Križaj ga, križaj ga!« Pilat jim je rekel: »Vzemite ga vi in ga križajte, kajti jaz ne najdem krivde na njem.« Judje so mu odgovorili: »Mi imamo Postavo in po Postavi mora umreti, ker se je delal Božjega Sina.«

Ko je pilat slišal te besede, se je še bolj zbal. Spet je šel v sodno hišo in rekel Jezusu: »Od kod si ti?« Jezus pa mu ni dal odgovora. Tedaj mu je Pilat rekel: »Z mano ne govoriš? Ne veš, da imam oblast, da te oprostim, in oblast, da te križam?« Jezus mu je odgovoril: »Nobene oblasti bi ne imel nad menoj, če bi ti ne bilo dano od zgoraj. Zato ima večji greh tisti, ki me je tebi izročil.« Odtlej si je Pilat prizadeval, da bi ga oprostili. Judje pa so zavpili: »Če ga oprostiš, nisi cesarjev prijatelj. Vsak, kdor se dela kralja, nasprotuje cesarju.«

Ko je Pilat slišal te besede, je dal Jezusa pripeljati ven. Sédel je na sodni stol na kraju, ki se imenuje Litóstrotos, po hebrejsko Gabatá. Bil pa je dan pripravljanja na pasho, okrog šeste ure. In Pilat je rekel Judom: »Glejte, vaš kralj!« Oni pa so zavpili: »Proč z njim, proč z njim, križaj ga.« Pilat jim je rekel: »Vašega kralja naj križam?« Veliki duhovniki so odgovorili: »Nimamo kralja razen cesarja.« Tedaj jim ga je izročil, da bi bil križan. (...) Vzeli so torej Jezusa. Nesel si je križ in šel ven proti kraju, imenovanemu Kraj lobanje, po hebrejsko Golgota. Tam so ga križali in z njim vred dva druga, na vsaki strani enega, na sredi pa Jezusa. Pilat je napravil tudi napis in ga postavil na križ. Napisano pa je bilo: »Jezus Nazarečan, judovski kralj.«

2 JEZIKOVNA ANALIZA ODLOMKA IZ 19. DELA

2.1 Naglas je zapisan kot ostrivec na nekaterih dolгих cirkumflektiranih in na nekaterih dolгих akutiranih samoglasnikih, krativec je pogost na končnicah mešanega naglasnega tipa.

Samoglasniki, naglašeni z ostrivcem: *záto, vzéo, Pilátuš, vítéžje, erdéči, kráo, dáli, vám, nájdem, noséči, hlápci, govoréči, rásþiga, ár, právde, mámo, velí, dáó, gúčao, oblást, mám, dáno, vékši, govoréči, vsáki, naprávla, príprávljenje, šéste, krála, dáó, rásþno, vzéli, noséči, stráni, djáo.*

Samoglasniki, naglašeni s krativcem: *pà, sebè, sinà, menè, sebè, kralà, vurokè/vrokè, dvà.*

Gradivo iz prvih štirih delov: *János, shája, včím, je skázao, je dáó, je zváo, zedne stráni, záto, nágle nature, hránil, Jákob, dvanájset, ríbič, vučeník, na križi, vnébo, po Jeruzálemskom, správišči, z etimi ričmi, odgovoríjo, tam stojéčim, da bi zàspao, ti stári, nám je nihájó, vučéčega, dvà, bilà, Bogàznánec, Bogà, (Bó g), odprè, rokè zdigne.*

2.2 Samoglasniki, ki se pojavljajo v priloženem odlomku, so:

- i: položili, židovski, veli, nyim, nikši, včino, hižo, slišavši, križ;
- ö: vö;
- u: gúčao;
- ii: zbičüvao, vüha, plüske, čüo, k Vüzmi, drügoga, drügiva, z drüge;
- e: noséči, govoréči, teda, vpéo, Jezusa, Jezusi, vítéžje, spleli, noséči, nyemi, nyega, sebe;
- o: šou, bojdi, zrok, Božega, zgora, volo;
- ej: mrejtí, rejč, nej, na srejdí, grejh;
- ou: pouleg, tou, korouno, na glavou, okouli, odgouvorili so, šou/'šel', bi-lou, prouti;
- a: záto, Pilátuš, gvant, zdrav, kráo, dáli, pà, ár, najdem, rásþi, jas, Sinà, oblást, djáo;
- r/er: strnya, vrgli, erčè.

Moderna vokalna redukcija se pojavlja le v nekaterih besedah: *človík, vidíli, odpístiti, cásari* (< e), *vzemte*.

2.3 Izvor samoglasnikov: *i* je nastal iz dolgega, kratkega in nena-glašenega *i*, po samoglasniškem upadu pa tudi iz jata, *e*, *u*; *u* je refleks za samoglasniški *ü*; *ü* zastopa dolgi in kratki naglašeni *u*; *e* je nastal iz etimološkega *e*, nosnega *ɛ* in polglasnika; *o* je refleks

za etimološki *o* in za nenaglašeni nosni *o*; *ö* je nastal iz *e* v položaju za *v*; *ej* zastopa dolgi jat; *ou* je refleks za dolgi etimološki *o* in za dolgi nosni *o*; *a* je nastal iz dolgo in kratko naglašene *a*, možno tudi, da je naglašeni čisti *a*, nenaglašeni pa zaokroženi *a*; *r/er* je zapis samoglasniškega *r*, *er* samo na začetku besede: *erčè*, *erkliso*.

2.4 Soglasniki v analiziranem odlomku

- Mehki *nj* se zapisuje z *ny*: *strnya*, *nyega*, *nyemi*, *pripravljenje*.
- Mehki *lj* je zapisan z *l*: za *toga volo*, *pelam*, na koncu besede pa tudi z *-o*: *krao*, *krala*.
- Velarni priporok *h* se lahko zapisuje s *h*: za *vüha*, lahko je izpuščen, zapisan pa je tudi za *j*: *tühoga* 'tujega'.
- Končni *-l* v deležniku se vedno zapisuje z *-o* (*vzeo*, *zbičüvao*, *včino*, *zbojao*, *dao*, *meo*, *seo si je*), le v besedi *šou* z *-u*.
- *tl* > *-l*:- *so spleli*.
- *kt* > *-št*:- *šteri*.
- Končni *-m* je ohranjen: *vám*, *pelam*, *mam*.
- *j* se običajno zapisuje s črko *j*.
- *vz* > *z*:- *zrok*.
- *kd* > *gd*: *gda*.
- Zvočnik *v* se vedno zapisuje z *v*, le na začetku besede je protetični *v*:- *vöra*.

3 OBLIKOSLOVNE ZNAČILNOSTI

3.1 Samostalniki moškega spola imajo v dajalniku in mestniku ednine končnico *-i*: *prouti Casari*, dvojina je ohranjena, v imenovalniku množine je zapisana tudi končnica *-je*: *vitézje*, Židovje, iz oblike **vladnikje* nastane po palatalizaciji »*vladnicje*, za *c* pa se *j* izgovarja kot *k*: *vladnicke*.

Samostalniki prve in druge ženske sklanjatve ohranjajo vsa sklonila in naglasne tipe, kakor so ohranjeni v narečju še danes.

Pri samostalnikih srednjega spola ni podaljševanja osnove z *-es*:- za *vüha*.

3.2 Pridevniška sklanjatev je trda in za palatalnimi soglasniki mehka: *lepoga* : *Božega*. V dvojini se v imenovalniku pritika končaj *-va/-vi*: *lepiva/lepivi*.

3.3 Samostalniški in pridevniški zaimki so enaki kot v dana-

šnjem narečju, le v orodniku ednine je oblika z *menom*, *tebom*. Kazalna zaimka *eti*, *ovi* sta narečna, oblika *kateri* se razvije v *šteri*.

3.4 Glagolski nedoločnik je samo dolg: *mrejtj*, *veleti*, *gučati*, *bojati se*, znan je predpreteklik, za pogojni naklon se uporablja tudi zveza *naj spoznate* v pomenu *da bi spoznali*.

3.5 Nepregibne besede so ohranile narečne oblike. Prislovi: *vö*, *záto*, *od kud*, *gda*, *teda*, *prouti*; predlogi se lahko pišejo tudi skupaj z naslednjo besedo: *vroke*, *znyim*, *pri nyem*, *vu Kani*, *vu cerkvi* ali tudi z vezajem: *z-zemlè*. Vezniki so: *i*, *ino*, *nego*, *liki*, *kaj/ka* 'da', *či*, *ar* 'ker', *čigli*.

4 SKLADENJSKE ZNAČILNOSTI

Evangelij označujejo retorične prvine. Pogosti so enaki začetki tipa: *tisti čas*. Pridevniška beseda se postavlja za samostalniško: *vladnicke popovski*, *právde naše*, *ovo krao vaš*, *krala vašega*. Na vpliv predloge kažejo številne deležniške in deležijske zgradbe: *noseči križ svoj*, *kričali so govoreči*, *zato Pilatuš slišavši tou rejč*; *človik od Bogá poslani*; *ka je porodjeno stejla*; *presveti vsákoga človek pridoučega na ete svejt*; *ta Rejč je tejlo včynjena*; *kričao je govoreči*; *zamenom je pridouči*; *vu vodi krstšavajouči*, *Ivan*; *svedočo je Ivan govoreči*; *vido sam Dühà doli idoučega in na nyem ostanejoučega*; *u vidouči Jezušà hodečega erčè*; *obrnovši se pa Jezuš i vidouči nyidva nasledivajouča*; *vido je Jezuš Nathánaela idoučega k sebi*; ... *i angyele Bože doli idouče i gori idouče ...*; *i najšao je vu cerkvi ... i pejnezov minyávce sedéče*; *i tim goloube odavajoučim*; *vnougi so vörvali vu nyegovom iméni vidivši nyegova znamejnja*; *kakda se more človik poroditi stári bodouči (ko je star)*. Pogoste so trpne oblike: *da bi se razpno* 'da bi ga križali'. Zanikanje je narečno: *je pa nej dao odgovora*, *nej si priateo*, *je pa nej znao*.

5 OPAZNO BESEDJE V 19. DELU JE VEČINOMA PREKMURSKO NAREČNO, MOŽEN PA JE TUDI VPLIV KAJKAVŠČINE.

Izpis nekaterih leksemov iz 19. poglavja: *ar* 'ker', *gda* 'ko', *gučati* 'govoriti', (*erdeči*) *gvant* 'rdeče oblačilo', *plašč*, *hlapci* 'služabniki', *ki* 'kdor', *more* 'mora', *odpistiti* 'oprostiti', *plüski* 'zaušnice', *pravdena hiža* 'sodna hiša', *rejč* 'beseda', *právda* 'Postava', *stolec* 'sodni stol', *ve-*

leti, *velim* 'reči, rečem', *vitézje* 'vojaki', *vüzem*, *k vüzmi* 'velika noč', *zbičivati* 'prebičati', *znaš* 'veš', *zrok* 'krivda'.

B) PREKMURSKO NAREČJE DANES – GLASOSLOVJE,
OBLIKOSLOVJE IN BESEDJE V STRUKOVSKEM GOVORU

Strukovski govor spada v prekmursko ravensko podnarečje, ki razlikuje dolge in kratko naglašene samoglasnike v katerem koli zlogu. Dolgi so enoglasniki in dvoglasniki, nastali iz starih in novih cirkumflektiranih samoglasnikov, kratki naglašeni pa so nastali iz staro- in novoakutiranih in umično naglašanih samoglasnikov. Oblikospreminjevalni in oblikotvorni vzorci ohranjajo izvirne slovanske končnice, vsa tri števila in vse tri spole. Izpisano razlikovalno besedje po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas* kaže na številne slovenske panonizme in na prevzete nemške in madžarske besede.

0 Prekmursko narečje sestavljajo tri temeljna podnarečja: goričko, ravensko in dolinsko. Glasoslovno se razlikujejo po mlajših prekmurskih inovacijah.

V goričkem in ravenskem podnarečju se kratki in nenaglašeni *a* zaokrožujeta, v dolinskem pa se pod vplivom prleškega narečja zaokrožuje dolgi *a* v *o:/ā/*; kratki naglašeni in nenaglašeni *a* pa ostajata odprta vokala.

- Končni *-l* se v goričkem in ravenskem podnarečju izgovarja kot *-o*, v dolinskem kot *-u*.
- Zvočnik *j* se izgovarja kot *dj* ali kot *g*, pred *a*, *e* in *o* kot *dž* v goričkem in ravenskem podnarečju, ohranjen pa je v dolinskem podnarečju.
- Pred zlogotvornim *l* se v ravenskem in dolinskem podnarečju *t* premenjuje s *k*: **tolči* > *tuči* > *kuči*; *kusta* 'noseča'.

Govor vasi Strukovci ohranja večino prekmurskih glasov, nekaj pa je tudi inovacij.

Kot obrobno narečje slovenskega jezikovnega prostora ohranja strukturne prvine: kratko naglašene samoglasnike kot reflekske starega akuta, novega akuta na *e*, *o* in polglasniku in kot rezultat naglasnega umika na prednaglasna *e* in *o*.

Zveze z zahodnoslovanskimi jeziki, posebno s slovaščino, se kažejo v ohranitvi dolgega tematskega samoglasnika *-e-* v sedanjiku naglasnega vzorca tipa *ne'se:š*, *zo've:š*, prim. slš. *nesieš*, *zovieš*.

Kot narečje v stiku z nemščino in madžarščino ima prekmurščina edinstvene razvoje, ki so skoraj neznani v drugih narečjih: *dj*, *g*, *dž* za *j* in sprednja zaokrožena samoglasnika *ü* in *ö*.

Prekmursko besedje se spričo dolgotrajne odrezanosti od drugih slovenskih narečij in zaradi stika s sosednjimi jeziki močno razlikuje od osrednjeslovenskega. Ker ima prekmurski knjižni jezik dolgo zgodovinsko izročilo in ker se trdno ohranja v zasebnem sporazumevanju, uporablja pa se tudi v obrednem jeziku (npr. pri evangeličanih), se tudi sistemsko malo spreminja.

1 GLASOSLOVJE²

Zbrano gradivo v glavnem potrjuje Pavlove³ ugotovitve, zlasti na ravni glasoslovja in oblikoslovja, v leksiko pa se sprejemajo sodobne knjižne besede.

Dolgi samoglasniki

<i>i:/i:ĩ</i>	<i>ü:/ü:ĩ</i>	<i>u:/ü:ũ</i>
<i>e:</i>	[<i>ö:</i>]	[<i>o:</i>]
<i>e:ĩ</i>	<i>o:ũ</i>	+ <i>ŕ</i>
<i>a:</i>		

Kratki naglašeni samoglasniki

<i>i</i>	<i>ü</i>	<i>u</i>
<i>ę</i>	<i>ö</i>	<i>o</i>
<i>e</i>	<i>ā</i>	+ <i>ŕ</i>

Nenaglašeni samoglasniki

<i>i</i>		<i>u</i>
<i>ę</i>	<i>ö</i>	<i>o</i>
<i>e</i>	<i>ā⁴</i>	+ <i>ŕ</i> , <i>ŕ</i>

2 Greenberg, Marc L., Glasoslovni opis treh prekmurskih govorov in komentar k zgodovinskemu glasoslovju in oblikoglasju prekmurskega narečja. SR 1993, 4, 465–487.

3 Pavel, Avgust (Ágoston Pável), A vashidegkúti szlovén nyelvjárás hangtana [Fonetika cankovskega slovenskega govora]. Budimpešta, 1909.

4 V razpravi se zapisuje kot *a*.

Naglas

Govor Strukovcev razlikuje dolge in kratke naglašene samoglasnike. Kratki naglašeni samoglasniki so lahko v katerem koli zlogu.

Izvor

Dolgi samoglasniki so nastali iz starih in novih cirkumflektiranih samoglasnikov.

i:/i:ĩ	←	cirkumflektiranega dolgega i: bo'gi:ĩ se, 'bi:ĩla, gu'či:ĩn, 'si:ni, 'zi:ĩma;
ü:/ü:ĩ	←	u: b'rü:ĩs, 'kü:ĩpiti, g'rü:ĩška;
u:/u:ũ	←	ĩ: 'ku:čti, 'vu:ũk;
e:	←	e: 'mę:t, 'pę:č;
	←	ę: 'pę:tek;
	←	ə: 'dę:n;
ö:	←	u: 'kō:jati 'kuhati';
o:	←	-ĩ: c'v'rō:, m'rō:;
e:ĩ	←	ě: 'be:ĩli, c've:ĩt, s've:ĩt;
o:ũ	←	o: me'so:ũ, 'no:ũč;
	←	o: gu'lo:ũp, 'po:ũt;
a:	←	a: g'la:va, t'ra:va;
ĩ:	←	ĩ: 'čř:f, 'gř:m, 'mř:zřca.

Kratki naglašeni samoglasniki so nastali iz staro- in novoakutiranih ter iz umično naglašanih vokalov.

i	←	i	'lipa, 'miš, 'riba;
ii	←	u	k'liin, 'küščar;
u	←	ĩ	'pun;
ę	←	akcent. ě	'cęsta, st'reja.;
o	←	novoakut. o	'nōsi, p'rōsi, 'nōš;
	←	akcent. o	'goba, 'tōča;
ö	←	i, ě, ə, o, u:	'šörki, 'džöũ, 'vöter;
e	←	akcent. ę	te'leta, 'zet;
	←	sekund. nagl. e	'žena, 'pekli;
	←	akcent. ə	'meša, 'pes;
	←	akcent. e	'gesi 'kis', 'ren 'hren', 'zeldže;
ā	←	akcent. a	k'rāva;
ĩ	←	akcent. ř:	'břf, 'gřča, 'vřba.

Nenaglašeni i je lahko nastal tudi iz nenaglašenege jata: 'medvit, zvi'ri:na in iz nenaglašenege u: liš'čanje 'lupina'.

Soglasniški sestav

v se obnaša kot nezvočnik pred soglasniki in pred premorom: 'za:vec – 'za:fci, 'oƒca, f'ča:si, B'rezofci; -vi- > -ji-: brada'ji:ca, k'ra'ji:ca; -vi- > -j-: 'i:lojca, s'li:vojca.

j > *g*, za nezvenečim soglasnikom > *k*, *dž* pred *a*, *o*, *u*, včasih tudi pred *e*: d're:ĩvge, lid'ge: gem'ləo, vlas'ke:, vuc'ke:, 'Caŋkofčarge; š'najdarge; bo'gi:n se; bod'žāti se, 'džāboko, 'džo:ũkati, 'džo:ũce, 'džo: san, 'džufkati, 'džu:rdža 'jurja; g'ʁ'movdže, 'zeldže. Na tem mestu ima A. Pavel samo *d'*, nima dveh alofonov; torej je ali *dž* mlajši pojav ali pa z znakom *d'* zapisuje zlitnik *dž*.

l' in *ʔ* sovpadeta v *l* še pred razvojem -*ʔ* v -*o*: k'ra:o 'kralj'.

Končni -*m* se zamenjuje z -*n*: 'dəlan, 'din, 'pi:ĩšen; -mn- > -vn-: v'no:ũgo, -vn- > -ml-: 'po:ũmliti; *h* ~ *j* ~ *ø*: st'ra:j/st'ra:, no'je:t, 'i:ža, se prela'di:ĩla; -xč- > -šč-: 'ni:ĩšče, 'šče:ĩš; šč je ohranjen: na 'tešče, 'pi:ĩšče.

Naglasni pomiki v prekmurščini

Prekmurščina pozna premik cirkumfleksa za zlog na desno, ko so se podaljšali kratko cirkumflektirani *o*, *e*, *ø*: zlá to > zlató, ðko > óko > okó. Število cirkumflektiranih vokalov se je povečalo s pojavitvijo novega cirkumfleksa, če je bila odpravljena dolžina ali šibki polglasnik za skrajšanim staroakutiranim zlogom: ví'di:mo > 'vi:dimo.

Strukovske oblike z drugim naglasnim umikom na predpono so: 'pogno, 'poslo, ostal pa naj bi prvotni dolgi cirkumfleks v oblikah o'de:gno, so 'o:ũdali, 'po:ũbro, 'ze:žgo.

Notranji naglasni umiki tipa no'siti > 'nositi: s kratko naglašene zloga se je naglas umaknil na predhodni dolgi zlog: ku:píti > 'kü:piti, mla:títi > m'la:titi, pi:sáti > 'pi:sati, 'pü:stiti, z'gü:biti. Če je bil sedanjik naglašen na tematskem zlogu, je naglas umaknjen, vendar ne vedno: z'gü:biti ~ zgi'biti; vedno pa: bo'džāti, bo'gi: se, d'žžāti, go'reti, t'p'peti.

Tip 'za:bava je nastal v trizložnicah, kjer je prvotno naglašeni zlog postal novocirkumflektiran za:bàva, zlog pred njim pa je bil že v psl. kratek.

A. Pavel ima: 'za:bava, 'ko:ũlena, 'ko:ũdila, 'na:pota, 'na:vada, 'po:ũsida 'posojilo, p'ri:sega.

Nepojasnjene ostanejo oblike: 'o:ũtava, 'moťika; 'lepota/le'po:ũta.

2 OBLIKOSLOVJE

V strukovskem govoru se trdno ohranja dvojina pri vseh spolih, srednjespolske končnice v množini s tematičnim *a* pa povzročajo globinsko prehajanje samostalnikov srednjega spola v ženski spol, saj imajo levi ujemalni prilastki in povedkova določila ženskospolske končnice in osebila: 'Dělo san k'męčķę 'de:īla. – 'Le:īta so bi'lę: s'lāpšę. – 'Le:īpe 'le:īta so 'ta: o'di:šle.

2.1 SAMOSTALNIŠKA BESEDA

2.1.1 Samostalniki moškega spola

Sklanjajo se po nepremičnem, premičnem, mešanem in končniškem naglasnem tipu.

Vzorec za naglasni tip:

ed. *b'rāt b'rāta b'rāti b'rāta b'rāti b'rāton*;

dv. *b'rāta b'rātof b'rātoma b'rāta b'rātoma b'rātoma*;

mn. *b'rāti b'rātof b'rāton b'rāte b'rātaj b'rātami/b'rāti*.

Nekaj samostalnikov se sklanja po premičnem naglasnem tipu: č'lōvik člo'vęka, 'gečmen geč'męna, 'gezik ge'zika.

Enozložni samostalnik 'pes se sklanja takole:

ed. *'pes p'sā p'sōvi p'sā p'sōvi p'sōn*;

dv. *p'sā p'so:uf p'sōma p'sā p'sōma p'sōma*;

mn. *p'si p'so:uf p'sōn p'se p'sāj p'sāmi*.

Mešani naglasni tip je dobro ohranjen tudi pri samostalnikih, ki imajo v knjižnem jeziku nepremični naglas. Rodilniška *u-jevska* končnica se je izgubila, vendar je v množini podaljševanje osnove z *-ov-* pred končnico *-je* zelo pogosto. Samostalnik *zob* se sklanja takole:

ed. *'zo:up zo'ba: 'zo:ubi 'zo:up 'zo:ubi 'zo:ubon/zo'bōn*;

dv. *zo'ba: zo'bo:uf zo'ba:ma zo'ba: zo'ba:ma zo'ba:ma*;

mn. *zo'bo:uvge/zo'bo:uvdže zo'bo:uf zo'ba:n zo'bę: zo'bāj zo'ba:mi*.

V im. mn. se končnica *-je* za *v* fonetično realizira kot *-ge* ali *-dže*: *bre'go:uvdže*, *la'so:uvdže*, *vra'go:uvdže*. Samostalnik *ljudje* izgovarjajo kot *li'd'gę*: ali *li'džę*: in sklanjajo: *li'di:ī li'dę:īn li'di:ī li'da:j li'd'mi/li'da:mi*.

Posebno pozornost je potrebno posvetiti oblikam tipa *vuc'kę*: v prekmurščini. Sledovi druge praslovanske palatalizacije *k* in

g pred končnico *-i* so ohranjeni prav v moškem imenovalniku množine; kasneje se je končnica *-je* iz moške *i*-jevske sklanjatve prenesla tudi na ta tip. Ker se *j* izgovarja z visoko vzdignjenim hrbtom jezika kot *g*, ta za nezvenečim soglasnikom izgubi zven in se izgovarja kot *k*: 'dɛdɛckɛ, sɾ'ma:ckɛ.

Za prvo moško sklanjatev so torej značilni: v daj. in mest. ed. končnica *-i*, nastala iz *u* prek *ü*; v or. ed. se končnica *-om* glasi *-on*, ker se vsak *-m* v končnem ali zaprtem zlogu izgovarja kot *-n*; v daj., mest. in or. dvojine je končnica *-oma/-a:ma*; za *c*, *j*, *č*, *ž*, *š* ni preglasa: *s ko'va:čon*, *s st'ri:icon*; samostalni *'pe:ĩnezɪ* se v rod. mn. glasi *'pe:ĩnes*; samostalniki na *-r* ne podaljšujejo osnove: *lo'pa:r lo'pa:ra*; samostalniki na *-o* podaljšujejo osnovo z *-j-*: *'ĵãŋko 'ĵãŋkoja*; v mestniku množine je posplošeno končnico *-ah* po one-mitvi končnega *-h* zamenjala končnica *-aj*.

Po 2. moški sklanjavi se delno sklanja le samostalni *'oča* v ednini: *'oča 'očo 'oči 'očo 'oči 'očon*.

Nesklonljivih samostalnikov moškega spola govor ne pozna, posamostaljeni pridevniki pa se sklanjajo po pridevniški sklanjavi.

2.1.2 SAMOSTALNIKI ŽENSKEGA SPOLA

2.1.2.1 Samostalniki ženskega spola s končnico *-a* se sklanjajo po nepremičnem in mešanem naglasnem tipu:

ed. *'lipa 'lipe 'lipi 'lipo 'lipi 'lipof*;

dv. *'lipi 'lip/'lipi 'lipama 'lipi 'lipama 'lipama*;

mn. *'lipe 'lip/'lipi 'lipan 'lipe 'lipaj 'lipami*;

ed. *'no:ũga no'gɛ: 'no:ũgi no'go:ũ 'no:ũgi no'go:ũf*;

dv. *'no:ũgi/no'gɛ:ĩ 'no:ũk no'ga:ma 'no:ũgi/no'gɛ:ĩ no'ga:ma no'ga:ma*;

mn. *no'gɛ: 'no:ũk no'gãn no'gɛ: no'gãj no'ga:mi*.

Po zgledu *noga* se sklanja tudi samostalni *'ro:ũka*. Pri tipu *meglã* se naglas umakne na levo; odraz polglasnika je široki *e* : *'megla*; sklanja se kot *'lipa*. Samostalniki *gospa*, *mati* in *hči* se sklanjajo takole: *gos'pa: gos'pɛ: gos'pɛ:j gos'po:ũ gos'pɛ:j gos'po:ũf*; *'mãti 'mãtere 'mãteri 'mãter 'mãteri 'ma:terdžof* (metatonija); *'či:ĩ 'čɛ:ri/čɛ'ri: 'čɛ:ri 'čɛ:r 'čɛ:ri čɛ'r'džɔ:ũf*.

Čeprav so oblike samostalnikov srednjega spola dobro ohranjene, so nekateri že v ednini prešli med ženske: *'gũmla 'gũmle*, *'o:ũka/o'ko:ũ*, *'o'kna 'o'kne*, *'ve:ĩdra 've:ĩdre*, *'vũja 'vũje*.

2.1.2.2 Samostalniki ženskega spola brez končnice – 2. ženska sklanjatev

Vzorec za nepremični naglasni tip:

ed. 'miš 'miši 'miši 'miš 'miši 'mišjof;
dv. 'miši 'miši 'mišama 'miši 'mišama 'mišama;
mn. 'miši 'miši 'mišan 'miši 'mišaj 'mišami.

Vzorec za mešani naglasni tip:

ed. 'no:uč no'či:ī 'no:uči 'no:uči 'no:uči noč'jo:uf;
dv. 'no:uči no'či:ī no'ča:ma 'no:uči no'ča:ma no'ča:ma;
mn. no'či:ī no'či:ī no'čān no'či:ī no'čāj no'ča:mi.

Tako se sklanjajo še: k'le:īt kle'ti:ī, 'ma:st mas'ti:ī, 'pe:īč pe'či:ī, 'po:ut po'ti:ī.

Samostalnik *kri* se sklanja: 'kɾ:f kɾ'vi:ī 'kɾ:vi 'kɾ:f 'kɾ:vi kɾv'džo:uf.

Samostalniki, ki se v knjižnem jeziku končujejo na *-ev*, se v ednini sklanjajo po 2. ženski sklanjatvi: 'čerkev 'čerkvi 'čerkvi 'čerkv'čerkvi 'čerkvijof. Tako še: b'rēskef b'rēskvi, 'bü:kef 'bü:kvi, 'či:ī čē:ri, 'tikef 'tikvi.

Posamostaljeni pridevniki se sklanjajo po pridevniški sklanjatvi.

2.1.2.3 Samostalniki srednjega spola se sklanjajo po nepremičnem, premičnem, mešanem in končniškem naglasnem tipu. Razdelimo jih lahko na štiri podskupine.

Prva skupina ohranja večino sklonil tudi v dvojini in množini, le da imajo ujemalni prilastki in povedkova določila v množini ženske končnice oz. osebila.

Vzorec:

ed. 'lēto 'lēta 'lēti 'lēto 'lēti 'lēton;
dv. 'lēti 'le:īt 'lētoma 'lēti 'lētoma 'lētoma;
mn. 'le:īta 'le:īt 'le:īton 'le:īta 'le:ītaj 'le:īti 'le:ītami.

Tako se sklanjajo še: 'ko:ūlo, 'džājce.

Druga skupina samostalnikov v množini prevzema ženske končnice: d're:īvo; d're:īvi; d're:īve d're:īf d're:īvan d're:īve d're:īvaj d're:īvami.

Tretja skupina podaljšuje osnovo in ohranja srednjo sklanjatev: 'teme te'mēna; 'temeni; te'mēna; 'tele te'leta; žre'bē; žre'bēta.

Podaljševanja osnove z *-es-* govor ne pozna: č're:īvo č're:īva, 'te:īlo 'te:īla.

Četrta skupina samostalnikov se že v ednini feminizira: 'o:uka 'o:uke, 'pera 'pere; samostalnika 'ge:tra in p'lü:iča sta ženskega spola.

Po mešanem naglasnem tipu se sklanjajo: ne'bo:u ne'ba:, bla'go:u bla'ga:, v b'la:gi.

Samostalni *proso* se sklanja po končniškem naglasnem tipu: pro'so:u pro'sa: pro'se:ī pro'so:u pro'se:ī pro'son. V dajalniku in mestniku ednine je jatovska končnica.

2.1.3 SAMOSTALNIŠKI ZAIMKI

Osebni zaimki: 'ges/'ge me'nē: me 'meni mi me'nē: me p' 'meni z 'menof/'meof; enako se sklanja 'ti:ī. V roditeljskem in tožiljskem ostane naglas na končnici; dvojina: 'müva/'müvi 'nāja 'nāma; 'vüva 'vüvi; 'mi:ī 'nas, 'vi:ī 'vās, un n'jega n'jemi; 'un 'uno, 'una n'je: n'jō:j n'jō:u p'rinoj ž/z n'jō:uf; 'unadva n'jiva, 'uni n'ji:j; povratni osebni zaimek: se'bē: se 'sebi si se'bē: se p'risebi s 'sebof/s 'seof.

Vprašalna oziralna in poljubnostna zaimka se pregibata takole: š'to 'koga 'komi 'koga p'rikon s 'kon; 'kā 'česa 'čemi 'kā p'ričen s 'čin.

Nikalna zaimka sta 'nišče, 'nika, mnogostna 'mālošto, 'māloka.

2.2 PRIDEVNIŠKA BESEDA

2.2.1 Pridevnik je v nedoločni obliki, če se končuje na -en: 'betežen, 'pāmeten, s'me:īšen, s'rečen, 'žālosten, 'ži:īfčen, ž'meten; večina drugih pridevnikov se v moškem im. ed. končuje na -i: g'lōboki, 'nisi-ki, p'lāntavi, 'šürki.

Pridevniki moškega spola se sklanjajo takole:

ed. 'le:īp -i -oga -omi -oga/-i -on -in;

dv. 'le:īp -iva -i -ima -iva -ima -ima;

mn. 'le:īp -i -i -in -e -aj -imi.

Ženska sklanjatev:

ed. 'le:īpa -e -oj -o -oj -of;

dv. 'le:īpivi -i -ima -i -ima -ima;

mn. 'le:īpe -i -in -e -aj -imi.

Pridevniki se stopnjujejo z obraziloma -ši in -ejši ali pa stopnjo opisujejo z 'bōle in 'mē:nje: 'le:īpi 'lepši 'naj'lepši; 'lējki le'žejši, d'ra:gi d'rākši, 'teški te'žejši, 'ma:li 'mē:nši, 'du:ugi 'dukši, 'velki 'vē:kši.

2.2.2 PRIDEVNIŠKI ZAIMKI

Osební svojilní zaimki: 'moj 'moja 'mojo, 'tvoj 'tvoja 'tvojo. Sklanjatev: ed. 'moj 'mojega 'mojemi 'moj/'mojega 'mojen 'mojin; 'moja 'moje 'moji/'mojoj 'mojo 'moji/'mojoj 'mojof; dv. 'mojiva; 'tvojiva; 'svoj; n'jegof, n'je:jni, 'nājni, 'vajni, 'nāš, 'vāš, n'jixof.

Kazalni zaimki: 'tē:, 'ta:, 'to:u; 'tēva, 'tisti, 'of, 'ova, 'ovo, 'isti, 'ta:kši. Sklanjatev: 'tē: 'toga 'tomi 'tē:/toga 'ton 'tēn; 'ta: 'to:u 'to:j 'to:u 'to:j 'to:uf.

Vprašalni zaimki: š'teri š'tera š'tero, 'kākši, 'čidi.

Nikalni zaimek je 'ništerni, celostni so: 'sākši, 'vēs, 'ce:ili.

2.2.3 ŠTEVNIKI

Glavni števník 'eden/'en se sklanja po pridevniški sklanjatvi; d'va: d've:j d'vōma; tr'gē tr'i:ī, š'ti:rge; e'nājs/e'nājset; 'end'vājsti/d'vājsti 'ena; od štirideset dalje so desetice na prvem mestu: š'tiride'se:t'ena. Za tisoč se govori 'gezero.

Pri vrstilnih števnikihi se v obliki t're:či pojavlja jotacija.

2.3 GLAGOL

Glagoli so dovršni in nedovršni, prehodni in neprehodni, imajo posebne oblike za povedni in velelni naklon ter za trpni način. Uporablja se tudi oblika za predpretekli čas.

Sedanjiška spregatev je tematska, z ohranjenim osebilom -va in -ve (za ženski spol) v 1. os dvojine. Dvozložni glagoli imajo tematski e v osebilu naglašen: pe'čē:n, pe'čē:š, pe'čē:; pe'čē:va (pe'čē:ve za ž. sp.), pe'čē:ta, pe'čē:ta; pe'čē:mo, pe'čē:te, pe'čē:jo; 'dēlan -š -ø, -va/-ve -ta -ta, -mo -te -jo; velelnik: 'peči, 'pečiva/'pečva, 'pečive/'pečve (ž. sp.), 'pečimo/'pečmo, 'pečite/'pečte. V velelniških osebilih je možna samoglasniška redukcija.

Nedoločnik ima obrazilo -ti/-(č)ti: 'dēlati, 'pečti; namenilnik je ohranil svojo obliko in vezavo z roditelnikom: g'rēm 'dēlat, 'pečt k'rīja.

Deležnik na -l ima končaj -o/-u: 'peko; z'digno; 'sēdo si'de:ila si'dēlo si'dēli; 'mi:islo, 'dēlo, 'lāgo, kü'pūvo; 'čūu, 'pūu, š'tēu.

Brezpriponski glagoli imajo oblike: 'biti: san si je, sva (sve) sta sta, smo ste so; 'bi:u 'bi:ila bi'lo:u bi'li:ī bi'lē:; mo boš de, va (ve) ta te (ž. sp.), mo te do (oblika za prihodnjik je reducirana); 'dāti: 'dān, 'dāj, 'dāu; 'geši: 'gēn, 'gej, 'džo: 'ge:ila, 'gēli.

Za knjižno deležje na *-e* se uporabljajo prislovne oblike na *-čki*: *bi'žečki*, *le'žečki*, *mi'žečki*, *si'dečki*, *sto'ječki*.

Omenjam še nekatere posebnosti: glagol *krasti* ima obliko *k'rádnosti k'ra:dnem*; *íti* ima sedanjik *'iden*; velelnik *'idi 'ite*; deležnik na *-l*: *'šo:u*; glagol *tolči* se glasi *'ku:učti ku'čē:n*; *'ku:uko 'ku:ukla*; pripona *-ni-* v nedoločniku ohranja odraz starega nosnega *q*: *'meknoti*, *'mi:noti*, *po'tē:gnoti*, *s'ti:isnoti*, *z'di:ignoti*; *hoteti* se glasi *š'čēti š'čēn*, *š'čēu*; *kovati* ima oblike: *ko'vāti ko'vē:n*, *'kqvli*; *kü'pü:vati kü'pü:vlen*; tako še: *pla'čü:vlen*, *sve'tü:vlen*.

2.4 PRISLOV

Tvorba prislovov je v strukovskem govoru zanimiva po ohranitvi arhaičnih oblik.

Obrazilo *-ci* je nastalo iz mestnika ednine po 2. palatalizaciji: *'našerci 'na široko*, *'nākousci 'na debelo*, *'nalejci 'na lahko*, *po'rejci 'redko*, *na 'tēnci 'na tanko*.

Stari prislovi: *'nindri 'nekje*, *'indri 'drugje*, *pr'le 'prej*, *'kēlko*, *'tēlko*, *'koma 'kam*, *'se/esi 'sem*, *ot'kē:c 'od kod*, *'inda 'nekoč*, *v'gojno 'rano*, *g'nes'dē:n 'dandanes*, *na sp'rōtōlge 'na pomlad*, *'vāči 'drugače*, *'tṛno 'zelo*, *'re:isan*, *'eti 'tu*.

Členica *-k* opravlja poudarjalno vlogo: *'pa:li/'pa:lik 'že zopet*, *b'lii:īzi(k)*, *po'vo:ūli(k)*, *'gōri(k)*, *b'rezi(k)*, *'za:to(k)*.

2.5 PREDLOGI, VEZNIKI, ČLENKI IN MEDMETI

Predlogi se po obliki in sklonskem vezanju ne ločujejo od knjižnih.

Vezniki so priredni in podredni. Ohranjen je veznik *no* iz *ino*; *ninč 'niti*, *liki 'ampak*; *kā* opravlja vlogo knjižnega *da*.

Med pogostimi členki omenjamo: *'gēli 'jeli*, *'vej 'saj*, *'pa:*, *'ba:r 'samo*, *'vāči*, *'lekar 'baje*, *ešče 'še*.

Razpoloženjski in posnemovalni medmeti so posebni ali enaki kot v knjižnem jeziku, le fonetična realizacija je narečna, prav tako pozdravi, napitnice in kletvice. Velelni medmeti za konja so: *'džō:na/'džō:*, *'hü:j 'na levo*, *'dii:p 'na desno*; za govedo *'ho:up 'na levo*, *'čā 'na desno*.

3 IZPIS NAREČNEGA BESEDJA ZA STRUKOVSKI GOVOR PO VPRAŠALNICI ZA SLOVENSKI LINGVISTIČNI ATLAS

- A *'a:me* 'naramnice', *'a:batj* *se* 'paziti se'.
- B *'bāuta* 'trgovina', *'bāutaš* 'trgovec', *ba'ju:si* / *ba'džu:si* 'brki', *ban'tü:vati* 'prizadeti', *'bār* 'vsaj', *'beteg* 'bolezen', *'betežen* 'bolan', *bi'ci:klj̃n* 'kolo', *bi'li:ca* 'jajce', *'bi:rka* 'ovca', *b'lānja* 'deska', *b'lek* 'trebuh', *b'lekasti* 'trebušast', *b'leki* 'ošpice', *ble'je:* 'tuli', *b'liü:žzi(k)* 'blizu', *'bojna* 'vojna', *'bokši* 'boljši', *'börkle* 'burkle', *bo'rojca* 'brinje', *b're:mza* 'zavora', *b'riü:itj̃f* 'pokopališče', *'buiti* 'ubiti'.
- C *'ca:jt* 'čas', *'ca:rtati* 'ljubkovati', *'ci:geu* 'opeka', *'cirka* 'približno', *'ci:ŋka* 'zvonec', *'conpɾnica* 'čarovnica', *'cuker* 'sladkor', *'cukɾna* 'repa' 'sladkorna pesa', *c'vek* 'žebelj'.
- Č *'čeden* 'pameten', *če'meren* 'jezen', *čj̃g'li:ji* 'čeprav', *'čonta* 'kost', *čoj'keu* 'gleženj', *čobe* 'ustnice', *č're:ivlj̃* 'škornji', *čj̃'vo:u* 'trebuh', *čj̃'va:ti* 'trebušast', *'čun* 'čoln', *'čüti* 'slišati'.
- D *'dānf* 'para', *'de:ite* 'otrok', *'dɛkla* 'deklica', *dek'li:ina* 'dekle', *do'gi:ti* 'molsti', *'dosta* 'mnogo', *dj̃'go:uč* 'drugič', *d'rot* 'žica', *'du:g* 'dolg', *d'veri* 'vrata'.
- E *e'no:ug* 'enkrat', *er'bi:ja* 'dota', *'e:rešnji* 'vzviseeni', *'esj̃* 'sem', *'etak* 'tako', *'ezer'ma:jster* 'delavec', *izučen* 'obrti'.
- F *'fa:jn* 'lepo', *'fālat* 'kos', *'fāl̃inčen* 'pokvarjen', *slab*, *fa'li:ti* 'manjkati', *fa'mi:lija* 'družina', *'fa:rbaŋ* 'barvati', *'fārof* 'župnišče', *'fāšenek* 'pust', *fčāšj̃* 'takoj', *'fejst* 'zelo', *'fejst je* 'lepa je', *'fɛrma* 'birma', *'fɛ:ronka* 'zavesa', *fko'piti* 'skopiti', *fk'rāj* 'proč', *f'küper* 'skupaj', *'folgati* 'zadostovati', *friško* 'hitro', *fj̃'ta:o* 'četrt', *'fj̃toj* 'predpasnik', *'fii:čkatj̃* 'žvižgati', *'fiičkec* 'piščal na nogi'.
- G *'ga:bele* 'vii:jškar' 'noge kvišku', *'gɛ:* 'kje', *'gɛ:štɛ:č* 'kjer koli', *gi'no:u* 'točno', *giz'da:vj̃* 'domišljav', *g'la:t* 'lakota', *gla'žojna* 'steklo', *g'li:iñj̃* 'enak, isti', *g'nes* 'danes', *'gojino* 'zjutraj', *g'ra:j* 'fižol', *gɾ'bājn* 'jurček', *gre'de:nc* 'omara', *g'riünt* 'kmetija', *g'riü:jška* 'hruška', *gü:iñec* 'vol', *'guč* 'govor', *'gu:la* 'čreda', *'gu:ut* 'grlo', *'gümla* 'gumno', *'gü:žj̃ina* 'malica', *g'vānt* 'obleka', *g'vü:šno* 'gotovo'.
- H *xar'monikaš* 'harmonikar', *'xāmer* 'kladivo', *'xāsek* 'korist', *'xɛnja:ti* 'nehati', *'xi:mper* 'malina', *'xo:uzɾt'ro:ugari* 'naramnice'.
- I *id'no:uk* 'enkrat', *'inaš* 'vajenec', *'inda s've:ita* 'nekoč', *'indri* 'drugje', *'i:rka* 'zvezek', *'itak* 'vendar', *'izdak* 'še vedno, še zdaj', *'iža* 'hiša'.

- DŽ 'džājce 'jajce', 'džāŋka 'obleka, krilo', 'džāuša 'jelša', 'dželič 'jelka, smreka'.
- K 'ka:latj 'cepiti drva', 'kāma 'kam', 'kānžar 'merjasec', 'ka'pu:če 'čevlji', 'ka'pu:ut 'plašč', 'kārpelec 'zapestnica', 'kaš'tii:la 'škatla', 'keden 'teden', 'kel'ge: 'lepilo', 'ki'ket 'gromozanski smeh', 'ki'keče se 'smemji se', 'ki:īšta 'predal', 'ki'dža:nj 'cep', 'k'linček 'nagelj', 'k'lūka 'ročica, kljuka', 'klo'zēt 'stranišče', 'k'mica 'tema', 'ko'ko:uš 'kokoš', 'ko'ko:ut 'petelin', 'kos'minje 'dlaka', 'kolca 'voziček', 'kōnja 'kuhinja', 'kōrnjek 'kurnica', 'k'ra:dnōti 'krasti', 'křb'lāča 'košara', 'kř'pūi:īšūca 'robidnica', 'křš'ča:k 'klobuk', 'k'rumpič 'krompir', 'k'ro:ūta 'krota', 'kuča 'hiša', 'kučet 'kolk', 'kukorca 'koruza', 'kupica 'kozarec'.
- L 'lābda 'žoga', 'lābdatj se 'žogati se', 'la:boška 'posoda', 'lāgef 'sod', 'la'ke:t 'komolec', 'la:jbič 'brezrokavnik', 'lānc 'veriga', 'la:rmatj 'kričati', 'le:der 'usnje', 'le:gvar 'marmelada', 'leto 'poletje', 'lompaš 'petrolejka', 'lompe 'usta', 'lo:uk 'gozd', 'lonček/lānček 'verizičica', 'lii'bē:zen 'ljubezen', 'lüft 'zrak', 'lii:īcatj 'metati', 'liik 'čebula', 'liipanje 'kožuhanje'.
- M 'ma:lički 'majhen', 'ma'njo:ust 'lenoba', 'ma'si:n 'stroj', 'mela 'moka', 'me:īsenc 'mesec', 'meg'lo:ūno 'megleno', 'mešter 'mojster', 'm'lātec 'mlatič', 'm'la:titj 'tepsti', 'm'la'ti:dev 'mlačev', 'mo:rt 'malta', 'moz'ge: 'možgani', 'mřkefca 'korenček', 'mřt'večj 'mrliški', 'mřtvec 'mrlič', 'mu:īti 'umiti'.
- N 'na'dü:vati se 'napihovati se', 'nāklaj 'spodaj', 'na:ret 'os', 'na:šec 'nahod', 'na'tu:ra 'volja', 'nede 'ne bo', 'nemren 'ne morem', 'nešče 'noče', 'na'o:ūpačen 'neroden', 'ne'vōlen 'slab', 'na:zdri:k 'nazaj', 'nika 'nič', 'ni'ka:k 'nekdo', 'ni:ndri 'nikjer', 'ni:šternj 'nekateri', 'nōnč 'niti', 'no'xē:t 'noht', 'no:ūta 'napev, pesem', 'niūcatj 'potrebovati'.
- O 'oβēt 'kosilo', 'o'bečati 'obljubiti', 'oβri 'zgoraj', 'o'dātj 'prodati', 'ograt 'sadovnjak za hišo', 'og'rāček 'vrt', 'o'jcek 'tele', 'o'ko:uriš 'kor', 'olstik 'kravata', 'osli:ca 'kopica sena za čez zimo', 'ošta'ri:ja 'gostilna', 'o:ūba 'kapa', 'ot'ke:c 'od kod', '(o)'vāčj 'drugače, sicer', 'o'zāja 'zadaj', 'o'zimice 'trepalnice'.
- P 'pa:/'pa:lik 'zopet', 'pāliŋka 'žganje', 'pa'tořni 'usnjeni copati', 'paj'da:š 'prijatelj', 'pe:īnezi 'denar', 'pes'ni:ca 'pest', 'picek 'pišče', 'pikapalaš 'majhen nož', 'pi:ītatj 'vprašati', 'pi:īsker 'lonec', 'pla'fon 'strop', 'plas'ti:īš 'kopica za čez noč', 'poj'b 'fant', 'p'lāntavi/p'lōntavi 'šepav', 'pod'ge:īdec 'bramor', 'po'ka:panje 'pogreb', 'pos've:it 'luč', 'pop'ri:īliki 'približno', 'pōt 'tla, podstrešje', 'po:ūlek 'zraven',

- 'po:ut 'steza', 'püta 'brenta', 'pöp 'župnik', p'ređganca 'prižnica', p're:klet 'hodnik', p'ko:u, p'ko:ula 'poleno', pre'se:ine 'usahne', p're:ik 'čez', p'r'le: 'prej', p'ruslek 'nedrc', 'punčokij/'punčoli 'nizki čevlji', 'püklavij grbast', 'püšel 'butara', 'püšpek 'škof'.
- R 'ra:matij 'pospravljati', 'ra:nč 'ravnokar', 'rāsoje 'vile', 'rāžoška/rāžoške 'vilice', 're:ič 'beseda', 're:isan 'res', 're:tašij 'zavitek', re'menke 'pisanke, pirhi', 'remen', 'remla 'pas, jermen', 'ri:batij 'drgniti', 'ri:xtar 'župan', 'ri:ngelnij 'uhani', ri'sa:li 'binkošti', 'rit 'zadnjica', 'rođbina 'žlahta', ro'güatij 'bruhati', 'ro:ubec 'ruta', roš'tāu 'velnica', 'ro:uraš 'dimnikar', 'ru:gzak 'nahrbtnik'.
- S sala'feta 'kuhinska krpa', 'se:ivi vla'se: 'sivi lasje', 'se:nje 'semenj', sepo'se:idič 'vsepovsod', sig'da:r 'vedno', 'si:ldže 'žito', sk'lisko 'spolzko', 's'kuza 'solza', 's'ku:učti 'stolči', 's'le:ipa 'miš 'netopir', 's'lo:ubodno 'dovoljeno je', 's'neja 'nevesta', 's'no:učij 'sinoči', so'keu 'grča', sp're:vot 'pogreb', sprōto'le:itke/sp'rōtolge 'pomlad', 's'rācka 'srajca', 's'ra:p 'garje', st'ro:ušek 'prehrana', st'va:r 'zver', 's'tu:be 'stopnice', 's'tu:uček 'koruzni storž', 'sumič 'komar', 's'vę:tcij sve-tniki, 'sve'ti:iti 'praznovati', 's'vę:tki 'prazniki', 's'vo:ura 'sora'.
- Š 'šālīca 'lonček', 'ša:myli 'pručka', šaṅk're:it 'stranišče', š'čę:š 'ho-češ', 'ši:njek 'vrat', š'kegenj 'skedenj', š'kę:r 'orodje', š'kolnik 'učitelj', šk'rinja 'krsta', šk'rōmbeu 'krempelj', škü:ifka 'smrekov storž', š'le:ferka 'zajemalka', 'šo:uštar 'čevljar', š'najder 'krojač', špan'ce:irati se 'sprehajati se', š'pājs 'shramba', š'pārat 'štedilnik', š'pōtati 'posmehovati se', š'rōtaš 'mlin', š'ta:cija 'križev pot', š'tāla/'le:if 'hlev', š'tānga 'oje', š'to 'kdo', š'tok 'podboj (lese-ni)', š'tokli 'stol brez naslonjala', š'tōmpet 'postelja', š'tor 'tnalo', š'tri:kaš 'jopica', š'trunfla 'nogavica', š'tü:u 'toporišče pri sekiri', 'šuma 'gozd', 'šu:ister 'čevljar', 'šürki 'širok', š'vęldža 'šivilja'.
- T 'ta:latij 'deliti', ta'li:ge 'samokolnica', ta'nje:r 'krožnik', ta'na:č 'na-svet', 'tę:nja 'senca', 'ti:kef 'buča', 'tōšljin 'denarnica', 'to:ur 'dihur', trač'kivati 'čenčati', t'ro:ubiti 'jokati', t'ro:ušatij 'tolažiti', 'tu:užen 'žalosten', 'tu:xna 'pernica', 'tü:u 'tiho', t'rü:iden 'utrujen'.
- U 'ujckanje 'guganje', 'un, 'una 'on, ona', 'untęca 'spodnje krilo'.
- V 'vāṅkiš/'va:ikiš 'vzglavnik', 'va:latij se 'kotaliti se', 'vāndranje 'po-tovanje', 'va:raš 'mesto', 'vę:uka 'meša 'veliki šmaren', 'vę:rt 'go-spodar', ver'tinja 'gospodinja', vi'xę:r 'vihar', v'la:s 'las', 'vo:uže 'vrv', 'vōra 'ura', 'vōrvati 'verjeti', v'ra:čiti 'zdraviti', vrago'li:je 'norosti', 'vrlj 'priden', 'vu:iškar 'pokonci', 'vugnoti se 'upogni-

- ti se', 'vɔ:njati 'smrdeti', 'vüja 'uho', 'vüjna, 'vüjec 'ujna, ujec',
 vü'zɛnski 'velikonočni'.
- Z 'za:tanek 'tilnik', zag'reznotj se 'ostrmeti', za'vãdjtj 'zadeti', 'za:vec,
 za'vi:ca 'zajec, zajka', z'da:vãnje 'poroka', z'do:uc 'vzhodni veter',
 z'ginoti 'poginiti', z'mo:učaj 'puter', zrašče'nje: 'posevek'.
- Ž ža'keu 'vreča', 'ža:jfa 'milo', 'ža'la:r 'bajtar', 'ža:lec 'želo pri čebeli',
 'ži:tek 'življenje', v 'žɛ:lǝ je 'primanjkuje', ž'meten 'težek', ž'no:ura
 'vrvica', 'žu:pa 'juha'.

C) POVZETEK

Primerjavo jezikovnih značilnosti v Küzmičevem *Evangeliju po Ivanu* in v današnjem prekmurskem strukovskem govoru lahko strnemo v naslednje sklepe:

1 V *Evangeliju* po Ivanu niso v samoglasniških sestavih označeni vsi dolgi in kratki ter nenaglašeni samoglasniki. Ostrivec je zapisan na nekaterih današnjih dolgih in kratkih enoglasnikih, nastalih iz cirkumflektiranih in novoakutiranih samoglasnikov. Dvoglasnika *ej* in *ou*, ki sta vedno dolgo naglašena, nimata naglasnega znamenja. Krativec je manj pogost; verjetno označuje mesto naglasa, zlasti pri mešanem naglasnem tipu, ali pa kratki izgovor. Slednje je danes težko dognati, saj označuje tudi novi cirkumfleks. Izpisano onaglašeno gradivo v oklepaju pa označuje tonem po *Slovenskem pravopisu* (2001): (´) pomeni akut, (˘) pomeni cirkumfleks.

Gradivo: János (´), shája (˘), včím, je skázao (˘), je dáo (´), je zváo (˘), zedne stráni (˘), nágle nature (˘), hránil (˘), Jákob (˘), dvanájset (˘), ríbič (˘), vučeník (˘), na kríži (˘), vnébo (˘), správišči (˘), z etimi ričmi (˘), odgovoríjo (˘), tam stojéčim (˘), da bi zâspao (˘), ti stári (˘), nám je nihájo (˘), vučéčega (˘), dvà (˘), Bogà (˘), (Bôg), rokè zdigne (˘).

V današnjem narečju so dolgi naglašeni odrazi za stare in nove cirkumflektirane samoglasnike, kratki naglašeni pa so nastali iz staro- in novoakutiranih ter iz umično naglašanih samoglasnikov.

Moderna vokalna redukcija je v *Evangeliju* redka: človik, vidili, mamo, odpistiti, vzemte, prav tako je redka tudi v strukovskem govoru: medvit, zvirina, liščanje. Samoglasniški sestav se torej v dvestopetdesetih letih ni spreminjal.

2 V soglasniškem sistemu so v *Evangeliju* ohranjene najbolj značilne narečne premene: *lj* je depalataliziran v *l*, na koncu besede tudi v *-o*: *krao*; končni trdi *l* se zapisuje kot *-o*: *vzeo*; sklop *tl* se olajša v *l*: *so spleli*; *kt* v *št*: *šteri*; *kd* se olajša v *gd*: *gda*. Ohranjeni so palatalni *ny*, končni *-m* in zvočnik *v*, ki nima zapisane nezveneče variante *s f*; *v* je lahko tudi proteza. *J* je večinoma zapisan z *j*; *h* onemeva tudi v *Evangeliju*, redko je zapisan v sklonskem morfemu. Prekmurska posebnost je v imenovalniku množine moških samostalnikov na *-kje*. Po palatalizaciji se je *k* razvil v *c*, za *c* pa se *j* izgovarja kot *k*: *vladnicke*.

3 Vse oblikotvorne in oblikospreminjevalne značilnosti prekmurščine so v *Evangeliju* ohranjene. Tvorba deležniških in deležijskih polstavkov pa je tipično knjižni pojav, verjetno prevzet iz jezika prevajanega originala.

4 Izpisano Küzmičevo izbrano besedje v primerjavi z narečnim kaže prvinski prekmurski izvor z možnimi kajkavskimi vplivi.

5 Števan Küzmič je na glasoslovni in oblikoslovni ravni izhajal iz svoje prekmurske materinščine, ki se v zadnjih treh stoletjih ni bistveno spremenila, v skladnji, besedju in retoriki pridiže pa se je dvignil nad vsakdanjo govorjeno besedo tudi z umešnimi sredstvi.

LITERATURA

- Marc L. Greenberg, 1993: Glasoslovni opis treh prekmurskih govorov in komentar k zgodovinskemu glasoslovju in oblikoglasju prekmurskega narečja. *Slavistična revija* 41/4, 465–487.
- Stevan Küzmič, 1771: *Nouvi zákon ali testamentom gospodna našega Jezuša Kristuša*. V Halli Saxonskoj.
- Avgust Pavel, 1909: *Glasoslovje slovanskega govora Cankove*. Budimpešta.
- Avgust Pavel (Ágoston Pável), 1909: *A vashidegkúti szlovén nyelvjárás hangtana [Fonetika cankovskega slovenskega govora]*. Budimpešta.
- Sveto pismo stare in nove zaveze*, 1997: Slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov. Svetopisemska družba Slovenije, Ljubljana.
- Zinka Zorko, 1998: *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. Slavistično društvo Maribor, Zora 6. Maribor.
- Zinka Zorko, 2009: Oblikoslovje in leksika v govoru Cankove. *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti (Zora; 64).

ANJA BENKO, ZINKA ZORKO

PREKMURJE LITERARY LANGUAGE IN KŪZMIČ'S GOSPEL
OF JOHN AND THE PREKMURJE DIALECT IN STRUKOVCI⁵

The comparison of linguistic features in Kuzmič's Gospel of John and today's Prekmurje Strukovci dialect may be summed up as follows:

1 In Gospel of John not all long and short unstressed vowels in the vowel system carry stress marks on letter.

The acute accent is located on some of today's long and short monophthongs, derived from the circumflexed and newly acuted vowels. The diphthongs *ej* and *ou*, which always carry a long stress, have no stress marker on them. The grave accent is less frequent; it is probable that it marks the stress position, especially in the case of mixed stress type or short pronunciation. This is difficult to determine today as it marks the new circumflex as well. The culled materials in brackets mark the tonemes according to Slovenski Pravopis (2001),⁶ in which (´) means acute (vowel), (%) means circumflex.

The materials: János (´), shája (%), včím, je skázao (%), je dáo (´), je zváo (´), zedne stráni (%), nágle nature (´), hránil (´), Jákob (%), dvanájet (%), ríbič (%), vučeník (´), na kríži (´), vnébo (%), správišči (%), z etimi ričmi (%), odgovoríjo (%), tam stojéčim (%), da bi zàspao (´), ti stári (´), nám je nihájo (%), vučéčega (´), dvà (%), Bogà (%), (Bo%g), rokè zdigne (´).

In today's dialect the long stressed vowels reflect the old and new circumflexed vowels, while the short stressed vowels derive from the old- and newly-acuted vowels and the stressed umlauted vowels.

The modern vowel reduction is a rarity in Gospel: *človik*, *vi-dili*, *mamo*, *odpistiti*, *vzemte*. It is rare in occurrence also in the Strukovci local speech: *medvit*, *zvirina*, *liščanje*. The vowel system, has, therefore, not changed in 250 years.

2 The vowel system in Gospel has preserved the most typical dialect linguistic changes: cluster *lj* is depalatilized, in the word-

⁵ Prevod v angleščino: Alan Paradiž.

⁶ Slovenske Ortography (2001).

final position (it is depalatalized) also to -o as in *krao*; the word-final *l* is written as -o as in *vzeo*; cluster *tl* is reduced to *l* only as in *so spleli*; the cluster *kt* is changed to *št* as in *šteri*; while *kd* to *gd* as in *gda*. Palatal *ny*, word-final -*m* and a sonorant *v* that has no a fricative variant *f*, are preserved; the sound *v* can also be a consonant prosthesis. The sound *j* is usually written as *j*; the sound *h* becomes mute also in Gospel and is rarely written in the case morpheme. The Prekmurje peculiarity lies in plural masculine nouns ending with -*kje* in nominative case. After palatalization *k* developed into *c*; while after *c*, the sound *j* is pronounced *k* as in *vladnicke*.

3 All morphological and word-formational features of the Prekmurje dialect are preserved in Gospel, whereas the participial non-finite clause is a phenomenon of a literary language, likely borrowed from the language of a translated original.

4 The lexis culled from Küzmič's Gospel compared to the dialect lexis displays a primary Prekmurje origin with a possible influence from the Croatian Kavkavian dialect.

5 On the phonetic and morphological levels Števan Küzmič relies on his Prekmurje mother tongue that has not met any significant changes in the past 300 years. However, in terms of syntax, lexis and sermon rhetoric, Küzmič elevates above the everyday spoken language by means of stylistic devices.

IRMA BRODNJAK

UPORABA BESEDNE ZVEZE PREKMURSKI
UMETNIK – DA ALI NE?

1. UVOD

Uporaba besedne zveze *prekmurski umetnik* – da ali ne? Vprašanje se mi je utrnilo med neformalnimi pogovori s likovnimi umetniki iz Prekmurja, v katerih so se obregnili ob pojem *prekmurski umetnik*. »Zakaj je pri predstavitvi umetnika potrebno dodati prekmurski? Ali ni morda pridevnik prekmurski preveč sugestiven in v preveliki meri napeljuje na prekmurski sentiment, temelječ na reki Muri, štokljah, ravnici, Romih in še čem? Zakaj so potrebne vse te asociacije, če jih v večini slik umetnikov iz Prekmurja sploh ne najdemo?« Ta vprašanja so bila vodilo pri problematiziranju uporabe omenjene besedne zveze. Da bi razčistila srž problema, sem se pogovarjala¹ z nekaterimi – ki jih oznaka *prekmurski umetnik* zadeva in ki so to raziskovanje tudi sprožili – likovnimi umetniki, ki iz Prekmurja izhajajo ali so vanj priseljeni: z Mirkom Rajnarjem, s Sandijem Červekom, z Ignacem Medenom ter Ireno Brunec Tébi. Z njimi je z namenom, da osvetli vlogo medijev pri razširjanju stereotipne podobe o Prekmurju in prekmurskih umetnikih, svoje mnenje podelil tudi novinar in literat Ernest Ružič.

Pri analizi mnenj, ki sem jih pridobila od izbranih sogovornikov, sem si poskušala ustvariti podobo o posameznikovem počutju v Prekmurju in zunaj njega, o posameznikovi navezanosti in kritičnosti do Prekmurja ter tudi (poklicni) samopodobi. Sklepam namreč, da vse omenjeno vpliva na ne/občutljivost pri uporabi problematizirane besedne zveze *prekmurski umetnik*.

1 Pogovori so potekali marca 2009.

Potrebno se je zavedati, da primerjanje mnenj zgolj petih ljudi ni dovolj za celostno sliko obravnavane problematike, lahko pa rečemo, da smo korak bliže pri odpravi nepremišljene rabe besedne zveze *prekmurski umetnik*, če o tem govorimo in pišemo v medijih. Tako problematika pač zaokroži med ljudmi in s tem se poveča verjetnost ozaveščene rabe pojma.

2. PREKMURJE

2.1 ZGODOVINSKI ORIS

Prekmurje je območje severovzhodne Slovenije, med Muro in državno mejo z Madžarsko, Avstrijo in Hrvaško. V preteklosti je bilo del širšega območja, kjer so živeli Slovenci v madžarskem delu Avstro-Ogrske, takrat se je imenovalo Slovenska krajina. Po prvi svetovni vojni, leta 1920, je bilo omenjeno območje delno dodeljeno Madžarski (Porabje), delno kraljevini SHS. Kulturne značilnosti Prekmurje uvrščajo v *panonsko kulturno območje*, ki vključuje vzhodni in jugovzhodni del Slovenije in sosednje obrobne pokrajine v Avstriji, na Madžarskem in Hrvaškem². Vilko Novak je z raziskavami ugotovil, da je na panonskem kulturnem območju ob prvinah praslovanske dediščine razvidna kulturna plast Madžarov. Prepletanja se kažejo v ljudski oblačilni in prehrambeni kulturi, likovnem snovanju, glasbenem in plesnem izročilu³.

Prekmurje obsega gričevnato, z gozdom pokrito Goričko, rodovitni ravnini Ravensko in Dolinsko ter vinorodne Lendavske gorice. Razdrobljena kmečka posest zlasti na manj rodovitnem Goričkem ni zadoščala za preživetje malih kmetov in bajtarjev. Prenaseljenost je spodbujala sezonsko izseljevanje poljedelskih delavcev⁴ in izseljenstvo čez lužo. Ob agrarni reformi leta 1920 je število bajtarjev upadlo, napredovale so male in srednje kmetije. Agrarna reforma je bila manj učinkovita na Goričkem, kjer so veleposestva obsegala večinoma le gozdove⁵.

2 Jožef Košič, *Življenje Slovencev med Muro in Rabo*, Budimpešta, 1992, str. 24.

3 Ingrid Slavec Gradišnik, *Slovenski etnološki leksikon*, str.402.

4 Sezonski delavci so zaradi vsakoletnega ekonomskega izseljevanja za nekaj mesecev dobili naziv ptice selivke. V: Borut Brumen, *Na robu zgodovine in spomina*, Murska Sobota 1995, str. 45.

5 Mojca Ravnik, *Slovenski etnološki leksikon*, str. 468.

Pred 1. svetovno vojno sta bili krajevni tržišči in upravni središči Lendava in Sobota, kasneje se je povečal pomen Sobote kot gospodarskega, cerkvenega in kulturnega središča. Sestava prebivalstva se je v 20. stoletju korenito spremenila. Madžarska oblast je Prekmurje madžarizirala, po 1. svetovni vojni so se številni Madžari odselili, na izpraznjena mesta v šolstvu in upravi so se zaposlovali primorski Slovenci in prišleki iz drugih delov Slovenije in Jugoslavije. Borut Brumen navaja, da je bilo Prekmurje za prišleke »slovenska Sibirija«, saj so vladale posebne razmere in se je čutila gospodarska ter civilizacijska zaostalost in kulturna pripadnost Madžarski⁶. Leta 1921 je bilo v Prekmurju 92.295 prebivalcev, od tega 74.199 Slovencev, 14.065 Madžarov, 2.540 Nemcev, 624 Judov in veliko Romov. Po veroizpovedi so bili katoličani, evangeličani, judje in pravoslavni⁷. Med 2. svetovno vojno in neposredno po njej se je stoletna narodna pestrost v Prekmurju močno skrčila. Nekdanja številčno in gospodarsko pomembna judovska skupnost fašističnega holokavsta ni preživela. Pripadniki nemške manjšine so bili izgnani, v kolikor niso že prej pobegnili. Tako danes edino madžarska narodnostna skupnost v sožitju z drugimi v celoti razvija manjšinsko ustvarjalnost. Slovenska manjšina na Madžarskem in madžarska manjšina na Slovenskem danes tvorno sodelujeta pri reševanju manjšinske problematike, sta med seboj solidarni in usklajeni. Svojo pestrost pa so do danes ohranile verske skupnosti, ki živijo v duhu ekumenizma. Potrebno je omeniti tudi skupino Romov, ki živi v Prekmurju. Le ti s pomočjo svojih predstavnikov v občinskih svetih rešuje problematiko izobraževanja in zdravstva Romov⁸.

Po končani vojni leta 1945 se je tudi Prekmurje vključilo v obnovo porušene domovine, vendar je ostalo še dolgo na obrobju države in nerazvito. Zbliževanje med centrom države in prekmurskim obrobjem je pospešeno steklo šele med leti 1957–1962, ko je Okrožnemu ljudskemu odboru v Murski Soboti predsedoval Rudi Čačinovič, nadalje pa v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Takratni prekmurski »sezonec« je postajal vse bolj izobražen in pripravljen za samostojno gospodarjenje. Vse to je pri-

6 Borut Brumen, *Na robu zgodovine in spomina*, Murska Sobota, 1995, str. 72.

7 Mojca Ravnik, *Slovenski etnološki leksikon*, Ljubljana, 2007, str. 468.

8 Anton Vratuša, *Panonski prostor in ljudje med dvema tromejama*. Kulturno-zgodovinski in družbeni oris, v: Zbornik referatov na znanstvenem simpoziju Panonski prostor in ljudje ob tromejah, Ljubljana, 2008, str. 30.

neslo dobre možnosti za družbenoekonomski razvoj in vsestranski razvoj Prekmurja⁹.

2.2 PREKMURSKI PROTI PANONSKI

Velikokrat v različnih zvezah slišimo, da se za prekmurski svet uporablja tudi pojem *panonski*. V etnologiji pridevnik panonski označuje etnološka območja z množico regionalno pogojenih, določujočih in prepoznavnih značilnih kulturnih fenomenov v vseh pojavnih oblikah. Etnološka območja so se kot »metakategorije« v slovenski etnologiji pojavila v 30. letih. Podobne regionalne razdelitve posameznih določujočih lastnosti predmeta stroke zasledimo v vseh etnoloških šolah srednje Evrope v približno istem času in jih lahko razumemo kot posledico ali metodološki vpliv dunajske šole kulturnih krogov. Prvi pri nas je etnološka območja določil Stanko Vurnik. Najbolj primeren kulturni element za umestitev v posamično etnološko območje je bila kmečka hiša. Vurnikov koncept je nato nadgradil oz. predmetno razširil Vilko Novak, ki je tudi utemeljil kategorijo panonskih prvin. Po Novakovem mnenju so enake ali podobne kulturne prvine imele za posledico enak način življenja, na osnovi letega pa je Novak razdelil Slovenijo na alpsko, osrednjeslovensko, sredozemsko in panonsko etnično območje. Pomembno je omeniti, da Novak pri opredelitvi etničnega območja ni izhajal zgolj iz enega kulturnega pojava (npr. kmečke hiše), temveč je gradil na temelju različnih elementov materialne in duhovne kulture ruralnega okolja. Borut Brumen, ki je pisal o urbani kulturi v Murski Soboti med letoma 1919 in 1941, je poudaril, da se z Novakom strinja, da značilnosti ljudske omike ustvarjajo »obenem z zemljepisnimi in zgodovinskimi posebnostmi širša kulturna in etnična območja, obsegajoče ozemlje z enakimi ali podobnimi kulturnimi prvinami¹⁰«, se pa z Novakom ne strinja, da je šlo tudi za enak način življenja, kar pokaže na primeru načina življenja v Murski Soboti, ki ga primerja z načinom življenja v kakšni gorički vasi. Opozoril je na to, da se pojem panonski običajno veže na ruralno okolje, uporaba izraza panonski za urbano okolje pa je vprašljiva in nedefinirana¹¹.

⁹ Prav tam, str. 26–27.

¹⁰ Vilko Novak, 1960, str. 21

¹¹ Borut Brumen, *Na robu zgodovine in spomina*, Murska Sobota, 1995, str. 29.

2.3 PREKMURSKI ČLOVEK

Vilko Novak je o Prekmurcih zapisal: »Osnovne sestavine duševnosti Slovencev, ki živijo med Muro in Rabo, so gotovo tiste, kakor pri Slovencih v ostalih pokrajinah. Vendar je gotovo, da ima skupina naroda v sleherni pokrajini v svojem značaju nekaj svojega. Posebno prekmurški Slovenci, ki so živeli sami do zadnjega časa. Zdi se, da je treba iskati odgovora o prekmurškem značaju v njih zgodovini, veri in zemlji. Popolna politična in kulturna ločenost od ostalih Slovencev ter odvisnost od Madžarov je rodila zavest narodne osamljenosti, ki ji slovensko narodno jedro niti po imenu ni bilo znano do zadnjih časov. Iz istega vzroka je bil normalen kulturni razvoj nemogoč zaradi absolutne veljave in premoči tujega jezika. To stanje je ustvarilo nezaupanje in strah pred sleherno oblastjo. Tako je moralo ostati vse življenje primitivno in je gotovo dokaj dolgo ohranilo praslovanski značaj¹²«.

Prekmurški človek po besedah Antona Vratuše ter nekaterih drugih slovenskih in tujih družboslovcev ostaja skromen, delaven, varčen, gostoljuben. Vse bolj se zaveda občutka osamelosti in odmaknjenosti ter vedno bolj zavestno nastopa v slovenski družbi. Zaveda se, da sta Slovence med Muro in Rabo kot del slovenskega naroda rešila predvsem njihova zavezanost materini besedi in slovenska knjiga, še zlasti Biblija, dvakrat prevedena v »stari slovenski jezik«. Prekmurec je zato navezan na svojo pokrajino in svoj materni jezik, odprt je in toleranten do različnosti in vse bolj svetovljanski¹³.

2.4 PREKMURJE KOT KULTURNA KRAJINA

O Prekmurju lahko govorimo tudi kot o kulturni krajini, saj krajina ni zgolj čista narava, temveč je živ organizem simbolnih form, krajina nastopa kot vir navdiha ter simbol moči in oblasti. Danes Prekmurje v turističnem oglaševanju promovirajo kot oazo neokrnjene narave, miru in harmonije med ljudmi in naravo. Prepredeno z mineralnimi vrelci in prostranimi gozdovi

¹² Vilko Novak v Anton Trstenjak, *Misli o slovenskem človeku*, Ljubljana, 1991, str. 43–44.

¹³ Anton Vratuša, Panonski prostor in ljudje med dvema tromejama. Kulturno-zgodovinski in družbeni oris, v: Zbornik referatov na znanstvenem simpoziju Panonski prostor in ljudje ob tromejah, Ljubljana, 2008, str. 28.

Goriškega predstavlja Prekmurje pribežališče ljudem iz urbanih središč doma in v tujini. Zadnja leta je Goričko postalo dom veliko Angležem, ki jih je v Slovenijo prinesla želja po ugodnejšem življenju in varnosti, kot pravijo sami. Prekmurje je postalo »odkrito« – znana turistična destinacija. Z razvojem turizma pogosteje beremo in slišimo besedo »trajnostni razvoj«, ki je povečini prisotna zgolj na deklarativni ravni, vendar jo bo potrebno tudi udejanjati, če želimo, da bo Prekmurje zares ostalo neokrnjeno. Trajnostni razvoj namreč pomeni ohranjati krajino tako, kot je bila skozi generacije naših prednikov oz. kot bi jo morali oblikovati, a nam ni uspelo¹⁴.

Hkrati s procesom razvoja poteka proces iskanja izgubljene krajine, ki nam omogoča odmik od realnosti in zatekanje v svet imaginacije, simbolov in mitologije, ki so ne nazadnje privedli do oblikovanja pokrajinske in nacionalne identitete, po drugi strani pa oblikovanje kulturne krajine danes pogosto trči z močjo in krizo urbanega¹⁵.

Prekmurje kot kulturno krajino je potrebno razumeti skozi nastajajoči odnos med prostorom, posameznikom in družbo, ki je delovala in deluje v simbiozi. Gre torej za vzajemni odnos krajine do človeka in obratno. V prvem primeru krajina določa človeka, v drugem on njo, ji dodaja svoje vsebine, prek katerih se tudi identificira¹⁶.

3. REGIONALNA IDENTITETA in REGIONALNI STEREOTIPI

Stereotipi so ena od oblik socialnih predstav, ki pogosto oblikujejo naše mišljenje in vedenje. Musek jih označuje kot relativno enostavne in primitivne kognitivne sheme, ki so nastale in so izbrane tako, da krepijo osebno in skupinsko identiteto in se zaradi enostavnosti in elementarnosti brez težav širijo in sprejemajo na medosebni in kolektivni ravni. Razlogi, ki povzročajo njihov nastanek, so raznovrstni, v grobem bi jih lahko razdelili v tri kategorije: kognitivni, emocionalni, socialni.

14 Oskar Habjanič, *Fenomenologija kulturne krajine*, Murska Sobota 2008, str.1.

15 Več o tem: Ana Kučan, *Krajina kot nacionalni simbol*, Ljubljana, 1998.

16 Oskar Habjanič, *Fenomenologija kulturne krajine*, Murska Sobota, 2008, str. 1.

Stereotipe nadalje delimo na avtostereotipe in heterostereotipe. Avtostereotip je stereotip, ki ga ima neka skupina o sebi, heterostereotip pa stereotip, ki ga imajo drugi o njej. Ne glede na obliko stereotipa je vsem skupna vrednostna komponenta, ki omogoča umestitev neke družbene skupine na enega od obeh skrajnih polov vrednostne dimenzije. Stereotipi so namreč vedno prilagojeni željam in potrebam skupine, ki jih oblikuje.

Raziskave, ki so pokazale na vlogo nacionalnih stereotipov¹⁷, so pokazale, da so temeljne funkcije nacionalnih stereotipov: identifikacija naroda, oblikovanje pozitivne nacionalne identitete, poenostavitev lastne samopodobe in obrambno delovanje (npr. redukcija bojazni, preusmerjanje agresivnosti, omogočanje projekcije ter občutka skupinske varnosti ipd.). Podobno nalogo imajo tudi regionalni stereotipi, ki smo jih Slovenci kljub majhnosti oblikovali zaradi heterogenosti. Zato se med socialnimi predstavami osebnostnih lastnosti prebivalcev različnih regij pojavlja precej razlik. Musek zgoščeno podaja prikaz razlik med dvanajstimi regionalnimi stereotipi najpomembnejših slovenskih regij, tj. med podobami »tipičnega Gorenjca«, tipičnega Dolenjca« itn., ki jih povzema po Trstenjakovi analizi. Za Prekmurce pravi, da so pridni, prilagodljivi, skromni, verni, nezaupljivi, nestalni, spontani in vedri.

Če se opremo na Tajflov teorijo družbene identitete¹⁸, ki pravi, da si posameznik pozitivno samopodobo lastne skupine ustvari na podlagi medskupinskega primerjanja, bi lahko sklepali, da so se regionalni stereotipi med Prekmurci trdno zasedrali ravno zaradi zgodovinske in politične ločenosti od matične skupine. S primerjanjem lastnih odlik z odlikami drugih skupin so morebiti pretirano favorizirali določene nosilce lastne identitete, npr. reko Muro, prekmursko ravnico, da bi lažje vzpostavili pozitivno samopodobo in regionalno identiteto. Na ta način lahko stereotipi lažje vzdržijo.

Če bi torej želeli odpraviti močno zasedrane stereotipe, ki veljajo o Prekmurju, ali jih vsaj omiliti, jih je potrebno ozavestiti. Pri tem imajo ključno vlogo mediji, še posebno nacionalni, upravljani iz centra države, saj običajno ljudje zunaj Prekmurja stereotipe hitreje

17 Janek Musek, *Psihološki portret Slovencev*, Ljubljana, 1994, str.15.

18 Asja Nina Kovačev, *Individualna in kolektivna identiteta*, Ljubljana, 1997, str. 160.

nekritično prevzamejo in jih širijo naprej. Naslednja stopnja v odpravi stereotipov je analiza njihovega družbenega konteksta. Potrebno se je vprašati, kako so si stereotipi pridobili svoje simbolične pomene in vrednote, kako so se ohranili in prilagajali skozi čas¹⁹.

4. LIKOVNI UMETNIKI IZ PREKMURJA

Iz Prekmurja izhaja vrsta odličnih likovnih umetnikov, uspešnih tudi po Sloveniji in tujini. Naj se ustavim pri danes najbolj aktivnih umetnikih z akademskimi nazivi²⁰: slikarji Igor Banfi (Ljubljana), Dubravko Baumgartner (Lendava), Nikolaj Beer (Izlake pri Zagorju), Dare Birsa (Ljubljana), Robert Černelč (Ljubljana/Filovci), Sandi Červek (Murska Sobota), Jože Denko (Bakovci), Marjan Gumilar (Ljubljana), Štefan Hauko (Ljubljana), Zdenko Huzjan (Ljubljana), Suzanne Kiraly Moss (Lendava), Ignac Meden (Šalovci/Murska Sobota), Franc Mesarič (Murska Sobota), Mirko Rajnar (Murska Sobota) ter kiparka in slikarka Irena Brunec (Ljubljana) in kipar Ferenc Kiraly (Lendava). V primerjavi z literati iz Prekmurja so slikarji velika skupina, vendar kljub lastnemu društvu (Društvo likovnih umetnikov Prekmurja in Prekije – DLUPP) neusklajena in neenotna, zaradi česar večkrat ostanejo zunaj dosega javne pozornosti. Delno pa lahko to neupoštevanje pripišemo centru, še posebno medijem, ki Prekmurje velikokrat izpustijo z umetniškega zemljevida Slovenije.

Bolje se godi literatom iz Prekmurja, ki jih je številčno manj, a so precej bolj enotni in medijsko podkrepjeni. Tudi v literarnih vrstah srečamo znana imena: Feri Lainšček, Dušan Šarotar, Štefan Kardoš, Vlado Žabot, Milan Vincetič, Evald Flisar ... Omenimo še Matjaža Fariča, uspešnega koreografa, in močne igralske osebnosti, izhajajoče iz prekmurskega prostora: Duško Počkaj, Natašo Matjašec, Daria Vargo in druge. Ne nazadnje velja omeniti še glasbenike: Vlado Kreslin, skladatelj Slavko Šuklar, Vlado Poredoš, skupine Stekli psi, Štefan Kovač Marko banda, Mlada beltinska banda ...

¹⁹ Ksenija Šabec, *Homo Europeus. Nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope*, Ljubljana, 2006, str. 35.

²⁰ V oklepaju navajam kraj bivanja in ustvarjanja posameznega umetnika.

5. RAZISKOVALNI PROBLEM

Osrednji problem se glasi: »Ali uporabiti besedno zvezo *prekmurški umetnik* ali bi bilo ustrežnejše uporabiti besedno zvezo *umetnik iz Prekmurja*?²¹«

Izraz *prekmurški umetnik* v ospredju skriva zemljepisno poreklo umetnika. Zaradi močno zasidranih stereotipov o Prekmurju, ki jih ustvarjajo mediji in Prekmurci sami, pa je izraz »prekmurški umetnik« dobil še drugo razsežnost – v tej rabi je izrazito sugestiven in lahko tistega, na katerega se nanaša, neupravičeno poveže s klišejskimi podobami o Prekmurju (reka Mura, ravnica, štoklje, Romi), ki pa jih največkrat v likovnem delu umetnika ni zaslediti. V tem pogledu je raba pojma prekmurški umetnik nepravilna in nedorečena, še posebej, če se zavemo, da se podoben etnonim²² ne uporablja npr. za slikarje iz Dolenjske ali Gorenjske, torej ne govorimo o dolenjskih ali gorenjskih umetnikih.

6. METODOLOGIJA

6.1 RAZISKOVALNA METODA

Za osrednjo raziskovalno metodo sem izbrala biografsko metodo, za način zbiranja podatkov pa strukturirani intervju. Biografska metoda je izrazito kvalitativne narave in je za izbrano tematiko najustrežnejša. V procesu intervjuvanja se nisem enako poglobljeno osredotočila na vsa življenjska obdobja intervjuvancev, temveč sem upoštevala zgolj tiste podatke, ki so najbolj relevantni za izbrano problematiko.

Intervjuvala sem pet ljudi, od tega so štirje akademski slikarji (kiparka), en pa literat in novinar. To so: akademski slikar Mirko Rajnar, akademski slikar Sandi Červek, akademska kiparka in slikarka Irena Brunec Tébi, akademski slikar Ignac Meden ter

²¹ Pri raziskovalni nalogi sem se osredotočila zgolj na likovne umetnike iz Prekmurja.

²² Etnonim je ime etnične skupine. Etnonim je lahko endoetnonim, tj. samopoimenovanje pripadnikov etnične skupine, ali eksoetnonim, poimenovanje, ki ga za določeno etnično skupino uporabljajo drugi. Pri številnih ljudstvih pogosto endoetnonim pomeni človeka ali ljudi. V primeru poimenovanja prekmurskih umetnikov bi lahko rekli, da gre povečini za poimenovanje v smislu eksoetnonima, saj sami sebe umetniki praviloma ne označujejo s pridevnikom prekmurski temveč to v večini počnejo ljudje, ki sami ne živijo v Prekmurju. V : Ingrid Slavec Gradišnik, *Slovenski etnološki leksikon*, Ljubljana, 2007, str.124.

novinar in literat Ernest Ružič. Skupno vsem je, da so na različne načine povezani s Prekmurjem – nekateri so tam rojeni in tam še danes živijo in ustvarjajo, drugi so v Prekmurju rojeni in nato izseljeni, tretji pa so rojeni drugje in so v Prekmurje priseljeni. Omenjene sem izbrala zato, da bi soočila čim bolj raznolike vidike, glede na to, da eni še živijo v Prekmurju, drugi pa so se iz njega izselili. Ernesta Ružiča pa sem izbrala zato, da osvetli pogled na likovne umetnike iz Prekmurja z druge plati, s strani literatov in medijev.

6.2 NAČIN ZBIRANJA PODATKOV IN OZADJE ZASTAVLJENIH VPRAŠANJ

Podatke sem zbrala s strukturiranim intervjujem, za katerega sem že vnaprej pripravila vprašalnice. Razdelila sem jih v vsebinske sklope: *Otroštvo in mladost*, *Družina*, *Prosti čas*, *Študij*, *Poklicna pot*, *Umetniška poklicanost in Prekmurje* ter *Odnos do izraza prekmurski umetnik (slikar, kipar, literat)*.

Z vprašanji v sklopu *Otroštvo in mladost* sem želela zvedeti, kakšni spomini izprašane vežejo na preživeto otroštvo in mladost v Prekmurju; ali so si takrat spletli bogato socialno mrežo in če so s temi ljudmi še danes povezani; ali so jih starši podpirali pri vključevanju v lokalno dogajanje in pri izbranem šolanju ipd.

V sklopu *Družina* sem želela izvedeti, kako umetnikova družina sprejema njegov poklic; ali umetnik deli svoje delo s svojo družino; jim poskuša približati svoje delo ipd. V odgovorih se kažejo poteze umetnikove samopodobe, zadovoljstvo s poklicem in posredno tudi sprejetost umetnika v okolju, v katerem ustvarja.

Sklop *Prosti čas* vključuje vprašanja, ki so pokazala na vpetost umetnika z okoljem, v katerem živi, kako je aktiven v njem, kako se odziva na aktualno dogajanje, ali se večinoma časa zadrži v okolju, kjer živi, ali veliko potuje tudi drugod po Sloveniji in v tujini. Skozi odgovore se kaže navezanost na prekmursko okolje in zadovoljstvo z bivanjem v njem.

Vprašanja v sklopu *Študij* terjajo odgovore, ki pokažejo na to, kje je umetnik preživel čas študija; ali se je povezal s krajem, kjer je študiral; ali si je tam razvil socialno mrežo; ali so bili v tej prete-

žno Prekmurci ali tudi drugi; ali se je skozi študijski čas odvezal od domačega okolja, na stopnjo izobrazbe in kulturno širino ipd.

Sklop *Kariera* vsebuje vprašanja, pri katerih odgovori pokažejo, kako je umetnik zadovoljen s svojimi dosežki, kako doživlja odzive publike, ali opaža razlike med publiko iz Prekmurja in publiko od drugod, kaj ga spodbuja in kaj ovira pri poklicu. Odgovori pokažejo na stopnjo razvitosti poklicne identitete in posameznikove samopodobe.

Umetniška poklicanost in Prekmurje je sklop vprašanj, zastavljenih z namenom, da se ugotovi posameznikova navezanost na Prekmurje, vpliv okolja na umetniško ustvarjanje, stopnja razvitosti regionalne identitete, morebiten romantičen odnos do Prekmurja ipd.

Vprašanja, združena v sklopu *Odnos do pojma prekmurski umetnik (slikar, kipar, literat)*, sprašujejo po odnosu do uporabe besedne zveze *prekmurski umetnik*, po upravičenosti oz. neupravičenosti omenjenega pojma, odgovori pa pokažejo na ne/obremenjenost z omenjenim pojmom, sprašujejo po ustreznem poimenovanju umetnikov iz Prekmurja, opozarjajo na vlogo medijev pri razširjanju stereotipov o Prekmurju, še zlasti tistih, ki na Prekmurje gledajo od zunaj, iz centra ipd.

7. ANALIZA

Vseh pet intervjuvancev je univerzitetno izobraženih, štirje še aktivno delajo v svojem poklicu, eden je že upokojen. Štirje so rojeni Prekmurci, izmed od teh se je po študijskem času ustalil v Ljubljani, ostali trije še danes živijo in ustvarjajo v Prekmurju, natančneje v Murski Soboti. Peti intervjuvanec je bil rojen v Depali vasi, zatem se je veliko selil in se na koncu ustalil v Prekmurju (Murska Sobota/Šalovci na Goričkem). Štirje izhajajo iz meščanskega družine, eden je kmečkega porekla.

Vsi rojeni Prekmurci imajo lepe spomine na otroštvo in mladost v Prekmurju, izredno živ je kolektivni spomin na soboški kino in kopališče, relativno zgodaj so obiskali tudi soboško galerijo. Intervjuvanec, rojen na Goričkem, je bil pri kulturni ponudbi takratne Sobote omejen s prometnimi povezavami (vlak).

Intervjuvanec, rojen v Depali vasi, se otroštva in mladosti spominja po igrah na ulici, je pa že v mladosti zelo rad obiskoval galerije. Vsem je skupno, da so že v mladosti v prostem času počeli to, s čimer se danes srečujejo poklicno (slikanje, kiparjenje, literatura), vendar jih pri tem niso posebej spodbujali niti v šoli niti doma. Danes je drugače, bolj ali manj dobivajo podporo v družini, nekateri svoje delo intenzivno delijo z družinami, drugi se pri tem posebej ne trudijo.

Prosti čas se pri vseh prekriva z delom, težko ju je ločiti. Vsi vprašani so odgovorili, da se v zadnjih letih manj družijo s stanovskimi kolegi in prijatelji. Večinoma se v sklopu družabnega življenja udeležujejo otvoritev razstav, koncertov, gledaliških predstav ipd. Večina izprašanih je omenila, da je vedno manj komunikacije tudi med likovniki samimi, da je manj iskrena in neposredna – kot vzrok za okrnjeno komunikacijo omenjajo celo krajo idej in zamisli

»Včasih smo se veliko pogovarjali o tem, kaj delamo in kakšne načrte imamo, danes pa je postala kraja intelektualnih zamisli in idej tako močna, da se vsak boji povedati, kaj dela, da mu kdo ne bi ukradel ideje. Kot so mi povedali pisatelji, se pri njih dogaja podobno. Tudi oni so včasih pogosto kresali mnjenja, danes pa so se tudi osamili, ker ideje hitro poskočijo h komu drugemu.« (Irena Brunec - Tébi)

Prav tako je manj druženja med novinarji, mlajše generacije se trudijo obuditi mesečna srečanja novinarjev iz Prekmurja. Tisti, ki veliko potujejo, so manj vezani na prekmurski prostor in so izrazito fokusirani na svoje delo in lastno promocijo zunaj Prekmurja, opažajo pa, da lahko kakovostno ustvarjaš ne glede na to, kje bivaš. Tisti, ki v Prekmurju preživijo glavnino časa in spremljajo aktualno problematiko, so bistveno bolj kritični in nezadovoljni s stanjem kulture v Prekmurju, pa tudi s tem, kako jih sprejema okolje, v katerem živijo, saj posledice čutijo na lastni koži. Drugače je pri intervjuvanki, ki živi v Ljubljani in jo na Prekmurje vežejo spomini in prijatelji; nje se aktualni problemi v Prekmurju ne dotaknejo direktno.

»Tistim, ki živijo v Prekmurju, »prekmurstvo« počasi že preseda, tistih, ki živijo zunaj Prekmurja, pa jih običajno stereotipi o Prekmurju ne motijo. Vendar navezanost slednjih na prekmurski

prostor ni nič bolj posebna kot navezanost izseljenega Gorenjca na Gorenjsko ali izseljenega Dolenjca na Dolenjsko. To se mi zdi povsem običajno in sodi k domotožju.« (Ignac Meden)

Nobeden se s Prekmurjem ne čuti posebej povezan, povezan ni so z njim, kolikor je to pač nujno, saj okolje narekuje način življenja. Bolj so torej vezani na družinski in prijateljski krog, torej ne moremo govoriti o navezanosti na prekmursko pokrajino, temveč navezanosti na Prekmurje prek socialnih mrež, ki so si jih tukaj ustvarili; seveda pa ne zanikajo, da je lahko krajina navdih za ustvarjanje.

»Jaz sem s to pokrajino povezan toliko, kolikor mi je inspirativna. Ni samo melanhonija navdih, je tudi veselje, sonce, življenje, tako kot vsepovsod drugje po svetu, samo videti moraš. Vse je odvisno od osebne naravnosti. Ni potrebe, da bi moral slikar odslikavati okolje okoli sebe, umetnost mora biti nekaj lepega, morda zgolj utrinek lepega. Elementarnost, univerzalni pojava so inspiracija, za te pa ne moremo reči, da so zgolj prekmurski, saj jih najdemo po celem svetu.« (Mirko Rajnar)

S svojo poklicno potjo so vsi intervjuvanci v glavnem zadovoljni, kar kaže na relativno visoko samopodobo. So pa kritični do položaja umetnika na splošno, saj umetnikov obstoj ni odvisen samo od njega samega, ampak tudi od promocije, likovne kritike, pokroviteljev. Pri svojem poklicu pa imajo radi svobodo. Zanimivo, da vsi likovniki občutijo neenotnost likovnega ceha, v čemer se najbrž skriva nižja mera samospoštovanja kot npr. pri literatih, ki jih ocenjujejo za uspešnejše in enotnejše; prav tako so literati tudi medijsko bolj podprti.

»Literarni kolegi se recimo lahko kosajo z likovnimi, čeprav je literarnih ustvarjalcev iz Prekmurja manj, likovnikov pa več. Vendar so po mojem mnenju likovniki uspešnejši, poznani so tudi čez mejo, morda je med literati izjema Feri Lainšček.« (Ernest Ružič)

Vendar novinar pojasni, da tudi z medijskim poročanjem o kulturi ni več tako kot včasih, danes je medijsko bolj pomemben škandal oz. konflikt kot pa kakšna kulturna prireditev.

»Pomurski mediji so v zadnjih letih naredili zelo zelo malo za uveljavitev literarne produkcije in tudi drugih umetniških zvrsti. Danes osrednje medije bolj zanimajo konflikti.« (Ernest Ružič)

Med odzivi prekmurske publike in publike drugje na njihovo delo umetniki ne vidijo posebne razlike, ocenjujejo, da je splošno stanje v kulturi slabo in da je odziv premajhen. Vsi so mnenja, da okolje, iz katerega izhajajo, direktno ne vpliva na njihovo ustvarjanje, vpliva pa posredno na njihov značaj (melanholija), ali pa jim omogoča odmaknjenost oz. izolacijo, stik z naravo, ki jo v mestu težko dosežeš, vendar začneš to ceniti z leti, pravijo.

»Kaj posebno povezanega s tem okoljem se ne počutim, razen pač, kolikor je človek nujno povezan z okoljem, v katerem živi. Okolju ne moreš pobegniti, označuje te gotovo. Če ta povezanost označuje vsakodnevno življenje, me prav gotovo označuje, če pa se misli na življenje duha, pa prav gotovo ne. Okolje v današnjem svetu ne omejuje bistveno, saj so razdalje zmeraj krajše, bistvene informacije so lažje dostopne. Če si odprtega duha, ti ne ostane nič skrito. Kar se pa geografskega vpliva tiče – če bi bilo mogoče raziskati barvno skalo slikarja, ki ustvarja v Alpah, in tistega, ki ustvarja v Prekmurju, bi najbrž videli, da obstaja razlika. A to ni nekaj, kar bi veljalo posebej izpostavljati. Barva je najbolj nezavedna. Mediteran npr. pozna drugačno rumeno kot mi v Prekmurju.« (Ignac Meden)

V mladosti so večinoma želeli oditi iz Prekmurja, v mestna središča, ki so ponujala bogatejši kulturni utrip. Danes se je njihovo doživljanje domačega okolja spremenilo in veseli so, da lahko ustvarjajo v Prekmurju, pa tudi informacije jih s sodobnimi tehnologijami zlahka dosežejo.

»Ko si mlad, si želiš mesta, utripa, česar pa v Prekmurju ni bilo. Veselil sem se cvetoče akacije čez ograjo, pa srne in fazana pod oknom, ampak vprašanje je, koliko ti to v mladosti pomeni. V tem času se je potrebno družiti, brusiti, zato sem tudi hodil v Ljubljano. Bil sem lačen prijateljev, druženja, razstav. Zdaj sem zadovoljen z življenjem v Soboti, ampak ko si mlad, imaš drugačne cilje in ambicije, drugačne percepcije ...« (Sandi Červek)

V Prekmurju pa jih moti zlasti pomanjkanje dialoga in enotnosti na kulturnem in drugih področjih, pri prekmurskem človeku pa pogrešajo več ambicioznosti, kritični so do prevelike prilagodljivosti in servilnosti, ki se skriva v značaju prekmurskega človeka, kar je opazno tudi v dejanjih predstavnikov Prekmurja na državni ravni, navaja eden od intervjuvancev.

»Ne smemo biti preskromni, saj nas je skromnost zmeraj tepla. Jaz imam svoj mir, ampak ko me nekdo sprašuje o stanju v Prekmurju, nisem ravno prešerne volje. Zakaj bi morala biti prekmurska melanhonija puhloglava, zakaj ne bi bila nekaj vzvišenega, polna ponosa v metafizičnem smislu.« (Mirko Rajnar)

Prekmurski umetnik (slikar, kipar, literat ...) se intervjuvancem ne zdi ustrezen pojem, čeprav nekaterih ne moti, npr. umetnice, ki živi v Ljubljani, in novinarja, ki pa se omenjenemu izrazu pri svojem novinarskem delu raje izogne. Veliko ustrežnejši se jim zdi izraz *umetnik iz Prekmurja* ali kar iz kraja, kjer živi, npr. slikar iz Murske Sobote. Izraz *prekmurski umetnik*, kot kaže, ni problematičen za tiste, ki dobro poznajo Prekmurje ali v njem živijo, temveč za tiste, ki ga ne poznajo prav dobro in se opirajo zgolj na stereotipne predstave o Prekmurju.

»Nepremišljeno rabo izraza *prekmurski umetnik* bi mediji lahko odpravili tako, da bi napisali, da izraz *prekmurski* pomeni samo geografsko postavitev umetnika in ne odraža vsebine njegovih del. V največ primerih namreč regija, iz katere umetnik izhaja, nima povezave z njegovim delom. Tipične prekmurske motive povečini slikajo ljubiteljski slikarji, akademski zelo redko.« (Irena Brunec - Tébi)

Pojem *panonski* se intervjuvancem zdi primeren, če se uporablja v mednarodnem okviru za geografsko označevanje manifestacij znotraj panonske nižine (npr. mednarodna slikarska razstava, na kateri sodelujejo umetniki iz Avstrije, Slovenije, Madžarske in Hrvaške), zdi pa se jim tudi precej širši oz. ohlapen. Rešitev za bolj premišljeno označevanje umetnikov iz Prekmurja intervjuvanci vidijo v večji izobrazbi novinarjev, ki v medijih širijo stereotipno podobo Prekmurja, v pojasnjevanju, da izraz *prekmurski* pomeni zgolj geografsko določbo, pa tudi v večjem poznavanju Prekmurja in tamkajšnjih ljudi, saj človek kaj hitro spozna, da Prekmurje ni samo ravnica, da je možno videti še marsikaj več kot štokrke in reko Muro; ter da Prekmurje ne premore zgolj bogate kulture podeželja, temveč tudi živahno urbano kulturo mestnih središč.

Podobno, kot se za likovnike iz Prekmurja in Koroške uporabljata izraza *prekmurski* in *koroški* slikarji, je pri pisateljih. Mene te oznake ne motijo, če pa mi nekdo omeni *prekmursko*

ravnico z Muro, mu razložim, da očitno v Prekmurju še ni bil, kajti če bi bil, bi vedel, da dve tretjini Prekmurja zavzema gričevnato Goričko, zgolj tretjina je ravnice. (Ernest Ružič)

8. SKLEPNE MISLI

Izraz *prekmurski umetnik* (slikar, kipar, literat itn.) v osnovi ni napačen, saj v prvi vrsti določa umetnikovo poreklo. Problematičen pa postane, ko začnejo ljudje (običajno zunaj Prekmurja) v pridevniku prekmurski iskati prekmurski sentiment in pričakujejo, da bodo v umetniškem delu prekmurskega umetnika našli nosilce stereotipne podobe Prekmurja – reko Muro, štoklje, ravnico, ponižnega in gostoljubnega prekmurskega človeka, opevanje preprostega kmečkega življenja ... Takšnih stereotipnih podob se ljudje težko otresemo, še posebno, če jih širijo tudi mediji in ljudje, na katere se stereotip nanaša. Že hiter pregled turističnega oglaševanje Prekmurja je dokaz za to, saj se Prekmurje še zmeraj najpogosteje oglašuje skozi podobe žitnih polj, štokelj (ki jih najdemo tudi drugod po Evropi) in reke Mure. Zanimivo pa je, da teh podob v delih akademsko izobraženih umetnikov iz Prekmurja skorajda ne najdemo, ali pa so izrazito abstrahirane.

V drugih mestih ljudje na prospektih občudujejo mestne vedute, stalne zbirke galerij in muzejev, pri nas pa gledamo štoklje, kot da so naša avtohtona žival, kot kakšen kenguru v Avstraliji. Vsi pa vemo, da jih najdemo tudi drugod. Podobno je s slamo kritimi hišami, ki jih je polna vsa panonska nižina, ne samo naše Prekmurje. Truditi se je potrebno, da se ne bomo navzven prikazovali samo skozi te podobe, saj s tem sami oblikujemo stereotipe. (Mirko Rajnar)

Izraz umetnik iz Prekmurja se zdi zato primernejši, saj se direktno ne dotika umetnikovega dela in ne vsebuje sugestij o vsebini umetniškega dela. Še najbolje pa se je izrazu *prekmurski* odreči in ob umetnikovem imenu in priimku preprosto napisati, kje živi in ustvarja, npr. Sandi Červek, slikar iz Murske Sobote. Tako se poimenovanje v največji mogoči meri nevtralizira in znebi neustreznih konotacij.

Potrebno pa se je vprašati, čemu sploh potreba po takšnem kategoriziranju, saj se to drugje po Sloveniji ne dogaja - ne govorimo npr. o gorenjskih ali dolenjskih slikarjih, izjema so slikarji iz Koroške. Najverjetneje temu botruje zgodovinski položaj Prekmurja (in Koroške), ki je bilo dolgo ločeno od matičnega naroda in kulture. Vendar danes ni več potrebe po takšnem kategoriziranju, Prekmurje je že dolgo pod slovensko oblastjo in v umetnosti ne zaostaja za preostalo Slovenijo, nasprotno, premore celo vrsto vrhunskih likovnih umetnikov, literatov, glasbenikov, igralcev.

Zanimivo je tudi dejstvo, da izraz *prekmurski umetnik* veliko manj moti umetnike iz Prekmurja, ki veliko potujejo zunaj Prekmurja ali danes v Prekmurju ne živijo več. Ti so s pokrajino manj osebno povezani in bolj kot v Prekmurju spremljajo kulturno dogajanje drugod, aktualne težave v Prekmurju se jih manj dotaknejo, to pa ne pomeni, da do njih niso kritični. Osredotočeni so na svoje delo in njegovo promocijo v Prekmurju in širše ter so bolj ambiciozni in odločni. Lahko sklepamo, da so umetniki z višjo samopodobo in trdnejšo poklicno identiteto bolj odporni na tovrstno formalno označevanje.

Mediji vse bolj opozarjajo na potrebno razbijanje mitov o Prekmurju in ravno v njih vidim ključno vlogo tudi pri ozaveščanju uporabe pridevnika *prekmurski*, ne samo v polju likovne umetnosti, ampak tudi širše. Da bi se ljudje znebili regionalnega stereotipa, bo potrebno spremeniti tudi oglaševalske strategije in pokazati, da Prekmurje poleg podeželske kulture premore bogato urbano kulturo. Skratka: bolj kot bo omenjena problematika na očeh javnosti, več bo možnosti, da se bo tudi besedna zveza *prekmurski umetnik* uporabljala bolj premišljeno in morda nadomestila z bolj nevtralno besedno zvezo *umetnik iz Prekmurja*.

»Problematično je, kako ljudje od drugod dojemajo Prekmurje in kaj je Prekmurje v resnici. Najbrž ljudje nimajo prave slike, saj Kreslin, Lainšček in Romi niso dovolj za realno predstavo. Njim smo mi eksotika, Slovenija še sploh ni odkrita, zato pa je tak cirkus okrog tega. Ampak tudi tu bodo lučke enkrat ugasnile in cirkus bo šel drugam. In to je lepo in spet bo vse po starem.« (Sandi Červek)

VIRI IN LITERATURA

- Angelos BAŠ (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 2007.
- Borut BRUMEN, *Na robu zgodovine in spomina. Urbana kultura Murske Sobote med letoma 1919 in 1941*, Pomurska založba, Murska Sobota 1995.
- Oskar HABJANIČ, *Fenomenologija kulturne krajine*, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2008.
- Jožef KOŠIČ, *Življenje Slovencev med Muro in Rabo*, Sklad za narodnostne manjšine na Madžarskem in Ministrstvo za kulturo RS in Društvo Mladost, Budimpešta, 1992.
- Asja Nina KOVAČEV, *Individualna in kolektivna identiteta*, Univerza v Ljubljani, Visoka šola za zdravstvo, Ljubljana, 1997.
- Janek MUSEK, *Psihološki portret Slovencev*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, 1997.
- Ksenija ŠABEC, *Nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope*, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2006.
- Anton TRSTENJAK, *Misli o slovenskem človeku*, Založništvo slovenske knjige, Ljubljana, 1991.
- Anton VRATUŠA, *Panonski prostor in ljudje med dvema tromejama. Kulturno-zgodovinski in družbeno-ekonomski oris.*, *Zbornik referatov na znanstvenem posvetu Panonski prostor in ljudje ob dveh tromejajah, Murska Sobota 9.–11. november 2007*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 2008.

IRMA BRODNJAK

THE USE OF THE PHRASE PREKMURJE ARTIST – YES OR NO?

The phrase *Prekmurje artist* (painter, sculptor, writer etc.) is not basically wrong, as it defines the artist's geographical origin. It becomes problematic, when people (usually those not from Prekmurje), seeing the attribute Prekmurje, begin to search for a Prekmurje sentiment and expect to find signs of a stereotypical image of Prekmurje in the work of a Prekmurje artist – the Mura river, storks, plains, a humble Prekmurje man, praising the simple rural life etc. It is hard for people to get rid of such stereotypical images, especially if they are spread by the media and by the people to whom the stereotypes refer, in our case the Prekmurje people. The more public the mentioned issue becomes, the more opportunities will arise to use the phrase *Prekmurje artist* more thoughtfully and to maybe substitute it with a more neutral phrase *artist from Prekmurje*.

MARIJA KLOBČAR

PODOBE PREKMURSKEGA PESEMSKEGA IZROČILA – MILO JE SLIŠATI NJIH TUŽNE GLASOVE ...

Odkrivanje pesemskega izročila Prekmurja je odstiranje zvočne podobe, ki iz posebnih razlogov dolgo ni stopila v javno zavest Slovencev. Preučevanje tega izročila pomeni tudi iskanje vzrokov za njegovo podobo, s tem pa se razkrivajo tudi podobe same stroke. Ta se je namreč v iskanju svoje narodnoidentitetne vloge posvečala predvsem pokrajinam, v katerih je prepoznavala nacionalno specifičnost. Prekmursko izročilo pa ne prinaša le nacionalnih sporočil: njegova večplastnost zato zahteva razbiranje zgodovine te pokrajine in razumevanje njenega širšega družbenega konteksta.

Prekmurje je bilo ob koncu 19. stoletja osrednjeslovenskemu območju malo znano. Od drugih slovenskih pokrajin se ni ločevalo le geografsko, z Muro: do konca prve svetovne vojne je to ločitev poudarjala tudi političnoupravna pripadnost ogrski kroni. Ločenost od drugih slovenskih pokrajin je čutiti tudi v pozornosti do pesemskega izročila: zbirateljska prizadevanja, ki so predvsem od sredine 19. stoletja tudi med Slovenci iskala pesemska pričevanja nacionalne samobitnosti, so imela namreč v Prekmurju drugo podobo. Prekmurje tako ni bilo soudeleženo v veliki zbirateljski akciji *Das Volkslied in Österreich/Narodna pesem v Avstriji*, ki je predvsem od leta 1904 oziroma 1905 do prve svetovne vojne zaznamovala dedne dežele Avstroogrske, skromno pa je zastopano tudi v Štrekljevi zbirki *Slovenske narodne pesmi* (SNP I–IV).

Kljub temu so bile nekatere prekmurske ljudske pesmi zabeležene, še preden se je ta del slovenskega etničnega ozemlja leta

1919 v okviru nove jugoslovanske države pridružil drugim slovenskim pokrajinam. Sem sodijo redki zapisi, znani tudi osrednji Sloveniji, kot so posamične Vrazove objave (Vraz 1839), Belošičevi zapisi (Halász 2009) ali Kuharjevi zapisi iz časa pred prvo svetovno vojno, zanimivi tudi zaradi pivskih pesmi in napitnic.¹ Najdragocenejša pričevanja pa so ostala neznana tako Prekmurju kot osrednjeslovenskemu prostoru. To so bili posnetki trinajstih pesmi, leta 1898 na Tišini zapisani na voščene valje (*Odmev* ... 2004), ob tem pa tudi zapisi Jožefa Košiča, v madžarščini in nemščini objavljeni kot delo slovaškega etnologa Jána Čaploviča, ki je prikril Košičevo avtorstvo (Novak 1976: 75). Prav ti zapisi upodabljajo prve obrise pesemskega izročila pokrajine vzhodno od Mure.

SLEDI ZGODOVINSKIH POSEBNOSTI V SVOJEVRSTNOSTI PREKMURSKEGA PESEMSKEGA IZROČILA

V delu, v madžarskem jeziku objavljenem leta 1824, je Jožef Košič o petju Slovencev med Muro in Rabo med drugim zapisal: »Pojejo pa le cerkvene pesmi, ker posvetnih ni.« (Košič 1992 [1824]: 47) Trditev pomeni zanimiv izziv: ali gre pri tem za individualno oceno, za pogled duhovnika, ali pa gre za razmeroma nepristransko opazovanje, ki zahteva nadaljnji razmislek?

Podobo Prekmurja je stoletja določalo življenje na obrobju, vezano predvsem obdelovanju zemlje. Tako zaznamovano obrobno je bilo čutiti v bistveno skromnejši razvitosti, kar je oblikovalo tudi podobo ljudske kulture. V pesemskem pogledu bi ob tem glede na izkušnje iz drugih slovenskih pokrajin (Kumer 2002: 89–199) pričakovali veliko navezanost na izročilo, ki bi se izražala predvsem v ohranjanju obrednih pesmi. Pregled pesemskih zapisov, od leta 1955 postopno zbranih v arhivu Glasbenonarodopisnega inštituta,² pa kaže precej drugačno sliko.

Razbiranje vzrokov za odstopanja od pričakovanj izpostavlja verske razloge: na kulturno podobo Prekmurja je namreč močno

¹ GNI ZRC SAZU, ŠZ 82.

² Gre za gradivo, posneto predvsem na magnetofonskih trakovih, delno pa tudi na drugih, sodobnejših nosilcih; posnetih je več kot sto trakov.

vplival protestantizem, ki ga je sprožila podložnost ogrskim fevdalcem. Oblikovanje lastne prekmurske književnosti, ki ji je sledilo, je pustilo svoje sledi tudi v pesemskem izročilu. Prav primerjava z naravnostjo protestantizma v osrednjeslovenskem območju namreč pojasnjuje razloge za nasprotovanje določenim pesemskim zvrstem oziroma pesmim in njihovo nadomeščanje z novimi: Trubarjev odnos do pesemskega izročila, povezane-ga s predkrščanskim obredjem, je bil izrazito odklonilen (prim. Klobčar 2010). V tem se je povsem skladal s prizadevanji drugje po Evropi, kar pojasnjuje tudi usodo te dediščine v Prekmurju.

V Prekmurju so se na narečna književna besedila, ki so se od 18. stoletja vedno bolj približevala prekmurski pokrajinski nad-narečni podobi (Novak 1976), opirala prizadevanja za versko po-glabljanje, hkrati pa tudi prizadevanja za večjo splošno razgleda-nost. Vse to je posredno vplivalo tudi na podobo ljudske kulture, vključno s pesmijo. Tako na evangeličanski kot na katoliški stra-ni je nastalo zelo veliko pesmaric. Kritični pogled prekmurske-ga duhovnika Jožefa Košiča je v začetku 19. stoletja to stanje ob obravnavi Goriškega označil s tem, da »je Slovencu v hribih vsa znanost to, da zna malo brati in z veliko težavo pisati, kar pa va-dijo le s prepisovanjem pesmi« (Košič 1992 [1824]: 37). Ta ugotovi-tev neposredno nakazuje vpliv pesmaric na ljudsko pesem.

Da prepisovanje pesmi ni izpostavljeno naključno, so poldru-go stoletje pozneje dokazala zvočna snemanja Glasbenonarodo-pisnega inštituta pa tudi zapisi glasbenika Josipa Dravca (Dravec 1957): sredi 20. stoletja je bilo v starih obrednih pesmih še vedno mogoče zaznati vpliv prekmurskih tiskanih pesmaric. To je bilo občutno predvsem pri svatbenih pesmih, prav tako pr tudi pri t. i. *mrtvečkih* (*mrtvečnih*, *mrtvečih*): tako na primer svatbena pesem *O zdaj moja obseda* kaže na neposredno nadaljevanje izročila knji-ge *Starišinstvo i zvačinstvo*, leta 1807 izdane v Šopronu (prim. Dra-vec 1957: 339, Kumer 2001: 126). V pesmi, ki pomeni simbolično slovo neveste od svatbenega omizja, so vidne značilnosti ljudske kulture v začetku 19. stoletja, kot so dekliški naglavni okras, bi-serni trak, *parta džundževna*, in druge.³ Zapisi in zvočni posnet-ki dokazujejo, da je bila pesem, ki so jo prvotno peli pri obda-

3 Gre za posnetek, ki ga Glasbenonarodopisni inštitut hrani pod številko GNI M 27.819.

rovanju neveste, torej ob snemanju venca, v povezavi s poročni-mi šegami ohranjena še po drugi svetovni vojni, v besedilu pa so se obdržale značilnosti, ki so sicer v ljudskem spominu povsem zbledele.

Močne sledi pesemskega izročila, povezanega s pesmaricami, so ostale tudi v mrliških pesmih. Posebno zanimiva pričevanja tega izročila je v zvočni podobi ohranil glasbenik dr. France Cigan: na posnetkih, ki jih v presnetkih hrani Glasbenonarodopisni inštitut, so podatki o izvirnih besedilih v Kardošovi zbirki.⁴ To je zbirka *Krsztsanszkih mrtvecsnih peszmi*, ki je leta 1848 izšla v Körmendinu (Novak 1995: 282). Navezavo na pesmarice je vide-ti tudi v tem, da pesmi sledijo celotnemu dogajanju v zvezi z mrliški-mi šegami. Ohranjene so pesmi, ki so jih peli ob točno dolo-čenem delu obredja: preden so dali pokojnika v *skrinjo*, medtem ko so ga polagali vanjo, potem ko so ga prinesli na dvorišče, ko so se poslavljali od njega, na poti na pokopališče, ko so ga prine-sli tja in potem, ko so ga spustili v jamo.

Močan vpliv načel protestantizma, v 18. stoletju okrepljene-ga z razsvetljenskimi cilji, je torej povzročal hitrejšo nadomešča-nje obredja, ki je ohranjalo predkrščanske značilnosti. Za nado-meščanje z novimi, versko ustreznimi pesmimi so si prizadevali tudi v katoliškem delu. V Prekmurju tako – v nasprotju z druž-beno primerljivo Belo krajino – zaman iščemo na primer pesmi spomladanskih obredij, torej kresnih ali jurjevskih pesmi. Kljub temu posamični elementi dokazujejo prikrito ohranjanje kresnih šeg še v začetku 19. stoletja (Košič 1992 [1824]: 47), sledi jurjevske-ga obredja pa je čutiti še po drugi svetovni vojni: na jurjevo so ponekod po maši odnesli na njive dišeče veje cvetoče *čeren-se*, ki so jih nalomili v gozdu. Zatikali so jih med žito, med pšenico, da bi bolje obrodila. S cvetočo *čerenso* so okrasili tudi jarme krav, za-tikali pa so jo tudi nad dvoriščna vrata.

Čeprav je torej sledenje izvirnim evangelijskim načelom, ki mu je razsvetljenstvo dodalo svoje razloge, brisalo predkrščan-sko naravnost, so se v Prekmurju ohranile nekatere posebnosti, in sicer predvsem v zimskih šegah, v obhodih *polazičev* in lu-cij: bivanjska stiska, ki je bila najizrazitejša v času umiranja na-

⁴ To so posnetki snemanja v Šalovcih 25. julija leta 1966, in sicer posnetki od št. GNI M 33.368 do GNI M 33.402. Zaradi tehničnih pomanjkljivosti so posnetki na meji razumljivosti.

rave, je bila namreč močnejša od versko naravnanih prepovedi. Na tem območju so se zato ohranile posebne oblike delno pokristjanjenega predkrščanskega obredja: začelo se je z obhodi *polazičev* na god sv. Barbare, 4. decembra, in se nadaljevalo na lucijino, 13. decembra. Takrat so otroke strašile bele oblečene in zamaskirane lucije, naslednice predkrščanskega ženskega demona, Sredoimke (Kuret 1970: 48), ki so s svinjskimi očmi in vilicami na krožniku ter z vreščanjem in ropotom ustvarjale vtis oživiljenega onostranstva. Obhodi *polazičev* se se ponekod prenesli na štefanovo, pozneje tudi na novo leto. *Polaziči* (*polaziči*, *polazarji*) so bili prvotno odrasli fantje. Pozneje je šega prešla na dečke, ohranil pa se je način obdarovanja: za plačilo so dobivali predvsem *pesmarske pogače*.

Prav koledovanje *polazičev* najbolj odkrito ohranja magično simbolne želje za rodovitnost polj, zdravje živine in blagostanje ljudi. Moč teh želja je namreč preglasila bojazen pred versko neprimernostjo teh obhodov. Voščila *polazičev* so bila ritmizirana besedila, ki so potekala v dialogu:

*Bo"g van daj telku korčičuf pšenice,
kak na mojej glavi vlasičkof,
Bo"g van daj telku korčičuf žita,
kak na mojej glavi vlasičkof,
Bo"g van daj telku korčičuf kukurce,
kak na mojej glavi vlasičkof,
Bo"g van daj telku korčičuf prosa,
kak na mojej glavi vlasičkof,
Bo"g van daj telku korčičuf ofsa,
kak na mojej glavi vlasičkof,
Bo"g van daj telku korčičuf ajdine,
kak na mojej glavi vlasičkof,
Bo"g van daj telku korčičuf krumplof,
kak na mojej glavi vlasičkof,
Bo"g van daj telku korčičuf rabundije,
kak na mojej glavi vlasičkof,
Bo"g van daj telku korčičuf repe,
kak na mojej glavi vlasičkof,
Bo"g van daj telku korčičuf jabuk,
kak na mojej glavi vlasičkof,*

*Bo^ug van daj telku korčičuf orejuf,
kak na mojoj glavi vlasičkof,
Bo^ug van daj telku korčičuf grüšek,
kak na mojoj glavi vlasičkof,
Bo^ug van daj telku korčičuf slif,
kak na mojoj glavi vlasičkof,
Bo^ug van daj telku korčičuf mäka,
kak na mojoj glavi vlasičkof,
Bo^ug van daj telku ako^uvuf vina,
kak na mojoj glavi vlasičkof,
Bo^ug van daj telku ako^uvuf jabučnice,
kak na mojoj glavi vlasičkof,
Bo^ug van daj telku ako^uvuf žganice,
kak na mojoj glavi vlasičkof,
Bo^ug van daj telku vuzo^uf siná,
kak na mojoj glavi vlasičkof,
Bo^ug van daj telku vuzo^uf o^utave,
kak na mojoj glavi vlasičkof,
Bo^ug van daj telku vuzo^uf detelce,
kak na mojoj glavi vlasičkof,
Bo^ug van daj telku vuzo^uf slam'e,
kak na mojoj glavi vlasičkof,
vaše kubile – kak blazine,
vaše krave – kak parme, /.../
vaša vertinja – kak v lo^ugi srna,
vaše dekle – kak v lo^ugi glive,
vaši lapci – kak v lo^ugi zafci.⁵*

Hkrati s tem obredjem so se vedno bolj uveljavljale povsem pokristjanjene šege, povezane s koledovanjem v dneh okrog bo-žiča, novega leta in svetih treh kraljev, končale pa so se s sveč-nico. Premikanje koledniških obhodov na praznike, ki so bili v navadi tudi na osrednjeslovenskem območju, je nakazovalo pri-lagajanje splošno veljavni normi. V koledovanje so se postopno vključevale tudi ženske. Vedno več je bilo tudi koledniških pe-smi, ki so namesto magičnega sporočila oživiljale spomin na Kri-stusovo rojstvo. Spreminjanje pesmi in šeg, povezanih s koledo-

5 GNI MT 603/1.

vanjem okrog božiča, ni bilo enakomerno; razločki so ponekod obstajali celo med posamičnimi vasmimi. Spremembo je pomenilo tudi uvajanje koledovanja za gregorjevo, ki so ga po ogrskem zgledu uvajali učitelji, *školniki*. To koledovanje je pomenilo predvsem podporo učiteljev: v skupinah so hodili trije otroci, darovi pa so se delili na štiri dele: en del je namreč dobil *školnik*. Tudi te kolednice so bile posnete še po drugi svetovni vojni.⁶

Posebnost Prekmurja, povezano z navzočnostjo protestantizma, je čutiti tudi v zelo skromni zastopanosti legendnih in Marijinih pesmi. Nekateri Marijine pesmi pa so kljub temu postale del izročila, izjemoma tudi zato, ker je takšna pesem lahko prikrila močno predkrščansko verovanje. Tako se je na primer prikrito ohranila posebna prošnja za dež: podlaga zanj je bilo močno verovanje, ohranjeno zaradi stiske, ki jo je povzročala suša. To verovanje se je prilagodilo krščanskemu dojemanju sveta, z nekaterimi elementi pa izpričuje predkrščansko izhodišče. Najočitnejše je ohranjeno v pesmi *Oj dūša krščanska*, ki je bila leta 1958 posneta v Šalovcih v Prekmurju⁷ in v Markovcih⁸. Pri tem so se ohranile tudi zanimive šege: te pesmi so ponekod peli pri vodnjaku in pri križu, včasih so hodili s križem v procesiji, vendar brez duhovnika, ponekod pa je šla procesija na primer od vaškega križa v cerkev. Pri vodnjakih so te pesmi pogosto peli ponoči, marsikje so pri tem *šprickali* vodo. Ohranjen pa je bil tudi spomin na to, da so ponekod ob koncu 19. stoletja ob suši ženske hodile pet prošnje za dež k mostovom. Del pesmi *Oj dūša krščanska* stisko, ki je ohranjala to verovanje, zelo očitno izraža:

*Oj pojd, dežek ti,
s te sive nebe
na to" sūjo zemlo,
dolo"vje, brgo"vje fse že gorijo.*⁹

Ta spomin na nekdanje predkrščansko obredje pa je ena zelo redkih sledi tega verovanja.

Redke so bile tudi pripovedne pesmi, pesmi zvrsti, ki je bila iz narodnoreprezentativnih razlogov med zapisovalci dolgo najbolj upoštevana. Čeprav je na primer pesem *Kata Katalejna* da-

6 GNI M 22.061.

7 GNI M 22.078.

8 GNI M 22.110.

9 GNI M 22.078. Notni zapis pesmi je objavljen v knjigi *Pesem slovenske dežele* (Kumer 1975: 354).

nes ena najbolj prepoznavnih prekmurskih ljudskih pesmi, pripovedne pesmi za Prekmurje niso značilne. Že starejša raziskava je dokazala, da te prekmurske pesmi večinoma niso domačega izvora (prim. Kumer 1967: 151). Razlogi za razmeroma majhen delež pripovednih pesmi pa niso ideološki: pripovedne pesmi, balade, so bile pogoste predvsem v razvitejših predelih, kamor Prekmurje ni sodilo. V nasprotju s pričakovanji so namreč pripovedne pesmi najpogostejše v razvitem osrednjeslovenskem območju, ki ga je zelo zgodaj zaznamovalo močno družbeno razslojevanje z začetki industrializacije.

Ta, na videz nerazumljivi pojav ilustrativno pojasnjuje primerjava s stanjem na Slovaškem: Slovaška je namreč, tako kot Prekmurje, pripadala ogrski kroni, s Prekmurjem pa je bila primerljiva tudi družbeno. Na Slovaškem so se pripovedne pesmi razvile pozno in niso imele pomembne vloge. Po ugotovitvah slovaške folkloristike je imel velik vpliv na ljudsko balado kramarski tisk (Burlasová, Droppová 1968: 656–659), torej tiskanje in širjenje novelistično zaznamovanih pesmi. Povezanost kramarskih in pripovednih pesmi je bila ugotovljena tudi na Slovenskem, in sicer na podlagi strukturnih značilnosti in prostorske razmeščenosti enih in drugih. (Klobčar, *The Distribution ...*)

Razmeroma majhen delež pripovednih pesmi v Prekmurju torej potrjuje domnevo, da je pripovedna pesem hkrati pomenila novico, za prinašalce takšnih novic pa razmeroma izolirano in revno Prekmurje ni bilo zanimivo. S tem je pojasnjeno tudi vprašanje, zakaj prav v Prekmurju ni na primer pesmi ali pripovedk o kralju Matjažu, razen tistih iz madžarskih knjig; to namreč doslej ni bilo pojasnjeno (Novak 1976: 31): ker je v liku kralja Matjaža upodobljen madžarski kralj Matija Korvin (Matičeto 1958), bi namreč te pesmi pričakovali prav v Prekmurju, in sicer tako zaradi geografske bližine kot zaradi družbene povezanosti z madžarskim prostorom.

Tradicionalno prekmursko pesemsko izročilo je poznalo tudi druge zvrsti, od nabožnih do šaljevih, od vojaških do pivskih pesmi, vendar o njihovi podobi in medsebojnem razmerju med posamičnimi zvrstmi ni mogoče reči ničesar. Vprašanje je tudi, kakšni sta bili podoba in zastopanost najštevilčnejše zastopane pesemske zvrsti v Prekmurju, ljubezenskih pesmi. To območje je

namreč od druge polovice 19. stoletja naprej doživljalo spremembe, ki so imele v pesemski podobi zelo močan odsev.

SPREMINJANJE DRUŽBENOEKONOMSKIH RAZMER IN PESEMSKA PODOBA PREKMURJA

Pesemska podoba Prekmurja, kot so jo oblikovali verska naravnost, prekmurska književna ustvarjalnost s pesmaricami in ločenost od matičnega dela slovenskega etničnega ozemlja, se je začela spreminjati zaradi materialne stiske, ki je Prekmurce silila v iskanje dela na tujem. V drugi polovici 19. stoletja se je namreč prebivalstvo v Prekmurju skoraj podvojilo (Fujs 1995: 280). Velika razdrobljenost kmetij, ki je bila posledica ogrskega dednega prava, je materialno stisko še povečevala. Leta 1880 so na madžarskih veleposestvih začeli saditi sladkorno peso, ki so jo šli okopavat tudi prvi Goričanci, temu pa sta se kmalu pridružila tudi delo pri žetvi in mlačvi (Šarf 1985: 39). To je zaznamovalo začetek sezonskega dela, ki je skoraj za stoletje postalo ena najbolj prepoznavnih značilnosti Prekmurja. Leta 1939 je šlo na primer na sezonsko delo 9.108 delavcev iz Prekmurja (Šarf 1985: 40).

V času porajanja sezonskega dela, leta 1882, Prekmurje še ni bilo umeščeno v javno zavest Slovencev. Jakob Meško je v narodopisni črtici, namenjeni predstavitvi Prekmurja, tedaj zapisal: »Prekmurci kakor Slovani v obče pojo radi pesni. Milo je slišati njih tužne glasove, kedar priromajo k nam k sv. Trojici v Slov. goricah, ali na Sladko goro pri Šmarji; pa tudi vesele in šaljive pesni imajo.« (Meško 1882: 522) Zapis zveni kot odmev iz daljne pokrajine, od koder tedaj glasovi niso pogosto segli na Kranjsko.

Sezonsko delo, ki sicer z osrednjeslovenskim območjem ni bilo povezano, je to podobo kmalu spremenilo. Pomenilo je namreč stik z drugačnim svetom, bodisi na veleposestvih znotraj Madžarske, kamor so hodili pred prvo svetovno vojno, bodisi na poljih v Slavoniji, v Vojvodini, v Nemčiji ali Franciji. Prekmurci so kot poljedelski delavci delali v skupinah, ki so štejele tudi po sto petdeset ali dvesto ljudi, to pa je pomenilo izjemno priložnost za izmenjavanje pesmi. To delo je tako spreminjalo tradicionalno pesemsko podobo Prekmurja: »Komaj smo čakali, da se vrnejo s

sezonskega dela, da bi slišali od njih nove pesmi.« (Dravec 1957: XVI) Drugačnost, privlačno za prevzemanje pesmi, je pomenilo tudi delo na drugi strani Mure, na sosednjem Štajerskem.

Sezonskemu delu se je ob koncu 19. stoletja pridružilo izseljevanje (prim. Kuzmič 2001). Tudi to je v pesmi našlo svoj izraz in tolažbo. To občutje je najočitneje ohranila pesem *Võra bije, sonce mi zahaja*, ki kot pretresljiva pesem izseljencev s skopo realistično podobo prihoda v Ameriko razkriva globoko občuteno tragiko: bolečino ob prihodu na neznano tujo celino izraža pisk vlakov v New Yorku, ki je sledil napornemu šestnajstdnevnu potovanju z ladjo. Leta 1910 je bilo v Ameriki registriranih 5.510 prebivalcev slovenskega jezika, rojenih na Ogrskem. Dejanskemu številu prekmurskih priseljencev v ZDA v času tega popisa najbolj ustreza število 6.970, ki vključuje tiste, ki so se deklarirali za *wendish*. V začetku 20. stoletja je zaradi ugodne železniške zveze z vlakom iz New Yorka najštevilčnejša prekmurska naselbina nastala v Betlehemu (Kuzmič 2001: 30–31).

Najstarejši slovenski zvočni zapisi, posnetki na voščene valje s Tišine iz leta 1898, so prestregli pesemsko podobo, ki že odraža vplive dela na tujem: med trinajstimi zapisi, ki jih je na Tišini posnel madžarski raziskovalec Béla Vikár, so že vidni vplivi iz Štajerske in posredno iz osrednjeslovenskega območja. Te vplive je čutiti v spreminjanju narečja, in sicer na leksikalni ravni, delno pa tudi v motiviki. Presnetki pesmi, ki jih hrani Glasbenonarodopisni inštitut v Ljubljani, pa dokazujejo, da so se ob tem ohranjale tudi pesmi, ki so ostale zavezane izročilu na vseh ravneh.

Ohranjanje pesmi pa ni pomenilo le ohranjanja navad: nekatere pesmi so se obdržale tudi zato, ker so jih ljudje radi prepevali, bodisi zaradi melodije bodisi zato, ker so tako neposredno izražale srečo ali bolečino. Včasih pa je ostalo le temeljno sporočilo, ki je lahko pesem preneslo tudi v drugo zvrst. Takšna je na primer vojaška pesem *Žalosti se, žalosti*, ki jo je v začetku 20. stoletja zapisal Štrekljev zapisovalec Števan Kühar v Bratoncih. Začetek kaže na to, da je pesem lahko nastala že v času najemniških vojsk:

Žalosti se, žalosti
z onä mladä mladosti,
komi je osojäni
ovi kriij soldački.

Delno že pozabljeno nadaljevanje nakazuje spreminjanje služenja vojaške službe in posodabljanje razmer, posebno v četrti kitici:

*F Čakofci smo seli
gori na mašinä,
pa smo se pälali
do pisanä Kanižä.*

Nadaljevanje v peti kitici zelo neposredno izraža pogled preprostega človeka na vojaško službo in oblast.

*F pisanoj Kaniži
doktor vlasi režä,
f paper zamotijä,
pa casari pošilujä.*

Šesta kitica pa prinaša sporočilo, ki je nekdanjo vojaško pesem sčasoma prevrstilo v ljubezensko in jo kot ljubezensko tudi ohranilo:

*Nädä mi več rasla
travica zälena,
ge sä mi jä šetala
lübica lüblena.¹⁰*

Prav spreminjanje pesmi, ki lahko presega stoletja, nakazuje vitalnost pesemskega izročila.

Zaradi spreminjanja življenjskih razmer in odnosa do sveta so se torej lahko spreminjale uveljavljene pesmi, najvidnejše spremembe pa so bile vidne v pesemskem repertoarju. Po prvi svetovni vojni je bilo zaradi pridružitve Prekmurja drugim slovenskim deželam izrazito prevzemanje pesmi iz osrednjeslovenskega območja: v tem sta pustili najmočnejše sledi predvsem šola in Cerkev, delno pa tudi služenje vojaškega roka. Ob tem je na tradicionalno kulturo Prekmurja še vedno močno vplivalo delo na tujem, spremembe pa so postale del nove prekmurske prepoznavnosti. Po drugi svetovni vojni je na sledi tega spreminjanja opozoril zapisovalec pesemske podobe povojnega Prekmurja, Josip Dravec: »Danes moremo najti v Prekmurju rokopisne pesmarice iz dobe med obema vojnama, v katerih ni skoraj nobene stare domače ljudske pesmi.« (Dravec 1957: XVII)

¹⁰ Pesem je ohranjena v Štrekljevi zapuščini v Arhivu GNI ZRC SAZU (ŠZ 82); zapisovalcu Števanu Kúharju jo je narekoval Kúharof Jóži.

PREKMURSKA LJUDSKA PESEM V SODOBNEM KULTURNEM SPOMINU

Raznolikost pesemske podobe, ki so jo od leta 1955 na svojih snemalnih poteh srečevale skupine Glasbenonarodopisnega inštituta, je torej odsevala različne čase in različne družbene procese. Zapisovalci inštituta so prvič prišli v Prekmurje leta 1955, v času, ko je tam s svojimi zapisi sledil pesemskemu izročilu Josip Dravec. To so bila desetletja velikih kulturoloških nasprotij, razdalj med izginjajočo tradicionalno kulturo in novostmi, ki jih je prinašal gospodarski razvoj: sredi šestdesetih let, ko so na podeželju kupovali radijske sprejemnike, so šli nekateri v slabem vremenu v cerkev še vedno bos in so se obuli šele, preden so vstopili vanjo. Izseljenci iz Amerike so prinašali domov najlonske srajce, starejše žene pa so še vedno hodile v cerkev v praznjih predpasnikih, z molitveniki v rokah, ovitimi z rožnimi venci. Po vaseh so svoje izdelke, naložene na vozove, prodajali lončarji, hkrati pa so po makadamskih poteh sladoledarji vozili sladoled in, podobno kot še desetletje pred tem kupinarji, ljudi vabili s posebnimi klici: »Sladoled, sladoled za edno jajce! Hajd po jajca, hajd po jajca!«

Ta nasprotja je na svoj način odsevala tudi pesem. V zvočnih zapisih Glasbenonarodopisnega inštituta so ohranjene pesmi različnih zvrsti, hkrati pa te pesmi zaznamujejo različne čase in kraje nastanka. V raznolikosti pesemskih sporočil je najopaznejša pogostnost ljubezenskih pesmi: te pesmi so tudi sicer v Prekmurju najpogostejše (Dravec 1957: XLVIII). Pri tem ne gre le za prevladujočo vlogo teh pesmi: v ljubezenskih pesmih so odzvanjali večplastni stiki Prekmurcev z ljudmi iz pokrajin, kamor so hodili na sezonsko delo. Te pesmi so ostajale žive tudi zato, ker so puščale veliko prostora osebni izpovednosti in hrepenenju.

Med obrednimi pesmimi, ki zaznamujejo najpomembnejše mejnike, razpete med rojstvo in smrt, so pesemsko najvidnejše pesmi, povezane s poročnimi šegami in šegami ob smrti, hkrati pa tudi pesmi, povezane s koledarskimi šegami: zagotavljale naj bi rodovitnost polj in srečo pri živini in pri ljudeh. Te pesmi spremljajo pesemska sporočila, ki izražajo najrazličnejše poglede na družbo samo, kot so – sicer redke – pripovedne pesmi, ša-

ljive, vojaške ali moralistične; včasih pa izražajo le veselje ob druženju, posebno pivske pesmi in napitnice. Izpovednost, ki je bila blizu prekmurskemu načinu izražanja, sega tudi v zvrsti, kjer jih sicer nismo vajeni, kot so na primer različni odzivi na družinske in družbene razmere. Raznolikost v izvoru pesmi izraža jezikovna raven: nekatere pesmi so v narečju, druge imajo nadnarečno podobo, posamične pesmi odsevajo jezikovne značilnosti sosednjih pokrajin, nekatere pa se zelo približujejo knjižnemu jeziku. Pri nekaterih pesmih se te ravni spreminjajo; razločki so včasih celo med posamičnimi besedami.

Večplastnost prekmurskega pesemskega izročila, zanimiva tudi v sodobnosti, odseva njegova glasbena podoba. Ta namreč izraža tako posebnosti kot odprtost za vplive, ki so ga sooblikovali. Posebnosti, po katerih se Prekmurje loči od osrednjeslovenskega, 'alpskega' izročila, razkrivajo njegovo drugačnost in prepletenost z madžarskim izročilom. Te posebnosti se odražajo tako v ritmiki kot v tonskih sistemih, ki opozarjajo na arhaične, preddurovske in predmolovske plasti (Šivic 2010b: 14; prim. Dravec 1957: XXIX–XXXII, Vodušek 1990: 90–93). Drugačnost se kaže tudi v tem, da sta bila – in sta še danes – dvoglasje in dvoglasje s podvojeno melodijo v basovski legi v Prekmurju v splošni rabi in sta posledica kulturnih vplivov, na podlagi katerih se je prekmursko ljudsko petje oblikovalo (Šivic 2010a: 10).

Zvočne pokrajine Prekmurja, kot se nam je ohranila v današnji čas, torej ni gradilo le izročilo, zavezano obdelovanju zemlje in verskemu obzorju, ki ga je pred stoletji ohranjala prekmurska književnost s prekmurskimi pesmaricami. To izročilo so tkale tudi vezi s kraji in ljudmi, s katerimi so se Prekmurci srečevali na svojih poteh za boljšim kruhom. V zadnjih letih ga zavestno nadaljujejo skupine ljudskih pevcev in pevk. Odmeve in sporočila te zvočnosti je poskušala prestreči tudi zgoščenka *Spejvaj nama, Katica*, ki prinaša zvočne zapise, ohranjene v Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU (*Spejvaj ...* 2010).

Podobam neznane drugačnosti onkraj Mure so se v zadnjih tridesetih letih pridružile podobe sodobnega razumevanja prekmurskega pesemskega izročila, napolnjenega z raznolikostjo pesemskih sporočil: Prekmurje, do prve svetovne vojne skoraj neznano osrednji Sloveniji, je s tem postalo vabljivo za poustvarjalnost

osrednjeslovenskih glasbenih skupin. Po zaslugi ustvarjalnosti in poustvarjalnosti Vlada Kreslina in Beltinške bande je namreč prekmursko glasbeno izročilo zaznamovalo in obogatilo mozaično zvočnost slovenske pesemske dediščine, morda tem slikoviteje zato, ker je bilo dolgo tako oddaljeno in neznano.

LITERATURA

- Burlasová, Soňa, Droppová, Ľuba, Lidová a zlidověla píseň. Andrej Melicherčík (ur.), *Československá vlastivěda*, 3. *Lidová kultura*. Prague 1968: Orbis, 636–663.
- Dravec, Josip, *Glasbena folklor Prekmurja*. Ljubljana 1957: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Fujs, Metka, Prekmurje. *Enciklopedija Slovenije* 9, Ljubljana: Mladinska knjiga, 278–281.
- Halász, Albert, Bálint Bellosics, slovenski etnolog iz Prekmurja. Preizkusno predavanje dr. Alberta Halásza na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo 15. aprila 2009.
- Klobčar, Marija, »Inu koledniki ob božiči pojo«: Trubarjeva interpretacija ljudske pesmi in ljudskega. V: Aleksander Bjelčević (ur.), *Reformacija na Slovenskem : ob 500-letnici Trubarjevega rojstva*. Obdobja, Simpozij/Symposium, 27. Ljubljana 2010: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 73–86, ilustr.
- Klobčar, Marija, *Ballad Distribution as an Issue of Social (Under)Development* (v tisku)
- Kumer, Zmaga, *Pesem slovenske dežele*. Maribor: Založba Obzorja, 1975.
- Košič, Jožef, *Življenje Slovencev med Muro in Rabo*. Vilko Novak (ur.), Budimpešta 1992 / Izvirna objava 1824./
- Kumer, Zmaga, Prekmurske pripovedne pesmi. V: Franjo Baš idr. (ur.), *Etnografija Pomurja*. Murska Sobota 1967: Pomurska založba, 143–157.
- Kumer, Zmaga, *Je ohcet vesela*. Ljubljana 2001: Kres.
- Kumer, Zmaga, *Slovenska ljudska pesem*. Ljubljana: Slovenska matica, 2002.
- Kuret, Niko, *Praznično leto Slovencev* IV. Celje 1970: Mohorjeva družba.
- Kuzmič, Mihael, *Slovenski izseljenci iz Prekmurja v Betlehemu v ZDA 1893–1924* (Migracije 2). Ljubljana 2001: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Matičetov, Milko, Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih raziskavanj. *Razprave SAZU* 2/4, 1958, 1–56.
- Meško, Jakob, Prekmurci. Narodopisna črtica. *Kres* II/10, 1882: 518–522.
- Novak, Vilko, *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana 1976: Zadruga katoliških duhovnikov.
- Novak, Vilko, Prekmurska književnost. *Enciklopedija Slovenije* 9, Ljubljana 1995: Mladinska knjiga, 281–282.
- Odmev prvih zapisov/The Echo of the First Recordings* / Iz arhiva Glasbenonarodopisnega inštituta/. Marija Klobčar, Drago Kunej, Urša Šivic (ur.). Ljubljana 2004. Založba ZRC, ZRC SAZU, (62 min 20 sek), stereo.
- Ramovš, Mirko, *Polka je ukazana*. Ljubljana 1996: Kres.

- Slovenske ljudske pesmi* (SLP) I. Zmaga Kumer idr. (ur.). Ljubljana 1970: Slovenska matica.
- Slovenske narodne pesmi* (SNP) I–IV. Karel Štrekelj (ur.). Ljubljana 1895–1923: Slovenska matica.
- Spejvaj nama, Katica : ljudske pesmi Prekmurja/Sing to us, Katie : folk songs from Prekmurje* /Iz arhiva Glasbenonarodopisnega inštituta/. Marija Klobčar, Urša Šivic, Peter Vendramin (ur.), Ljubljana 2010: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1 CD (60 min, 27 sek), stereo.
- Šarf, Fanči, *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, 20. stoletje, Občina Murska Sobota*. Ljubljana 1985: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.
- Šivic, Urša, O dvoglasju in večglasju v Prekmurju. *Folkloristik* 6, Ljubljana 1910 (a), 8–10.
- Šivic, Urša, Zvočnost pesmi in petja v Prekmurju. Marija Klobčar idr. (ur.), *Spejvaj nama, Katica : ljudske pesmi Prekmurja/Sing to us, Katie : folk songs from Prekmurje* /Iz arhiva Glasbenonarodopisnega inštituta/. Ljubljana 2010 (b): Založba ZRC, ZRC SAZU, 14–15.
- Vodušek, Valens, Pentatonika – izhodišče razvoja slovenske ljudske glasbe. *Traditiones* 19. Ljubljana 1990, 89–98. /Rokopis v srbohrvaščini iz leta 1964./
- Vraz, Stanko, *Narodne pesni ilirske*. Zagreb 1839: samozaložba.

MARIJA KLOBČAR

IMAGES OF THE PREKMURJE FOLK SONG TRADITION -
"T'S SWEET TO HEAR THEIR SAD VOICES ..."

The folk song tradition of Prekmurje reflects the basic characteristics that marked the life beyond the river Mura. The marginality of the landscape, dependant mainly on agriculture, was visible in the considerably poorer development, which also shaped the image of folk culture. One would expect that folk songs would be more strongly attached to tradition and, especially, that it would preserve the tradition of ritual songs. However, due to religious reasons, attachment to tradition was limited: the cultural image of Prekmurje was strongly influenced by Protestantism, triggered by the subordination to Hungarian feudal lords. The formation of specific Prekmurje literature, which followed, left its mark also on the folksong tradition. On the evangelic and catholic side many songbooks were written, which greatly influenced folk songs.

The strong influence of Protestant principles, strengthened in the 18th century by ideas of enlightenment, caused a more rapid replacement of rituals and songs influenced by pre-Christi-anity. The replacement with new, religiously appropriate songs was stimulated also in the Catholic parts. In spite of that, some traditional characteristics were preserved in Prekmurje, mainly in winter customs, carol-singing and Lucia caroling. The particularity of Prekmurje, related mainly to the presence of Protestantism, is also evident in relatively poor representation of legendary songs and songs about the Virgin Mary. Moreover, the reason for small number of ballads was low development of the region. Comparebly to the other Slovenian regions, Prekmurje also knew other types of poems.

The folksong image of Prekmurje began to change at the end of the 19th century due to seasonal labor. Seasonal labor connected Prekmurje with a different world and provided the possibility for exchanging songs. In this way the people of Prekmurje mainly adopted songs which were linguistically close to them,

while seasonal labor and emigration also triggered a song response to the new social processes. After World War I the adoption of new songs was strengthened in the new national framework also by schools and Church.

The folksong tradition marking different times and social circumstances in which the songs were created, preserved or transformed, had been preserved through World War II. In the last decades this tradition has again been returning into the consciousness of the people of Prekmurje through modern recreation and the activity of folk-singer groups, integrating the Prekmurje tradition into the modern understanding of folksong tradition in Slovenia.

JELKA PŠAJD

LONČARJEVE SKRIVNOSTI PRODAJE ali LJUDSKO PODJETNIŠTVO

UVOD V PODJETNIŠTVO

Tradicionalne obrti v Prekmurju v tridesetih letih dvajsetega stoletja, kot so lončarstvo, čevljarstvo, platnarstvo in druge, kljub surovinskim in kadrovskim možnostim zaradi pomanjkanja kapitala in pravih investitorjev niso nikoli prerasle krajevnih ali regionalnih okvirov. Obrtniki, rokodelci in tudi trgovci v Prekmurju niso ustvarjali večjega profita. Prebivalstvo je bilo revno, njegova kupna moč slaba in če je bil promet v trgovini slab, je bilo tudi pri obrtnikih malo naročil. Leta 1930 je bilo v pol leta objavljenih 98 trgovinskih in rokodelskih obrti, prijavljenih pa 25. Mnogi manjši obrtniki so se zatekli k večjim in zanje opravljali manjša priložnostna dela.¹

Je pa med obema vojnama do sedemdesetih let dvajsetega stoletja v Prekmurju delovalo veliko rokodelcev, ki so izdelovali z namenom prodaje in zaslužka. Osredotočila sem se na lončarje, ker imam zanje največ ustnih in pisnih podatkov o prodaji lončenih izdelkov v tem času.

Obrt je izdelovalna, predelovalna in storitvena gospodarska dejavnost, ki od obrtnika zagotovo zahteva prizadevanje za dosego čim večjega finančnega uspeha oziroma dobička. Podjeten obrtnik je iznajdljiv, pri svojem delu se uspešno loteva več nalog, je drzen in samozavesten.² Uspešna podjetja so tista, ki ponujajo prave izdelke in storitve. Optimizacija strategije izdelkov in obvladovanje kupcev sta izjemno pomembna, saj konkurenca s

¹ Metka Fujs, Razvoj industrije in socialnopolitični položaj delavstva v Prekmurju med vojnama, v: Razvoj delavskega gibanja v Prekmurju med vojnama, Murska Sobota 1987, str. 42.

² SSKJ III, Ljubljana 1993, str. 677, 227; SSJK I, Ljubljana 1970, str. 792.

pridom izkorišča nove priložnosti ekonomije obsega, povečuje izkoriščenost svojih zmogljivosti in znižuje cene, ali pa se osredotoča na zadovoljevanje posebnih potreb potrošnikov. Uresničevanje vizije podjetja zahteva usklajenost prodajnega programa s strategijo podjetja in potrebami kupcev. Dober prodajni program: jasno je potrebno prikazati, kateri kupci obetajo dobiček in zakaj, katere distribucijske kanale uporabljati, katere izdelke intenzivneje predstavljati.³

V pričujočem prispevku me zato zanima: Koliko so bili podjetni prekmurski rokodelci – lončarji ter kako so iskali in našli kupce?

ISKANJE KUPCEV

Pri trženju je pomembno: prepoznavanje kupca, določanje ustreznega proizvoda ali storitve, ki bosta izpolnila potrebe kupca, določanje cen, distribucija in promocija. Podjetnik mora oceniti potrebe svojega ciljnega trga, presoditi njegovo velikost, nato pa sestaviti strategijo, ki bo uspešno umestila proizvod ali storitev v konkurenčno okolje. Uporaba kreativnih strategij, kot je neposredno trženje, lahko podjetniku omogoči učinkovitejši vstop na trg.⁴

DISTRIBUCIJA/PRODAJA IZDELKOV

LONČARSKA ZADRUGA FILOVCI

Leta 1923 so filovski lončarji ustanovili lončarsko zadrugo in kot njeni člani plačevali malenkosten obrtni davek, med okupacijo pa niso plačevali nič.⁵ Kdaj točno je Lončarska zadruga Filovci razpadla, se ne ve, imamo podatek, da pred letom 1960.⁶ Nekaj časa je bil predsednik lončar Jožef Baligač (1903–1980). V Zadrugi so bili tudi lončarji s Kobilja.⁷ Ko je Zadruga razpadla in ker je veliko lončarjev delalo za ljubljansko podjetje Dom, so si morali na občino hoditi po račune in od tega plačevati davek. Nekateri tega niso več hoteli, ker ni bilo zaslužka, zato so delali samo

3 Mateja Kebe, Prodajati prave izdelke in storitve, <http://www.relacije.com/clanek.php?niceid=prodajati-prave-izdelke-in-storitve>

4 Suzana Kranjc, Osnove marketinga, seminar v sklopu projekta Krajinski park Goričko, 2003, skripta.

5 Vilko Novak, Lončarstvo v Prekmurju, v: Slovenski etnograf, Ljubljana 1951, str. 112.

6 Edina knjiga s člani Zadruge, ki jo hrani Marija Mesarič (Filovci 58), je iz leta 1946.

7 Glej v knjigo z zapisanimi člani Zadruge, ki jo hrani Marija Mesarič.

priložnostno, za prodajo na sejmih. Člani Zadruge niso plačevali davka. Podjetje Dom se je za posel dogovorilo s predsednikom, ta pa je razdelil delo med člane Zadruge.⁸

PRODAJA OD HIŠE DO HIŠE

Najbolj sprejemljiva je bila blagovna menjava posode za zrnje med lončarjem in kupcem. Zato so prodajali posodo od hiše do hiše. Filovski lončarji so svoje črne vrče vozili na Goričko in jih tam prodajali, večinoma pa so posodo zamenjali za žito. Menjati so vozili tudi, ko so potrebovali zrnje. Največkrat so posodo vozili z vozom *po dolnjij vesnicaj*, proti Muri, ki leže ob potoku Črncu. Z lonci pa so šli od hiše do hiše tudi v Medmurje, kjer so



Lončar Adolf Hašaj iz Kuzme na enem od sejmov v 80. letih 20. stoletja. Original hrani Helga Gartner, Kropa.

⁸ Štefan Kerman, roj. 1928, Filovci 160, 11. 8. 2006 in Števek Baligač, roj. 1942, Filovci 12, Terenski zapiski PMMS, julij 2006.

jih menjavali za koruzo.⁹ Vozili so navadno takoj po žetvi in jeseni, ko so ljudje že pospravili koruzo. V vasi se je lončar z vozom ustavil na vidnem mestu in prodajal. Menjava lončenega posodja za zrnje je bila dogovorna in nikakor količinsko opredeljena. Tako so ženske nasipale za nov lonec enega, dva ali tri lonce zrnja, saj so menjavo slabšali slaba letina, prihajajoča popoldanska poletna nevihta in neglazirana posoda. Za neglazirano posodo so nasipale neoluščeno zrnje, za znotraj glazirano pa tudi pšenico in proso. Vrednost glazirane posode v primerjavi z neglazirano je bila dvakratna; lončar je za tri neglazirane lonce dobil en lonec zrnja, za tri glazirane pa dva lonca žita.¹⁰ Lončar iz Filovcev je vozil posodo po celem Prekmurju. Pri eni hiši v Odrancih je imel prostor, kjer je posodo lahko shranil in se vrnil, ko mu je posode na poti zmanjkalo. Za bližnje vasi je vpregel krave, v bolj oddaljene vasi pa konje. Največ je prodajal skupaj z ženo.¹¹ Drugi lončar iz Filovcev je vozil prodajat izdelke s hčerko, ki je, ko sta se ustavila, vabila: »*Ote, če küpte lonca za kukarco!*« Največ sta prodajala po nižinskih vaseh Prekmurja, kjer je bilo več koruze. Ženske so prihitele ven in v samokolnici pripeljale koruzo za zamenjavo.¹² Lončarji s Kobilja so se pri prodaji od hiše do hiše drli: »*Lonce si küpte ženske, lonce!*« Ker pa je bila okoli leta 1900 velika revščina, so nekateri lončarji peš nesli na hrbtu 6, spredaj pa 4 zvezane lonce na madžarsko stran, da so tam s kmeti zamenjali lonce za hrano.¹³ Tudi gorički lončarji so vozili posodo od hiše do hiše v nižinski del Prekmurja in jo z gospodinjami menjavali za žitno zrnje ali koruzo.¹⁴

SEJMI

Svoje izdelke so za denar lončarji prodajali ob *proščenjih* na sejmihih (ob prazniku godu cerkvenega zavetnika) po celem Prekmurju, delu Slovenskih goric in v Medmurju. Posodo so naložili med slamo in jo zgoraj povezali. V vozove so vpregali krave in konje. Kasneje so na sejme vozili z avtomobili. Filovski lončarji

⁹ Vilko Novak, *Lončarstvo v Prekmurju*, v: Slovenski etnograf, Ljubljana 1951, str. 130.

¹⁰ Nataša Konestabo, *Doneski k podeželskemu lončarstvu v Prekmurju*, Katalog stalne razstave Pokrajinskega muzeja Murska Sobota, Murska Sobota 1997, str. 182–183.

¹¹ Števek Baligač, roj. 1942, Filovci 12, Terenski zapiski PMMS, julij 2006.

¹² Franc Bauman, rojen ok. 1920, umrl ok. 2006, Tešanovci, terenski zapiski PMMS, AV št. 26, avgust 2003.

¹³ Jelka Pšajd, panojsko besedilo za občasno razstavo na Kobilju avgusta 2006.

¹⁴ To so bili lončarji Ivan Kološa iz Moščanec, Ivan Hašaj iz Moščanec, Štefan Hašaj ml. iz Moščanec, Ludvik Hašaj iz Kuzme, (vir: Jelka Pšajd, HA, duša je bila umetniška, Murska Sobota 2009, str. 9, 12, 13, 16.)

so jo vozili v Turnišče, Črenšovce, Beltince, Bogojino, Dobrovnik, Lendavo, Ljutomer, na Razkrižje, Štrigovo, k Martinu na Muri, v Čakovec, na Pertočo, v Pečarovce, Rogašovce, h Gradu, v Križevce, na Negovo, k Svetemu Juriju ob Ščavnici, na Staro Goro v Slovenskih goricah, k Sveti Trojici v Slovenskih goricah ... V Prekmurju so občudovali okrašeno posodo lončarjev iz Hrvaškega Zagorja. Na domačih sejmih se je zbralo od 30 do 40¹⁵ lončarjev. Hčerka lončarja iz Filovcev se spominja, da sta ob daljši poti na Hrvaško dobila prenočišče pri eni hiši, z očetom sta spala v hlevu. Plačilo je bil denar. Z zasluženim denarjem so kupili opeko za novo hišo, pa kakšnega bika za vzrejo. Leta 1967 so nazadnje peljali na sejem. Na Goričkem so se bolj prodajali črni vrči, v katerih so nosili modro galico za škropivo v gorice, po Dolinskem pa črni vrči za vodo. Gospodinja iz Črenšovcev je kupljene vrče zvezala skozi ročaje skupaj in si jih vrgla prek glave ter jih odnesla domov. *Na sejmu je bilo fajn.*¹⁶ Lončar z Goriškega si je kupil konja in z njim je vozil prodajat 25 let. *»Sejmi so bili dobri za prodajo; včasih pa si tako slabo prodal, da ni bilo niti za klobaso.*¹⁷ Kako pomembna je bila prodaja na sejmih za goričke lončarje, nam izpričuje ohranjeni dopis iz leta 1951, v katerem gorički¹⁸ lončarji pišejo Ministrstvu za lokalno industrijo v Ljubljano za izdajo dovoljenja za prodajo izdelkov na sejmih v vaseh okraja Murske Sobotе: *Vsi zgoraj navedeni lončarji izdelujemo doma lončarske razne izdelke, katere pa ne moremo prodajati po sejmih v okraju Murska Sobotā ter nam isti ležijo in se kopičijo doma, tako, da ne vemo kam z istimi a davek pa moramo kljub temu redno plačevati, poleg tega pa imamo velike režijske stroške z nabavljanjem drv, glajenke in gline in smo v zvezi s tem v finančnih poteškočah in tudi nimamo nobene perspektive za v bodoče. Radi tega vsi zgoraj navedeni lončarji prosimo naslov, da nam ide na roko ter nam izda dovoljenje, da bomo v bodoče smeli svoje izdelke prodajati v okraju na sejmih kot to lahko prodajajo lončarji po drugih okrajih, ker v nasprotnem slučaju bi morali postopoma odpovedati lončarji obrt, kar pa mislimo, da ne bi bilo prav z oziroma na to, ker je že*

15 Vilko Novak, Lončarstvo v Prekmurju, v: Slovenski etnograf, Ljubljana 1951, str. 129 in Marija Mesarič, roj. 1941, Filovci 58, Terenski zapiski PMMS, julij 2006.

16 Marija Mesarič, roj. 1941, Filovci 58, Terenski zapiski PMMS, julij 2006.

17 Franc Bauman, rojen ok. 1920, umrl ok. 2006, Tešanovci, terenski zapiski PMMS, AV št. 26, avgust 2003.

18 Iz Moščancev: Ivan Hašaj, Štefan Hašaj, Janez Škerlak, Štefan Zrinski, Ludvik Horvat, Ivan Kološa; iz Pečarovcev: Anton Žokš (Žekš), Karel Palatin, Štefan Zelko, Štefan Fartek (Fartelj); Ivan Kuplen iz Prosečke vasi, Jožef Panker iz Motovilcev, Jožef Pozvek iz Vidoncev, Viljem Car iz Poznanovcev, Ludvik Hašaj iz Kuzme, Franc Kodila iz Markišavcev, Jožef Cifer iz Martjancev, Štefan Bauman iz Tešanovcev, Viktor Slavic iz Šalamencev.



Lončar Adolf Hašaj (prvi z leve) na sejmu v Prekmurju, 60. leta 20. stoletja. Original hrani Helga Gartner, Kropa.

*itak lončarjev malo.*¹⁹ Gorički lončarji so svojo posodo vozili prodajat na sejme na štajersko stran na Kapelo, k Sveti Trojici v Slovenskih goricah, v Gornjo Radgono, Ljutomer, Cerkvenjak, k Svetemu Juriju ob Ščavnici, na Ptuj, na Staro Goro; v Prekmurju h Gradu, v Gornje Petrovce, Kuzmo, Pertočo, Gederovce, Pečarovce,

¹⁹ Dokument – prošnja za dovoljenje prodaje lončarskih izdelkov na sejmi v okraju Murska Sobota, 7. 10. 1951, original hrani Tomaž Hašaj, Pečarovci.

v Mursko Soboto, Beltince, Črenšovce, Selo, Prosenjakovce, Šalovce, Rogašovce, na Cankovo, Tišino, na Hrvaško k Martinu na Muri. Posodo so navadno zložili in razstavili na tla. Lončar je nemalokrat isto posodo na sejem peljal večkrat. Poleti se je vedno mudilo sušiti posodo zaradi sejmov. Tako je nekoč lončar iz Moščancev zunaj pred hišo na lesenih deskah sušil *krpnjače*; mudilo se je že; pa jim je iz svinjaka pobegnila svinja. Vse lonce je zlomila. Na sejem tako ni mogel peljati nič, ker ni imel posode: »*Te je vrag senje zeu! Malo je bilo jeze, malo smeha, pa kaj boš! Važno je bilo, da so ujeli svinjo. Svinja je takrat veliko pomenila.*«²⁰ V prvi polovici dvajsetega stoletja so posodo na sejme vozili z vozom in konjsko vprego, v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja so začeli svoje izdelke voziti z avtomobili, najetimi ali lastnimi.

TRGOVSKO PODJETJE DOM

Ljubljansko podjetje Dom²¹ je nastalo takoj po drugi svetovni vojni, da bi tržilo predvsem domače rokodelske in umetnostne izdelke, izvažalo pa jih je v republike nekdanje Jugoslavije in na ameriške trge. Ko so po vojni ljubljanskemu lectarju Robertu Freyerju in njegovi družini nacionalizirali premoženje in lectarijo, se je zaposlil v podjetju Dom. Sorodniki pokojnih filovskih lončarjev se ga spominjajo kot *Frajerja*, ki je hodil do lončarjev²² in naročeval t. i. črno žgane izdelke, predvsem vaze; od lončarjev je prevzemal izdelke, z njimi komuniciral in jim dajal naročila. Po njegovi upokojitvi so ga nasledili drugi, ki so njegovo delo samo nadaljevali.²³ Lončar iz Bogojine²⁴ je veliko delal za Dom. K njemu sta hodila trgovska potnika; lončar je za podjetje izdeloval po naročilu.²⁵ Ker je Lončarska zadruga Filovci razpadla, so se lončarji usmerili v prodajo za ljubljanski Dom. Okrog leta 1950 so začeli delati za Dom. Posodo so naložili na voz in jo odpeljali v Bratonce na postajo, kjer so jo naložili na vagon in odpotovala je

20 Dragica Petrovič, rojena 1939 v Moščancih, terenski zapiski D 43, 19. 5. 2009.

21 Ljubljansko »proizvodno in trgovsko podjetje za domačo in umetno obrt Dom je bilo ustanovljeno marca 1946«. Ukvarjalo se je s prodajo izdelkov domače in umetnostne obrti širokega razpona: od ročnih maloserijskih ali celo unikatnih izdelkov do obrtniških in industrijskih izdelkov umetniškega oblikovanja. Svoje izdelke je podjetje kupovalo po vsej Sloveniji in takratni Jugoslaviji ter jih izvažalo na zahodnoevropska in ameriška tržišča. Podjetje je na začetku 90. let 20. stoletja prišlo v zasebne roke, s tem pa se je tudi zmanjšala prodaja domačih izdelkov domače in umetnostne obrti.

22 Kot trgovski potnik je hodil po celem Prekmurju, poleg lončevine je iskal oziroma izbral različne rokodelce, npr. na Kapco je hodil kupovat pletene cekarje.

23 Jelka Pšajd, Plečnik in dela prekmurskih lončarjev (ter drugih domačih rokodelcev) v bogojanski cerkvi, v: Zbornik soboškega muzeja 11–12, Murska Sobota 2008, str. 156.

24 Lončar Martin Rožman je izdelal lončene krožnike po načrtih Jožeta Plečnika za bogojansko cerkev.

25 Angela Rožman, roj. 1926, Bogojina 66, 8. 8. 2006.

v Ljubljano. Največ so za Dom delali tisti lončarji, ki so lahko izdajali račune za registracijo. Račun so lončarji morali nesti potrdit na finančno upravo in od tega so plačali davek. Večinoma so delalo črno posodo: vaze, amfore, vrčke, pütre. Pütre so prodajali kot okras, spominek; v začetku so najbolj šle v prodajo velike amfore.²⁶ Tudi gorički lončarji so izdelovali in prodajali svoje izdelke za Dom in jih z vozom vozili na vlak v Mursko Soboto. Na dom so hodili trgovski potniki in naročevali količino in vrsto izdelkov. Prekmurski lončarji, ki so delali za Dom, so imeli tudi svoj monogram in so ga odtisnili na dno izdelka.

PRODAJA NA DOMU

Zadnja leta so obiskovalci Moravskih Toplic hodili posamezno na dom k lončarju kupovat izdelke.²⁷ Zadnjih dvajset in več let se večina kupcev raje osebno zglesi pri lončarju in odpelje naročeno blago ali ga tam kupi. Lončar iz Kuzme je zaradi prevelikih naročil in priganjanja k delu prekinil sodelovanje z Domom, ker ni prenesel pritiska, zato je rajši začel prodajati na domu, k njemu so izdelke hodili kupovat iz Slovenije in Avstrije (op. Kuzma meji na Avstrijo).

PRODAJA OB NESEJEMSKIH DNEVIH

Lončarji so ob nesejemskih dnevih navadno prodajali pred cerkvijo – pred mašo in po njej. Vendar imamo podatek, da je bil gorički lončar leta 1958 denarno kaznovan, ker omenjeni dan ni bil sejemski dan.²⁸

Daleč največji delež prodaje je rokodelcu pomenilo neposredno trženje oziroma prodaja na sejmi. Na to kaže število sejmov v Pomurju, Podravju in Medmurju, kamor so hodili prodajat lončarji.

STRATEGIJE LONČARJEV

Blagovna znamka je ime, izraz, simbol, oblika ali kombinacija naštetih lastnosti, namenjena prepoznavanju izdelka in razlikovanju od konkurenčnih izdelkov. Pri definiciji gremo lahko celo tako daleč, da trdimo, da tržne znamke ne naredi organizacija,

²⁶ Štefan Baligač, roj. 1942, Filovci 12, Terenski zapiski PMMS, julij 2006.

²⁷ Franc Bauman, rojen ok. 1920, umrl ok. 2006, Tešanovci, terenski zapiski PMMS, AV št. 26, avgust 2003.

²⁸ To je bil lončar Štefan Hašaj ml. (1919–1999), dokument hrani Tomaž Hašaj, Pečarovci.

pač pa nastane v potrošniku. Tržna znamka je seštevek vseh občutij, mnenj, stališč, izkušenj. Je vse, kar doživi uporabnik in je seštevek tega, o čemer se več uporabnikov pogovarja med sabo. Tržna znamka je najpogostejše produkt, storitev, pogosto je podjetje ... Tržna znamka mora biti kompetentna (za njo stoji kakovost), kredibilna (mora držati obljubo), jasna (močne znamke povedo, kaj so in tudi kaj niso; vedo, kaj je njihova obljuba vrednosti, ki jih ločuje od konkurenčnih blagovnih znamk), privlačna



Adolf Hašaj (prvi z desne), z materjo in voznikom pelje svoje izdelke s sejma, Kuzma (?), 60. leta 20. stoletja (?). Original hrani Ludvik Kalman, Kuzma.

(močna znamka je prilagojena in relevantna ciljni javnosti; ve, komu je namenjena in v njem ustvarja navdušenje do svoje ponudbe), konsistentna (pravilo konsistentnosti pravi, naj bo tržna znamka čimbolj nespremenjena skozi čas; nenadne spremembe lahko uničijo ves v preteklosti zbrani kapital, zato naj se spremeni skrajno pazljivo in postopoma), konstantna (ima strategijo in taktični plan komuniciranja – so vedno opazne, gradijo stalen odnos z vmesnimi popestritvami, da ne zdrsnejo v pozabo), samozavestna (sprejemajo drzne odločitve in se soočijo s posledicami), povezana (vpeta v skupnost, ima mrežo partnerjev, sponzorirancev in navdušenih strank, ki kot ambasadorji krepijo moč znamke na trgu), predana (dolgoročno prepletanje komunikacij),

današnja (ne živijo v preteklosti; ustvarjene so za danes in se razvijajo za jutri).²⁹

Prodajo so lončarji povečevali z razvijanjem novega izdelka. Če se je med strokovnjaki etnologi³⁰ širilo neodobravanje sodelovanja lončarjev s trgovskim ljubljanskim podjetjem Dom, ker je narekovalo oblikovalske in ornamentalne predloge izdelkom zaradi potreb tržišča (op. avt.: predpostavljam, da zaradi poznavanja estetskih potreb svojih kupcev, ki jih je imelo v takratni SFRJ in Ameriki!), pa so bili ti t. i. nemogoči rokodelski lončeni izdelki (glede na miniaturne oblike, slabo dekoracijo, nesmiselne novodobne oblike ...) zagotovo prilagojeni trgu in kot taki dobro prodajan izdelek. Kar v podjetniškem jeziku pomeni, da so se lončarji znali in hoteli prilagoditi trgu z raznovrstnimi izdelki in upoštevanjem estetskega merila kupca. S tem so povečali prodajo in lahko ekonomsko preživeli. Zagotovo pa so različno oblikovane črno žgane amfore/vaze postale nekje med leti 1960 in 1990 dobro prodajan in dobičkonosen izdelek prekmurskih lončarjev.³¹ Tržno nišo so našli tudi v tem, ko so delavnice odprli za javnost, kar pomeni, da je imel obiskovalec možnost priti v lončarjevo delavnico pogledat enega od procesov izdelave in je zaradi tega izdelek tudi kupil.

Kupce so lončarji prepričevali na različne načine. Zaradi kakovosti gorički lončar nikoli ni imel težav postaviti na sejmu svojo posodo na prodaj.³² Moščanski lončar je poznal potrebe svojih kupcev, predvsem žensk. Vedel je, kako zložiti posodo – ko je stranka prišla, je videla posodo. Poznal je ženske in vedel je, katero posodo je potrebno zložiti naprej; vedel je, katere ženske pridejo na sejem zgodaj zjutraj, k zgodnji maši. Zanj je bilo pomembno, da je prodajal v vasi, kjer je bil sam in poleg ni bilo drugih lončarjev, zato je dobro prodajal v Prosenjakovcih. V takšne kraje je peljal s seboj najboljšo posodo, ker je vedel, da bodo drugo leto isti ljudje spet prišli k njemu po posodo. *Lončarji so znali prodajati svoje izdelke. Imeli so poseben način prodaje.* Stranke je prepričal, da je njegova posoda dobro izdelana, ker je v njej poseb-

29 <http://www.kalidej.net/mitja/blagovna-znamka-branding/>

30 Nataša Konestabo, Doneski k podeželskemu lončarstvu v Prekmurju, Katalog stalne razstave Pokrajinskega muzeja Murska Sobota, Murska Sobota 1997, str. 183.

31 Jelka Pšajd, Plečnik in dela prekmurskih lončarjev (ter drugih domačih rokodelcev) v bogojanski cerkvi, v: Zbornik soboškega muzeja 11–12, Murska Sobota 2008, str. 156.

32 Jože Zelko, rojen 1932, terenski zapiski D 44, 20. 5. 2009.

na zemlja. Zaradi kakovostne posode so se ženske vedno vračale k njemu po nakup.³³ Kakovostni lončarjevi izdelki so privlačevali kupovalke. Ženske so pri lončarju rade kupovale lonce za kisanje mleka, ker je imel *fajn* oblikovane in izdelane; da so bili bolj gladki, jih je dvakrat obilil z glazuro.³⁴ Prednost lončarja s Kuzme je bila visoka kakovost v obliki glaziranja in poslikave, ki ju je prinesel kot novo znanje z Gradiščanskega in ga je ločevala od izdelkov drugih prekmurskih lončarjev. To so ljudje hitro spoznali; predvsem Avstrijci, ki so hodili po izdelke k njemu domov. *Zelo prepoznaven je bil; okrasitev njegove keramike je šla v oko.*³⁵ Kupce so prepričevali tudi s cenami, ki so bile odvisne od kakovosti izdelkov. *Če si imel lepše, je bilo več vredno.* Pri ceni so se ravнали tudi po svojem občutku do kupke; če prodaja ni šla, so kupkam ob nakupu en izdelek dali zastonj.³⁶ Kupcem so znali slikovito predstavljati izdelke. Lončar je kričal: *Pa küpte, küpte!*«. V roke je prijel lonec in s kamnom po njem udarjal, da je odzvanjalo. Močno je trkal na lonec; če je bil lonec počen, ni dajal zvoka, je čremplal. *Od tega se je živelo!*³⁷ Kupovalke so prepričali v nakup na različne načine, tudi z okraševanjem barvnih črt in razlago, da se bo smetana na mleku v loncu za kisanje mleka naredila do zgornjega roba oziroma črte. *To so nekatere ženske verjele. Znajti se mora lončar!*«³⁸ V nakup loncev za kisanje mleka so ženske lončarji prepričevali tudi tako, da so jim dovolili s spodnjimi krili segati v notranjost posode. Verjele so, da dlje sežejo s krilom v notranjost posode, več bo smetane. *To so bile ženske lončarske čare.*³⁹ Tudi karakter lončarja – prodajalca je prepričal kupce in samozavest v kakovost svojih izdelkov: »*Bil je družaben človek, rad se je hecal. Bil je vljuden do strank, posebej do žensk. Če pa so preveč gledale in obračale posodo, pa je tudi rekel, da ni potrebno pri njem kupiti, ker imajo drugi lončarji cenejšo posodo. Ampak ljudi je vabila barva!*«⁴⁰ Lončarji so tudi dobro poznali potrebe svojih kupcev. Ženske na desnem bregu Mure so goriškega lončarja na sejmu spraševale, zakaj na lonce za kisanje mleka ne riše križev. *Na piskri križ nikaj ne*

33 Milan Hašaj, rojen 1951 v Moščancih, terenski zapiski D 39, 17. 3. 2009.

34 Dragica Petrovič, rojena 1939 v Moščancih, terenski zapiski D 43, 19. 5. 2009.

35 Karel Šalamon, rojen 1962, terenski zapiski D 34, 3. 2. 2009.

36 Franc Bauman, rojen ok. 1920, umrl ok. 2006, Tešanovci, terenski zapiski PMMS, AV št. 26, avgust 2003.

37 Marija Mesarič, roj. 1941, Filovci 58, Terenski zapiski PMMS, julij 2006.

38 Franc Bauman, rojen ok. 1920, umrl ok. 2006, Tešanovci, terenski zapiski PMMS, AV št. 26, avgust 2003.

39 Franc Bauman, rojen ok. 1920, umrl ok. 2006, Tešanovci, terenski zapiski PMMS, AV št. 26, avgust 2003.

40 Helga Gartner, rojena 1942, terenski zapiski D 41, 12. 5. 2009.

pomaga; liki, kak polagate, kakšo mlejko notri lejevate, tisto de pomagalo. Križ je bila takšna šega. Štajerske gospodinje so imele rajši lonce, ki spodaj niso bili glazirani, glazirano je bilo grlo posode in takšna posoda naj bi bolj dihala, mleko pa se je v njej bolj skisalo. Pomembna je bila oblika lonca, da se je smetana zgoraj ločila in je ostala samo skuta.⁴¹ Neposredno so prodajali na sejmi in v 90. letih 20. stoletja so lončarji pričakovali boljšo prodajo, saj so računali, da se zdi kupcem še posebno imenitno, če prejmejo izdelek iz rok, ki so ga naredile.⁴² Dobra blagovna znamka lončarja iz Kuzme je bila zagotovo ročna, neserijska proizvodnja in privlačnost, saj je njegov izdelek *nastajal z dušo*.⁴³

Blagovna znamka, podjetništvo in uspešnost prekmurskih lončarjev so bili v kakovosti, neposredni prodaji oziroma stiku s kupcem in dobrem poznavanju potreb posameznih (lokalnih) kupcev oziroma nakupovalk.

41 Jože Zelko, rojen 1932, terenski zapiski D 44, 20. 5. 2009.

42 Nataša Konestabo, Doneski k podeželskemu lončarstvu v Prekmurju, Katalog stalne razstave Pokrajinskega muzeja Murska Sobota, Murska Sobota 1997, str. 182–183.

43 Karel Šalamon, rojen 1962, terenski zapiski D 34, 3. 2. 2009.

LITERATURA

- Jelka Pšajd, HA, duša je bila umetniška, Murska Sobota 2009.
- Jelka Pšajd, Lončarska vas Filovci in stalna razstava o filovskih lončarjih, v: *Etnolog*, 17/2007, Ljubljana 2007.
- Metka Fujs, Razvoj industrije in socialnopolitični položaj delavstva v Prekmurju med vojnoma, v: *Razvoj delavskega gibanja v Prekmurju med vojnama*, Murska Sobota 1987.
- Vilko Novak, Lončarstvo v Prekmurju, v: *Slovenski etnograf*, Ljubljana 1951.
- Nataša Konestabo, Doneski k podeželskemu lončarstvu v Prekmurju, *Katalog stalne razstave Pokrajinskega muzeja Murska Sobota*, Murska Sobota 1997.
- Suzana Kranjc, Osnove marketinga, seminar v sklopu projekta *Krajinski park Goričko*, 2003, skripta.
- Jelka Pšajd, Plečnik in dela prekmurskih lončarjev (ter drugih domačih rokodelcev) v bogojanski cerkvi, v: *Zbornik soboškega muzeja 11–12*, Murska Sobota 2008.
- SSKJ III, Ljubljana 1993.
- SSJK I, Ljubljana 1970.
- Mateja Kebe, Prodajati prave izdelke in storitve, <http://www.relacije.com/clanek.php?niceid=prodajati-prave-izdelke-in-storitve>.
- Boštjan Antončič, Robert D. Hisrich, Tea Petrin, Aleš Vahčič, *Podjetništvo*, Ljubljana 2002.
- <http://www.kalidej.net/mitja/blagovna-znamka-branding/>

PRIPOVEDOVALKE IN PRIPOVEDOVALCI

- Marija Mesarič, rojena leta 1941, Filovci.
- Franc Bauman, (ok. 1920–ok. 2006), Tešanovci.
- Štefan Kerman, rojen leta 1928, Filovci.
- Števek Baligač, rojen leta 1942, Filovci.
- Dragica Petrovič, rojena leta 1939, Moščanci.
- Angela Rožman, rojena leta 1926, Bogojina.
- Jože Zelko, rojen leta 1932, Pečarovci.
- Milan Hašaj, rojen leta 1951, Moščanci.
- Karel Šalamon, rojen leta 1962, Kuzma.
- Helga Gartner, rojena leta 1942, Kropa.

MARJAN MAKOVEC

TEREZIJANSKI URBAR GORNJELENDASKEGA
(GRAŠKEGA) ZEMLJIŠKEGA GOSPOSTVA

UVOD

V prispevku so na kratko prikazani zgodovina tega območja do nastanka urbarja ter dolžnosti kmeta do zemljiškega gospoda in obratno. Posebno zanimiv je del, ki govori o dolžnostih prebivalcev naselja do zemljiškega gospoda.

Zgodovinski pregled

V mlajši kameni dobi, ko se je človek že ukvarjal s poljedelstvom in živinorejo, je bilo ozemlje današnjega Grada po vsej verjetnosti že poseljeno. Čeprav v naselju ni bilo najdenih nobenih preostankov, lahko o tem sklepamo na osnovi najdb v okoliških vaseh.¹ Reliefno je območje ugodno za poselitev, saj se svet na najvišjih delih ne dvigne čez 400 metrov nadmorske višine.

V prvi polovici drugega tisočletja pr. n. št. so se ljudstva že selila in na slovenska tla so prišle kovine, tudi na Goričko. To nam dokazuje najdba na njivi na Pertoči,² kjer so pri kopanju jam za sajenje sadnega drevja (1959) našli bronasto ovratnico. Ovratnica je bila v zasebni lasti in se izgubila.

Tudi širitev rimskega imperija Goričkemu ni prizanesla. Prvotno prebivalstvo je rimska civilizacija počasi romanizirala, o čemer nam pričajo razne gomile. V bližini je morala potekati pomembna prometna pot Poetovio–Savaria. Ena takih gomil je bila odkrita na njivi Lorbkovih v Vidoncih, kjer pri izkopavanju niso našli ničesar.³ O kraju najdišča pa kroži govorica, da tam »raste penez« – denar. V nekaterih gomilah so najdeni keramični in ste-

1 Irena Horvat - Šavel: Arheološka zbirka pokrajinskega muzeja v M. Soboti, str.: 16, 17, Ljubljana 1976.

2 Irena Horvat - Šavel: Arheološka zbirka pokrajinskega muzeja v M. Soboti, str.: 9, Ljubljana 1976.

3 Stanko Pahič: Arheološki vestnik, Vidonci, str.:108, letnik 11–12, 1960–1961.

kleni izdelki, kar priča o tem, da je bila na tem območju že razvita tudi trgovina. S propadom zahodnorimskega imperija 476. leta n. št. pa se obljudenost tega območja kontinuirano nadaljuje. Čeprav so izkopanine redke, ne moremo trditi, da Goričko ni poznalo slovanske poselitve, saj je območje slabo raziskano.

V 9. stoletju, po zlomu avarsko-slovanske zveze, so se slednji morali podrediti Frankom. Začelo se je pokristjanjevanje Slovanov, živečih na severnem delu Goričkega, in gradnja prvih cerkva. To sovпада s časom, ko je v Spodnji Panoniji vladal Pribina, kar pomeni, da je bilo tudi Goričko del Pribinove Spodnje Panonije. Pribina je imel celo svojega nadduhovnika, Liuprama, ki mu je leta 850 posvetil Marijino cerkev.⁴ To je bila hkrati prva cerkev pri Slovanih v Spodnji Panoniji. Nadduhovnik Liupram in Kocelj, Pribinov sin, sta potovala po Spodnji Panoniji in nadduhovnik je posvečeval nove cerkve.⁵ Verjetno sta prišla tudi na ozemlje današnjega Grada, kjer je nadduhovnik Liupram posvetil cerkev v kraju Lindalveschichun – Panonija.⁶ To danes istovetijo z Gornjo Lendavo ali Gradom in je hkrati tudi najstarejši zapis imena tega kraja.

Druga polovica 9. stoletja pomeni prihod nomadskih plemen – Madžarov v Panonijo in s tem tudi na vzhodno Goričko. Marsikatera slovanska naselbina tega vdora ni preživela. S pregonom Cirilovih in Metodovih učencev se je tukaj menjalo več lastnikov, žal pa njihova imena niso znana. Od 10. do 13. stoletja se je bolj ali manj izoblikovala meja med madžarskim in nemškim delom. Madžarska država Arpadovičev⁷ je svoje meje zavarovala s širokim mejno-obrambnim pasom iz gozdov in nenaseljenih območij. Ta meja je potekala deloma tudi po zahodnem delu Goričkega.

Proti koncu 12. stoletja so znani že prvi lastniki pokrajin okrog Gornje Lendave in nje same. Od leta 1183 je to bil cisterijanski samostan pri Monoštru,⁸ ki je bil tega leta tudi ustanovljen. Ta samostan je imel na tem območju velika posestva. Že leta 1192 je kupil Gornjo Lendavo in Feneti v Zalski županiji Buzad Hahold za 80 mark od Parida.⁹ Haholdi so prišli iz Turingije. Velik pomen so

4 Dr. Fran Kovačič: Slovenska Štajerska in Prekmurje, Ljubljana 1926, str.: 74.

5 Dr. Fran Kovačič: Slovenska Štajerska in Prekmurje, Ljubljana 1926, str.: 74.

6 Irena Horvat - Šavel: Arheološka zbirka pokrajinskega muzeja v M. Soboti, str.:22, Ljubljana 1976.

7 Ivan Zelko: Doneski k prekmurski zgodovini, ČZN, 1936, str.: 68.

8 Leksikon Dravske banovine, str.: 454.

9 Ivan Zelko: Doneski k prekmurski zgodovini, ČZN, 1936, str.: 70.

dosegli pod imenom dolnjelendavskih Banfijev. Čeprav so imeli velik del Goriškega, se pravi gornjelendavskega posestva, to ni bilo vedno enako kronskemu fevdu Gornje Lendave, ki ga je dobil od kralja Andreja II. Nikolaj iz Železnega leta 1208.¹⁰

V 13. in 14. stoletju so Arpadoviči po Štefanu I. Arpadoviču uvedli fevdalni red, ob meji so naseljevali nemške plemiče. Nakupili so novo zemljo in tako povečali gornjelendavsko posestvo. 1236 je Hahold, sin Haholda, kupil od Gogana, sina Livana, zemljišče Lendava (teraram quadam Lynduom nomine)¹¹ za 111 mark. To ozemlje je mejilo na ozemlje Gornje Lendave. Najbrž je to območje med Brezovci in Bodonci ali celo samo območje Bodoncev. Omenjata se gornina in meja, ki je potekala ob Polani. Verjetno je mišljena Polana severno od današnje Murske Sobote, saj v bližini Velike Polane ni videti gričevja.

V drugi polovici 13. stoletja se pojavi v Gornji Lendavi rodbina gornjelendavskih Banfijev¹². Ladislav IV. (1272–1290) je leta 1275 podaril Gornjo Lendavo nekemu Andreju iz Guthkeledove rodbine.¹² Ta rodbina se ni dolgo obdržala. Leta 1323 je dobil Miklos Banfi, hrvaški ban¹³, nekaj gornjelendavske posesti (Ivance, Bakovce, Petrovce). S tem se je težišče Banfijev (veje Haholdov) preneslo v Dolnjo Lendavo. Zaradi pustošenja Gissingovcev¹³ so za nekaj časa izgubili tudi Gornjo Lendavo, a so jo s kraljevo pomočjo dobili nazaj. Leta 1297 je dobil Štefan, sin Haholda, v dar Belmuro (današnja M. Soboto, Olšnico = Jelšnica)¹⁴ 1365. leta dobi Gornja Lendava novega gospodarja, Petra Szechyja,¹⁵ sina Nikolaja. Rodbina Szechy se v Gornji Lendavi obdrži do leta 1684, ko izumre. Nasledi jo več madžarskih rodbin. 1684. so jih nasledili Batthanyji.¹⁶

Že prej je omenjeno, da se je tukaj krščanstvo razširilo že v 9. stoletju, ko je bila posvečena tudi cerkev. Kako dolgo se je obdržala ta prva cerkev, ni znano. V drugi polovici 14. stoletja je bila zgrajena nova.¹⁷ Reformacija je zajela tudi gornjelendavsko ob-

¹⁰ Leksikon Dravske banovine, str.: 45.

¹¹ Ivan Zelko: Doneski k prekmurski zgodovini, ČZN, 1936, str.: 69.

¹² Ivan Zelko: Doneski k prekmurski zgodovini, ČZN, 1936, str.: 72.

¹³ 1157 – ustanovitev gissinske opatije – Gissingovci.

¹⁴ Ivan Zelko: Doneski k prekmurski zgodovini, ČZN, 1936, str.: 72.

Zemljišče Belmura, Kronika 1963, str.: 169.

¹⁵ Dr. Fran Kovačič: ČZN 1926, str.: 2.

¹⁶ Dr. Fran Kovačič: Slovenska Štajerska in Prekmurje, Ljubljana 1926, str.: 101.

¹⁷ Leksikon Dravske banovine, str.: 454.

močje. Zaradi madžarskih fevdalnih rodbin je bila reformacija zelo močna. Že leta 1599 je moral pastor v Gornji Lendavi plačati zemljiškemu gospodu letno florint davka.¹⁸ Novo vero je na tem območju širil predvsem grof Jurij Szechy, ki je bil vnet pristaš reformacije. Ta je sem vabil pastore in učitelje celo s Štajerskega. Prvega znanega pastora in hkrati predikata dobi Gornja Lendava leta 1616¹⁹ – Ivana Terboča, ki ga je tega leta posvetil škof Klaseković. Temu predikantu je moral mlinar Beda Ivanič z Gornjih Slaveč dati letno mernik pšenice. Mlin je bil postavljen ob potoku Szlawecsa.²⁰ Hkrati je to eden prvih znanih mlinov na veleposestvu Gornja Lendava. Luteranstvo se zaradi Petra Szechyja, ki je prestopil nazaj v katoliško vero, ni dolgo obdržalo. Cerkev, zgrajena v 14. stoletju, je zamenjala novozgrajena v gotskem slogu, ki stoji še danes. Posvečena je bila leta 1729. Cerkev ima ohranjenih nekaj poznogotskih znamenitosti. Na glavnem oltarju je kip sedeče Marije z detetom. Ostanek gotskega krilnega oltarja, štirje reliefi, so ohranjeni v zakrstiji. Cerkveno je to območje do leta 1777 pripadalo salzburški nadškofiji, nato pa sombotelski škofiji.²¹

Fevdalni družbeni red, ki so ga dokončno uvedli na tem območju Arpadoviči za Štefana I., je dobival vedno hujše oblike. Da bi vsaj nekoliko omilila položaj kmeta, sta cesarica Marija in njen sin Jožef II. (1740 – 1790) precej reformirala gospodarski sistem. To sta naredila z maksimiranjem dolžnosti kmeta do zemljiškega gospoda. Nastali so terezijanski katastri in urbarji. Tudi gornjelendavsko gospostvo je izdelalo urbar v smislu teh reform.

PRVI DEL:

V tem delu govori o Szelischih kmetczkih,²² in sicer o velikosti kmetij gornjelendavskega zemljiškega gospostva. Za to gospostvo so značilne cele, polovične, četrtinske in osminske kmetije. Manjših kmetij ta urbar ne omenja. Omenja pa kočarje z lastno hišo, a brez zemlje, in kočarje brez lastne hiše.

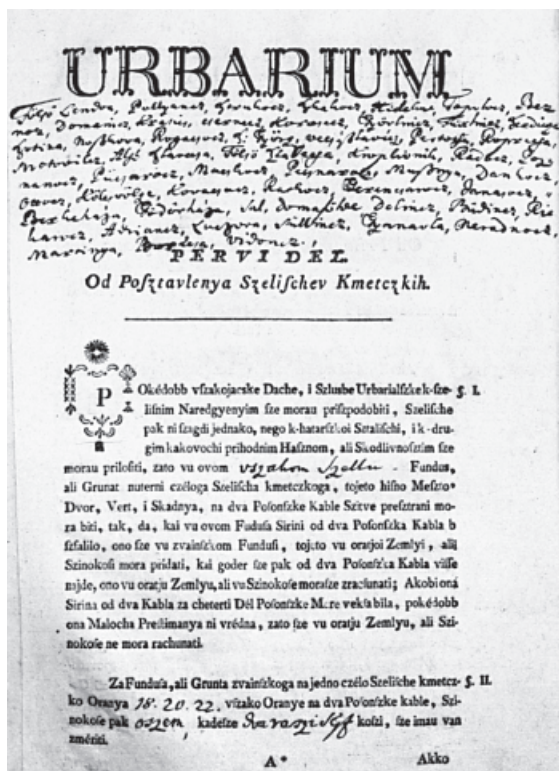
18 Ivan Zelko: K zgodovini reformacije v Prekmurju, ČZN, 1937, str.: 113.

19 Ivan Zelko: Mlinarstvo pri panonskih Slovencih, kronika str.: 131.

20 Ivan Zelko: Mlinarstvo pri panonskih Slovencih, kronika str.: 131.

21 Leksikon Dravske banovine, str.: 454.

22 Szelische kmetczko = kmetija, huba, posestvo.



Urbar je razdeljen na devet poglavij, ki opisujejo velikost kmetij in dolžnosti tlačanov do zemljiškega gospoda in obratno.

DRUGI DEL:

V drugem delu najdemo pogoje, ko lahko kmet odpre gostilno. Tu se sklicuje na 36. člen urbarja iz leta 1550. Zemljiškemu gospodu je prepovedano pašnike spreminjati v polja. Kmetu mora dovoliti posek drv za svoje potrebe.²³ Ves ta les mora kmet dobiti brezplačno.

TRETJI DEL:

Tretji del opisuje Rabotto i Szlusbo Kmetov.²⁴ Vsak kmet z zemljo je dolžan en dan v tednu delati na grajski zemlji, po potrebi tudi z živino. Zemljiški gospod ne more zahtevati »peske Rabotte«²⁵

²³ Kurjavo ali gradnjo hiše – brunarice.

²⁴ Rabotta i Szlusba Kmeta = tlaka in vožnja s vprego.

²⁵ Peska rabotta = ročno delo – tlaka.

in tlake z živino hkrati. Delovni dan je trajal od sončnega vzhoda do zahoda. V to so vračunani prihod, odhod z dela, krmljenje in napajanje živine. Če je bil kmet oddaljen več kot uro hoda, je moral v zimskih mesecih ob zori priti in v mraku oditi. V času večjih opravil²⁶ pa je lahko zemljiški gospod odredil tudi dva dni tlake, ki pa se je morala vračunati v naslednji teden, ali pa v zimski čas, ko je bilo manj dela. Za kmete, ki so prišli na tlako z vprego, je bil zemljiški gospod dolžan priskrbeti tako poleti kot pozimi krmo za živino. Kmetje, ki so imeli do gradu pol dneva hoje ali pa več, so na gradu ostali teden dni, nato so se vrnili in delali teden dni doma, nato pa spet štiri dni zemljiškemu gospodu. Razporeditev tlake je morala biti takšna, da je četrтина celoletne odpadla na zimsko polovico leta. Želariji²⁷ s svojo hišo so imeli 12 dni letne tlake. Zemljiški gospod ni smel kmeta prisiliti, da bi mu obveznosti v delu plačal z denarjem, lahko pa se je pogodil o odkupu tlake. Ta pogodba je morala biti sklenjena s prisotnostjo prič (Varmeczsko Szvedochansztvo).²⁸ Vse ostale pogodbe pa so se sklepale brez prič. Poleg tega je bil kmet dolžan opraviti eno dolgo vožnjo – po navadi vožnjo drv. V primeru, da je vožnja trajala več dni, je moral zemljiški gospod kmetu poravnati vse stroške prenočevanja, hrane, mostnin, cestnin, kakor tudi stroške za krmljenje živine. Ni pa mogel kmeta prisiliti na vožnjo, ki ni bila zajeta v tlako. O taki vožnji se je moral prej s kmetom pogoditi.²⁹ Izven tlake je moral kmet letno biti tri dni na lovu kot gonjač divjadi. Za vožnjo čez most so plačevali mostnino, kakor tudi cestnino, če so vozili prek gosposke zemlje. Če se je most podrl, so ga morali popraviti. Teh dajatev ni bilo potrebno plačati takrat, ko je šel kmet na tlako ali peljal v mlin.³⁰

ČETRTI DEL:

Tu so zapisane dajatve kmetov zemljiškemu gospodu. Glede na velikost kmetij, predvsem manjših, osminskih, dajatve niso bile tako majhne. Vsak kmet in želar s svojo hišo je moral letno dati en Raniski – rajniš v dveh delih. Polovico na dan Sz. Gyurgya –

²⁶ Setev, žetev, trgatve.

²⁷ Želar = kočar.

²⁸ III. del urbarja, 11. člen.

²⁹ III. del urbarja, 16. člen.

³⁰ IV. del urbarja, 1. člen.

Sv. Jurija, polovico pa na dan Sz. Mihala.³¹ V naturi pa dva piščanca, dva kopuna, dvanajst jajc, eno holbu ali pol pinta ocvrte masti – maszla zkuhanoga. Poleg teh dajatev so morali kmetje cele kmetije letno dati še eno tele ali rajniš in tridest krasjcarjev. Imeli so razne dajatve ob poroki zemljiškega gospoda, ob rojstvu ali novi maši. To so bile kuhinjske dajatve. Nadalje se v tem delu urbar sklicuje na 39. člen urbarja iz leta 1548, kjer je zapisana dolžnost kmeta, da odkupi³² svojega gospodarja v primeru ugrabitve. Kmetje, ki se ukvarjajo s kuhanjem žganja, so dolžni zemljiškemu gospodu dati letno dva rajniša.

PETI DEL:

Opisana je devetina in gornina – dajatev od vina. Od vseh pridelkov so kmetje dajali zemljiškemu gospodu devetino. Za gornino so veljala posebna določila. Do tega časa se na tem območju zemljiškemu gospodu ni dajalo v naturi, zato je vsak kmet celotne kmetije letno dal štiri rajniše, medtem ko so ostali plačevali na velikost kmetije.³³ Tu so mišljene predvsem dajatve od juncev, kozličev in čebeljih panjev. Dajatve od lanu in konoplje so bile v naturi, ali pa so morali splesti šest funtov³⁴ gosposkega prediva. To je veljalo za vse kmetije. Kmetje so dajali tudi gornino – deveti del od vina. Merska enota je bila vedro, ki je držalo 32 pintov.³⁵ V primeru pozebe, ko vina ni bilo, se gornina ni smela izterjati v denarju, temveč se je prenesla v naslednje leto.

ŠESTI DEL:

Tu so zapisani pravice in dohodki zemljiškega gospoda, ki so bili veliki. Ob smrti kmeta je moral njegov naslednik – sin kmetijo odkupiti. Zaradi surovosti nekaterih zemljiških gospodov je precej kmetov zbežalo s kmetije. Tako kmetijo so je dali drugemu kmetu, ki je moral prevzeti vse dolžnosti do zemljiškega gospoda. Kmetom sta bila prepovedana lov in ribolov. Kmetje, ki so se ukvarjali z gostilničarstvom, so bili tlake oproščeni, a

31 IV. del urbarja, 6. člen.

32 V. del urbarja, 1. člen.

33 V. del urbarja, 4. člen.

34 Funt – angloameriška utežna mera, 454g.

35 V. del urbarja, 5. člen.

so morali od vsakega prodanega vedra ali akova³⁶ vina dati štiri denarje.

SEDMI DEL:

Zapisana so določila – zakoni, ki veljajo tako za kmeta kot tudi zemljiškega gospoda. Zemljiški gospod je dolžan skrbeti za kmečke sirote – če otroci ostanejo brez staršev, od njih ne sme zahtevati nobenih obveznosti. Kmetje lahko svobodno kupujejo in prodajajo tobak, med, lan in razno drugo blago. Ne more se jih prisiliti, da bi to blago prodali zemljiškim gospodom. Če si je kmet poiskal naslednika, se je lahko odselil. Žito so kmetje lahko mleli, kjer so hoteli. Kmeta je bilo prepovedano siliti kupovati hrano ali pokvarjeno vino od zemljiškega gospoda. Na koncu sta dva pomembna člena, ki sta ščitila kmeta. Izmišljene dajatve iz različnih vzrokov, ki niso zapisane v tem urbarju, se takoj zbrisajo.³⁷ Kmeta se lahko preseli le, če dobi enako veliko posestvo. Iz istih razlogov tudi ni bilo mogoče kmetove zemlje spremeniti v kaj drugo – pašnik, ribnik.³⁸

OSMI DEL:

Opisuje prepovedi in kazni za kmeta, če ne upošteva urbarja. Kazni za prekrške kmetov so bile različne: tri dni prisilnega dela, temnica ali celo telesna kazen. Kazen je bila odvisna od prekrška.

Za tistega, ki bi grešil z usti ali telesom in se po tridnevni tlaki ne bi poboljšal, je bilo predvidenih 24 udarcev s palico za moškega, za žensko ravno toliko s korobačem – bičem.³⁹ Za starejše osebe je bila predvidena temnica ob kruhu in vodi, a največ za tri dni.⁴⁰ Kmetom je bilo prepovedano krčiti gozdove brez dovoljenja zemljiškega gospoda. Ravno tako je bilo prepovedano sekanje lesa in prodajanje le-tega drugemu. Kraja denarja ali drugih stvari med kmeti se je kaznovala s 24 udarci s palico.⁴¹ Kmet ni smel nositi orožja. Če iz malomarnosti ni prišel na tlako, je bil ka-

36 Akov – stara prostorninska mera, 56 litrov.

37 VII. del urbarja, 17. člen.

38 VIII. del urbarja, 18. člen.

39 VIII. del urbarja, 4. člen.

40 VIII. del urbarja, 5. člen.

41 VIII. del urbarja, 10. len.

znovan z 12 udarci s palico.⁴² Tiste, ko so se poročile, niso smele zapustiti svoje zemlje brez dovoljenja zemljiškega gospoda, ker je potem postala zemlja last gospoda.⁴³

DEVETI DEL:

V tem delu je zapisana notranja organizacija zemljiškega gospodarstva. Govori o organizaciji sodišča. Za prekrške je kmetom sodilo sodišče, sestavljeno iz treh sodnikov. Enega je imela pravico postaviti tudi Gmajna.⁴⁴ Če se zemljiški gospod z izbranim ni strinjal, ali pa se je ta pregrešil, so ga odstavili in izvolili drugega. Vse dajatve in obveznosti, ki so zapisane v tem urbarju, so se morale dajati in izvrševati pravočasno. V primeru zakasnitve so to izterjali od kmeta s silo. Za vsak dan zakasnitve se je dajal en groš izterjevalcu – Ezeutorom. Ob pritožbi kmeta čez biriča ali valpta zemljiškemu gospodu, ki ni bila uslišana, se je lahko zatekel po pomoč k Varmegyu.⁴⁵ Kmet, ki je iskal pomoč, ne sme biti zaradi tega kaznovan.⁴⁶ S tem določilom se splošne določbe urbarja končajo. Sledijo zapisi po posameznih vaseh. V teh popisih najdemo imena lastnikov kmetij, njihovo velikost in dolžnosti kmetov do zemljiškega gospoda.

PREGLED URBARIALNEGA LISTA ZA GORNJO LENDAVO:

Pri pregledu urbarialnega lista naselja Gornja Lendava ugotovimo, da je bilo v 18. stoletju v naselju 31 kmečkih družin. Posedovali so ozemlje za 15, 1/8 kmetije. 13 lastnikov je imelo polovične kmetije, trije četrtinske, sedem 3/8, sedem 5/8 in eden 7/8. Iz tega sledi, da je bila posest precej razdrobljena, saj ni bilo nobene cele kmetije. To si lahko razlagamo tako, da je bilo tukaj precej dominikalne – grajske zemlje in so imeli tako več časa za tlako. Lastniki teh kmetij so morali letno na grajski zemlji delati 789 dni z živino (Rabotta Marvinska)⁴⁷ ali 1578 dni ročnega dela. To pomeni povprečno na kmetijo 25 oziroma 50 dni. Pregled dol-

42 VIII. del urbarja, 15. člen.

43 VIII. del urbarja, 17. člen.

44 IX. del urbarja, 1. člen.

45 IX. del urbarja, 4. člen.

46 IX. del urbarja, 6. člen.

47 IX. del urbarja, 7. člen (mara = živina).

Sobo Lendava

Ime
i
Pridivak

Varit Beglanske Basclije.

Selanske Bas
Gine

Stano zapisi
na, 100 Babot.

Devetak

Dvigne.

Notarja, Irenča.

Varit.

Na mro Porutika.

Pogla juze as oragon.

Livada na Voz.

Robota Marvinka.

Ill na Mido ove Plucki poboo.

Arada na Godelu.

Derva na Vazu.

Podopat.

Teroplyno Masto.

Kopun.

Pila.

Jaka.

Ime "Othaly"

	No.	Dva.	K.	Q.	Fl.	Kish.	Penn.	Held.	No.			
1 Horvath Ivan	1	1	94	470	26	1.50	1	2	1	1	1	9
2 Bak. Othaly	1	1	14	187	34	2.9	1	2	1	1	1	10
3 Horvath János	1	1	12	220	46	2.	1	2	1	1	1	4
4 Redi János	1	1	94	470	27	1.50	1	2	1	1	1	2
5 Horvath Ferenc	1	1	62	210	22	1.50	1	2	1	1	1	12
6 Macsek György	1	1	14	187	34	2.9	1	2	1	1	1	2
7 Grünig Othaly	1	1	12	220	46	2.	1	2	1	1	1	4
8 Vicsics Ivan	1	1	14	187	34	2.9	1	2	1	1	1	10
9 Horvath János	1	1	112	120	42	2.	1	2	1	1	1	7
10 János György	1	1	10	270	20	1.50	1	2	1	1	1	2
11 János Mihály	1	1	15	190	50	2.50	1	2	1	1	1	4
12 János György	1	1	123	110	37	2.70	1	2	1	1	1	8
13 János György	1	1	203	270	85	3.50	1	2	1	1	1	8
14 János Mihály	1	1	149	120	67	2.50	1	2	1	1	1	9
15 János János	1	1	5	180	31	1.50	1	2	1	1	1	2
16 János János	1	1	141	180	57	2.20	1	2	1	1	1	10

žnosti za enako velike kmetije je različen. Eni imajo večje dajatve, drugi več tlake. Nadalje ugotovimo, da so morali kmetje dati tudi denar, drva, prejo, mast, kopune, piščance in jajca. Letno so morali dati v denarju 31 florintov. Zaradi odmaknjenosti od prometnih poti je bilo težko priti do denarja in je pomenilo

precejšnje breme. V zapisu dajatev ugotovimo, da je bilo možno devetino plačati tudi v denarju. Zemljiškemu gospodu so morali letno dati še 151/8 klafta⁴⁸ drv za kurjavo. Preračunano pomeni približno 60 m³. Nadalje je dobil še 86 funtov preje, 14¼ holbe – pinta⁴⁹ iztopljenega masla,⁵⁰ 33 kopunov,⁵¹ 40 piščancev in 229 jajc. Primerjava z dajatvami kmetov iz oddaljenih vasi pokaže, da so bile tam večje kmetije, dajatve so bile večje, tlaka pa zaradi oddaljenosti manjša.

Na splošno so bili dohodki gospostva s strani kmetov veliki, to vidimo že v urbarialnem listu za Gornjo Lendavo. Kljub zapisanim pravicam v urbarju so bili kmetje na milost in nemilost prepuščeni zemljiškemu gospodu. Devetina, preračunana v denar, pa je kmete gospodarsko še bolj uničevala.

Zanimiv je tudi pregled imen in priimkov. Najpogostejše ime je Janos – Janez (6), Mihaly – Mihael in György – Jurij (5), Istvan – Štefan (4), Ivan (3), Adam (2), enkrat pa Miklos – Nikolaj, Joseff – Jožef, Matiyas – Matija, Balas – Blaž in Ferncy – Franc. Priimki so naslednji: Kiszilak (3), Kovacs, Horvat, Desan (2), po enkrat pa: Kerpics, Sehar, Vukaics, Gaber, Grah, Raibari, Spilak, Vucsko, Stampar, Duh, Rodi, Mačsek, Drenyak, Kerecy, Sylamar, Tylamar, Svicy, Sohar, Inykus.

48 Prostorninska mera, približno 4 m³

49 Pint – prostorninska mera, približno 1,5 litra.

50 Mišljena je ocvrta mast.

51 Kopun – skopljeni petelin.

MARK KRENN

FOTOGRAFI V PREKMURJU 1870–1945

POKLICNI FOTOGRAFI

Alois Frömmel je bil prvi poklicni fotograf, ki je bil že leta 1905 vpisan v obrtni register Murske Sobote. Vendar ni najstarejši znani fotograf v Prekmurju; v Lendavi je med leti 1870–1880 kot ateljejski fotograf delal J. Griffaldi. Čeprav je očitno, da je bil poklicni fotograf, vpisa v obrtni register ali kakršnekoli druge informacije, razen dveh ohranjenih fotografij, ki ju je posnel pred letom 1875, nismo našli. Leta 1907 uradno registrira svojo fotografsko obrt tudi Jožef Prahich, ki se v Mursko Soboto preseli iz Čakovca. Ker Frömmel kmalu odide iz Murske Sobote, ostane Prahich edini uradno vpisani fotograf v Prekmurju do leta 1922, ko je izbrisan iz obrtnega registra.

Fotografija se v Prekmurju bolj množično uveljavi šele po letu 1880, ko zapleten in dolgotrajen tehnični postopek razvijanja s kolodijem premazanimi steklenimi negativi, t. i. mokri postopek (1860–1880), nadomestijo industrijsko obdelane suhe steklene plošče, t. i. suhi postopek (1880–1940), ki jih je fotograf lahko razvil kasneje v temnici domače fotografske delavnice. Pri kolodijevem postopku je moral fotograf celotni proces razvijanja opraviti na kraju fotografiranja.

Ta prostor do konca prve svetovne vojne obvladujejo fotografi iz večjih mest, fotografske delavnice iz Sombotela, Zalaegersega, Kaniže, fotografi iz Varaždina in Čakovca. Iz Monoštra je fotograf slovenskega rodu György Kranyecz.¹ Posebej velja omeni-

¹ Fotografijo G. Kranyeca je avtor prispevka dobil v Šalovcih. Gre za ateljejski portret ženske, hišni priimek Kovač, št. 36 (staro številčenje hiš). Priimek fotografa kaže na slovensko poreklo. Čas posnetka je pred letom 1914. Celoten avizo fotografa na nosilnem kartonu fotografije je: IFJ. Kranyecz György, Szentgotthard. Velikost 7,5 x 11 cm.

ti dva fotografa iz avstrijske Radgone: Johann Klein je fotografiral že okoli leta 1885 (takrat je datirana ena od fotografij v zbirki Nikolaja Szepessyja iz Beltincev), Franz Bund je fotografiral med leti 1890–1920. Nekako v tem času v Radencih fotografira Franc Razlag.² Pomembno je poudariti, da večinoma govorimo o portretnih fotografijah. Malo je namreč žanrskih prizorov, ki bi bili posneti v Prekmurju. To je bil čas ateljejske fotografije v omenjenih mestih, fotograf pa je samovoljno prišel v Prekmurje le redko, v glavnem po naročilu.

Fotografija je bila tistikrat cenovno bolj dostopna premožnim družinam. Ostali prebivalci so se z njo srečevalo zgolj kot obrobni liki na fotografijah teh družin; npr. ženske kot služabnice (kuharice), moški kot hišni služabniki, kočijaži ... Fotografija kot nosilec informacije o družbenem položaju portretiranca je bila tudi predmet menjave. Skrbno so se spravljale v osebne družinske albume. Nekaj takšnih albumov je ohranjenih tudi v Prekmurju, npr. zbirka fotografij družine zdravnika Szepessyja iz Beltincev, veleposestnika Pitza iz Topolovcev. Peter Šraj iz Beltincev hrani album fotografij plemiške družine Zichy iz let 1908–1913.³ S konca 19. stoletja so ohranjene tudi fotografije, na katerih prepoznamo moške iz nižjega družbenega sloja. To so posnetki navadnih vojakov in vojaškega življenja. Gre za najstarejše fotografije v družinskih zbirkah večinskega prebivalstva Prekmurja.

V začetku 20. let 20. stoletja se ob Prahiču, ki končuje fotografsko delo, pojavi generacija poklicnih fotografov iz prekmurskih vasi: Gider iz Vanče vasi, Klemar iz Ropoče, Brunner iz Sela ... S fotografijo se preživljajo do začetka druge svetovne vojne, nekateri med njimi delajo tudi med vojno. Konec druge svetovne vojne pomeni mejnik v delovanju druge skupine poklicnih fotografov: nekateri žalostno končajo v vojni; drugi zaradi pomanjkanja naročil in kakovostnega fotografskega materiala ter obrtnega davka, ki ga uvede madžarska oblast, životarijo ali dokončno prenehajo delati. Nekateri se izselijo in za njimi izgine sled. V začetku 50. let 20. stoletja se pojavi nova generacija poklicnih fotografov: Hochstätter in Gerenčer iz Murske Sobote, Recek iz Kuzme ...

² Njegove posnetke najdemo v zasebni zbirki družine Pitz iz Topolovcev.

³ P. Šraju je fotoalbum z ok. 150 fotografijami, gre za amaterske posnetke, ki so jih posneli člani plemiške družine Zichy, podaril Nikolaj Szepessy iz Beltincev.

Na tem mestu je izvzet umetniški fotograf Kološa, ki se leta 1959 odseli v Koper in tam deluje kot svobodni fotograf. Vendar nas v tem prispevku bolj zanima fotografija med leti 1920–1945. To je čas, ko se fotografija močno uveljavi v vseh družbenih skupinah in kot taka prvič vizualizira družbena dogajanja ter postavi temelje za nadaljnjo historično fotografsko topografijo.

Ob spoznanju, da o večini prekmurskih fotografov in njihovem delu do leta 1945 ne vemo veliko, sem začel intenzivno iskati informacije o njih. V ta namen je bilo pregledanih čez 100 zasebnih fotografskih zbirk v Prekmurju, del fotografskega arhiva Pokrajinskega muzeja Murska Sobota ter Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota, fond fotografij iz nekaterih katoliških in evangeličanskih župnij, dobil sem tudi natančne informacije o fotografih na razstavi Varašanci v Turnišču⁴. V osebнем arhivu hranim čez 1500 originalnih fotografij, preslikav in fotografij v digitalni obliki. Ni bilo mogoče najti vseh podatkov, ki sem jih iskal in so me zanimali, pa vendar naj bo prispevek o prekmurskih fotografih osnova za nadaljnje strokovno in temeljitejše raziskovanje.

Čeprav je povprečen slovenski poklicni fotograf v obdobju aktivnega dela poslikal več kot 5000 posnetkov⁵, je za prekmurskimi fotografi v letih 1870–1945 ostalo relativno malo posnetkov; več kot 90 odstotkov steklenih negativov, ki jih je večina fotografov uporabljala do konca 30. let 20. stoletja, je bilo iz različnih razlogov uničenih v zadnjih desetletjih. Fotografij je več, najdemo jih v zbirkah prekmurskih ustanov, večjih družinskih zbirkah, načrtnih zbirkah fotorazglednic z motivi prekmurskih krajev in fotografske zapuščine večjega dela prekmurskih družin, ki so številčno najmanjše in ne presegajo 20 fotografij (brez amaterskih posnetkov, ki se najdejo v zbirkah tudi v večjem številu). Mnogo fotografij je bilo v zadnjih desetletjih letu izgubljenih zaradi neprimerne hranjenja in hišnih čistk naslednikov.

Za prekmurske poklicne fotografe v letih 1920–1940 velja, da niso imeli formalne fotografske izobrazbe (razen Kološe in Rescha). S fotografijo so se spoznali naključno (Alois Sbüll, Sotina) ali namenoma zgolj kot z možnostjo zaslužka pri opravljanju tega poklica. Poudariti je pomembno tudi, da poklic fotografa ni

⁴ Informacije Gorazd Bence.

⁵ Stoletje tisočeri svetlob, Ateljejski fotograf Peter Lampič, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Ljubljana 2010.

bil lahek, bil pa je spoštovan.⁶ Pri njihovi umestitvi v profil poklicnega fotografa sem upošteval tri kriterije. Prvi je vpis v obrtni register, takšnih je bilo deset. Drugi kriterij je fotografski žig, ki so ga imeli v tistem času samo aktivni obrtniki, ne glede na to, če so bili v register vpisani ali ne. Takšnih je bilo sedem. Tretji kriterij so ohranjeni podatki o naročilih in prodaji fotografij ter naročilih fotografskega materiala, ki so ga potrebovali. To je bil Ferencek iz Vuče Gomile. Večje število identificiranih fotografij in ohranjeni fond steklenih negativov nedvomno pričajo o njegovem poklicnem delu in kažejo na to, da se je s fotografiranjem nekaj časa preživljal. Nekatere posameznike najdemo v vseh treh kategorijah, druge v dveh; pomembno pa je, da so se s poklicno fotografijo preživljali v določenem obdobju. Po tem jih tudi ločimo od ljubiteljskih fotografov, ki delujejo hkrati.

Iskanje avtorjev fotografij je bolj zapleteno. Kjer je žig, je avtor znan, več kot polovica pregledanih fotografij pa žiga nima. Ostaja vprašanje, zakaj je avtor nekatere svoje fotografije žigosal, drugih ne? Žig zagotovo ima pomen; v oglaševanju dejavnosti, potrditev kakovosti izdelka, uradnim oblastem pa potrdilo o nosilcu določene obrti. Pri fotografijah brez žiga ali brez kakršnekoli druge oznake avtorja je bilo potrebno podrobno pregledati nazobčane robove (več kot polovica fotografij tega nima), ki predstavljajo »tehnično roko« izdelave ali obrezovanja, saj je imel vsak fotograf svoj obrezovalni pult z zobčastim prirezom. Med prekmurskimi fotografi niti dva nista bila enaka, le foto Reesch in Sbüll iz Sotine sta uporabljala dva različna prireza hkrati. Ko fotografija ni avtorsko prepoznana, je potrebno nazobčanje primerjati z že znano fotografijo določenega avtorja in če se nazobčani robovi ujemajo v podrobnosti vijug in zarez, je avtor isti. Za nekatere fotografe je bilo značilno, da so uporabljali samo določeni fotografski papir, šalovski fotograf Schönauder je v glavnem uporabljal papir znamke Mimosa. Večja verjetnost prepoznavanja avtorstva je, ko fotografijo najdemo v določenem kraju, za katerega vemo, da je v njem deloval dotični fotograf in o tem obstajajo tudi pisni viri (npr. vaše kronike, osebni dnevniki). Pri nekaterih fotografih je za njihovo identifikacijo dovolj strokov-

6 Povedali: Zora Abraham iz Šalovcev, Alojz Šbüll iz Sotine, Karel Svetec iz Šalovcev, Nikolaj Szepessy iz Beltincev ...

no prepoznavanje kadriranja in izbor motiva na fotografiji. Kljub vsemu znanju in poznavanju pa še veliko fotografij ostaja avtorsko neprepoznavnih.

Pri svojem delu so uporabljali različne kamere. Profesionalno potovalno kamero velikosti negativa 18 x 24 cm je po zdaj znanih podatkih imel fotograf Prahič, kasneje jo je verjetno uporabljal tudi Reesch, ki se je poročil z njegovo hčerko. V glavnem so uporabljali manjše potovalne kamere na meh, škatlaste oblike, ki so jih izdelovali od leta 1890 do konca 30. let 20. stoletja v zahodno-evropskih državah. Njihovo ogrodje je bilo iz plemenitega mahagonijevega lesa, objektiv, večina kovinskih delov in raztezniha tračnic je bila iz medenine. Regulirana svetloba je do steklenega negativa prihajala skozi objektiv in raztezneha usnjenega meha, ki je bil sestavni del kamere. Prekmurski fotografi so uporabljali kamere s standardnim formatom negativov 9 x 12 cm in pogostejšim 9 x 14 cm. Fotografa Schönauer in Gider sta to kamero uporabljala ves čas, drugi fotografi pa so kombinirali fotografsko delo tudi z ročnimi kamerami, ki jih je bilo mogoče kupiti v Murski Soboti in Lendavi. To so bili aparati znamke Agfa, Voigtländer, Leica, redkeje Zeisskan in Codak. Prirejene so bile za kombinirano uporabo negativa. Fotograf je lahko uporabil celuloidni filmski zvitek ali stekleno ploščo velikosti 9 x 12 cm.

Cena kamere Agfa z objektivom leta 1930⁷ je bila 1806 din (Agfa standard, steklene plošče in filmski zvitek 9 x 12 cm, teža 880 g, objektiv Agfa Anastigmat F: 4,5 gorišnica 135 mm).

	fotografija	mleko ⁸	svinj. meso	krompir	pivo	trdi les
leto	9 x 14 cm	1 l	1 kg	1 kg	1 l	1 m ³
1927 ⁹	4 din	2, 57 din	22, 25 din	1, 68 din	7, 58 din	157, 92 din
1929 ¹⁰	9 din	3, 06 din	21, 02 din	1, 54 din	9, 17 din	155, 92 din
2011 ¹¹	1 €	0, 80 €	5–7 €	0,50–0,60 €	4–5 €	50–60 €

Primerjava cen fotografij z drugimi življenjskimi potrebščinami, ki so veljale za osrednjo Slovenijo. Izhodišče je avtorska fotografija posameznega fotografa v omenjenih letih.

7 Cenik drogerije Gregorič, Ljubljana 1930.

8 Podatke za življenjske potrebščine v: F. Kramberger, Mariborska statistika, kronika slovenskih mest 1935, št. 1, str. 52–53. Za leto 2011 so navedene povprečne sezonske cene različnih prodajalcev in so možna odstopanja

9 Podatek za fotografa Brunerja iz Sela, v: Prostovoljno gasilnega društva v Šalovcih 1924, knjige zgodovine, Društvena kronika (1924–1938), original hrani arhiv GD Šalovci

10 Podatek za fotografa Schönauerja iz Šalovcev, v: Prostovoljno gasilnega društva v Šalovcih 1924, knjige zgodovine, Društvena kronika (1924–1938), original hrani arhiv GD Šalovci

11 Podatek Tomaž Berke, Foto Tomaž, Murska Sobotka

Fotografski material so v glavnem naročali v Murski Soboti pri založniku in trgovcu Izidorju Hahnu in pri trgovcu z železnino Ernestu Štivanu. Oba sta prodajala tudi cenejše kamere, ki so jih najpogosteje kupovali ljubiteljski fotografi. V Lendavi je posloval založnik in trgovec s fotografskim materialom Ernest Balkany, ki se je, kot Hahn v Murski Soboti, ukvarjal s tiskanjem fotorazglednic (danes redke fotorazglednice prekmurskih krajev dosegajo ceno tudi do 100 evrov). Nekaj fotografov je material naročalo neposredno od veletrgovcev iz Maribora ali Avstrije, npr. Sbüll.

Vsi poklicni prekmurski fotografi so se v svojih večjih ali manjših priročnih temnicah (večina ni imela fotografskega ateljeja) sami ukvarjali tudi s celotnim tehničnim postopkom izdelave fotografije. Obvladali so retuširanje s svinčnikom in barvno toniranje. Pri fotografiranju so nekateri uporabljali tudi različne maske (npr. v obliki srca) za pestrost izbranega motiva na fotografiji. Večina je obvladala tehniko povečav različnih velikosti, kar je bilo odvisno od tehnike in aparatur, ki so jih imeli. Če ni bilo primerne dnevne svetlobe, so pri fotografiranju uporabljali umetno svetlobo. Za Sbülla in Schönauerja vemo, da sta uporabljala bliskovne praške z vžigalno nitjo v papirnatih ali pločevinastih dozah. Te so vsebovale magnezijev prah, ki svetlo zagori dve do tri sekunde. V tem času je fotograf moral narediti posnetek. Posledično so se pojavili tudi dim, smrad in droben bel prah. 9. 10. 1934 ustrelijo Aleksandra Karadjordjevića, kralja Kraljevine Jugoslavije. Tudi v šalovski OŠ so imeli priložnostno žalostno slovesnost: »11. 10. 1934 zvečer ob 7. h slikanja v šoli pri mrtvaškem odru v kroju z čeladami. Slikar Schönauer Julij Laco. Tema. Strelila se raketa in tako je naredil posnetek. Vsaka slika 8 din. Ki hoče si jo naroči.«¹² Ena doza bliskovnega praška znamke Agfa v papirnati dozi veliki za velike sobe in dvorane¹³ je leta 1930 stala 8,50 din.

Fotografirali so vse, kar jim je prinašalo zaslužek. Večina je s poklicnim fotografiranjem dobro zaslužila, kar je omogočalo preživetje njegove družine. Ni znano, kako so fotografi, ki niso bili vpisani v obrtni register, plačevali davek; od 1923. do konca 30. let 20. stoletja ni bilo vpisa, čeprav je to obdobje intenziv-

12 Prostovoljno gasilnega društva v Šalovcih 1924, knjige zgodovine, Društvena kronika (1924–1938), original hrani arhiv GD Šalovci.

13 Katalog drogerije Gregorič, Ljubljana, Prešernova 5, 1939.

ne poklicne fotografije. Mogoče so svojo dejavnost opravljali pod krinko amaterskih fotografov, ki niso bili obdavčeni.

Po svojem fotografskem okolišu so potovali peš ali s kolesom (ni podatkov o uporabi motornih prevoznih sredstvih). Fotografi so se na terenu tudi podvajali, na javnih dogodkih se je pojavil tudi kakšen amaterski fotograf, vendar je o naročilu fotografije odločala kakovost poklicnega fotografa. Velikokrat so se fotografi za fotografiranje določenih dogodkov odločali samoiniciativno, čeprav niso imeli naročnika, računali pa so, da bodo fotografije kasneje prodali, mogoče naslednjo nedeljo pri cerkvi pred mašo ali božjo službo.

Izdelke so reklamirali v steklenih vitrinah na steni hiše, v kateri so živeli in delali (Purač, Reesch). V prekmurskem časopisu med leti 1920–1940 ni zaslediti reklamnih sporočil poklicnih fotografov, izjema je Foto Reesch v priložnostni publikaciji *Vodič prekmurskega tedna* leta 1939. Je bilo oglaševanje svojih storitev povezano s plačevanjem obrtnega davka?

Začetek druge svetovne vojne je poklicno fotografijo potisnil v regresivno patetiko (kot v času prve svetovne vojne) dokumentiranja vojaških obrazov zasedbenih enot. Fotografij z vsakdanjimi, preprostimi motivi družabnega življenja iz vojnega časa je malo. Za večino poklicnih fotografov so dolgotrajne vojne razmere in splošno pomanjkanje pomenile konec aktivnega fotografiranja; tudi obvezni vpis v obrtni register in posledično plačevanje davka sta pripomogla k temu.

1. Foto Balkan, Lendava

Fotografije z odtisnjenim žigom Foto Balkan najdemo na širšem območju Lendave v 20. in 30. letih 20. stoletja. Zaenkrat ostaja skrivnost, kateri fotograf je delal pod tem imenom. Obstajata dve domnevi:

– V Lendavi je v tem času deloval trgovec in založnik Ernest Balkanyi, ki se je ukvarjal tudi s prodajo fotografske opreme. V Novinah 11. 5. 1930 oglašuje: »*Balkanyi Ernest, trgovina s fotografskim materialom.*« Ker je tiskal tudi fotorazglednice, je bil verjetno v stiku s fotografom ali fotografi, od katerih je naročal posnetke Lendave in okolice. Mogoče je fotografiral tudi sam. V duhu takratne jugoslovenizacije je lahko uporabil svoj skrajšani priimek Balkan. V Obrtnem registru pod tem imenom ni bil prijavljen.

– Pred nekaj leti so na dvorišču ene starejših hiš v Lendavi, ki so jo preurejali, našli stare fotografije. Posredovali so jih zgodovinarju dr. Atili Kovaču, ki jih je izročil Pokrajinskemu muzeju Murska Sobota. V tej hiši naj bi živel fotograf Jožef Čiček (o njem pišem v nadaljevanju prispevka). Nekatere od najdenih fotografij imajo žig *Foto Balkan* in lahko domnevamo, da jih je izdelal sam Jožef Čiček.

2. Pavel (Pál) Brunner (1887–1959), Selo na Goričkem

Rojen v Selu na Goričkem leta 1887, pokopan na katoliškem pokopališču (pri Rotundi v Selu) leta 1959. Fotografiral je med leti 1920–1945 po vaseh vzhodnega dela Goričkega. Brunner je prvi znani poklicni podeželski fotograf v Prekmurju. V obrtni register je bil vpisan leta 1921 kot *Brunner Pál, fotograf Selo*.¹⁴ Do zdaj ni bilo mogoče izslediti podatka ali fotografije z njegovim žigom.

20. 3. 1927 se je v Šalovcih fotografiralo 30 aktivnih gasilcev: »Slikal je Brunner Pavel, slikar iz Sela, pošta Fokovci.« 27. 3. 1927 je zapisano: »Slikar je prinesel slike. Prevzelo je za društvo 30 kom á 4 din. Skupaj 120 din ... Tudi je poslana slika župnemu načelniku in Domovini časopisi ...«¹⁵

Pavel Brunner je fotografiral večinoma poroke (Petrovci), pogrebe, različna gasilska društva (Šalovci) ter različne družabne dogodke. Svojega ateljeja ni imel. Za hišo naj bi stala majhna lesena lopa, v kateri je imel temnico in v njej je razvijal negative.¹⁶ Fotografiral je s klasično potovalno kamero na meh, ki jo je pred posnetkom pritrdil na leseni stativ. Le-ta je bil v kompletu takratne fotografske opreme »cestnih« fotografov. Danes urejene zbirke steklenih negativov in kamere, ki sta bili še dolgo pri hiši, ni več. Čeprav je imel po pripovedovanju vnuka Franca močno fotografsko produkcijo, danes prepoznamo malo njegovih fotografskih posnetkov.

3. Jožef Čiček – Jozsef Csicsek (1899–196?), Lendava

Med leti 1941–1945 je živel v ulici Horty. M. 84 v Lendavi. Bil je udeleženec prve svetovne vojne in dobitnik hrabrostne medalje.

¹⁴ Murska Sobota, Register obrtnikov, 1912–1921, Knjiga 101, PAM.

¹⁵ Prostovoljno gasilnega društva v Šalovcih 1924, knjige zgodovine, Društvena kronika (1924–1938), original hrani arhiv GD Šalovci.

¹⁶ Franc Brunner, Selo 120, Selo 23. 1. 2011.

V obrtni register je vpisan 27. 2. 1942.¹⁷ Po narodnosti se je opredelil za Madžara.

Njegove fotografije je težko identificirati, ker ni imel lastnega fotografskega žiga. Poznavalci fotografij in razglednic (npr. Štefan Vida, Lendava) niso vedeli ničesar o avtorstvu fotografij, kar pa ne pomeni, da teh informacij ni mogoče najti. Ostaja domneva in povezava s posnetki z žigom *Foto Balkan*.

4. Ernest Ferencek (1907–1983), Vučja Gomila

Rojen v Vučji Gomili leta 1907, evangeličanske veroizpovedi, pokopan na domačem pokopališču leta 1983. Z ženo Marijo (1902–1982) nista imela otrok.

Intenzivno fotografira med leti 1930–1945. Serija fotografij iz Kragujevca, kjer je služil vojaški rok v letih 1930/1931 v 19. peh. polku vojvode Mišića, napeljuje na misel, da se je s fotografijo začel ukvarjati prav tam. Posnetki vojakov in vojaških opravil okrog kasarne v Kragujevcu so pričevalni, vendar tehnično nepopolni, opaziti je npr. predolge čase osvetlitve. Na poznejših fotografijah je te pomanjkljivosti odpravil. Fotografira prizore kmečkih opravil, različna društva in njihove aktivnosti, stavbno dediščino posameznih vasi, čebelnjak v domači vasi, portrete lokalnega prebivalstva, poroke ... Izjemno sugestivni so portreti žandarjev Kraljevine Jugoslavije, ki so patroljirale po goriških vaseh. Predvsem fotografira po bližnjih vaseh: Tešanovci, Bogojina, Filovci, Bukovnica, Suhi Vrh, Andrejci, Sebeborci, Vučja Gomila ... V manjšem priročnem dnevniku, ki je bil najden in ga hrani avtor prispevka, so zapisana naročila iz omenjenih vasi. Svojih fotografij ni signiral. Prav tako ni bil vpisan v obrtni register in ni imel svojega žiga. Večina njegovih fotografij je formata 12 x 9 cm. Pri tehnološki obdelavi fotografij (fiksiranje, razvijanje, papir) je večinoma uporabljal izdelke podjetja Agfa. Uporabljal je kamero na meh, dimenzije steklenih negativov 9 x 12 cm. Del ohranjenega fonda steklenih negativov hrani Pokrajinski muzej Murska Sobota.

5. Alois Frömmel (1868–?), Murska Sobota

Po narodnosti je bil Nemec, rojen v mestu Freudental v Šleziji (danes Nemčija). 22. 3. 1905 je na Dunaju dobil obrtno dovolje-

¹⁷ Lendava, članski imenik 1941–1950, Knjiga 137, PAM.

nje za opravljanje fotografskega poklica. Istega leta je zaprosil za odobritev fotografske obrti v Murski Soboti. 28. 7. 1905 je bil že vpisan v obrtni register.

Tako je prvi uradno registrirani fotograf v Murski Soboti. Vendar Frömmel ni dolgo ostal. Že pred letom 1907 se je odselil neznano kam. V Pokrajinskem arhivu Maribor, kjer hrani jo nekaj njegovih uradnih dokumentov, podatkov o njegovem nadaljnjem fotografskem delu ni. Iz ohranjenih dokumentov ni mogoče razbrati, če je v Murski Soboti odprl fotografski atelje. Prav tako ne poznamo njegovih signiranih oziroma evidentiranih fotografij.

6. Josip Gider (1890–1955), Vanča vas

Rojen v Vanči vasi 4. 3. 1898, umrl 19. 6. 1955, pokopan na Tišini.

S fotografijo se začne ukvarjati na začetku 20. let 20. stoletja. Že iz let 1923/1924 poznamo njegove kakovostne posnetke gasilcev in gasilskih društev strukovske gasilske župe, ustanovljene leta 1924. V obrtni register je bil prvič vpisan šele leta 1940.¹⁸ Ves čas fotografiranja ima svoj fotografski žig. Fotografira po vaseh zahodnega Prekmurja in v murskosoboškem okrožju. Njegov fotografski opus in zbrani podatki na terenu kažejo, da je Gider visoko postavil fotografske standarde tistega časa. S fotografiranjem se intenzivno ukvarja in preživlja do konca druge svetovne vojne. Uporabljal je klasično potovalno kamero na meh s steklenimi negativi 14 x 9 cm. Čeprav je bila takšna kamera za tisti čas že zastarela in nerodna za transport (v glavnem kolo), je omogočala kakovostnejše posnetke od ročnih kamer na filmski zvitek (Leica, Kodak, Voigtländer, Zenith). Po naročilu je delal tudi povečave, ki jih je nalepil na lepo obrezane in profilirane kartone različnih velikosti. Klasičnega fotografskega ateljeja ni imel. Portretiral je na dvorišču domače hiše ali na naročnikovem domu. Pogoj je bil zadostno osvetljen prostor in stara preproga ali večja plahta za nevtralno ozadje. Na redkih fotografijah je videti tudi poslikano kulisno draperijo, ki jo je občasno uporabljal.

Zajetnega fonda steklenih negativov, ki je bil še do nedavnega na njegovem domu v Vanči vasi, ni več. Manjše zbirke njegovih fotografij so razpršene po vaseh v okolici Murske Sobote.

¹⁸ Glavna knjiga obrtnih članov 1933–1941, Knjiga 71, PAM.

7. J. Griffaldi, Lendava

Po do zdaj zbranih podatkih je to prvi prekmurski fotograf. Fotografira med leti 1870–1880. Po priimku sklepajoč je bil italijanske narodnosti.

V Lendavi odpre fotografski atelje. Dela še z mokrim kolodijevim postopkom, ki je precej zamuden. V obrtni register ni vpisan oziroma nimamo tega podatka.

Po uvedbi dualizma 1867 se začne Lendava hitreje razvijati. V tem času postane središče enega največjih zalskih okrajev, mesto dobi glavno sodniško pisarno, notariat, zemljiško knjigo ... V mesto se priselijo zdravniki, inženirji, uradniki, trgovci – večinoma židovskega porekla.¹⁹ Te okoliščine verjetno pritegnejo Griffaldija, ki fotografsko dejavnost začne ok. leta 1870. Njegovi edini do zdaj znani fotografiji sta bili posneti isti dan v lendavskem ateljeju pred letom 1875.²⁰ Na prvem posnetku vidimo prednike znane lendavske družine Tomka: Györgya Tomko, poročenega s Terezijo (dekliško Pentek), in hčer Cecilijo.²¹ O socialnem statusu pričajo njihova razkošna oblačila. Cecilija Tomka umre 7. 10. 1875. Torej je fotografija s člani družine posneta pred tem datumom.²² Na posnetku, ki je narejen pri naravni svetlobi, vidimo tipičen historični interier s skromno neobaročno opremo. Fotografija je dimenzij 5,5 x 9 cm in prilepljena na nosilni karton 6 x 10 cm. Na reverzu ima podatek o avtorju. Avizo je izpisan v navideznem ovalu, skozenj se plete vitičasta ornamentika, ozaljšana z listnatimi zaključki. To je najstarejša do zdaj znana fotografija, ki jo je posnel kak fotograf, ki je živel in delal v Prekmurju. Drugi posnetek je portret Györgya Tomke.

8. Filip Jošavič, Lendava

Njegove fotografije se pojavijo po letu 1937 v Lendavi, kjer je nekaj časa živel v Glavni ulici 57. V obrtni register pred letom 1945 ni bil vpisan. Imel je svoj žig, ohranjen na nekaterih fotografijah iz časa tik pred drugo svetovno vojno. Po letu 1945 fotografira v Gaberju. Motivika njegovih fotografij je različna in tehnično na zavidljivi ravni.

¹⁹ Dr. Laszlo Göncz, *Čas Lendave*, Zbirka monografije, Občina Lendava, Murska Sobota 2005.

²⁰ Podatke je posredoval Štefan Vida iz Lendave.

²¹ Stara trgovska družina, ki se je v prvi polovici 19. stoletja priselila v Lendavo iz vzhodne Slovaške (Tomkahaza), del članov družine pa iz Győra in Keszthelya.

²² Druga fotografija je povečani portret Györgya Tomka, posneta isti dan.

9. Anton Klemar (1893–1979), Ropoča

Rojen 5. 2. 1893 v Ropoči, umrl 22. 3. 1979, star 87 let. Oče je bil Jože Klemar, mati Ana (rojena Laitgeb) iz Kraščev.

Fotografira med leti 1920–1930. Njegove fotografije najdemo predvsem na zahodnem Goričkem po vaseh ob avstrijski meji, kjer je do druge svetovne vojne živela nemška manjšina: Fikšinci, Ocinje, Kramarovci, Serdica. Fotografira z amatersko ročno kamero na filmski zvitek, njegovi posnetki niso tehnično kakovostni; resolucija je slaba, osvetlitveni časi pa nihajo. Kamera, ki jo je uporabljal, namreč tehnično ni omogočala boljših posnetkov. Kljub temu je s svojo fotografijo zabeležil nekaj izjemnih življenjskih drobcev vsakdnjika, npr. prve posnetke šolskih razredov z obrobja Prekmurja, pogrebne obrede z določenimi posebnosti (npr. klečanje pogrebcev ob krsti). Svoje fotografije je označeval s pravokotnim žigom kot *fotografist*, kar bi lahko pomenilo, da se je nekaj časa preživljal kot fotograf, čeprav nikoli ni bil vpisan v obrtni register.

10. Jože Kološa (1920–1998), Murska Sobota

Ker je bilo o njem kot umetniškem fotografu napisano in povedano že veliko²³, se bom omejil zgolj na osnovne podatke in obdobje do leta 1943, ko se je Jože preživljal s poklicno fotografijo.

Rojen 28. 9. 1920 v Murski Soboti. Oče je bil Jože Kološa st., ki je umrl 11. 11. 1921, star 22 let. Mati Katarina, hči soboškega fotografa Prahiča, se drugič poroči 1. 6. 1925 z Dragutinom Reeschem, fotografom iz Zagreba. Bogata fotografska tradicija družine navduši in usmeri tudi Jožeta, ki že pri 18. letih, leta 1938, prvič razstavlja v domači šoli. Pomočniški izpit opravi v Ljubljani leta 1940. V Šopronu na Madžarskem leta 1943 prejme tudi mojstrsko spričevalo. Likovna faktura domače pokrajine, ki jo z izjemno prefinjenostjo upodobi na fotorazglednicah pred drugo svetovno vojno, ni bila v tem kontekstu nikoli presežena. Konec leta 1943 ga prisilno mobilizirajo v madžarsko vojsko. Tik pred tem je začel uporabljati lastni fotografski žig, ki ga je uspel odtisniti še na nekaj serij ateljejskih portretov. V obrtni register pred letom 1945 ni bil vpisan.

²³ Njegove fotografije, negative in več informacij hrani Kabinet Kološeve umetniške fotografije (KKUF) v Pokrajinskem muzeju Murska Sobota.

Leta 1959 se preseli v Koper, kjer do smrti 29. 6. 1998 dela kot svobodni umetniški fotograf.

11. Foto Kunc, Beltinci

Franjo Kunc st. fotografira v 30. letih 20. stoletja po celotnem jugovzhodnem delu Prekmurja, kasneje tudi v okolici Murske Sobote. Datirane fotografije so z začetka 30. let 20. stoletja. Na nekaterih je odtisnjen žig *Foto Kunc Beltinci–M. Sobota*. Kasneje je v Murski Soboti odprl podružnico, kjer uporablja žig *Foto Kunc, M. Sobota*. Fotografija s tem žigom ima na reverzu datum 26. 5. 1939. Fotografsko obrt prijavi 9. 11. 1940 v Beltincih. Čeprav se ga spomni malo starejših ljudi v Beltincih²⁴, danes vemo, da so bili prav Beltinci s širšo okolico njegov fotografski teren. Atelje naj bi imel v najemnem stanovanju na dvoriščni strani stanovanjske hiše družine Grlec²⁵ (pred časom je v tej zgradbi deloval tudi Foto Tanja). Franjo st. je imel naslednika Franja ml., ki je fotografiral v Lendavi proti koncu 30. let 20. stoletja.

Ostaja vprašanje, če sta bila oba Kunca v sorodu ali povezavi s Francetom Kuncem (1875–1938)²⁶, z znanim ljubljanskim fotografom, ki je obrtni list kot poklicni fotograf v Ljubljani dobil leta 1909.

12. Franjo Kunc ml., Lendava

Fotografira v Lendavi in bližnji okolici. Njegove fotografije najdemo tudi v Turnišču²⁷. Ima svoj fotografski žig, ki se razlikuje od žiga Franca Kunca st. Ni znano, če je bil lendavski fotografski atelje Kunca ml. podružnica beltinskega. Mogoče pa sta hkrati delovala oba, neodvisno drug od drugega? Mlajši Kunc ni bil vpisan v obrtni register. Njegove fotografije so tehnično dovršene in raznovrstne v motiviki; prevladujejo lepo postavljeni portreti v naravi, živopisne poroke in posnetki otrok. Navzočnost in prepoznavnost fotografij Kunca ml. je v Lendavi bolj očitna kot fotografije Kunca st. v Beltincih.

Fotografije Kunca ml. hranijo posamezniki (npr. Štefan Vida iz Lendave, Mark Krenn iz Murske Sobote ter v družinskih zbirkah iz Lendave in okolice).

²⁴ Informator Nikolaj Szepessy, Beltinci.

²⁵ Informator Peter Šraj, Beltinci.

²⁶ Mirko Kambič, Brane Kovič, dr. Peter Krečič, 150 let fotografije na Slovenskem 1839–1919, Ljubljana 1989.

²⁷ Na razstavi Varašanci, Turnišče 2010.

13. Viljem Ljubišič – Vilmos Lyubicsic, Lendava

Iz obstoječega fotografskega materiala in dostopnih informacijah gre sklepati, da je Viljem fotografiral na območju Lendave in okoličce med leti 1939–1945. Nekaj njegovih fotografij z žigom je bilo razstavljenih na razstavi *Varašanci* v Turnišču leta 2010²⁸. V obrtni register je bil vpisan leta 1940.²⁹ Madžarizirano različico fotografskega žiga *Lyubicsic Vilmos, Alsolendva* je začel uporabljati po letu 1941. Ker je bil žid in hrvaški državlján, ga madžarske okupacijske oblasti iz *političnih* razlogov izselijo leta 1942 ali 1943 (?). »*Iz političnih razlogov so bili nekateri priseljeni židje iz Dolnje Lendave izseljeni leta 1942 ali 1943, kakor npr. fotograf Ljubicić /bil je hrvaški državlján/ ...*«³⁰

Njegovo fotografsko delo bi bilo potrebno natančneje raziskati.

14. Jožef Prahic – József Prahics (1876–1923), Murska Sobota

Rojen 21. 1. 1876 v Dolnjem Knegincu blizu Varaždina, pokopan z ženo Kato (rojeno Bedić) na soboškem pokopališču. V zakonu sta se jima rodili dve hčerki, Jožefina (umrla leta 1931) in Katalina (Katarina, rojena leta 1899).

13. 6. 1905 dobi Jožef obrtno dovoljenje v Čakovcu, kjer fotografira in živi do leta 1907. 13. 9. istega leta zaprosi murskosoboske oblasti za vpis v obrtni register in 17. 9. 1907 je vanj vpisan.³¹ Prahic redno plačuje obrtni davek med leti 1908–1921, leta 1922 ga ne najdemo več v obrtnem registru.

Dolgo je veljal za prvega prekmurskega uradno registriranega poklicnega fotografa, vendar vemo, da je A. Frömmel fotografsko obrt prijavil leta 1905. V Lendavi pa je J. Griffaldi fotografiral že med leti 1870–1880 (?). Da je imel Prahic atelje v Murski Soboti (hišna številka 325), ugotavljamo tudi na osnovi ohranjenih portretnih fotografij, kjer je za ozadje uporabljal isto kulisno draperijo in enak mobilijar. Lesena tla prekriva z različnimi tkaninami ali preprogami. V ateljeju je uporabljal večjo profesionalno kamero na meh standardne dimenzije steklenih negativov 18 x 24 cm, ki jo hrani KKUF v Pokrajinskem muzeju Murska Sobota.

Fotografiral je tudi po bližnjih vaseh. Njegove fotografije hranijo v manjših zasebnih zbirkah v Beltincih (zbirka Szepessy),

28 Gorazd Bence, Turnišče, soavtor razstave.

29 Lendava, splošni članski imenik 1921–1941, Knjiga 134, PAM.

30 Fond Mestni ljudski odbor Dolnja Lendava 1945–1952, Spis 1185 z dne 7. 9. 1946, PAM

31 Mapo s prošnjami in vpisi hrani Pokrajinski arhiv Maribor.

Bodoncih (zbirka Sever), Strukovcih in Dobrovniku. Med njimi je tudi najstarejši (od prijave obrti) do zdaj znani posnetek iz leta 1908.³² Ta fotografija meri 20 x 15 cm in prikazuje slikovito skupino praznično oblečenih vaščanov različnih starosti, med njimi je tudi evangeličanski duhovnik Karol Šiftar. Gre za skupino ljudi, ki se pripravljajo na keglanje, saj otroci v rokah držijo keglje, posnetek je bil narejen na kegljišču za župniščem pri bodonski cerkvi. Velika profesionalna ateljejska kamera je Prahicu omogočala kakovostne povečave, kot je tudi opisana fotografija.

Vsaka Prahiceva fotografija ima za podlago debelejšo lepenko, ki je varovala fotografijo pred obrabo. Osnovno fotografijo je zalpil na industrijsko obrezan karton, največkrat velikosti 16 x 11 cm, ki ga je naročal pri svojem dobavitelju. Reverz (zadnja stran) je bil ornamentiran s secesijskim vzorcem in napisom *souvenir*, na averzu (prednji strani) je bil napis *cabinet portrait*, pri manjši velikosti 11 x 7 cm pa *visit portrait*. Glede na omenjene dimenzije osnovnih fotografij vemo, da je uporabljal različne kamere.

Pionirska vloga prekmurske poklicne fotografije vsekakor pripada Jožefu Prahicu, ki je s svojim večletnim fotografiranjem zaznamoval Prekmurje.

15. Jerolim Purač (1897–1978), Murska Sobota

Rojen 14. 6. 1897 v Gračanici v BiH, muslimanske vere, oče Sadik, mama Čamila (Suša). Umrli je v domu starejših v Rakičanu 12. 5. 1978, pokopan je z ženo Marijo, rojeno Bricelj (1897–1979) na soboškem pokopališču. Bil je Maistrov borec v letih 1918–1919.

Okoli leta 1923 odkupi od vdove beltinskega lekarnarja in amaterskega fotografa Gustava Szepessyja fotografsko opremo in začne fotografirati. Formalne fotografske izobrazbe ni imel. Proti koncu 20. let 20. stoletja Purač že dela kakovostne posnetke in fotorazglednice, ki jih tiskajo domači založniki, financirajo pa naročniki – različni trgovci in obrtniki.

Okoli leta 1933 se z ženo preselita v Mursko Soboto. Po pripovedovanju in spominjanju starejših Sobočanov sta leseno hiško pripeljala s seboj (verjetno razstavljeno), kar za tisti čas ni bilo nič nenavadnega. Lesena hiša je stala v Cvetni ulici (danes Cvetkova, nasproti centra Šavel), kjer so živeli obrtniki, uradniki, oficirji ...

32 Zasebni arhiv družine Sagadin, Murska Sobota.



Foto Jerolim Purač (1897–1978), okoli leta 1928. Navihana družba mladih fantov in deklet (četrti z leve stoji Elemir Szepessy – Panči, pozneje lekarnar v Beltincih) pri Smodiševem mlinu v Ižakovcih na reki Muri. Vir: Nikolaj Szepessy, Beltinci

Tu si je uredil atelje; del strehe naj bi bil zastekljen. V spodnjem delu hiše je imel v manjši sobi urejeno temnico. V svojem priročnem ateljeju je fotografiral takrat vidne in družbeno pomembne Sobočance: trgovce, uradnike, tovarnarja Cvetiča, družino Hartner, srezkega načelnika Lipovška, podnačelnika Bratino ter posameznike iz celega Prekmurja. Od leta 1941 so se v njegovem ateljeju fotografirali tudi oficirji in vojaki madžarske vojske.

Purač je fotografiral po vaseh Prekmurja, razen v Lendavi z okolico. Motivika njegovih posnetkov zajema zgodovinsko, sociološko in etnološko dokumentarno področje. Fotografira do 60. let 20. stoletja. Še danes »iti k Puraču« v pogovoru starejših ljudi pomeni »iti se fotografirat«.

Proti koncu življenja sta z ženo skromno živela v Kocljevi ulici. Po rušenju zgradbe, v kateri sta živela, ostaja nejasna usoda obsežnega fonda steklenih negativov, ki jih je hranil Purač. Večjo zbirko Puračevih fotorazglednic hrani Nikolaj Szepessy iz Beltincev.

16. Foto Reesch, Murska Sobota

Po poroki leta 1925 Dragutin Reesch in Katarina Kološa, rojena Prahič, pod imenom Foto Reesch skupno vodita fotografsko obrt. Delata v fotografskem ateljeju v Sodni ulici, ki ga je Ka-

tarini zapusti oče Jožef Prahč. Foto Reesch nikoli ni bil vpisan v obrtni register, je pa edini znani med prekmurskimi fotografi, ki svojo dejavnost oglašuje v javnih občilih: »*Moderen portret, skupinske slike, slike za legitimacije, vsa v stroko spadajoča dela izvršuje Foto Reesch, Sodna ulica.*«³³ Fotografski žig v različnih variantah Foto Reesch uporablja med leti 1925–1941. Zadnja znana afofografija, na kateri smo našli fotografski žig Foto Reesch, nosi datum 3. 8. 1941. Takrat Dragutin in Katarina ne živita več skupaj; kdaj sta se ločila, ni znano.

17. Dragutin Reesch

Fotograf Dragutin Reesch je bil rojen 26. 10. 1891 v Zagrebu. 14. 5. 1945 je bil ustreljen pri begu (sic!). Pokopan je v družinskem grobu Prahč-Kološa-Reesch. Nazadnje je živel v Prečni ulici (Postay Pal utca 3). Prva žena se je pisala Schwab, umrla je 10. 11. 1923. Oba z Dragutinom sta bila hrvaška Žida (?). Dragutin se je znova poročil 1. 6. 1925 s Katarino Kološa (rojeno Prahč).

Ni znano, kdaj pride Dragutin v Mursko Soboto. Vsiljuje se domneva, da je bilo to med leti 1923–1925. Pred kratkim so našli fotografijo, na kateri je odtisnjen žig D. Reescha kot samostojnega fotografa (glej prilogo z žigi). Fotografija je bila posneta pred letom 1925. Domnevamo, da pride v Mursko Soboto s poklicno fotografsko ambicijo. Ne vemo, kdaj spozna bodočo soprogo Katarino, s katero po poroki leta 1925 skupaj delata pod imenom Foto Reesch. Dragutin je bil izvrsten fotograf.

Vse njegove fotografije, ki jih poznamo, so tehnično brezhibne in dodelane. S portretno fotografijo pa je nedvomno presegel standard poklicnega fotografa. Fotografsko pokriva Mursko Soboto z okoliškimi vasmimi. Mojster fotografije Dragutin Reesch se pred svojo tragično smrtjo loči od Katarine.

Se je to zgodilo na začetku 40. let 20. stoletja in v povezavi z njegovim domnevnim židovskim poreklom? Ostaja pa tudi vprašanje, kako dolgo je Dragutin sploh fotografiral.

18. Katarina Reesch (1899–1978), Murska Sobota

Katarina (Katalina) se rodi 1899 v Varaždinu očetu fotografu Jožefu Prahču in mami Kati. Leta 1919 se poroči z Jožetom Kolo-

33 Vodič prekmurskega tedna od 17. 6. Do 26. 6. 1939, Murska Sobota, original hrani Mark Krenn

šo z Ivancev, zasebnim uradnikom pri grofu Szaparyju; Jože nenadoma umre leta 1922. V tem zakonu se rodita hči Margit, ki umre leta 1942, in sin Jože Kološa ml. Katarina se znova poroči 1925. leta z zagrebškim židom Dragutinom Reeschem.

Domnevamo, da se je Katarina pred očetovo smrtjo in po njej v letih 1919–1925 (do poroke z Dragutinom Reeschem) tudi sama ukvarjala s poklicno fotografijo. Vsekakor je fotografirala še pred poroko z Jožetom Kološo leta 1919 (glej prilogo z žigi). Do začetka 40. let 20. stoletja z Dragutinom skupaj vodita fotografsko obrt v Murski Soboti. Nejasni so njihovi poklicni odnosi v letih 1940–1945. V tem času se tudi ločita. Katarina prijavljuje leta 1940 fotografsko obrt pod svojim imenom,³⁴ ima tudi svoj žig. Mogoče ji je po ločitvi pomagal sin Jože, dokler ga niso leta 1943 mobilizirali v madžarsko vojsko? Katarino po do zdaj zbranih podatkih postavljamo na mesto prve poklicne fotografinke v Prekmurju.

19. Alojz (Alojos) Sbüll (1899–1995), Sotina

Rodi se 1. 6. 1899 v Sotini. S fotografijo se začne ukvarjati v letih 1925–1926 in fotografira do smrti 6. 5. 1995; intenzivno se s fotografiranjem ukvarja med leti 1930–1946 in v tem času mu fotografiranje predstavlja edini vir zaslužka. S fotografijo se je seznanil med listanjem francoskih fotografskih revij, ki jih je pregledoval v bolnišnici, kjer je bil nekaj časa hospitaliziran.

Konec 20. let 20. stoletja že dela dobre posnetke, ki kažejo na izvrstno fotografsko intuicijo bodočega poklicnega fotografa. Leta 1936 si zgradi zidano hišo (večji del od prihodkov fotografiranja). Posebnost novozgrajene hiše je, da ima na dvoriščni strani večji fotografski atelje, na jugovzhodu zastekljen, v katerem je ves dan prihajala svetloba. To je bil edini fotografski atelje v tistem času na prekmurskem podeželju. Kulisno draperijo za ozadje pri portretih mu je poslikal slikopleskar Mölner iz sosednje vasi, prav tako fotografski avizo v škatlitem polju med dvema oknom na čelni strani hiše. Silhueta kamere in inicialk AS (Alois Sbüll) je dolgo oglaševala fotografsko dejavnost. V hiši je imel večji prostor, razdeljen na dva dela; v prvem je bila temnica, v katero je zahajal samo on, v drugem je sprejemal stranke.

34 Glavna knjiga obrtnih članov 1933–1941, Knjiga 72, PAM.

Del stare hiše je bil leta 1968 porušen, z njim fotografski atelje, nadomestila ga je novogradnja z gostilno v pritličju.

Sbüll fotografira po severozahodnem delu Goričkega: Trdkova, Matjaševci, Sotina, Serdica, Nuskova, Večeslavci, Pertoča, Krašči ... Njegov najljubši teren je bila okolica Pertoče.³⁵ Fotografira s potovalno kamero na meh, velikosti negativa 14 x 9 cm. To kamero uporablja do konca 30. let 20. stoletja, kasneje jo uporablja za povečave. V oddaljene kraje se vozi s kolesom, kamero ima v usnjeni torbi, pritrjeno na kolo. S seboj je vozil tudi stativ. Kasneje je uporabljal tudi ročne kamere na filmski zvitek velikosti 9 x 6 cm. Del fotografske zapuščine, vključno s tehnično opremo, hrani njegov sin Alojz Sbüll ml. v Sotini.



Foto Alojz Sbüll (1898–1995), leta 1938. Slovesnost ob gradnji gasilskega doma z manjšim čelnim stolpičem v Kramarovcih. Zgradba stoji še danes. Posnetek ima poleg bogate likovne kompozicije tudi dokumentarno vrednost. Kramarovci so bili namreč pred letom 1945 vas z večinskim nemškim prebivalstvom. Večino teh ljudi so po koncu 2. svetovne vojne razselili. Za njimi je ostalo malo fotografij. Ta je ena redkih ohranjenih.

V svoji temnici opravlja vse tehnične postopke, potrebne pri izdelavi fotografije. Uporabljal je fotografske izdelke podjetij Ferrania (Milano), Agfa in Mimosa, ki jih je naročal v Murski Soboti pri trgovcu Štivanu, določeni material pa je kupoval v Mariboru. Pri nakupu in izbiri je bil natančen. Pri barvnem toniranju

³⁵ Alojz Sbüll, Sotina.

fotografije je uporabljal edinstven prosojni nanos, ki ga je pridobil iz barvne palete krep papirja in vode. Na suho fotografijo ga je tanko nanašal s prsti in utrjeval z lastno slino. Na ta način pridobljeno zeleno barvo je pogosto uporabil za vegetativna ozadja pri žanrski fotografiji ali portretu, rumeno pa pri nakitu portretiranca (glej ohranjene fotografije). Pri tem postopku mu je včasih pomagala sestrična Ida. Iz vsakega posnetka na steklenem negativu je naredil najmanj 6 fotografij; pri prvi fotografiji je določil čas osvetlitve za ostalih pet. Eno fotografijo je obdržal v svojem arhivu (ki ga je urejal po vaseh in motivih), štiri je dal naročniku. Njegov delovni teden je bil ustaljen: v soboto in nedeljo fotografiranje, v ponedeljek in torek izdelava fotografij, naslednjo nedeljo prodaja naročniku – pred cerkvijo pri Sv. Juriju ob 10. uri, pred cerkvijo sv. Helene na Pertoči ob 10. 30. Najboljše stranke je imel na Pertoči in neposredni okolici.

Motivi njegovih fotografij so v glavnem družabni dogodki in portretne fotografije. Posebnost njegovega fotografiranja v primerjavi z drugimi prekmurskimi fotografi so številni portreti graničarjev takratne kraljevine Jugoslavije.

Sbüll ni bil vpisan v obrtni register. Fotografski žig začne uporabljati po madžarski zasedbi leta 1941. Leta 1945, ko v Prekmurje prihajajo ruski vojaki, ti plačujejo fotografije v naturalijah – fotografijo plačujejo s kolesi, ročnimi urami, živalmi, lesom za kurjavo ... Večino tega so namreč zaplenili v avstrijskih vaseh čez mejo. Po koncu druge svetovne vojne je težko dobival kakovosten fotografski material, zato je tudi manj fotografiral. V 60. letih 20. stoletja, ko se državne meje bolj odprejo, se možnosti za nakup fotografskega materiala izboljšajo.

Del njegove fotografske dediščine, steklene negative, hrani Pokrajinski muzej Murska Sobota. Podaril mu ga je Alojz Sbüll, ljubiteljski fotograf in dober poznavalec očetovega dela.

20. Julij (Gyula) Schönauder (1894–1944), Šalovci

Rojen leta 1894 v Lipovcih, očetu Mauru. Julij in žena Elizabeta sta bila židovske vere. V zakonu sta se jima rodila dva otroka; sin Ladislav je bil rojen v Turnišču leta 1927, hči Helena leta 1929, verjetno v Šalovcih. Zgodaj spomladi družino skupaj z drugimi židi iz okolice madžarski orožniki odpeljejo na Madžarsko, od tam v koncentracijsko taborišče Auschwitz, kjer tragično umrejo 22. 5. 1944.



Foto Julij Schönauer (1894–1944), 17. november 1931. Pogrebna povorka v Šalovcih. Žalne slovesnosti je opravil dolenski duhovnik Jože Klekl ml. (1879–1936). »Ob 3 popoldne pogreb pok. ml. Županek Anice v starosti 18 mesecev, hčerke našega agilnega in neumornega društva. tajnika (gasil.) in obč. župana tov. Županek Viljema. Navzoči 22 gasilcev. Pred pogrebom so od zbirališča gasilci vkorakali – izmed njih neznano preje – v gostilno Štefaneca kde so dobili malo okrepčila [pijače] in žemlje in vsaki en par cigaretov. Pri hiši drugo nič. Pogreb brezplačen.« Dobesedni prepis iz Šalovske gasilske kronike. Pisal jo je Viljem Županek, oče pokojne Anice. Groteskni zapis o smrti lastnega otroka dopolni še fotografija žalostnega dogodka, kjer drobno shrljivost zbujajo nasmihanje nekaterih gasilcev, ki poskušajo pozirati fotografu. Likovna faktura posnetka je dobro izpeljana. Žalni mimohod po blatnem novembrskem kolovozu, s tipično panonsko arhitekturo v ozadju, pripelje čustva do roba.

Družina je pred letom 1929 nekaj časa živela v Turnišču. »Popoldne ob 3. uri slikanje celokupnega članstva (društva) pred hišo Štefaneca. Nastop ob 2. uri. Slikar je Schönauer Gyula iz Turnišča. Dva posnetka.«³⁶ Za obdobje pred letom 1929 o njem kot fotografu nimamo podatkov. Fotografirati je začel pred letom 1929, vendar ne veliko prej: »Pregledanje na ogled poslani vzorci slik. Cena: mali karton (14 x 9 cm) 9.–, velika slika brez kartona (16 x 11 cm) 14. din po komadu.«³⁷

Schönauer je verjetno po nekaj fotografskih obiskih ugotovil, da to območje nima stalnega fotografa; občasno je v te kraje prihajal Brunner iz Sela. K odločitvi, da se preseli v Šalovce, je ver-

36 Prostovoljno gasilnega društva v Šalovcih 1924, knjige zgodovine, Društvena kronika (1924–1938), original hrani arhi v GD Šalovci.

37 Prostovoljno gasilnega društva v Šalovcih 1924, knjige zgodovine, Društvena kronika (1924–1938), original hrani arhi v GD Šalovci.

jetno pripomoglo tudi to, da je takrat v Šalovcih že bivalo nekaj židovskih družin (npr. Vogel, Schwarz, Press, Kohn ...). V družbenem in poklicnem smislu je bilo to okolje zanj ugodno in primerno, saj je družina živela izključno od njegovega fotografskega dela. Najkasneje konec leta 1929 se preselijo v Šalovce v večjo hišo, za vaško gostilno v centru vasi (danes je tu poslovno-stanovanjski objekt).

Fotografskega ateljeja ni imel. Temnico si je za svoje potrebe uredil v gospodarskem delu hiše. Portretiral je pred čelno steno svoje hiše. Za ozadje je uporabljal temnejše, grobo platno, ki omehča svetlobo, ob portretiranju ga je obesil na steno. Od pohišva je imel višjo »alt-deutsch« okroglo mizico z rezljanim nosilnim stebričem, nanjo je postavljal žardinjero s sveže nabranim cvetjem; na mizico s tihožitjem se je portretiranec navadno prislonil z desno roko. Ti posnetki so ob dobri naravni svetlobi korektni in tehnično brezhibni. Za fotografiranje uporablja klasično potovalno kamero na meh s steklenimi negativni mer 14 x 9 cm. Poleg osnovnega formata je delal tudi povečave različnih dimenzij, pa tudi fotografije manjšega formata za osebne dokumente. Iz zbirke ohranjenih fotografij je razvidno, da ni uporabljal ročnih kamer na filmski zvitek.

Prebivalci Šalovcev so se radi fotografirali. Poleg portreta kot pomembnega in dobičkonosnega zaslužka Schönerjeve fotografije prikazujejo družbene in družinske dogodke: poroke, pogrebe, društvene, državne in cerkvene dogodke, gledališke igre ... Posebnost so njegove fotorazglednice, ki jih je skrbno izdeloval tudi med madžarsko okupacijo. Ker je večina žanrskih kompozicij pri njem odlično zastavljenih, je težko ločiti, ali je bil posnetek namenjen zgolj običajni stranki ali pa je imel v mislih že nastajajočo fotorazglednico, ki bi jo stranka lahko poslala po pošti (poznamo tako fotografijo, ki je bila poslana na Dunaj³⁸). Prav tako je pri njem mogoče zaznati številčnost gasilskih fotografij, npr. gasilske slovesnosti, posvetitve gasilskega praporja, prevzem brižgalnih črpalk ... Vemo, da so bila gasilska društva dobri plačniki. Fotografira v glavnem po vaseh severovzhoda Goriškega: Domanjševci, Šalovci, Hodoš, Dolenci, Budinci, Čepinci, Markovci,

38 V osebni arhivu jo hrani Mark Krenn

tudi Stanjevci. Po pripovedovanju posameznikov je v bližnje vasi hodil fotografirat peš.

V obrtni register je bil vpisan leta 1941, po madžarski okupaciji. Njegov fotografski žig sledimo od leta 1930.

Fond steklenih negativov, ki je bil več let shranjen v košarah na podstrešju hiše, kjer je družina stanovala, je bil pri rušenju v 90. letih 20. stoletja večinoma uničen. Okoli 150 negativov je pred uničenjem rešil Franc Just, okoli 300 originalnih fotografij različnih formatov in preslikav pa hrani avtor prispevka.

fotograf	kraj fotografske dejavnosti	vpis v obrtni register	fotografski žig	podatki o prodaji in naročilu fotografij
Foto Balkan	Lendava	ni podatkov	da	ni podatkov
Pavel Brunner	Selo	da	ni podatkov	da
Jožef Čiček	Lendava	da	ni podatkov	ni podatkov
Ernest Ferencek	Vučja Gomila	ni podatkov	ni podatkov	da
Alois Frömmel	M. Sobota	da	ni podatkov	ni podatkov
Josip Gider	Vanča vas	da	da	da
J. Griffaldi	Lendava	ni podatkov	profesionalni fotografski vizo na reverzu fotografije	ni podatkov
Filip Jošavič	Lendava	ni podatkov	da	ni podatkov
Anton Klemar	Ropoča	ni podatkov	da	ni podatkov
Jože Kološa	M. Sobota	ni podatkov	da	ni podatkov
Foto Kunc	Beltinci–M. Sobota	da	da	ni podatkov
Franjo Kunc ml.	Lendava	ni podatkov	da	ni podatkov
Viljem Ljubičič	Lendava	da	da	ni podatkov
Jožef Prahič	M. Sobota	da	da	da
Jerolim Purač	Beltinci–M. Sobota	da	da	da
Foto Reesch	M. Sobota	ni podatkov	da	da
Dragutin Reesch	M. Sobota	ni podatkov	da	ni podatkov
Katarina Reesch Katarina Prahič	M. Sobota	da	da	da
Alois Sbüll	Sotina	ni podatkov	da	da
Julij Schönauer	Šalovci	da	da	da

Iz bližnjih slovenskih krajev čez Muro so v letih 1900–1940 fotografirali še: Foto Lux iz Radgone, fotograf Franc Bračko ali as Foto Mura iz Radencev. V zbirki avtorja prispevka so tudi fo-

tografije z Dolnje Bistrice, ki jih je posnel fotograf Alto Huber iz Ljutomera pred letom 1920 . Med leti 1930–1945 v Ljutomeru fotografira še foto Elsa.

LJUBITELJSKI FOTOGRAFI

Sem uvrščamo nepoklicne, »amaterske« fotografe. Po načinu dela in razumevanju fotografije jih lahko razdelimo v dve skupini:

V prvi skupini so tisti fotografi, ki fotografirajo zgolj za osebno rabo in arhiv, domače okolje, družinske člane in znance, lokalne posebnosti, motive s potovanj. Večinoma so fotografirali s cenenimi kamerami, ki so jih lahko kupili tudi v Murski Soboti (Hahn, Štivan) in Lendavi (Balkany); bile so preproste za rokovanje, niso pa omogočale kakovostnih posnetkov. Kljub temu takšne fotografije pomembno prispevajo k razumevanju in spoznavanju družbenih dogodkov v Prekmurju (npr. posnetek pristanka stratosferskega balona 26. 8. 1934 v Ženavljah, ki ga je zabeležil Aladar Makari iz Šalovcev), omogočajo kronološki pregled posameznih družin in generacij. Z ljubiteljskim fotografiranjem so se največ ukvarjali konec 30. let 20. stoletja.

V drugi skupini so tisti ljubiteljski fotografi, ki imajo strokovno znanje in opremo, njihovi posnetki so drugačni v kakovostnem smislu (v drugih krajih Slovenije jih je več). Včasih jih zanima samo likovna faktura posnetka, drugič svetlobna gradacija motiva ... Izdelujejo povečave ter skrbno retuširajo zgrešene detajle – so perfekcionisti. Sodelujejo na fotografskih razstavah, svoje posnetke objavljajo v strokovnih in drugih revijah doma in v tujini. Sem bi lahko uvrstili duhovnika dr. Mirka Lenarčiča z Zg. Slavečev.

Predstavljeni ljubiteljski fotografi so bili identificirani na podlagi posameznih zapisov (kronik), ustnih pričevanj živečih sorodnikov, člankih predvojnega časopisja in avtorsko označenih fotografij. S tem pa seznam ljubiteljskih fotografov še zdaleč ni končan.

1. Štefan Fujs (1918–2008), Vučja Gomila

Fotografira predvsem v domačem kraju med leti 1938–1941. Ljudje in dogodki, povezani z domačijo, so njegov najpogostejši motiv.

Zbirko fotografij manjšega formata hrani Pokrajinski muzej Murska Sobota.

2. Štefan Heklič, Murska Sobota

Bil je iz znane trgovske družine. Pri rušenju zgradbe v Kocljevi ulici, kjer je živel zdravnik Heklič, so našli v kupu smeti majhen album, v katerem je bilo okrog 50 celuloidnih negativov velikosti 6 x 4,5 cm, v neposredni bližini je bilo še 20 fotografij istega formata; vse to je bilo last pokojnega zdravnika Hekliča.

Fotografije in negativni so iz obdobja 1942–1944. Prikazujejo slovesen mimohod madžarskih vojaških enot mimo današnje Trga zmage. Na približno 10 negativih so posnetki zgradb v Murski Soboti, ostalo pa so posnetki iz Budimpešte, kjer je bil Štefan Heklič leta 1943. Fotografiral je z navadno amatersko kamero, vendar so posnetki dobri; uporablja tudi fotografski stativ.

3. Lajos Könye (1883–1953), Hodoš

Na podstrešju ene od hodoških hiš so v 90. letih 20. stoletja madžarski študentje etnologije našli okoli 200 steklenih negativov, ki jih je posnel domačin Lajos.

Fotografiral je tisto, kar ga je v domačem okolju vizualno pritegnilo, motivi so tako raznovrstni. Uporabljal je potovalno kamero na meh s standardno velikostjo negativa 13 x 9 cm. Posnetke je razvijal sam in ker ni bil več del s kamero in tehnologije izdelave, posnetki kakovostno nihajo. Kljub temu predstavljajo izjemen prispevek k etnološki podobi Hodoša z okolico. Fotografira med leti 1915–1945.

Njegovo ohranjeno fotografsko delo je strokovno obdelano v monografiji Zgodovina Hodoša in Krplivnika.

4. Mirko Lenaršič (1882–1966), Nyöger, Madžarska

Rodi se 13. 11. 1882 na Gornjih Slavečih. 1906. je posvečen v duhovnika, pet let je kaplan na Tišini pri Francu Ivanocyju, vmes doktorira iz cerkvenega prava. Med leti 1911–1913 je župnik v Murski Soboti, od 1913. do 1924. župnik na Dolnjem Seniku v Porabju. Cerkvena oblast ga, tudi zaradi slovenstva, premesti v Nyöger na Madžarsko. Tam živi in dela do smrti 17. 8. 1966.³⁹

Ni znano, kdaj se je začel ukvarjati s fotografiranjem, zagotovo pred letom 1909, ko naj bi sodeloval na fotografski razstavi v Parizu. Njegovih fotografij iz 20. let 20. stoletja, ko je služboval v

39 Vilko Novak, Narodnjak in umetniški fotograf Mirko Lenaršič, v: Stopinje 1991, Murska Sobota, str. 42–46.

Prekmurju, ne poznamo. Mogoče so njegovi posnetki notranjosti soboške cerkve iz leta ok. 1912. Okoli 10 steklenih negativov s posnetki hrani škofijski arhiv v Murski Soboti. Kasneje razstavlja še leta 1934 v Közsegu, 1942 v Šopronu, Budimpešti in Sombotelu, 1943 v Diosgyöru.⁴⁰ S fotografiranjem se ukvarja do smrti.

Dr. Lenaršič je bil več kot ljubiteljski fotograf – privlačila ga je umetnostna refleksija fotografije. Uvrščamo ga v drugo skupino fotografov ljubiteljev, ki fotografijo dojemajo v širšem smislu.

Posnetki, ki jih poznamo in jih je opisal Vilko Novak v svojem članku⁴¹, pričajo o njegovem izjemnem poznavanju fotografije in fotografskih postopkov. Iz tega se da sklepati, da je imel dobro fotografsko opremo in kamero, ki mu je omogočala vrhunske posnetke. V zgodnji dobi fotografiranja ga je privlačila motivika podeželja, kasneje ga pritegne reka Raba, ki jo je fotografiral v poletnem in zimskem času. Tudi zunanost župnišča v Nögerju, kjer je služboval, ga je vedno znova navduševala; pri posnetkih tihožitja v župnišču ga je zanimala igra svetlobe, s katero se je študijsko ukvarjal.

Lenaršič po zbranih podatkih o njegovem delu ni prodajal fotografij, ni zapisan v registru obrtnikov in ni imel svojega fotografskega žiga. Privlačilo ga je fotografiranje, ki je presegalo povprečno ljubiteljsko dokumentiranje sveta okrog sebe.

5. Aladar Makari (1892–1977), Šalovci

Bil je učitelj v Šalovcih med leti 1924–1970.

Fotografiral je med leti 1925–1945, verjetno tudi pozneje. Prvo omembo Makarija kot fotografa najdemo v šalovski gasilski kroniki 15. 3. 1925: »*Pred začetkom igre so gosp. Makári, učitelj fotografirali vse igralce ...*«⁴² V družinskem fotoalbumu, ki ga hrani Pokrajinski muzej Murska Sobota, so njegove fotografije različnih velikosti, posnete ob raznih priložnostih: obisk tromejnika s kolesom, posnetki lovcev, sokolska društva, fotografije iz Sarajeva, pristanek stratosferskega balona leta 1934 v Ženavljah ...

40 Štefan Sobočan, Priključeni teolog in umetniški fotograf, v: Vestnik, 6. 2. 2003.

41 Vilko Novak, Narodnjak in umetniški fotograf Mirko Lenaršič, v: Stopinje 1991, Murska Sobota, str. 42–46.

42 Prostovoljno gasilnega društva v Šalovcih 1924, knjige zgodovine, Društvena kronika (1924–1938), original hrani arhiv GD Šalovci

6. Francz Pergaz, Turnišče

Fotografiral je med leti 1909–1914 (?). Poznamo fotografijo, ki je bila predstavljena na razstavi Varašanci v Turnišču. Ta fotografija ima na nosilnem osnovnem kartonu v spodnjem delu odtisnjen celoten fotograf avizo: »*Francz Pergaz, Fényképész, Bantornya.*« V levem zgornjem kotu se v obe smeri plete cvetlična bordura v odtisnjenem reliefu.

V obrtnem registru med leti 1925–1936 kot ključavničarja najdemo vpisanega Franja Pergarja iz Turnišča. Sta Francz Pergaz in Franjo Pergar ista oseba? Če domnevi pritrdimo, dobimo lik vaškega *ezermeštra*, ki se je ukvarjal tudi s fotografijo.

7. Ludvik Recek (1914–1992), Kuzma

S fotografijo se ukvarja med leti 1938–1965, obrt prijavi okoli leta 1954. Do leta 1945 se s fotografijo ukvarja ljubiteljsko, saj igra tudi saksofon in klarinet v domači Reckovi bandi in z njo služi po veselicah.

Del fotografske opreme hranijo njegovi potomci v Kuzmi.

8. Gustav Szepessy (1892–1920), Beltinci

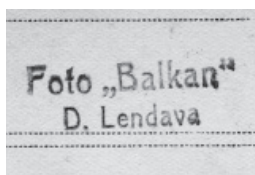
Poleg lekarništva – svoje osnovne dejavnosti – se je ukvarjal s fotografiranjem. Opremo in popotno kamero na meh je kupil leta 1908 in z njo fotografiral do smrti. Glavna motivika posnetkov so družina in prijatelji: privlačna žena Margit, ki v eksotičnih oblekah zapeljivo pozira, pikniki v beltinskem parku, fontana in sadovnjaki za hišo, notranjost domače hiše z bogatim pohištvom ...

Močno fotografsko izrazje in življenjska volja se nesrečno končata z zgodnjo smrtjo leta 1920. Žena Margit proda celotno fotografsko opremo okoli leta 1923 Jerolimu Puraču, kasneje znemu prekmurškemu fotografu.

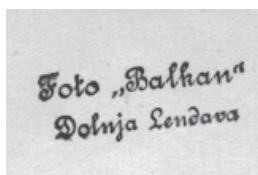
9. Silvester Štingl, Dobrovnik

Fotografira konec 30. let 20. stoletja. Gre za posnetke stavbne dediščine in prebivalcev Dobrovnika, Lendave in okoliških vasi. Nekaj posnetkov je iz Medmurja. Posebnost, ki ga loči od drugih amaterskih prekmurskih fotografov, je datiranje in opis posnetkov na averzu večine fotografij.

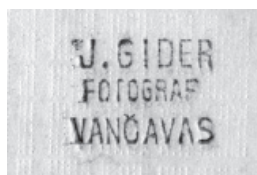
Del njegove zapuščine hrani Štefan Vida, zbiralec iz Lendave.



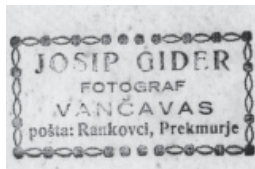
1



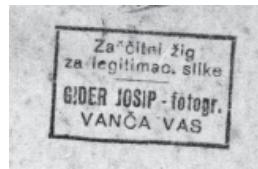
2



3



4



5



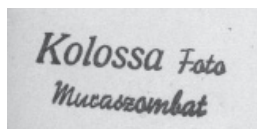
6



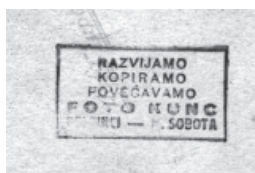
7



8



9



10



11



12



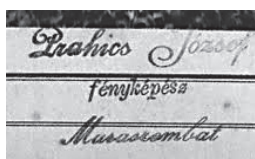
13



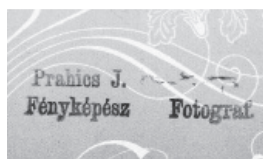
14



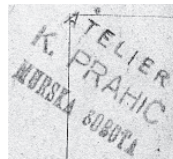
15



16



17



18



19



20



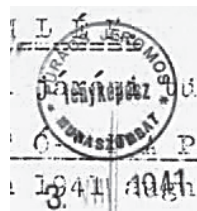
21



22



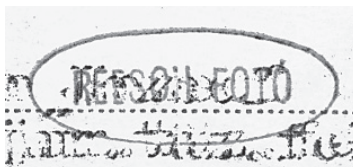
23



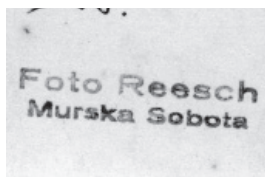
24



25



26



27



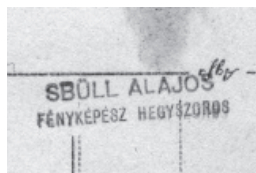
28



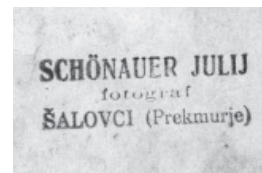
29



30



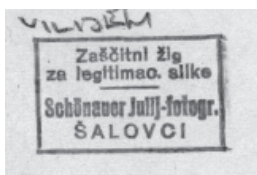
31



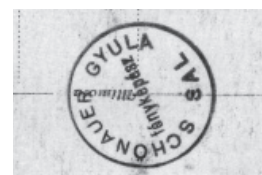
32



33



34



35

- 1 Foto Balkan Lendava
V uporabi v zgodnjih 30. letih 20. stoletja.
- mokri žig, indigov odtis
- dim. 2,8 x 1,2 cm
Slovar slovenskega knjižnega jezika o mokrem žigu: »...pri katerem je barva raztopljena in se znak odtisne na papir.«
- 2 Foto Balkan Lendava
- mokri žig, indigov odtis
- dim. 3 x 1,1 cm
- 3 Josip Gider, Vanča vas
V uporabi v letih 1922–1937.
- suhi reliefni žig, temno toniran
- dim. 1,5 x 1 cm
Slovar slovenskega knjižnega suhi žig razlaga: »Reliefno oblikovan, brezbarven žig, pri katerem se znak odtisne s stisnjenjem kovinskega pozitivna in negativna.«
- 4 Josip Gider, Vanča vas
V uporabi okoli leta 1924.
- mokri žig, temno toniran odtis
- dim. 5,3 x 2,6 cm
Z izvezeno ornamentiko robnih linij in široko razpelnim slovenskim napisom sodi ta Giderjev mokri žig v vrh fotografskih žigov.
- 5 Josip Gider, Vanča vas
V uporabi v letih 1933–1941.
- mokri žig, indigov odtis (varianta tudi s temno rjavim tonom)
- dim. 2,5 x 1,5 cm
V primerjavi s fotografom Schönauerjem, ki je podoben žig uporabljal zgolj pri malih formatih (portretilih), ki so bili namenjeni za osebne dokumente, je Gider ta žig uporabljal tudi pri fotografijah standardnega formata (14 x 9 cm).
- 6 Josip Gider, Vanča vas
V uporabi v letih 1939–1941.
- mokri žig, temno toniran odtis (pogostejše indigov odtis)
- dim. 2,2 x 1,4 cm
- 7 Anton Klemar, Ropoča
V uporabi v letih 1924–1926.
- mokri žig, indigov odtis
- dim. 6,5 x 2 cm
Ta žig je bil odtisnjen na fotografiji, datirana z letnico 1925.
- 8 Anton Klemar, Ropoča
V uporabi po letu 1926.
- mokri žig, indigov odtis
- dim. 7 x 2 cm
Glede na zgodnjo različico sprememba v dimenziji žiga, prej je bil »photographist«, zdaj »Fotografist« (poslovenjeni izraz), dodano tudi: »p., Rogasovce“ (pošta Rogasovci). Spremenjena tudi puščičasta ornamentika zapisa.
- 9 Jože Kološa, Murska Sobota
V uporabi v letih 1943–1945 (žig je bil odtisnjen 18. septembra 1943).
- mokri žig, rdeče toniran odtis
- dim. 3 x 1,2 cm
Domnevam, da je ta žig Jože Kološa začel uporabljati po opravljenem mojstrskem izpitu leta 1943 v Šopronu na Madžarskem.
- 10 Foto Kunc, Beltinci
V uporabi 30. leta 20. stoletja.
- mokri žig, zeleno toniran odtis
- dim. 2,5 x 1,5 cm
- 11 Foto Kunc, Beltinci
V uporabi v zgodnjih 30. leta 20. stoletja.
- mokri žig, indigo odtis
- dim. 2,1 x 1,1 cm
Prvi znani žig Franja Kunca.
- 12 Foto Kunc, Beltinci
V uporabi 30. leta 20. stoletja.
- mokri žig, zeleno toniran odtis
- dim. 1,2 x 1,2 cm
- 13 Foto Kunc, Beltinci
V uporabi v drugi polovici 30. leta 20. stoletja.
- mokri žig, indigo odtis
- dim. 2,2 x 1,5 cm
Žig se je uporabljal predvsem pri fotografijah za osebne dokumente.
- 14 Foto Kunc, Murska Sobota
- 26. 5. 1939
- mokri žig, indigov odtis
- dim. 1,8 x 1,8 cm
- 15 Franjo Kunc ml., Lendava
V uporabi 30. leta 20. stoletja.
- mokri žig, temno toniran odtis
- dim. 4,5 x 1,8 cm

16 Jožef Prahič, Murska Sobota
V uporabi v letih 1907–1919.

- mokri žig, indigov odtis

- dim. 3,6 x 2,2 cm

V slovenskem prevodu: »Prahič Jožef, fotograf, M. Sobota«

To je do zdaj najstarejši znani žig kakšnega fotografa, ki je fotografsko obrt prijavil na območju današnjega Prekmurja.

Je pa imel Prahič v letih 1905–1907 prijavljeno obrt v Čakovcu. Žig iz tistega obdobja je bil podoben temu, le ime kraja je bilo drugačno. PRAHICS J. FÉNYKÉPÉSZ, CSÁKTORYA

17 Jožef Prahič, Murska Sobota
V uporabi po letu 1919.

- mokri žig, indigov odtis

- dim. 5,5 x 1,5 cm

Poleg madžarskega Fényképész je v spodnjo vrstico žiga dodal še slovensko »Fotograf«.

18 Katarina Prahič, Murska Sobota
V uporabi med letom 1920.

- mokri žig, temno toniran odtis

- dim. 2,3 x 1,4 cm

Prvi znani žig prve prekmurske fotografkinje Katarine Reesch (Kološa), dekl. Prahič.

19 Jerolim Purač, Beltinci
V uporabi v letih 1924–1933.

- mokri žig, indigov odtis

- dim. 2,5 x 1,5 cm

Prvi znani Puračev žig.

20 Jerolim Purač, Murska Sobota
V uporabi v letih 1933–1941.

- mokri žig, indigov odtis

- dim. 3 x 3 cm

Najbolj prepoznaven fotografski žig tistega časa. Vsaka relevantna družinska zbirka fotografij v Prekmurju hrani vsaj eno Puračevo fotografijo s tem žigom.

21 Jerolim Purač, Murska Sobota
V uporabi 30. leta 20. stoletja.

- suhi žig

- dim. 1,9 x 1 cm

Redko v uporabi

22 Jerolim Purač, Murska Sobota
V uporabi v letih 1941–1945.

- mokri žig, indigov odtis

- dim. 2 x 2 cm

Prevod: »Foto Purač, izdelava amaterskih fotografij, M. Sobota«. Obdobje madžarske okupacije.

23 Jerolim Purač, Murska Sobota
30. 10. 1944

- mokri žig, indigov odtis

- dim. 2,7 x 2,7 cm

Leica je znamka fotoaparatorov. Madžarski izraz osztaly pa v dobesednem slovenskem prevodu pomeni razred. Žig je redek in je verjetno povezan s kratkim obdobjem Puračeve fotografije, ko je izjemoma uporabljal fotoaparat znamke Leica.

24 Jerolim Purač, Murska Sobota
30. 8. 1941

- mokri žig, indigov odtis

- dim. 2 x 2 cm

Ta žig je odtisnjen na spominsko fotografijo ob veliki gasilski manifestaciji, 3. 8. 1941. Purač je v tej različici žiga madžariziral tudi ime Jerolim – Jeromos.

25 Foto Reesch, Murska Sobota
V uporabi po letu 1925.

- suhi žig

- dim. 3,1 x 1,1 cm

Prvi znani žig Dragutina Reescha po poroki s Katarino Kološa (dekl. Prahič), leta 1925.

26 Foto Reesch, Murska Sobota
- 3. 8. 1941

- mokri žig, rdeče toniran odtis

- dim. 2,3 x 0,8 cm

Žig je bil odtisnjen na spominsko fotografijo ob veliki gasilski manifestaciji 3. 8. 1941 na današnjem Trgu zmage v Murski Soboti.

27 Foto Reesch, Murska Sobota
V uporabi konec 30. let 20. stoletja.

- mokri žig, temno toniran odtis

- dim. 3,5 x 1 cm

Žig je bil uporabljan pri osnovnem formatu fotografije (14 x 9 cm), pa tudi pri manjših formatih, ki so bili namenjeni raznim osebnim dokumentom.

28 Dragutin Reesch, Murska Sobota
V uporabi v letih 1923–1925.

- mokri žig, indigo odtis

- dim. 3,5 x 1,5 cm

Prvi znani žig Dragutina Reescha pred poroko s Katarino Kološa leta 1925.

29 Foto Katarina Reesch, Murska Sobota
V uporabi pred 1941.

- mokri žig, indigov odtis

- dim. 2,5 x 1,5 cm

Uporaba zgolj za osebne dokumente.

30 Foto Katarina Reesch, Murska Sobota
V uporabi v letih 1940–1943.

- mokri žig, indigov odtis

- dim. 2,5 x 1 cm

31 Alojz Sbüll, Sotina

V uporabi v letih 1941–1945.

- mokri žig, odtis v temni barvi

- dim. 3 x 1 cm

Sbüll je začel žigosati svoje fotografije šele v času madžarske okupacije. HEGYSZOROS – SOTINA.

32 Julij Schönauer, Šalovci

V uporabi v letih 1929–1933.

- mokri žig, indigov odtis

- dim. 5 x 2 cm

Prvi znani žig šalovskega fotografa Julija Schönauerja.

33 Julij Schönauer, Šalovci

V uporabi v letih 1933–1941.

- mokri žig, indigov odtis

- dim. 3,5 x 3,5 cm

34 Julij Schönauer, Šalovci

V uporabi v letih 1933–1941.

- mokri žig, indigov odtis

- dim. 2,5 x 1,5 cm

Standardni žig za vse vrste osebnih dokumentov, ki so ga bolj ali manj uporabljali vsi poklicni fotografi v Prekmurju od leta 1933.

35 Julij Schönauer, Šalovci

V uporabi v letih 1941–1944.

- mokri žig, indigov odtis

- dim. 1,8 x 1,8 cm

LITERATURA

- Mag. Marko Kambič, Brane Kovič, dr. Peter Krečič, 150 let fotografije na Slovenskem 1839–1989, Ljubljana 1989.
- Jiří Janda, Kamery obskury fotografické přístroje z let 1840–1940, Praha 1982.
- Jerneja Hederih, Fotografiranje v Mariboru 1918–1941, Maribor 2001.
- Borut Brumen, Na robu zgodovine in spomina, Murska Sobota 1995.
- Benczik Gyula ... (et al.), Zgodovina Hodoša in Krplivnika, Lendava 2005.
- Aleksander Bassin, Sava Stepanov, Moja fotografija/Jože Kološa - Kološ, Murska Sobota 1990.
- Franc Obal, Jože Kološa - Kološ, Sobota moje mladosti, Murska Sobota 1991.
- Alan Buckingham, Fotografija, Murska Sobota 2004.
- Stoletje tisočeri svetlob. Ateljejski fotograf Peter Lampič, Muzej novejši zgodovine Slovenije, Ljubljana 2010.
- Janez Balažic, Iz prekmurskega opusa Jožeta Kološe - Kološa, Pokrajinski muzej Murska Sobota, Murska Sobota 2002.
- Metka Fujs ... (et al.), Podoba muzike. Fotografije prekmurskih godčevskih zasedb 20. stoletja iz zbirke Jožeta Bakana, Pokrajinski muzej Murska Sobota, Murska Sobota 2009.
- Janez Mataj, Letala nad Prekmurjem 1894–1945, Murska Sobota 1999.

VIRI

- Mirko Kambič, Dagerotipija na Slovenskem, v: Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 23, 1975.
- Mirko Kambič, Prvi ljubljanski fotografi (1839/1870), v: Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 29, 1981.
- Mirko Kambič, Datiranje starih fotografij, v: Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 22, 1974.
- Mirko Kambič, Josip Pelikan (1885–1977) in njegova fotografska delavnica, v: Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 34, 1986.
- Mirko Kambič, Avgust Berthold (1885–1919) in njegova fotografska atelje, v: Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 36, 1988.
- Mirko Kambič, Nicefor Stepančič (1867–1934), v: Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 34, 1986.
- Mirko Kambič, Milan Klemenčič kot fotograf, v: Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 33, 1985.
- Mirko Kambič, Dolenjski motivi iz mehovke fotografa Erjavca, v: Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 25, 1977.
- Mirko Kambič, Fotograf Kristijan Pajer, v: Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 23, 1975.
- Ivana Bizjak, Cerkljanski fotograf Franc Peternelj, v: Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 29, 1981.
- Katalog, Drogerija Gregorič, Prešernova 5, Ljubljana.
- Seznam padlih borcev in talcev, umrlih internirancev in ostalih žrtev v letih 1941–1945, Zveza združenj borcev NOV SR Slovenije, Občinski odbor Murska Sobota, 1967.

- Slikovno gradivo na razstavi Varašanci, Turnišče 2010.
- Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Murska Sobota.
- Fotodokumentacija PiŠK Murska Sobota.
- Prostovoljno gasilnega društva v Šalovcih 1924, knjige zgodovine, Društvena kronika (1924–1938), original hrani arhiv GD Šalovci.
- Mariborski fotografi 1848–1941, Publikacije PAM, Katalogi k razstavam, Zvezek 15.
- Glavna knjiga obrtnih članov 1923–1932, Knjiga 71, PAM.
- Glavna knjiga obrtnih članov 1933–1941, 1945–1945, Knjiga 72, PAM.
- Indeks h glavni knjigi obrtnih članov 1933–1941, 1945–1946, Knjiga 86, PAM.
- Register obrtnikov po krajih 1894–1905, Knjiga 94, PAM.
- Register obrtnikov okrajnega obrtnega združenja Murska Sobota 1894–1998, Knjiga 95, PAM.
- Register obrtnikov 1902–1911, Knjiga 99, PAM.
- Register obrtnikov 1912–1922, Knjiga 101, PAM.
- Obrtni register 1942–1948, Knjiga 106, PAM.
- Članski imenik Lendava 1941–1950, Knjiga 137, PAM.

PRIPOVEDOVALKE IN PRIPOVEDOVALCI

- Alojz Sbüll, Sotina
- Franc Brunner, Selo
- Karel Svetec, Šalovci
- Zora Abraham, Šalovci
- Simon Sever, Bodonci
- Franc Kuzmič, Murska Sobota
- Nikolaj Szepešy, Beltinci
- Štefan Vida, Lendava
- Atila Kovač, Lendava
- Metka Fujs, Murska Sobota
- Jože Šavel, Murska Sobota
- Marjan Gergorec, Vučja Gomila
- Gorazd Bence, Turnišče
- Gordana Šoveš Lipovšek, Celje
- Tomaž Berke, Murska Sobota
- Franc Just, Murska Sobota
- Slavko Mešič, Murska Sobota
- Mirko Kambič, Ljubljana
- Franc Gomboc, Murska Sobota

KATICA MLADENOVIC

IZ OSEBNEGA LISTA GENERACIJE SOBOŠKIH GIMNAZIJEV V ŠOLSKEM LETU 1936/1937

Za preučevanje šolskega leta 1936/1937 sem se odločila, ker sta takratno realno gimnazijo obiskovala moja teta Šarika Škraban (v 3. b) in stric Aleksander Škraban (v 1. b). Oba še danes živita v Ljubljani. Med šolanjem je teta stanovala pri sorodnikih, Šiftarjevih, ki so imeli mlin, stric pa v evangeličanskem dijaškem domu. Živelii so v Bodoncih, kjer so imeli gostilno. Oče je bil po poklicu natakár, mama kuharica. Po končani nižji gimnaziji se je teta Šarika vpisala na Trgovsko akademijo v Murski Soboti, stric Šanji pa je nadaljeval šolanje na gimnaziji. Med šolanjem in zaradi zgodovinskih razlogov, ki jih poznamo, so šli vsi, ki so vztrajali in končali takratno soboško nižjo in višjo gimnazijo, skozi tri šolske sisteme. Na izdanih spričevalih je pisalo Kraljevina Jugoslavija, Madžarska kraljevska gimnazija (Madyar Király gimnázium) in Federativna ljudska republika Jugoslavija. Teta in stric sta na čas šolanja ohranila lepe, a tudi trpke spomine.

Tridesetega septembra 1919 je bil sprejet odlok o ustanovitvi gimnazije v Murski Soboti. Tretjega decembra 1936 je kralj Peter II. podpisal ukaz o postopku spremembe nepopolne v popolno realno gimnazijo. Ob ustanovitvi države je v Prekmurje prihajal kader iz vse Jugoslavije in Slovenije, zato je bila pisana tudi nacionalna, verska in kulturna sestava. Takrat je bila soboška gimnazija tudi edina v regiji. Ni bilo ljutomerske, ormoške in lendavske gimnazije.

Podatke sem zbrala iz vpisnic (»upisnic«) na **Državno realno gimnazijo v Murski Soboti za šolsko leto 1936/1937**. Danes to imenujemo osebni list. Vsi podatki so vpisani dvojezično, in sicer najprej v slovenščini, nato pa v srbohrvaščini (v cirilici).

Murska Sobota ja bila že takrat **stičišče različnih kultur, veroizpovedi in nacionalnosti**. Izvedla sem kratko primerjavo strukture vpisanih učencev v šolskem letu 1936/1937 in danes vpisanih dijakov na gimnaziji v Murski Soboti. Izpostavljam le nekaj zanimivosti.

ŠTEVILO VPISANIH:

- v 1. a-razred 62, v 1. b-razred 61 dijakov (39 dijakinj);
- v 2. a-razred 50, v 2. b-razred 48 dijakov (34 dijakinj);
- v 3. a-razred 46, v 3. b-razred 48 dijakov (29 dijakinj);
- v 4. a-razred 44, v 4. b-razred 43 dijakov (25 dijakinj).

A-razredi so bili vedno moški in katoliški, b-razredi pa so bili mešani po spolu in veri, torej učenci rimskokatoliške, evangeličanske, pravoslavne in izraelske vere. (Vselej je vpisana izraelska vera, ne judovska ali židovska).

PREDMETNIK

Predmeti so bili razdeljeni na znanstvene (naučne) in praktične – veščine (»veštine«).

Predmetnik 1. a- in 1. b-razreda (predmeti so zapisani tako, kot je v predmetniku):

- znanstveni predmeti so bili verouk, slovenski, srbohrvatski in francoski jezik, zgodovina, zemljepis, prirodopis in matematika;
- praktični predmeti so bili risanje, petje in telovadba.

Predmetnik 2. a- in 2. b-razreda:

- znanstveni predmeti: verouk, slovenski, srbohrvatski in francoski jezik, zgodovina, zemljepis, prirodopis in matematika;
- praktični predmeti: risanje, petje in telovadba.

Predmetnik 3. a- in 3. b-razreda:

- znanstveni predmeti: verouk, slovenski, srbohrvatski, nemški in francoski jezik, zgodovina, zemljepis, fizika, matematika in higijena;
- praktični predmeti: risanje in telovadba.

Predmetnik 4. a- in 4. b-razreda:

- znanstveni predmeti: verouk, slovenski, srbohrvatski, nemški in francoski jezik, zgodovina, zemljepis, fizika, kemija, matematika in higijena;
- praktični predmeti: risanje in telovadba.

PRIPOMBE O UČENCU (»napomene o učeniku«)

Pripombe so obsegale opisne ocene razrednikov o odnosu in prizadevnosti učencev do učenja, vedenja (»vladanja«) in telesnih značilnosti oz. pomanjkljivosti (»nedostaci«). Razredniki so jih opisovali različno, nekateri površno, drugi zavzeto in obširno. Pri tem so uporabljali besedne zveze:

O učenju: marljiv; zanesljiv v pripravi učenja, čeprav se od daleč vozi v šolo; zamerljiv; priden, toda manj nadarjen; marljiv in vesten; prav dober, vendar matematike ni mogel popraviti; prizadeven, a ne nadarjen; odlično pripravljen; za svoja leta izredno zrel; odličen učenec; odličen učenec, vendar v drugem polletju malo popustljiv; silno prizadeven; popustil zaradi bolezni; bolj nadarjen kot vesten; kaže veliko znanja pri pouku; priden, a premalo nadarjen; v drugem polletju popustil pri učenju; marljiv, a težko misli; len in površen; izredno prizadeven; premalo pazljiv in skrben pri učenju; nadarjen in skrben; vesten; površen in premalo resen; zaletav; premalo nadarjen; zanikrn; nestalen; preračunljiv; bister, vendar dokaj površen; nadarjen, a ga vsi predmeti ne veselijo; nezanesljiv; ambiciozen in postaja resnejši; ambiciozen, vendar nezadostno vesten; precej nezanesljiv; lahko bi dosegel boljši uspeh; površen in preračunljiv; nič bolj prizadeven, vendar si da dopovedati; nezanesljiv in zato potreben nadzora; nadarjen, šolo pa jemlje bolj na lahkó; boljši kot lani; za silo; precej priden, vendar premalo vztrajen; priden, toda ni vztrajen; zanima se za razne predmete; ima živahno fantazijo; povsem površen; nadarjen, toda skrajno neresen; zelo priden, težje pa pojmuje; brez posebnega veselja do šole; težko se uči; težko pojmuje, a se trudi; netalementiran, a si prizadeva; premalo se koncentrira; vztrajen in prizadeven; raztresen in nestalen; realistično usmerjen, a za jezike manj nadarjen; brez veselja za učenje; prijetno živahen in zelo dostojen; priden – zasluži si boljši uspeh; neurejen in nestalen pri učenju; prizadeven in priden, a za jezike trd; vedno priden in nadose vesten; priden, najbrž pa ne posebno nadarjen; samostojen, resen in priden; talentiran, a neenako vztrajen; negotov in brez vztrajnosti; zelo nestalen, a v norih letih; počasen v sprejemanju znanja; po vestnosti odličen, pri nadarjenosti manj; zaletav in nevztrajen; do skrajnosti malomaren in len; zelo priden in si zasluži boljši uspeh; razmišlja, a je v norih letih; lahko bi bilo boljše, le bolezen ga je morda zadrževala v doseganju boljšega uspeha; preveč vneta za fante, sicer dostojna; nadarjena, posebno za matematiko.

O vedenju: odlično; fantom primerno; dostojno; ljubeznivo; vzorno; mirno; zelo lepo; zelo živahen; prilagodljiv; zelo dostojen; ustrezljivo; precej zanikrno; zelo nemiren; lepo, vendar včasih nepazljivo; plah in dostojen; kaže znake pohlepnosti; nepazljiv in moti druge; po presaditvi vesten; tip malega poredneža in zgodne pubertete; potreben dosledne roke; miren in premalo odkrit; včasih preveč podjeten; plah in zelo zaprt vase; klepetav, vendar vljuden; živahno in včasih surovo; nekoliko preživahno; včasih razposajeno; apatično; neroden in otročji; športno robato, vendar iskreno; pri svoji zrelosti ne spada med tretješolce; prikupno miren; neoporečno; individualna posebnost; dober tovariš in dostojen proti učitelju; prav lepo proti sošolkam in predpostavljanim; lepo, čeprav je učenka malo klepetava; preveč rezka proti sošolkam in včasih trmasta; živahna, pa še lepega vedenja; lepo, morda malo fantovska; klepetava.

Telesne značilnosti: pri večini je navedena ocena zdrav/-a, dobro in prav dobro. Nekateri razredniki so pisali tudi urejeno, dobro, slabo, slabotno, težko govori; slabo sliši; slabo sliši in govori; bil je bolehen/-na; stalno bolehen; za svoja leta dokaj zaostal; naglušna; kratkovidna; zelo slabotna; eno nogo ima pokvarjeno.

Današnji razredniki, profesorji in svetovalni delavci bi se verjetno s tedanjimi opisi in z mnenji razrednikov strinjali. Dodali bi lahko nove vzorce vedenja, ki jih pač prinaša 21. stoletje. Telesne pomanjkljivosti pa pomaga reševati dijakom, staršem in »šolnikom« Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami.

RAZMERE, V KATERIH SO SE ŠOLALI (Prilike, pod katerimi se je izšolal, »Prilike pod kojima se školovao«)

Večina je bila ocenjena tako: ugodno; dokaj ugodno; manj ugodno; dobro; prav dobro; urejeno; slabo; srednje dobro; še dobro; komaj dobro; zasilno; zadovoljivo; siromašni; manj ugodne, ker skrbi mati za troje otrok sama; menda se ne brigajo preveč zanj; po preselitvi tudi vzgojno ugodne; materialno nedvoumno ugodne; menda ne preveč vzpodbudne; vzgojno in gmotno neugodne; v martinišču ugodne, doma pa ne vzpodbudne; neugodne, ker preživelja mati družino sama; starši so ga mnogo topli, vendar reagira aktivno, vsaj v takem smislu, da je iz strahu zaradi opominov pobegnul z doma; se vozi z vlakom; dosti neugodno zaradi študirajočih bratov; čas ima ves razbit, ker se daleč vozi vsak dan z vlakom; zaradi vsakodnevnne vožnje v šolo s kolesom ni mogoč boljši uspeh; stal-

no bolehen; siromašne, saj mora učenec doma mnogo delati; niso bile najboljše; še ugodne, čeprav se vozi z vlakom; nima očeta; mati revna; ne posebno ugodne, saj so starši revni; neugodne, ker je veliko otrok v družini.

Razmere, v katerih se šolajo današnji dijaki, so podobne tistim v šolskem letu 1936/1937, zlasti v sedanjem času recesije. Bistveno pa se razlikujejo po tem, da današnji dijaški domovi večinoma samevajo in so skoraj prazni. Morda tudi zato, ker so bili takrat za najrevnejše otroke brezplačni. Vlak danes tudi ni več šolsko prevozno sredstvo mladih. Težko si predstavljam, da bi dijaki danes peš ali pa s kolesom prehodili in prevozili 20 kilometrov in več v šolo.

ROJSTNI KRAJ UČENCEV (»mesto rođenja«)

Učenci so se rodili v Murski Soboti, Lendavi, Ljutomeru, Gornji Radgoni, Mokronogu, Žerjavcih, Metliki, Pernici, Domžalah, Novem mestu, Petrovaradinu (v Srbiji), Ljubljani, Italiji (kraj je zapisan nečitljivo), na Ptuju, v Mariboru, Beogradu, Laškem, Šmarjah pri Jelšah, Rumi (v Srbiji), Gružu (na Hrvaškem), Solčavi, Podpeci, Mežici, Črni na Koroškem, Čakovcu, Slovenski Bistrici, Apatinu (v Srbiji), Črešnjevcih, Beltincih, Žižkih, Nemčavcih, na Cankovi, Trdkovi, v Žerjavu (Dravograd), Krogu, Mačkovcih, Ratkovcih, na Srednji Bistrici, v Bučevcih, Žepovcih, Rogašovcih, Šulincih, Pečarovcih, Matjaševcih, Andrejcih, Puconcih, Tešanovcih, Brezovcih, Veščici, na Vaneči, v Vučji Gomili, pri Lenartu, v Strukovcih, Kupšincih, Puževcih, Markišavcih, Ključarovcih, Mlajtincih, na Krajni, v Rakičanu, Gederovcih, Boreči, na Petanjcih, v Loki pri Zidanem Mostu, Gornji Lendavi (današnjem Gradu), Dolnji Lendavi (današnji Lendavi), Hercegovšaku (Ljutomer), Lipi, na Kobilju, v Vidoncih, Prosečki vasi, Trnju, Večeslavcih, Gančanih, Renkovcih, Topolovcih, v Pristavi pri Črni, Draživasi (Konjice), Frankovcih pri Ormožu, Tartu (Estonija), na Hodošu, v Predanovcih, Betlehemu (v Ameriki), Bodoncih, Sv. Bolfenku (Ptuj), Večeslavcih (Ljutomer), Černelavcih, Martjancih, na Višnji Gori, v Kamnici (Maribor), Bogojini, Turnišču, Bakovcih, Grabonošu, Prigrevici - Sv. Ivanu - v Apatinu, Hrušici, na Janževem Vrhu, na Štrigovi, Srednji Bistrici, v Ločici, Fikšincih, Bukinu (v Bački Palanki), Iloku (v Vojvodini), Spodnjem Javorju, Moščancih, Serpernici (v Italiji), Fokovcih, Sp. Gorčah pri Bra-

slovčah, Zenkovcih, na Petanjcih, v Zagrebu, Lemerju, Tropovcih, Markovcih, Žiških, Rankovcih, Kančevcih, Dragotincih, Vrtobji, Gradišču, Trstu, Odrancih, v Črni pri Prevaljah, Kamniku, Črnomlju, Št. Vidu nad Ljubljano, na Blejski Dobravi, v Domanjševcih, Št. Petru pri Gorici (v Italiji), v Žižkih, Filovcih, Zg. Sv. Kungoti, Sv. Križu pri Trstu (v Italiji), Rjavici pri Rogaški Slatini, Slovenj Gradcu, Vipavi (v Italiji), Podpeči, Sp. Krapjah, Brežicah, Gradcu (v Avstriji), na Pobrežju, v Ober Pullendorfu (v Avstriji), Stanjevcih, Velikem Selu, Budimpešti, Šmarjah pri Jelšah, Veržetu, Dekanih (v Italiji), Dobu pri Domžalah, na Dunaju.

Tako različnih krajev rojstva danes ni več. Večina prekmurskih otrok se rodi v regijski bolnišnici v Rakičanu. Kraji rojstva kažejo, da so takrat ženske rojevale doma, kažejo pa tudi na preteklo zgodovinsko obdobje, na mejo z Italijo.

POKLIC (»zanimanje«) OČETA ALI MATERE

Med navedenimi poklici so: posestnik, poljedelec, kmetovalec, delavec, uslužbenec, mizar, orožnik, železnikar, trgovec, krojač, čevljar, carinik, gostilničar, tesar, mesar, brivec, dimnikar, profesor, učitelj, uradnik, kovač, mlinar, strojni ključavničar, slašičar, grafičar, mehanik, zdravnik, sodnik, pek, gozdar, odvetnik, fotograf, kolar, glasbenik, šofer, klepar, mlekar, žandar, industrialec, zidar, šolski sluga, živinozdravnik, pismonoša, lekarnar, vrtnar, strojevodja, klobučar, spediteur, žagar, postajni načelnik, carinski kontrolor, dninarica, žandarski narednik, tajnik, nadzornik proge, trgovec z vinom, trgovski potnik, upravnik pošte, bančni uradnik, tesarski mojster, knjigovodja, dentist, šolski upravitelj, finančni kontrolor, inženir agronomije, slašičar, občinski uradnik, sodni predstojnik, kuharica v župnišču, delavec pri Benku, rudniški nadzornik, predstojnik sodišča, opekarniški uradnik, šofer pri pogrebnem zavodu, nadzornik bolnikov, mizarski mojster, inkasant, davčni kontrolor, upokojenec, ključavničar, slikar, srezki tajnik, odvetniški uradnik, policijski nadzornik v pokoju, pismonoša, trgovski pomočnik, cestni nadzornik, restavrador, zasebnica, kavarnar, sodni svetnik, zvaničnik II državnih železnic, milar (žajfar), obč. delovodja, šivilja, dimnikarski mojster, srezki načelnik.

Nekaterih navedenih poklicev danes več ni, nekateri pa so dobili novo ime.

GOSPODAR (»domačin«), PRI KATEREM STANUJE (»kod koga je u stanu«)

Večina učencev je stanovala pri starših in med njimi so bili tudi vozači. Zasebno so stanovali pri posestnikih, čevljarjih, pri finančnem kontrolorju, trgovcih, kleparskem pomočniku, dimnikarskem mojstru, zasebnici, učiteljici, krojaču, poljedelcu, srezkem dezinfektorju, prevozniku, kmetu, pri vdovi odvetnika, nadzorniku bolnikov, ključavničarju, barvarju, čevljarskem mojstru, mizarju, uradniku, pri učitelju v pokoju, mlinarju, zdravniku in sorodnikih, ki so stanovali v Murski Soboti ali okolici. Vpisani so njihova imena in priimki ter naslov. Večina učencev pa je stanovala v internatu ali dijaškem domu. Delovala sta katoliški dijaški dom martinišče ali Zavod sv. Frančiška in evangeličanski dijaški dom.

Danes večina dijakov stanuje pri starših.

VERA (»veroisповest«): največ učencev (297) je bilo rimskokatoliške vere, evangeličanov je bilo 80, štirje so bili pravoslavci in dvanajst učencev je bilo izraelske veroizpovedi.

NARODNOST IN PRIPADNOST (»narodnost i podanstvo«): Večina učencev je bila slovensko-jugoslovanske narodnosti. Jugoslovanske narodnosti je bilo 92 učencev, nemško-jugoslovanske osem, hrvaško-jugoslovanske eden, srbohrvatsko-jugoslovanske trije in slovensko-italijanske eden.

Nedvomno je bilo Prekmurje že takrat stičišče različnih kultur ter s tem nacionalno in versko pestro. Morda smo tudi zato strpnejši do etničnih skupin.

ANTUN NOVAK

GASILSKA DEJAVNOST V PREKMURJU V 19. STOLETJU

Sedanje Prekmurje¹ v Sloveniji je del ozemlja² med rekama Rabo in Muro ter Murinima pritokoma Kučnico ob meji s Štajersko in Krko severozahodno od Lendave, ki je od 10. stoletja pripadalo ogrski državi. Ko je bila Madžarska upravno urejena po županijah, je to območje pripadlo dvema županijama; zahodni in severozahodni del z okrajem Murska Sobota Železni županiji, vzhodni del z okrajem Lendava pa Zalski županiji.

Obe županiji sta spadali med najrevnejše, še posebno območje med reko Rabo in Muro, za katerega gospodarski in kulturni razvoj Madžari niso kaj prida skrbeli, sprva tudi zato, ker so to ozemlje opredelili kot obrambni pas nasproti germanskemu prostoru. To pa se je stopnjevalo še proti koncu 19. st., ko so pomadžarjevali celo osebna in zemljepisna lastna imena, čeprav je imelo prekmursko narečje tiskano knjigo že leta 1715 s tremi govori: gorički, ravenski in dolinski. Zaradi zapostavljanja obrobne območja Železne županije je bilo to s širšim slovenskim prosto-

1 Prekmurje v mejah, kot jih je določil Svet mirovne konference v Parizu leta 1919 (zapisniki sej od 10. januarja do 30. junija 1919, Inštitut društvenih ved Beograd), je obsegalo 948 km². Na tem območju sta ustanovljeni dve okrajni upravni enoti, Murska Sobota in Lendava. Po številu iz leta 1921 je v Prekmurju živelo 92.416 prebivalcev, in sicer 74.447 Slovencev, 14.435 Madžarov in 3.534 drugih narodnosti. Danes oziroma po osamosvojitvi Republike Slovenije v Prekmurju živi 88.701 (leto 1996) prebivalcev in je upravno urejeno z 19 občinami.

2 Do leta 1918 je to območje pripadalo Madžarski, in sicer dvema županijama: zahodni in severozahodni del z okrajem Murska Sobota in Monošter Železni županiji (Vasvármegye) z upravnim središčem v Sombotelu/Szombathelyu; vzhodni del z okrajem Lendava pa Zalski županiji (Zalavármegye). Po zgodovinskih dogodkih leta 1919 je ta slovenska pokrajina razbita in začela se je ločena zgodovina slovenskega Porabja in Prekmurja. Del območja, Radgonski kot s kraji Žetinci (Sicheldorf), Dedonci (Dedonitz), Potrna (Laafeld), Slovenska Gorica (Windisch Goritz) in Zenkovci (Zelting), je dodeljen Avstriji, drugi, še večji del, je z odločitvijo mirovne konference v Parizu ostal na Madžarskem in mu danes pravimo slovensko Porabje: Monošter (Szentgotthard), Gornji Senik (Felsőszőlő), Doljni Senik (Alsó szőlő), Židava (Zsida), Slovenska ves (Rábatátfalu), Sakalovci (Szakanyfalva), Ritkarovci (Ritkahaza), Verica (Permise), Štefanovci (Apátistvánfalva), Otkovci (Ujbálaszfalu), Farkašovci (Farkasfa) in Andovci (Orfalu).

Število prebivalcev Prekmurja v času Avstro-Ogrske: 1857 – 61.055; 1869 – 65.126; 1880 – 74.221; 1890 – 82.276; 1900 – 88.320 in 1910 – 91.263 prebivalcev.

rom prvič cestno povezano čez reko Muro komaj leta 1922 in z Ljubljano železniško povezano leta 1924.

To je pokrajina, ki doseže najvišjo točko s Sotinskim bregom na 418 m nadmorske višine. Zgodovinsko,³ kulturno in gospodarsko jo poleg kmetijstva bogatijo vinogradništvo,⁴ reka Mura, mineralna in termalna mineralna voda,⁵ grad na Goričkem, ki se v virih prvič pojavi leta 1214, romanska rotunda v Selu iz 13. st., cerkev sv. Martina v Martjancih iz leta 1392, pokrajinski muzej ...⁶ Središče Prekmurja, obenem tudi Pomurja,⁷ je mesto Murska Sobotna z 20.000 prebivalci, ki se prvič omenja leta 1348 in s pravicami trga od leta 1479.

CEHOVSKA GASILSKA DEJAVNOST

Zgodovina gasilske dejavnosti v Prekmurju sega v 18. stol., ko je kraljica Marija Terezija izdala odlok, da se mora urediti požarna varnost v trgih⁸ in mestih.

Na podlagi tega je vlada Ogrske leta 1769 sprejela zakon⁹ o požarni varnosti in urejanju gasilske dejavnosti.

Dodajmo še, da je Jožef II. leta 1788 objavil požarnovarstveni red, ki je veljal za celotno monarhijo. Po teh predpisih so mesta¹⁰ in trgi morali usklajevati obstoječe požarne rede oziroma izdati nove.

Zgodovina gasilske dejavnosti takrat omenja delovanje cehovske gasilske službe, ker so požarni redi določali oziroma obvezovali obrtnike in trgovce za gašenje požara in reševanje. Operativni del takratne dejavnosti je vseboval nočno čuvajsko služ-

3 V zahodnem delu je Prekmurje prečkala rimska cesta (Ljubljana–Celje–Ptuj–Središče ob Dravi–Sveti Martin na Muri–Sombotel–Novi Dunaj), znana pod imenom Emona–Celia–Poetovio–Curta–Halicunum–Savaria–Carnuntum, ki jo je zgradila XV. rimska legija Apolinaris.

4 Vinsko trto so v Prekmurje prinesli Rimljani, čeprav vinogradništvo seže v čas Ilirov in Kelto.

5 Mineralni izvir na Petanjcih, toplice v Lendavi, Moravskih Toplicah, termalna mineralna voda v Rimski Čardi.

6 Muzej je v gradu Murska Sobotna (nekdanji Száparyjev grad), ki se kot dvorec Bel Mura v virih prvič omenja leta 1255.

7 Danes regija, ki geografsko povezuje slovenski panonski prostor ne obeh bregovih reke Mure – zgodovinsko pokrajino Prekmurje na levem bregu in del zgodovinske dežele Štajerske s Prlekijo na desnem bregu. Mesta Lendava, Ljutomer in Gornja Radgona so subregionalna središča.

8 Trgi v Prekmurju so bili Murska Sobotna, Lendava in Turnišče.

9 Med drugim je državni požarni red iz leta 1769 določal, kakšno opremo, ročne brizgalne, vozove za prevoz vode in drugo opremo za gašenje in reševanje mora imeti posamezni kraj glede na število zgradb.

10 V takratni Ogrski so že posamezna mesta s posebnim odlokom ali požarnim redom urejala požarno varnost, npr.: Eger 1552., Pešta 1697., 1702., 1720., 1753., Šopron 1549., 1611., 1626., Debrecen 1556., 1629., 1639., 1665., Győr 1633. Požarni red mesta Šopron iz leta 1549 je npr. določal gasilsko stražo: na gasilskem stolpu je stražnik moral paziti na nevarnost požara in če je ta izbruhnil, na to opozoriti z zvonjenjem. S požarnim redom tega mesta iz leta 1626 je urejena ulična straža, iz leta 1748 pa, da je gasilsko opremo treba mesečno pregledati in da morajo cehi (kovači, ključavničarji, usnarji) enkrat mesečno vaditi z gasilnim orodjem.

bo, ki so jo opravljala v mestih s cerkvenih in požarnih stolpov, na podeželju so čuvaji hodili po celotni naselbini, gasili so posamezni cehi, preventivno in nadzorno službo so opravljali dimnikarji. Vodenje gašenja požara in reševanje je bilo v rokah župana.

V Prekmurju cehovstvo ni bilo tako razvito kot v drugih slovenskih pokrajinah in tudi ni podatkov, da bi cehi organizirano nastopali na požariščih, kot je bila to praksa drugod.

Ohranjeni so podatki o čevljarskem cehu v Turnišču, ki je bil ustanovljen leta 1760 in ga je potrdila cesarica Marija Terezija. Tudi krojaški ceh je obstajal v Turnišču od leta 1770, žal pa ni znana vloga cehov v Prekmurju pri gašenju požara, pa tudi ne način urejanja požarne varnosti trgov po predpisih Marije Terezije v 18. stoletju. Požarni red¹¹ mesta Zalaegerszeg (iz leta 1802), ki je sedež Zalske županije, v katero sta spadala trga Lendava in Turnišče, je cehovsko združenje ob požaru takole zadolžil: čevljarji, urarji in ključavničarji upravljajo z brizgalno; krojači v sodih na vozu dovažajo vodo; ostali člani ceha, posebej tesarji in mizarji, delajo s kavlji, lestvami in nosijo vodo z vedri.

OBVEZNA GASILSKA SLUŽBA – ZAČETEK GASILSKE DEJAVNOSTI V PREKMURJU

Glede na predpise o požarni varnosti, ki jih je sprejela takratna Ogrska,¹² je o dejanskem stanju gasilskih društev še zmeraj nekaj nejasnosti. V preteklih 100 letih namreč ni nihče določil, kaj je gasilska služba glede na zgodovinska razmerja: požarna varnost, požarna straža, obvezno izvajanje gasilske dejavnosti, prostovoljno gasilsko društvo, poklicno gasilstvo – saj še danes nimamo slovarja v tej panogi. Dejstvo je, da imajo vsi, ki gasijo, le en cilj – gašenje požara, kar izvajajo po enakih taktičnih pravilih, z isto tehniko in opremo, v kemijskem postopku pa požar gasijo na enak način. Zaradi tega je dvomno in žal zgodovinsko neugotovljeno, kdaj se je začela gasilska dejavnost v Prekmurju: od začetka urejanja požarne varnosti in službe za gašenje požara, ali od ustanovitve prostovoljnega gasilskega društva.

¹¹ Franc Gomboc, *Gasilstvo v Prekmurju 1873–2003*, str. 27.

¹² Magyarországi Rendeletek Tára, Huszonkettedik Folyam 1888, Budapest 1888.

Predpisi¹³ so narekovali urejanje gasilske službe in ne le požarnovarstvene ukrepe: nabavo opreme za gašenje požara, takrat ročne brizgalne in drugega, kar je razumljivo, saj oprema brez ljudstva ni mogla delovati. Je bila torej konec 19. in na začetku 20. stoletja urejena oziroma ustanovljena gasilska dejavnost v posameznem kraju?

Zelo spodbuden predpis Zakon o varstvu pred požari in urejanju gasilske službe Ministrstva za notranje zadeve Ogrske z dne 12. avgusta 1888, številka 53888/II, v prvem delu vsebuje obveznosti pri varnosti pred požari, v drugem delu pa določa ustanavljanje gasilske službe: poklicne, prostovoljne ali obvezne, ki jo izvajajo vaščani po seznamu občinskih ali okrajnih glavarjev. V nadaljevanju predpis določa, da morajo kraji s 50 hišnimi številkami obvezno ustanoviti prostovoljno gasilsko društvo, se pravi prostovoljno gasilsko službo, ki se je dolžna včlaniti še v županijsko gasilsko zvezo: društva okraja Lendava v Gasilsko zvezo Zalske županije¹⁴ in društva okraja Murska Sobota v Gasilsko zvezo Železne županije.¹⁵ Županije so razdeljene na požarnovarstvena območja, okrajna in krajevna notarstva. Tako je bilo v Prekmurju 27 požarnovarstvenih območij: 11 v okraju Lendava¹⁶ in 16 v okraju Murska Sobota.¹⁷ Imeli so območne poveljnike in okrajne gasilske inšpektorje.¹⁸

Na podlagi omenjenega predpisa se je od takrat v Prekmurju v marsikaterem kraju začela gasilska dejavnost: prostovoljna – ustanovljena so prostovoljna gasilska društva Kobilje (1889), Strukovci in Puževci (1890), Martjanci (1891), Cankova, Motvarjevci, Predanovci, Puconci (1892), Rankovci (1893), Hodoš, Moravske Toplice (1894), Prosenjakovci, Sebeborci, Tešanovci (1896), Zenkovci (1898), Korovci (1902), Domanjševci (1910) – ali obvezna (ki jo je uredil notar s seznamom vaščanov).

Pomembno je, da je vsaka urejena gasilska služba nalogo opravljala z obstoječo opremo (ročna brizgalna ...), ki jo je mo-

13 Ministrstvo za notranje zadeve Madžarske (Ogrske) je izdalo odlok z dne 17. januarja 1869, št. 3365, ki je med drugim določal, da so občine odgovorne za izvajanje požarnovarstvenih nalog in za nakup opreme za gašenje požara v kraju z več kot 50 hišami: ročno brizgalno, tlačne cevi, voz za prevoz vode, kad za vodo, gasilske lestve, kavlje, luči ...

14 Gasilska zveza Zalske županije je ustanovljena leta 1888.

15 Gasilska zveza Železne županije je ustanovljena leta 1889, pravila potrjena 30. decembra 1889, št. 82026/II.

16 Med 11 požarnovarstvenimi območji okraja Lendava je npr. notarstvo Lendava, ki je zajemalo mesto Lendavo in kraje: Petišovci, Lakoš, Dolga vas, Mostje, Banuta, Dolina, Čentiba in Pince.

17 Notariat Bodonci kot požarnovarstveno območje enega od 16 območij v okraju Murska Sobota je zajemal kraje: Bodonci, Beznovci, Novi Beznovci, Puževci, Strukovci, Vadarci in Zenkovci.

18 Štefan Šohar, posestnik iz Rankovcev, je gasilski inšpektor za notariat Tišina, Cankova in Bodonci; Ferenc Kondor, šolski ravnatelj iz Kupšincev, za notariat Petrovci, Prosenjakovci in Križevci.

rala priskrbeti občina. Pomembno je tudi dejstvo, da so v posameznih krajih ustanovljena prostovoljna gasilska društva, ki v sporočilih občinskih oziroma okrajnih glavarjev na začetku 20. stoletja niso prikazana kot prostovoljna, npr.: Dobrovnik (1892), Markišavci, Tišina, Vanča vas (1894), Fikšinci, Murski Petrovci (1895), Čikečka vas (1904) in Dolga vas (1908).

Tako je potrjeno, da je v 90. letih 19. stoletja v vsakem kraju Prekmurja ustanovljena gasilska služba in s tem začeta gasilska dejavnost, in to na podlagi zakona takratnih oblasti. Kot je že omenjeno, je morala občina priskrbeti orodje in opremo za gašenje požara, občinski glavarji pa so bili dolžni poskrbeti za delovanje službe za varstvo pred požari oziroma urediti gasilsko dejavnost. Tako so spodbujali ustanavljanje prostovoljnih gasilskih društev,¹⁹ kjer jim to ni uspelo ali ni bilo mogoče, pa so uvedli obvezno gasilstvo, se pravi uredili obvezno gasilsko dejavnost, kot je to določal predpis iz leta 1888.

Iz več poročil glavarjev okraja Murska Sobota²⁰ na začetku 20. stoletja je razvidno, koliko je v posameznem kraju vaščanov oziroma obveznih gasilcev, ki jih je s posebnim odlokom določil notar. V zgodovinskih virih²¹ je pomembno dejstvo, da se v poročilu notarja o gasilski službi za leto 1908 Tišina ne navaja kot prostovoljno gasilsko društvo Tišina in Vanča vas (ki sta ustanovljeni leta 1894), pač pa so prikazani le člani v obvezni gasilski službi. Sporočilo tudi ne omenja obvezne gasilske službe v vasi Rankovci, kjer je ustanovljeno prostovoljno gasilsko društvo leta 1893. V sporočilu notariata Puconci²² za leto 1908 se ne navaja prostovoljno gasilsko društvo Markišavci kot del obvezne gasilske dejavnosti, ki je po priključitvi Prekmurja Sloveniji imelo za letnico ustanovitve leto 1928, ne pa dejansko – leto 1894.

19 Na pobudo naprednih vaščanov in tudi z razumevanjem posameznih občinskih veljakov v Prekmurju je v času Avstro-Ogrske ustanovljeno 19 prostovoljnih gasilskih društev: Lendava (1873), Murska Sobota (1882), Kobilje (1889), Strukovci in Puževci (1890), Martjanci (1891), Čankova, Motvarjevci, Predanovci, Puconci (1892), Rankovci (1893), Hodoš in Moravske Toplice (1894), Prosenjakovci, Sebeborci in Tešanovci (1896), Zenkovci (1889), Korovci (1902) in Domanjševci (1910).

Pomembno je, da so ustanovljena prostovoljna gasilska društva: Beltinci (1881), Dobrovnik (1882), Vanča vas, Tišina in Markišavci (1894), Fikšinci in Murski Petrovci (1895), Čikečka vas (1904) in Dolga vas (1908), ki po 1. svetovni vojni niso imela kontinuitete gasilske zgodovine iz časa Avstro-Ogrske.

20 Soboški notar, 29. avgusta 1908, številka 1309/908, in 31. avgusta 1908, številka 689/908; rogašovski notar, 12. julija 1908; prosenjakovski notar, 20. avgusta 1908; pertoški notar, 21. avgusta 1908; petrovski notar, 14. avgusta 1908; bodonski notar, 1. septembra 1908; križevski notar, 1. oktobra 1908.

21 Sporočilo notarja s Tišine 14. avgusta 1908 o številu pripadnikov obvezne gasilske službe v krajih: Borejci, Tišina, Vanča vas, Gederovci, Tropovci, Skakovci, Murski Črnci in Krajna.

22 Sporočilo notarja iz Puconcev 10. avgusta 1908, št. 707/1908, o prostovoljnih in obveznih gasilskih službah v krajih: Puconci, Gorica, Lemerje, Markišavci, Predanovci, Vaneča, Brezovci in Polana.

Kaj to pove? Da sega začetek gasilske dejavnosti v posameznih krajih Prekmurja na konec 19. in začetek 20. stoletja oziroma že v čas po letu 1888, ko je Ogrska sprejela zakon o gasilski službi kot delu požarne varnosti. Do danes pa ta del gasilske zgodovine ni raziskan.

Zgodovinski viri potrjujejo, da je bila v posameznem kraju ustanovljena in je tudi delovala obvezna gasilska služba, ki je imela opremo, ljudstvo, obleke, oznake,²³ hierarhijo poveljstva, inšpekcijo, zakonsko podlago in navsezadnje dokaze o prostovoljnem gasilstvu.

Dejstvo je torej, da se gasilska dejavnost v številnih krajih v Prekmurju ni začela z letom ustanovitve prostovoljnega gasilskega društva.²⁴ V vasi Černelavci so na primer po zakonu iz leta 1888 kupili enoosno ročno brizgalno, na začetku 20. stoletja že dvoosno (kot so predvidevali predpisi) in leta 1914 še močnejšo, ki je po potrebi še danes uporabna; torej tri ročne brizgalne. Leta 1912 so zgradili gasilski dom, orodišče in prostor za člane. Iz leta 1908 obstaja sporočilo okrajnega glavarja Murska Sobota, da obvezna gasilska služba v Černelavcih šteje 32 članov in poveljnika. Zgodovina gasilske dejavnosti v Černelavcih po sedanjih slovenskih gasilskih zgodovini pa se žal začenja leta 1925,²⁵ ko je registrirano prostovoljno gasilsko društvo, ki je le nadaljevalo delo v gasilskem domu iz leta 1912 in z ročno brizgalno iz leta 1914. Podobno je bilo na Pertoči, kjer so leta 1901 zgradili gasilsko orodišče,²⁶ zgodovino gasilske dejavnosti pa štejejo od leta 1927, ko je registrirano prostovoljno gasilsko društvo.

SKLEP

V času Avstro-Ogrske, zlasti na ozemlju Ogrske in torej tudi v Prekmurju, je na koncu 19. in na začetku 20. stoletja živahna ga-

23 Obvestilo – izvod iz predpisov – o obveznih oznakah na rokavu obleke za člane obvezne »K. T.« in prostovoljne gasilske službe »Ö. T.« Železne županije 17. julija 1908, številka 13535/908.

24 V času Avstro-Ogrske je v Prekmurju registrirano 19 prostovoljnih gasilskih društev, 3 v okraju Lendava in 16 v okraju Murska Sobota. V obdobju 1919–1930 je v okraju Lendava ustanovljenih 32 in v okraju Murska Sobota 48 prostovoljnih gasilskih društev (seznam društev po gasilskih župah, Gasilski koledar Gasilske zveze Dravske banovine, Ljubljana, 1937). V Prekmurju je leta 1923 registriranih 11, leta 1924 24 in leta 1925 14 prostovoljnih gasilskih društev, seveda v krajih, kjer je za časa Avstro-Ogrske urejena obvezna gasilska služba.

25 Antun Novak, 80 let Prostovoljnega gasilskega društva Černelavci, 1925–2005, PGD Černelavci 2005.

26 Zapisnik o gradnji z dne 5. decembra 1901 in odlok za gradnjo okraja Murska Sobota z dne 13. decembra 1901, številka 12317/1901. Obstaja tudi načrt.

silska dejavnost, ki je nastala na podlagi predpisov kot prostovoljna ali obvezna. Dejansko se je splošna gasilska dejavnost v Prekmurju že začela v drugi polovici 19. stoletja, nekateri viri pa jo še prej dokazujejo v trgih.²⁷ Začetek teh dejavnosti so bile ročne brizgalne in po letu 1888 obvezna ali prostovoljna gasilska služba, ki pa žal ni obravnavana kot zgodovinska kontinuiteta, saj se začetek gasilske dejavnosti v slovenskem prostoru šteje šele od leta ustanovitve prostovoljnega gasilskega društva.

VIRI IN LITERATURA

- Antun Novak, 70 let Prostovoljnega gasilskega društva Černelavci, 1925–2005, PGD Černelevaci 2005.
- Antun Novak, 120 let Prostovoljnega gasilskega društva Strukovci, 1890–2010, PGD Strukovci 2010.
- Antun Novak, Gasilstvo v Medžimurju in v Prekmurju v času Avstro-Ogrske, Zbornik mednarodnega posveta Pomurje 1914–1920, Zgodovinsko društvo Medžimurske županije, Čakovec, 2011.
- Arhiv Železne županije (Vas Megyei Levetár), Szombathely.
- Arhiv Zalske županije (Zala Megyei Levetár), Zalaegerszeg.
- Dr. Branko Božič, Gasilstvo na Slovenskem do leta 1941, Gasilska zveza Slovenije 1988.
- Franc Gomboc, Gasilstvo v Prekmurju 1873–2003, FG 2009.
- Navodila Gasilske zveze Železne županije, številka 6303/1905.
- Obvestilo Železne županije z dne 28. februarja 1890, številka 511/890, okrajnim glavarjem o spoštovanju predpisov in izvajanju požarnovarstvenih ukrepov. Pokrajinski arhiv Maribor.
- Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota.
- Pravila Gasilske zveze Železne županije, 1889.
- Pravila o urejanju gasilske službe v Železni županiji, številka 24605/889 in številka 38083/1891.
- Sporočilo Gasilske zveze Železne županije z dne 25. oktobra 1908, številka 422/908, o gasilski službi v okraju Murska Sobota.
- Statistično sporočilo o gasilskih društvih do leta 1891, Madžarska gasilska zveza (Magyar Tűzoltó-Testület Statistikai Kimutatása), Budapest, 1892.
- Statistični almanah Madžarske iz leta 1877 (A Magyar Korona Országainak Helységnevtára), Budapest, 1877.
- Šándor Varga, Kronika lendavskega gasilstva, 1873–1983, PGD Lendava 1983.
- Zbirka požarnovarstvenih predpisov Ogrske iz leta 1888 (Magyarországi Rendeleték Tára, Huszokettedik Folyam, 1888, Kiadja A. M. Kir. Belügyministerium), Budapest, 1888.

²⁷ Mesto Lendava je imelo že leta 1830 ročno brizgalno.

TAMARA ANDREJEK

MUZEJSKE DELAVNICE V POKRAJINSKEM MUZEJU MURSKA SOBOTA

Letošnje, tako kot leto 2009, je bilo v Pokrajinskem muzeju Murska Sobota pedagoško in andragoško izredno živahno in pestro. Pripravili in izvedli smo več sklopov muzejskih delavnic za otroke in mladino, pa tudi za naše odrasle obiskovalce.

Poslanstvo našega muzeja je, da zbira, hrani in obdeluje gradivo, povezano s preteklostjo celega Pomurja; tako se ponašamo z bogato zbirko, ki predstavlja izjemno zakladnico idej za atraktivne muzejske delavnice. Nekatere so po več letih izvajanj postale že skoraj tradicionalne, kot muzejska pedagoginja pa v sodelovanju z drugimi kustosi pripravljam nove koncepte delavnic, ki na zanimiv, zabaven in poučen način približajo kulturno dediščino širokemu krogu javnosti.

Prepoznavne in dobro obiskane so *božične* in *velikonočne delavnice*, ki jih v Pokrajinskem muzeju Murska Sobota pripravljamo že vrsto let. Izdelovanje starodavnih okraskov in okrasja iz naravnih materialov ter po rokodelskih metodah – ob predstavitvi tradicije praznovanja nekoč – vsako leto privablja v našo ustanovo številne šolske oddelke, manj pa je bilo do zdaj drugih udeležencev. Zato smo se pri izvedbi delavnice odločili za manjšo spremembo, ki se je izkazala kot zelo uspešna na lanskoletnih božičnih delavnicah; pripravili smo namreč popoldanske sobotne delavnice za cele družine, ki so bile zelo dobro obiskane. Ob ciklu adventno-božičnih delavnic bomo tudi letos pripravili navezujočo se tematsko razstavo v muzejskem razstavišču, kjer jih tudi izvajamo, saj za tako dejavnost zaenkrat še nimamo primer-
nih prostorov. Avtorica razstave o šegah in navadah v adven-

tnem času je mlada sodelavka, etnologinja Mateja Huber, in ob njeni pomoči smo lažje približali duh in pomen tega prazničnega obdobja, kot ga je imel nekoč, tako udeležencem delavnice kot drugim obiskovalcem muzeja.

Velikonočne delavnice so za šolske skupine še posebno zanimive in se jih udeležujejo v izredno velikem številu; v letošnjem letu se jih je udeležilo že 485 predšolskih in osnovnošolskih otrok, izvajali smo jih namreč kar tri tedne pred prazničnimi dnevi, ob sobotah pa za družine. Te delavnice prikažejo in predstavijo za Prekmurje tipično izdelovanje *remenk* z metodo batik (risanje z voskom in barvanje), preskus pritrkavanja na zvon (oblika tradicionalnega velikonočnega zvonjenja) in velikonočne raglje. Moderen element, ki v sodobnem praznovanju velike noči dandanes ne izostaja, pa je izdelava velikonočnega zajčka iz lesa, ki ga udeleženci dodatno okrasijo s papirnatimi rožami, ki se jih naučijo izdelovati. Prav ta povezava tradicionalnega s sodobnim je za otroke in mladino posebno dobrodošla, saj ponuja kreativnost pri izdelavi in izražanje trenutnega navdiha, ki ga mladi premorejo v izobilju, hkrati pa tako povežejo sodobne, njim domače trende s preteklim, ponekod že pozabljenim izročilom.

Novost muzejskega pedagoškega programa je bila v letu 2009 prvič izvedena *počitniška delavnica*. Zamišljena in izpeljana kot celotedenski sklop, na katerem sodeluje skupina prijavljenih osnovnošolcev, ki vsak dan spoznajo, izdelajo ali preskusijo kaj novega. Izvajamo jih v muzeju, v dveh terminih med poletnimi počitnicami. Kot predhodnici tega koncepta moram omeniti v letu 2008 med poletnimi počitnicami izvedeni dvodnevni arheološki delavnici *Mali arheolog* in *Od kamna do sekire*, na katerih so otroci spoznali delo arheologov v našem muzeju: izkopavanje, čiščenje najdb, lepljenje in rekonstrukcijo keramičnega gradiva ter postopek izdelave kamnite sekire z vodo in peščenjakom ob obilici potrpežljivega ostrenja murskih prodnikov. Leta 2009 je prvič potekala tedenska počitniška delavnica pod naslovom Rokodelske delavnice za otroke, letos pa na temo Igrače in igre nekoč. Pri rokodelskih dejavnostih so se udeleženci naučili osnov lončarjenja, ročnega tkanja, vezenja, vse pod strokovnim vodstvom s samostojnim delom, letos pa so izdelovali igrače, kakršne so poznali otroci nekoč, žogico iz volne s polstenjem,

punčko iz krp – prleško bobiko, vugo, ročni ragljici in brnkevco, ter spoznali nekaj starih družabnih otroških iger.

Na tovrstnih delavnicah imajo otroci krasno priložnost podrobneje spoznati muzej, poleg razstav jim omogočimo tudi ogled depojev, muzejskih delavnic, ob koncu cikla pa sami pripravijo in postavijo svoje izdelke na ogled na priložnostni razstavi, ob tem pa tudi samostojno organizirajo njeno odprtje, tako da sami izdelajo vabila in plakate ter povabijo in pogostijo svoje najbližje.

Poseben del pedagoškega dela so delavnice, organizirane v okviru dodatne ponudbe ob posamezni razstavi. Poleg likovnih delavnic za različne starostne stopnje smo v letošnjem letu pripravili dve delavnici, ki se tesno povezujeta z etnološkim izročilom pokrajine. Ena je *Kako se je gradila cimprača?*, druga pa *Indašnje malarske mujštre*. Obe črpata navdih pri dediščini krajine, ki počasi izginja iz sodobnega človeškega poznavanja. Načelo gradnje lesenih hiš z vezanim sistemom tramov in desk poenostavljeno predstavimo z izdelavo manjšega uporabnega predmeta – večnamenske šatulje za shranjevanje. Sestavni delci so prej pripravljeni, udeleženci jih le pravilno zlagajo in lepijo, a končni izdelek spet dopušča individualno noto – kako se okraši, s čim se zapolni, kako dodatno obdela. Šablone pleskarskega mojstra, ki so se ohranile do danes, so s svojimi arhaičnimi motivi različnih dimenzij, simboliko in večplastnostjo vzorci za izdelavo slike na papir ali tekstil. Ob izdelavi poskušamo tudi pri tej delavnici slediti originalni tehniki nanašanja vzorca na steno – barvo nanašamo s postopkom potiska, z gobico. Prenos izdelave na tekstil, točneje na majice, je združil kreativno z uporabnim, staro z novim – stari vzorec se prenese na majico, ki jo avtor poslej lahko obleče, z zavestjo, da je njegov izdelek ročno, unikatno delo, kar vrednost tovrstne aktivnosti in njen končni izdelek še poveča. Šablone na foliji pa omogočajo neskončne možnosti barvnega kombiniranja in ustvarjanja slikovitih detajlov.

V ponudbi muzejskih delavnic je še izdelava knjižnega kazala s starimi svinčenimi tiskarskimi znaki, ki se natisnejo na papir ali karton z ročno tiskarsko stiskalnico, kar je namenjeno spoznavanju tiskarske tehnike preteklih časov.

Nekatere delavnice smo izvajali tudi za odrasle udeležence, vodili pa so jih zunanji strokovnjaki oz. mentorji. Taki sta bili

delavnici lončarjenja in polstenja (ali pogovorno filcanja). Udeleženci so spoznavali vse postopke obdelave in izdelave različnih izdelkov, vse pa je potekalo sproščeno, zanimivo in zaradi večdnevnega druženja tudi zabavno. Delavnica lončarjenja, ki je pod vodstvom Karla Šalamona potekala štiri dni julija 2009 in se je je udeležilo deset ukaželjnih »lončarjev«, je prek teoretičnega uvoda o glini in lončarstvu predstavila tehnike ročne izdelave izdelkov, delo z lončarskim vretenom, dekoracijo in poslikavo, glaziranje in osnovna načela priprave na žganje. Delavnico polstenja pa je vodila Sonja Toplak Kociper; pet udeleženk si je v treh septembrskih dneh izdelalo žogico, pas ali ročaj za torbo, podlago za stol in celotno torbico, vse iz naravne ovčje volne, z eno najstarejših tekstilnih tehnik, ki zaradi svojega terapevtskega učinka v zadnjem obdobju po Evropi in svetu pridobiva na veljavi in priljubljenosti.

Tudi v prihodnje bomo v sklopu pedagoško-andragoškega muzejskega dela pripravljali vsebine in aktivnosti, ki bodo aktualne, poučne, povezane s kulturo in dediščino regije, posebne in zanimive za široko skupino uporabnikov. Njihovo število in pogostnost izvajanj bodo povečevali predvsem muzejski prostovoljci, ki so se letošnje poletje začeli vključevati v naše programe in jih bomo usposabljali za samostojno vodenje nekaterih dejavnosti. S tem bomo muzej in njegovo delo še bolj približali ljudem in jim, vsaj tako si želimo, ponudili možnost kakovostnega preživljanja prostega časa z družino, s sorodniki, prijatelji. Tako želimo učinkovito, neprisiljeno in atraktivno širili vest in znanje o naši skupni preteklosti, bogastvu, ki ga skriva, z željo, da bi se znanje in poznavanje ohranilo nadaljnjim rodovom – ne le skozi sliko in pisano besedo, temveč predvsem skozi veščino in prakso.

FRANC KUZMIČ

FRANC GOMBOC

Gasilstvo v Prekmurju: 1873–2003. Murska Sobota : samozaložba.
2009. 671 str.

Zgodovine gasilstva se je lotil visoki gasilski častnik II. stopnje Franc Gomboc, ki je v slovenski gasilski organizaciji dobro znan. Od leta 1953 je bil zaposlen v gasilski zvezi in je opazno zaznamoval gasilstvo v Sloveniji, posebno še v Prekmurju v zadnjih petdesetih letih 20. stoletja.

Dobro poznavanje tekočih zadev in problematike gasilstva že po službeni dolžnosti in osebna vedoželjnost o zgodovini gasilstva v Prekmurju in Prlekiji sta vzrok, da je začel zbirati gradivo za zgodovino; sprva kot prošnje in pomoč raznim gasilskim društvom, pozneje pa ga je vse to vodilo do tega, da je začel tudi sam objavljati v publikacijah in glasilih.

Vrhunec Gombočevega raziskovanja je knjiga Gasilstvo v Prekmurju: 1873–2003. V njej predstavlja razvoj gasilstva v Prekmurju v časovnem obdobju 130 let. In kot je zapisal v sami knjigi prof. Franci Just, je »s širokim in mnogovrstnim pristopom, v katerem upošteva zgodovinske, strokovno-tehnične, družbene, ekonomske, pravno-formalne, regionalno-nacionalno internacionalne idr. vidike prekmurskega gasilstva, mu je uspelo, da je ta skrajni severovzhodni del slovenskega prostora natančno in podrobno vrisal v zgodovinsko karto slovenskega gasilstva.«

Avtor v knjigi najprej predstavi zavetnika gasilcev sv. Florijana s sliko Požar v Radgoni, na kateri je tudi kronogram, ki pokaže letnico 1750. Knjigo dejansko začne s pregledom gasilstva od starega veka do moderne dobe; zvemo, da je šele v 17. stoletju obramba pred požari opazno napredovala in da se je tudi izboljšala požarna varnost. Nato prikaže čas in stanje v Prekmurju, ko

so začeli ustanavljati gasilska društva. Prvo je bilo namreč ustanovljeno v Lendavi leta 1873. Avtor predstavi 172 gasilskih organizacij, ki so nastale v teh 130 letih v Prekmurju, kar daje knjigi posebno dokumentarno vrednost. K ustanovitvi so veliko pripomogli učitelji po vaseh, pa tudi soboški tovarnar Benko.

Zanimiv je tudi razvoj gasilske tehnike in napredovanje posameznih društev. V knjigi so predstavljeni tudi pionirji gasilstva v Prekmurju in širšem Pomurju. Prav tako je v knjigi predstavljeno sodelovanje z gasilci v sosednjih državah. Gasilci so bili po številnih krajih organizatorji kulturnih prireditev.

V knjigi je veliko slikovnega gradiva, gasilskih domov, skupinskih posnetkov gasilcev posameznih društev, pa tudi pomembni in zanimivi dokumenti. Že samo slikovno gradivo je nadvse dragocen prispevek zgodovinski zakladnici, prav tako življenjepisi posameznih zaslužnih gasilcev z njihovimi portreti. Marsikdo si ni mogel niti predstavljati, koliko so nekateri, čeprav sicer znani posamezniki, prispevali pri razvoju gasilstva.

Knjiga pokaže svoje bogastvo že, če se samo sprehodimo po kazalu, poleg zgodovine so predstavljena gasilska priznanja in odlikovanja od samih začetkov, tehnološki in kadrovski razvoj, ekonomski vidiki gasilstva, prikazi požarov in poplav in ne nazadnje tudi gasilske manifestacije.

Na koncu knjige so vsakemu poglavju dodani viri in literatura.

Morda so se v delo vtihotapile kakšne napake, tudi tipografske, toda zavedati se moramo, da nobeno človekovo delo ni dokončno in popolno.

Brez dvoma je Franc Gomboc v knjigi opravil veliko poslanstvo v gasilstvu Prekmurja. In vsak, ki se bo v prihodnje loteval te teme, ne bo mogel in smel spregledati njegove knjige.

Sklenem naj z besedami predsednika Gasilske zveze Slovenije Tonija Korena: »Naša sveta dolžnost je ohraniti spomin na življenje in uspešno delo članov naše gasilske organizacije ter na okoliščine in čas, v katerem so delovali.«

FRANC KUZMIČ

FAKSIMILE TREH HOFFHALTERJEVIH KNJIG

Dočakali smo faksimile treh knjig, ki so kot prve izšle na današnjih slovenskih tleh in v prvi tiskarni na Slovenskem. Gre namreč za tri tiske potujočega tiskarja Hoffhalterja, ki je v Lendavi v letih 1573 in 1574 natisnil tri knjige. Lendavski grof Nikolaj Bánffy je namreč na svoji posesti v Lendavi sprejel potujočega tiskarja Rudolfa Hoffhalterja in učitelja Györgya Kulcsárja, ki je bil sprva učitelj, nato pa dvorni pridigar.

Njegova prva knjiga je bila **Az halálra való későletről rövid tanóság** (Kratek nauk o pripravi na smrt). Izšla je leta 1573 v Lendavi. Dejansko gre za zapisani življenjski red krščanskega človeka, ki želi dobiti božje kraljestvo. Gradivo je zbral iz Svetega pisma in spisov učenih doktorjev teologije.

Ob faksimilu je v madžarščini in slovenščini spremna beseda Ildike Hubert.

Istega leta, torej 1573, je izdal še knjižico **Az ördögnek a penitenciatartó bunóssel való vetekeedéséről és a kétségbeesés ellen a reménységről valótanuság** (Kosanje hudiča s skesanim grešnikom in nauk, ki govori o upanju zoper obup). Gre za prevod dela *Dialogus inter Satana met Peccatorem poenitentem*, ki ga je napisal profesor teolog Urbanus Rhegius (1489–1541) iz Pomeranije. Ker je Rhegius napisal to delo v nemškem jeziku, ga je v latinščino prevedel Johannes Frederus iz Frankfurta ob Maini, izšlo pa leta 1545. Iz latinščine je delo potem prevedel v madžarščino György Kulcsár.

Rhegius si je knjigo zamislil kot dialog med skušnjavcem satanom in človekom, ki se kesa svojih grehov.

V obeh knjižicah je poskušal z argumenti, temelječimi na častitljivosti in čustvenosti, dokazati, da je edini možen način življenja z odrešitvijo (zveličanjem) Jezusa Kristusa, ki je človeštvo odrešil njih grehov.

Kulčar je hotel bralca odvrniti od najrazličnejših hudičevih nakan.

Sporočilo te knjižice naj bi bilo še danes aktualno, »ker sta v njej zasnovani grenkoba in smisel človekovega neprestanega boja za izboljšanje samega sebe in sveta. To je mogoče sprejeti ali odkloniti. Lahke poti ni.« (Ildikó Hubert). Ali, kakor meni Kulčar: »... da ni nekoristno, ampak namenjeno za duhovni razvoj.«

V priloženi knjižici, faksimilu, je v madžarščini in slovenščini spremna beseda Ildike Hubert in še prepis besedila omenjene knjižice v današnjo pisavo oziroma črkopis, kar olajša branje in razumevanje.

Tretja knjiga iz lendavske tiskarne je bila naslovljena kot **Postillák**. Izšla je leta 1574 kot zadnja knjiga v tem sklopu. Kaj je bil vzrok, da so Postilo po prvi izdaji leta 1574 tiskali še v letih 1579 in 1597 ter jo prebirali na različnih koncih dežele? Albert Molnár Szenci namreč prišteva Kulčarjevo delo med najboljše postile.

Izraz postila izhaja iz besedne zveze post illa verba (= po teh besedah). To torej pomeni oznanjevanje božje besede po evangeliju. Postila je vrsta pridige, namenjena za nedelje in glavne praznike v letu. Tako je v naslovu knjige to označil tudi pisec sam. V protestantskih pridigah 16. stoletja so se prepletali različni žanri, tematska pridiga, eksegezna razlaga svetopisemskih besedil, polemično dogmatično razglabljanje, didaktičnost.

Pridige so bile v prvi vrsti za duševno hrano vernikov, so tolažile in bodrile. Pridige so bile zaradi aktualiziranja biblijskih zgodb pogosto dopolnjene s posvetnimi temami. Pridiga je poleg razlage biblijskega besedila moralnega nauka in krepitve vere ponujal še estetski in retorični užitek. Osnovni namen pa je bil vsekakor utrjevanje vere.

Za Kulčarja je značilno žanrsko prepletanje, a nima toliko zastranitev o moralnih prilikah in sklicevanj na aktualne dogodke. Jenő Zoványi je prepričan, da je Kulčar modro poudarjal zgolj protestantsko stališče, a se ni spuščal niti na kalvinsko niti na luteransko specialno usmeritev.

Tudi tej knjigi je dokaj obsežno spremno besedo napisala Ildikó Hubert z naslovom György Kulcsár, dolnjelendavski pridigar.

Najprej je izšel faksimile najobsežnejšega dela Postila (2001), nato Kratek nauk o pripravah na smrt (2007) in naposled še Kosanje hudiča s skesanim grešnikom in nauk, ki govori o upanju zoper obup (2009).

Nedvomno je izdaja teh faksimilov zelo pomembna za naš prostor, kajti tako prihaja v roke širšemu krogu tistih, ki jih to zanima za razstavne namene in preučevanje.

TAMARA ANDREJEK

UMETNINE IZ PREKMURJA OD ROMANIKE DO MODERNIZMA

Katalog razstave: Umetnine iz Prekmurja, Od romanike do modernizma; katalog založil: Pokrajinski muzej Murska Sobota, 2009, zanj: Metka Fujs; uredil: Janez Balažic; *predgovor*: Metka Fujs; *uvodno besedilo*: Janez Balažic; *besedila v katalogu*: Janez Balažic, Gorazd Bence, Janez Höfler, Matej Klemenčič, Mija Oter Gorenčič, Robert Peskar, Györgyi Poszler, Ksenija Rozman, Samo Štefanac, Ferdinand Šerbelj, † Federico Zeri, jezikovni pregled: Milan Vincetič; fotografije: Janez Balažic, Bine Kovačič, © Magyar Nemzeti Galéria/Madžarska narodna galerija Budimpešta, © Narodna galerija Ljubljana, © Pokrajinski muzej Murska Sobota, © RC ZVKDS Ljubljana, Marjan Smerke, Tomislav Vrečič; oblikovanje in grafična zasnova: Snežana Madič Lešnik; tisk: Tiskarna Dalmatin; naklada: 700 izvodov; Razstavo in natis kataloga sta omogočila: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Mestna občina Murska Sobota, COBISS.SI-ID 6289664.

Razstava Umetnine iz Prekmurja, Od romanike do modernizma, ki je bila javnosti najprej predstavljena v Pokrajinskem muzeju Murska Sobota (5. februar 2009–30. maj 2009) in Galeriji Murska Sobota (5. februar 2009–5. april 2009), nato v Narodni galeriji v Ljubljani (18. junij 2009–20. september 2009), letos pa je gostovala še v Dolenjskem muzeju v Novem mestu (14. maj 2010–12. september 2010), je s katalogom v besedi in fotografiji predana trajnemu spominu. Še dolgo za tem, ko so se »umetnine kot ptice«¹ vrnile v svoja domovanja, bo mejnik strokovnega dela

1 Janez Balažic: Umetnine iz Prekmurja, Od romanike do modernizma, katalog razstave, 2009, str. 1.

dr. Janeza Balažica živel v zavesti strokovne in laične javnosti, ki jima je publikacija namenjena.

Direktorica Pokrajinskega muzeja Murska Sobota Metka Fujs je v predgovoru zapisala, kaj je težnja ustvarjalcev in samih razstav ter kdo so tisti, ki so odkrivali še danes tudi med Prekmurci malo poznano regijo in njeno preteklost.

Dr. Janez Balažic, urednik in avtor pretežnega tekstovnega dela kataloga ter avtor razstave, uvodoma dosledno in kronološko korektno osvetli kulturnozgodovinske smernice in vplive, ki so v sozvočju ustvarili našo skupno prekmursko preteklost, z navajanjem posameznih umetnin z njihovimi pripadajočimi kataloškiimi številkami, da se bralec preprosto in hitro lahko dodatno pouči ali seznani s podrobnejšim zapisom o njej.

Pri navajanju literature, kjer so nanizana imena slovenskih in tujih strokovnjakov in poznavalcev, se potrjuje občutenje, da ta »siva lisa«² na umetnostnozgodovinskem zemljevidu Slovenije je burila in še vedno buri radovednost raziskovalcev, ki so in bodo pripomogli k njeni umestitvi v širši srednjeevropski prostor.

Najobsežnejše poglavje publikacije je sam Katalog, ki s fotografijo in strokovnim besedilom predstavlja 81 umetnin, začenši s prispevkom Mije Oter Gorenčič o romanskem timpanonu domanjevske cerkve.

Robert Peskar obsežneje predstavi gotske stavbne člene in stavbno plastiko prekmurskih spomenikov, podrobneje na primeru murskosoboških sklepnikov in konzole iz martjanske cerkve.

Ostanke starejših plasti stenskih poslikav v ohranjenem prezbiteriju župnijske cerkve sv. Nikolaja v Murski Soboti, v selanski rotundi ter Turnišču je predstavil Janez Balažic, ki je tudi avtor obsežnejših tekstov o Gemerskem slikarju, ki je poslikal murskosoboški prezbiterij ok. leta 1370 (podrobneje opiše freski Apostola in sv. Magdalene), ter o Janezu Akvili in njegovi delavnici, znotraj katere v martjanski cerkvi s poslikavo izstopa t. i. Mojster martjanskih apostolov.

Na razstavi si je bilo mogoče ogledati 4 originalne fragmente Akvilovih fresk iz turniške župnijske cerkve, Marijo z detetom, ki jo hrani Narodna galerija v Ljubljani, Apostole iz prizora

2 Metka Fujs: Predgovor, Umetnine iz Prekmurja, Od romanike do modernizma, katalog razstave, 2009, str. 11.

Marijine smrti (?), Fragment poslikave (del kompozicije Marijine smrti?) in Sv. Krištofa, le-te je v katalogu podrobneje interpretiral Gorazd Bence.

Martjanski freskantski cikel, (avto)portret Janeza Akvile ter poslikavo, ki se nedvoumno veže na Mojstra martjanskih apostolov – prizora iz Martinove legende, 2 apostola, pa je opisal dr. Balažic, vključno z reprodukcijo uničene stenske poslikave v župnijski cerkvi sv. Jurija v Rogašovcih, ki jo po slogovnih značilnostih pripisuje istemu mojstru.

Sledijo besedilo in predstavitev spomenikov druge plasti poslikave v rotundi v Selu, besedilo György Poszler, kustodinje v Madžarski narodni galeriji v Budimpešti, o slikanih tablah iz Murske Sobote (?) ter prispevka o dveh kiparskih umetninah, beltinskem marmornem reliefu Madone z detetom, ki ga je proučeval Samo Štefanac, ter o leseni plastiki Marije z detetom v naročju, ki jo predstavlja Janez Balažic.

Vrhunec razstave, izjemna poznogotska relikta, ki sta se po dolгих desetletjih vrnila v domačo pokrajino, krilna oltarja iz Sela in Gornje Lendave (današnji Grad na Goričkem), ikonografsko in slogovno v izčrpnih študijah podrobno predstavi György Poszler.

Janez Höfler je avtor prispevka o tabelni sliki Sveto sorodstvo, avtorja Mojstra iz Okoličnega, ki je bila del Szapáryjeve umetniške zbirke, danes pa je v lasti Narodnega muzeja Slovenije.

Janez Balažic predstavi leseni kip neznanega svetnika, ki domnevno izvira iz Porabja in je delo marljivih rezbarskih rok, ki so izdelale danes izgubljeno plastiko škofa.

Lesena skulptura Marije (domnevno iz skupine Križanja) kaže znake trpljenja ne le v realistično prikazanem izrazu obraza in drže, temveč tudi v stopnji poškodb, ki jih je delo utrpelo v času svojega obstoja.

Med razstavljenimi umetninami, ki so jih za razstavo poleg domačih in tujih muzejev in galerij dali na razpolago tudi zasebni zbiratelji, zaseda po kakovosti in privlačnosti vrhovno pozicijo delo, pripisano nasledstvu italijanskega poznorenesančnega mojstra Andrea del Sarta, Madona z detetom, svetnikom in angelom. Ta umetnina je prva v seriji italijanskih del, ki so nekoč krasila domove aristokratskih dinastij v Prekmurju.

Ferdinand Šerbelj predstavi ikonografski tip in istoimensko umetnino *Sacra Conversazione* – Madona z detetom, Janezom Krstnikom in sv. Rokom, ki izvira z beltinskega Zichyjevega dvorca, danes pa jo hrani Pokrajinski muzej Maribor.

Po svoji tipološki zasnovi je posebna tudi Marija z Jezusom v naročju, od leta 2005 v lasti soboškega muzeja, ki predvsem s svojo provenienco, preslikavami in dragocenimi pridatki buri interes Janeza Balažica.

Ecce homo, pripisan Alviseu Benfattu, im. Alvise del Friso, še eno velikoformatno olje na platnu iz Szapáryjeve zbirke, ki je v ljubljanski Narodni galeriji, sta v katalogu te ustanove opredelila Federico Zeri in Ksenija Rozmam, katalog *Umetnine iz Prekmurja* pa povzema njuno besedilo.

Med iskanjem in zbiranjem materiala za razstavo so se razkrile številne skrite in zakrite kakovostne stvaritve, ena takih je tudi polihromirana in delno pozlačena plastika Križanega iz Sv. Jurija. Mistična pasijonska ikonografija s svojo likovno kakovostjo budi slutnjo, da gre za nadregionalno pomembnega avtorja.

Kar nekaj umetnin, predstavljenih v tem Katalogu, zavzema pomembno mesto na Stalni razstavi Pokrajinskega muzeja Murska Sobota. Beneško olje na platnu Jezus ozdravi hromege je bilo podvrženo restavriranju med pripravami na razstavo, poseg pa je poskrbel za navdušujoče presenečenje, saj se je pod sekundarno dodano draperijo prikazalo originalno stanje slike. Razlago in interpretacijo je podal Ferdinand Šerbelj.

Janez Balažic opisuje restavrirani, delno pozlačeni zgodnje-baročni skulpturi dveh neidentificiranih svetnic, ki domnevno izvirata iz Prekmurja in se ponašata z elegantno držo in modno nošo časa. Par apostolov, Peter in Pavel, ki ju hranijo v Pokrajinskem muzeju v Mariboru, pa izvira iz župnijske cerkve sv. Nikolaja v Murski Soboti, kjer sta krasili nekdanji baročni oltar.

Bronasta doprsna upodobitev vojaškega poveljnika je umetnina, ki je s svojo vrnitvijo »domov«, v soboški muzej, poskrbela za zanimivo anekdoto. Po spletu naključij je tako naš muzej 1997 pridobil skulpturo, ki je bila na dražbenem popisu opreme 1930 navedena kot drugo najdražje delo, nakar se je za njim izgubila sled. O možnih identifikacijah upodobljenca, tipu in vzorih piše Matej Klemenčič.

Iz zasebne zbirke izvira še Marija z detetom, tesno povitim z dekorativno obrobljenim kosom blaga, katere domnevno repliko hrani Pokrajinski muzej v Celju. Janez Balažic je poleg interpretacije tega dela tudi avtor obsežnejšega zapisa in predstavitve dveh velikoformatnih slik, ki prav tako krasita baročni salon soboškega gradu, del Benečana Nicolle Bambinija. Pri obeh gre za starozavezna prizora, upodobitvi trenutka zgodbe z moralno-vzgojnim podtonom.

Plastika Janeza Evangelista, ki je bila nekoč v cerkvi pri Gradu na Goričkem, danes pa jo hrani Pokrajinski muzej Maribor, in mali kipec Križanega iz Turnišča sta deli, ki sta že na razstavi pritegnili pozornost obiskovalcev zaradi izrazite S-linije in kontraposta telesa.

Razposajena družba Jana Abela Wassenberga je še eno izmed del s Stalne razstave soboškega muzeja, katerega interpretacijo je v katalogu izčrpnije podal Janez Balažic, ki je tudi avtor teksta o delu Benetke – pogled s San Giorgio Maggiore, avtorja Giovanni-ja Antonia Canala im. Canaletto, slavnega beneškega vedutista.

Ferdinand Šerbelj v uvodnem besedilu predstavi umetniško osebnost Jožefa Digla, baročnega slikarja, katerega 3 slike z razstave so obravnavane v katalogu, Marijino rojstvo iz cerkve na Tišini, ki je bilo identificirano ob pripravah na razstavo, ter oltarni podobi iz martjanske cerkve, ki sta krasili nekdanja stranska oltarja, upodobitvi sv. Janeza Nepomuka in sv. Karla Boro-mejskega.

Sledi niz baročnih umetnin, ki jih opisuje Janez Balažic. Par svetnic iz beltinske župnijske cerkve, Marija Magdalena in Veronika s prtom, Marija in Janez Evangelist iz skupine Križanja iz Lendave, Svetniški par iz župnijske cerkve v Dolencih, Sv. Štefan kralj in sv. Ladislav, iz cerkve Marijinega vnebovzetja na Gradu na Goričkem pa Žalostna Mati božja in Angel z glavnega oltarja, katerega avtor je Johannes Klein iz Radgone.

Poznobaročni sliko Kesanje apostola Petra in Sv. Barbara sta nekoč krasili stranska oltarja župnijske cerkve v Turnišču, ohranjeni v originalnih pozlačenih okvirjih.

Povišanje sv. hostije pa je kompozicija iz atike enega stranskih oltarjev graške župnijske cerkve. Kompozicija z množico svetniških oseb v nebesni sferi in podobo trpečih duš, ki jim nadangel

Mihael brani pobeg iz pekla, je primer zrelega baročnega duha.

Družina, katere bogata likovna zbirka s soboškega gradu je bila delno znova združena na razstavi, je zastopana z dvema članoma rodbine, baronom Pavlom in Janezom Szapáryjevima. Portreta bratov, opremljena z rodbinskim grbom in zapisom o obeh portretirancih, sta del Stalne razstave Pokrajinskega muzeja Murska Sobota.

Oltarne plastike z nekdanjega glavnega oltarja v podružnični cerkvi sv. Martina v Domanjševcih, Vstali Kristus, Bog Oče, Trije apostoli evangelisti in dva angela, predstavljajo najcelovitejšo skupino baročnih skulptur na razstavi, ki je bila rešena zanesljivega propada z restavratorskimi postopki.

Otroški portret Elisabethe Isabelle Mniszech, delo francoske slikarke Elisabeth Vigée-Lebrun, ki je nekoč krasil sobano beltinskega gradu, danes pa je del stalne zbirke Narodne galerije v Ljubljani, interpretira v katalogu besedilo Federica Zerija in Ksenije Rozman, povzet po razstavnem katalogu *Stari tuji slikarji XV.–XIX. stoletja*.

Katalog končuje niz del, o katerih je strokovno besedilo prispeval Janez Balažic.

To sta najprej dva žanrska motiva počivajočega para, leseni rezbariji, preostanka plastično obdelane opreme s konca 18. stoletja, nato pa še dve Kristusovi upodobitvi, Vir dolorum iz beltingske župnijske cerkve sv. Ladislava in Kristus trpin iz Turnišča.

Poznoromantično slikarstvo 19. stoletja zastopa opus Alojza Eberla z dvema deloma, Dedek z vnučkom in Krajina Dachstein z jezerom Gossau, iz slikarjeve zapuščine, ki jo hrani naš muzej, ter podobo sv. Notburge od Sv. Jurija.

V bogato pozlačenem okvirju se kaže ponosna osebnost kneza Eduarda (Maria) Lichnowskega, kopija Mikse (Maxa) Brucka po originalnem portretu deda grofice Marie György de Radvány, ki se je poročila s soboškim grofom Gezo Szapáryjem.³

Zadnja predstavljena plastika v katalogu je Angel s Tišine, v duhu historicizma izdelani neogotski angel, en od dveh, ki sta danes v cerkvi Marijinega rojstva.

Ludvik Vrečič, prvi akademsko izšolani prekmurski slikar,

³ Janez Balažic: Knez Eduard (Maria) Lichnowsky, Umetnine iz Prekmurja, Od romanike do modernizma, katalog razstave, 2009, str. 157.

končuje niz umetnin z dvema slikama, ki sta bili razstavljeni, Študija (portret) in Bela hiša.

Nuška Dolenc Kambič, Lucija Štepančič, Barbka Gosar Hirci, Andrej Hirci in Jelka Kuret so avtorji prispevka o konservatorsko-restavratorskih posegih na slikah in plastikah za razstavo Umetnine iz Prekmurja.

Katalog je sklenjen s seznamom kratic in okrajšav, navedbo slikovnih virov po avtorjih ter listo vseh avtorjev, ki so prispevali besedila za publikacijo.

Projekt, kot so bile Umetnine iz Prekmurja, ne bi bil mogoč brez velikodušne podpore sofinancerjev in pokroviteljev, ki jim je pripadlo mesto na vseh tiskovinah razstave in tudi v predstavljenem Katalogu.

VINKO ŠKAFAR

DVE ZANIMIVI HRVAŠKI PUBLIKACIJI

Predstavljam dve hrvaški knjigi, priročnik *Hrvatski franjevački biografski leksikon* (Zagreb 2010) in ponatis izdaje *Epska trilogija ili nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje za leto: 1788., 1789., 1790.* (Zagreb 2010). Prva predstavlja tudi nekatere Slovence, druga pa je zaradi kajkavščine zanimiva tudi za Prekmurje.

1. HRVATSKI FRANJEVAČKI BIOGRAFSKI LEKSIKON

Leksikografski zavod Miroslava Krleža ter Vijeće franjevačkih zajednica Hrvatske i Bosne i Hercegovine sta izdala *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, kjer so predstavljajo tudi številni Slovenci in Slovenke, ki so v frančiškovskih skupnostih živeli in delovali med Hrvati. Ne bom predstavljal vseh navedenih Slovencev in Slovenk, ampak samo tiste, ki izhajajo iz sedanje murskosoboške škofije. Druge samo omenim. Možje: Bernardin Gregorič (+1733), Anton Šimunarič (+1773), Jakob Hoffstetter (+1737), Dalmacij Skurjanec (1810), Leonard Potočnjak (+ 1804), Franc Konrad Potočnik (1737), Romuald Jereb (+ 1918), Mihael Troha (+ 1953), Kalist Ignacij Weibl (1802), Albert Žagar (1968), Ambroz Testen (+1984), Mihael Ivan Brlek (+1984), Filip Anton Oštir (1934), Klaro st. Mariofil Pasconi (+1741), Klaro ml. Pasconi (1787); žene: Henrika Glinšek (+1985), Imakulata Dragica Janež (+1975), Julita Kac (+1977), Ladislava Kalinšek (+1944), Edvarda Antonija Košir (+1994), Ananija Ivanka Krt (+1975), Deodata Kump (+1989), Gertruda Neuwirt (+1948), Kristofora Janja Perko (+2004), Leonida Frančiška Petrič (+1983), Barbara Genovefa Šenekar (+1985), Koleta Žnidar (+1965) in Emercijana Ana Žunko (+1998).

Za nas so zanimivi izhajajoči iz sedanje murskosoboške škofije in razlogi zakaj so navedeni v *Leksikonu*. Zato jih tudi podrobneje predstavljam.

Emanuel Hoško, cerkveni zgodovinar, predstavlja **Jožefa Brandenberga** (Ljutomer, 15. 1. 1704 – Ormož, 20. 9. 1767), ki je bil član frančiškanske province sv. Ladislava, ki je imela v Brandenbergevem času samostan tudi v Ormožu. Filozofijo je študiral v Varaždinu (1725–27), teologijo v Zagrebu (1727–30). Za duhovnika je bil posvečen leta 1728. Kot vojaški kaplan nemških vojakov je deloval v Križevcih (1730–31), nato je bil učitelj novincev (1731–33). Po opravljenem predavateljskem izpitu iz filozofije je poučeval filozofijo v Čakovcu (1733–34), v kloštru Ivaniću (1734–35), kjer je predaval tudi moralno teologijo. Bil je predstojnik samostana v Zagrebu (1738–40), nato je naredil predavateljski izpit še iz dogmatične teologije, ki jo je predaval na samostanskem učilišču v Križevcih (1743–45) in v Zagrebu (1745–46). Bil provincijski tajnik (1740–43, 1746–49), definitor (1746–49), kronist province (1749–51, 1754–55, 1759–62), predstojnik v Ormožu (1751–59), kustos (1759–62) in provincial (1762–65). Zadnja leta življenja je bil v Ormožu, kjer je tudi umrl.

Hoško predstavlja v *Leksikonu* tudi **Frančiška Rengjea** (Noršinci, 21. 12. 1849 – Máriagyűde, 9. 10. 1909). Leta 1869 je postal član frančiškanske province sv. Ladislava, leta 1873 pa duhovnik. Bil je predavatelj filozofije in teologije na frančiškanskem učilišču v Varaždinu (1875–79), v Koprivnici (1879–81). Nato je bil upravitelj romarskega svetišča judske Matere božje v Máriagyűdu (1881–84). Na pobudo Fermendžina je l. 1884 prišel v Zagreb, da bi v samostanu na zagrebškem Kaptolu uvedel skupno življenje in redovno disciplino. Ob službi zagrebškega predstojnika je bil večkrat provincialni definitor (1887–90, 1893–95 in 1899–1900) v provinci sv. Ladislava. Leta 1895 je bil na vrhovnem zborovanju frančiškanskega reda izvoljen za vrhovnega svetovalca (definitorja) reda, kar je ostal dve leti. V tem času je bil generalni vizitator svoje province sv. Ladislava in province sv. Janeza Kapistrana. Leta 1897 se je odločil za nove Generalne konstitucije in je kot svetovalec generalnega zaupnika Vendelina Vošnjaka v letih 1897–99 živel v Pecs. Leta 1899 je doživel možgansko kap. Od takrat je živel odmaknjeno najprej v samostanu Máriagyűd, v letih

1904–08 pa kot član province sv. Janeza Kapistrana v Subotici. V Zagrebu na Kaptolu je obnavljal od potresa poškodovani samostan in zazidal neogotski zvonik pri cerkvi sv. Frančiška. Pospeševal je tretji red in združenje sv. Antona v Zagrebu in v severni Hrvaški. Napisal je: *Pravilo svetovnega Trečega reda sv. Franje*, Zagreb 1892 in knjigo *Pobožna zadruga sv. Antuna Padovanskoga*, Zagreb 1894. (Podatki o njem so v Arhivu Generalne kurije frančiškanskega reda v Rimu).

Isti Hoško je predstavil v *Leksikonu* še **Klementa Verena** (Murska Sobota, 5. 12. 1887 – Čakovec, 29. 8. 1954). Veren je l. 1904 je postal frančiškan province sv. Cirila in Metoda s sedežem v Zagrebu. Po srednji šoli v Varaždinu je študiral teologijo na zagrebški teološki fakulteti. Za duhovnika je bil posvečen l. 1911. Najprej je bil vzgojitelj v frančiškanskem malem semenišču v Varaždinu (1912–13), nato veroučitelj v Našicah in nato vojaški kaplan (1914–18). Po prvi svetovni vojni je bil samostanski predstojnik in župnik v Cerniku (1918–21) in Vukovarju (1921–24). Leta 1924 je odšel v ZDA, kjer je deloval med hrvaškimi izseljenci in premurskimi priseljenci v mestu Betlehem 1924–29; za izseljence v ZDA je pripravljajl versko literaturo. Vrhovni predstojnik frančiškanskega reda ga je imenoval za prvega predstojnika Jugoslovanskega frančiškanskega komisariata s središčem v Chicagu (1926–29). Po vrnitvi v domovino je bil najprej predstojnik v Subotici (1930–33), dušni pastir v Šarengradu, Iloku, Baču, Bjelovarju, na Trsatu in v Vukovarju. Med 2. svetovno vojno se je v Čakovcu pred madžarskimi oblastmi zavzemal za narodne pravice medmurskih hrvaških vernikov. Po vojni je bil nekaj časa v Virovitici, nato se je vrnil v Čakovec, kjer je tudi umrl.

2. GREGUR KAPUCIN (JURIJ MALJEVEC),

Epska trilogija ili nestranočno vezdašnjega tabora ispisavanje za leto: 1788., 1789., 1790. Za tisk priredio, tekst transkribirao, rječnik sastavio i pogovor napisao Alojz Jembrih, Zagreb, srpanj, 2010.

To je že druga knjiga (prva *Horvacka od Kristuševoga narodenja vitija*, Zagreb 1999) Jurija Maljevca, patra Gregorja, Slovenca in kajkavskega pisatelja, ki je izšla v zadnjem času na enak način kot prva: ponatis besedila na eni strani in transkribirano besedilo na drugi strani. Alojz Jembrih je vse besedilo transkribiral, na-

pisal študijo (str. 301–398) in pripravil slovar (str. 281–293), ki je lahko zanimiv in uporaben tudi za slovenskega bralca. Maljevec v stihih poroča o takratnih dogodkih v vojni s Turki (1787) v tri-letnem časovnem obdobju. Pri pisanju, ki je dokaj duhovito in z določeno mero humorja, uporablja in navaja takrat dostopne, tudi časopisne vire.

Jurij Maljevec se je rodil 2. 3. 1734 v Perudini pri Vinici v Beli Krajini. V Zagrebu je po končani jezuitski gimnaziji stopil v kapucinski noviciat v Novem mestu, kjer je dobil redovno ime Gregor. Duhovnik je postal leta 1760. Večino duhovniških let je preživel v Zagrebu in Varaždinu, kjer je umrl 29. 1. 1812. Bil je zelo znan pridigar in ga štejejo med najbolj znane kajkavske pridigarje in pisatelje, saj je izdal deset knjig. Večina tiskanih del še čaka ponatis in strokovno ovrednotenje. Navedem naj naslove treh Maljevčevih tiskanih knjig. Ena, ki še ni bila ponatisnjena, je bila tiskana na Ptuju, drugi dve, ki sta že izšli v ponatisu s transkripcijo in komentarji, pa v Zagrebu.

1. *Nebeski pastir pogubljen u ovcu išče*, Ptuj 1795 (še ni ponatisa izdaje).
2. *Epska trilogija ili nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje za leto: 1788., 1789., 1790.*, Zagreb 1789, 1790, 1791 (ponatis 2010, Hrvatska kapucinska provincija).
3. *Horvacka od Kristušovega narođenja vitija*, Zagreb 1800 (ponatis 1999, Hrvatska kapucinska provincija i Kršćanska sadašnjost).

SKLEP

V preteklosti so Slovenci številčneje kot danes živeli na Hrvaškem in bili tam cenjeni, saj so mnogi zelo dejavno vplivali na razvoj hrvaške kulture, znanosti in tudi vernosti. Seveda pa so ti »hrvaški« Slovenci postopno začeli dihati po hrvaško in so se zato tudi tam uveljavljali, eni s pisanjem, drugi drugače. Za dva Slovenca, člana zagrebške frančiškanske province sv. Cirila in Metoda, Vendelina Vošnjaka (1861–1933) in Aleksa Benigarja (1893–1988), teče celo postopek za razglasitev za svetnika. Zanimivo, da sta prav Slovenca edina kandidata province sv. Cirila in Metoda v Zagrebu, za katera teče beatificijski postopek, kar pome-

ni, da jima zagrebški frančiškani priznavajo krepostno (svetniško) krščansko življenje. Prvi je bil rojen v Kronovu pri Velenju, drugi sicer v Zagrebu kot sin slovenskih staršev, ki so pokopani v Sloveniji. Oba predstavlja tudi *Hrvatski franjevački biografski leksikon* (str. 55 in 567).

Jurij Gregor Maljevec, kapucinski duhovnik, pa se je zapisal v hrvaško književnost kot pomemben in zelo plodovit kajkavski pisatelj, ki ga cenijo raziskovalci kajkavske literature in ga prinaša tudi *Slovenski biografski leksikon*, ki pa upravičeno trdi, da ga je bivanje na Hrvaškem »odmaknilo slovenski kulturni sferi in povzročilo, da je, čeprav slovenskega porekla, postal kajkavski pisatelj« (SBL, 5, 37). Zato ga tudi prinaša *Hrvatski franjevački biografski leksikon* (str. 352).

Obe predstavljeni knjigi sta zanimiva osvetlitev uspešnih Slovencev na Hrvaškem.

FRANC KUZMIČ

BIBLIOGRAFIJA BELE SEVERJA

Bela SEVER, rojen 13. 4. 1936 v Moščancih, je diplomiral na Univerzi v Ljubljani iz geografije (1960). Absolviral je še etnologijo v Ljubljani in VEKŠ v Mariboru. Umrli je 18. 4. 2004 v Ljubljani.

Zaposlitve: Tajnik pomurske turistične zveze (1964–1975), ravnatelj Pokrajinske in študijske knjižnice v Murski Soboti (1975–1978), ravnatelj založbe Univerzum v Ljubljani (1978–1980), turistični predstavnik Jugoslavije v Budimpešti (1980–1985), urednik v Založbi Mladinska knjiga v uredništvu Enciklopedije Slovenije za več področij (1986–2002).

1957

Geografski termini prekmurskih gričev. *Svet ob Muri (Murska Sobota)* 2 (1957) 3, str. 169–173; 4, str. 235–238.

Turistični razgledi ob vzhodnih mejnikih. *Turistični vestnik (Ljubljana)* 6 (1957) 7, str. 196–198.

1958

Prekmurci v Ljubljani. *Svet ob Muri (Murska Sobota)* 3 (1958) 1–2, str. 63–71.

Prekmurci v Mariboru. *Svet ob Muri (Murska Sobota)* 3 (1958) 3–4, str. 249–254.

1960

Pomurska turistična zveza. *Turistični vestnik (Ljubljana)* 9 (1960) 10–11, str. 299–300.

1961

Prekmursko vinogradništvo v luči razvoja. *Zadružni koledar Pomurja (Murska Sobota) 1961*, str. 97–99.

Razvoj prekmurskega vinogradništva. *Geografski vestnik (Ljubljana) 33 (1961)*, str. 61–93.

1965

V kraje ob Muri na oddih. *Rodna gruda (Ljubljana) 12 (1965) 4*, str. 114–115.

1968

Oddih in zdravje ob Muri. *Rodna gruda (Ljubljana) 15 (1968) 4*, str. 119.

1969

Pomurje : turistični vodnik. Murska Sobota: Pomurska založba; Pomurska turistična zveza 1969.

Stanje in perspektive turizma v Pomurju. *Turistični vestnik (Ljubljana) 16 (1969) 1*, st. 17–23.

1971

Naš kraj bo lepši. Tekmovanje o ureditvi naselij. *Vestnik (Murska Sobota) 23 (1971) 20*, str. 10.

Neurejena naselja turiste odvrčajo. *Vestnik (Murska Sobota) 23 (1971) 18*, str. 8.

Občni zbor PTZ. *Turistični vestnik (Ljubljana) 18 (1971) 3*, str. 88–89.

Pomurje – Reiseführer. Murska Sobota: Pomurska založba; Pomurska turistična zveza, 1971, 187 str. : ilustr.

1972

Kaj početi z gradovi? *Vestnik (Murska Sobota) 24 (1972) 12*, str. 8.

Nova muzejska zbirka pri Gradu. *Vestnik (Murska Sobota) 24 (1972) 16*, str. 7.

Od Pomurja do Železne županije. *Vestnik (Murska Sobota) 24 (1972) 38*, str. 5.

Pomurje – zdraviliški park. *Vestnik (Murska Sobota) 24 (1972) 47*, str. 12.

Zimski turizem po domače. *Vestnik (Murska Sobota) 24 (1972) 4*, str. 9

1973

Knjižica o Stražnem ozemlju. *Vestnik (Murska Sobota)* 2. 11. 1973, str. 5.

Murska Sobota : občina in mesto. Fotografije Jože Kološa. Murska Sobota: Pomurska založba 1973. 67 str. : ilustr.

Ravno polje od Sobote do Lendave. *Rodna gruda (Ljubljana)* 20 (1973) 11, str. 14–15.

Za goste v Radencih je zanimiva tudi okolica. *Radenski vestnik (Radenci)* 12 (1973) 110, str. 25–32.

1974

Grad pri Gradu. *Rodna gruda (Ljubljana)* 21 (1974) 1, str. 14.

Moravske toplice preraščajo v najmlajše slovensko zdravilišče. *Rodna gruda (Ljubljana)* 21 (1974) 4, str. 42–43.

Plečnikova mojstrovina v Bogojini. *Rodna gruda (Ljubljana)* 21 (1974) 10, str. 18.

Preveč in premalo vode ob Muri. *Rodna gruda* 21 (1974) 9, str. 12–13.

1975

Pomurje : mala turistična monografija. Zagreb: Turistkomerc; Murska Sobota: Pomurska turistična zveza, 1975. 110 str. : ilustr. ; 1 zemljevid.

Pomurje : kleine turistische Monographie. Übersetzung Josip Rittig. Zagreb 1975. 99 str. : ilustr. 1 zemljevid.

Goričko – prvak med manj razvitimi. *Sedem dni (Maribor)* 4 (1975) 11, str. 15.

Murska Sobota, *Prazniki slovenskih občin. Ljubljana* 1975, str. 117–118.

Vključevanje slatinskih in topličnih vrelcev v turizmu. *Radenski vestnik (Radenci)* 14 (1975), str. 62–63.

1977

Murska Sobota. Sredi največje slovenske ravnine. *Rodna gruda (Ljubljana)* 24 (1977), 7–8, str. 22–23.

Specifični pogoji razvoja in projekcija organizacijske strukture knjižničarstva v Pomurju. *Knjižnica (Ljubljana)* 21 (1977) 1–4, str. 5–21.

1978

Kuzma na tromeji. *Rodna gruda (Ljubljana)* 25 (1978) 2, str. 18–19.

1979

Südliche Dreiländerecke = Južna tromeja. Eisenstadt 1979.

1980

Murska Sobota : občina in mesto. Prevedli Drago in Käthe Grah (v nemščino), Suzzanne Király-Moss (v angleščino), Károly Szilágy (v madžarščino). Fotografije Lado Klar, Jože Kološa-Kološ, Miško Kranjec. Murska Sobota: Pomurska založba, 1980. 92 str. : ilustr.

Bokrači. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980.*

Dankovci. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 289.*

Dolina. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 290–291.*

Domanjševci. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 291–292.*

Gornji Petrovci. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 294–295.*

Košarovci. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 298–299.*

Kovačevci. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 299.*

Križevci. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 300–301.*

Kukeč. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 302.*

Kušanovci. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 302–303.*

Moščanci. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 308.*

Murska Sobota. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 278–282.*

Občina Murska Sobota. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 265–278.*

Otovci. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 311.*

Peskovci. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 312.*

Poznanovci. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 313–314.*

Prosečka vas. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 314.*

Stanjevci. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 320.*

Šalovci. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 321.*

Šulinci. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 322.*

Trdkova. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 323.*

Vadarci. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 323–324.*

Vaneča. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 324.*

Vidonci. *Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 325.*

1986

Jesensko kramljanje z Bojanom Štihom. *Delo (Ljubljana) 31. 10. 1986, str. 26.*

1987

Avstrijsko-slovenski odnosi. Gospodarski odnosi. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 1. Ljubljana: MK, 1987, str. 144–146. Soavtor.*

Bosna in Hercegovina. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 1. Ljubljana: MK, 1987, str. 335–346. Soavtor.*

1988

Črna gora. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 2. Ljubljana: MK, 1988, str. 147–155. Soavtor.*

1989

Murska Sobota : turistični vodnik. Murska Sobota: Turistično društvo 1989. /51/ str. : ilustr.

Štefan Kuhar – Pišta sedemdesetletnik. *Vestnik (Murska Sobota) 41 (1989) 21 (1. VI.), 7.*

1990

Pomurje A–Ž : priročnik za popotnika in poslovnega človeka. Fotografije Jože Pojbič, Lado Klar. Murska Sobota: Pomurska založba 1990. 212 str. : barvne ilustracije.

Jagodič Franjo. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 4. Ljubljana: MK, 1990, str. 248.

Jelačin Ivan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 4. Ljubljana: MK, 1990, str. 282.

Kapela. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 4. Ljubljana: MK, 1990, str. 399. *Soavtor*.

1991

Das Pomurje A–Z : Handbuch für Reisende und Geschäftsleute. Fotografije Lado Klar, Jože Pojbič. Prevedla Andrea Zemljič. Murska Sobota: Pomurska založba 1991. 212 str. : barvne ilustracije.

Keszthely. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 5. Ljubljana: MK, 1991, str. 59.

Klinar Anton. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 5. Ljubljana: MK, 1991, str. 100.

Klinar Herman. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 5. Ljubljana: MK, 1991, str. 100.

Kontovel. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 5. Ljubljana: MK, 1991, str. 253.

1992

Križevci. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 21.

Križna gora. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 23.

Krog. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 33.

Kromberk. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 35. *Soavtor*.

Kuharič Božidar. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 65.

Lanšček Janez. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 98.

Lapajne-Oblak Sonja. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 100.

Lendava/Lendva. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 128–129. *Soavtor*.

Lesna industrija Kočevje. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 146.

Leše. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 148.

Lipnica. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 194. *Soavtor*.

Ločica pri Vranskem. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 309. *Soavtor*.

Lovrenc na Pohorju. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 326. *Soavtor*.

Madon Janez. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 349.

Madžarsko-slovenski odnosi. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 351–361. *Soavtor*.

Majdič. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 368.

Marc Pavel. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 394.

Marija Gradec. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 6. Ljubljana: MK, 1992, str. 413. *Soavtor*.

1993

Pomurje A–Ž : priročnik za popotnika in poslovnega človeka. Fotografije Jože Pojbič, Lado Klar. Murska Sobota: Pomurska založba 1993. 213 str. : barvne ilustracije

Balkanska naveza ali velika evropska cesta. *Vestnik (Murska Sobota)* 19. 8. 1993, str. 45.

Markavščina. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 7. Ljubljana: MK, 1993, str. 5. *Soavtor*.

Martjanci. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 7. Ljubljana: MK, 1993, str. 11–12. *Soavtor*.

Mejak Miran. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 7. Ljubljana: MK, 1993, str. 56.

Metlika. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 7. Ljubljana: MK, 1993, str. 108–109. *Soavtor*.

Miklavc Bruno. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 7. Ljubljana: MK, 1993, str. 134.

Moravske Toplice. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 7. Ljubljana: MK, 1993, str. 217–218.

Motvoz in platno. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 7. Ljubljana: MK, 1993, str. 227–228.

Muljava. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 7. Ljubljana: MK, 1993, str. 235. *Soavtor*.

Mura. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 7. Ljubljana: MK, 1993, str. 237–238.

Murska Sobota. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 7. Ljubljana: MK, 1993, str. 242–247. *Soavtor*.

Negova. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 7. Ljubljana: MK, 1993, str. 349–350. *Soavtor*.

Nemec Janez. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 7. Ljubljana: MK, 1993, str. 351–352.

Pomurje. *Pomurje. Murska Sobota: Pomurska založba*, 1993, str. 57–58.
Pomurje ni v nevarnosti. *Vestnik (Murska Sobota)* 21. 1. 1993, str. 14.
Primorje. Kras. *Primorje Kras. Murska Sobota: Pomurska založba* 1993, str. 57–58
Zgodba o prospektu Pomurje. *Vestnik (Murska Sobota)* 25. 8. 1994, str. 23.

1994

Gorenjska. Murska Sobota: Pomurska založba, 1994. Soavtor.

Gorenjska. *Gorenjska. Murska Sobota: Pomurska založba*, 1994, str. 67–68.
Pavlič Irena. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: MK*, 1994, str. 278.
Petrinja Danilo. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: MK*, 1994, str. 329.
Petrovo brdo. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: MK*, 1994, str. 331.
Petrol. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: MK*, 1994, str. 329–330.
Premru Lev. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: MK*, 1994, str. 297. *Soavtor.*
Petrin Tea. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: MK*, 1994, str. 329.
Petričič Vaso. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: MK*, 1994, str. 328.
Petišovci/Petesháza. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: MK*, 1994, str. 324.
Petanjci. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: MK*, 1994, str. 319–320. *Soavtor.*
Perhanc Stojan. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: MK*, 1994, str. 302.
Peko. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: MK*, 1994, str. 297–298. *Soavtor.*
Pinus. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: MK*, 1994, str. 339–340.
Piran/Pirano. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: MK*, 1994, str. 342–347. *Soavtor.*
Piskernik Jakob. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: MK*, 1994, str. 357.
Pivovarna Union. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: MK*, 1994, str. 363.
Pliberk. *Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: MK*, 1994, str. 414. *Soavtor.*

1995

- Adrijanci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 67.
- Andrejci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 68.
- Bakovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 72.
- Beltinci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 75.
- Berkovci pri Prosenjakovcih. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 76.
- Beznovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 76.
- Bodonci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 81.
- Bogojina. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 82.
- Bokrači. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 83.
- Boreča. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 83.
- Borejci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 83–84.
- Bratonci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 86.
- Brezovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 91.
- Bukovnica. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 97.
- Cankova. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 97.
- Černelavci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 105.
- Čikečka vas/Csekefalu. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 106.
- Dankovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 110.
- Dokležovje. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 117.
- Dolenci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 118.
- Dolenjska. Bela krajina. Dolenjska. Bela krajina. Murska Sobota: Pomurska založba, 1995, str. 51–52.
- Dolič. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 123.
- Dolina. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 123.
- Domajinci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 125.
- Domanjševci/Domonkosfa. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 125–126.
- Enciklopedična obravnava Goriške z vidika Slovencev. *Primorski dnevnik (Trst)* 51 (1995) 120 (7. V.), str. 2.
- Fikšinci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 134.
- Filovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 134.
- Fokovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 134.
- Gančani. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 137.
- Gederovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 138.
- Gerlinci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 138.

- Gorica. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 146.
- Gornji Črnci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 149.
- Gornji Petrovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 149.
- Grad. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 151.
- Gradišče. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 152.
- Hodoš/Hodos. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 158.
- Ivanci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 168.
- Ivanjševci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 168.
- Ivanovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 169.
- Ižakovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 169–170.
- Kančevci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 182.
- Korovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 195.
- Košarovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 196.
- Kovačevci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 197.
- Krajna. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 199.
- Kramarovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 199.
- Krašči. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 202.
- Križevci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 204.
- Krnci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 205.
- Krog. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 205.
- Kukeč. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 208.
- Kupšinci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 208.
- Kušanovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 208–209.
- Kuzma. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 209.
- Lemerje. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 213.
- Lipa. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 217.
- Lončarovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 234.
- Lucova. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 236.
- Lukačevci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 236.
- Mačkovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 237.
- Malce zlahka vzeto. *Delo* (Ljubljana) 13. 5. 1995.
- Markišavci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 249.
- Markovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 249.

- Martinje. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 250.
- Martjanci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 250.
- Matjaševci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 250–251.
- Melinci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 253.
- Moščanci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 260.
- Motovilci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 260.
- Motvarjevci/Szentlászló. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 260.
- Murska Sobota. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 262–263.
- Murski Črnci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 263.
- Murski Petrovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 263.
- Nemčavci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 265.
- Neradnovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 266.
- Noršinci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 266.
- Nuskova. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 271.
- Ocinje. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 271.
- Otovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 278.
- Panovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 280.
- Pečarovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 281.
- Pertoča. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 281.
- Peskovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 282.
- Petanjci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 282–283.
- Plohl Miroslav. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Ljubljana: MK, 1995, str. 1.
- Podjetje za avtomatizacijo prometa. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Ljubljana: MK, 1995, str. 13.
- Podklošter. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Ljubljana: MK, 1995, str. 15. *Soavtor*.
- Podlehnik. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Ljubljana: MK, 1995, str. 16. *Soavtor*.
- Podpeč. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Ljubljana: MK, 1995, str. 21. *Soavtor*.
- Pograjc Janez. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Ljubljana: MK, 1995, str. 37.

- Pokorn Jurij. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Ljubljana: MK, 1995, str. 57.
- Polajnar Anton. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Ljubljana: MK, 1995, str. 63.
- Polana. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 299.
- Polhov Gradec. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Ljubljana: MK, 1995, str. 67–68. Soavtor.
- Pomurje. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Ljubljana: MK, 1995, str. 134–136. Soavtor.
- Pomurski sejem. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Ljubljana: MK, 1995, str. 139.
- Potočnik Janko. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Ljubljana: MK, 1995, str. 195.
- Poznanovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 305.
- Predanovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 307.
- Predgrad. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Ljubljana: MK, 1995, str. 261.
- Prekmurje. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Ljubljana: MK, 1995, str. 278–281. Soavtor.
- Prelec Marjan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Ljubljana: MK, 1995, str. 286–289.
- Primat. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Ljubljana: MK, 1995, str. 338–339.
- Primorje. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Ljubljana: MK, 1995, str. 342.
- Prosečka vas. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 313.
- Prosenjakovci/Pártosfalva. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 313.
- Puconci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 315.
- Puževci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 316.
- Radovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 318.
- Rakičan. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 320.
- Rankovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 321.
- Ratkovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 322.
- Rogaševci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 330.
- Ropoča. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 331.
- Satahovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 335.
- Sebeborci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 335.
- Selo. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 338.
- Serdica. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 341.
- Skakovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 343.

- Sodišinci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 349.
- Sotina. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 351.
- Stanjevc. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 360.
- Strehovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 367.
- Strukovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 368.
- Sveti Jurij. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 372.
- Šalamenci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 373.
- Šalovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 374.
- Šulinci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 388.
- Temeljno znanje o slovenskih krajih. *Delo – Književni listi (Ljubljana)* 37 (1995) 160 (13. VII.), 10.
- Turistični vodnik Slovenija. *Lipov list (Ljubljana)* 7–8, str. 198–199.
- Tešanovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 389.
- Tišina. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 390.
- Topolovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 392.
- Trdkova. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 394.
- Tropovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 398.
- Turnišče. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 400.
- Vadarci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 402.
- Vanča vas. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 402.
- Vaneča. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 402–403.
- Večeslavci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 403.
- Veščica pri Murski Soboti. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 410.
- Vidonci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 412.
- Vučja Gomila. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 424.
- Zenkovci. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 434.
- Ženavljje. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 445.

1996

- Bela Sever in Breda Mihelič: Ljubljana in okolica A–Ž. Priročnik za popotnike in poslovnega človeka. Murska Sobota: Pomurska založba 1996.**
- Murska Sobota. Fotografije Jože Pojbič. Murska Sobota: Pomurska založba 1996. /80/ str. : ilustr. Trijezično besedilo (angleščina, nemščina, slovenščina).**

- Ljubljana. *Bela Sever in Breda Mihelič: Ljubljana in okolica A–Ž. Priročnik za popotnike in poslovnega človeka*. Murska Sobota: Pomurska založba 1996, str. 61–62.
- Podravje. *Podravje*. Maribor. Ptuj. Murska Sobota: Pomurska založba 1996, str. 61–62.
- Puconci. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 13.
- Pušenjak Vladimir. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 21.
- Radenci. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 34.
- Radenska. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 34–35.
- Radgonski kot. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 36–37.
- Radovljica. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 62–66. Soavtor.
- Rajh Leopold. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 69.
- Rakovec Anton. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 73.
- Rakičan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 72. Soavtor.
- Ravensko. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 97.
- Ravnikar Tine. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 106.
- Recek Karl. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 129.
- Rigelnik Herman. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 215.
- Rižnar Miran. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 243.
- Rode Vitja. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 250.
- Rog. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 253.
- Rogašovci. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 255.
- Rozman Bogomir. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 297R.
- Rožman Alojz. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 301.

Rudis. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 309–310.

Salonit Anhovo. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 370–371. Soavtor.

Saturnus. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 406.

Sava. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10. Ljubljana: MK, 1996, str. 408–409.

1997

Društveni izlet v Trubarjev Tübingen. *Stati inu obstati* (Ljubljana) št. 3 (1997), str. 7–8.

Savinjska. Savinjska. Celje. Velenje. Murska Sobota: Pomurska založba, 1997, str. 61–62.

Selo. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 11. Ljubljana: MK, 1997, str. 41. Soavtor.

Seničar Avgust. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 11. Ljubljana: MK, 1997, str. 48.

Simončič Ivan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 11. Ljubljana: MK, 1997, str. 75.

Simoneti Rino. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 11. Ljubljana: MK, 1997, str. 76.

Simonič Ludvik. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 11. Ljubljana: MK, 1997, str. 76.

Slovenija projekt. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 11. Ljubljana: MK, 1997, str. 381.

1998

Društveni izlet na Madžarsko in Slovaško. *Stati inu obstati* (Ljubljana) št. 4 (1998), str. 2–3.

Romanska rotunda. Janez Škalič: Učna pot »Selo«. Ljubljana: Center šolskih in obšolskih dejavnosti, 1998, str. 15–18.

Slowenien und seine Bevölkerung. *Central Europe: Slowenien*. Reykjavik: Nordic Book, 1998.

Slovenski dom. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 12. Ljubljana: MK, 1998, str. 25–31. Soavtor.

Smelt. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 12. Ljubljana: MK, 1998, str. 83.

Smole Janko. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 12. Ljubljana: MK, 1998, str. 87.

Snoj Dušan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 12. Ljubljana: MK, 1998, str. 98.

- Sorta Leopold. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 12. Ljubljana: MK, 1998, str. 158.
- Sršen Vekoslav. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 12. Ljubljana: MK, 1998, str. 255–256.
- Stanič Ciril. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 12. Ljubljana: MK, 1998, str. 258.
- Stanič Jože. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 12. Ljubljana: MK, 1998, str. 259.
- Stara Gora. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 12. Ljubljana: MK, 1998, str. 273. *Soavtor*.
- Stol. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 12. Ljubljana: MK, 1998, str. 325–326.
- Supančič Filip Jakob. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 12. Ljubljana: MK, 1998, str. 375.
- Surovina. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 12. Ljubljana: MK, 1998, str. 376.
- Sveti Jurij ob Ščavnici. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 12. Ljubljana: MK, 1998, str. 389–390.
- Svetlik Edvard. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 12. Ljubljana: MK, 1998, str. 399.
- Svilanit. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 12. Ljubljana: MK, 1998, str. 405.
- Zasavje. *Zasavje*. Murska Sobota: Pomurska založba 1998, str. 33–34.

1999

- Koroška. *Koroška*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1999, str. 35–36.
- Notranjska. *Notranjska*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1999, str. 35–36.
- Šafarsko. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 1–2. *Soavtor*.
- Šalovci. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 6.
- Šempeter v Savinjski dolini. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 18–19.
- Šentjur. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 24–26. *Soavtor*.
- Šepič Rudi. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 30.
- Šifrer Živko. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 35.
- Šiško Maksimilijan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 39.
- Šivic Ciril. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 39.

- Škofja vas. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 54–55.
- Škofljica. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 57. Soavtor.
- Škrabec Stanislav. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 58.
- Škrbec Andrej. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 59.
- Šmarca. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 63.
- Šmarje pri Jelšah. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 64. Soavtor.
- Šmartno na Pohorju. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 70–71. Soavtor.
- Šolc Leopold. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 76.
- Štefanec Franjo. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 138.
- Šter Janez. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 139.
- Števanovci. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 140.
- Štore. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 146–147.
- Štrajhar Miroslav. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 147.
- Šumi Janez. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 166.
- Tanko Zvonimir. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 186.
- Tekstina. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 213. Soavtor.
- Teol. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 230.
- Testen Jože. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 247.
- Timav. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 254.
- Tišina. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 262. Soavtor.
- Tišler Jožef. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 262–263.

- Titograd. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 263–264.
- Tokis. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 269.
- Tomažević Ivan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 277.
- Tovarna kemičnih izdelkov. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 300–301.
- Tovarna sladkorja. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 302.
- Trnovska vas. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 346.
- Turistični vodnik. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 398–399.
- Turistično društvo. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 399–400.
- Turizem. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 401–405. Soavtor.
- Turk Miran. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 408.
- Turnišče. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 409. Soavtor.
- Turnšek Anton. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 411.
- Tykač Alojzij. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 13. Ljubljana: MK, 1999, str. 416.

2000

- Obisk ekumenskega centra v Italiji: oktober 1999. *Stati inu obstatu* (Ljubljana) 5/6 (1999/2000), str. 5.
- Odkritje spominskih plošč v Rothenburgu in Tübingenu. *Stati inu obstatu* (Ljubljana) 5/6 (1999/2000), str. 8–11.
- Posebna številka poljske revije o Sloveniji. Delo (Ljubljana) 42 (2000) 249 (25. X.), 28.
- Unior. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 14. Ljubljana: MK, 2000, str. 45–46. Soavtor.
- Uvodnik. *Stati inu obstatu* (Ljubljana) 5/6 (1999/2000), str. 3.
- Varnost. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 14. Ljubljana: MK, 2000, str. 139–140.
- Veber Norbert. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 14. Ljubljana: MK, 2000, str. 161.

Velika Polana. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 14. Ljubljana: MK, 2000, str. 175. *Soavtor*.

Vidic Franc. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 14. Ljubljana: MK, 2000, str. 228–229.

Vuhred. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 14. Ljubljana: MK, 2000, str. 400–401. *Soavtor*.

Vuzenica. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 14. Ljubljana: MK, 2000, str. 405–406. *Soavtor*.

2001

Društveni izlet na Sedmograško. *Stati inu obstati (Ljubljana) 7 (2001)*, str. 8–9.

Zagreb. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 15. Ljubljana: MK, 2001, str. 30–34. *Soavtor*.

Zaplotnik John. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 15. Ljubljana: MK, 2001, str. 66.

Završnik Boris. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 15. Ljubljana: MK, 2001, str. 98.

Zazula Damjan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 15. Ljubljana: MK, 2001, str. 98.

Željeznov Muljutin. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 15. Ljubljana: MK, 2001, str. 315.

Žgank Nestl. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 15. Ljubljana: MK, 2001, str. 328.

Žirovnica. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 15. Ljubljana: MK, 2001, str. 334–336.

2002

Amon Stanko. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 3.

Arhar Franc. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 4.

Bajd Tadej. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 7.

Balič Jože. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 7.

Banovec Jure. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 8.

Bencik Dušan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 12.

- Berglez-Vovk Ana. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 13.
- Bernetič Boris. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 13.
- Besede slovesa (Otu Norčiču). *Stati inu obstati (Ljubljana)* 8 (2002). str. 9–10.
- Bevc Mirjan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 14.
- Bevk Nikolaj. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 14.
- Bizjak Franc. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 15.
- Bolić Muharem. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 17.
- Bratko Ivan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 20.
- Bratkovič Franc. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 20.
- Brilly Mitja. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 22.
- Bufon Milan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 24.
- Bunc Mirko. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 24–25.
- Bundara Borut. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 25.
- Cankova. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 25.
- Cerkvenjak. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 28–29.
- Čačovič Franc. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 32.
- Čačovič Matjaž. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 32.
- Črnigoj Dušan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 35.
- Devetak Gabrijel. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 40.
- Deželak Alojz. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 40.

Divjak Saša. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 42.

Dobnikar Andrej. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 43.

Dovečar Stanko. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 45.

Dragonja Metod. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 46.

Duhovnik Janez. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 50.

Ebenšpanger Ernest. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 51.

Emri Igor. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 53.

Fajdiga Matija. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 57.

Fara. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 57–58.

Fink Tatjana. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 60.

Flašker Jože. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 61.

Funda Jože. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 62.

Gašperšič Branko. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 64.

Glaser Romanj. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 66.

Glas Viljem. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 66.

Glaser Roman. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 66.

Gnus Miloš. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 67.

Gosar Anton. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 70.

Grah Jože. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 71.

Gregorčič Radoš. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 72.

- Gros Anton. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 73.
- Grum Janez. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 74.
- Gubina Marija. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 74.
- Hauc Anton. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 76.
- Janković Zoran. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 88.
- Jeglič Anton. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 89–90.
- Jenko Marjan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 91.
- Jenko Matija. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 91.
- JUB. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 94.
- Kaluža Mirko. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 96.
- Karba Rihard. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 97.
- Kerec Janko. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 99.
- Kobal Kristina. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 101.
- Kobilje. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 102.
- Kodek Dušan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 103.
- Korelič Bruno. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 107.
- Kosel Franc. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 108.
- Kosmina Janko. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 108.
- Kralj Viljem. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 113.
- Kranjc Jože. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 113.

- Kržič Franci. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 116.
- Kuzma. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 117.
- Kuzman Karl. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 117.
- Kuzmič Mihael. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 117.
- Lenasi Konrad. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 120–121.
- Lipičnik Martin. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 121–122.
- Lorger Marjan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 123.
- Markovci. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 126.
- Matko Drago. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 128.
- Medič Igor. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 129.
- Mesarič Andrej. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 130.
- Mlakar Jože. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 134.
- Može Vinko. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 137.
- Možina Janez. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 137.
- Nemec Aleš. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 142.
- Nova vas. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 145.
- Obersnel Maks. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 146.
- Oblak Leopold. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 146.
- Orel Bogoljub. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 147.
- Osilnica. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 148.

- Panjan Leopold. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 151.
- Pavešić Nikola. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 152.
- Petelin Stojan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 155.
- Pipan Ljubo. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 157.
- Polajnar Andrej. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 162.
- Polenec Andrej. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 163.
- Poljak Dušan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 164.
- Posočje. *Posočje*. Ljubljana: ZRC 2002, str. 33–34.
- Prešeren Jožef. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 169–170.
- Pšeničnik Milan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 171.
- Razkrižje. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 174.
- Reberšek Stanislav. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 174–175.
- Roethel Franc. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 177.
- Rogač Rajko. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 177.
- Rojc Branko. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 178.
- Rozman Ivan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 179.
- Rudolf Neva. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 179.
- Saje Miran. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 180.
- SALUS. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 181.
- Selak Branko. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 182.

- Seljak Zoran. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 183.
- Slapernik Anton. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 185.
- Slavec Josip. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 185.
- Slivnik Tomaž. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 186.
- Smrkolj Jožef. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 188.
- Solina Franc. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 188.
- Spodnji Duplek. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 189.
- Stanovnik Aleš. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 189.
- Strohsack Mitja. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 191.
- Sveta Ana v Slovenskih goricah. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 192.
- Škerget Leopold. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 195.
- Špes Janez. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 196.
- Špes Metka. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 196.
- Šuhel Peter. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 197.
- Tasič Jurij Franc. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 198.
- Tosti Avgust. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 199.
- Trontelj Janez. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 201.
- Tuma Matija. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 202.
- Valenčič Vojko. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 204.
- Vilfan Boštjan. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 206.

Vintarovci. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 206.

Vitomarci. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 206,207.

Vižintin Jože. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 207.

Vučič Čedomir. *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, str. 208.

2004

Odkritje spominske plošče Števana Küzmiča v Šurdu. *Stati inu obstati (Ljubljana)* 8 (2004), str. 16–17.

Zbrana dela Primoža Trubarja. *Stati inu obstati (Ljubljana)* 9 (2004), str. 6.

OPOMBA:

V bibliografiji niso zajeti vsi objavljeni prispevki. Prav tako ni izdaj prospektov, koledarjev prireditev, zgibank, turističnih kart, načrtov mest in podobno.

Prav tako ni zajeto njegovo uredniško delo pri urejanju knjižic raznim organizacijam, razen velikih projektov.

Urednik Slovenija Total – 12 knjig (12 regij).

Sourednik Enciklopedije Slovenije.

O BELI SEVERJU

Dušan Voglar: In memoriam Bela Sever. *Vestnik (Murska Sobota)* 29. 4. 2004, str. 14.

Danica Zorko: Bela Sever (in memoriam). *Lipov list (Ljubljana)* 46 (2004) 5 (maj), 157.

Viktor Žakelj: Beli v slovo. *Stati inu obstati (Ljubljana)* 9 (2004), str. 3.

Fotografija na ovitku:
Vučja Gomila, okoli leta 1932.
Foto Ernest Ferencek



ISSN 0354-012X

